

Tekno-Ortaçağ: Deccal
Düzenine Karşı Mehdi
Düzeni

Güneş Kültü; Ateş-Işık-
Altın-Aydınlık-Nur

İnsanın Mükerrerem
Olduğuna İnananlar
Birleşmeli!

Kritik Bakış

AKIL-FİKİR-ERDEM

AĞUSTOS 2025

*SELÇUK KÜPÇÜK *JOSE NINO *TURAN KIŞLAKÇI *SEVRANUR YETKİN *DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR
*SİNAN TAVUKÇU *KIT KLARENBERG *ANTHONY L. FISHER *ZAKI LAIDI
*AYŞE DOĞU *PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK *GEORGE FRIEDMAN *MUHAMMED ALİ ACAR
*TÜLAY KÖSEOĞLU *ROBERT ELLIS *AHMET ÖZCAN *PROF. ÜMİT HOROZCU *CENGİZ SÖZÜBEK
*ALAN MACLEOD *PROF. DR. EROL GÖKA *AHMET DEMİRHAN *AMI AYALON
*DR. F. SÜMEYYE KILAÇ *TARİK PARLAK *PATRICK MAZZA
*ABDULLAH MİROĞLU *KAZIM UZUN *EMİR VURAL *ADNAN BOYNUKARA *DR. MEHMET RAKİPOĞLU
*ALİ SEVİM *BEKİR GÜNDOĞDU *DR. HÜSEYİN KAYHAN *ZEHRİ YILDIRIM
*PROF. DR. FARUK SÜMER *DR. ENDER KORKMAZ *R. LEVENT İŞİK
*DR. MUSTAFA EKİCİ *PROF. HALUK SELVİ *KEMAL ÖZTÜRK *DOÇ. DR. İSMAİL SARI

Dergi Adı: Kritik Bakış
Sayı: Ağustos 2025
Yayın Periyodu: E-Dergi
Yayın Türü: Siyaset, Jeopolitik, Felsefe

Yayın Ekibi
Genel Yayın Yönetmeni: Ahmet Özcan
Sorumlu Müdür: Bekir Gündoğdu
Yayın Danışmanı: Ramazan Yıldırım

Editörler:
Cengiz Sözübek
Cüneyt Güven
Abdullah Miroğlu
Yavuz Aslan
Ali Karakuş

Sanat Yönetmeni: Serkan Sarıkaya
Grafik-Tasarım: Abdullah Başyigit
Sosyal Medya yönetmeni: Nezir Doğan, Ömer Gündoğdu
Redaktör: Ayşe Doğu

Katkıda Bulunanlar:
Meliha Çelik
Sevranur Yetkin
Yaren Gündoğdu
Yusuf Arslan
M. Akif Yıldırım
Ahmet Özgür Mut
Berhan Altaş
Sena Balkan
Mustafa Ekici

Çevirmenler:
İngilizce: Ali Karakuş, Yavuz Aslan
Almanca: Meryem Ferah
Arapça: Aşur Çuha
Fransızca: Seda Nur
İspanyolca: Yasin Demir

Yayın ve İletişim Bilgileri
Yayıncı Kuruluş: Sencer Ajans
Yayın Yeri: İstanbul
E-posta: kritikbakisdergi@gmail.com

SOSYAL MEDYA HESAPLARI:

YOUTUBE:

TR : @kritikbakis

ENG : @kritikbakis_eng

X:

TR : @kritikbakis

ENG : @kritikbakis_eng

ALM : @kritikbakis_de

FR : @kritikbakis_fr

ARB : @kritikbakis_arb

İNSTAGRAM:

TR : @kritikbakis

ALM : @kritikbakis_de

ENG : @kritikbakis_eng

FR : @kritikbakis_fr

ARB : @kritikbakis_arb

WHATSAPP:

Kanalı Görüntüle

TELEGRAM:

Kanalı Görüntüle

FACEBOOK:

TR : @kritikbakis

ENG : @kritikbakis_eng

SELÇUK KÜPÇÜK	<u>KALBI KIRIKLAR İÇİN CENGİZ KURTOĞLU</u>	05
JOSE NINO	<u>HİNDUTVA SİYONİZMLE BULUŞUYOR: HİNDİSTAN-İSRAİL EKSENİ'NİN İDEOLOJİK KÖKLERİ</u>	08
TURAN KIŞLAKÇI	<u>HENİYYE'NİN KALEMİNDEN ERDOĞAN'A BİR MEKTUBUN HİKÂYESİ</u>	12
SEVRANUR YETKİN	<u>AFET SONRASI KAOS NASIL YÖNETİLMELİ?</u>	15
DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR	<u>İSRAİL REVİZYONİZMİNİN ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</u>	17
SİNAN TAVUKÇU	<u>YAPAY ZEKA ÇAĞI İNSANLARI SİYASİ OLARAK SOLA MI KAYDIRACAK?</u>	20
KIT KLARENBERG	<u>SİYONİST CASUSLARIN YAPAY ZEKA DESTEKLİ CİNSEL ŞANTAJ TEKNOLOJİSİ</u>	23
ANTHONY L. FISHER	<u>İSRAİL'İN EN BÜYÜK VAROLUŞSAL TEHDİDİ KENDİ HÜKÜMETİDİR</u>	26
ZAKI LAIDI	<u>AVRUPA'NIN TRUMP'A TESLİM OLMASI</u>	29
AYŞE DOĞU	<u>ÖZGÜRLÜĞÜMÜZ; GELECEĞİMİZ...</u>	31
PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK	<u>PARANIN SATIN ALAMAYACAĞI ŞEYLER AZALIYOR MU?</u>	32
GEORGE FRIEDMAN	<u>TÜRKİYE'NİN YÜKSELİŞ ZAMANI</u>	36
MUHAMMED ALİ ACAR	<u>SUUDİ ARABİSTAN'IN BÖLGEDE BOŞLUK DOLDURMA STRATEJİSİ</u>	37
TÜLAY KÖSEOĞLU	<u>MUSTAFA ÇOKAYOĞLU'NUN KALEMİNDEN ENVER PAŞA'NIN ŞEHADETİ</u>	39
ROBERT ELLIS	<u>AVRUPA'NIN TÜRKİYE İKİLEMİ</u>	45
AHMET ÖZCAN	<u>AÇIK MEKTUP: ENVER PAŞA; BÜYÜK RÜYA</u>	47
PROF. ÜMİT HOROZCU	<u>DİN RUH SAĞLIĞINI NASIL KORUYOR? SİLA-İ RAHİMİN ROLÜ NEDİR?</u>	53
CENGİZ SÖZÜBEK	<u>KÜRT BAĞIMSIZLIĞI VE RUS GENİŞLEMESİ</u>	55
ALAN MACLEOD	<u>CIA YÜZLERCE GİZLİ WEB SİTESİ KURDU; İSTE SAKLADIKLARI</u>	61
PROF. DR. EROL GÖKA	<u>“ŞEHİRİN İNSANI”</u>	64
AHMET DEMİRHAN	<u>KAMUSAL ENTELEKTÜELLER VE TOTALİTERLİĞİN DOĞUŞU</u>	67
AMI AYALON	<u>İSRAİL İSTİHBARAT ESKİ BAŞKANI: İSRAİL KAZANAMAYACAĞI BİR SAVAŞ VERİYOR</u>	72
KRİTİK BAKIŞ-SÖYLEŞİ	<u>RİCHARD FALK : GAZZE'DEKİ SOYKIRIMI MEŞRULAŞTIRMAK, İNSANLIĞIN İFLASIDIR</u>	76
DR. F. SÜMEYYE KILAÇ	<u>MÜSLÜMANLARIN DÜNYEVİLEŞMEYLE İMTİHANI: HELAL KEYFE KÂFİDİR</u>	84
TARIK PARLAK	<u>ATATÜRK'ÜN ORTADOĞU PROJESİ; ELCEZİRE KONFEDERASYONU</u>	86
PATRICK MAZZA	<u>İSRAİL'İN SOYKIRIMINDA BEŞ ASIRLIK BATI SÖMÜRGEÇİLİĞİNİN YÜZÜNÜ GÖRÜYORUZ</u>	88
PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK	<u>PARANIN SATIN ALABİLECEĞİ ŞEYLER ARTIYOR MU?</u>	92
TURAN KIŞLAKÇI	<u>ROMA İMPARATORU CUMHURBAŞKANLIĞI KÜLLİYESİ'NDE</u>	96
ABDULLAH MİROĞLU	<u>“ÖLÜ EL” YA DA “NÜKLEER RULET” OYUNU</u>	99
AHMET ÖZCAN	<u>‘MEZARDA ÇOCUK BÜYÜTMEK’</u>	104
KAZIM UZUN	<u>SON HAÇLIYI KOVMAK: MEMLÜKLERİN ARVAD ADASI'NI FETHİ</u>	108
EMİR VURAL	<u>ADALETİN YASASI, YASANIN ADALETİ MÜMKÜN MÜ?</u>	118
ADNAN BOYNUKARA	<u>DEMOKRATİK DURGUNLUK</u>	122
DR. MEHMET RAKİPOĞLU	<u>BAT'I NİN FİLİSTİN'İ TANIMASI</u>	125
ALİ SEVİM	<u>DİMAŞK SELÇUKLU MELİKLİĞİ (1095-1104)</u>	128
PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK	<u>KUR'AN TARİHSEL, KAPİTALİZM EVRENSSEL Mİ?</u>	137
BEKİR GÜNDOĞDU	<u>DÜRZİ LİDER LEİTH AL-BALOUS: SURİYE'NİN BİRLİĞİNDEN YANAYIZ</u>	141
DR. HÜSEYİN KAYHAN	<u>TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVLETİ'NİN KURULUŞU</u>	143

İÇİNDEKİLER

Kritik Bakış

ZEHRA YILDIRIM	<u>GAZZE'DEKİ İNSANIN EVRENSEL ÖRNEKLİĞİ</u>	148
PROF. DR. FARUK SÜMER	<u>AHLAT ŞEHRİ VE AHLATŞAHLAR</u>	150
DR. ENDER KORKMAZ	<u>İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ VE İSLAMCILIK (1)</u>	167
R. LEVENT IŞIK	<u>AĞUSTOS ENFLASYONU VE ALTERNATİF PLANLAR</u>	168
DR. MUSTAFA EKİCİ	<u>GAZZE BALADI</u>	169
ADNAN BOYNUKARA	<u>SURİYE'NİN GELECEĞİ, SDG VE TÜRKİYE</u>	170
PROF. HALUK SELVİ	<u>İNGİLTERE'NİN MUSUL POLİTİKASI OSMANLI DEVLETİ VE BÖLGE AŞİRETLERİ</u>	174
KEMAL ÖZTÜRK	<u>GAZZE'DEKİ KAHRAMAN GAZETECİLERE AĞIT</u>	191
DOÇ. DR. İSMAİL SARI	<u>AVRUPA'NIN SNAPBACK HAMLESİ VE İRAN NÜKLEER PROGRAMININ GELECEĞİ</u>	193
AHMET ÖZCAN	<u>AÇIK MEKTUP: BİZANS'IN SON YÜZYILLARI</u>	196

SELÇUK KÜPÇÜK

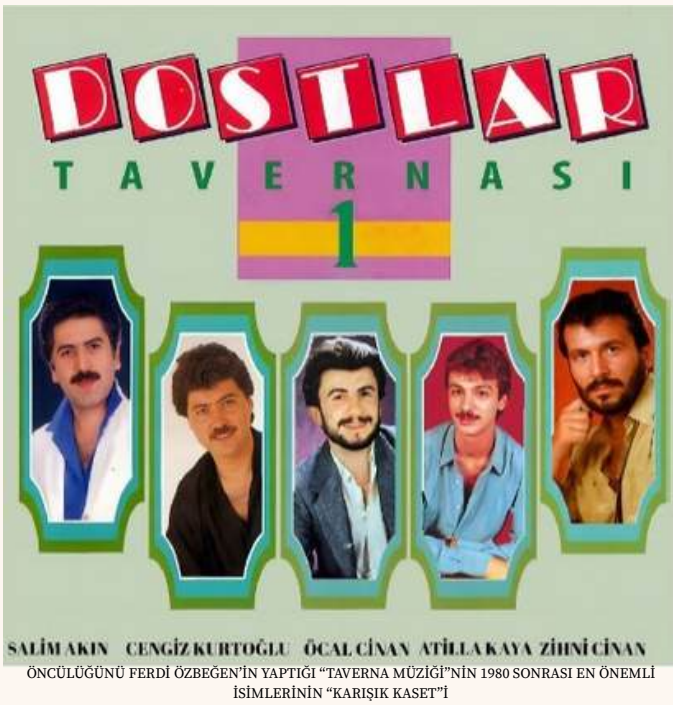
www.kritikbakis.com

Türkiye'nin ekonomik değişimlerinin de müzik üretimini içerik ve teknik olarak etkilediğini söylemek pekala mümkün. Özal dönemi politikalarıyla 1980 öncesinin koşullarından hızla uzaklaşan "yeni Türkiye"nin müziği de buna paralel olarak 70'lerden farklılaştı. Dünyaya açılan Özal Türkiye'sinin imkanları sayesinde müzik stüdyolarına yeni, kaliteli aletlerin girmesi ile saundun değiştiği, duyumun zenginleştiği görülecektir.

Önemli farklardan birisi de canlı müzik icra alanı olarak 1950'lerden 1970'lerin sonuna uzanan gazinoların bu dönemde işlevini yavaş yavaş kaybetmesidir. Kalabalık orkestralar, büyük mekanlar ve ardı ardına sahneye

Kalbi Kırıklar İçin Cengiz Kurtoğlu

çıkan sanatçılar yerine Özal döneminde "tavernalar"ın daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Gazinolardaki bu gösterişli ve izleyici için aynı zamanda pahalı ortama göre çok daha "işlevsel" imkanlara evrilen küçük ve adına "taverna" denen mekanlarda bir piyano ile saatler boyu tek başına program yapabilen yeni nesil sunumlar çıkar karşımıza. Kuşkusuz bu sunumun öncü ismi Ferdi Özbeğen. Nurdan Gürbilek özellikle 80 sonrasının Türkiye'sine yönelik çözümlemelerini içeren kitabı "Vitrine Bakmak"ta o yıllar için hem özgürleşmenin hem de uygulanan sıkıyönetim ve devletin bütün aygıtları ile toplum üzerinde kurduğu otoritenin bir aradalığından bahseder.

Bir tarafta yasaklar varken, bir tarafta toplum artık özellikle medya üzerinden daha evvel konuşamadığı meseleleri ifşaya yönlendirilmektedir aynı zamanda.

Ancak 1980 sonrasının en önemli özelliğinin, 70'ler boyu toplumsal travmalar ve acılar yaşamış ülke insanının hem geçmiş trajedilerini iyileştirmek hem de normalleşmek adına gösterdiği performans olduğunu söyleyebiliriz. Bu toplumsal performansın en simgesel mekânı ise bahsi geçen "taverna"lardır. 70'lerin ışıltılı gazinoları yavaş yavaş işlevselliğini kaybederken tavernalar tam da 80'li yılların özellikleri ile donanmış gibidir. Eğlenebilmek için gidilen pahalı gazinolara karşı tavernalar hem ucuz hem de icra edilen müzik daha az maliyetlidir. Tıpkı Özal'ın Türkiye'yi ve toplumu 70'lerin despotik devlet anlayışından kurtarıp, her şeyin bir kolayını bulması gibi müzik sektörü de 80'lerde buna bir yanı ile uyum gösterdi. Dolayısıyla tavernalar, gazinolara göre daha gösterişsiz ve küçük mekanlar olarak yeni zamanların gözde eğlence adresleri oldular. Dijital bir mantıkla hafızasında kayıtlı seslerin hepsini çıkartabilen, farklı farklı ritimleri bulunan, bir tek kişinin kolayca kullanabileceği alet biçimindeki orglar 80'lerin gözde müzik enstrümanlarıydı artık.

Ve Cengiz Kurtoğlu

1980 sonrası, 70'lerin şiddet ile iç içe geçmiş acılarını iyileştirmek ve normalleşmek için özdeşlik kurulan sanatçıların başında Cengiz Kurtoğlu gelir. Her ne kadar ilk kasetini 1984 yılında yayımlasa da (Sen Sözden Anlamaz Mısın, Özer Plak) O'nu geniş kitlelere taşıyan çalışmasının "Unutulan" olduğunu belirtmek gerekli. 1986 yılında yayınlanan bu kaset baştan sonra hüznün ve baştan sona melankoli ile donanmış, duygu tonu çok yüksek bir albüm olarak o zamanlardan günümüze bir başyapıt halinde kıymetini hep korudu. Cengiz Kurtoğlu'nun müzikal kimliğinin şekillenmesinde kuşkusuz İstanbul sürecinden evvel memleketi Arhavi'de solistliğini yaptığı "Ciha Dağı Efsanesi" adlı grup vardır. M.Kemal Özyurt'un arhavizyon.com'daki çok önemli yazısından öğrendiğimiz kadarı ile 1974 yılında kurulan

grup Arhavi'den Trabzon'a kadar düğünlerde ve özel günlerde aranan nitelikli bir orkestradır. Zaman zaman elemanları değişmekle birlikte 1984 yılına kadar solistliğini Cengiz Kurtoğlu'nun yaptığı bu grubun güncel Batı müziğinden Anadolu Pop'a, farklı türlerde sahne performansı sergilediklerinden bahsediyor Özyurt.

Anadolu'nun hemen bütün şehirlerinde böyle grupların varolduğunu biliyoruz. Ve bu gruplardan, günümüz Türk müziğinin farklı icra türlerine önemli katkılar sunmuş sayısız müzisyenin çıktığını da..

Bas gitar, bateri, elektro gitar ve klavyeden oluşan bu tür grupların 1980'lerin başlarına kadar, kent merkezlerinden köylere, toplumun eğlence ihtiyacını gideren son orkestralar olduğunu söylemek mümkün. Teknolojinin imkânları gelişmeye ve ritm box'lar çıkmaya başlayınca bu gruplar da müthiş bir dönüşüm geçirmek zorunda kaldılar.

Ciha Dağı Efsanesi grubu da değişim yaşayarak 80'lerin başına org ve gitar ikilisi halinde girdi. Kemal Özyurt gitar çalarken, Cengiz

Kurtoğlu hem klavyededir hem de solist. İşte bugün Cengiz Kurtoğlu gibi devasa ismin ortaya çıkışının tarihsel köklerini bir bakıma, 1980'lerin başında dönüşüm geçirmiş Ciha Dağı Efsanesi grubunun deneyiminde aramak lazım. Kurtoğlu 1984 yılında bu işin merkezi İstanbul'a gitme kararı alınca zaten, O'nu geniş kitlelere taşıyan sürecin kapısı da aralanmış oluyordu.

2 Milyon Satan Kaset

80'lerin ilk yarısı müziğimiz adına genel anlamda durağan yıllar olmasına karşın özellikle ortalarından itibaren çok önemli çalışmaların sunulduğunu görürüz. Bu hem arabesk, hem Türk pop müziği hem de Türk sanat ve halk müziği için geçerli. Bir bakıma 70'lerdeki Anadolu pop/rock deneyiminin, Gencebay'ın getirdiği açılımın geç kalmış uzantıları biçimindedir 80'ler. Tabi, yazının başında belirttiğimiz gibi o yıllar arayışların ve baskıların bir arada yaşandığı zamanlardır.

BENCE HEPSİ BİRER BAŞYAPIT OLAN BESTELERDEN OLUŞAN "UNUTULAN" ALBÜMÜNÜN İÇERİĞİ

Bahsettiğimiz ortam içerisinde “Sen Sözdən Anlamaz Mısın” (1984) kasetini yayınlayan Kurtoğlu’nun bu çalışması günün popüler şarkı ve türkülerinden meydana gelir. Dolayısıyla özgün karakter taşıyan bir çalışma olmadığını hemen belirtelim. O özgünlük 1986 yılında çıkan “Unutulan” ile başlar. “Unutulan” kasetindeki şarkıların aranjeleri Metin Alkanlı’ya ait. 70’li yıllar dahil olmak üzere 80’leri de için alan zaman diliminde yayınlanmış birçok albüme orkestrasyon mantığı ile kimlik vermiş olan Alkanlı’nın, “Unutulan”ndaki aranjeleri için “Kurtoğlu’nun sesinin naifliğine uygun, abartısız bir form üretmiştir” diyebiliriz. Bir bakıma elektro gitar ve orgun birlikteliğinden meydana gelen Ciha Dağı Efsanesi’nin son dönemindeki sentezin uzantısı gibidir “Unutulan”da elde edilen saund.

Ancak bu albümde bir araya getirilen repertuarın da en az ortaya çıkan naif aranjeler kadar etkili olduğu tartışma götürmez. Selami Şahin, Selahattin Cesur, Selahattin Sarıkaya, Rıfat Şanlıel, Suat Sayın, Burhan Bayar ve Cengiz Coşkun gibi Türk müziğinin modern yorumlarına sayısız besteler vererek katkı sunmuş isimlerin eserleri vardır çünkü. Özellikle Coşkun’ın “Gelin Olmuş Gidiyorsun”, “Duvardaki Resim” şarkıları birer başyapıttır. Aynı şekilde “Önce birkaç damla yaş gözlerimden süzüldü” sözleri ile başlayan ve kasete ismini veren “Unutulan” şarkısı da unutulmaz eserler arasındadır. Kurtoğlu’nun sonraki çalışmalarında ismine rastlayamadığımız ve 70’li yıllarda Arhavi’deki orkestralarda zaman zaman solistlik yapan Cabir

Özkazanç’ın (M.Kemal Özyurt’un ilgili yazısından) bestesi olan bu şarkı 80’li yıllarda ve hatta 90’larda gençlik dönemini yaşamış milyonların duygularıyla özdeşleşen klasik bir eserdir. Unkapanı’nın önemli söz yazarı Ahmet Selçuk İlkan’ın aynı zamanda kendi bestesi olan “Liselim” de öyle.

“Unutulan” kaseti tam 2 milyon adet sattı. Çocukluğu ve gençliği 1980’li yıllarda geçip de bu şarkıyı dinlemeyen adeta yok gibidir. 70’lerin toza dumana karışmış heyulası içerisinde kendi acılarını yaşayamamış, murad ettiği ve her okul çıkışı yolunu lise önünde gözlediği yavuklusuna duygularını bir türlü açamamış, hislerini anlatabilmenin yollarını bulamamış, bu yüzden gece sabahlara kadar gözüne uykular girmemiş milyonlarca taşralı çocuğun tercümanı olan bu şarkılar kuşaklar üzerinde öyle bir iz bıraktı ki, kaybetmenin, tutunamamanın, kenarda kalmanın resmi marşı haline geldi.

Sokakların, mahallelerin siyasal ve aynı zamanda silahlı gruplar tarafından bölündüğü, şiddetin adeta olağanlaştırıldığı, sevmek’ten bahsetmenin sol gruplar tarafından burjuva alışkanlığı, sağcılar için ise mahrem, utanılacak bir mesele şeklinde yorumlandığı 1970’lerden sonra 80’ler bir bakıma sevmeyi öğrenmeye çalıştığımız yıllardır. 70’lerde vakit bulunamadığı, daha doğrusu imkan verilmediği için tecrübe edilemeyen bu duygunun pratiği karşısında çokça bocaladığımız, kimi zaman elimize yüzümüze bulaştırdığımız da oldu. Ama bütün bunlar yaşanırken Cengiz Kurtoğlu’nun “Unutulan” kaseti teyplerimizin içerisinde sürekli hazır tutularak kırılmış kalplerimize her daim teselli verdi.

Hindutva Siyonizmle Buluşuyor: Günümüz Hindistan-İsrail Eksenî'nin İdeolojik Kökleri

YAZAR: JOSE NINO

KAYNAK: [HTTPS://JOSBCF.SUBSTACK.COM](https://josbcf.substack.com)

Günümüz Hindistan-İsrail ittifakının ardındaki ideolojik birleşme.

1938 yılında Mahatma Gandhi, “Filistin, İngiltere’nin İngilizlere ya da Fransa’nın Fransızlara ait olduğu gibi Araplara aittir” şeklinde ünlü bir açıklamada bulunmuştur.

Bu sözleri, sömürge döneminde Filistin halkının özlere yönelik Hindistan’daki genel sempati akımını yansıtmaktadır.

Hindistan’ın ilk başbakanı olacak olan Jawaharlal Nehru da benzer şekilde, Yahudilerin Avrupa genelinde gayrimüslimlerle yaşadığı çatışmaları kabul etmekle birlikte, “Filistin sorunu esasen bir milliyetçilik sorunudur” görüşünü savunmuştur. “Araplar, emperyalist denetim ve egemenliğe karşı mücadele ediyorlar. Bu nedenle, Filistinli Yahudilerin bu mücadeleyle aynı hizaya gelmek yerine, İngiliz emperyalizminin safında yer almayı ve ülkenin sakinlerine karşı onun korumasını aramayı uygun görmeleri üzücüdür.”

Bu açıklamalar, Hindistan’ın Filistin’e karşı İsrail’e yönelik erken dönem tutumunu ortaya koyuyordu. Bağımsızlık öncesinde Hindistan, Filistin’de Arap halkının kendi kaderini tayin hakkını sürekli olarak desteklemiştir.

1947’de Hindistan, Birleşmiş Milletler’in Bölünme Planı’na karşı çıkan yalnızca 13 ülkeden biri olmuştur. Hindistan’ı Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi’nde (UNSCOP) temsil eden Sir Abdur Rahman şöyle demiştir:

“Filistin halkı artık tartışmasız bir şekilde, bağımsız bir ulus olarak tanınmasının daha fazla ertelenemeyeceği bir gelişmişlik düzeyine ulaşmıştır. Onlar, diğer özgür ve bağımsız Asya ülkelerinin halklarından hiçbir şekilde geri kalmış değildir.”

Bağımsızlık verilmemesi hâlinde şiddetin devam edeceği uyarısında bulunmuştur.

Hindistan, 1950 yılında İsrail’i tanımıştır; ancak Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile kurduğu ittifak ve Bağılantısızlar Hareketi’ndeki liderlik rolü nedeniyle ilişkiler asgari düzeyde kalmıştır.

Hindistan, 1956 Süveyş Krizi sırasında Mısır’ı destekleyerek ve 1974’te Filistin Kurtuluş Örgütü’nü (FKÖ) tanıyan ilk Arap olmayan ülke olarak tutarlı bir şekilde Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Ertesi yıl, Hindistan Yeni Delhi’de bir FKÖ ofisinin açılmasına izin vermiş, 1988’de ise Filistin Devleti’ni resmen tanımıştır.

Filistin ile onlarca yıl süren bu dayanışma ancak Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra değişti. 1992 yılında Başbakan P.V. Narasimha Rao’nun hükümeti, İsrail ile tam diplomatik ilişkiler kurdu. RSS figürü Bhaurao Deoras’ın etkisiyle alınan bu karar bir dönüm noktasıydı.

Hindistan, uluslararası forumlarda Filistin’e verdiği desteği dile getirmeye devam etti; ancak İsrail ile pratik ilişkileri hızla genişledi.

Hindutva: Yeni Bir İttifakın İdeolojik Kökleri

Hindu milliyetçiliği ile Siyonizm arasındaki ideolojik yakınlaşma, İsrail ve Hindistan'ın kuruluşundan öncesine dayanır. 1925 yılında Keshav Baliram Hedgewar tarafından kurulan Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), etnik-dini ulus anlayışı açısından İsrail'i her zaman bir model olarak görmüştür. Hindu milliyetçisi gönüllü paramiliter bir örgüt olan RSS, Bharatiya Janata Partisi'nin (BJP) ideolojik ebeveyni ve daha geniş Sangh Parivar ağının merkezidir.

Hindutva'nın babası Vinayak Damodar Savarkar, Siyonizm'e açık bir hayranlık beslediğini ifade etmiştir. Hindutva'nın Temelleri (Essentials of Hindutva) adlı eserinde şöyle demiştir: "Eğer Siyonistlerin hayalleri gerçekleşirse—yani Filistin bir Yahudi devleti olursa—bu bizi, Yahudi dostlarımız kadar mutlu edecektir." 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra ise şöyle demiştir: "Dört ülkenin çoğunun Yahudi halkına Filistin'de kendi Yahudi devletlerini kurma hakkı tanımış ve bunun için onlara silah sağlamış olmasından memnunum."

Savarkar, Yahudi devletinin kurulduğu ilk günlerde Hindistan'ın Siyonizm karşıtı tutumunu kınamıştır. "Hindustani Hükümeti'ni Birleşmiş Milletler'de temsil eden heyetin Yahudi Devleti'nin kurulmasına karşı oy kullanmış olması... üzücü" diyerek, İsrail'i "genel olarak Müslüman fanatizminin saldırgan eğilimlerini kontrol altına alan bir güç" olarak övmüştür.

Madhav Sadashiv Golwalkar, 1940'tan 1973'e kadar RSS'nin başkanlığını yapan Golwalkar da Yahudi milliyetçiliğini övmüştür. Filistin'i, "Yahudi halkının doğal yurdu, ulus olma arzuları için vazgeçilmez bir toprak" olarak tanımlamış; Yahudilerin "dinlerini, kültürlerini ve dillerini" korumalarını takdirle karşılamıştır. Golwalkar, daha 1930 yılında şunu söylemiştir: "Filistin'de İbrani Ulusu'nun yeniden inşası, bir ulus fikrinin oluşabilmesi için ülke, ırk, din, kültür ve dilin kaçınılmaz şekilde bir arada var olması gerektiği gerçeğinin bir teyididir."

Jan Sangh'ın (BJP'nin öncülü) kurucularından Deen Dayal Upadhyaya da bu övgüyü Bütüncül Hümanizm (Integral Humanism, 1965) adlı eserinde yinelemiştir: "İsrailli Yahudiler, yüzyıllar boyunca dünyanın dört bir yanına dağılmış halklarla birlikte yaşamışlardır, ancak yaşadıkları toplumlar içinde yok olup gitmemişlerdir." Yahudilerin direncine vurgu yapan Upadhyaya, şu sonuca varmıştır: "Bir grup insan, bir hedef, bir ideal, bir misyonla yaşar ve belirli bir toprak parçasını anayurt olarak görürse, bu grup bir ulus oluşturur."

İdeolojiden Devlet Politikasına

BJP'nin yükselişi, bu ideolojik sempatiyi devlet politikasına dönüştürdü. Başbakan Atal Bihari Vajpayee, 2000 yılında İçişleri Bakanı L.K. Advani'yi İsrail'e göndererek ve 2003 yılında Ariel Sharon'u Hindistan'da ağırlayarak ilişkileri derinleştirdi.

İdeolojik sempatiyle başlayan süreçten pratik bir ittifaka geçişin simgesel vücut bulmuş hali, Hindistan ordusu tarihindeki en yüksek rütbeli Yahudi subay olan Korgeneral Jack Farj Rafael Jacob oldu. Bağdatlı bir

Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Jacob'un en çok öne çıkan başarısı, 1971 Bangladeş Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu Komutanlığı Kurmay Başkanı olarak görev yaptığı dönemde gerçekleşti. Onun stratejik planlaması ve uygulamaları, modern savaş tarihinin en belirleyici askeri zaferlerinden birinde kilit rol oynadı.

Jacob'un Hindistan savunma yapısı içindeki öne çıkan konumu, onu Hindistan ve İsrail'in stratejik düşünce sistemleri arasında sembolik bir köprü haline getirdi. 1991 yılında Profesör Manohar Sondhi, Jacob'a BJP'ye katılma teklifinde bulundu. Üç aylık bir değerlendirme sürecinden sonra, ulusal güvenlik danışmanı olmayı kabul etti. Yahudi medya organları Jacob'u sürekli olarak saygı dolu ifadelerle tanıttı. The Times of Israel onu, "Hindistan'ın Yahuda Aslanı" olarak tanımlayarak, Hindistan'daki askeri meselelerde önde gelen Yahudi lider konumunu vurguladı.

Narendra Modi'nin—hayatı boyunca bir RSS pracharak'ı (Hintçe: fikir yayımcısı) olarak—liderliğiyle birlikte, Hindistan-İsrail ilişkileri benzeri görülmemiş bir yakınlığa ulaştı. Modi, Benjamin Netanyahu'dan "arkadaşım Bibi" diye söz etti ve 2017 yılında, Filistin topraklarına uğramadan İsrail'i ziyaret eden ilk Hindistan başbakanı oldu.

RSS başkanı Mohan Bhagwat, İsrail'in ulusal gücünü överek onu "kararlılığı sayesinde dimdik duran küçük bir ulus" olarak tanımladı. Bhagwat, İsrail'in altı savaşta kazandığı zaferleri sık sık Hindistan'ın izlemesi gereken bir model olarak örnek gösterdi.

BJP stratejistleri de Siyonist siyasi uygulamalardan açıkça esinlendiler. 2015 yılında BJP Genel Sekreteri Ram Madhav, Hindistan'ın diaspora stratejisini İsrail için lobi yapan Yahudilerle karşılaştırarak şunları söyledi: "Diplomasinin sınırlarını değiştiriyoruz ve Bharat'ın (Hindistan'ın geleneksel adı) yurtdışındaki çıkarlarını güçlendirmek için yeni yollar arıyoruz. Diasporadakiler, yaşadıkları ülkelere sadık vatandaşlar olmaya devam ederken aynı zamanda Bharat'ın sesi olabilirler. Diaspora diplomasisinin arkasındaki uzun vadeli hedef budur. Bu, Yahudi topluluğunun Amerika Birleşik Devletleri'nde İsrail'in çıkarlarını gözetmesine benzer."

Askeri İş Birliği: Gizlilikten Kapsamlılığa

İsrail, tam diplomatik ilişkiler kurulmadan önce bile Hindistan'a sessizce askeri yardım sağlamıştır. İsrail, 1962'de Çin ile, 1965 ve 1971'de ise Pakistan ile yapılan savaşlar sırasında Hindistan'a silah temin etmiştir. 1968 yılında Başbakan Indira Gandhi, Hindistan dış istihbarat servisi RAW'ın başkanı R.N. Kao'ya Mossad ile temas kurulması talimatını vermiştir.

1999'daki Kargil Savaşı, bu ittifakı pekiştirmiştir. O dönemde ABD ve Avrupa ülkeleri, Hindistan'ın nükleer denemeleri nedeniyle yaptırım uygularken İsrail, lazer güdümlü bombalar, insansız hava araçları, elektronik harp sistemleri ve uydu istihbaratı sağlamıştır. İsrail'in eski büyükelçisi Daniel Carmon daha sonra şöyle demiştir: "Hintliler bize her zaman Kargil Savaşı sırasında İsrail'in yanlarında olduğunu hatırlatır..."

O zamandan beri iş birliği milyarlarca dolarlık programlara genişlemiştir: Hindistan'ın Savunma Araştırma ve Geliştirme Örgütü (DRDO) ile ortak geliştirilen Barak füze sistemleri; 2004 yılında 1,1 milyar dolarlık Phalcon AWACS anlaşması; erken dönem Searcher insansız hava araçlarından gelişmiş Heron sistemlerine kadar çeşitli İHA alımları; Hermes 900 insansız hava araçlarının yerli üretimi; ve Barak-8 uzun menzilli karadan havaya füzenin ortak geliştirilmesi. Hindistan, şu anda İsrail silahlarının en büyük alıcısı konumundadır ve İsrail'in silah ihracatının %46'sını oluşturmaktadır. Yıllık savunma ticareti 1,5 milyar doları aşarken, İsrail Hindistan'ın en büyük ikinci tedarikçisi olarak yer almaktadır.

Mumbai Saldırıları: Bir Dönüm Noktası

2008 Mumbai saldırıları (26–29 Kasım 2008), İslam karşıtı duyguların belirgin şekilde sertleşmesine neden olan ve Hindistan'ın İsrail'e daha fazla yöneldiği bir ortam yaratan önemli bir dönüm noktası oldu. Saldırıları, Pakistan merkezli militan örgüt Lashkar-e-Taiba tarafından gerçekleştirildi; on terörist, lüks oteller, ana tren istasyonu ve bir Yahudi kültür merkezi dahil olmak üzere birçok yeri hedef aldı.

Saldırılar özellikle Nariman House Chabad Merkezi dahil olmak üzere birçok noktayı hedef aldı. Chabad House'un özellikle seçildiği ortaya çıktı; soruşturmacılar daha sonra Pakistan'ın istihbarat teşkilatı ISI'nın, "Yahudi Chabad House'un hedef olarak seçilmesinden özellikle memnuniyet duyduğunu" ortaya koydu.

BJP, bu durumu İslamcı terörizm tehdidini ve hükümetin güvenlik zaaflarını seçimlerde avantaj sağlamak için kullanma fırsatına çevirdi. Daha da önemlisi, Mumbai saldırıları Hindistan ve İsrail arasında istihbarat ve savunma alanında daha derin bir iş birliğini tetikledi. İsraili yetkililer, Mumbai saldırıları ile İsrail'in kendi terörle mücadele deneyimleri arasında defalarca doğrudan paralellik kurdu. İsrail Başkonsolosu Kobbi Shoshani, 2023 yılında şu açıklamada bulundu: “Bu iki saldırı (26/11 ve 7 Ekim saldırıları) arasında doğrudan bir bağlantı var,” diyerek, “Hindistan ve İsrail arasındaki bağ sadece kardeş olmamızdan ya da tarihimizden değil, terörle mücadele DNA’mızdan kaynaklanıyor,” ifadelerini kullandı.

Filozemitizmin Yükselişi ve Chabad'ın Siyasi Entegrasyonu

Mumbai saldırıları, Hindistan'da daha geniş çaplı bir filozemitik hareketin kıvılcımını da ateşledi. Bu durum, Modi hükümetinin Chabad-Lubavitch ile kurduğu eş görülmemiş kişisel ilişkiyle somutlaştı. Modi, Chabad House saldırısından sağ kurtulan genç Moshe Holtzberg ile derin ve kişisel bir bağ sürdürdü. 2017 yılında gerçekleştirdiği çığır açan İsrail ziyareti sırasında Modi, o zaman 11 yaşında olan Moshe ile bir araya geldi. Moshe, Mumbai'ye dönme arzusunu şu sözlerle dile getirdi: "Afula'da yaşıyorum ama Nariman House ile olan bağımı hep hatırlıyorum...

Umarım Mumbai'yi ziyaret edebilirim ve büyüdüğümde orada yaşarım. Chabad House'un müdürü olacağım."

Modi'nin yanıtı, olağanüstü bir kişisel bağlılık sergiledi: “Gel ve Hindistan’da, Mumbai’de kal. Sen çok hoş geldin. Sen ve tüm aile üyelerine uzun süreli vizeler verilecek. Böylece istediğiniz zaman gelip istediğiniz yere gidebilirsiniz.” Modi, bu vaadini yerine getirerek Moshe ve büyükannelele ile büyükbabasına 10 yıllık çok girişli vizelerin bizzat verilmesini sağladı.

Bu ilişki, klasik diplomatik protokolün ötesine geçti. Aralık 2019’da Modi, Moshe’nin Bar Mitzvah töreni için son derece kişisel bir mesaj gönderdi ve onun hikâyesini “trajedi ve ölçülemez kaybın üstesinden gelen bir mucize ve umut öyküsü” olarak tanımladı. Modi şunları vurguladı: “Mumbai’deki korkakça terör saldırısının failleri, amaçlarına açıkça ulaşamadılar. Canlı çeşitliliğimizi bastıramadılar. İlerleme azmimizi de söndüremezlerdi. Bugün Hindistan ve İsrail, terörizm ve nefrete karşı birlikte durmakta daha da kararlılar.”

BJP'nin Chabad'a verdiği kurumsal destek, daha geniş Hindu milliyetçi filozemitik eğilimlerin bir yansımasıdır. Dünya Yahudiliğinin birçok fraksiyonu, Hindu milliyetçi hareketin Yahudiliğe karşı açık yaklaşımını kabul etmiştir. Etkili Amerikan Yahudi Komitesi, BJP'nin tutumunu açıkça övmüş ve “BJP uzun zamandır İsrail'in ve Yahudi halkının dostudur” demiştir. Komite ayrıca şunu da belirtmiştir: “Modi'nin memleketi Gujarat'tan yaklaşık 150 kişi dâhil olmak üzere, yaklaşık 4.500 kişiden oluşan Hindistan'ın canlı Yahudi topluluğuyla yakın iş birliği içinde çalıştık.”

Chabad'ın Hindistan'daki siyasi etkisi, nispeten yeni bir örgüt olmasına rağmen dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Sadece 2002 yılında Mumbai'de kurulan bu örgüt, 2017 yılında Nancy Pelosi ve ABD Kongresi heyetlerinin yaptığı ziyaretler dâhil olmak üzere üst düzey Amerikan siyasi ilgisini çekmiştir. Benjamin Netanyahu'nun 2018 yılında Hindistan'a gerçekleştirdiği tarihi ziyaret sırasında, Chabad House diplomatik ilişkilerin odak noktası haline gelmiş; İsrail Başbakanı Netanyahu ve Moshe, ebeveynlerinin öldürüldüğü yerde bir anıt inşa etme planlarını kamuoyuyla paylaşmıştır.

Silahların Ötesinde Ticaret

Ekonomik ilişkiler de büyük bir ivme kazanmıştır. İkili ticaret, 1992’de 200 milyon dolardan 2022–23 döneminde 10,77 milyar dolarla zirveye ulaşmış, ardından 2023–24 döneminde 6,53 milyar dolara gerilemiştir. Hindistan, ticaretle sürekli olarak fazla veren taraftır.

Başlıca sektörler arasında elmas (ticaretin neredeyse yarısını oluşturuyor; Surat'taki Hintli kesiciler ve Tel Aviv'deki İsraili tüccarlar küresel bir tedarik zinciri oluşturuyor), savunma ekipmanları (silah parçaları, elektronik ve havacılık sistemleri), yüksek teknoloji (yarı iletkenler, siber güvenlik, telekomünikasyon), tarım teknolojisi (damla sulama, sera sistemleri, biyoteknoloji araştırmaları) ve su yönetimi (tuzdan arındırma ve atık su geri dönüşümü) yer almaktadır.

Ticaret Bakanı Piyush Goyal, 2037 yılına kadar ticaretin on kat artarak 65 milyar dolara ulaşmasını hedeflemiştir.

Hindutva'nın Müslüman Karşısı Etik Anlayışı

Bu ortaklık, karşılıklı çıkarlardan daha fazlasına dayanıyor. Hindutva'nın İslam'a yönelik düşmanlığı, Siyonizm'in Filistinlilerle yaşadığı çatışmanın bir yansımasıdır. Her iki hareket de kendilerini tehdit altındaki halkların medeniyet projeleri olarak sunmakta ve Müslüman nüfusa yönelik dışlayıcı politikaları meşrulaştırmaktadır.

Hindu milliyetçisi liderler, sık sık Keşmir ile Kudüs arasında paralellikler kurarlar.

Vishnu Gupta bir keresinde "Kudüs nasıl Müslümanlar tarafından ele geçirildiyse, Hindistan'daki kutsal mekânlar da Müslümanlar tarafından işgal edildi" demiştir.

İçişleri Bakanı Amit Shah, 2002 Gujarat ayaklanmalarını savunmuş ve Müslümanlara "ders verildiğini" ifade etmiştir.

Bu açıklamalar, İslam karşıtı bir dürtünün Hindistan'ın İsrail ile olan bağlarını güçlendiren verimli bir zemin yarattığını ortaya koymaktadır.

Gözetim, Strateji ve Siyonist Etki

İş birliği, tartışmalı alanlara da yayılmıştır. İsrailli NSO şirketi tarafından geliştirilen Pegasus casus yazılımı, Hindistan'da gazetecilere, aktivistlere ve siyasi muhaliflere karşı kullanılmıştır.

Bu ifşaat, İsrail teknolojisinin artık Hindistan'ın güvenlik devleti yapısına nasıl entegre edildiğini açıkça ortaya koymuştur.

Stratejik açıdan, İsrailli yetkililer Hindistan'a "Keşmir konusunda Pakistan'ı asla desteklemeyeceklerini" garanti etmiştir. Bu tür bir uyum, BJP'nin Keşmir konusundaki sert yaklaşımını cesaretlendirirken, İsrail sadık bir Asya ortağına ve kazançlı savunma sözleşmelerine sahip olmaktadır.

Yirminci yüzyılın büyük bölümünde Hindistan, Birleşmiş Milletler'de muhalif oylar kullanarak ve Arapların kendi kaderini tayin hakkını savunarak Filistin'in yanında yer almıştır. Ancak Hindutva'nın yükselişi bu duruşu değiştirmiştir. RSS'nin Savarkar, Golwalkar ve Upadhyaya aracılığıyla dile getirdiği Siyonizm'e olan hayranlığı, BJP yönetimi altında devlet politikasına dönüştürülmüştür.

2008 Mumbai saldırıları, terörle ilgili ortak deneyimler ve artan güvenlik işbirliği aracılığıyla Hindistan ile İsrail arasındaki bu yakınlaşmayı derinleştiren kritik bir kırılma noktası olmuştur. Hindistan ve İsrail savunma, teknoloji ve ticaret alanlarındaki işbirliğini derinleştirirken, ittifaklarının ideolojik temelleri, yalnızca pragmatizmin ötesine geçen bir örtüşmeyi gözler önüne sermektedir.

Hindutva, Siyonist etkinin Hindistan politikasına sızdığı bir vektör haline gelmiş; bir zamanlar İsrail'in varlığına karşı çıkan bir ülkeyi, Amerikan hegemonyasının yeni çok kutuplu düzen tarafından sorgulandığı bir dönemde, İsrail'in en güvenilir ortaklarından biri haline getirmiştir.

TURAN KIŞLAKÇI

www.kritikbakis.com

Heniyne'nin Kaleminden Erdoğan'a Bir Mektubun Hikâyesi

Bugün, Filistin Başbakanı İsmail Heniyye'nin şehadetinin yıl dönümünde, bana emanet ettiği bir mektubun hikâyesini paylaşmak istiyorum. Gazze'yi üç kez ziyaret ettim. İlk yolculuğum 2008 yılına, ardından Anadolu Ajansı'nın Gazze ofisini kurmak için gerçekleştirdiğim ikinci ziyarete, son olarak da Kasım 2012'de İsrail'in saldırılarının en şiddetli olduğu günlerdeki üçüncü ziyaretime denk gelir. İlk kez 2008'de, İHH'dan bir grup gönüllü ile birlikte Gazze'ye adım atmıştım. 2006'dan beri kara, hava ve denizden ablukaya alınan Gazze, ambargonun ikinci yılına girerken nefes alamaz hâle gelmişti. O karanlık günlerde, Gazzeliler Mısır'la aralarına örülen çelik duvara isyan etmiş, o devasa bariyeri yıkarak haykırmışlardı: "Yaşamak istiyoruz!" Çelik duvarın üçte ikisi yerle yeksan olmuştu. Ertesi sabah on binlerce insan sel gibi duvarın üzerinden akarak Refah'a geçerken, biz de onlarla birlikte Gazze'ye ulaştık. Özgürlük, işte o an Gazzelilerin kalbinde atıyordu; ekmek bulmaya, ilaca ulaşmaya, bir umut kırıntısına sarılmaya koşuyorlardı.

Sınırdan yaşanan o büyük mahşer anı, Gazze halkının nasıl bir kuşatma altında olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyordu. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar... Her biri bir yerlere doğru koşuşturuyor, el-Ariş'e geçenler bulabildikleri her şeyi alıyor, torbalarını umutla

dolduruyorlardı. Diller susmuş, gözler konuşuyordu... Gazze'de kaldığımız dört gün boyunca yetimlerle, şehit aileleriyle buluştuk. Yardımları ulaştırdık, dualara ortak olduk. Ziyaretimizin son günü, bizi büyük bir tevazu içinde karşılayan bir liderle tanıştık: Filistin Başbakanı İsmail Heniyye. Gazze'deki mütevazı bir mülteci evinde, yer sofrasında, halkıyla iç içe yaşayan bir önderdi o. Konuşmasıyla, duruşuyla, gözlerindeki parıltıyla gerçek bir halk lideri olduğunu hissettiriyordu. Bizi İstanbul'un kadim adıyla selamladı:

"Merhaba Asitaneli kardeşlerim!"

Asitane, yani payitaht. Bu hitap, sadece bir selam değil, bir kalp bağının işaretiydi. Ambargonun, işgalin, bombardımanın ortasında bile umut saçıyordu etrafına. "Pes etmedik, etmeyeceğiz," diyordu. "Refah sınır kapısının yıkılması bile bu ablukayı açacağımızın bir işaretidir." Türk halkının Gazze'ye olan desteğinden büyük bir minnettarlıkla söz etti. "Gazze topraklarından, mübarek Filistin diyarından, Kudüs-ü Şerif'ten kardeş Türkiye halkına; şahsım, hükümetim ve halkım adına en içten selamlarımı iletiyorum," dedi. Saatler sonra vedalaşırken, bize kapalı bir zarf uzattı. Zarfın üzerinde şu cümle yazılıydı:

"Filistin Başbakanı İsmail Heniyye'den Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a."

O mektubu bana emanet etti. Elini sıktım, sarıldım. Ayrılmadan hemen önce Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan bahsettik. Onun adını anarken gözleri parlıyordu. "Değerli dostum Erdoğan," dedi içten bir ses tonuyla. Bu iki kelimeye, nice sadakat, umut ve kardeşlik sığmıştı. Heniyye'nin gözlerindeki ısıltı, kalbindeki sevgiyi, o anın sıcaklığını bugün gibi hatırlıyorum...

Mektubu aldıktan sonra büyük bir ihtimamla sırt çantama yerleştirdim. Ardından arkadaşlarla birlikte Gazze sınırını geçerek Mısır tarafına ulaştık. Sınır kapısının öte yanında, yorgun ve sabırsız taksiciler bekliyordu. Pazarlıklar uzadı, kimi fazla istiyor, kimi araca güven vermiyordu. Sonunda, yaşlı bir Mısırlı amca ile anlaştık. Kıvrımlı sakalları, yorgun ama gülümseyen gözleriyle "Haydi çocuklar," dedi. Eski model bir BMW'si vardı, ama otomobil olmaktan çoktan vazgeçmiş gibiydi. Kapı aralıklarından rüzgâr esiyor, kliması çalışmıyor, içi hurda gibi kokuyordu. Ama bize vadedilen şey lüksten çok, Kahire'ye ulaşmaktı. Güneşin çölde usul usul battığı o saatlerde, Sina'nın serinleyen kumlarında, 5 saatlik uzun bir yolculuğa koyulduk.

Arkadaşlar, yaşlı şoförün uyuyakalmasından endişeliydi. O yüzden ben ön koltuğa oturdum, uykusuz ama dikkatli. Arka koltukta battaniyelere sarılmış uyuyan arkadaşlar, bana "Ne yap et, amcayı uyanık tut," demişlerdi. Ben de o uzun gecede, hem onunla sohbet ettim hem de kendi halimce şarkılar söyledim. Profesyonelce değil elbet... Ama içimden ne geldiyse: Türküler, sanat müziği, bazen arabesk. İçinde hem memleket hasreti vardı hem Gazze'nin direniş sızısı. Yaşlı Mısırlı bazen bana eşlik etti, bazen omuz silkti, ama gözleri hep yolda kaldı. Kahire'ye yaklaşırken, biz de fark etmeden uykuya yenik düşmüşüz. Arabanın bir sağa bir sola savrulmasıyla, arkadan gelen bir çığlıkla irkildik. Yaşlı amca sanki hiç uyumamış gibi direksiyona sarıldı, gözlerini ovuşturdu ve "Korkmayın çocuklar," dedi. "Ben uyusam da, bu araba bu yolları ezberler. Yıllardır böyle..." Bu sözlerle hem güldük, hem de telaşa yer değiştirip şoförü dinç tutmanın başka yollarını konuştuk. Yaklaşık 400 kilometrelik yolu altı saatte aştık. Kahire'ye vardığımızda gece olmuştu, gözlerimiz kan çanağı gibi, sırtımızda günlerin yorgunluğu vardı. Kalacak bir yer aradık. Sonunda, hem güvenli hem rahat bir otelde karar kıldık. Yedi gündür uyuyamayan bedenlerimize biraz olsun huzur getirecek bir gece vaat ediyordu bu otel. Ertesi akşam İstanbul uçağımız vardı. Sabah olunca arkadaşlara, Mısır'ın meşhur Kahire Kitap Fuarı'na gitmek istediğimi söyledim. Onlar da bana katılmak istedi. Planımızı yaptık ve herkes odasına çekildi.

Sabah erkenden kalktık. Uyku hâlâ gözlerimizin kenarındaydı ama bu birkaç saatlik dinlenme bile vücudumuza can getirmişti. Kahvaltının ardından çantamı hazırlarken, aklıma o emanet geldi. İsmail Heniyye'nin Cumhurbaşkanı Erdoğan'a gönderdiği mektup... Arkadaşlara sordum: "Bu mektubu çantamda mı taşıyayım, yoksa otel odasındaki bavulda mı bırakayım?" Biri hemen itiraz etti: "Çantanda dursun. Böyle emaneti bavula konmaz. Ne olur ne olmaz."

Sözleri haklıydı. Mektubu dikkatlice sırt çantamın en korunaklı gözüne yerleştirdim. Ardından bir taksiye atlayıp Kahire Kitap Fuarı'na doğru yola çıktık. O günkü planımızda çok kıymetli bir görüşme de vardı. Mısır'ın dünyaca tanınan düşünürlerinden, mücadele ve fikir adamı Prof. Dr. Abdülvehhab el-Messiri ile buluşacaktık. Messiri ile daha önce birkaç defa görüşme imkânım olmuştu. Yazılarını, kurucusu olduğum Dünya Bülteni ve Tümetürk sitelerinde yayımlamış, sonrasında bu yazılar "Hamburger Medeniyeti" ismiyle Mana Yayınları'ndan kitap olarak çıkmıştı. O, doğuyu da batıyı da hakkıyla tanıyan, hem İsrail'in yapısını hem Filistin davasının ruhunu derinlemesine kavrayan büyük bir mütefekkindi. Kahire Kitap Fuarı'nın girişine vardığımızda, kalabalığın içinden yükselen uğultu ve demir dedektörlerin ötüşleri arasında güvenlik kontrolü için uzun bir kuyruğa girdik. Güneş, tozlu Kahire semalarında yükselmiş, ortalığı buğulu bir ışıkla sarmıştı. Kuyruk ilerledikçe, giriş kapısının hemen önünde, omuzlarında Filistin kefiyesiyle duran genç bir kadına gözüm takıldı. O kefiye, bir halkın onurunu, sabrını, gözyaşıyla yoğrulmuş tarihini taşıyordu.

Güvenlik görevlileri kıza yaklaştılar. Sordular:

"Nerelisin?"

"Filistinliyim."

"Hangi görüştensin?"

"Solcuyum," dedi genç kadın, başını dimdik tutarak.

Sorgu sürerken, beklenmedik bir anda bir Mısırlı güvenlik görevlisi ileri atıldı, genç kızın kefiyesini omuzlarından çekip yere attı. Ardından, hiç tereddüt etmeden, ayaklarıyla üzerine basmaya başladı. O an içimde bir şey koptu. Sesim kendi kendine yükseldi: "Ne yapıyorsunuz siz? İsrail askeri misiniz yoksa?"

Sözümün yankısı daha bitmeden, kaç kişi olduğunu seçemediğim bir kalabalık üzerime çullandı. Arbedede bir sağa bir sola savrulurken, çantamı kurcalamaya başladıklarını fark ettim. Ve o an... Heniyye'nin emanet ettiği mektubu gördüler. Zarfı açmaya çalıştıklarında son bir hamleyle: "Durun! O mektup resmîdir, açamazsınız!" diye bağırıldım.

Ama her şey bir anda karardı.

Yere düştüm, başım döndü ve o kargaşanın içinde bilincimi kaybettim.

Gözlerimi açtığımda, kendimi kitap fuarına yakın bir güvenlik merkezinin bodrum katında buldum. Soğuk beton duvarlar, kararmış bir masa, üzerime dikilmiş sarı bir lamba. Bir sandalyede oturuyordum. Birkaç dakika sonra içeriye iri yapılı, öfkeli bir Mısırlı görevli girdi. Masaya yumruklar atıyor, hakaretler savuruyor, durmadan "mektup" diyordu. Türkiye'ye, Erdoğan'a, Filistin davasına ağza alınmayacak sözler sarf ediyordu. Sakin kalmaya çalıştım ama her sözünde kalbimde bir düğüm daha sıkılıyordu. Artık dayanamayıp bağırıldım:

"Biz Yavuz Sultan Selim'in torunlarıyız! Siz ise Mısır'ı İsrail'e ve Amerika'ya teslim ettiniz. Biz buraya emaneti geri almak için geldik!"

Sözlerim karşısında öfkesini daha da büyüttü, masaya bir kez daha vurdu ve odadan çıktı. Ardından içeri daha

yumuşak mizaçlı, yüzünde merhametin izlerini taşıyan başka bir görevli girdi.

“Ey kardeşim,” dedi, “niçin bağırdınız az önceki memurla?”

“Çünkü o kişi kendini İsrail’in, Amerika’nın adamı ilan etti. Türkiye’ye, Filistin’e hakaret etti. Ben de susamazdım,” dedim.

Başını eğdi, iç çekti. “Bu ülkenin içinde ne yazık ki böyleleri de var,” dedi.

O da çıktıktan sonra, koridordan tartışma sesleri gelmeye başladı. Yumuşak sözlü görevli ile öfkeli olan, kapıda yüksek sesle konuşuyorlardı. Her kelimeleri duvarlardan yankılanıyordu.

Kısa bir süre sonra, iri yapılı görevli yeniden odaya girdi. Bu kez daha saldırgandı. Masaya vuruyor, yine mektubu soruyordu. Onun ardından tekrar öteki geliyordu. Saatler böyle gelip giden iki kutup arasında, sorgu ile tartışma arasında akıp gitti... Dört saatin sonunda, kendisini İçişleri Bakanlığı’ndan biri olarak tanıtan takım elbiseli biri içeri girdi. Ciddi ama ölçülüydü. Önce mektubu eline aldı, zarf açılmıştı. Okudu. Ardından bana döndü:

“Neler yaşandı, anlat,” dedi.

Başladım. Başta fuar kapısındaki olaydan, mektubun çantamdan çıkarılmasına, hakaretlere ve tartışmalara kadar her şeyi bir bir anlattım.

Bir müddet sustu. Sonra ceketinin cebinden bir not defteri çıkardı. “Seni araştırdık,” dedi. “Arap dünyasında tanınan iyi bir gazeteci olduğunı biliyoruz. Türkiye’nin Kahire Büyükelçiliği’nden de bize telefon geldi. Bundan dolayı serbest bırakılacaksın.”

O an derin bir nefes aldım.

“Ama,” dedi, “mektubun aslı bizde kalacak. İşte fotokopisi.” Zarfa baktım. Fotokopi sayfa önümdeydi. Ama asıl mektup, birkaç adım ötede, masanın üzerindeydi. Beni salmaya hazırlanırken, kafamda tek bir şey vardı: emanet. Heniyye’nin ellerinden teslim aldığım mektup, fotokopiyle değiştirilemezdi. O zarf, onun eliyle mühürlenmiş, onun duasıyla bana verilmişti. Bir anda ayağa kalktım, çevredeki dikkatleri dağıtacak bir söz söyledim, ortalığı küçük bir kargaşaya verdim. Ardından, sessiz bir çeviklikle, fotokopi ile aslı yer değiştirdim. Mektubu ceketimin içine yerleştirdim. Gözüm kapıya yöneldi. Bir görevli yol verdi. Diğerleri fark etmemişti. İçimden sadece şu cümle geçti: “Emanet yerini bulmalı...” Kapıda, omuzlarına silah asılı güvenlik görevlilerinin sert bakışları arasında ağır adımlarla merdivenlerden indim. Her adımda geride bırakmaya çalıştığım ama içimde yankılanan o çelik soğukluğunu taşıyordum. Yolun karşısında, kenara çekilmiş eski bir taksi bekliyordu. Tereddüt etmeden atladım içine. “Otele,” dedim. Sesim neredeyse duyulmayacak kadar yorgun, ama içinde bir kararın ağırlığı vardı. Taksi ilerledikçe, çantamın içinden mektubu titreyen ellerimle çıkardım. Heniyye’nin Erdoğan’a yazdığı o mektubu... Yavaşça açtım, gözlerim satırlara daldı. Her kelime bir kurşun gibi yüreğime çarpıyor, gözlerimden süzülen yaşlar usulca yanaklarıma akıyordu.

Heniyye, mektubunda Erdoğan’a büyük bir muhabbetle sesleniyor; Türkiye halkına şükranlarını sunuyor, Gazze’deki kardeşlerinin çektiği acıları, ambargonun boğucu ağırlığını ve gıda-ilaç sıkıntılarını dile getiriyordu. Taksici dikiz aynasından arada bana göz atıyor, ama hiçbir şey sormuyordu. O an, Kahire’nin sokaklarında yalnızca ben ve bu emanetin sırrı vardı...

Otelin önüne vardığımızda mektubu tekrar zarfa yerleştirdim. Lobiye girdiğimde arkadaşlarım beni bekliyordu. Sarıldık. Sıcaklık ve sükûnet dolu kucaklaşmalardı bunlar; bir badireyi atlatmanın, bir yükü birlikte taşımış olmanın selamı. Ayaküstü yaşananları anlattım. Ardından, fuarda bulunan Türk yayıncılarla karşılaştık. Onlar da toparlanmış, dönüşe hazırlanıyorlardı.

Havaalanına geç kalmamak için acele ediyorduk ki, otel müdürü arkamızdan yaklaştı.

“Af edersiniz, Turan Kışlakçı siz misiniz?”

“Evet,” dedim tereddütle.

“Efendim, otelimizin sahibi sizi çok severmiş. Sizin için kral odasını ayırdı. Eşyalarınızı hemen taşıyalım.”

Bir an için neye uğradığımızı şaşırdık. Arkadaşlarla birbirimize bakakaldık. O an adam bana bir şeker uzattı. Gülümsedim, şekeri cebime koydum, sonra lavaboyu işaret ederek “Yüzümü yıkamam gerek,” dedim. Müdür resepsiyon telefonuna yönelirken, ben lavaboya gider gibi yapıp, şekeri çöpe atıp, yan kapıdan çıkışa yöneldim. Dışarıda, fuardan tanıdığım yayıncı dostlarımızdan biri takside bekliyordu. Hemen atladım. Gözüm saatteydi. Vakit dardı. Eğer trafiğe takılırsak uçağı kaçırabilirdik.

Taksiciye defalarca “hızlı git,” dedim. Arabanın camından Kahire’nin tozlu binaları, anıtsal sokakları geride kalıyordu. Yolu yarılamiştık ki telefonum çaldı. Arayan otel müdürüydü.

“Turan Bey, neredesiniz? Sizi her yerde arıyoruz.”

“Havalimanına gidiyorum,” dedim kısaca.

Az sonra başka bir telefon geldi. Bu kez karşıdaki ses tanıdıktı. Türkiye’de seminerlerde tanıştığım bir Mısırlı yazardı.

“Neden gittiniz?” dedi. “Otel sahibinin misafirliğini neden reddettiniz?” Söz ağzımdan kendiliğinden döküldü: “Sen de mi Mısır istihbaratındansın, üstadım?”

O anda telefon kapandı. Ve o ses bir daha hayatıma dönmedi. Havalimanına vardığımızda arkadaşlarım eşyaları bagaja teslim etmişti. Güvenlik kontrollerini hızla geçip Türk Hava Yolları’nın uçağının kalkacağı perona ulaştım. Koltuğuma oturduğumda, omuzlarımda bir dağ kalkmış gibiydi. Derin bir nefes aldım. Bir yandan elimdeki emanete bakıyor diğer yandan ise Gazzelilerin yaşadıklarını düşünüyordum...

Heniyye’nin gözlerinde parlayan umut, Gazze’nin direnişle sarmalanmış duası, Erdoğan’a olan muhabbetin samimiyeti, hepsi çantamda değil; artık kalbimin derinliklerinde saklıydı...

Uçağın motorları çalıştı. Gözlerimi kapattım. Dudaklarımda bir fısıltı vardı:

“Allahu ekber... Allahu ekber...”

Afet Sonrası Kaos Nasıl Yönetilmeli?

SEVRATUR YETKİN
www.kritikbakis.com

Gökyüzü ağladığında, yalnızca ıslanmayız; ders de alırız.”

Son yıllarda dünyanın dört bir yanında artan doğa olayları; depremler, seller, fırtınalar ve aşırı sıcaklıklar, insanlığın ne kadar kırılgan olduğunu tekrar tekrar hatırlatıyor. Oysa bu olaylar doğanın olağan bir parçası, ancak onları “felaket” haline getiren çoğu zaman insanın kendisidir: ihmalkârlığı, hazırlıksızlığı ve yanlış kentleşme politikaları.

Depremler: Bilinen Gerçeklere Karşın Süren Kayıtsızlık
Türkiye, iklimi ile jeolojik konumu ve jeomorfolojik yapısı nedeniyle deprem, orman yangını, çığ, fırtına, heyelan, sel gibi doğal afetlerle karşı karşıya kalmaya oldukça yatkındır (Özşahin, 2013). Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de geçmiş dönemlerde ve günümüzde meydana gelen bu doğa kaynaklı afetler büyük bir hasara ve zarara neden olmuştur ve olmaktadır. Yüzyılın afeti olarak nitelendirilen 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle 50 bin 96 kişi hayatını kaybetmiştir ve 107 bin 204 kişi ise yaralanmıştır (AFAD, t.y.). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen hasar tespit çalışması sonucuna göre acil yıkılacak, yıkık veya ağır hasarlı kategorilerine giren toplam konut sayısı 518.009 olarak belirlenmiştir.

Binaların %90’ının deprem felaketi riskiyle karşı karşıya olduğu tek ülke Türkiye’dir. Son dönemde yaşanan depremler, Türkiye’nin mevcut konut betonarme yapılarının depreme dayanıklılık konusunda yetersiz olduğunu ortaya koymuştur (Korkmaz, 2009). Görüldüğü gibi Türkiye’de başta depremler olmak üzere birçok doğa kaynaklı afet, can kaybına, yaralanmaya ve maddi hasara neden olmuştur. Bu söz konusu fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel zararları; hızlı nüfus artışı, yoğun

göç, plansız ve denetimsiz yerleşme ve sanayileşme devam ettiği sürece azaltmak da mümkün olmayacaktır. Sonuç olarak Türkiye dünya ülkelerine göre deprem haricindeki doğa kaynaklı afetlerden daha az etkilendiği ancak yine dünya ülkelerine göre deprem ana afet türünden daha fazla etkilendiği veya daha fazla etkilenen ülkeler arasında olduğu söylenebilir. Tüm bu sonuçlar bizlere Türkiye’nin deprem riskinin azaltılmasına yönelik çalışmalara ağırlık vermesinin gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte diğer afet türlerini de görmezden gelmemek aynı derecede önemlidir.

(Türkiye özelinde doğa kaynaklı afetlere yönelik bir araştırma, Can Şahan)

Türkiye, dünyanın en aktif deprem kuşaklarından biri üzerinde yer alıyor. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri bu acı gerçeği tekrar gözler önüne serdi. 50 binden fazla insanın hayatını kaybettiği bu felaket, sadece bir doğa olayı değil, aynı zamanda ihmaller zincirinin sonucuydu. Bilim insanları yıllardır uyarıyor, fay hatları haritalarla gözler önüne seriliyor; ancak yapı denetimi eksikleri, zayıf kentsel planlama ve afet eğitiminin yetersizliği sonucu tablo her seferinde ağırlaşıyor.

Ayrıca ülkemizde her yıl özellikle yaz aylarında artan orman yangınları, sadece doğal hayatı değil, insan sağlığını, ekonomiyi ve yaşam alanlarını ciddi şekilde tehdit ediyor. Bu nedenle yangınlara karşı da bireysel, toplumsal ve kurumsal düzeyde alınması gereken pek çok tedbir var. Ormanlık alanlarda ateş yakmaktan kaçınmak, sigara izmariti atmamak ve farkındalık eğitimi anlatılmalı. Ormanlarla evler arasında koruma bandı bırakılmalı, yangına dayanıklı yapı malzemeleri kullanılmalı, evlerin etrafı temiz tutulmalı ve yangın ekipmanları hazırda bulundurulmalı.

Orman alanlarında yapılaşma engellenmeli ve kaçak yapılar kaldırılmalı. Yangınlarla mücadele sadece itfaiye ya da orman müdürlüğünün sorumluluğu değil, hepimizin ortak görevidir. Önlemek, söndürmekten daha kolay ve daha az zararlıdır. “Unutmayalım; bir kıvılcım, binlerce canı yakabilir.”

Seller: İklim Krizi ve Betonlaşmanın Kesişim Noktası

İklim değişikliği, yağış rejimlerini alt üst etti. Kısa sürede yoğunlaşan yağmurlar, altyapısı zayıf şehirlerde sele dönüşüyor. İstanbul, Artvin, Rize ve Şanlıurfa gibi birçok şehir son yıllarda bu durumla yüzleşti. Sorun yalnızca doğa değil; betonlaşmayla yok edilen yeşil alanlar, dere yataklarına kurulan yapılar ve eksik tahliye sistemleri, küçük bir yağış bile yıkıcı bir olaya dönüştürebiliyor.

Dünyadaki doğal afetler arasında yarattıkları hasar-kayıplar itibarıyla önemli bir yere sahip olan sel felaketi, Türkiye’de can ve mal kaybı açısından depremlerden sonra en fazla hasara neden olan doğal afet türüdür. Meteorolojik afetler arasında ise birinci sıradadır (Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Taşkın Yönetimi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2017: 1). Ülkemizde taşkınların oluşumunda üç faktör ön plana çıkmaktadır. Birincisi doğal meteorolojik koşullar, ikincisi jeomorfolojik koşullar (akarsu havzalarının doğal özellikleri) ve üçüncüsü insan müdahalesi ve sosyal faktörlerdir (Arazi kullanımındaki hatalar, bitkilerin yok edilmesi, ormansızlaşma, dere yataklarına yerleşimler, erozyon vb.). Aşırı yağışların sel afetlerine dönüşmesi ise sosyoekonomik faktörlere bağlıdır. (Turgay Akkuş)

Hazırlıksızlık: Bilinç Eksikliği mi, Politika Eksikliği mi?

Toplumların afetlere verdiği tepki, onların bilinç düzeyini ve yönetim kapasitesini de ortaya koyar. Türkiye’de hala pek çok kişi, evinde deprem çantası bulundurmuyor ya da yaşadığı binanın dayanıklılığını sorgulamıyor. Okullarda afet bilinci yeterince öğretilmiyor. Yerel yönetimlerin çoğunda da afet yönetimi hâlâ kağıt üzerinde kalıyor. Oysa bir afet yaşandıktan sonra yardım toplamak değil, yaşanmadan önce hazırlıklı olmak hayat kurtarır.

Plansız ve Denetimsiz Yapılaşma

Türkiye’de birçok şehir plansız şekilde büyümüş, gecekondu kültürü uzun yıllar boyunca göz yumulmuş ve kaçak yapılaşma yaygınlaşmıştır. İmar aflarıyla hukuksuz yapılar yasallaştırılmıştır. Bu da hem caydırıcılığı ortadan kaldırmış hem de riskli yapıların varlığını sürdürmesine neden olmuştur.

Yetersiz Denetim ve Uygulama Eksikliği

Mevcut yönetmelikler kâğıt üzerinde yeterli olabilir, ancak uygulamada denetimler eksik ve yüzeysel kalmaktadır. Deprem yönetmeliklerine uymayan yapılar inşa edilmesine göz yumulması, riskleri artırmaktadır.

Kısa Vadeli Politikalar ve Popülist Yaklaşım

Doğal felaketlere karşı alınması gereken önlemler uzun vadeli yatırımlar ve planlamalar gerektirir. Ancak siyasi iktidarlar, oy kaygısıyla uzun vadeli değil, anlık ve görünür çözümleri tercih edebiliyor. Örneğin: İmar barışı, Kent merkezlerindeki riskli alanlara dokunmama

Eğitim ve Farkındalık Eksikliği

Toplumun büyük bir kısmı doğal afetler konusunda yeterli bilgiye ve hazırlığa sahip değil. Okullarda ve kamu kurumlarında afet eğitimi sınırlı kalıyor; halkın büyük kısmı bir deprem çantasının nasıl hazırlanacağını bile bilmiyor.

Afet Sonrası Müdahale Odaklı Sistem

Türkiye’de afet yönetimi daha çok “felaket olduktan sonra müdahale” şeklinde işliyor. Oysa modern afet yönetimi, risk azaltımı ve hazırlık aşamalarına daha çok önem verir.

Rant Odaklı Şehircilik Anlayışı

Şehir planlamasında doğal afet riskleri yerine ekonomik getirisi yüksek alanlara odaklanılıyor. Dere yataklarına, fay hatlarına yakın bölgelere dahi inşaat izinleri verilebiliyor.

Kurumsal Dağınıklık ve Koordinasyonsuzluk

AFAD gibi kurumlar önemli işler yapsa da, yerel yönetimlerle ve diğer kamu kurumlarıyla koordinasyon yetersiz kalabiliyor. Kurumlar arası yetki karmaşası, hızlı ve etkili müdahalenin önüne geçiyor.

Bilim İnsanlarının Uyarılarının Göz Ardı Edilmesi

Uzmanlar yıllardır Marmara Depremi, sel ve yangın risklerine karşı uyarılarda bulunuyor. Ancak bu uyarılar çoğu zaman siyasi, ekonomik veya bürokratik engellere takılıyor.

Türkiye, jeolojik ve iklimsel yapısı gereği doğal afetlere açık bir ülkedir. Ancak afetleri kader değil, riskleri yönetilebilir olaylar haline getirmek mümkündür. Bunun için:

Siyasi kararlılık, bilim temelli planlama, kamuoyu baskısı, eğitim ve denetim şart.

Çözüm Nerede?

Afet eğitiminin yaygınlaştırılması şart. Çocuk yaştan itibaren afet farkındalığı sağlanmalı. Yerel yönetimler ciddi biçimde denetlenmeli, riskli bölgelerde yapılaşmaya son verilmelidir. Afet senaryoları oluşturulmalı, tatbikatlar rutin hale getirilmelidir. İklim kriziyle mücadele, uzun vadeli planların merkezine alınmalıdır.

Sonuç

Doğa olaylarını felakete dönüştüren biziz. Plansız şehirler, denetimsiz yapılar, yetersiz eğitimler ve unutkanlık... Her felaket sonrası “bir daha olmayacak” diyoruz, ama aynı hatalar tekrarlanıyor. Gerçek değişim; farkındalıkla, bilimle, kararlılıkla mümkün. Aksi halde doğa değil, biz kaybeden oluruz.

İsrail Revizyonizminin Ortadoğu Ekonomi Politikü Üzerindeki Etkisi

DOÇ. DR. NECMETTİN ACAR
www.kritikbakis.com

2010'lu yılların başlarından itibaren küresel enerji piyasalarında yaşanan köklü dönüşümler, büyük güç rekabetinin ortaya çıkardığı yeni fırsatlar, değişen bölgesel dinamikler, Körfez monarşilerinin genç liderlerinin zihninde yeni bir siyasal vizyonun şekillenmesine zemin hazırladı. Bu vizyonun temel hedefleri arasında, ülkelerini petrole dayalı kırılgan ekonomik yapılardan kurtarmak, daha dinamik ve kapsayıcı bir toplumsal yapı üzerinden yeni bir sosyal sözleşme inşa ederek rejimin toplumsal meşruiyet tabanını genişletmek ve hanedan içi iktidar mücadelelerinde avantaj sağlamak gibi stratejik hedefler yer alıyordu. Başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki pek çok ülke, bu hedefler doğrultusunda yüksek bütçeli "Vizyon" projeleri ilan ettiler.

Körfez ülkelerinin "Vizyon" projeleriyle somutlaşan ekonomik dönüşüm ve toplumsal yeniden yapılanma çabalarına yönelik mevcut iç ve dış yapısal ve kurumsal engellerin ötesinde, 7 Ekim sonrası ortaya çıkan yeni jeopolitik tehdit bu süreci daha da karmaşık hale getirdi; İsrail revizyonizmi.

İsrail'in 7 Ekim sonrası büyük bir pervasızlıkla bölge geneline yaydığı saldırgan ve istikrarsızlaştırıcı eylemleri, Körfez ülkelerinin büyük yatırımlarla ulaşmayı hedeflediği sosyoekonomik başarıları tehdit eden önemli bir risk unsuru haline geldi. Bu yazının temel amacı, İsrail'in jeopolitik riski bilinçli olarak tırmandıran revizyonist politikalarının Körfez'in ekonomi politik dönüşümü üzerindeki etkisini analiz etmektir. Yazının temel argümanı; İsrail revizyonizminin, ABD-İsrail ekseninin tanımladığı statükoya meydan okuma imkan ve kabiliyetine sahip aktörleri yatırım süreçlerinden caydırarak, rekabetçi yatırım ortamını daraltmak suretiyle yatırım maliyetlerini artırarak Körfez ülkelerini Batılı sermayeye bağımlı hale getiren bir süreç üreteceğidir.

Körfez Ülkelerinin "Vizyon" Projeleri

2010 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, Körfez ülkelerinde geleneksel petrol bağımlı rantiyer ekonomik modelin sorgulanmasına yol açtı ve yeni bir kalkınma arayışını beraberinde getirdi.

Bu süreçte bölge ülkeleri, ekonomilerini çeşitlendirme amacıyla petrol dışı sektörlerle yönelerek petrole olan bağımlılığı azaltmayı ve uzun vadeli sürdürülebilir büyümeyi hedefledi. Bu vizyon projeleri yalnızca ekonomik kalkınma ile de sınırlı kalmadı; aynı zamanda toplumsal yapının dönüşümü, insan sermayesinin geliştirilmesi ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi gibi daha geniş kapsamlı yeniden yapılanma hedeflerini de içeren bütüncül bir stratejiye dönüştü.

Bu yeni ekonomik arayışın şekillenmesinde, küresel enerji piyasasında hem arz hem de talep tarafında yaşanan köklü dönüşümler belirleyici oldu. Arz cephesinde kaya gazı devrimi, yenilenebilir enerji teknolojilerindeki ilerlemeler ve doğalgaz üretiminin artışı, küresel enerji piyasasında rekabeti artırdı. Talep tarafında ise elektrikli motorların yaygınlaşması ve Batı ekonomilerinin Körfez enerji kaynaklarına olan bağımlılığının azalması dikkat çekerken, Asya ekonomilerinin hızla artan hidrokarbon talebi, enerji jeopolitiğinde güç dengelerini yeniden şekillendirdi. Aynı zamanda ABD ve Rusya gibi iki önemli küresel gücün hidrokarbon sektöründe artan rekabet gücü de, Körfez ülkelerinde yeni bir ekonomik model arayışını güçlendiren bir işlev gördü.

Suudi Arabistan'ın 2016 yılında ilan ettiği ve yüz milyarlarca dolarlık yatırımı içeren Vizyon 2030 projesi, ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını köklü bir şekilde dönüştürmeyi amaçladı. Bu kapsamda NEOM Projesi ile yapay zekâ ve yeşil enerjiye odaklanan bir mega şehir inşa edilmesi, Kızıldeniz kıyısında lüks turizm yatırımlarıyla yeni cazibe merkezlerinin oluşturulması, ARAMCO'nun halka arzıyla finansal çeşitliliğin artırılması ve kadın istihdamını teşvik eden toplumsal reformlarla geleneksel yapının modernleştirilmesi hedeflendi.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Centennial 2071 ve Dubai Expo vizyonları doğrultusunda, yüzyılın ortasında bilgi ekonomisi ve küresel bir inovasyon merkezi olmayı hedefledi. Bu stratejik hedef çerçevesinde Mars 2117 Projesi ile uzay teknolojilerine yatırım yapıldı, Expo 2020 Dubai ile ülkenin küresel ölçekte vitrin işlevi görececek bir cazibe merkezine dönüşmesi amaçlandı ve Smart Dubai girişimiyle akıllı şehir uygulamaları ile dijital dönüşüm süreçleri önceliklendirildi. Bu projeler, BAE'nin sadece ekonomik çeşitliliği değil, aynı zamanda teknolojik liderliği hedefleyen uzun vadeli kalkınma vizyonunun temel taşları oldu.

Katar, Ulusal Vizyon 2030 projesi kapsamında sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, yaşam standardını yükseltmek ve beşerî sermayeyi geliştirmek gibi temel hedefler belirledi. Bu vizyon doğrultusunda, 2022 Dünya Kupası vesilesiyle altyapı, turizm ve diplomasi alanlarında kapsamlı yatırımlar gerçekleştirildi. Eğitim ve sağlık sektörlerinde dönüşüm öngörülerek insan odaklı kalkınma desteklenirken, Katar Yatırım Otoritesi (QIA) aracılığıyla küresel ölçekte ekonomik etkinliğin artırılması ve stratejik yatırım gücünün pekiştirilmesi amaçlandı.

Kuveyt, Vizyon 2035 projesiyle ülkeyi bölgesel bir finans ve ticaret merkezi haline getirmeyi hedefledi. Bu kapsamda, Çin ile iş birliği içinde geliştirilen Silk City Projesi ile Kuveyt'in lojistik ve ticaret üssüne dönüşmesi amaçlandı. Ayrıca kalkınma planları çerçevesinde eğitim, sağlık ve ulaşım altyapılarında kapsamlı dönüşüm öngörüldü; Kuveyt Limanı'nın genişletilmesiyle de ülkenin ekonomik bağlantı kapasitesinin artırılması hedeflendi. Bu dört önemli petrol ihracatçısı ülkeye ilaveten Umman'ın Vizyon 2040 ve Bahreyn'in Vizyon 2030 projeleri de sayılabilir.

Trilyonlarca dolarlık yatırım bütçelerine sahip olan Körfez ülkelerinin vizyon projeleri, küresel ölçekte yatırım yapma kapasitesine sahip ve sermaye ihracı konusunda deneyimli ülkelerin dikkatini çekti. Ancak uzun yıllardır bölgeye yönelen dış yatırımlara bakıldığında, başta Çin olmak üzere Asya-Pasifik ülkelerinin Körfez'e en fazla yatırım yapan aktörler arasında yer aldığı görülüyor. Özellikle Çin, hem yatırımda hem de ticaret hacminde açık ara lider ülke konumuna yükseldi. Açıklanan bu dev bütçeli vizyon projeleri, Asyalı güçlerin Körfez bölgesine yönelik ilgisini daha da artırdı. Körfez ülkelerinin söz konusu vizyon projeleri, son yirmi yılda yüksek seyreden petrol fiyatları sayesinde bölgede biriken devasa petro-dolar fonlarıyla finanse ediliyor olması yatırım yapma kapasitesine sahip küresel aktörler açısından Körfez'i sahici ve stratejik bir cazibe merkezi hâline getiren bir unsurdur.

Yatırımların Jeopolitik Risklere Duyarlılığı

Büyük ölçekli sermaye gruplarının bir ülkeye yatırım yapma kararını etkileyen faktörler arasında ekonomik getiri elbette önemli bir unsur olsa da, yatırım yapılacak ülkede mevcut veya gelecekte sağlanacağına dair güçlü bir siyasal istikrar beklentisi, en az ekonomik kazanç kadar belirleyici bir rol oynar. Özellikle altyapı gibi geri dönüşü uzun yıllara yayılan ve yüksek sermaye ve teknolojik birikim gerektiren yatırımlar söz konusu olduğunda, yatırımcılar sadece kısa vadeli kârlılık değil, aynı zamanda uzun vadeli güvenlik, öngörülebilirlik ve kurumsal istikrar arayışına öncelik verirler. Dolayısıyla siyasal istikrar, yatırım ortamının sürdürülebilirliğini ve risk seviyesini doğrudan etkileyen bir unsur olarak, yatırımcıların karar süreçlerinde temel belirleyicilerden biridir.

Körfez ülkeleri söz konusu olduğunda, öncelikle bu ülkelerin yatırımcı güveni açısından avantajlı bir konumda oldukları söylenebilir. Ekonomik kaynakların bolluğu, bu ülkelerin net ithalatçı ekonomilere sahip olması, görece siyasi istikrar ve siyasi elitlerin yatırım konusundaki kararlılığı, yatırım ortamının güvenli olduğunu gösteren temel faktörler arasında yer alıyor. Ancak, bu ülkelerin iç ve dış tehditlere karşı kendilerini koruma konusundaki zaafı ve rejim güvenliği ve siyasal istikrar için yabancı güçlere olan bağımlılıkları yatırımcılar açısından kritik bir risk unsuru olarak ortaya çıkıyor. Bölge genelinde siyaset daha ılımlı bir seyir izlediği dönemlerde güvenlik faktörü yatırım

kararlarında öncelikli bir parametre olmamakla birlikte, Ortadoğu siyasetinin radikalleştiği, füzelerin havada uçtuğu ve günlük olarak şiddet olaylarının yaşandığı bir ortamda, güvenlik ve jeopolitik riskler yatırımcıların kararlarını belirleyen temel unsurlar haline gelmekte.

Ortadoğu'da Jeopolitik Riskler ve Küresel Sermaye Akışlarına Etkisi

Serbest piyasa ekonomisi, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde kurulan uluslararası düzenin temel taşlarından biri olarak kabul edilmekteydi. Ancak 2000'li yıllardan itibaren, özellikle Çin'in Asya kıtasında hızlı ve önlenemez yükselişiyle birlikte, Batıda, serbest piyasa anlayışı ABD'den çok Çin'in ekonomik çıkarlarına ve yükselişine hizmet eden bir düzen olarak görülmeye başlandı. Bu gelişmelerin ardından, Donald Trump'ın başkanlığının ilk döneminden itibaren ABD, ticaret savaşları kapsamında serbest piyasa prensiplerini zayıflatan tarife ve gümrük engelleri uygulayarak ekonomik rekabeti sınırlayan bir politika izledi. Çünkü serbest piyasa koşulları altında ABD'nin Asya kökenli güçlerle rekabet edebilmesi, özellikle Çin karşısında ekonomik ve teknolojik üstünlüğünü koruması giderek zorlaşmaktaydı.

2020'li yılların başlarından itibaren, küresel ölçekte uygulanan tarifeler ve gümrük duvarları yoluyla Çin'i sınırlama stratejisi, Ortadoğu bölgesinde farklı bir boyut kazandı. Bu yeni stratejinin temelinde, İsrail'in revizyonist politikaları aracılığıyla bölgedeki jeopolitik risklerin artırılması ve böylece dış yatırımların bölge ülkelerine girişinin kısıtlanması yer alıyor.

ABD yönetimi, bu süreçte İsrail'in saldırgan tutumuna destek vererek bir taraftan Tel Aviv'deki müttefiklerini teskin ederken diğer taraftan Körfez ülkeleri gibi büyük vizyon projeleriyle devasa yatırım bütçeleri açıklayan devletlerin jeopolitik risklerini yükselterek, bu ülkelerdeki rekabetçi yatırım ortamını zayıflatmaya başladı. Artan jeopolitik riskler Çin'in bölgeye doğrudan yatırım yapması güçleşirken, ABD'yi Ortadoğu'da rakipsiz bir konuma taşımakta.

Burada bir yandan, ABD ve İsrail tarafından belirlenen bölgesel statükoya meydan okuma imkânı ve kapasitesine sahip aktörlerin bölgedeki büyük ölçekli yatırımları caydırılırken diğer yandan rekabetçi yatırım ortamının zayıflatılması sonucu yatırımların alıcı ülkeler nezdindeki maliyetleri artmakta. Ekonomik rasyonaliteden farklı bir biçimde artan bu yatırım maliyetleri, fiilen ABD lehine bir "politik kar marjı"na dönüşmekte.

Sonuç olarak, Körfez ülkelerinin petrol bağımlılığından kurtulmak ve ekonomik ve toplumsal yapılarında kapsamlı dönüşümler gerçekleştirmek üzere hayata geçirdikleri vizyon projeleri, bölgesel ve küresel aktörlerin yatırım tercihlerini doğrudan etkileyen dinamiklerin odağında yer alıyor.

Ancak, İsrail'in 7 Ekim sonrası revizyonist politikaları ve ABD-İsrail ekseninin bölgedeki jeopolitik riskleri bilinçli olarak artırması, yatırım ortamını karmaşılaştırarak yatırımcı güvenini zedeliyor. Bu durum, Körfez ülkelerinin küresel sermaye piyasalarında Batılı aktörlere daha bağımlı hale gelmesine yol açarken, rekabetçi yatırım ortamını daraltmakta ve yatırım maliyetlerini yükseltmekte. Jeopolitik risklerin yükseldiği bu bağlamda, Çin gibi bölgeye doğrudan yatırım yapma kapasitesi yüksek ülkelerin çekim gücü azalmakta, ABD ise bu durumdan avantaj sağlayarak bölgedeki etkinliğini pekiştirmekte. Dolayısıyla, Körfez'in ekonomik dönüşüm süreçleri, sadece ekonomik ve toplumsal faktörlerle değil, aynı zamanda jeopolitik rekabet ve bölgesel istikrar dinamikleriyle de şekilleniyor.

ABD ve İsrail bölgenin jeopolitik riskleri bilinçli bir biçimde artırarak yatırım ortamlarını kendi lehlerine rekabeti sınırlıyor ve kendilerine bağlı büyük sermaye guruplarına yatırımın ekonomik mantığını aşan büyük miktarlarda "politik kar marjı" sağlıyor.

Trump'ın Mayıs ayında Körfez'de üç trilyon dolarlık kontratlarla ülkesin dönemi bu bilinçli jeopolitik risk artırma siyasetinin en önemli meyvesi oldu.

İsrail ‘Yeniden Tanımlanma’ Sürecine Gidiyor

SİNAN TAVUKÇU
www.kritikbakis.com

13 Temmuz’da Süveyda’da, İsrail bağlantılı Dürzî lider Hikmet el-Hicri’ye bağlı milisler ile Bedevi Araplar arasında çıkan çatışma, sadece Suriye’de değil bölgede yeni gerçekliklerin ortaya çıkmasına yol açtı.

Süveyda olayları, 7 Ekim’den sonra bütün stratejik kazanımları boşa çıkan ve hızla dünyadan izole olan soykırımcı İsrail’in elinde, bir grup Dürzî ve YPG dışında oynayacak kartının kalmadığını gösterdi.

Bu kartları da Netanyahu, iktidarda kalma hırsı ile ucuza harcadı, İsrail Suriye saldırılarında ABD’nin bile arkasında durmadığını gördü.

Bölgede İsrail aleyhine oluşan hava

Netanyahu hükümetinin gerek Filistin’de gerçekleştirdiği katliamlar gerekse bölge ülkelerine yaptığı saldırılar bütün İslam dünyasını İsrail karşısında birleştirecek bir sonuç üretti, İslam ülkeleri arasında bu devletin ancak güçle durdurulabileceği kanaati yaygınlaştı.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın dile getirdiği “Kudüs İttifakı” İslam dünyasında karşılık buldu. Cumhurbaşkanının bölgenin gerçek sahipleri olan Türkler-Kürtler-Araplar arasındaki tarihi birlikteliğin yeniden kurulması ve birlikte Ortadoğu’da huzura dayalı yeni bir düzen kurma teklifi heyecanla karşılandı.

İsrail’in son kozu: Dürziler ve Kürtler

Bölgede kendi aleyhine bir ittifakın oluştuğunu, İbrahim Anlaşmalarının hükümsüz kaldığını anlayan İsrail, 1950’den bu yana “Çevre Doktrini”nin bir parçası olarak gördüğü azınlık halklar Dürzî ve Kürtlerin hamisi olma rolünü açıktan oynamaya geçti.

İsrail tehdidine karşı iç birliği tahkim etmek üzere MHP genel başkanı Devlet Bahçeli’nin “Terörsüz Türkiye” çağrısına olumlu karşılık veren PKK/KCK lideri Abdullah Öcalan örgütten silahlarını bırakma ve kendisini fesh etmesinin istedi.

Bu çağrıya uyan örgütün kendisini fesh etmesi ve 11 Temmuz’da silahlarını yakması ile başlayan süreç Türkiye, Irak ve Suriye Kürtleri arasında büyük oranda sevinçle karşılanırken örgüt üzerinden bölgeyi parçalama hesabına dayalı İsrail doktrini için büyük bir yıkım oldu.

İsrail’in elinde tek Kürt kozu SDG bünyesindeki YPG kalmıştı. Tel Aviv, Şam hükümeti ile 10 Mart’ta entegrasyon anlaşması imzalayan SDG’yi anlaşmaya uymamaya ve özerklik talebini sürdürmeye teşvik etti. Mazlum Abdi liderliğinde askeri gücü elinde bulunduran YPG, üniter devletin parçası olmayı kabul etmeyeceğini defaatle açıkladı.

İsrail, Suriye’de Dürzî kartını da 13 Temmuz’da devreye soktu. Süveyda’da, Dürzî liderlerden İsrail bağlantılı Hikmet el-Hicri’ye bağlı milisler ile Bedevi Araplar arasında çıkan çatışmanın büyümesini teşvik etti. Başbakan Netanyahu, “Şam’ın güneyine güç konuşlandırılmasına ya da Dürzî topluluğa yönelik herhangi bir tehdide izin vermeyeceğiz” açıklaması yaptı ve çatışmayı durdurmak, ateşkes sağlamak üzere şehre gelen Suriye ordusu mensuplarına hava saldırıları düzenledi. Şam yönetimi Dürzî ileri gelenlerle anlaşma sağlayarak çekilmesine rağmen İsrail durmadı, 15-16 Temmuz’da Şam’daki Genelkurmay Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı çevresine hava saldırıları düzenlemeye devam etti.

Bu sırada kuzeydeki SDG/YPG’nin Şam yönetimine karşı Dürzîler ile dayanışma içine girdikleri görüldü. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan, “YPG’nin hareketlilik içinde olduğu duyumları da alınıyor. Onlara da mesajımız buradaki karışıklığı fırsat bilip istenmeyen bir duruma girişmesinler. Var olan kritik ve hassas süreci daha da Suriye’de sıkıntılı hale getirmesinler. İstikrarlı ve yapıcı bir rol oynasınlar. Aksi takdirde fırsatçılık beraberinde büyük bir riski getirir.” sözleriyle YPG’yi uyardı.

Bu sırada ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Bruce, ABD’nin İsrail’in saldırılarını desteklemediğini açıkladı.

17 Temmuz’da Suriye’de ateşkes sağlanmasının ardından Türkiye’nin 10 Arap ülkesiyle birlikte imzaladığı ortak bildiride, “Suriye’nin güvenliğinin ve istikrarının, bölgesel güvenlik ve istikrarın temel unsuru ve ortak bir öncelik olduğunu” teyit etmesi bölgede İsrail karşıtı bir blokun oluştuğunun işareti olarak kabul edildi.

Bedevi Arap aşiretlerinin sahaya inmesi ve oyun bozması

Hükümet güçleri çekildikten sonra Dürzîlerin yaklaşık 1.500 Bedeviyi rehin alması ve bir hastanede yüzlerce sivil Sünni Arap’ı katlettiğine ilişkin görüntülerin ortaya çıkması üzerine Arap dünyasındaki bütün Bedevi aşiretler ayağa kalktı. Arap aşiretlerinin silahlı on binlerce mensubu Deyrizor, Rakka, Hama, Humus, Halep şehirlerinden savaşmak üzere Süveyda’ya aktı. Suriye hükümetine bağlılık yemini eden Aşiret temsilcileri Şam yönetimiyle koordineli hareket ettiklerini, Dürzîleri İsrail’in kışkırttığını açıkladılar.

Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve diğer Körfez bedevi aşiretlerinin de savaşa katılacaklarına dair açıklamaları, İsrail’in Suriye ordusunu sivil halkla çatıştırmak, Dürzî ve YPG eliyle Suriye’yi bölme oyununu bozdu. Aralarında konfederasyon bağlılığı bulunan Arap aşiretlerinin kısa sürede örgütlenmesi ve sahaya inmesi herkesi şaşırttı, YPG ve bazı Dürzîleri sahaya süren İsrail, karşısında devlete sadık aşiretleri buldu.

20-21 Temmuz’da ABD destekli ateşkes devreye sokularak çatışmalar durduruldu. Süveyda olayları ile ortaya çıkan Aşiretler-Şam ittifakı sadece Dürzîler için değil SDG/YPG için de yeni bir meydan okumanın habercisi oldu.

26 Temmuz’da 133 aşiret ve kabilenin yayınladığı ortak bildiri, İsrail’in vekil gücü YPG’ye ülkeye entegre

olmalarını halinde savaşmaya hazır olduklarının ilanıydı. Bildiride; “PKK terör örgütünün ve ona bağlı milis güçlerin, dış güçlerin desteğiyle Suriye halkına ve devletine karşı yürüttüğü projeyi reddediyoruz. Bu bağlamda, bu örgütlere karşı durma ve topraklarımızı savunma kararlılığımızı ilan ediyoruz.” açıklaması yapıldı. Arap aşiret ve kabileleri açıklamada, bu toprakların bütünlüğünü korumak için Suriye Arap Cumhuriyeti ordusu ile omuz omuza mücadele edeceklerini ve Suriye’nin bağımsızlığına, birliğine ve halkının haklarına yönelik her türlü tehdide karşı duracaklarını açıkça ilan ettiler.

SDG hakimiyet bölgesinde nüfusun %70’e varan kısmının Arap aşiret ve kabilelerinden oluştuğu dikkate alındığında, Araplar ve ayrılıkçı Kürtler arasında SDG içi çatışmanın çok yakın olduğu tahmin edilebilir. İsrail, Dürzî ve YPG kartını sahaya sürerken karşısında geniş bir Arap cephenin oluşacağını, aşiret ve kabilelerin Şam yönetimine bağlılığına sebep olacağını hesaplamamıştı.

Suriye Türkiye’den askeri destek talep etti

İsrail’in hesaplarını bozan bir diğer gelişme, Suriye yönetiminin savunma kapasitesini artırma ve tüm terör örgütleriyle mücadele etmek üzere Türkiye’den ilk kez resmî destek talebinde bulunması, Türkiye’nin de buna olumlu cevap vermesi oldu.

23 Temmuz Salı günü Millî Savunma Bakanlığı (MSB) kaynakları, Türkiye’nin Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması, bölgesel istikrarın sağlanması ve terör örgütleriyle kararlı mücadelesini sürdüreceğini vurguladı. Yapılan talep doğrultusunda, Suriye’nin savunma kapasitesini artırmaya yönelik eğitim, danışmanlık ve teknik destek sağlanması için çalışmaların devam ettiği açıklandı.

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan’da 23 Temmuz’da yaptığı açıklamada, Türkiye’nin Suriye’yi parçalamaya yönelik her türlü girişimi durdurmak için doğrudan müdahale edeceğini ve Suriye’nin güneyindeki çatışmaların ardından militanların özerklik elde etme girişimlerini engelleyeceğini söyledi. Diplomasi yoluyla birçok konunun tartışılabileceğini belirten Fidan, “Ancak bunun ötesine geçip bölünme ve istikrarsızlık peşinde koşarsanız, bunu güvenliğimize yönelik doğrudan bir tehdit olarak değerlendirip müdahale edeceğiz.” diye konuştu.

Bu açıklamanın ardından zırhlı araçların ve özel hareketçilerin Suriye’ye gönderilişine ilişkin haber ve görüntüler medyada yer aldı.

İsrail ve İran dışında hiçbir devlet Suriye’de istikrarsızlık istemiyor

Süveyda çatışmaları başlamadan iki gün önce 11 Temmuz’da, New York’ta basın mensuplarıyla bir araya gelen ABD’nin Ankara Büyükelçisi ve Suriye Özel Temsilcisi Tom Barrack, Suriye’de “tek ülke, tek millet, tek ordu” sürecinin devam ettiğini ve ABD’nin üniter bir Suriye’den yana olduğunu, ayrı bir SDG devleti kurulmasına ilişkin garanti vermediklerini, Şam yönetimiyle birleşmeye teşvik ettiklerini söyledi.

21 Temmuz’da Lübnan’ın başkenti Beyrut’ta da açıklama yapan Barrack, Süveyda krizi nedeniyle İsrail’in Suriye’ye

müdahalesini sert bir dille eleştirdi; İsrail'in güçlü ve merkezi bir yönetim yerine, parçalanmış ve bölünmüş bir Suriye'yi tercih ettiğini, İsrail'in Suriye'ye yönelik hava saldırıları için ABD'ye danışmadığını, ABD'nin bu süreçte yer almadığını, bu saldırılarla başkan Trump'ın Suriye-İsrail normalleşmesi çabalarını zora soktuğunu açıkladı. Barrack, Washington'un Suriye'deki yeni yönetime destek verdiğini ve "ülkeyi birleştirme çabalarında bu yönetimle çalışmaktan başka bir seçenek olmadığını" söyledi.

İsrail ve İran dışında bütün bir dünyanın Suriye'nin istikrar ve bütünlüğünden yana olması, daha önce Suriye'ye konulmuş yaptırımların kaldırılması, geçici devlet başkanı Ahmed el-Şara'ya destek verilmesi, İsrail'in YPG ve Dürzileri harekete geçirerek Suriye'yi bölme planının gerçeklerden ne kadar uzak olduğunu gösterdi.

Sonuç

28 Temmuz'da Milli Savunma Bakanı Yaşar Güler'in ABD büyükelçisi Tom Barrack'ı kabul ettiği görüşmede gündem Suriye'di. Sonrasında görüşme hakkında resmi bir açıklama yapılmazken Suriye Dışişleri Bakanlığı yetkilileri kendilerine verilen bilgi çerçevesinde medyaya açıklamalar yaptılar. Yapılan açıklamaya göre Tom Barrack; SDG'nin bölgeleri birleştirmeyi ve teslim etmeyi reddetmesi halinde son çarenin askeri operasyon olacağını, bu durumda kaostan önlenmesi için Türkiye'nin en büyük rolü oynaması ve hayati noktaların güvence altına alınması için hava saldırılarının yanı sıra Türk ordusundan karadan müdahalesi yönündeki Amerikan arzusunun iletildi. Son gelişmelerin devlet başkanı Ahmed el-Şara'yı zayıflatacağını, Suriye'nin kaosa düşerek bölüneceğini hesaplayan İsrail'in beklentileri boşa çıktı, İsrail'in iki aparatı YPG ile Dürzî

lider Hikmet el-Hicri'ye bağlı milisler dışındaki kesimler el-Şara etrafında kenetlendiler.

Bir yandan Arap aşiretleri silahları ile meydana inip devlete bağlılık yemini ederken diğer yandan Şam hükümeti ile Türkiye arasında güvenliğin sağlanması konusunda mutabakata varıldı.

28 Temmuz itibarıyla bunun da ötesine geçilerek, SDG/YPG'nin entegrasyona direnmesi halinde Türk ordusunun YPG üzerine harekât yapması konusunda ABD ve Türkiye anlaştı.

Son 15 günde peş peşe gelen hamlelerle sersemletilen İsrail'in Suriye üzerinde oynama alanı iyice daraltıldı. Her ne yaparsa yapsın ABD tarafından sahiplenileceği algısı Suriye'de çöktü.

Büyükelçi Tom Barrack siyonist çevrelerde çok tepki alan bir konuşmasında, "İsrail'in yeniden tanımlanması gerekiyor, şu an yeniden tanımlanma sürecinde. İsrail ile İran arasında yaşananlar, hepimiz için, 'süre doldu, yeni bir yol açalım' deme fırsatı. Bu yolun anahtarı Türkiye." ifadesini kullanmıştı.

İşlediği onca katliam ve soykırıma rağmen Hamas direnişi karşısında başarı kazanamayan, Mart ayından bu yana Gazze halkına uyguladığı açlık silahı da ters tepen ve uluslararası baskı karşısında dış yardımlara kapıları açmak zorunda kalan, Suriye'ye kurduğu oyunu boşa çıkarılan İsrail için artık manevra alanı tükenmiş, "İsrail'in yeniden tanımlanma" zamanı gelmiştir.

Bundan sonraki gelişmeler; ABD içindeki ülkenin dış politikasına yön veren siyonist lobinin güç ve itibar kaybedeceğini, ABD'nin her ne pahasına olursa olsun İsrail'i destekleyeceği dönemin sonuna gelindiğini, ABD desteğinin kaybedilmesinin İsrail'in içinde kaosa yol açacağını ve BM'de Filistin Devleti'nin tam üye olacağı günlerin yaklaştığını bize göstermektedir.

Siyonist Casusların Yapay Zeka Destekli Cinsel Şantaj Teknolojisi

YAZAR: KIT KLARENBERG

19 Temmuz'da Ynet, İsraili yapay zeka girişimi Decart'ın "aylar süren beklentilerin ve kapsamlı fon toplama çalışmalarının ardından, hızla gelişen üretken medya alanında yeni bir ölçüt belirleyen çığır açıcı bir gerçek zamanlı video dönüştürme teknolojisini tanıttığını" duyurdu.

Mirage (Serap) adı verilen bu teknoloji, "canlı ya da önceden kaydedilmiş video içeriğini kesintisiz bir şekilde dönüştürmeye olanak tanıyor; bunu yaparken yüksek kalite ve etkileyici bir istikrar sağlıyor." Teknolojinin esas amacının, Siyonist istihbaratın kamuoyu önünde ifşa olma riski taşımadan hedefler hakkında ikna edici ve uydurma şantaj materyalleri (kompromatlar) üretmek olduğu yönünde bariz şüpheler doğuyor. Ancak Ynet'in Mirage'a dair yaptığı tanım, bu tür bir yorumu doğrudan akla getirmiyor.

Haberde, bu teknolojinin "videonun tanımını değiştirdiği - onu statik, önceden kaydedilmiş bir formattan canlı, esnek ve etkileşimli bir ortama dönüştürdüğü" ifade ediliyor. Bu dönüşümün, "içerik üreticiler, markalar ve platformlar için yeni iş modelleri" sunduğu belirtiliyor. Örneğin, "yayıncılar ve reklamcılar", "canlı yayın sırasında tek bir içeriğin birden fazla versiyonunu oluşturabilir... ve bu içeriği gerçek zamanlı olarak farklı izleyici segmentlerine göre uyarlayabilir."

KAYNAK: WWW.KITKLARENBERG.COM

Yine de Ynet'in haberinde, Decart'ın 2023 yılında Dean Leitersdorf ve Moshe Shalev tarafından, Siyonist İşgal Güçleri'nin korku salan 8200 Birimi'nde görev yaparken nasıl kurulduğuna dair bir gönderme gizli şekilde yer alıyor. Bu gölgeler içinde faaliyet gösteren casusluk hücresi; gizli operasyonlar, sinyal istihbaratı toplama, şifre çözme, karşı istihbarat, siber savaş ve gözetim faaliyetleri yürütüyor. Bu birimin birçok eski mensubu, sıklıkla Silikon Vadisi'nde faaliyet gösteren büyük teknoloji şirketlerini kurmuştur. Decart, resmi lansmanından sadece iki ay sonra 53 milyon dolar yatırım toplayarak ve 500 milyon dolar değerlemeye ulaşarak yatırımcılar arasında büyük bir başlangıç ilgisi yaratmıştır. Bu yatırımcılar arasında, İsraili-Amerikalı Oren Zeev tarafından kurulan Zeev Ventures da yer alıyor. Şirketin diğer yatırımları arasında, ses ve video kayıt hizmeti sunan İsraili firma Riverside bulunuyor. Şirketin kadrosu, Siyonist İşgal Güçleri (ZOF) mensuplarıyla dolup taşıyor. Dahası, Decart, İsrail Teknoloji Enstitüsü Technion üzerinde derin bir etki bırakmış durumda. İki taraf, "akademik araştırmayı, bilgi geliştirmeyi ve teknolojik yeniliği güçlendirmek" amacıyla ortak bir yapay zeka araştırma merkezi kurduklarını duyurdu. Bu merkezin himayesinde, enstitünün seçkin onur programı "Technion-Decart Onur Programı" olarak yeniden adlandırılacak.

Technion'un, Siyonist yapının Filistin halkını yok etme sürecine doğrudan suç ortaklığı yaptığı kapsamlı ve utanç verici bir geçmişi vardır. Enstitü, kötü şöhretli Elbit Systems dahil olmak üzere birçok İsraili silah üreticisi, güvenlik ve istihbarat şirketiyle resmî ortaklıklar sürdürmektedir. Farklı fakülteleri, Tel Aviv yönetiminin Filistinli evlerini yıkmak için kullandığı Caterpillar D9 zırhlı buldozer gibi araçlara uzaktan kumanda özellikleri kazandırmak gibi sayısız canavarca teknolojinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Akademik krediler ve burs gibi ayrıcalıklar, özellikle ZOF hizmeti temel alınarak enstitü öğrencilerine verilmektedir.

Dikkat çekici şekilde, Technion mezunları arasında – daha önce 8200 Birimi'nde görev yapmış kişilerin de dahil olduğu – birçok isim, Toka adlı şirkette çalışmaya başlamıştır. Bu şirket, güvenlik kameraları ve web kameralarının yerini tespit etme, onlara sızma ve canlı yayın akışlarını iz bırakmadan değiştirme yeteneğine sahip bir teknolojinin patentini almıştır. Toka, Jeffrey Epstein'ın yakın dostu olan eski İsrail Başbakanı Ehud Barak tarafından kurulmuştur. Epstein'ın güçlü isimler hakkında istihbarat kurumları adına cinsel şantaj materyali topladığına dair çok sayıda belirti göz önüne alındığında, Mirage'ın kurucu ortağı Dean Leitersdorf'un Ynet'e yaptığı açıklamalar ürpertici bir anlam kazanmaktadır:

“Mirage, videoda yeni bir dönemin başlangıcını işaret ediyor. Artık içerik sabit ya da kapalı değil – canlı, uyarlanabilir ve kullanıcıyla iş birliği içinde gerçek zamanlı olarak üretiliyor. Herkes bir içerik üreticisine dönüşebilir ve hayal gücünü görsel bir biçime kavuşturabilir. Bu, yaratıcılık, iletişim ve insanlar ile teknoloji arasında yeni bir ilişki kurmak için sonsuz olasılıkların kapısını açıyor.”

‘Video Platformları’

Ynet'in Ocak ayında yayımladığı bir haber, Decart'ın kuruluşunda 8200 Birimi'nin önemi ve şirket yöneticilerinin istihbarat geçmişleri hakkında çok daha fazla ayrıntı ortaya koyuyor. “Şirketin merkezindeki isim” olarak tanımlanan Leitersdorf, “yüksek teknoloji ve iş dünyasının içinde büyümüş” biri olarak tanıtılıyor ve “İsrail'in eski zenginlik aristokrasisi”ne mensup olduğu ifade ediliyor. Yakın akrabalarının tamamı, İsrail devletinin finans ve ‘savunma’ sektörlerinde önemli roller üstlenmiş durumda. Dahası, Leitersdorf, Technion'da lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini sadece beş buçuk yılda tamamlamış ve bu süre boyunca da ZOF bünyesinde görev yapmıştır. Kendi sözleriyle şöyle açıklıyor:

“Sabah 9'dan akşam 7'ye kadar 8200 Birimi'nde çalışıyordum, sonra uyumadan önce birkaç saat ders çalışıyordum.”

Moshe Shalev, 8200 Birimi'nde 14 yıl görev yapmış bir veteran olarak Ynet'e verdiği demeçte, ZOF'taki görevinin sonlarına doğru “araştırma dünyasını keşfetmek istediğini” ve bu süreçte Leitersdorf'la yollarının kesiştiğini belirtiyor. Sohbet etmeye başladıklarında Shalev, “bana neyin mümkün neyin

mümkün olmadığını söyleyebilecek birini bulduğunu” ve “8200 Birimi'nin tüm teknolojilerine hâkim biriyle tanıştığını” fark etti. Bu deneyimi “akıllara durgunluk veren” olarak tanımlayan Shalev, Leitersdorf ile düzenli olarak görüşmeye başladıklarını ve Birim'de edindikleri deneyimlerin ticari alana nasıl aktarılacağını tartıştıklarını söyledi.

Bu şekilde, 2024'ün sonlarına doğru Decart, şirketin yapay zeka yeteneklerini sergileyen “sevimli bir demo” olan Oasis'i yayımladı. Bu uygulama, kullanıcıların tuş vuruşları ve fare hareketlerine göre gerçek zamanlı olarak şekillenen, sürekli değişen bir sanal ortamı tamamen yapay zeka aracılığıyla keşfetmelerine olanak tanıyor. Leitersdorf şöyle diyor: “Birkaç kişinin deneyeceğini düşünmüştük... [ama] bu kadar hızlı yayılmasına şaşırdık.” Oasis, birçok platformda viral hale geldi ve yalnızca üç gün içinde bir milyon kullanıcıyı aştı.

Ocak ayındaki Ynet haberinde Mirage'tan söz edilmese de, Leitersdorf Decart'ın bir milyar kullanıcıya ulaşabilecek bir ürün yelpazesi oluşturma yönündeki büyük hedeflerinden bahsediyordu. Bu ürünler, “tek bir sorunu çözmeyen, ama binlerce sorunu çözen” şeyler olacaktı. Bununla birlikte, “hayal gücünü videoya dönüştürme yeteneği” şirketin belirttiği vizyonun merkezinde önemli bir yer tutuyordu ve “bu amaçla” firma, “İsrail teknolojisinin sunabileceği en parlak beyinleri işe alarak dünyanın en gelişmiş yapay zeka laboratuvarlarından birini kurma” sürecine girişmişti:

“Decart'ın cesur ve iddialı bir hedefi var: Yapay zekayı sıfırdan yeniden icat etmek ve onu kullanmak isteyen herkes için teknolojik bir omurga haline gelmek.”

Temmuz ayında Ynet, Decart'ın gerçek zamanlı video düzenleme yazılımının “sosyal platformlarda” son derece faydalı olacağını belirtti. Kullanıcıların Mirage'ı “görünümlerini gerçek zamanlı olarak değiştirmek, klipler oluşturmak ya da özel görsel efektlerle canlı yayın yapmak için – tamamen profesyonel düzenleme araçlarına ihtiyaç duymadan” kullanabilecekleri ifade edildi. Teknolojinin, “canlı yayın kalitesinde çözünürlükte saniyede 20 kare” görüntü üretimini desteklediği, ayrıca “gelecekteki güncellemelerin, çoğu video platformunun ve televizyonun standardı olan Full HD hatta 4K'yı desteklemesinin beklendiği” aktarıldı.

Bu tür bir teknolojinin istihbarat kurumları için açıkça taşıdığı potansiyele ise hiç değinilmedi. Oysa Mirage, kurucularının 8200 Birimi'nde edindiği deneyimlerden doğrudan türemişti. Şimdiye dek ismi pek duyulmamış kişiler tarafından piyasaya sürülen bu aracın ana akımda yarattığı büyük heyecan ve şirketin ortaya çıkar çıkmaz içine pompalanan devasa sermaye miktarı da dikkat çekici olabilir. CIA'nın pek bilinmeyen risk sermayesi kolu In-Q-Tel'in bir girişime yatırdığı her bir dolara karşılık, özel sektör 18 dolar daha yatırıyor.

“Cinsel Ticareti”

Dünya genelindeki istihbarat servisleri, hedeflerini kendi iradelerine boyun eğmeye zorlamak için cinsel şantaj kullanmalarıyla ünlüdür. Dahası, CIA da dâhil

olmak üzere bazı kurumlar, “düşman” liderleri itibarsızlaştırmak amacıyla sahte seks kasetleri ve mahrem fotoğraflar üretme konusunda uzun bir geçmişe sahiptir. Tanıklar ve mağdurlar, Jeffrey Epstein’ın – kaynağı belirsiz servetiyle satın aldığı – sayısız lüks malikanesinin gizli kameralar ve mikrofonlarla donatıldığını, bu donanımların da Epstein’ın yakın dostu olarak gördüğü çok sayıda politikacı ve yüksek profilin ismin cinsel saldırı ve tecavüzlerini kaydetmekte kullanıldığını iddia etmiştir. Epstein’ın Temmuz 2019’da reşit olmayanlarla cinsel ticaret yaptığı suçlamasıyla tutuklanmasının ardından, deneyimli gazeteci Eric Margolis ortaya çıkarak, 1990’ların sonlarında Epstein’ın New York’taki saray gibi malikanesinde düzenlenen görkemli bir öğle yemeğine katıldığını ve tüm davetlilerin “İsrail’e övgüler düzdüğünü” anlattı. Margolis mekâna varır varmaz, bir uşak onu “güzel bir genç kız” tarafından yapılacak “samimi bir masaj”a davet etti. Margolis bu durumu şöyle aktardı: “Bana o kadar yersiz ve garip geldi ki hemen reddettim.”

“Nezaketsizliğinden çok daha önemli olarak, uzun süredir istihbarat faaliyetlerini izleyen biri olarak, bu teklif bana tam anlamıyla eski usul bir ‘bal tuzağı’ kokusu verdi – insanları tuzağa düşürüp şantaj yapma taktiği... Ana lobinin yanında, içinde masaj masası, kayganlaştırıcılar ve hiç şüphesiz kameralar bulunan gizli bir oda hazır bekliyordu.”

Margolis sonrasında ana akım medya kuruluşlarına yaptığı açıklamalarda, Epstein’ın intihar ettiğine “bir an bile inanmadığını” ve “öldürülmesinin daha olası olduğunu” söyledi; zira Epstein “çok fazla şey bilen bir

adamdı” – “ölü adamlar hikâye anlatmaz” sözünün Epstein için tam anlamıyla geçerli olduğunu belirtti. Bugün bile Epstein’ın ölümüyle ilgili tartışmalar sürmektedir. Anketlere göre ABD vatandaşlarının yalnızca %16’sı onun hapiste intihar ettiğine inanırken, yaklaşık %90’ı Epstein’ın yargı sürecine dair tüm bilgilerin kamuoyuyla paylaşılmasını destekliyor.

Donald Trump’ın, Epstein’ın suçlarıyla ilgili gizli belgeleri kamuoyuna açıklama sözünden geri adım atması, başkanın en sadık destekçileri arasında bile büyük bir tepkiye yol açtı. Bu arada, ABD’li milletvekilleri, Washington yönetimini Epstein’ın yönettiği cinsel ticaret ağına karışan kişileri tanımlayan tüm federal kanıtları açıklamaya zorlamak için iki partili bir girişim başlatmış durumda. On yıllarca dokunulmadan faaliyet gösteren ve “istihbarata ait” olduğu için hukuki yaptırımlardan korunan Epstein, nihayet yakalandı; bu da hedeflerinin ve onu destekleyenlerin kamuoyu önünde ifşa olma riskini artırdı.

Toka ve Decart tarafından geliştirilen gerçek zamanlı, yapay zekayla desteklenen video üretim ve düzenleme teknolojisi, klasik istihbarat teşkilatlarının “bal tuzaklarında” bulunan sorunlu insan unsurlarını ortadan kaldırıyor.

Dolayısıyla, bu şirketlerin coşkulu bir şekilde tanıtılmasının nedeni, cinsel şantajın artık gerçek kişilerle yürütülmesini gerektirmeyen bir “sorununu çözmeleri” olabilir mi diye düşünmeden edemiyoruz. Sonuçta, bu tür teknolojilerin kullanıcıların “hayal gücünü” gerçekçi video içeriğine dönüştürme “olasılıkları” gerçekten de “sınırsız”.

İsrail'in En Büyük Varoluşsal Tehdidi Kendi Hükümetidir

YAZAR: ANTHONY L. FISHER*

KAYNAK: WWW.MSNBC.COM

Gazze'de yaşanan açlık ya da savaşın sürdürülmesi için hiçbir rasyonel gerekçe yok. İsrail'in destekçileri, bunun sona ermesini talep etmelidir.

Tarih, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Gazze'deki savaş süresince sergilediği tutuma hoşgörüyle yaklaşmayacaktır. Ve kendilerini İsrail'in destekçisi olarak gören herkes – ki ben de İsrail'in var olma ve kendini savunma hakkına sahip olduğunu düşünen, ayrıca rotasını düzelterek kalıcı barışa ve liberal demokrasisini yeniden inşa etmeye çaba göstermesini isteyen biri olarak kendimi bu gruba dahil ediyorum – ayağa kalkıp bunu dile getirmelidir.

İsrail'in en ateşli destekçilerinin, özellikle Amerikalıların, Netanyahu hükümetinin Gazze'nin sivil nüfusu üzerinde kasıtlı olarak yarattığı yıkımı inkâr etmeyi artık bırakmasının zamanı çoktan gelmiştir. İsrail'in uzun vadeli güvenliği ve ahlaki meşruiyet iddiasını korumak için bu yıpratma savaşı derhal sona erdirilmelidir. Ve bunu talep edecek olanlar, yine İsrail'in destekçileri olmalıdır. İsrail'in güvenliği adına sivillere yönelik yaşanan korkunç gerçekliği rasyonelize etmenin bir yolu yok. İsrail Savunma Kuvvetleri'nin savaşı acımasız biçimde sürdürmesi, Hamas'a karşı

herhangi bir stratejik kazanç da sağlamıyor.

Eski İsrail askeri istihbarat yetkilisi Michael Milstein bu hafta The New York Times'a yaptığı açıklamada şöyle dedi: “Ana savaş hedefimiz olan Hamas'ın askeri ve siyasi kapasitesini ortadan kaldırmaya hiç yaklaşmadık ve Hamas daha esnek hâle gelmedi.” Milstein, mevcut durumu şöyle özetledi: “Tam bir felaketin içindeyiz.” Onun Bibi'nin savaşına dair yorumu: “tam bir başarısızlık.”

Muhalefet lideri ve eski Başbakan Yair Lapid de aynı görüşü paylaştı ve Gazze'deki savaşın mevcut hâlini “stratejik bir başarısızlık; operasyonel ve diplomatik başarısızlığı da beraberinde getiren bir durum” olarak tanımladı. Lapid şöyle ekledi: “İsrail hükümeti artık Gazze'de askerlerin neden ölmeye devam ettiğini nasıl açıklayacağını bilemiyor.”

Gazze'de açlık ve kıtlık yaygın – ve eğer İsrail Miras Bakanlığı'nın başkanı gibi yetkililere inanılacaksa, bu durum bilinçli bir stratejinin parçası. Amichay Eliyahu geçen hafta bir radyo röportajında hükümetin “nüfusu kovmakta” olduğunu söyledi ve “düşmanlarını besleyen bir ulus yoktur” diyerek bu tanıma Gazze'deki her erkek, kadın ve çocuğu da dahil etmiş oldu.

Gerçekten de, Benjamin Netanyahu'nun Gazze'deki savaşının en ateşli savunucularının birçoğu, Hamas yalnızca rehineleri serbest bıraksa bu insan eliyle yaratılmış açlığın sona ereceğini savunuyor. Bu düşünce biçiminin çarpıcı bir örneği olan bir X (eski Twitter) paylaşımında, Florida Cumhuriyetçi Kongre Üyesi Randy Fine şöyle dedi: "Rehineleri serbest bırakın. O zamana kadar açlıktan ölün."

Holokost'tan sağ kurtulan milyonlarca insanın torunlarının yaşadığı bir ülke, sivil nüfusu kasten aç bırakmanın bir savaş suçu olduğunu ve tamamen etkisiz hâle getirilmiş bir Hamas'a karşı savaşın sürdürülmesinin kabul edilemez bir bedel olduğunu artık kabul etmelidir.

Ancak İsraili rehinelerin serbest bırakılmasının savaşı otomatik olarak sona erdireceği fikri bir yalandır. Çok sayıda hükümet bakanı, Knesset üyesi ve siyasi açıdan güçlü aktivist, Gazze'yi Gazzeliler olmadan istediklerini — başka bir deyişle, etnik temizlik — açıkça dile getirmiştir.

Daha bu hafta, İsrail'in aşırı sağcı maliye bakanı Bezalel Smotrich — Başbakan Netanyahu savaşı sona erdirirse koalisyon hükümetini yıkmakla defalarca tehdit etmiş biri — Gazze'deki İsrail yerleşimlerinin geri dönüşünün artık "gerçekçi bir çalışma planı" olduğunu söyledi. Ha'aretz gazetesinin, "Netanyahu'nun bakanlarla yaptığı görüşmelerde sunduğu ayrıntılar"a dayandırdığı haberine göre Netanyahu, ulusal güvenlik kabinesine Gazze'nin tamamen ilhakını içeren bir plan sunmayı planlıyor — ve bu planın Trump yönetiminin desteğini aldığını öne sürüyor. (Ben de Şubat ayında, Başkan Donald Trump'ın Gazze'nin "ele geçirilmesi" ve nüfusunun yerinden edilmesine destek verdiği açıklamalarıyla, Overton Penceresi'ni — yani kamuoyunun kabul sınırlarını — daha önce düşünülemez görülen yerlere taşıdığını savunmuştum.) Netanyahu'nun bir anlaşma yapmak, rehineleri geri almak ve savaşı sona erdirmek için pek çok fırsatı olduğu belgelerle sabittir. Ancak o her seferinde bunu yapmamayı tercih etti. Bu sırada, sevdiklerini geri isteyen ve savaşın sona ermesini talep eden rehinelerin aileleri Netanyahu tarafından görmezden gelindi, Knesset'e girişleri engellendi ve Netanyahu'nun pek çok destekçisi tarafından vatan haini ilan edildiler. Hatta bazıları Bibi yanlıları tarafından sokakta fiziksel saldırıya uğradı.

7 Ekim 2023'te 1.100'den fazla vatandaşı vahşice katledildikten sonra, İsrail'in Hamas'a karşılık vermesi ve örgütün geniş tünel ağı ile diğer terör altyapısını yok etmeye çalışması meşruydu. Ancak sivillerin ayırım gözetmeden öldürülmesi, Gazze'nin neredeyse tüm altyapısının kasten yok edilmesi ve insan eliyle yaratılmış kıtlıkla adım adım işkence uygulanması kesinlikle savunulamaz.

Bibi'nin savaşına destek verenler, bunun düşmanca bir bölgede yaşamının bedeli olduğunu; İsraililerin güvenliğini sağlamanın tek yolunun bu olduğunu öne sürecekler.

Ancak bu bakış açısı meseleyi tersine çeviriyor. İsrail hükümeti, ülkeyi uluslararası alanda bir parya devlet konumuna sürüklemiş durumda; öyle ki artık ABD'nin kararlı desteğinin geleceği dahi risk altında.

Bu hafta yayımlanan bir Gallup anketine göre, Amerikalıların %60'ı İsrail'in Gazze'deki askeri operasyonunu onaylamıyor. Yalnızca %32'si destekliyor. Ve artık her iki partiden bazı Kongre üyeleri, ABD'nin İsrail'e savunma amaçlı silah transferlerini bile durdurmak istiyor.

Netanyahu'nun savaşını destekleyenler, tüm uluslararası eleştirileri doğası gereği İsrail karşıtı önyargılarla açıklama eğiliminde. Tarihsel olarak bunun bir ölçüde doğruluk payı olabilir. Yıllar boyunca Birleşmiş Milletler'in İsrail'i kınayan kararlarının sayısı — özellikle Çin ve İran gibi kötü şöhretli insan hakları ihlalcileriyle karşılaştırıldığında — orantısızdı.

Ancak İsrail'in uzun süredir müttefiki olan Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkeler, büyük ölçüde bu bitmek bilmeyen savaşa bir tepki olarak ve belki de iki devletli çözüm çabalarını yeniden canlandırma yönünde hayalci bir umutla, Filistin devletini tanıma planlarını açıkladı. Çünkü İsrail'in karşı karşıya olduğu tercih budur: milyonlarca insanı topraklarından zorla süren bir apartheid devleti olarak mı yoksa hukukun üstünlüğüne dayanan, kusurları olsa da kalıcı barış arayışında olan bir demokrasi olarak mı geleceğini inşa edeceği.

Gazze kuşatmasının sürmesini destekleyen pek çok kişi, savaş sırasında İsrail'in davranışlarına yönelik verilere dayalı eleştirileri toptan antisemitik olarak damgalamaya çalışacaktır. Ancak bu eleştirilenlerin arasında, 2000'li yılların sonunda İsrail Başbakanı olarak görev yapmış, yerleşimlerin genişletilmesini desteklemiş ve onlarca yıl boyunca Netanyahu'nun sağcı Likud Partisi'nde yer almış Ehud Olmert de bulunuyor.

Olmert, İsrail'in Gazze'de savaş suçu işlediğini söyledi ve Batı Şeria'daki Filistin köylerini yakarak bazen de sakinlerini öldüren İsraili aşırılıkçı yerleşimci çetelerin gerçekleştirdiği pogromları kınadı — üstelik çoğu zaman bu olaylar IDF güçlerinin gözü önünde gerçekleşti. Olmert bu yıl şöyle yazdı:

“Kendine saygısı olan bir insan, bu olguyu görmezden gelme veya etkilerini, risklerini ve İsrail toplumunun karakterine ve değerlerine yönelik tehdidini görmezden gelme lüksüne sahip değildir.”

Açlık ve kıtlık ortamında, kısıtlı besin yardımına ulaşabilmek için kilometrelerce yol kat eden silahsız Gazzelilere ateş açma emri aldıklarını söyleyen IDF askerleri ve subayları da var.

(Birleşmiş Milletler'e göre, mayıs ayından bu yana IDF'nin faaliyetine izin verdiği dört uluslararası yardım dağıtım merkezinde yardım arayan 1.000'den fazla Filistinli öldürüldü.

IDF ise yardım arayanların yakınına yalnızca “uyarı ateşi” açtığını iddia ediyor.)

İsraili insan hakları örgütü B'Tselem kısa süre önce yayımladığı bir raporda İsrail'in şu eylemlerde bulunduğunu belirtti:

“kitlesel zorla yerinden etme, etnik temizlik girişimleri ve bunu resmî bir savaş hedefine dönüştürme; ayrıca mülteci kamplarının kasten yok edilmesi yoluyla Filistin kimliğine saldırı.” (Bir İsrail hükümeti sözcüsü, rapordaki iddiaları “asılsız” diyerek reddetti.)

Eğer siz bir İsrail destekçisiyseniz ve size 8 Ekim 2023'te biri şöyle deseydi: Neredeyse iki yıl içinde 60.000'i aşkın Filistinli (çoğunluğu sivil) ölecek, İsrail en yakın müttefiklerinden bazılarını kendisinden uzaklaştırmış olacak ve Hamas hâlâ İsraili rehineleri elinde tutuyor olacak — bu tabloyu, Netanyahu'nun İsrail tarihinin en büyük güvenlik zaafının ve en kanlı gününün ardından vaat ettiği “mutlak zafer” olarak mı adlandırırdınız?

İsrail'in destekçileri artık ‘Yeter’ deme sorumluluğunu üstlenmeli. Bu çıkış, çoktan yapılmış olmalıydı — ama bugün bile çok geç sayılmaz.

Dipnot:

*Anthony L. Fisher, MSNBC Daily'nin kıdemli editörü ve yazarıdır. Daha önce The Daily Beast'te kıdemli görüş editörü ve Business Insider'da siyaset yazarı olarak görev yaptı.

Avrupa'nın Trump'a Teslim Olması

YAZAR: ZAKI LAIDI*

KAYNAK: WWW.PROJECT-SYNDICATE.ORG

Donald Trump ve Vladimir Putin'in dostu olan Viktor Orbán'ı pek çok şeyle suçlayabilirsiniz. Ancak Macar başbakanı, "Trump (Avrupa Komisyonu Başkanı) Ursula von der Leyen'i kahvaltıda yedi" derken haksız sayılmaz. Avrupa Birliği'nin şu anda ABD ile sonuçlandığı taslak ticaret anlaşması, Avrupa'dan ABD'ye yapılan ihracatlara %15 gümrük vergisi uygularken, ABD mallarının Avrupa'ya ihracatında gümrük vergisi oranını %0 olarak belirliyor. Maç açıkça Trump'ın: 15'e sıfır.

Bu çarpıcı asimetri, Avrupa'nın talep ettiği şeye, yani iki taraf arasında neredeyse sıfır gümrük vergisine, oldukça uzaktır. Üstelik anlaşma çerçevesi, Avrupa'nın ABD'den zorunlu olarak 750 milyar dolarlık enerji alımı, ABD'ye 600 milyar dolarlık yatırım yapması ve Amerikan yapımı askeri teçhizat siparişleri gibi unsurları da içeriyor.

Elbette Avrupa Birliği, %15'in Trump'ın başta talep ettiği %30'a kıyasla daha düşük olduğunu iddia edebilir. Ayrıca enerji ve yatırım taahhütleri hâlâ belirsiz vaatlerden ibaret, çünkü ne Avrupa Komisyonu ne de AB üye devletleri Avrupalı şirketlere ne alacaklarını ya da nerede yatırım yapacaklarını dikte edemez. Avrupalılar ayrıca, bu çerçevenin imzalanmamış taslak bir anlaşma olmasıyla biraz teselli bulabilirler. Hâlâ birçok ayrıntı belirsiz ve bunlar Trump'ın pek ilgisini çekmeyecektir. Yine de Trump açısından bu sonuç olağanüstü. Avrupa'nın "kazandığını" iddia etmesi mümkün değil.

En iyi ihtimalle zararı sınırlayabildi. Von der Leyen İskoçya'ya zayıf ve endişeli geldi; daha da zayıf ama rahatlamış bir şekilde ayrıldı.

AB başka türlü davranabilirdi, çünkü ekonomik veya politik bir cüce değil. Dünyanın önde gelen ticaret güçlerinden biri ve Amerika'nın en önemli ticaret ortağı ve önde gelen tedarikçisidir. Amerika'nın ithalatının yaklaşık %20'si Avrupa'dan geliyor ve bu da Çin'den yaptığı ithalatın payına kabaca eşit. Dahası, bu ticaret akışları Amerikan ekonomik faaliyetinin tüm alanlarını etkiliyor. Trump'ın aşağılayıcı destekçilerinin sandığının aksine, Avrupa'dan yapılan ithalat sadece lüks ürünler ve şarapla sınırlı değildir. ABD sanayisi, Avrupa'daki üretim sektörüne, Avrupa'nın ABD sanayisine bağımlılığından çok daha fazla bağımlıdır.

Avrupa'nın oynayabileceği çok sayıda kart vardı ve ABD'nin zorbalığına maruz kalan diğer iki G7 ülkesi Japonya ve Kanada ile pozisyonunu koordine ederek elini daha da güçlendirebilirdi. AB'nin seçenekleri bunlarla da sınırlı değildi. Kullanılabilecek bir diğer güçlü koz ise, "üçüncü bir ülkenin, ticaret ve yatırımı etkileyecek belirli önlemler alması için Avrupa Birliği'ne veya üye devletlerinden birine baskı uygulamaya çalışacağı" durumlar için tasarlanmış Zorlama Karşıtı Araç (ACI)'tı. İşte Trump'ın yaklaşımında olan şey tam da bu.

Ancak von der Leyen, Komisyon uzmanlarının tavsiyelerini baştan beri görmezden geldi ve ACI'yi caydırıcı bir araç olarak bile kullanmayı reddetti. Eğer  yle yapsaydı, ABD'nin, Çin ile maliyetli bir ticaret savaşı y r t ğ  göz önüne alındığında, bu tehdidi hafife almazdı. Avrupa'nın aksine Çin, Amerika'nın ürettiği her gerilime karşı bir gerilimle cevap verdi ve bu Trump'ın Hazine Bakanı'nın "sürdürülemez" olarak nitelendirdiği bir duruma yol açtı. Von der Leyen'in de gayet iyi bildiği gibi piyasaların baskısıyla Trump çoktan önceki pozisyonundan geri adım atmış durumda. Fakat Avrupa, Trump'la ilişkilerinde güç dengesi kurmaya dahi çalışmadı. Çin'in yaptığı gibi bir cevap verme iradesi gösterseydi, Trump çok daha zayıf bir pozisyonda olurdu. Ama Avrupa, Çin gibi değil; güvenliğini ABD'ye borçlu olan bir başka büyük ticaret ortağı Japonya gibi davrandı. Ortaya çıkan anlaşma bir felakettir, çünkü AB'nin nihayetinde günümüzün tehlikeli jeopolitik bağlamında ABD korumasını kaybetme korkusuyla hareket ettiğini teyit etmektedir. Bunun anlamı; ne kadar aşağılayıcı olursa olsun, herhangi bir biçimde devam eden transatlantik uyumun, belirsiz bir bağımsızlıktan daha iyi olduğudur.

Bu açıdan bakıldığında, ortaya çıkan tabloyu yalnızca von der Leyen'in kararlarına bağlamak derin bir haksızlık olur.

Onun da aşmaması gereken iki kırmızı çizgisi var: Almanya'nın çıkarlarını ne pahasına olursa olsun korumak ve ABD ile kopuşu önlemek.

Ama bir şeyi "ne pahasına olursa olsun" elde etmeye razı olduğunuzda, kabul etmeyeceğiniz aşağılanma kalmaz.

Bu arada, çoğu diğer Avrupalı lider, mevcut duruma karşı çaresiz görünüyor.

Günümüz dünyasının karmaşıklığı onları bunaltmış durumda ve bu nedenle kendilerinden ne istenirse onu kabulleniyorlar.

Benjamin Franklin'in şu uyarısını unutmuş gibiler: "Biraz güvenlik için biraz özgürlükten vazgeçmeye razı olan bir halk, ne güvenliği ne de özgürlüğü hak eder ve sonunda ikisini de kaybeder."

Dipnot:

Zaki La di, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin eski özel danışmanı ve Sciences Po'da (Paris School of International Affairs) profesördür.

Özgürlüğümüz; Geleceğimiz...

AYŞE DOĞU

www.kritikbakis.com

Bir reklam filmi var. 'Özgürlük elimizde'.

Doğru, özgür olma hali bilinçte olup biten bir olay. Elimizdeki imkanlarla doğrudan ilintili değil, belki bizim onların farkında olup olmamamız ve onları kullanabilme becerimizle alakalı.

Lakin, hayat tenakuzlarla dolu.

Markalar bize güzel duygular telkin ederken bile masum değiller.

Çok büyük bir ödül den bahsedip küçücük bir sakız tutuşturuyorlar elimize!

Marka bağımlısı olursan, özgürlüğünü ve özgünlüğünü yitiriyorsun..

Büyük yalanlarını gizlemek için gençleri kobay olarak kullanıyorlar ve onların temiz duygularını sömürüyorlar. Gençlere asla sahip olmalarını istemedikleri bir dünyanın ütopyasını sunuyorlar. Ve sen, akıllı ol ve sana sunulanla yetin diye telkin ediyorlar.

Özgür olacak kadar şanslı değilsin, çünkü güçlü değilsin, haddini bil.

Öyleyse kendini inandır, sahte cennetlerle yetinmeyi öğren ve ruhunu zapturapt altına al, ehlileştir. Sahte ve sanal tatminler neyine yetmiyor. Seni bir sivri gibi ezecek kadar güçlüyüz ve elimiz her yere uzanır. Böyle bir çarpıklık; özgürlüğümüze göz dikenler menfaatleri için en çok onu kullanır ve bizi yanıltmak ister. Bizi esir almak için dilimizi kullanırlar ve onun içini boşaltırlar.

Özgürlük, altın arayıcılarının suya daldırıp çıkardıkları ve salladıkları bir süzgeç sahibi olmak...

İçimizden dışımızdan gelen bütün duyuları işlem den geçirebilme yeteneği olsa gerek. Yapabilme gücü ve şansı kadar, bir farkındalık halidir. Uyanık oluş hali. Şimdinin sınırlarından kurtulabilme idrake bir sınır çizmeme halidir.

'Şimdi' bizi mahkum eder, cesaretimizi kırar, bizi taviz vermeye zorlar. Özgürlük bir nevi vizyondur yarına dair. Anı hafife alabilme gücü verir. Dinlerin asıl etkisi ve gücü de buradan gelir. O, vicdan sahibi olduğumuzu ve 'öte'leri bize hatırlatır. Bu ruh hali devletler için de geçerlidir. Bu toplumun dine bakışıyla paralellik arz eder. Dinin yorumlanması hem bireyi hem de devleti etkiler. Besler ya da zayıflatır. Birey, din ve toplum bunların üçü arasındaki etkileşimin rengi onların sağlıklı olup olmadığını gösterir.

Zannedildiğinin aksine 21. yüzyılda, dinden uzaklaşmak, sınırsızlık ütopyasını yitirmek anlamına gelir ve insanı sömürüye açık duruma sokar. Bugünü kurtarma mantalitesinin egemen olduğu T.C. Devleti gelecek kurgusu yok denecek kadar zayıf olduğu için, inançsız bireye benzetilebilir. Bu varlık, birlik ve beka noktasında çok büyük bir zaafıdır. Bu topraklar üzerinde kalmayı başarmak; bir, Ortadoğu'nun din eksenli hayat anlayışını özümsemek, iki, bundan güç alarak yüzünü ileriye-gelmeye çevirmekle mümkündür.

Dinimizin kuralcı yönünü değil, özgürlükçü yönünü hayatlarımıza ve vicdanlarımıza hakim kılmak geleceği de garanti altına almak anlamına gelir.

Paranın Satın Alamayacağı Şeyler Azalıyor mu?

PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK

www.kritikbakis.com

Dünya genelinde, coğrafya, ırk, din, bölge, dil, kültür, düşünce farklılıklarına bakmaksızın, git gide, derece derece artan can yakıcı bir olgu var. Dünyayı saran bütün sorunların altında da, özünde de aslında bu sorun yatıyor. Günümüzde şikâyet ettiğimiz farklı durumların altında da aynı sebep yatıyor. Tabiatın bozulmasının, insanın anlamını kaybetmesinin, toplumsal ahlakın kaybolmasının, değerlerin değersizleşmesinin altında da yine aynı sebep yatıyor. Kentleşmenin, çirkin mimarinin, bozuk yolların, liyakatsizliğin, ehliyetsizliğin, torpilin, adaletsizliğin altında da hep aynı neden yatıyor. Gençlerin hayattan beklentileri, yeni teknolojilere adaptasyon süreci, demokratikleşme sancıları, kuşaklar arası kopukluklar gibi durumların altında da aslında sadece tek bir sebep var. Sadece yüzeydeki sebeplere odaklanıp asıl sebebi göremiyoruz. Yüzey üzerinde resimlerin çokluğunun altındaki asıl nedeni bir türlü göremiyoruz. Ben burada sadece ülkemiz açısından değil, dünyanın içine düştüğü derin bunalım, anlamsızlığın çarpık durumun altında sadece tek bir sebep görüyorum. Diğer bütün sebepler bu sebebin sadece değişik semptomlarından ibaret.

İşte gördüğüm asıl sebep: Paranın satın alamayacağı şeyler her geçen gün azalmaktadır. Tersinden söyleyecek olursak paranın satın alabileceği şeyler her geçen gün artmaktadır. Bu dünyamız için bütün felaket ve afetlerden daha büyük bir afettir. Hiçbir deprem bundan daha sarsıcı, hiçbir yangın bundan daha can yakıcı, hiçbir hastalık bundan daha öldürücü olamaz. Bataklığın üzerindeki sineklerle uğraşmaktan bataklığın kendisiyle mücadele etmeye bir türlü sıra gelmiyor. Bataklıkta sineklerle uğraştığımızdan ne kadar sineği kovmaya çalışsak bir o kadar tekrar geliyor. Çünkü bataklık ortada duruyor. İçine düştüğümüz, düşmeye devam ettiğimiz, sadece düşüş hızının bölgeden bölgeye değiştiği bataklığın adı, parayla satın alınamayacak şeylerin azalmasıdır. Dikkat ederseniz klasik Marsist tezlere, alt yapı üst yapı polemiklerine gereğinden fazla anlam yükleyip her şeyin asıl nedeninin ekonomi olduğunu söylemiyorum. Arabesk duygulara boğun eğip menfaat dünyası jargonuna da sığınmıyorum. Kahrolsun para sloganının ucuzluğunda da gölgelenmiyorum. Zira biliyorum ki ekonomi de para da bu hayatın gerçeklerinden biri.

Tarih boyunca da hep böyle oldu zaten. Ancak şimdilerde (belki sanayi kapitalizminin ortaya çıktığı andan itibaren, belki de Karl Polanyi'nin büyük dönüşüm adını verdiği olaydan sonra) bambaşka bir durumla karşı karşıyız. Büyük felakete doğru adım adım gidiyor, Nietzsche'nin dediği gibi çölü alabildiğine büyütüyoruz. Dünyanın büyük yok oluşa doğru adım adım gittiğinin bir parametresi, bir ölçeği olsaydı bu paranın satın alamayacağı şeylerin azalması olurdu. Kanaatimce bundan daha önemli bir parametre de yoktur. Bundan daha net bir ölçek de yoktur. Dünyanın herhangi bir ülkesinin adalet ve ahlak seviyesini ölçmek istiyorsanız, tek bir ölçüye bakmanız yeterli. O ülkede parayla satın alınamayacak şeylerin oranı ne? Parayla satın alınacak şeylerin oranı ne? Parayla satın alınamayacak şeyler azalıyor mu yoksa artıyor mu? Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan veya geri kalmış bölgeleri arasında sadece bu ölçeğe bakarak bir tanımla yapabilirsiniz. Hatta dünyadaki tek parametre bile sadece bu olmalıdır. Bekli de dünyadaki bütün modernleşme hikâyelerinin altında da bu vardır. Modernleşen ülkelere bu gözle baktığınızda göreceğiniz şey, modernleşmenin artışı ile paranın satın alamayacağı şeylerin azalması arasındaki ilişki olacaktır. Diğer bütün göstergeler bu ilişkinin yanında teferruattan ibarettir.

Paranın satın alamayacağı şeyler azaldıkça yaşam bir bütün halinde sadece ekonomiye tercüme edilmeye başlanmıştır. Ekonomiye tercüme edilemeyen her şey ise anlamsız ve değersiz, önemsiz ve gereksiz görülmeye başlanmıştır. Artık tek gerçeklik ekonomiye tercüme edilebilirlik gerçekliğidir. En mukaddes değerler, toplumsal ahlak, bireysel çabalar, dindarlık, bilimsel uğraşlar, sanatsal aktiviteler bile ekonomiye yani paraya tercüme edilebildiği oranda anlamlı ve değerlidir. (Cahit Koytak, "Shopping Fest ya da Alışveriş Cenneti" adlı şiiri tam da bunun için yazmıştır.) Pierre Bourdieu boşu boşuna, ekonomik sermayenin yanına kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermayeyi eklememi. Aslında Bourdieu'nun sermayelerinde bir tek sermaye vardır: Ekonomik sermaye. Diğer sermayeler, ekonomik sermayeye tercüme edildiği oranda anlam ve değer taşır. Dahası günümüz parametrelerinde artık her durum, olgu, olay, oluşum ve davranış ekonomiye tercüme edilebildiği oranında anlamlı ve değerlidir. Eğitim de ekonomiye tercüme edilebilirliği oranında rağbet görmekte ve ekonomiye tercüme edilebilirliği oranında talep ve tercih edilmektedir. Anlamakta zorlanıyorsanız (bence kesinlikle bal gibi anlıyorsunuz) sıcağı sıcağına size bir örnek. Ülkemizde milyonlarca öğrenci üniversiteye giriş sınavına girdi. Puanları açıklandı. Şimdi ülkenin dört bir yanındaki gençler harıl harıl tercih yapmakla uğraşıyorlar. Yakında tercihlerini gönderecekler ve sonuçlar açıklanacak. Yerleştirme sonuçları açıklandığında her yıl hiç istisnasız tekrarlanan durum, bu yılda hiç şüphemiz olmasın tekrarlanacak. Fakülte ve bölümlerin puan sıralaması mezun olduğunuzda ne kadar kazanacağınıza bağlı

olarak yukarıdan aşağıya sıralanacak. Mezun olduğunuzda en çok para kazandıran bölüm en yüksek puana sahip olacak. Mezun olduğunuzda en az para kazanacağınız ya da hiç kazanamayacağınız bölümler ise en düşük puana sahip olan bölümler olacak. Görünüşte bu sınavın adı üniversiteye giriş sınavı, soruları alanında uzman kişiler hazırlıyor. Sorular adayın akademik seviyesini ölçmeye yönelik sorular. Amaç ise para kazanmak. Türkiye'de öteden beri bir eğitim sorunundan bahsedilir. Hâlbuki bu sorun tamamen sahte bir sorundur. En başta isimlendirmesi sahtedir. Ortada eğitim sorunu filan yok aslında. Eğitimden para kazanamamak sorunu var. Eğitime insanlar belli bir yatırım yapıyorlar. Karşılıklarını alanlarda sorun yok, yaptığı yatırımın karşılığını alamayanlarda sorun var. Vatandaş eğitime belli oranda yatırım yapmış, ancak sonuç itibarıyla yaptığı yatırımın karşılığını alamadığı için isyanlarda. Ekonomik düzlemde bakıldığında son derece haklı bir isyan bu. Zira verdiğimi alamadım isyanı bu. Ama bu sorunun adı eğitim sorunu değil ki. Ekonomi sorunu. Vatandaşın eğitimin kalitesiyle ilgili, üniversitenin akademik seviyesi veya hocalarının akademik yeterliliğiyle ilgili bir sorunu yok. Sorun sadece yatırımın karşılığını alamamakla ilgili. Bu sorunun adı eğitim sorunu olamaz. Bu sorunun adı düpedüz ekonomi sorunudur. Öğrenciler hangi bölümün kendi kişiliğine, mizacına, ilgisine ve sevgisine uygun olup olmadığına değil sadece hangi bölümün ne kadar para getireceğine bakmakta, tercihlerini ona göre yapmaktadır. (Sosyal bilimci arkadaşlar burada anlatılan durumu yapılan "akademik" çalışmalarda görebilecekleri gibi, yapılacak "bilimsel" çalışmalarla da pek ala doğrulayabilirler.) Dünyada makro ölçekte de mikro ölçekte de "parayı veren düdüğü çalıyor." Makro ölçekte dünyanın para baronlarını, en zengin beş veya yedi ailesini söylemek marifet değil. Sır da değil. Kendi ülkemizde asıl karar vericilerin ülkenin en zengin holding veya şirketlerin veya en zenginler listesindeki kişiler olduğunu söylemenin de artık bir anlamı bile yok. Bunlar hepimizin malumu. Ben biraz daha mikro ölçekteki durumlardan ve birbirimizle ilişkilerimize gizliden veya açıktan sinmiş bazı durumlardan söz edeceğim. Zira mikro ölçekteki değişimler bence makro ölçektekinden hem daha can yakıcı hem de daha görünmez dolayısıyla daha sinsi değişimler olduğunu düşünüyorum.

Para artık kişisel ilişkilerimizin mahiyetini de muhtevasını da belirliyor. Sadece bunu her durumda yeterinde itiraf etmekte şimdilik zorlanıyoruz. Evlenmek isteyen kadının çalışıp çalışmadığı meselesi bundan otuz kırk yıl öncesine kıyaslanamayacak derecede önemli bir kriter haline gelmiş durumda.

Dahası her şeyin müsebbibi hiçbir şeyin faili olmayan siyasetin cevhersiz arazi (Sühely Öğüt'ün Kaynananın Ontolojisi kitabına selam olsun) kaynanaların gözünde çalışıp para kazanan gelin, çalışmayan gelinden daha makbul hale gelmiştir. Üstelik bunu yapan kaynanaların büyük çoğunluğu hayatında ücretli bir işte hiç çalışmamış olanlardır. Kadının emeğinin mahiyetini ve muhtevasını da belirleyen ekonomiye tercüme edilebilirlik oranıdır. Kadın emeği ekonomiye tercüme edilebiliyorsa anlamlı, ekonomiye tercüme edilemiyorsa anlamsızdır. Böyle olmasa emeğini ekonomiye tercüme edemeyen kadına evde oturan “ev hanımı” muamelesi, ekonomiye tercüme edene de “çalışan” kadın denilmezdi. Aynı şekilde en çıkarsız, samimi aile ilişkileri bile ekonomiye tercüme edilebilmektedir. Bir baba evlatları arasında ekonomik durumunun iyiliğine göre hiyerarşi oluşturmakta, ekonomik durumu iyi olan evladına yaptığı muameleyi ve gösterdiği sevgiyi ekonomik durumu ondan aşağıda olan evladına göstermemektedir. (Sosyal bilimci arkadaşlar burada anlatılan durumu yapılan “akademik” çalışmalarda görebilecekleri gibi, yapılacak “bilimsel” çalışmalarla da pek ala doğrulayabilirler.)

Sağlık meselesi de aslında bir para sorunu. Parayla satın alınamayacak şeylerin azalması meselesinin en temel göstergelerinden birisi sağlık hizmetlerinde görülüyor. Sağlıkta şiddet gibi sorunların altında bile para yatıyor. Öyle olmasa sağlıkta şiddet sorunun çok büyük bir kısmı özel hastanelerde değil de devlet hastanelerinde çıkar mıydı? Bugün insanlar hastalıktan değil parasızlıktan çok daha fazla korkar halde. Zira biliyorlar ki hastalığın çaresi var ama parasızlığın çaresi yok. Parasızlık kanserden bile daha fazla korkulur bir olgu. Zira yeterinde paranız varsa kansere çare bulma ihtimaliniz var ama paranız olmazsa en önemsiz hastalıktan bile ölme tehlikeniz var. Hatta dünya sağlık sektöründe, sağlıkla ilgili yapılan araştırma ve incelemelerin büyük bir kısmı ekonomik durumu üst gelir grubuna ait olan kişilerin sağlıklarıyla ilgilidir. Dünyanın büyük bir kısmını ilgilendiren insanların hastalıklarıyla ilgili araştırma ve inceleme çok sınırlıdır. Zira sağlık sektörü de hangi hastalık ekonomiye ne kadar tercih edilebilir sorusu etrafında çalışmalarını yapmakta, ekonomiye tercüme edilemeyecek hasta ve hastalıklarla ilgilenmemektedir. (Sosyal bilimci arkadaşlar burada anlatılan durumu yapılan “akademik” çalışmalarda görebilecekleri gibi, yapılacak “bilimsel” çalışmalarla da pek ala doğrulayabilirler.)

Paranın etki gücünün her geçen gün artmasının dini hayatımız ve dindarlığımız üzerinde bile o derece büyük bir etkisi oldu ki, bugün insanlar çok kazanmasını, işlerinin yolunda gitmesini ve zenginliğinin artmasını

Allah'ın sevgili ve makbul kulu olmasına bağlamaktadır. Aynı şekilde bir türlü işleri yolunda gitmeyen, yeterince veya gönülünce kazanamayan, bir türlü zenginleşemeyen insanlar da bu durumu yaratıcının kendisini sevmediğine, ibadetlerinin kabul olmamasına bağlayabilmektedir. Hatta insanların çoğu başarılı (burada başarılı çokça para kazanan insan anlamına geliyor) insanların Allah'ın sevgili kulları, başarısız insanları da Allah'ın belasını verdiği, belki de cezalandırdığı kulları olarak görmektedir. (Sosyal bilimci arkadaşlar burada da anlatılan durumu yapılan “akademik” çalışmalarda görebilecekleri gibi, yapılacak “bilimsel” çalışmalarla da pek ala doğrulayabilirler.) Görünen o ki para Allah'la ilişkimizin mahiyetini ve muhtevasını bile belirleyebilecek hale gelmiştir. Anlayacağınız vahim olan vukuu bulmuştur. Dindarlık söz konusu olduğu bile insanlar, hangi dindarlık biçiminin, dinin hangi yorumunun ekonomiye ne oranda tercüme edilebilirliği üzerinden dindarlık biçimini ve din yorumunu belirlemektedir. Hatta bugünün dindar insanların pek çoğu, dini cemaat ve cemiyetlerde birini tercih ederken hangi cemaat veya cemiyetin kendilerine ne kadar kazandıracağını göz önünde bulundurarak seçimlerini yapmaktadır. Ekonomik açıdan kendisine getirisi olmayan dinsel oluşumlarının kalitesine, samimiyetine, çabasına ve istikametine bakmadan göz ardı edebilmektedir.

Pierre Bourdieu'nun ekonomik sermayenin yanına kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermayeyi eklediğinden söz etmiştim. Aslında Bourdieu'nun sermayelerinde bir tek sermaye vardır: Ekonomik sermaye. Diğer sermayeler, ekonomik sermayeye tercüme edildiği oranda anlam ve değer taşır diye de eklemiştim. Kantçı anlamda elbette tikel olaylardan tümel bir ahlaki ilke çıkarılamayacağını göz önünde bulundurarak bazı deneyimlerimden bahsetmek isterim. Yaşadığım pek çok durumda insanların sosyal sermayelerini, kültürel sermayelerini, simgesel sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürmek amacıyla araç olarak kullandıklarına bizzat şahit oldum. Mesela kiralık ev ararken yolumuz dünyanın en garip sektörlerinden birisi olan emlakçılara düşmektedir. Emlakçılık sektörü bilenlerin tahmin edebileceği gibi emlakçılık aslında sosyal sermayenin ekonomik sermayeye tahvil edilmesinden ibarettir. Benim şahit olduğum durumlarda ise emlakçıların ekonomik sermaye dışındaki bütün sermayeleri ekonomik sermayeye çevirmek için araç olarak çok rahat kullanmasıydı. Bir emlakçı hem bir partinin il başkan yardımcısı veya parti teşkilatında önemli bir mevki de, hem dini bir dernek veya vakıf yönetiminin içinde, hem de bir hemşeri derneğinin yönetiminde. İçinde olduğu her oluşum onun sermayesi. Sadece bütün sermayeler tek bir sermayenin hizmetine araç olarak kullanılıyor: Ekonomik sermaye. Söz konusu kişi, “ölü evinin ağlayanı, düğün evinin oynayanı” gibi her girdiği ortamda rolünü ekonomik sermayeye tercüme edebilmek gayesiyle başarıyla oynamaktadır.

Daha da korkuncu toplumdaki herkesin potansiyel bir emlakçı karakterine içten içe hazırlık yapması ve emlakçı karakterini istemesidir. İnsanların birbiriyle tanışma istediği, çevre, bağlantılar, ilişkiler kurma çabasının altında artık emlakçılık karakteri yatmaktadır. (Burada bahsedilen emlakçı karakteri elbette bir meslek olarak bütün emlakçıları içine almaktadır, pardon almamaktadır. Sadece “BAZI” emlakçıları içine almaktadır) Çeşitli alanlarda sermayeler oluşturup sonra bunları tek bir sermaye altında, yani ekonomik sermaye altında toplamak, diğer bütün sermayeleri bu sermayenin aracı olarak kullanmak. Bugün insanların büyük çoğunluğunun karakteri ve kaderi emlakçılıkla maluldür. Buna göre bir insana yardım etmek de, iyilik etmek de ekonomik sonuçları göz önünde bulundurularak yapılan bir eylem haline gelme riski altındadır. Ekonominin bu kadar hayatı kuşattığı bir yerde “çıkarsız iyilik” bir saflıkla karışık enayilikle özdeşleme tehdidi altındadır. Hâlbuki Cemil Meriç, “iyilik eden mükâfat bekliyorsa tefecidir” der. Ekonominin bütün hayatı kuşattığı böylesi bir dünyada yaşamak, bütün felaket ve afetlerden daha büyük bir afettir. Hiçbir deprem bundan daha sarsıcı, hiçbir yangın bundan daha can yakıcı, hiçbir hastalık bundan daha öldürücü olamaz.

Yukarıda anlattığımız duruma itiraz eden bazı düşünürler de vardır. İktisat sosyolojisinde mesele, “her şeyi piyasanın insafına bırakmak mı gerekir, yoksa toplumsal değerlerle sınırlandırmak mı?” ikileminde çözülmeye çalışılmaktadır. Bu düzlemde beni hayli etkileyen bir kitaptan söz etmek isterim. Michael J. Sandel’in Paranın Satın Alamayacağı Şeyler adlı eseri (Ekşi Kitaplar 2016), piyasanın hayatın her alanına sızmasının ahlaki ve toplumsal sonuçlarını sorgulayan çağdaş bir felsefi müdahale olarak hassaten önemsedğim bir kitaptır. Sandel, “Piyasa ekonomisinden piyasa toplumuna nasıl geçtik?” sorusunu sorarken yalnızca ekonomik bir dönüşüme değil, aynı zamanda etik bir çöküşe de işaret etmektedir. Sandel’in temel tezlerinden biri, piyasa ekonomisinin verimli bir araç olabileceği, ancak piyasa toplumunun ahlaki dokuyu zayıflattığıdır. Piyasa ekonomisi, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımını düzenleyen bir sistem olarak değerlidir. Ancak piyasa toplumu, tüm değerleri ve insan ilişkilerini piyasa ölçütleriyle belirleme eğilimindedir. Bu ayırım, modern liberalizmin değer nötrlüğü anlayışına karşı bir meydan okumadır. Sandel’e göre piyasa toplumunun yayılmasıyla birlikte şu iki ahlaki sorun ortaya çıkar. Evvela paranın, fırsatlara erişimi belirlediği bir dünyada, gelir eşitsizliği aynı zamanda yaşam şanslarını da eşitsiz hale getirir. İkinci olarak paranın girdiği yerlerde, o alanın doğasına ait olan anlamlar ve değerler tahrip olur.

Sandel, modern toplumda daha önce piyasa dışı kalan birçok alanın artık fiyatlandırıldığını gösteren çarpıcı örnekler sunar. Mesela okullarda çocuklara kitap okutmak için para verilmesi, hızlı şeritlerde araçların para karşılığı geçiş hakkı elde etmesi, organ, kan veya

vatandaşlık satışının serbestleşmesi, hatta mahkûmların cezaevinde daha iyi hücrelerde kalmak için ödeme yapabilmesi. Bu örneklerin ortak noktası, kamusal veya ahlaki bir değeri olan faaliyetlerin parasal değerlere indirgenmesidir. Sandel, bu eğilimin insanlık durumunu ve yurttaşlık erdemlerini tehdit ettiğini savunur. Paranın sadece dağıtımda değil, anlam üretiminde de etkili olduğunu belirtir.

Sandel içinde yaşadığı Amerikan toplumunun bugün geldiği noktayı merkeze alarak bir analiz yapmaktadır. Dolayısıyla analizlerinin günümüz Amerikan toplumu hakkında olduğu dünyanın geri kalanını ilgilendirmedeği söylenebilir.

Ancak vahim olan vukuu bulmuştur bir kere. Bütün dünya aşama aşama, derece derece Amerikanlaşmaktadır. Ülkeler arasında sadece seviye ve derece farkı vardır. Hatta mikro ölçekte Türkiye’nin doğusu ile batı arasında Amerikanlaşma noktasında sadece derece farkı vardır. Ülkenin batısı daha hızlı Amerikanlaşırken ülkenin doğusu bu durumu biraz daha geriden takip etmektedir. (Ne demek istediğimi Türkiye’nin doğusundan batısına doğru göç etmiş insanların ilk tecrübeleri dinlendiğinde gayet rahat anlaşılabilir).

Sandel söz konusu kitabıyla ilgili bir diğer önemli nokta ise, Sandel’in eleştirilerinin söz konusu paranın satın alabileceği şeyler düzenine kökten bir eleştiri ya da reddiye olmaktan ziyade liberal/kapitalistin düzenin tamamen yıkılmadan hayatına devam etmesi için pansuman niteliğinde olmasıdır. Zira paranın bu kadar merkezi bir konumda olması liberal/kapitalistin düzenin devamı için de tehlikelidir. Çünkü bu şekilde bütün bir toplum fesada uğrayıp, tümünden toplum olma vasfını kaybedebilir. Liberal/kapitalistin düzen bile toplumun asgari olarak bir arada, birbirine güven duyarak yaşamasını, parasal kaygılarını ve amaçlarını bu kadar ifşa etmemesini varlığının devamı için gerekli görmektedir.

Sonuç olarak bugün bizi bekleyen en büyük tehlike toplumun bir bütün olarak piyasa toplumuna dönüşmesi ve beraberinde insanlar arasındaki bütün etnik, kültürel, coğrafi, dini ayırım gözetmeden aşama aşama, sinsice peşinden sürüklemesidir. İnsanların bir araya gelmesine sebep olan bütün unsurların yerlerinden edilerek, alınıp satılabilir, fiyatı belirlenebilir, pazarlık yapılabilir hale gelmesi, hepimizi öncelikle düşünmesi gereken can yakıcı bir meseledir. Bugün bir ülkenin gelişmişliğini, yalnızca kişi başına düşen gelirle, ihracat rakamlarıyla ya da bilişim altyapısıyla ölçmek, yanıltıcıdır.

Asıl ölçüt, o ülkede paranın satın alamayacağı şeylerin oranı olmalıdır. Adaletin, merhametin, sadakatin, bilginin ve inancın ekonomik değeriyle değil, kendi başına taşıdığı anlamla kıymetli sayıldığı toplumlar, insanî bir gelecek inşa edebilirler.

İlerleyen yazılarımda bu durumun biraz daha ayrıntılı analizlerini yapıp, çözüm yolları hakkında düşüncelerimi paylaşacağım.

Türkiye'nin Yükseliş Zamanı

YAZAR: GEORGE FRIEDMAN- KAMRAN BOKHARI

Yaklaşık 15 yıl önce yayımlanan “The Next 100 Years” (Önümüzdeki 100 Yıl) adlı kitap, önümüzdeki birkaç on yıl içinde üç önemli gücün ortaya çıkacağını öngörüyordu: Japonya, Polonya ve Türkiye. Japonya’nın istikrarlı ve büyüyen ekonomisi ile askeri gelişime odaklanması, gücünün sessiz fakat istikrarlı bir şekilde arttığını gösteriyor. Polonya ise şu anda Avrupa’nın beşinci büyük ekonomisi ve kıtanın askeri gelişiminde lider konumunda. Ancak her iki ülke de büyük güçlerin baskısı altında. Japonya, Çin ile başa çıkmak zorunda kalırken; Polonya, Ukrayna’nın arkasında yer alan Rusya ile mücadele ediyor. Şimdi ise Türkiye’nin parlayacağı zaman. Türkiye, büyüme hızı mütevazı olsa da, bölgedeki pek az ülkenin sahip olduğu türden bir potansiyeli yansıtan büyük bir orduya ve ekonomiye sahip. Ancak daha da önemlisi, Türkiye’nin önünde muazzam bir jeopolitik fırsat var. Rusya’nın Ukrayna’da çıkmaza girmesi, ABD’nin küresel ayak izini azaltmaya çalışması, İran’ın bölge genelinde iç liderlik geçişiyle karmaşıklaşan kayıplar yaşaması ve İsrail’in iç ve dış krizlerle sarsılması; Türkiye’nin temel çıkarlarının bulunduğu her yönde bu fırsatları değerlendirebileceği anlamına geliyor. Bazı durumlarda Türkiye bunu çoktan yaptı bile. Rusya, Ukrayna’yı işgal etmeden önce bile, Türkiye 2020’deki Dağlık Karabağ savaşında Azerbaycan’ın Ermenistan’ı yenmesine yardımcı olarak kritik bir rol oynadı. Bu gelişme, Türkiye’nin doğu kanadındaki güç dengesinde tarihi bir değişime yol açtı. Bakü’nün bu toprakları ele geçirmesi, Ermenistan ve Azerbaycan’ın Rusya’dan uzaklaşıp Türkiye ile ittifak kurmasına imkân tanıdı. Aynı derecede önemli olan, yakında imzalanması beklenen Azerbaycan-Ermenistan barış anlaşması, Güney Kafkasya’yı kat eden bir ekonomik arter olan Zengezur Koridoru’nun Ankara tarafından geliştirilmesini kolaylaştıracaktır. Bu aynı zamanda Türkiye’nin Hazar ötesi bölge ve Orta Asya sınır bölgeleriyle bağlantı kurmasına da olanak sağlayacaktır. Bu arada, Türkiye İsrail-İran çatışmasında en büyük kazanan oldu. Hizbullah’ın lider kadrosunun ve saldırı uyarı kabiliyetlerinin yok edilmesi, Esad rejiminin çökmesine yol açtı. İsrail’in İran’a yönelik sonraki saldırıları, İslam Cumhuriyeti’ni ciddi şekilde zayıflattı. Türkiye bu fırsatı hızla değerlendirerek Suriye’yi kendi etki alanına çekmeye yöneldi ve Şam’daki başkentin kontrolünü ele geçirmek üzere vekil gruplarından birine destek verdi. Ankara, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi önemli Arap devletleriyle ilişkilerini de geliştirdi.

KAYNAK: GEOPOLITICALFUTURES.COM

Mısır’ın KAAN (TF X) hayalet avcı uçağı programına katılımını resmen onaylayarak ikili savunma iş birliğinde önemli bir adım attı ve Akdeniz’in batısına doğru gücünü yansıtmak amacıyla Libya’daki etkisini artırmaya başladı.

Kuzeyde, Avrupa güçleri ABD’nin transatlantik güvenlik garantilerinden çekilmesiyle birlikte yeni bir güvenlik mimarisi oluşturmaya çalışıyor. Türkiye ise bu fırsatı da değerlendirmeye başladı. İlk olarak, Ukrayna’yı istikrara kavuşturmak için ortak çabaları koordine etmek ve savaş sonrası güvenlik yapılarına dair kendi seçeneklerini değerlendirmek amacıyla Polonya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışıyor; bunu Mart ayında Polonya Başbakanı Donald Tusk’ın Ankara’ya yaptığı ziyaret açıkça ortaya koydu. İkinci olarak, AB ve NATO’nun giderek daha belirsiz bir hâl aldığı bu dönemde, Ankara Balkanlar’daki nüfuzunu artırma çabalarını hızlandırıyor. Kısa süre önce, Bosna-Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Kosova dışişleri bakanlarının yanı sıra Arnavutluk’tan bir bakan yardımcısının katıldığı bir toplantıya ev sahipliği yapan Balkan Barış Platformu’nu başlattı.

Tüm bunların büyük ölçüde mümkün olmasının nedeni Rusya. Özellikle Ukrayna’yı işgalinin ardından yaşadığı gerileme, Rusya’nın güney kanadında da etkiler yaratıyor ve Türkiye bu durumdan faydalanmak için benzersiz bir konumda bulunuyor. Önümüzdeki yıllarda Moskova’nın Karadeniz havzasında güç projeksiyonu yapma kabiliyeti zayıflayacak. Ankara, Karadeniz’deki deniz gücünü şimdiden tek taraflı olarak ve NATO ile koordineli biçimde artırdı. Ayrıca Türkiye, Rusya ile Ukrayna arasında arabulucu rolünü üstlenmiş durumda. Benzer şekilde, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan ile ticaret, ulaşım ve güvenlik ilişkilerini geliştirme sürecinde.

Jeopolitikte, büyük bir gücün ortaya çıkması yalnızca güce ve hırsa sahip olmakla değil, aynı zamanda her ikisini de gerçekleştirme fırsatına sahip olmakla mümkündür. Türkiye bu tanıma uyan bir ülke gibi görünüyor. Avrupa, Orta Doğu ve Akdeniz’in kesişiminde yer alan stratejik bir jeopolitik konuma sahip. Bu konum, yüzyılı aşkın bir süredir Türkiye üzerinde baskı oluşturuyor. Ancak bu durum, Türkiye’nin mevcut askeri ve ekonomik kapasitesiyle birleştiğinde, onu bu kısıtlamalardan kurtarma potansiyeli taşıyor. Türkiye’nin iç sorunları göz önüne alındığında, bu fırsatı değerlendirip değerlendiremeyeceği ise henüz belirsizliğini koruyor.

Suudi Arabistan'ın Bölgede Boşluk Doldurma Stratejisi

M. ALİ ACAR

www.kritikbakis.com

Uzun yıllar boyunca petrol gelirlerine dayalı bir ekonomik yapıyla tanımlanan Suudi Arabistan, son dönemde dış politikada ve bölgesel etki alanlarında çok yönlü bir dönüşüm sürecine girdi. Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın liderliğinde şekillenen bu yeni yönelim, yalnızca iç reformlarla sınırlı kalmıyor; dış dünyaya yönelik stratejik hamlelerle de kendini gösteriyor. Krallık, artık geleneksel güç projeksiyonu yerine yatırım, diplomasi ve yumuşak güç araçlarıyla bölgedeki boşlukları dikkatle dolduran bir aktör profili çiziyor.

Bu dönüşümün anlaşılabilmesi için Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın politik sahneye ilk çıkışını hatırlamak önemli. 2015'te iç ve dış politikada etkili konuma gelen MBS, aynı yıl Suudi Arabistan'ın Yemen'de başlattığı "Kararlılık Fırtınası" operasyonu ile uluslararası düzeyde dikkat çekti. Kısa vadede sonuç alınması planlanan bu müdahale, zamanla insani maliyetleri yüksek, diplomatik olarak tartışmalı bir çatışmaya dönüştü. Yemen savaşı, Riyad'ın doğrudan ve sert güç kullanarak bölgesel etkisini artırmaya çalıştığı nadir örneklerden biri olarak kayda geçti.

Ancak savaşın uzaması ve uluslararası kamuoyunun tepkisi, Suudi Arabistan'ın dış politikasında daha temkinli, diplomasiye dayalı bir yönelime zemin hazırladı. Bu geçiş, yalnızca taktiksel bir değişiklik değil; ülkenin uzun vadeli stratejik yönelimini yeniden şekillendiren bir kırılma noktasıydı. 2016'da duyurulan "Vizyon 2030" programı bu bağlamda, Riyad'ın yalnızca ekonomik çeşitlenmeyi değil, uluslararası ilişkilerde daha yumuşak ama etkili bir güç olma hedefini de açıkça ortaya koydu. Uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapılması, ünlü futbolcuların Suudi kulüplerine transfer edilmesi, sinema ve müzik endüstrisine yapılan yatırımlar, bu yeni yaklaşımın dışa dönük yansımaları arasında. Ritz-Carlton süreci ve Kaşıkçı olayı gibi krizlere rağmen Suudi Arabistan, bugün daha dengeli ve çok boyutlu bir profil çizmeyi başarmış görünüyor.

Kültürel açılımlar, kamu reformları ve diplomatik normalleşmeler, bu yeni imaj inşasının taşıyıcı unsurları hâline gelmiş durumda.

Bu strateji sadece Batı'ya dönük bir yüz gösterme çabası değil; aynı zamanda Arap coğrafyasında artan bir etkinlik arayışını da yansıtıyor.

Riyad, askeri cepheleşmeler yerine ekonomik iş birlikleri, kalkınma yatırımları ve siyasi arabuluculuk yoluyla etki alanını genişletmeye çalışıyor. Bu yaklaşım özellikle Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi kırılgan ama stratejik ülkelerde kendini belirgin şekilde hissettiriyor.

Arap Baharı sürecinin akabinde Suudi Arabistan Mısır'a yaklaşık 20 milyar dolarlık yardım ve destek paketi taahhüt etti. 2024-2025 döneminde Suudi yatırımları turizm, enerji ve altyapı alanlarında yoğunlaştı; toplam yatırım hacmi 26 milyar doları aştı. Aynı yıl, PIF (Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fonu) aracılığıyla 5 milyar dolarlık yeni bir yatırım taahhüdü açıklandı. Ayrıca ticaret ve sanayi alanında entegrasyonu hedefleyen anlaşmalar ve 346 milyon dolarlık kredi desteği sağlandı. Kızıldeniz üzerindeki Moses Bridge gibi projeler ise iş birliğinin stratejik altyapı boyutunu temsil ediyor.

Benzer bir iş birliği Ürdün ile yürütülüyor. 2018 yılında Mekke zirvesinde Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt'in kararıyla Ürdün'e 2,5 milyar dolarlık ekonomik destek paketi açıklandı. Bu kapsamda Suudi Arabistan, 250 milyon dolarlık doğrudan katkıyı yıllar içinde taksitlerle aktardı. Ayrıca, 2019'da eğitim sektörüne 50 milyon dolarlık hibe sağlanırken, 2024'te son dilim olan 38,6 milyon dolarlık ödeme yapılarak paket tamamlandı. Suudi Kalkınma Fonu, mülteci kampları ve altyapı projelerine katkı sunarken, 3 milyar dolarlık Suudi-Ürdün Yatırım Fonu aracılığıyla daha kalıcı ekonomik ortaklıklar inşa ediliyor.

Suudi Arabistan Lübnan'da daha temkinli ama stratejik bir yaklaşım izliyor. KSRelief aracılığıyla son dönemde yaklaşık 10 milyon dolarlık hibe sağlanmış; bugüne kadar 129 proje kapsamında toplam katkı 2,7 milyar dolara ulaşmıştır. Mart 2025'te taraflar arasında tarımdan fikri mülkiyete uzanan 22 maddelik iş birliği taslağı hazırlandı.

Suriye ile kurulan temaslar da bu stratejinin bir uzantısı. Uzun yıllar boyunca mesafeli durulan Esed yönetimiyle Arap Birliği çerçevesinde başlayan normalleşme sürecinin yerini, rejimin yıkılışıyla birlikte yeniden inşa süreci aldı. Geçtiğimiz günlerde Şam'da gerçekleştirilen Suudi Arabistan-Suriye Yatırım Forumu kapsamında 6 milyar doları aşan anlaşmalar Riyad'ın ülkedeki yeniden inşa sürecinde ekonomik bir aktör olma niyetini açıkça yansıtıyor. Bu açılım yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda İran'ın Suriye'de zayıflayan etkisine karşı stratejik bir boşluk doldurma-dengeleme hamlesi olarak da okunabilir.

2023 yılında Çin'in arabuluculuğunda yeniden başlatılan Suudi-İran diplomatik ilişkileri, bölgede yumuşama beklentisi yaratmış olsa da, rekabetin saha düzeyinde sürdüğü görülüyor.

Riyad, artık sert müdahalelerle değil, yatırım ve diplomatik girişimlerle İran'ın bıraktığı boşluklarda konumlanmayı hedefliyor. Lübnan'da Hizbullah'ın, Yemen'de İran destekli grupların ve Suriye'de yeni yönetimin ihtiyaç duyduğu alanlarda, Suudi Arabistan bu boşluğu çatışmadan uzak, ekonomik ve yapısal yollarla doldurmaya çalışıyor.

Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın dış politikası klasik bir "alan açma" stratejisinden çok, dikkatli bir "boşluk doldurma" yaklaşımı olarak şekilleniyor. Riyad, yeni cepheleştirmeler yerine mevcut kırılganlıkların olduğu bölgelerde güven inşa eden ve sürdürülebilir ortaklıklar kuran bir rol üstleniyor. Bu da ülkeyi hem daha az riskli hem de daha çok davet edilen bir aktör konumuna getiriyor.

Ancak bu stratejik yeniden yapılanmanın kırılganlık taşıyan yönleri de var. Özellikle Filistin meselesinde, Riyad'ın izlediği temkinli çizgi eleştirilere yol açıyor. Gazze'de devam eden soykırım karşısında Suudi Arabistan'ın diplomatik tavrı ve İsrail ile yürütülen normalleşme görüşmelerinin varlığı, bölgesel kamuoyu için ciddi bir güven sorunu oluşturuyor. Halihazırda, hassas bir boşluk doldurma stratejisi benimseyen Suudi Arabistan'ın, nüfuz alanlarında hiçbir boşluk bırakmama yaklaşımı sergileyen İsrail'e karşı mevcut durumdan daha ileri giden bir adım atması ihtimaller arasında belki de en zayıfı. Bu durum, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç stratejisinin yalnızca projeler ve yatırımlarla değil, aynı zamanda değer temelli bir dış politika tutumuyla da desteklenmesi gerektiğini ortaya koyuyor.

Sonuç olarak Suudi Arabistan'ın, geçmişin enerji merkezli, içine kapalı ve güvenlik odaklı dış politikasından uzaklaşarak; daha açık, ekonomik temelli ve diplomatik etki üretmeye çalışan bir profile evrilmiş durumda olduğu aşikâr. Boşlukları dikkatle doldurma stratejisini benimseyen bu yeni yaklaşım, ülkeyi bölgede sürdürülebilir nüfuz sahibi ülkelerden biri hâline getirme potansiyeline sahip. Ancak bu etki gücünün kalıcılığı, yalnızca finansal kapasiteyle değil, bölgesel adalet ve dayanışma alanlarındaki tutarlılıkla ve bedel ödeme iradesiyle şekillenecektir.

Mustafa Çokayoğlu'nun Kaleminden Enver Paşa'nın Şehadeti

YAZAR: TULAY KÖSEOĞLU

Mustafa Çokayoğlu'nun Kaleminden Enver Paşa Ve Paşa'nın Şehadeti^[1]

Tulay KÖSEOĞLU^[2]

Türkiyat Mecmuası, c.28/1, 2018, 77-89

Türk Dünyası'nın önemli simâlarından biri olan Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilen devletler arasında yer alması sonucu ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. 1917-1924 yılları arasında Türkistan'ı bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla yapılan Basmacılık Hareketi'ne 1921 yılında katıldı ve bu mücadeleye yeni umutlar kazandırdı.

Enver Paşa'nın Türkistan'daki tüm Türkler arasında milli şuuru bilinçlendirerek tek bayrak altında toplamak amacıyla giriştiği faaliyetler Bolşevikleri çok rahatsız etti. Yaşamının son yıllarını Kafkasya'da ve Türkistan'da mücadele içerisinde geçiren Enver Paşa, Basmacılık Hareketi'nin lideri oldu ve Ruslarla mücadele etti. Ancak Türkistan'daki bu bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaşamadı. Askeri bakımdan mağlup olan Enver Paşa'nın 1922 yılında Bolşevikler tarafından şehit edilmesi tüm Türkistan'ı yasa boğdu.

Paşa'nın ölüm anı çeşitli spekülasyonları da beraberinde getirdi. Bu makalede Türklüğün, Türk Birliği'nin, bağımsız Türkistan ideallerinin öncülüğünü yapan ve bunu tüm dünyaya duyurmaya çalışan siyasi aktör ve

fikir adamı Mustafa Çokayoğlu (1890-1941) tarafından çıkarılan Yaş Türkistan^[3] dergisinde kaleme alınan makaleler(in)den yola çıkılarak, Enver Paşa (1881-1922) ile ilgili izlenimler aktarılacaktır.^[4] Çokay, Türkistanlılar açısından Enver Paşa'nın önemini, Bolşevikler ile olan ilişkisini, Türkistan ve Avrupa basınında Enver Paşa algısını, ölümüne ilişkin ortaya çıkan spekülasyonları ve Türkistan'daki başarısızlığının sebeplerini, Enver Paşa ile beraber olan Türkistanlıların söylediklerinden ve bizzat kendisinin şahit olduğu olaylardan yola çıkarak değerlendirmiştir. Türk Dünyası'nda önemli simâlardan biri olan Enver Paşa (1881-1922)'nin son dönem faaliyetleri, tarihçileri iki farklı kutba ayırmış; kimi tarihçiler tarafından Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na sokarak parçalanmasına yol açan "vatan haini", kimi tarihçiler tarafından da "kahraman bir asker" olarak görülmüştür. Tüm bunların yanında, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yurdunu terk etmek zorunda kalan Paşa'nın, mücadelesini yurt dışında devam ettirdiğini söylemek mümkündür.^[5] Türkistanlılarda, Enver Paşa'nın 1921 sonbaharında aniden Buhara'da ortaya çıkması, Bolşevikler'e karşı mücadelede başarılı olunacağı ümidini arttırmıştı. Türkistanlı millî mücadeleleri kendi liderliği altında birleştirmek için son derece önemli olan askerî deneyim ve şahsi cazibe gibi sıfatlar Enver Paşa'da fazlasıyla mevcuttu.

Türkistanlı siyasi aktörlerden biri olan Mustafa Çokay (1890-1941)^[10]’a göre, Enver Paşa’nın Türkistan’a, ülkenin büyük kısmının henüz Sovyet işgali altına girmediği ve Sovyet idaresinin hüküm sürdüğü kısımlarında halkın isyanda olduğu 1918/1919’lu yıllarda gelmiş olsaydı, Türkistan’ın akıbetinin farklı olması mümkündü.^[11] Ancak o yıllarda Türkistanlıları mağlup eden şey Rus Bolşevikleri’nin silahlı gücünden ziyade Türkistanlıların müteşekkil bir tavırda bulunamamaları ve Türkistan millî mücadelesinin yekvücut bir biçimde devam ettirilememiş olmasından kaynaklanmıştır.

Türkistan’daki yarım asırlık Rus hâkimiyeti, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen unsurların her birini kabile hayatı yaşamaya mecbur bırakmıştı. Bu unsurları birbirine karşı kışkırtarak siyaset yapmaya çalışan Rus çar hükümeti tam anlamıyla “böl, parçala ve yönet siyaseti” yürütmüştü. Bunun sonucunda 1917 Bolşevik Devrimi gerçekleşmiş ve Türkistanlıları birleştiren bir merkez ve lider eksikliği gün yüzüne çıkmıştı. Her bir unsurun kendi arasında nüfuzlu lideri olmuş olsa da genel Türkistan ölçüsünde siyaset dünyasında belli bir lider mevcut değildi.

Henüz 1916 ayaklanmasının yaşandığı günlerde Türkistan’da birçok kişi Enver Paşa’dan yardım bekler durumda idi. Türkistan’da, Osmanlı’daki Sultan’ın adını tam olarak bilen kişi az olsa da, Enver Paşa’nın ismini nerdeyse tüm Türkistanlılar biliyorlardı, hatta Balkan Savaşı’ndan sonra Türkistan köylerinde birçok kişi çocuklarının ismini “Enver” vermeye başlamıştı.^{[8][9]} Rus hükümeti bu “Enver inancı”ndan haberdar olduğunda hemen ona karşı mücadeleye başlamıştır. Türkistan’daki bütün aydınları “Enver ajanı” olarak nitelendiren Rus Hükümeti, nasıl ki Bolşevikler, Türkistanlı milliyetçileri “Kemalci” olarak suçluyorsa, Rus Çar Hükümeti de o dönemki Ceditçileri “Enver ajanı” olarak suçlamışlardır.⁷ Enver Paşa, Moskova’ya geldiğini kardeşi Kamil Paşa’ya 20 Ağustos 1920’de yazdığı mektupla bildirmiştir.^[10] Burada, Georgiy Çiçerin (1872-1936), Grigori Zinoviye (1883-1936) ve Karl Berngardovich Radek (1885-1939) gibi Bolşevik liderler ile görüşmüştür.^[11] Sovyet liderler, Enver Paşa’nın I. Dünya Savaşı esasında Harbiye Nazırlığı görevinde iken hem Panislamizm hem Pantürkizm politikaları yürüttüğünü, hem de Paşa’nın İslam dünyası üzerindeki saygınlığını da çok iyi biliyorlardı. Bu durumda, İngilizlere karşı müşterek bir İslam birliği kurulabileceğini düşünmüşlerdi. Enver Paşa ve arkadaşları, Moskova hükümeti ile anlaşma yapmak isterlerken, onların Karadeniz, Boğazlar, Anadolu, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz’deki gizli emellerini ilk anlarda anlayamamışlardı.

Bolşevik liderlerin Doğu’daki amaçlarını gerçekleştirmek için Enver Paşa önemli bir araç görülmüştür. Bolşevikler, Doğu politikalarında başarılı olabilmeleri için İslam dünyasında saygınlığı olan Enver Paşa’dan istifade etmişlerdi. 1 Eylül 1920 tarihinde Bolşevikler’in girişimiyle Bakü’de Doğu Halkları Kurultayı toplanmıştır.^[12] Kurultay’a Türkiye’den ve dünyanın

değişik ülkelerinden delegeler katılmış, Bakü’de halk tarafından büyük bir coşku ile karşılanan Enver Paşa’ya Azerbaycan Sovyet hükümeti mesafeli durmayı tercih etmiştir.^[13]

Kurultay’a katılan Enver Paşa, Türkistan’daki Bolşevik siyasetinin gerçeklerini bilmediğini Kurultay’daki Türkistan vekili Taşpolat Bek Narobet Bek’in konuşmalarından oldukça etkilendiğinde anlamış ve 1921 sonbaharında Buhara’ya geçmiştir. Buhara Halk Cumhuriyeti Hükümeti’nin o dönem başında bulunan Osman Hocaoglu (1878-1968), Paşa’nın nüfuzundan, onun Moskova ile olan ilişkisinden, Buhara’daki Bolşevik hükümlanlığını sonlandırmak ve Moskova tarafından Buhara Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı hakkındaki anlaşmaya uyması konusunda istifade etmeye karar vermiştir. Buhara ile Moskova arasında aracı olmaya razı olan Paşa’nın Moskova hükümetine başvurusu şu sözlerle gerçekleşmiştir: Müstakil Buhara aracısı biz, dost Sovyet Rusya’sının inkılabı rehberliği altında İslam Asya’sını Britanya emperyalizminden kurtarma vazifemizi bitirmeliyiz. Moskova Halk Komiserler Şurası’ndan, Buhara hududundan buraya aynıyla istila edilen bir ülkedeki düşman ordusu gibi hareket etmekte olan kızıl askerleri geri çağırıp almalarını rica ediyorum. Kızıl askerin Buhara’da bulunması, açlığa maruz bırakılan Müslüman ahalinin son lokma ekmeğini de çekip alınına ve ahalide Sovyet Rusya’sına karşı günden güne hoşnutsuzluk doğmasına sebep olmaktadır. Ülkenin erzak ihtiyacını ve kıymet baha mallarını hacz edip dışarıya taşınması tezlikle durdurmak lazım. Doğu Buhara’da isyan hareketi yükselmektedir. Bu isyanın Cumhuriyetin başka kısımlarına da yayılması mümkün. Hükümet başındaki Buharalı komiserler, çekistler ve Rus askerleri tarafından terör edilmekte ve serbest, müstakil hareket etme imkânından mahrumdurlar. Moskova’ya karşı isyan hareketi İnkılapçı Genç Buharalılar arasında geçmektedir. Sovyet Hükümetini o nedenle en önemli olan Doğu Cephesi’nde tehlike var olduğu ile ihtar rica ederim. Buhara halkına kendi hayatını kendi kurmak için birçok imkân verilmesi lazım. Buhara halkının teklifi üzerine ben, Sovyet hükümeti ile Buhara Cumhuriyeti arasında vuku olacak müzakerede Buhara halkını temsil etmeyi kendi tarafıma alıyorum. Bu müracaatımıza tezlikle cevap verilmesini, müzakere için vekiller temin edilmesini ve mülakat için yer ve zaman bildirmenizi rica ederim. Ben kendi tarafımdan Aralık ayı sonu (1921) ve Buhara şehrini teklif ediyorum.^[14] Sovyet Hükümeti’nin bu başvuruya cevabı: “Britanya emperyalizmi ajanı” şeklinde olmuştur. Bolşevikler, Enver Paşa’ya karşı on binlerce asker toplayarak gizli teşkilat oluşturdular. Hatta Sovyet Hükümeti önceki Buhara Emiri (Seyd Mir Âlim Han) ile Paşa aleyhinde müzakerelere başladı. Emir, sözde Enver’e dost ve onunla müttefik görünerek onun aleyhinde çalışacaktı. Çünkü Buhara Emiri Seyd Mir Âlim Han için Paşa, “tehlikeli devrimci Genç Türk”tü.^[15]

Türkistanlı milliyetçiler Buhara Emiri'ne karşı mücadelelerinde başarılı olmuşlardır zira yeni kurulan Buhara Cumhuriyeti, millî hâkimiyet ve bağımsızlığı kendi eline almak için ülkeyi istila etmekte olan Rus Bolşeviklere karşı mücadele içinde idiler. Bu sıralarda Enver Paşa Bakü'de toplanan Doğu Milletleri Kurultayı'ndan sonra Buhara'ya geçmiştir. Türkistan'ın her tarafında canlanan millî hareketin neticesinde Ruslar'a karşı silahlı isyandan ilham alarak 10 Aralık 1921'de Duşanbe'de milliyetçilerin girişimi ile Buhara Cumhurbaşkanı Osman Hocaoglu tarafından silahlı bir isyan başlatılmıştır ki Doğu Buhara'daki Enver Paşa ve arkadaşları bu millî hareketin içinde olmuşlardır. Bu bağımsızlık mücadelesi günden güne büyümüş, Fergana ve Semerkant mücahitleri yeniden canlandırılmış, Eski Harezm Cumhuriyeti'nde ve Türkmenistan'da silahlı millî mücadele başlamıştır. Dünya kamuoyunda önemli yankı uyandıran bu bağımsızlık mücadelesine komşu devletler de yabancı kalmamıştır. Örneğin Hindistan Müslümanları tıbbî yardım yapmak amacıyla bir heyet göndermişler ve bu heyet Kâbil'de Türkistan Heyeti'nin yetkilileriyle görüşmüştür.^[16] Türkistan'ın hazinesi olarak kabul edilen Buhara Cumhuriyeti'nin her tarafından Ruslara karşı silahlı mücadeleler artarken Türkistan'ın her bölgesinden gelen vekiller Paşa'nın etrafında toplanmıştır. Müteşekkil ve şuurlu bir biçimde başlayan bu millî mücadele, Türkistan'ın kurtuluş mücadelesi yolunda atılan en kuvvetli adımlardan biri olmuştur.

Meselenin ciddiyetini gören Moskova, askerlerini Türkistanlı mücahitlerin üzerine gönderdi. Enver Paşa, 10 Haziran 1920'de Doğu Buhara'nın önemli merkezlerinden biri olan Baysun şehrinde taarruza başlayarak Rus garnizonunu kuşattı. Bunun üzerine Moskova sert önlemler aldı. Birkaç tabur askerini mücahitlere karşı sevk etti ve sonunda Pul Hakyan'dan Purçu'ya çekilmek mecburiyetinde kaldı.

Mustafa Çokay, burada şunu hatırlatmaktadır: "Eski Buhara Emiri taraftarlarından İbrahim Lakaylı ve yanındakiler bu zor şartlarda Paşa'ya yardım edecekleri yerde, Rusların müttefiki imiş gibi mücahitlerin at ve nakliyatını yağma ettirmek suretiyle Ruslar'a yardım ettiler. Rusların taarruza başlaması ile birlikte İbrahim Lakay ve yanındakiler de perişan bir biçimde bozguna uğratıldılar. Enver ise kendi askerleri ile birlikte hasarsız Hisar'a çekildi."^[17]

Duşanbe'yi işgal eden Rus ordusu, Emircilerle işi olmadığını, "militarist" gençler ile Enver Paşa'yı takip ettiklerini belirterek, İbrahim Lakay'ı kandırmış ve onlardan at, deve ve erzak almıştır. Geri dönmekten başka çaresi kalmayan Enver Paşa, 1922 yılının Temmuz sonlarında Belcivan'a dönmüştür. Enver Paşa, maiyetiyle birlikte Belcivan'a çekildiği sırada Afganistan Dışişleri Bakanı Mahmut Veli Han, Temmuz sonlarında Paşa'yı Afganistan'a davet etmişse de Paşa teklifi reddetmiştir.^[18] Paşa, Türkistan'dan çıkmamaya karar vermiş ve bu sırada yanında Devletment Bek, Aşur Bek, İşan Sultan,

Karşı ve Şehrisebz askerlerinin lideri Danyal Bek yer almıştır.

Enver Paşa, 1922 yılı Ağustos başında Kurban Bayramı'nı geçirmek üzere Belcivan'ın 7-8 km. doğusundaki Havalin'e giderken yol üzerindeki Devletment Bek'in karargâhı olan Çegen köyüne uğramıştır. 4 Ağustos 1922 Cuma günü sabah bayram namazından sonra Devletment Bek ve askerler ile bayramlaşmıştır.^[19] Ardından, muhafız birliği ile birlikte harekete hazırlandılar. Paşa, 60 Türkmen süvarisinden oluşan muhafız birliği ile karargâhtan çıktı. Sabah saatlerinde Bolşevik ileri karakolundan silah sesleri duyulmaya başlamıştı. Gelmekte olan bir Bolşevik taburu ile karşı karşıya kalan Enver Paşa, Bolşevik kuvvetlerin içine dalmıştır. Karşılıklı çatışmanın sonunda kalbinden vurularak şehit edilmiştir. Paşa'nın imdadına gelen Devletment'in de saldırısı neticesiz kalmış ve o da aynı yerde can vermiştir.^[20] Bir gün sonra mevcut askerler ve etraftaki köylerden gelen halkın oluşturduğu 6-7 bin kişilik bir cemaatle, namazları kılındıktan sonra defnedilmişlerdir.^[21]

Enver Paşa, Türkistan mücadelesine yeni bir anlam kazandırmıştır. Hatta Zeki Velidî Togan, eğer Buhara Emiri ve gericiler engel olmasaydı, Enver Paşa'nın Duşanbe'deki kuvvetlerle Semerkant'a gelebileceğini öne sürmüş ve bunu, Enver Paşa'ya karşı olan Rus kuvvetlerinin önemli kumandanlarının söylediğini belirtmiştir.^[20]

Yaş Türkistan yazarlarından Tahir Çağatay, Enver Paşa'nın öldüğü günü şu şekilde aktarmaktadır:

Paşa nedense bugün fazla düşünceli ve kaygılı bir vaziyette idi!... Saat 8'e yakın Rus elinde 300 kadar atlı askerin Çegen'in batısındaki Obtar Köyü yakınındaki tepeye doğru yaklaşmakta olduğu haberi verildiği zaman Paşa, askerin toplanıp hazırlanmasını beklemeden, yanındaki daimi 25-30 askeriyle düşman üzerine yürüdü. Bu sırada, Ruslar da üç kola ayrılarak ilerlemekte idiler. Paşa ani bir taarruz ile karşısına çıkan Rus atlılarının bir kısmını bozguna uğrattı ve silahlarını aldı. Cesareti ile Rusları şaşırtan Paşa'nın yanında ancak 5 kişi kalmıştı, diğerleri şehit düşmüştü. Bu kanlı sahne spontan olmuştu ki Ruslar şaşırılmışlar ve kim ile savaşmakta olduklarını sezmemişlerdi. Paşa'nın yanındaki 5 kişiden birisi Rus zabiti Reyof idi. Paşa hiç imdat falan beklemeden öne giderken arkadan askerler hemen yetişmişti. Fakat Rusların yan tarafında ok [silah] atanlardan birisinin hain bir kurşunu kurban bayramında büyük kurbanı yüreğinden vurmuştu! Yardıma gelen Devletmend Bik'in taarruzu neticesiz kaldı, çünkü o da pek sevdiği Paşa'dan ayrı fazla yaşayamamıştı! Kumandasız kalan askerleri biraz takip ederek geri dönen Ruslar, karşılarında mücadele edenler içinde Paşa'nın olduğunu bilmiyorlardı!^[21]

Enver Paşa'nın ölüm haberi Türkistan'a yayıldığında, bu habere inanmayanlar çoktu, çünkü bu Paşa'nın 14. şehit haberi idi. Enver Paşa ve Devletment'in naaşlarının Ruslar tarafından kaçırıldığı zannedildiği halde, Enver'in

muhafız birliğinden olan Faruk Bek, Danyal Bek, Osman Efendi, Mirza Pirnefes ve Destankul, Çegen Köyü'ne giderek naaşları aramaya başladılar. Enver Paşa ve Devletment Bek'in naaşları vuruldukları yerde duruyordu.²² Enver Paşa'nın yerini Danyal Bek, Devletment Bek'in yerini de Abdulkadir Bekoğlu alarak millî mücadelelerine devam etmiştir.

Türkistan'da büyük bir coşku ile karşılanan Enver Paşa, Türkistan'ın şartlarını iyi bilmediğinden telafisi olmayan bir hata yapmıştı. Rus askerlerinin yardımı ile devam ettirdiği saltanatının müstebit karakteri yüzünden ülkesinde son derece rahatsızlığa sebep olan Buhara'nın sabık emiri Mir Âlim Han'ın baş veziri olmuştu. Semerkant ve Buhara Basmacıları nefret ettikleri Buhara Emiri Baş Veziri'nin önderliğini tanımayı kabul etmemişlerdi. Diğer yandan ise Emir, Jön Türkler'in eski liderine karşı her zaman şüphe ile yaklaşmıştı. Dolayısıyla Enver Paşa'nın faaliyetlerinin kaderi çok önceden belli olmuştu.²³

Devletment Bek'i Çegen Tepesi'nde mezara indirip defnedenlerden biridir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Bardakçı, Enver, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 371-375.

- Togan, g.e., s. 460.
- Tahir Çağatay, Enver Paşa'nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle) Yeni Türkistan'ın 32 nci sanından", Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 34.
- Bademci, g.e., s. 241-242.
- Enver Paşa'nın şehadetinin ardından Buhara önceki Cumhurbaşkanı Osman Hocaoglu (1878-1968) "İntikam Al İntikam" adlı bir şiir yazmıştır. Bkz. Abdullah Recep Baysun Türkistanlı, Türkistan Milli Hareketleri, İstanbul, 1943.

1.S. Agabekov tarafından yazılan Enver Paşa Nasıl Öldürüldü?^[22] adlı kitapta, Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesi esnasında şehit düşen Enver Paşa'nın ölümü konusunda yazdıklarının "temelsiz ve saçma" olduğunu öne süren Çağatay, Enver Paşa ile beraber olan Türkistanlıların söylediklerini efkâr-ı umumiye aktarmanın millî bir görev olduğunu belirtmektedir.^[23]

Agabekov, Paşa'nın son savaşında şehit olduğunu yazmaktadır ve yanında taşıdığı Kur'an'dan bahsetmektedir.^[24] Çağatay bu durumu: "Eğer Ruslar ilk karşılaştıkları kuvvetin içinde Paşa'nın olduğunu ve şehit düştüğünü bilmiş olsalar idi, o büyük şehidin na'sını orada bırakırlar mıydı? Sadece Kur'anını almakla yetinirler miydi? Bu Kur'an bahsi de büsbütün uydurma bir şeydir. Bugün Paşa'nın bazı şeyleri Türkistan mücahitlerinin elinde bir kısmı da (yani şehit edildiği zaman üstündeki ceketi)^[25] Türkiye'ye gelen mücahitler tarafından ailesine verilmiştir" şeklinde izah ederek, Enver Paşa'nın hiçbir şeyinin Rusların eline geçmediğinin altını çizmektedir.^[26]

Agabekov'a göre, Enver Paşa takip ediliyordu. Yine O, bir satıcı kılığında Doğu Buhara'ya, Türkistanlı mücahitler

arasına varmak için Buhara'dan bazı mallar alarak satıcı kılığında Karşışehir'e^[27] doğru yola çıktığını, giderken demiryolu bozulduğundan iki eşek ile boş ve تنها sahrada ilerlediğinden ve bazı yerlerde çayhanelere rastladığından bahsetmektedir.^[28] Çağatay ise söz konusu yerlerde çayhanelerin varlığından bahsetmenin "gülünç bir iddia" olduğunu belirterek, bu yerlerde, önce eski Emir hareketi, ondan sonra da Ruslar ile olan millî mücadelede, Agabekov'un da belirttiği gibi bir "harabezedeye dönüştürülen Doğu Buhara"da her tarafın tenhalaştığını, hayatın tamamen durduğunu, o mıntıkada gezmenin âdeti insana dehşet verecek derecede olduğunu, hatta eski köylerden eser kalmadığını sadece bazı merkezlerde derme çatma bir şekilde kurulan hükümet dairelerine rastlanabileceğini öne sürmektedir.^[29]

Tahir Çağatay satıcılarının devamında, Agabekov'un satıcı kılığında "Resulov" ismi ile gezerken, yanında Kızıl Ordu ile irtibat kuracak olan Osipov'un kendi adıyla gezmesinin de "çok garip" olduğunu söylemektedir.³² O bölgede yabancı birilerinin dolaşmasının imkânsız olduğunu belirterek, Agabekov'un her ne kadar Özbekçe'yi bilse de o yerlerin şivesine hâkim olmadığını ve eskiden beri bu yerlerde ticaret yapanların da bu işten vazgeçtiklerini öne sürmektedir.³³

Agabekov kitabında, Doğu Buhara'daki halkın ya Basmacılar'a katıldıklarını ya da Afganistan'a göç ettiklerini yazmasına karşılık Çağatay, halkın bir kısmının Afganistan'a kaçtığını, diğer bir kısmının millî mücadele hareketine katıldığını, kalanların ise o bölgenin yerlisi ve İbrahim Lakay veya Emir Âlim Han taraftarları olduklarını belirterek, bu kişilerin, kendilerine yabancı bir kişi gördüklerinde onları mahv edebileceklerini öne sürmektedir.

Yine Resulov ve Osipov'un satıcı kılığında sahrada çayhanelerde rahat rahat dolaşarak ticaret yapmalarının da imkânsız olduğunu vurgulamaktadır.³⁴ Agabekov ise Abdurrahman isminde bir yerliyi kendilerine yardımcı olmak üzere yanlarına aldıklarını, Dihnev'e giderken Abdurrahman'ı tamamen kendi taraflarına çekmeyi başardıklarını yazmaktadır. Abdurrahman'ın Dihnev'e kadar Resulov ve Osipov'u tüccar olarak tanıttığı gibi kendilerine önemli bilgiler topladığını da belirtmektedir.³⁵

Agabekov, Enver Paşa'nın ayrı bir evde yaşadığını ve ara sıra yaveri ile ava çıktığını öğrendikten sonra görevlerini Rus askeri gücüne terk ettiğini ve bir gecede Dihnev'e doğru yola çıktığını yazmaktadır. Ardından Basmacıların durduğu yerden 20 km. uzaklaştıktan sonra Enver Paşa'nın üzerine gelmekte olan atlı kızıl askerlerle karşılaştıklarını ve gerekli bilgileri onlara verdiklerini belirtmektedir.³⁶ Tahir Çağatay ise Dihnev ile Belcivan arasının tahminen 150 km.'den fazla olduğunu ve Belcivan'ın Dihnev'in doğusunda bulunduğunu hatırlatarak, Paşa'nın o sırada Belcivan'da olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki Agabekov'un yazdığına göre Enver Paşa'nın Dihnev'e 40-50 km.'lik bir mesafede

bulunması gerektiğini, dolayısıyla bunun doğru olamayacağını iddia etmektedir.^[30]

Agabekov, “Paşa’yı pis bir Rus süngüsüyle parçaladılar”^[31] şeklinde iddiada bulunmaktadır.^[32] Aynı tarihlerde merkezî Rus basını da (İzvestiya ve Pravda gibi gazeteler) Enver Paşa’nın ölümüne inanmamış, Paşa’nın kafasını görünceye kadar bu habere inanmanın doğru olmadığını yazmışlardır. Gerçekten de inanmamakta haklı idiler, çünkü o zamana kadar birçok kez Paşa’yı öldürmüş ve diriltmişlerdi. Zaten G.P.U. (Sovyet İstihbarat Teşkilatı)’nın elinde Enver’in şehit edildiğine dair bir iz olsaydı, merkezin resmî gazeteleri bu iddiada bulunamazlardı.

Türkistan’daki Basmacılık Hareketi ve Enver Paşa’nın ölümü Alman basınının da çok ilgisini çekmiştir. Almanya’nın merkez gazetelerinde Enver Paşa’nın akıbetini tasvir eden yazarlar, Agabekov hatıralarını neşretmişlerdir. Yaş Türkistan yazarlarından Tahir Çağatay’ın, Yeni Türkistan ve Yaş Türkistan dergilerinin 1931 yılı Şubat sayılarında neşr edilen makalelere dayanarak “Enver Paşa Nasıl Şehit Düştü?” (“Wie Enver Pascha fiel ...”) sorulu makalesiyle Alman efkâr-ı umumisini bu tarihi vak’a ile tanıştırmıştır. Çağatay’ın bu makalesi Almanya’nın en bilinen ve Alman Dışişleri Nezareti’ne yakınlığı ile tanınan gazetelerden biri olan Deutsche Allgemeine Zeitung’un 1 ve 30 Ağustos (1931) günkü sayılarında basılmıştır.^[33]

SONUÇ

Enver Paşa hayatının son yılını Türkistan’da, Türkistan’ın bağımsızlığına kavuşması amacı ve inancı ile geçirmiştir. Türkistan’a geldiği zaman onu idare eden ruh ve ideal, Türkiye’de özellikle Balkan Savaşı’ndan sonra nükseden “Türkçülük” ruhu idi. Doğrudan doğruya bir siyasi Panislamizm veya Pantürkizm hayalleri değildi.

Türkistan’da almış olduğu birçok mağlubiyetten hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamıştır. Ancak baş koyduğu mücadele, altından kalkamayacağı kadar büyük bir mücadele idi. Sovyet Rusya hükümeti Türkistan’ın tüm yollarını ve nakliyat vasıtalarını elinde bulunduruyordu. Tüm erzak onun elinde idi. Enver ise kocaman Türkistan’ın bazı kısımlarından silahsız, erzaksız atlı haberciler aracılığı ile iletişim kurabiliyordu. Etrafı farklı görüşlere sahip gruplarla doluydu ve her grup kendi başına Ruslara karşı mücadele içerisindeydi. Türkistan dışından gelen bir Türk olması da onu, Türkistan’a ve Türkistan’ın ihtiyaçlarına yabancı kılıyordu. Enver Paşa gerçek bir inkılapçı olsa da, Türkistan’da çalışan bir siyasî olarak objektif şartlarla birlikte bu ülkenin kuzey kısımlarının iki asır, güney kısımlarının yarım asırdan fazla Rus idaresi ve medeniyeti etkisinde kaldığı gibi hususları göz ardı etmişti.

Bolşevikler, Enver Paşa’yı İngilizlere karşı bir koz olarak kullandılar. Rusya’da yaşayan Türk ve Müslüman unsurların, Paşa’nın tarafına geçmesinden her zaman ürktüler. Enver Paşa hayatı pahasına verdiği büyük idealini bütün çabalarına rağmen gerçekleştirememiştir.

Sovyet hükümeti, Enver Paşa’nın Türkistan’da yürüttüğü başarılı savunmanın Türkistan halkını bir bayrak altında toplamasından ve onlarda millî şuuru bilinçlendirmesinden korkmuştur. Paşa’nın giderek güçlenmesinden korkan Bolşevikler, onu ölüme mahkûm etmiştir.

Enver Paşa’nın ölüm anı dünya kamuoyunda Türk askerinin onuru ve haysiyetini küçük düşürücü şekilde tasvir edildi. Bu alanda, Enver Paşa’nın nasıl şehit edildiğine dair Sovyet Gizli Teşkilatı eski üyelerinden G. S. Agabekov’un hatıratı çeşitli dillere çevrildi ve bu surette efkâr-ı umumiye üzerinde yanlış bir kanaat bıraktı. Türk Dünyası’nın önemli bir ülkesinde şehit düşen bu büyük şehidin, bahsi geçen hatıratta yanlış bir tarzda yazılan şehadet vak’ası Türk askerini küçük gösterme ve millî haysiyeti rencide etmesi dolayısıyla çeşitli dergi ve gazetelerde bu konuda bazı yazılar yazılmasını gerekli kıldı. Bu konuda Mustafa Çokayoğlu öncülüğünde çıkarılan Yaş Türkistan dergisinde, bu hadisenin bizzat şahidi olan ve bu mücadelede merhum Paşa ile bulunan Türkistanlıların ifadeleri olduğu gibi efkâr-ı umumiye arz edildi. Bu durum, Türk askerinin şehit düştüğü zamanda da şerefli bir surette şehit olduğunu göstermesi bakımından mühim ve millî bir vazife olarak görüldü. Merhum Paşa’nın ölüm anı ile ilgili yazılan makalelerde, Agabekov’un yazdıklarının temelsiz ve uydurma olduğu anlaşıldı.

Enver Paşa, kardeş ülkede, Türk ve Türklük için can vermiştir. Paşa’nın ölüm haberi Türkistan’da derin etki uyandırmış, habere sokaklarda matem tutulmuştur. Bugün Türkistan’da Paşa’nın kahramanlığı ve Türkistan’daki yurtçu hareketi halk arasında millî bir destan halinde yaşamaktadır.

Notlar:

[1] Araştırmanın bu kısmında Enver Paşa’nın Türkistan millî mücadele hareketindeki rolünden bahsedilecektir. Amaç, bu millî mücadelenin tarihini yazmak değildir; o, başlı başına bir tarihtir. Burada hedeflenen, Agabekov’un hatıratında değindiği bir noktadan hareketle, gerçeği yansıtmaya çalışmaktır.

[2] Dr., tulaykoseoglu@hotmail.com

[3] Merkezi Berlin’de (sonraları Fransa merkez oldu.) 1929-1939 yıllarında çıkarılan dergi. Arap harfli Türkistan Türkçesi (Türkistan Orta Dili) ile çıkarılan Yaş Türkistan dergisi 10 cilt, 117 sayıdan oluşan dev bir külliyyattır. Yaş Türkistan dergisinde Türkistan coğrafyasında Stalin tarafından uygulanan toplumsal, kültürel, siyasal ve iktisadi dönüşüm projelerinin başlaması ve şekillendirilmesi süreci her yönüyle yansıtılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tülay Köseoğlu, Sovyetler’in Türkistan’ı Dönüştürme Siyasetine Muhalefet: Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

[4] Bu makalede “İsimsiz” olarak gösterilen makalelerin Mustafa Çokayoğlu’na ait olduğunu söylemek mümkündür. Sebebi; Yaş Türkistan dergisinde, dergi yazarlarından olan Tahir Çağatay (1902-1984)’ın Enver Paşa ile ilgili olarak 1931 yılında Yeni Türkistan ve Yaş Türkistan dergilerinde birer makalesi olduğu belirtiliyor. ([Yaş Türkistan] “Alman Matbuatında: Basmaçılık Hareketi Enver Paşa’nın Şehadeti”, Yaş Türkistan, II/22, Eylül 1931, s. 47.) Mustafa Çokayoğlu’nun, Enver Paşa ile ilgili 1932 tarihli makalesinde kendi imzası bulunuyor. “İsimsiz” olarak yazılan makaleler ise Çokayoğlu’nun imzasını taşıyan makalenin devamı niteliğindedir.

Makale Geliş Tarihi: 04.07.2017 Kabul Tarihi: 27.12.2017

[5] Enver Paşa, “Ben Moskova’ya giderek Kuzey ve Güney Kafkasya ile Türkistanlıların müstakil olması şartıyla, hatta icabında Sovyet Hükümeti ile bir sulh veya ittifak yapmak üzere anlaşmalara çalışacağım. Mamafih bütün bunlar bir fikirdir. Moskova’da vaziyete göre ayrıca onlarla temasa geleceğim” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Bu konuda bkz. Arı İnan, Enver Paşa’nın Özel Mektupları, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 73.

[6] Yeni takvime göre 7 Ocak 1891, eski takvime göre 25 Aralık 1890. Mustafa Çokayoğlu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Darhan Hıdıraliyev, Mustafa Çokay Hayatı, Faaliyetleri ve Fikirleri, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2001. Ayrıca bkz. Abdolvahap Kara, Türkistan Ateşi: Mustafa Çokay’ın Hayatı ve Mücadelesi, Da Yayıncılık, İstanbul, 2002.

[7] Mustafa Çokayoğlu, “Merhum Enver Paşa Hakkında Hatıra Parçaları (4- 1922/ VIII – 1932)”, Yaş Türkistan, III/33, Ağustos 1932, s. 5-6.

[8] A.g.m., s. 8.

[9] yılında General Krupatkin Taşkent’te, kendinin eski şahsi tanıdıklarından biri olan Abdullah Niyazov’u, başında “uzaktan Enver feshini hatırlatan” kırmızı renkli Tatar takkesi olduğu sebebi ile odasından kovmuştu. Bu konuda bkz. a.g.m., s. 8.

[10] Enver Paşa Moskova’ya gelişini kardeşi Kamil Paşa’ya “İki gözüm Kamil! Nihayet dün öğleden sonra Moskova’ya vardım. Yol da pek rahattı. Burada da pek mükellef bir yer verdiler” şeklinde yazmıştır. İnan, a.g.e., s. 77.

[11] Grigoriy Sergeyeviç Agabekov, Enver Paşa Nasıl Öldürüldü?, (Hazırlayanlar: Hasan Babacan ve Servet Avşar), Bengi Kitap Yayın, İstanbul, 2011, s. 43-45.

[12] Türkkaya Ataöv, “1 – 7 Eylül 1920 Doğu Halkları Birinci Kongresi’nde (Bakü) Enver Paşa’nın Konuşma Metni ve Bununla İlgili Kongre Kararı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, C. 29, Ankara 1974, S. 1, s. 43-51.

[13] Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı (1-7 Eylül 1920 Bakü), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 248-250.

[14] Rusçadan aynen tercüme. Bkz. Çokayoğlu Mustafa, a.g.m., s. 10.

[15] Eski Buhara Emiri Seyd Mir Âlim Han’ın Enver Paşa’ya karşı yürüttüğü gizli olaylarını Türkistan Sovyet basını, İbrahim Lakaylı ele geçirildikten sonra yazmıştır. Bkz. Mustafa Çokayoğlu, a.g.m., s. 12. Aynı konuda bkz. M. “İbrahim Bik Lakaylı”, Yaş Türkistan, II/20, Temmuz 1931, s. 27.

[16] Bu sıralarda söz konusu heyetin vekili Osman Hocaoglu Bek Kâbil’de bulunuyordu. Bkz. Tahir Çağatay “Enver Paşa’nın Şehadeti (Çekist Agabekov’un Hatıratı Münasebetiyle)”, Yeni Türkistan, V/32, Şubat 1931, s. 4-5.

[17] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle) Yeni Türkistan’ın 32 nci sanından”, Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 31.

[18] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle) Yeni Türkistan’ın 32 nci sanından”, Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 32. Bu konu hakkında bkz. Zeki Velidî Togan, Bugünkü Türkistan ve Yakın Tarihi, Enderun Kitabevi, C. I, İstanbul, 1981, s. 460.

[19] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle) Yeni Türkistan’ın 32 nci sanından”, Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 34.

[20] Ali Bademci, 1917-1934 Türkistan Millî İstiklal Hareketi Korbaşları ve Enver Paşa (2), Ötügen Yayınları, İstanbul, 2008, s. 238. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İsimsiz, “Enver Paşa (Ölümü’nün 17 Yıl Tulu Münasebetiyle)”, Yaş Türkistan, IX/104-105, İyul-Avgust 1938, s. 2-5. Ayrıca bkz. İsimsiz, “Merhum Enver Paşa’nın Şehadeti Yıldönümü”, Yaş Türkistan, X/116-117, Temmuz-Ağustos 1939, s. 56.

[21] Enver Paşa’nın naaşı 1996 yılında İstanbul’a getirilerek Abide-i Hürriyet Meydanı’na, Hürriyet Meydanı’nın hemen yanına defnedilmiştir. Enver Paşa’nın son günlerinin, özellikle de şehit olduğu anın ayrıntılarının kayıtları Murat Bardakçı’nın kitabında yer almaktadır. Bu kayıtlar Paşa’nın Basmacı Hareketi’ne katılmasından sonra muhaberat müdürlüğünü yapan, Paşa’nın şehit düştüğü anda yanında bulunan ve daha sonra Türkiye’ye yerleşen Nafiz Türker tarafından tutulmuştur. Nafiz Türker aynı zamanda, 5 Ağustos 1922’de Enver Paşa ile

[22] Grigoriy Sergeyeviç Agabekov, Enver Paşa Nasıl Öldürüldü?, Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Bengi Kitap Yayın, İstanbul, 2011. Bolşeviklerin gizli teşkilatları G.P.U.’nun iç yüzünü ortaya çıkarmak için hatıratını neşr etti. İlk olarak Rusça neşr edilen bu hatırat birçok dile tercüme edildi. Türkiye’de gazete sayfalarında bölümler halinde yazıldı. (İstanbul’da Son Posta ve Bildiriş gazetelerinde)

[23] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle) Yeni Türkistan’ın 32 nci sanından”, Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 28.

[24] Paşa’nın yanında bir Kur’ân duruyordu. İhtimal Enver Paşa hücum ederken elinde Kur’ân vardı. Kur’ân Taşkent’teki G.P.U.’ya gönderildi. Bkz. Agabekov, A.g.e., s. 76-80.

[25] Türkiye’ye kanlı gömleklerini getiren Bartınlı Muhiddin’dir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bademci, a.g.e., s. 243.

[26] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle)”, Yeni Türkistan’ın 32 nci sanından”, Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 35.

[27] Karşışehir’e, Buhara Emiri Seyd Mir Âlim Han tarafından 1919 yılında öldürülen Mahmud Hoca Behbûdî (1875-1919) adına “Behbûdî” adı verildi. Bkz. Tahir Çağatay, “Burungı Çekist Agabekov Hatıralarından [II] Türkistan’da Satuçı Sıfatıyla Basmaçılar İçinde ...”, Yaş Türkistan, I/13, Aralık 1930, s. 33.

[28] “Buhara’dan bazı malları satmak için aldıktan sonra Karşışehir’e doğru yola çıktık. 5 gün yol yürüdük. Boş sahalarda çayhanelere ve ara sıra cepheden dönüp gelen askerlere rastladık. Bir zamanların gül gibi Buhara memleketi harabezedeye dönüşmüştü. Halkın bir kısmı Basmacılar’a katılmıştı bir kısmı da Afganistan’a kaçıp gitmişti.” Agabekov, a.g.e., s. 96.

[29] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle)

[30] A.g.m., s. 33.

[31] “Enver 30 adamıyla kışlağın çıkarmak isterken bizim avuldan gönderdiğimiz bölük ile çarpıştı. Kendisinin vurulduğunu gören Enver, kılıç –süngü mücadelesine atılmıştı. Kısa bir süre içinde içlerinden sadece iki kişi kaçıp kurtulabilmiştir. Kılıç darbesi ile Enver Paşa’nın başı ve omuzunun bir kısmı kesilip düşürülmüştü”. Agabekov, a.g.e., s. 83-88.

[32] Tahir Çağatay, “Enver Paşa’nın Şehadeti (Burungı Çekist Agabekov Hatıratı Münasebetiyle) Yeni Türkistan’ın 32 nci sanından”, Yaş Türkistan, II/16, Mart 1931, s. 36.

Avrupa'nın Türkiye İkilemi

YAZAR: ROBERT ELLIS

KAYNAK: NATIONALINTEREST.ORG

Avrupa, savunmasını güçlendirmek için Türkiye'ye ihtiyaç duyuyor. Peki Ankara, Avrupa güvenliğine gerçekten bağlı mı?

Avrupa Birliği tam anlamıyla iki arada bir derede kalmış durumda. Bir yanda, kurallara dayalı dünya düzenini yıkmaya kararlı olan Vladimir Putin'in Rusya'sının saldırısıyla karşı karşıya; diğer yanda ise benzer bir gündeme sahip ABD Başkanı Donald Trump'ın baskısıyla mücadele ediyor.

Anne Applebaum, Autocracy, Inc. adlı eserinde, Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesinden kısa bir süre sonra Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un şu sözlerine yer veriyor: "Bu mesele Ukrayna ile ilgili değil; mesele dünya düzeniyle ilgili. Mevcut kriz, modern tarihin kaderini belirleyecek, dönüm noktası niteliğinde bir an. Bu, dünya düzeninin neye benzeyeceği konusundaki mücadelenin yansımasıdır."

Şubat ayında, Trump'ın "pitbull"u olarak anılan Başkan Yardımcısı JD Vance, Avrupalıları hizaya getirmek amacıyla Münih Güvenlik Konferansı'na gönderildi. Konuşmasında Vance, Başkan Trump'ın Avrupalı dostlarının kıtanın güvenliğini sağlama konusunda daha büyük bir rol üstlenmeleri gerektiğini açıkça ifade ettiğini belirtti.

Trump'ın 2 Nisan'daki "kurtuluş günü"nde, ABD ithalatına getirdiği çeşitli gümrük tarifeleri küresel ticareti altüst etti ve etkileri hâlâ sürüyor. Avrupa Birliği, Trump'ın İskoçya'nın Turnberry kentindeki golf tesisinde dile getirdiği ticaret taleplerine boyun eğdi.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana uzun süre "barışın getirisi"nden faydalanan AB, mesajı aldı ve harekete geçmeye başladı. Mart ayında, AB'nin dış ilişkilerden sorumlu yetkilisi, eski Estonya başbakanı Kaja Kallas, 800 milyar avroya kadar savunma harcaması

öngören "Readiness 2030" (Hazırlık 2030) planını sundu. Mayıs ayında ise AB, savunma tedarikini finanse etmek için 150 milyar avroya kadar kredi sağlayan yeni bir mali araç olan SAFE'i tanıttı. Ancak, AB ne kadar kaynak sağlarsa sağlasın ve Avrupa'daki NATO üyesi ülkeler gayrisafi yurt içi hasıllarının %5'ini savunmaya ayırma taahhütlerini ne ölçüde yerine getirirlerse getsinler, bu zorlu bir mücadele olacak. Şubat ayında, Brüksel merkezli düşünce kuruluşu Bruegel, Rusya'nın saldırganlığını caydırmak için 300.000 ek askere ve yıllık en az 250 milyar avro ek savunma harcamasına ihtiyaç duyulacağını öngördü.

Birleşik bir komuta ve kontrol yapısının olmayışı önemli bir dezavantajdır. Aynı nedenle, 300.000 kişilik ABD ordusunun savaş kapasitesi, 29 ulusal orduya dağılmış eşdeğer sayıdaki Avrupa askerinin savaş kapasitesinden belirgin şekilde fazladır. Savunma tedariki bir diğer büyük sorundur ve söz konusu rapor, ABD'nin askeri-sanayi altyapısına erişim olmadan bunun başarıyla gerçekleştirilebileceğini sorgulamaktadır. Muhtemelen bu nedenle, Kasapoğlu ve Peter Rough da Avrupa'nın stratejik özerkliğinin bir yanlısına olduğu sonucuna varmışlardır. Avrupa'nın hazırlık seviyesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Baltık Denizi'nin kapısı konumundaki Danimarka, muharebeye hazır bir tugay oluşturmakta zorlanmaktadır. Yine de Norveç, Finlandiya, Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya ve Litvanya) ve Polonya'yı kapsayan savunma hattı boyunca sınır ülkeleri, olası bir Rus saldırısını püskürtmeye hazır durumdadır. Geçtiğimiz Cuma günü, Polonya Başbakanı Donald Tusk, NATO'nun Avrupa'daki yeni komutanı General Alexis Grynkewich'in, Rusya'nın Avrupa'yla 2027 gibi erken bir tarihte karşı karşıya gelebileceği yönündeki Amerikan raporlarını yinelediğini belirtti.

Bu açıklama, aciliyet duygusunu daha da artırdı.

AB Ulaştırma Komiseri Apostolos Tzitzikostas, Avrupa'nın yollarının, köprülerinin ve demiryolu hatlarının, Rusya ile bir savaş durumunda tankların, askerlerin ve askeri malzemenin kıta genelinde hızlı bir şekilde taşınmasına uygun olmadığını vurguladı. Avrupa'nın askeri hareketliliğini artırmak için altyapısının yenilenmesi 17 milyar avroya mal olacak.

İngiltere Başbakanı Keir Starmer, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un desteğiyle Ukrayna'ya barış gücü sağlamak üzere "istekliler koalisyonu" kurmaya çalıştı. Ancak bu çaba, kedinin boynuna çan takmaya karar veren farelerin hikâyesi gibi sonuçsuz kaldı; hiçbir ülke bu sorumluluğu üstlenmeye gönüllü olmadı. Bununla birlikte, Fransa ve Birleşik Krallık'ın nükleer iş birliğine olan taahhütlerini yeniden teyit ettiği Northwood Deklarasyonu, Entente Cordiale'in yeniden canlanması olarak değerlendirilebilir.

Bu girişimi, İngiltere ile Almanya arasında imzalanan ve 30 maddeden oluşan Kensington Anlaşması izledi. Anlaşma, iş birliğine dair somut alanları belirlemekteydi. Özünde, bu üçlü ortaklık, Avrupa güvenliği için bir çerçeve oluşturmanın temeli olabilir.

Türkiye Dışişleri Bakanı Hakan Fidan da Londra'daki toplantıya davet edildi ve verdiği bir röportajda Türkiye'nin yeni bir Avrupa güvenlik mimarisinin parçası olmaya yönelik ilgisini dile getirdi. Hızla büyüyen savunma sanayisiyle Türkiye, AB'nin SAFE adlı finansal enstrümanından faydalanma konusunda da açık bir ilgiye sahip.

Ancak, Türkiye'nin katılımı için Avrupa ülkelerinin oy birliğiyle onay vermesi gerekmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin veya herhangi bir AB üye devletinin çıkarlarını tehdit eden bir ülkenin bu yapıya dâhil edilmesine izin verilmemektedir.

Türkiye'nin savunma kapasitesini artırdığı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın laik muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri göz önüne alındığında, Almanya ve Birleşik Krallık'ın Türkiye'ye 40 adet Eurofighter Typhoon savaş uçağı satışı kararının ne kadar akıllıca olduğu sorgulanabilir.

ABD, Türkiye'nin İsveç'in NATO üyeliğini onaylaması karşılığında 40 adet F-16 savaş uçağının satışını zaten onayladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Türkiye'nin ABD'nin F-35 programına yeniden kabul edileceğinden emin.

Altı yıl önce, Fransa Cumhurbaşkanı Macron, Avrupa'nın Çin'in yükselişiyle ve Rusya ile Türkiye'deki rejimlerin otoriterleşmesiyle karşı karşıya olduğu uyarısında bulunmuştu. Üç yıl önce ise Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Atina'yı füze saldırısıyla tehdit etti ve Türkiye'nin "Mavi Vatan" deniz doktrini hem Yunanistan'ı hem de Kıbrıs'ı hedef alıyor.

Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in olası istifası ve genel siyasi istikrarsızlık göz önüne alındığında, Avrupa'nın tüm yumurtalarını bu sepete koyması tam anlamıyla bir akılsızlık olur.

Dipnot:

* Robert Ellis, Türkiye üzerine çalışan bir analist ve yorumcudur. Aynı zamanda Atina'daki RIEAS (Avrupa ve Amerika Araştırmaları Enstitüsü) bünyesinde uluslararası danışman olarak görev yapmaktadır. Danimarka ve uluslararası basında Türkiye konularında düzenli olarak yorum yazmakta; daha önce Avrupa Parlamentosu'ndaki Türkiye Değerlendirme Grubu'nda danışmanlık ve New York'taki Gatestone Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı olarak görev yapmıştır.

AHMET ÖZCAN
www.kritikbakis.com

AÇIK MEKTUP: ENVER PAŞA; BÜYÜK RÜYA

“..Pek sıkıntılı bir hava. Tuhaf bir sis. Düşman görünmüyor. Düşmanda hareket yok (...) Son satırlarımı yazarak mektubumu kapıyorum. İçine buranın her gün sana yolladığım yabancı çiçeklerinden maada kaç gecedir altında yattığım karaağaçtan kopardığım ufak bir dalı da gönderiyorum. Seni Hüda'nın birliğine yavrularıyla birlikte emanet ederim, ruhum efendiciğim.. Karaağaca çakımla ismini yazdım.”

(Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'a Pamir'den yazdığı mektuptan.)

Muhterem Enver bey,

1970'li yılların ortalarında, ilkokul beşinci sınıftaydım. Son derece saf ve iyi niyetli bir Hasan öğretmenimiz vardı. Hep kederliydi ve çoğu zaman sabahları 'akşamdan kalma' bir vaziyette okula gelirdi. Derslerimiz onun sayesinde hep şamatayla geçirdi. Hasan öğretmen, sonradan, elinden düşürmediği anahtarlığındaki 'Ecevit' resminden anladığım kadarıyla, CHP'li bir solcuydu. Onu çok severdik. O da bizi severdi. Derslerde bazen Atatürk'ü anlatırdı. Karatahtanın üstünde asılı Atatürk resmini işaret ederek “çocuklar bu sıralarda onun sayesinde oturduğumuzu unutmayın” derdi. Bir gün yine uzun uzun Atatürk'ten bahsetti. Vatanı nasıl kurtardığını, kahramanlıklarını, zekasını, devlet adamlığını..... Hiç unutmuyorum, giderek sertleşen bir ifadeyle, “aslında biz büyük bir ülkeydik”, “çocuklar” dedi.

‘Büyük, daha büyük kahramanlarımız da vardı. Enver vardı mesela, Enver Paşa’ dedi. Gözlerindeki o garip ifadeyi hala hatırlıyorum, öfke miydi, keder mi? “Enver’i büyüyünce tanıyacaksınız” dedi. “Şimdi anlatsam anlamazsınız, onu büyüyünce anlayacaksınız”. Hasan öğretmenin o gün tam olarak ne kastettiğini anlamamıştım. Enver kimdi? neden büyüyünce tanıyacaktım, iyi bir adam mıydı, kötü mü?. Hasan öğretmen bir daha Enver'den bahsetmemişti. Ama içimize saldırdığı kıskırtıcı merak, varlığını hep sürdürdü. Sonra, biz büyüdük, büyüdükçe Türkiye küçüldü. Öğrendik ki, ülke olarak yıllarca önce dramatik ama görkemli bir şekilde yenilmişti.

Yenilgiyi kabullenip elde kalanla övünenler, geçmişe bir çizgi çekmişti. Yenilgiyi kabullenemeyenler ise geçmişe diriltmek, yeniden kavuşmak ya da şimdiyi geçmişe bağlamak istiyordu. Bu iki tarafın farklı görüntü ve araçlarla süren tüketici kavgasının tam ortasında bulmuştuk kendimizi. Yenilgi travması ekseninde süren bu kavganın taraflarının geçmişe dair uzlaştıkları tek bir konu vardı:

Enver ve İttihatçılık düşmanlığı.

Kendisini Kemalist, Milliyetçi, Liberal, Solcu ya da İslamcı olarak tanımlayan hemen her kesimin, konu 1908-1918 yılları arasına yani çöküş ‘an’ına gelince aynı refleksi göstermesi ilginçti. Sonradan bu düşmanlığın da çok ince işlenmiş İngiliz-Rus propagandası hatta her

kesime özel olarak yedirilmiş psikolojik harb yalanları olduğunu öğrenecektik. İngilizler, asıl düşmanını hiç unutmuyordu.

Bu İngiliz-Rus yalanları şöyleydi; 'Enver Paşa ve İttihatçılar, koca İmparatorluğu batırmışlardı. Almanya'nın emperyalist emellerine alet olmuşlar, şiddet, darbe ve entrikayla devleti ele geçirip bir oldubittiyle 1. Dünya Savaşına girmişlerdi. Cahil ve tecrübesizlerdi. Çoğunluğu Masondu ve perde arkasındaki Sabataycı- Yahudi dönmeler tarafından kullanılıyorlardı. Orduya siyaset sokmuş ve 1913 Babıâli baskını ile darbe geleneğini başlatmışlardı. Enver Paşa, Sarıkamış'ta gereksiz bir harekâta orduyu sürüklemiş ve 90 bin askerimizin şehit olmasına neden olmuştu. Maceracı, hayalperest ve diktatörlük heveslisi biriydi. Nihayetinde savaş bitince hepsi ülkeyi perişan halde bırakıp Almanya'ya kaçtı..vs...'

Büyük bir imparatorluğu kaybetmiş olmanın nedenlerini, ekonomi politik boyutlarını, felsefesini, jeopolitiğini, psikolojisini, sosyolojisini düşünmeyen, analiz etmeyen ve her kötülüğü kişilere, gruplara, iç ve dış güçlere, ya da aynı anlama gelmek üzere kadere bağlayan bakış açısının en somut ve uç örneği, bu konudaki ittifakla sergileniyordu. Eh, bu kadar kesin bir icma olduğuna göre, bizlere de ezberleri tekrarlamak düşüyordu.

Enver bey, eğer büyüdükçe Türkiye küçülmeseydi, yani başta devletli elit olmak üzere, memleketin hemen bütün son elli yıllık aydınları, bürokratları, işadamları, alimleri ve siyasetçilerinin, örgüt ve cemaatlerinin, abi ve üstatlarının, şef ve önderlerinin çoğunun gözlerimizde büyüttüğümüz küçük kişilikler ve varlıklar olduğunu öğrenmeseydik, yaşanan bütün çatışma ve mücadelelerin esasta yenilgi travması ve yükselme arzusunun sahte dışavurumları olduğuna dair bir kanaat oluşmasaydı, sizlerle ilgili bu ezberleri sorgulama çabasına girmeyecektik. Ne var ki, bir toplu yalanlar ülkesinde yaşıyoruz ve herkes tayin edilmiş roller ve güdülenen misyonlar üzerinden sahici olmayan toplumsallığın sürdürülmesinde anlaşılmış durumda. Demem o ki, şu İttihatçı düşmanlığı konusundaki örtük ittifak, birçok şeyi deşifre edecek kriminal bir suçüstü malzemesine benziyor.

Enver Bey, önce hikâyeyi özetlemem gerekiyor:

Şevket Süreyya'nın ifadesiyle "Başka türlü bir ülkenin, başka türlü bir neslin, başka türlü bir insanı" olarak 1908'de Makedonya dağlarında 'Kahraman-ı Hürriyet' olarak yıldızlaşan serüvenin, 4 Ağustos 1922'de, Türkistan'da Pamir dağları eteklerindeki Çegan tepesinde Ruslarla yiğitçe dövüşerek bitiyor. Altı yüz yıllık bir mutlak otorite olarak 'Devlet'in dışında ortaya çıkan ilk politik irade olarak yeni Osmanlı-Jöntürk-İttihat Terakki hareketinin anlamlı bir iktidar aracına dönüşmesi, 1906 kongresinde sen ve arkadaşlarının liderliği üslenmesiyle söz konusu olmuştu. Saray içi pašalar çekişmesinin ya da batılı ülke konsolosluklarının kullanmaya çalıştığı bir aydın muhalefeti durumundaki Osmanlı Terakki ve İttihat cemiyetinin, çapının çok

ötesinde etkili olan bir siyasal partiye dönüşmesi asker olarak senin, sivil olarak ta Talat paşanın sayesinde mümkün olmuştu. Aslında Devlete, yani Abdülhamit İstibdadına karşı Asker-Sivil aydın İttifakının 1908'de hürriyet, anayasa ve meclis talebiyle kazandığı zafer, bu siyasal değişimin dışında belki de devletin millet tarafından temellük edilmesi boyutuyla çok daha önemli bir dönüşümü sağlamıştı.

Timur istilas ve Şah İsmail olaylarından dolayı 'Anadolu' ve diğer 'çevre'sine kendisini kapatan ve 'devşirme' elitlere teslim olan devlet cihazının, yeniden millete açılmasıydı söz konusu olan. Bu sürece yol açan esas saik ise, yaklaştığı iyice belirginleşen büyük çöküntünün harekete geçirdiği saklı dinamikler ve reflekslerdi. Devletin ve milletin içindeki dağınık ve küskün sağduyu, çöküşün ayak seslerini hissedince sahnede olan en örgütlü ve dinamik bir harekete el atıp yeniden kurgulayarak sürece el koymuştu. İttihat Terakki hareketi, en genel anlamda çok cepheli ve çok veçheli yapısıyla işte bu iradenin adıdır. Batı'da sınıf ve mezhep savaşları içinde kanlı bir şekilde gerçekleşen elit dönüşümü, bizde Jöntürk hareketi üzerinden daha az maliyetle sağlanmıştı. Kaçınılmaz olduğu bugün de teslim edilen sonumuz eğer Endülüs gibi olmadıysa, bunu abartılı evhamıyla istibdada başvurmuş olsa da II. Abdülhamit'e ve onunla bir tür danışıklı çatışma içinde büyüyerek olgunlaşan İttihat Terakki hareketine borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz. Tabii ki onların eksiklik ve yanlışlıklarını unutmadan.

Mesela, bugün, çöküşün başlangıcının İngiltere ile Rusya'nın Osmanlı'yı parçalama konusunda anlaşması olduğunu biliyoruz. Modern diplomasinin İngiltere-Rusya ve Almanya-Fransa arasındaki ilişkiler ekseninde şekillendiği göz önüne alınırsa, bu ilişkilerden birinin savaşa dönüşmesiyle Avrupa'nın, barışa dönüşmesiyle üçüncü bir ülkenin parçalanması ya da felaketi söz konusu olmuştu. Emperyalist paylaşım olarak tanımlanan son iki yüz yıllık savaşların bütün özeti bu. Osmanlı İmparatorluğu tüm bu dönem boyunca denge oyunları ile beladan uzak kalmak telaşından yorgun düşerek tükendi. Ne genel anlamda 'paylaşım'ın ekonomi politik ve modernleşmenin tarihsel manası, ne de özel olarak, 1900'lü yılların başında sanayi ve savaş için kullanım değeri keşfedilen ve büyük ölçüde Osmanlı topraklarında bulunan petrolün politik değeri Osmanlı devlet aklında karşılık bulabilmişti. Bütün iktidarı Saray'da toplayan ve kendini hem halkına hem dünyaya kapatarak totolojik bir kıskaca hapseden devlet, okuma yazma öğrenen ve batı ile tanışan genç aydınların itirazlarının karakterini dahi sınırlıyordu. Öyle ki Mithat Paşa, özgün ve aydın kişiliğiyle hariç tutulursa, Namık Kemal'den Ahmet Rıza'ya, Talat Paşa'dan Enver Paşa'ya kadar tüm yeni Osmanlı Jöntürk-İttihatçı kadroların muhalefet ufkü, biraz Fransız pozitivist milliyetçiliği birazda Balkan komitacılarından mülhem siyasallık içeren eklektik bir idealizmden ibaretti.

Devletin ve vatanın birliği, güvenliği, güçlenmesi, yenilenmesi ortak amaçtı. Ama bunun hemen hiçbirinin

içeriği hakkında etraflıca malumat sahibi olmadığı Kanun-i Esasi'nin ilanıyla sihirli bir şekilde gerçekleşeceğine inanılıyordu. 'Devlet'in, batılı büyük devletlerin insafına esir düştüğü bir vasatta, İttihat Terakki'nin tecrübesiz ama idealist, sert ama rasyonel müdahalesine teslim olması kaçınılmazdı. Devlet aklının son temsilcisi olarak II. Abdülhamit'in düvel-i muazzama'ya dönük ana siyaseti, yani Almanya ile ötekileri dengelemek, İttihat Terakkinin de kaçınılmaz çizgisiydi.

Bu manada Abdülhamit'i tahttan indirenler, sadece onun yerine geçti ve kaçınılmaz son'un yok oluş olmasını engelleyecek bir görkemli direniş örgütledi. Çünkü tarihte geç kalmışlığın askeri olmayan ne-denleri, askeri bir tarım imparatorluğunun üzerine çökerek felç etmişti. Bu koşullarda yapılabilecek olan en anlamlı şey, II. Abdülhamit'le başlayıp Mustafa Kemal'le noktalanan dönem boyunca yapılmış olandı; yani çöküşü düşmana pahalıya ödetmek ve elde tutulabilecek olanı sonuna kadar tutmak. II. Abdülhamit ve Enver, pahalı ödetilen bir bedel yarattı ve bu sayede Mustafa Kemal, elde kalan üzerinden yeni bir sayfa açtı.

Bütün bu objektif şartların içinde Enver'in ve İttihatçı önderliğin 'günahları'nı bulup çıkarmak ve tüm olan biteni onların sırtına yıkmak, sadece vefasızlık değil, bugünde gerekli olan bir iradenin boğulması manasına geliyor. Vefasızlık, çünkü bütün hayatlarını çöküşü engellemek için harcayan ve karşılığında ne maddi ne de manevi olarak 'hiçbir şey' almayan bir kuşağın şahsında bizi adanmışlık, fedakarlık, cesaret, haysiyet ve savaşkanlık mahkum ediliyor..

Enver Bey,

İsmet İnönü hatıralarında senin için diyor ki; "Enver Paşa, şahsi meziyetleri ile iyi bir asker, iyi bir subay, iyi bir insan olarak, toplumun kusur olarak bildiği unsurlardan, insanın tasavvur edemeyeceği kadar nasibi olmayan bir tiptir. Asker vasıfları bakımından vazife sever, çalışkan ve korku nedir bilmez müstesna kahraman olarak, askerliğin aradığı ölçülerin en yukarı seviyesinde yer almıştır".

Şevket Süreyya Aydemir, senin baş döndürücü yaşam öykünü anlattığı üç ciltlik eseri boyunca, satır aralarına serpiştirdiği Almancılık, hayalperestlik, maceracılık ve tek adam olma hevesi dışında, hayranlıkla bahseder. Balkanlarda çete Savaşları, hürriyet için dağa çıkış, Berlin ateşe militerliği, 31 Mart olayı vesilesiyle dönüp Hareket ordusu Kurmay başkanlığını devralış, isyanı en ön saflarda çarpışarak bastırma, 1911 Trablusgarp işgali üzerine gönüllü toplayarak gizlice Kuzey Afrika'ya gitme, 1913'te Edirne işgal edilince İngiliz yanlısı Sadrazam Kamil Paşa'nın "verelim kurtulalım" siyasetine karşı Babıali'yi basarak ittihat Terakki hükümeti kurma, Edirne'nin geri alınışı, 1.Dünya Savaşı, Sarıkamış, Çanakkale cephelerinde ön saflarda çarpışmalar, 1918 Mondros mütarekesi sonrası bir Alman denizaltısıyla Karadeniz üzerinden Berlin'e giderken yolda arkadaşlarını gizlice terk edip Kafkasya'ya gitme girişimi, biri denizde iki defa da uçak düşmesi sonucu

havada üç önemli kazayı atlatarak Berlin'e geri dönüş. Orada Lenin ve Troçki dahil, Rus Bolşevik yetkililerle temas. İngiltere'ye karşı Anadolu, İran, Afganistan, Hindistan, Kafkasya ve Orta Asya da direnişleri sürdürmek amacıyla ortak planlar, projeler, eylemler hazırlama... Bakü'de Doğu Halkları Kurultayına katılma. 1921'de Bolşeviklerin İngilizlerle anlaşması üzerine Türkistan'a geçerek bu kez Ruslara karşı Basmacı isyanını örgütleme. Türkistan'daki en güçlü aşiret liderinin Ruslarla anlaşması üzerine direnişin zayıflaması ve Kurban bayramının ikinci günü uğranılan bir baskın sırasında en önde düşmanın üzerine atılarak intihar gibi şahadete nail olma.

İttihat Terakki önderliğinin kararıyla sarayda etkili olmak maksadıyla kotarılan Padişahın kızı Naciye Sultanla 'mantık' evliliği. Evlendikten sonra başlayan tutkulu aşk. Hem davaya hem aşkına ölümüne bağlılık ve sadakat. Ortalama 'Osmanlı' kişiliği; muhafazakar bir dünya görüşü, Müslümanca bir ahlak, mümince bir tevekkül, düşmanlarının bile kabul ettiği savaşçılık, teşkilatçılık, cesaret ve ataklık. Halifelige, Osmanlılığa ve İslam'a sarsılmaz bağlılık temelinde Müslüman toplumların emperyalizme karşı ayaklandırılması maksadına matuf İslamcılık. Turancı ve Türkçü olmayan yani ırk temelinde hayali bir birlik içermeyen ama bütün Müslüman Türk toplulukların bağımsızlığını kazanmasını amaçlayan Türkistan perspektifi. Büyük bir ufuk, geniş bir vizyon, sınırsız ve sonsuz bir harita.....

Enver Bey, sana dönük en yaygın suçlama, Almancılıktı. Çaresizliğin ve zorunlulukların dayattığı Alman ittifakından azami fayda çıkarmaya çalışan dahi soğuk savaş döneminde aşına olduğumuz 'uşaklık' ve 'kullanılma' geleneği ile karşılaştırarak yorumlandı. Enver'in Alman yanlılığı ile, bugünkü Amerikancılık ya da Avrupacılık türleriyle kıyaslanmaz bir fark vardır. Enver, önce ve sadece Osmanlıcıdır. Almanya o gün için her açıdan hem en güçlü, hem Osmanlı'nın parçalanmasını çıkarlarına uygun görmeyen, hem de

ittifaka razı olan tek güçtür. Osmanlı'yı parçalamaya karar verenlere karşı bu en güçlü müttefikle yapılan kader birliği ile, sahte dış düşman paranoyaları yaratarak Türkiye'yi tepeden tırnağa başka dış güçlere bağlayan bugünkü sözde ittifak tarzı hiçbir şekilde kıyaslanamaz. Ayrıca, savaş boyunca Almanya'nın Osmanlı'ya dönük gizli niyetleri daima gözetim altında tutulmuş ve yer yer kopma noktasına dahi gelinmiştir. Mesela savaşın hemen başlangıcında kapitülasyonların kaldırılmasına Almanya çok sert tepki göstermiş, Filistin ve Irak'ta Alman komutası ile ciddi krizler yaşanmış, Kafkaslarda petrol bölgelerinin kontrolü üzerine Almanlarla sıcak çatışmanın eşiğine gelinmiştir.

Yine İsmet İnönü'den dinleyelim: "Enver Paşa'nın Alman askeri heyetiyle münasebetlerinde, Almanlara tamamıyla tabi olduğu söylenemez. Bilakis, Almanlar ondan daima çekinir ve onu memnun etmeye çalışırlardı. Ancak, kendisi zayıfladıkça, askeri kabiliyetlerinin ve vasıtalarının mahdut olduğunu anlamaya, öğrenmeye başladıktan sonra, nihayet Alman sevk ve idaresinin bir vasıtası haline gelmesi zaruri olmuştur".

En önemlisi yine 'Soğuk Savaş' alışkanlığı olarak batıya bağımlı Türkiye gerçeğinden hareketle, gerek Almanlarla İttifakta, gerek Orta Asya serüveninde, hatta mason ve diğer beynelmilel teşkilatlarla ilişkilerde, daima tek yönlü ve aleyhimize komplolar aramak, kullanıldığımızdan dem vurmak, hiç aksini düşünmemek, kendine güvensizliğin ürünü kalıcı bir ortak özellik durumundadır. Oysa bu ülkeye, vatana ve millete sonuna kadar bağlı oldukları hayatlarının sonuna kadar verdikleri mücadele ile sabit kadroların birileri tarafından kullanılmış olmaları ne kadar mümkündür? İnsafsızlık o boyuttadır ki, Osmanlı'yı kurtarmak için ölümüne kavgaya tutuşanlar Osmanlı'yı yıkmakla suçlanmış ve adeta 'neden savaştılar, kan dökülmeden anahtar teslimi ne isteniyorsa verselerdi' denmiştir. Yine mason localarından, devletlerarası çelişiklere, saraydan Babıali'ye, tarikatlardan meyhanelere kadar ne varsa onu davaları için kullanmaya çalışmanın, hatta örneği olmadığı kadar bunu başarmış olmanın gerisindeki bir büyük direnme azmine sürekli çamur atılmıştır.

Çünkü Onlar artık yoktur ve onların davalarını güdecek bütün objektif koşullar teker teker temizlenmiştir. Britanya ve Fransa, ABD ve Almanya, Rusya ve İtalya, hepsi, aynı anda hepsine karşı durmasını bilmiş ve doğunun haysiyetini büyük bedeller ödeterek savunmuş bir iradenin tekrar başlarına bela olmaması için gerekli her yalanı tarihe not ettirmiştir. Çünkü onlar yenilmiştir ve yenilenler haklı, doğru, güçlü, muktedir olamaz. Tarih, yenenlerin lehine yazılır ve ayakta kalanlar ölenleri suçlar. Hiç kimse de gerçeği merak etmez. Artık dışarıda kazanan İngiltere'nin, içerde ise İttihatçıların tasfiyesi sonrası egemen olanların kendilerine yonttukları bir tarih vardır. Artık 'Enver' deyince "Sarıkamış ta 90 bin asker" yalanı tekrarlanır. Gerçekte 26 bin askerimiz şehit olmuştur ve bunun sorumlusu Enver ya da başkası değil, savaşın acımasız gerçekliğidir.

Çanakkale, zaferle bittiği için orada 250 bin şehitten gururla bahsedilir. Ama 'Sarıkamış'ta soğuk ve hastalığa yenilip kayıp verince, herkes abartılı rakamlarla ve askeri strateji uzmanı edasıyla yalanlara sarılır. İşin ilginç şudur: 1908 den beri başta Londra olmak üzere tüm batı basını daima İttihatçıların dinsiz, mason olduğuna ve Yahudi dönmeleri tarafından yönetildiğine dair yayın yapar. Gerçekte, İttihatçılar, bugün Anglo-Saksonların yaptığını o gün yapmış ve batıda sürekli dışlanan Yahudi gücünü ve kendine uluslararası etkinlik arayan mason teşekküllerin imkanlarını sonuna kadar ve tamamen kendi lehlerinde kullanmışlardır. Bu 'kullanma' ilişkileri boyunca, vatan ve millet aleyhine tek bir adım atıldığı ya da onların maksatlarına hizmet edildiğine dair tek bir örnek yoktur. II. Abdülhamit'in hal edilişi sırasında nezaket gereği İttihatçı liderlerin gitmemesi üzerine seçilen dört kişiden ikisinin gayri Müslim, birinin dönme olduğundan hareketle bu olaydan sembolik manalar çıkartanların zorlama yorumları söz konusudur. Kaldı ki, Yahudilik, dönmelik ve masonluk, hem bugünkü güç, mana ve misyonunu henüz ulaşmış değildi, hem de Tazimattan beri Türkiye'nin batıyla ilişkilerinin hemen tek vasıtaları durumundaydı. Bugünden geriye dönüp kötü adamlar efsanesi yaratmak gerekince bu kara propaganda malzemeleriyle sağ-muhafazakar zihinleri yemlemek için meşhur yalanlar icat etmek, zaaf noktaları üzerinde çalışmak işe yaramıştır. Özellikle Enver Paşa aleyhine yayınlar, bugün İslamcı lider ve örgütlerle ilgili haberlere çok benzemektedir. Ancak Enver paşa, ne Usamedir, ne de Saddam. Yani o batının objektif ajanı değil, doğunun son savaşçısıdır. O sadece ülkesine ve haysiyetine dönük açık bir emperyalist savaşa karşı var gücüyle dövüşmüştür. Öte yandan Arap dünyasına yönelik olarak ta, Türklerin din değiştirdiğinden başlayıp, İngilizlerin topluca Müslüman olacağına kadar başka bir propaganda yürütülür. Mesela İbn Arabî'nin kayıp bir kitabı bulunmuştur ve bu kitapta ahir zamanda gelecek olan 'Ennebi' den bahsedilmektedir. Tesadüf odur ki, Mısır'daki İngiliz işgal kuvvetleri komutanının ismi de 'Allenby'dir. Bunun gibi, Arap dünyasında Türkler aleyhine, Türkiye'de de ittihatçılar aleyhine cehalete hitap eden propagandalar yürütülmüştür. Bir başka ve daha çok aydınların sevdiği yaklaşımda İttihatçılığın, darbeci, komplocu, despot ve jakoben oluşudur. Ancak ihmal edilen küçük bir ayrıntı vardır; İttihatçılar ne 1908 öncesi ne de sonrasında ki iktidar dönemlerinde halka karşı veya farklı fikirde olanlara karşı değil, Saray ya da yabancı devlet işbirlikçilerine dönük bir sertlik içindeydiler. Jakoben tavırları, milleti ezmek veya hizaya getirmek için değil, milleti baskı altında tutan bir despota karşı idi. Yine yaptıkları tek 'darbe', yani Babıâli baskını, Balkan savaşının intikamını ve Edirne'yi geri almak maksadıyla düzenlenen bir eylemden ibarettir, bugün anlaşıldığı şekliyle bir darbe bile sayılamaz.

Sonuçta İttihatçı önderler, ya Talat, Cemal, Sait Halim Paşalar gibi, İngilizlerin organizasyonu ile Ermeni

tetikçilere vurdurulmuş ya da Enver Paşa gibi, İngilizlerin Bolşevik Rusya ile anlaşması sonucu tasfiye edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti'nin kuruluş sürecinde, gerek içerde gerekse de dışarıda İttihatçılar ısrarlı bir takip sonucu teker teker ortadan kaldırılmışlardır. Sanki bir el, 1926 İzmir suikastı davasındaki idamlara kadar, İttihatçılığın tasfiyesini diğer bazı örtülü şartlar gibi, varlık ve bekamızın şartı olarak dayatmış gibidir.

İttihatçılar aleyhine bolca var olan Batı kaynaklı propaganda ve dezenformasyon malzemesinin, 1950'lerden itibaren sol ve özellikle İslamcı-milliyetçi çevrelerin ezbere tekrarı haline gelmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir başka olgudur.

Enver'i ve İttihatçıları unutmak, hatırlayınca da İngiliz yavelerini ezberden sıralamak, Türk sağının mayalandığı ve kodlandığı dönemi, sağ'a yapılan aşırı, biçilen misyonu, çizilen sınırları anlamamız için elverişli bir ölçü sunar. Enver'e ve İttihatçılara küfür edilecektir. Hürriyet ve İtilaf, Ahrar gibi Anglofil karışık partiler övülecek, prens Sabahattin, Sait Halim Paşa, Mehmet Akif gibi ittihatchılar ittihatchılıklarından özenle ayırıştırılarak sahiplenilecektir. Asker-sivil-aydın ittifakı sol Kemalizm'e terk edilecek ve Menderesle birlikte sonu gecekonduculuğa çıkan demagojik bir 'millet' popülizmi üzerinden güya iktidar mücadelesi geleneği oluşacaktır. Milletin muktedir olma davası, ülkenin refah ve kalkınma davası, Devletin milletçe temellükü davası, saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin egemenliği davası, büyük Türkiye davası, bu gayelerle alakasız hatta taban tabana zıt karakterde anomalik bir sağcılığın parantezine alınarak eritilmiştir. Sonuçta küçük esnaf ve köylülüğü oy tabanı haline getirip hep orada tutan ve metropollerde 'gecekondu' ya taşıyarak tekrar 'taban'laştıran sağ siyasetin geldiği nokta, bunu 'muhafaza' edecek bir lümpen demokratizmden başka bir şey olmamıştır. Sol Kemalizm ise, II. Abdülhamit ve İttihatçılarla başlayan ve Mustafa Kemal'in 1930'lara kadar sürdürdüğü milli kalarak modernleşme, dindarlığı yenilikle barıştırma, mülk ve siyaseti yerileştirme çabalarını çarpıtarak, devletle din, Orduyla dindar, din'le modernlik ve Türklükle Müslümanlığı çatışan ters devreler haline getirip aralarına da mayınlar döşeme misyonu görmüşlerdir. Demek ki, İngilizlerle ilişkileri şaibeli sol Kemalistlerin ve Amerikalılarla ilişkileri netameli sağ-muhafazakârların İttihatçılık düşmanlığında buluşmalarında bir 'hikmet' bulunmaktadır.

Enver Bey, İmparatorluğumuz çökerken, en kalifiye kadrolarımızı kaybettiğimizi biliyoruz. İki buçuk milyon askerimizin beş yüz binini çarpışmalarda, bir buçuk milyona yakınına da hastalık, açlık ve ilaçsızlıkla kaybettik. Savaş boyunca üç yüz bin civarında da asker kaçacağımız varmış. Dört yıl boyunca 10 ayrı cephede savaşırken, yani her şeyimizi kaybetmek üzereyken kaçan bu üç yüz bin askerin çoğunlukla eşkıyalık yaptığı, yani çocuklarını ölüme gönderen sahipsiz köylülerin mallarına ve

namusuna musallat olduğu biliniyor. Savaş bittikten sonra sağ kalanların içinde kaybolan bu kaçakların ve onların çocuklarının, torunlarının, kimler olduğunu merak etmemek elde değil. Tarihçiler, bu kaçakların en fazla ermeni tehciri ile 'ilgilendikleri' ve Ermeni köylerine yerleştiklerini kaydediyor. Osmanlı'nın çöküşünden suçlu arayanların, genetik bir 'suç'la tanışıklık, suçlanma ve suç örtme aşinalığı olmasın sakın?

Enver Bey,

Senin ve sizlerin hikâyesi uzun. Daha öğrenecek, konuşacak çok şey var. Şimdilik merak ettiğim birkaç hususa değinmek istedim. Bu ülkedeki anlamsız kavgaların, dışa bağımlılığın, mal ve şehvet düşkünü sağcılığın, din ve millet düşmanı solculuğun, küçük adamların, sahte kişiliklerin, aymazlık, yobazlık ve korkaklığın, yabancı devletlere olan hayranlığın, güce tapmanın, sahte dindarlığın velhasıl Osmanlıdan beri bir gram bile değişmeyen bu 'millî' hasletlerimizin yenilgi travması ve İttihatçılık düşmanlığı ile bağlarını merak ettim. Çünkü İttihatçılık, tam da bu hasletlerden arınmak, yenilenmek ve yenilgiyi durdurmak için ortaya çıkmış inatçı ve kararlı bir mücadelenin adıdır. Acaba travma sandığımızdan daha da derin izler bırakarak genlerimizi de mi bozmuştu? Ya da gerçek manada modernleşemeyeceğimizi içgüdüsel olarak anlayıp buna tepki olarak her şeyimizi 'bozmayı' mı seçmiştik? Batılıların bizi Anadolu'dan da süreceğine dair korkumuz, abartılı ve üretilmiş dramatik bir güçlü olma ve yücelme arzusu şeklinde dışa mı vuruyordu? Yoksa siz'den ders alan batılı güçler, bir daha size benzer baş belaları çıkmasın diye, tıpkı II. dünya savaşından sonra Churchill'in "Almanya'yı bela yapan Prusya'dır, bu bölgeyi Almanya'dan arındırmak ve nüfus yapısını da değiştirmek gerekir" dediği gibi, bize de benzer bir ameliyat mı yapılmıştı? Yakın tarihimizin en acılı döneminde çok şeyimizi borçlu olduğumuz bir kuşağa karşı, topluca ve yalanlarla dolu kin ve düşmanlığın bu kadar benimsenmesinin manası ne olabilirdi?

Enver Bey, siz, siyaseti yüce gayeler için ve bileğinizle, yüreğinizle, haklılığınıza yaslanarak, çile çekerek ve elinizde avucunuzda ne varsa feda ederek yapıyordunuz. Bugün bin bir türlü dengeyi gözeterek makam mevki para pul elde etmek maksadıyla siyaset yapılır oldu. Üstelik bu amaçla bir yabancı güçle iş tutmak, devletin belli odaklarından icazet almak, para sahiplerinin kanatları altına girmek gayet yaygın bir hastalık durumunda. Siz, doğru ya da yanlış, bir şeylere inanır ve onu sonuna kadar savunurdunuz. Bir fikriniz, bir sözünüz, bir namusunuz vardı. Öldürmenizi tabii ki tasvip etmek mümkün değil, ama gerektiğinde fikirleriniz ve inançlarınız için gözünüzü kırpmadan ölüyordunuz. Yiğitlik şanınız, mertlik karakterinizdi. Rakiplerinizin dahi kalitesini geliştiren bir tesiriniz vardı.

Bugün, bir şeylere inanmak değil, 'ne istediğini bilmek', 'bir şeyler elde etmek', 'pazarlığı ve hesabı bilmek' revaçta.

İhtirasların ve arzuların şehveti hayatımızı esir aldı. Zalimlerin ve ayak takımının ahlaki bütün ülkeyi işgal etmiş durumda.

Siz, o yoksulluk, çaresizlik, imkânsızlık günlerinde, yurtdışına adam gönderir, örgütler kurardınız, yabancı elçiliklerle görüşür oyun çevirirdiniz, uzak diyarlarda isyanlar çıkartır düşmanı oyalardınız. Oğlun Ali, 1940'larda Londra'da öğrenim görürken, Londra büyükelçimizin aracılığıyla Churchill'le görüştüğünde Churchill ona, "Senin baban benim siyasi kariyerimi yirmi yıl erteledi" demiş. Sizin görkemli savaşlarınız, o zaman İngiltere de, Rusya da, Fransa da, İtalya da iktidar ve hükümet değişimlerine neden olmuştu.

Bugün ise, ülkemiz bütün istihbarat örgütleri ve örtülü operasyonların laboratuvarı durumunda. Okumaya gönderdiğimiz çocuklarımız ya buradaki zulümlerden bıkip bir daha dönmez oluyor veya 'iyi ilişkiler' kurabilmişse paraşütle dönüyor.

Siz, Iraktaki İngiliz işgaline, Kanal harekatı, Filistin direnişi, Kut-ul Amare zaferi ve Medine müdafaası ile cevap vermiştiniz. Biz bugün Amerikanın Irak işgaline neresinden ve nasıl katılacağımızı, karşılığında ne elde edebileceğimizi tartışır olmuşuz.

Siz, çürümüş bir hanedanlığın, tükenmiş bir İmparatorluğun, cehalet ve yoksullukla malul bir milletin çocuklarıydınız. Bin bir imkânsızlık, karmaşa ve devletler oyunu içinde büyüüp çöküşü durdurmak için sonuna kadar ve yiğitçe dövüştünüz.

Biz, Hasan öğretmenlerin yetiştirdiği çocuklarız. Büyüdükçe tanıyoruz, anlıyoruz her şeyi. Çocukluk masalları, yalanlar ve aşılmalara ayıklamaya çalışıyoruz. Bizi büyütecek ve büyüdüğçe kavrayacağımız gerçeklerimizle yüzleşmeye çalışıyoruz. Hz. Peygamberlerin Uhud Savaşında ki gibi, geçici bir üstünlüğü zafer zannedip ganimet paylaşmaya koşanlarla, Beni Ümeyye'nin şefleri gibi, halkına zulmetmeyi meslek edinmiş "asker kaçaklarının torunlarının" arasında süren, Amerika, İngiltere yada AB'ye kim distribütörlük yapacak kavgasını şimdilik seyredivoruz.

Enver Bey, sen Türk'tün. Kuşçubaşı Çerkez, Abdülkadir Kürt, Akif Arnavut, Sait halim Arap'tı. Talat Masondu, Cavit bey dönme. Savaşa kadar, Ermeni, Rum, Süryani, İranlı, Azeri, Bulgar, Gürcü dostlarınız, müttefikleriniz, taraftarlarınız da vardı. Hepiniz Osmanlıydınız ve hep birlikteydiniz. Bütün Osmanlı'nın, bütün Avrasya'nın, bütün Doğu'nun direnme ve dayanma çabasıydınız; Başaramadınız.

Sizden sonra Ruslar, sizin çabanızı, Rus merkezli ve Sosyalizm görünümüyle denediler. Onlar da uzun bir denemeden sonra başaramadılar. Misyon hala boşlukta. Emperyalizm kazanmaya, biz yenilmeye devam ediyoruz. Devletimiz tam bir kuşatma altında, işi kartlı kurtlu filmler çevirmeye kadar dağıtmış durumda. Milletimiz, artık her şeyi boşlamış, gündelik dertleri dışında herhangi bir şeyle meşgul olmak, hatta düşünmek, tartışmak, yorulmak istemiyor. Aydınlarımızın bir kısmı iktidar yağcılığı, bir kısmı rejim

bekçiliği, bir kısmı da şaklabanlık yapıyor. Sermaye sahiplerimiz henüz 'burjuva' bilinci ve seçkinliğine sahip değil. Yabancı sermaye acenteliği ile devleti soyma uğraşı yanında bu işler biraz fantezi geliyor onlara. Durum, sandığımızdan da kötü aslında.

Yaşasaydın hemen durumdan vazife çıkarırdın biliyorum. Burada bir şey daha eklemem gerek; Enver deyince aklına hemen yayılmacılık ve macera gelenler, senin hiçte macera olmayan ve sadece savaşı tüm Asya'ya yayarak Anadolu'yu rahatlatan bir savunma hattı ördüğünü unutuyorlar. Üstelik lazım olduğunda da neo Osmanlıcılık, bölgede etkili olmak, Musul- Kerkük hikayeleri üzerinden seni çağrıştıracak sözde emperyal ajitasyonlar çekiyorlar. Oysa Enver, evvela soylu bir savunma ve kararlı bir var olma davasıdır. Enverizm, bir emperyal vizyondur ama bu vizyon bir yayılma değil, dağılmama, en azından yenilmeme iradesi ile sınırlıdır. Bu nedenle Enver ve İttihatçılık, önce içerde toparlanmanın, sağlam durmanın, dayanmanın ve yenilenmenin adıdır. Bu iradeyle, bütün iç sorunlarımızı çözecek ve dışa bağımlılığı asgariye indirecek Milli demokratik bir restorasyondur Enverizm.. emperyal hevesler ise dış güçlerin gazıyla değil, yine savunma amaçlı ve mazlum milletlerin dayanışması temelinde birlik ve ittifaklar olarak rasyonel bir büyüme stratejisinin doğal sonucu olabilir ancak.

İşte bunun için İttihatçılıkla, yani o kendine güven, haysiyet, vatanseverlik ve cesaretle tanışma ve barışmamız gerekir diyoruz. İşte bu maksatla Kürd'ünü de, dindarını da, batıcısını da, solcusunu da liberalini de içinde toplayan bir üst cephe iradesi olarak İttihat Terakki üzerinde yeniden düşünelim diyoruz.

İşte bu manada Enver diyoruz. Şehit naşının cebinden bir büyük harita, bir Kuran-ı Kerim, yarım kalmış bir mektup ve birkaç kuruş para çıkan Enver.

Yaşadığımız kâbusun 'şifreleri'ni çözmemizi sağlayacak ayak izleri dışında, geriye maddi olarak hiç bir şey bırakmayan; bir komutan, bir devlet adamı, bir eş, bir insan nasıl olurmuş düşmanına bile ispat eden, bir yalnız ama büyük adam.

Hasan öğretmen doğru söylemiş, Şu küçük kafalar ve küçültülmüş garip ülke, bir gün büyüyünce anlayacak seni..

Hûda'nın birliğine emanet ol..

Dipnotlar:

* Makedonyadan Orta Asya'ya Enver Paşa, Şevket Süreyya Aydemir, Remzi Ki- tabevi, İst. 1972

İlk yayın: yarın Dergisi-2004

Kaynak: açık Mektuplar-Ahmet Özcan-yarın yayınları

PROF. ÜMİT HOROZCU
www.kritikbakis.com

Din Ruh Sağlığını Nasıl Koruyor? Sıla-i Rahimin Rolü Nedir?

Din psikolojisi, tıpkı psikoloji gibi, 19. yüzyıl sonlarında teoloji, felsefe ve biyolojiden ayrılarak bağımsız bir bilim dalı olarak şekillenmiş ve zamanla popüleritesi giderek artan bir disiplindir. Kısaca tanımlamak gerekirse, dinî davranışların psikolojik neden ve sonuçlarını inceleyen bilim dalıdır.

Tarihsel sürece bakıldığında, ilk dönem araştırmalar daha çok dinî davranışların nedenleri üzerine yoğunlaşmışken, zamanla bu ilgi sonuçlara kaymış, günümüzde ise özellikle sonuçlara yönelik araştırmalar ağırlık kazanmıştır. Bu eğilim Türkiye’de daha belirgin bir şekilde gözlenmektedir; çünkü hem ekonomik hem de bürokratik engeller, araştırmacıları daha çok ‘dindarlığın psikolojik sonuçları’na yöneltmektedir.

Bu noktada kısa bir parantez açmak faydalı olacaktır: Dinî davranışların nedenlerini inceleyen ilk dönem din psikologlarının önemli bir kısmı —ki çoğu aynı zamanda psikolog veya psikiyatristtir— ideolojik gerekçelerle hareket etmiş, Tanrı ve dinin insan psikolojisinin bir ürünü olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bu indirgemeci yaklaşım uzun yıllar boyunca etkili olmuş, ancak din psikolojisinin ‘değer üretmeyen’, ‘olanı inceleyen’ bir bilim olduğu anlayışı güç kazandıkça, psikolojiyi ateizmin bir aparatı gibi kullanma eğilimi zayıflamıştır. Günümüzde hâlâ dinin psikolojik travmaların bir sonucu olduğunu iddia eden bazı psikologlar olsa da, din psikolojisinin ana akımı artık daha çok, bireyin dindarlığının psikolojisi üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

Ülkemizde ise başından itibaren din psikologları, özellikle ekonomik ve bürokratik zorluklardan dolayı dini davranışların nedenlerinden ziyade sonuçları ile

ilgilenmektedir. Bir başka anlatımla insanın psikolojisinin dinî tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini daha az, dindarlığının psikolojisi üzerindeki etkilerini çok daha fazla araştırmakla meşgul olunmaktadır. Bu çerçevede dindarlığın psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini araştırıldığı hatırı sayılır sayıda çalışma yapılmıştır. Bu yazıda da tam olarak dini davranışların psikolojik sonuçlarına odaklanacağız.

Bu girizgahtan sonra artık asıl anlatmak istediğimiz meseleyi açabiliriz. Din psikolojisi literatürü dindarlığın ruh sağlığına olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koyuyor. Bazı çalışmalar konusuna göre dindarlık ile ruh sağlığı arasında ilişki olmadığını, az sayıdaki bazıları ise dinin belli konularda olumsuz etkilere sahip olduğunu tespit etmiştir. Bilhassa ruh sağlığının olumsuz göstergesi olduğu düşünülen ölüm kaygısı ve yeme bozukluklarının aralarında bulunduğu birkaç konuda dinin ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkisinin olduğu yönünde saptamalar söz konusudur. Bu tespitler üzerine yapılabilecek bir tartışmaya bu yazıda girmeyeceğiz. Zaten beri tarafa döndüğümüzde dua, ibadethaneye devam, maneviyat vb dini unsurun, hayatın anlamı, yaşam amacı, mutluluk, iyimserlik, psikolojik iyi oluş, psikolojik sağlamlık vb olumlu ve depresyon, anksiyete, intihar benzeri olumsuz birçok psikolojik değişken açısından ruh sağlığını iyi

yönde etkilediğine dair araştırma bulgularının ağırlıkta olduğunu görüyoruz. Bu iki fenomen arasındaki ilişkiye dair o kadar fazla araştırma yapıldı ki, günümüzde yeni araştırmalar yapmaya devam edilirken, aynı zamanda çok sayıdaki araştırmanın metaanalizleri yapılmakta, bunca yıllık araştırma mirasının genellenebilir sonuçları araştırılmaktadır. Üstelik son dönemde, araştırma literatürünün zenginliği nedeniyle her çalışmanın değil, yalnızca nitelikli dergilerde yayınlanan makalelerin metaanalizleri yapılmaya başlanmıştır. İşte araştırmalar ve metaanaliz çalışmaları üzerine yakın tarihte yaptığımız bir incelemede halâ dindarlığın birçok açıdan ruh sağlığını olumlu etkilediğini teyit ettik. “Yine de” ifadesini kullanıyoruz, çünkü son dönemde artan sekülerleşme nedeniyle dindarlıktaki yoğunluk yahut derinliğin bilhassa batıda hayli azaldığını, bunun da dindarlığın olası etkilerinin de azalmasına neden olduğunu düşünüyoruz. Bu tartışmayı da paranteze alacak olursak, dindar insanların psikolojik sağlığını birçok parametresinde avantajlı oldukları ortadadır.

Önceki bir yazımızda ifade ettiğimiz gibi, bizzat bendeniz ve danışmanlığını yaptığım lisansüstü öğrencileri tarafından yapılan çok sayıda ampirik araştırma, dindarlığın olumlu etkilerini güçlü şekilde teyit ediyor. Bir öğrencimin daha bu yaz tamamladığı, bilimselliği yüksek bir deneysel çalışmada oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya çıktı. Öyle ki bir tebliğ veya eğitim gayesi olmaksızın, dini unsurlarla yüzeysel karşılaşmaların (buna örtük uyaran diyoruz) bile kişinin öz kontrolünü artırdığını tespit ettik. Çok boyutlu bu deneysel çalışmada örneğin dini unsurların içerisinde bulunduğu bir paragraflık metnin yazım yanlışlarını düzeltme görevini yapanların, dini olmayan bir metni düzelterkenlerden daha fazla öz kontrol elde ettiğini tespit ettik. Bir başka çalışmada dindarların sosyal kaygılarının daha düşük olduğunu bulguladık. Bir diğesinde ise dindarların dindar olmayanlara kıyasla; kendisine, hayata ve geleceğe daha olumlu baktığını saptadık. Uzaklara bakmadan, yalnızca bizim bizzat yaptığımız yahut katkı sağladığımız bir düzineden fazla araştırma dindarlığın farklı açılardan ruh sağlığını olumlu etkilediğini ortaya koydu.

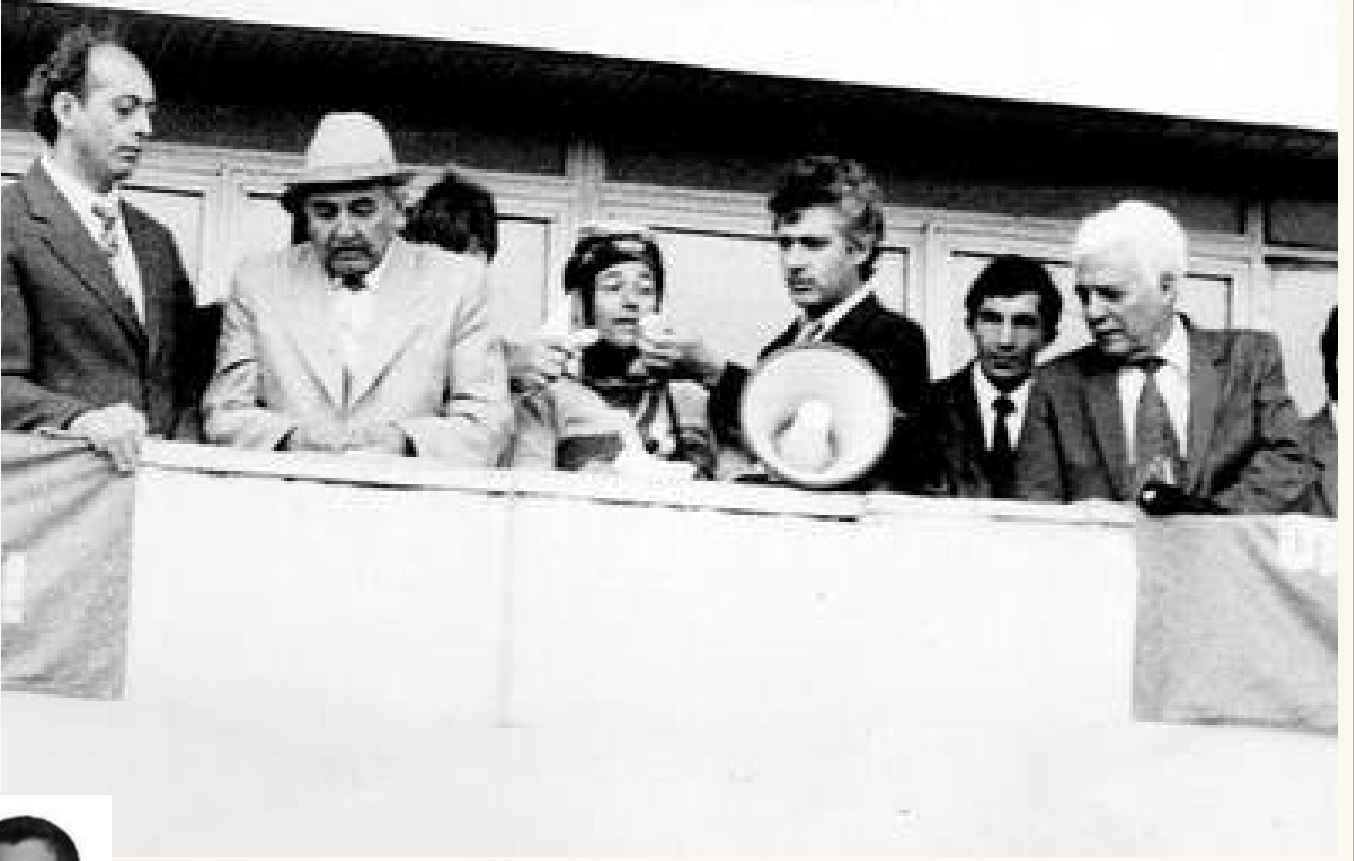
Din psikolojisi araştırmacıları çalışmalarında bu olumlu etkinin nedenlerine ilişkin farklı fikirler ortaya atıyor. Dinin faydası, kimine göre insanın moral seviyesini yükseltmesinden, kimine göre hayata anlam ve amaç katmasından, kimine göre ahlaklı bir yaşam sağlamasından, kimine göre ise kişinin Allah ile kurduğu bağ sayesinde yalnızlık hissine kapılmamasından kaynaklandığını söylemektedir. Ezcümle insan fıtratına en uygun yapıyı sunması nedeniyle dindarlığın ruh ve beden sağlığını olumlu etkilediği ifade edilmektedir.

Dinin ruhsal olduğu kadar bedensel sağlık üzerindeki olumlu etkisini de tek bir nedene bağlamak mümkün değildir. Yukarıda zikrettiğimiz deneyde olduğu gibi yüzeysel karşılaşmalar bile etki doğurabiliyorsa, dindarlığın çok katmanlı ve çok yönlü bir koruyucu etkiye sahip olduğu açıkça ortadadır.

Bu noktada, yakın zamanda yaptığımız bir çalışma bu konuda bizi hem şaşırttı hem de bir aydınlanma yaşamamızı sağladı. Sizleri daha fazla meraklandırmadan bu çarpıcı tespiti açıklayalım. Bir yüksek lisans öğrencimiz, daha önce tarafımızdan geliştirilen akrabalık ve arkadaşlık bağları ölçeğini kullanarak dindarlık, psikolojik iyi oluş ve sıla-i rahim değişkenlerinin karşılıklı ilişkisini tespit etmek üzere İstanbul’daki devlet üniversitelerinde okumakta olan, farklı fakültelerden öğrenciler üzerinden bir alan araştırması gerçekleştirdi. Sonuçta hem dindarlık ile akrabalık ve arkadaşlık bağları arasında, hem dindarlık ile psikolojik iyi oluş arasında hem de bu sosyal bağlar ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif korelasyon, yani olumlu ilişkiler tespit ettik. Bu ilişkiye dair analizleri derinleştirince (aracılık analizi) bizi asıl şaşırtan bulguya ulaştık. Dindarlığın psikolojik iyi oluşu etkileyişi akrabalık ve arkadaşlık bağları üzerinden oluyordu. Öyle ki dindarlık, akrabalık ve arkadaşlık bağlarını güçlendiriyor, bu bağlar güçlendikçe de psikolojik iyi oluş artıyordu, ama akrabalık bağları değişkeni denklemden çıkarıldığında dindarlığın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi ortadan kalkıyordu. Daha açık bir anlatımla akrabalık ve arkadaşlık bağlarının dindarlık sayesinde güçlendiği, bu bağlar güçlendikçe de psikolojik iyi oluşun arttığı ortaya çıktı.

Bugüne kadar ki akademik hasılamız bize dindarlığın ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisini açıkça gösteriyordu, fakat bu son araştırma sayesinde dindarlığın bu noktadaki en önemli asetinin sosyal bağları güçlendirici fonksiyonu olduğunu anlamış olduk. Buradan çıkarılacak sonuç da hayli açık olsa gerek, İslam dini insan fıtratına en uygun olan yaşam biçimlerini öneriyor, hatta emrediyor. Birçok ayet ve hadiste geçen sıla-i rahim emrinin sadece İslam toplumunun dirlik ve düzenini değil hem de tekil olarak bireylerin ruh sağlıkları için hayli önem arzettiği, bilimsel açıdan da tespit edilmiş bir hakikat olarak karşımızda duruyor. Bilhassa bireyselliğin yaygınlaştığı, aile ve dostluk bağlarının zayıfladığı, buna bağlı olarak yozlaşma ve bunalımın arttığı günümüz ikliminde, İslam’ın sıla-i rahim ve kardeşlik ilkeleri, ihmal edilmemesi gereken bir şifa kaynağı olarak yeniden değerlendirilmeyi beklemektedir.

CENGİZ SÖZÜBEK
www.kritikbakis.com

Kürt Bağımsızlığı ve Rus Genişlemesi

Tercüme ve Takdim: Cengiz Sözübek

Columbia Üniversitesi Tarih Profesörü William Linn Westermann'ın Foreign Affairs dergisinin Temmuz 1946 sayısında yayımlanan "Kürt Bağımsızlığı ve Rus Genişlemesi" başlıklı makalesi, Ortadoğu'daki Sovyet politikasına dair tarihe düşülen bir not ve belki de Batı bloğu adına "endişe"lerin rapor haline getirilmesinin yanında genel "Kürt siyasi tarihi"yle ilgili de günümüze taşınabilecek önemli bilgiler ihtiva ediyor.

Nitekim dergi mezkur makaleyi 1991 yılında tekrar yayımlamasının amacını okuyucularına Editör'ün şu notuyla duyuruyordu:

"Kürt sorunu, Körfez Savaşı'nın sonunda aniden yeniden gündeme geldi. Okuyucularımızın, Foreign Affairs dergisinin Temmuz 1946 sayısında yayınlanan ve standart bir referans haline gelen makalenin bazı bölümlerini okumaktan faydalanabileceklerine karar verdik. Dr. Westermann, Washington'da Kürt isyanı ile Sovyetler Birliği arasındaki bağlantılara ilişkin endişelerin hakim olduğu bir dönemde bu makaleyi kaleme almıştı; bu nedenle makalenin başlığı bugün için modası geçmiş görünüyor.

Kürt cumhuriyeti ile ilgili bu kriz sonunda ortadan kalktı, ancak Dr. Westermann'ın makalesinde zamanın testinden geçmiş bazı bilgece gözlemler yer alıyor"

Derginin "Kürt cumhuriyeti ile ilgili bu kriz sonunda ortadan kalktı" olarak bahsettiği konu temel olarak Sovyetler'in Güney Kafkasya-Basra coğrafyasındaki nüfuzunu artırmak için bölgedeki Kürt bağımsızlık hareketlerine verdiği desteği içeriyor;

"zamanın testinden geçmiş bilgece gözlemler" de Suriye Devrimi, Bilad'üş-Şam ve İsrail için geri sayımın başladığı sahici bir yeni dönemin prizmasında yeniden anlamlandırılabilir.

Westermann'ın Hoytun-Taşnak İttifakı üzerine yaptığı şu değerlendirme hâlâ geçerliliğini koruyor:

"Müslüman Kürtleri, Gregoryen Ermenilerinden ve Nasturi Hristiyanlarından ayıran dini farklılıklar, ilgili halklar tarafından çok derinden hissedilmektedir ve geçen yüzyılda yaşanan katliamlar unutulmamıştır: Gregoryen Ermeniler tarafından Katolik Ermenilerin, Ermeniler tarafından Kürtlerin, Kürtler tarafından Ermenilerin ve tüm taraflarca Asurilerin katledilmesi."

Kürt Bağımsızlığı ve Rus Genişlemesi

William Linn Westermann

Temmuz 1946, Foreign Affairs

Kürt bağımsızlık hareketi, 1945 Nisanında San Francisco Konferansı'nda Kürt Birliği adına delegelere hitaben yazılan bir mektupla resmen başlatıldı. Mektuba "Kürt Sorunu" konulu bir muhtıra eşlik ediyordu. Sunulan belgenin 1919 Paris Barış Konferansı'nda aynı konuda broşür olarak yayımlanan belgeyi büyük ölçüde andırması pek bir önemi yoktu. Memorandumdaki maddeler kabul edilebilir olmayabilir. Kürt özerkliği talepleri, liberal eğilimli birçok okuyucunun gülünç bulacağı kadar abartılmış olabilir. Bununla birlikte bazı gerçekler ortada. Bir Kürt bağımsızlık hareketi var. Bu hareketin üç aktif propaganda merkezi var; biri Suriye'nin Beyrut (Biladü's-Şam - çn) kentinde, ikincisi İran'ın batısındaki Sauj Bulagh'da (günümüzde İran'daki Mahabad şehri. Nüfusunun büyük çoğunluğu Sorani lehçesinde konuşan Kürtlerden oluşan şehir 1915'te Çarlık Rusya'sının katliamına maruz kalırken, 1946'da Sovyetler'in desteğiyle kurulan ve aynı yıl yıkılan Kürt Devleti'ne de ev sahipliği yapmıştı. - çn). Üçüncü merkez, "Kürt Halkı Şartı" adlı çarpıcı bir başlık altında bir reform programı yayımlayan Irak Komünist Partisi'ndedir. Bu programın 17 maddesi arasında şunlar yer almaktadır: Irak'taki Araplarla işbirliği; Kürtlerin ve Arapların "gerçek" bağımsızlığı (Irak'ın İngiliz imparatorluğunun kontrolü altında olduğunu ima etmektedir); siyasi görüş ve ifade özgürlüğü; toprağın köylülere mutlak mülkiyet hakkı ile dağıtılması; yaşlılık, hastalık ve işsizlik güvencesi; dini azınlıkların ibadet özgürlüğü, bu bağlamda özellikle Türkmenler, Yezidiler, Araplar ve Asur Hristiyanları; ve her iki cinsiyet için, Kürtçe eğitim veren yerli okullar ile kamu eğitiminin teşvik edilmesi. Kürt bağımsızlığının mümkün olduğu veya dünya güvenliği açısından tavsiye edilebilir olduğu kabul edilirse, tüm bunlar yeterince takdire şayandır. Kuşkusuz Kürt komünizmi, Moskova modelinden oldukça farklıdır.

Okuryazar ve entelektüel Kürt liderler, okuma yazma bilmeyen kabile üyelerine (okumaktan çok ateş etmeyi bilen) tüzükler ve sloganlar sağlıyorlar ve tamamen samimi görünüyorlar. Kürt bağımsızlık hareketi, Orta Doğu sorunlarıyla fiilen temas etmiş Fransız siyasi yorumcular ve İngiliz askeri personel arasında da bir dereceye kadar sempati bulmuştur. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'ndaki Ermeni katliamları ve o zamandan beri İranlı Kürtler ve Irak'taki Araplar tarafından Asur Hristiyanlarına yapılan zulüm hatırlandığında, insan bir an duraksıyor. Yazar, bir zamanlar iki yıl boyunca bir Amerikan üniversitesinde okumuş genç bir Kürt şefi tanıyordu. Bu kişi, beyzbol hakkında geniş bilgiye sahipti ve gözleri parlayarak futbol hakkında konuşurdu. Asur Hristiyanlarına yönelik katliamları durdurmak için nüfuzunu kullanması istendiğinde, "Onları merak etmeyin. Hepsini öldüreceğiz" diye cevap vermişti. Geçen Ocak ayında, Kürt "Demokratik Partisi" İran, Irak ve Türkiye'nin doğusunda, İran'ın Urmiye Gölü'nün

yaklaşık 20 mil güneyinde bulunan Mahabad'da bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti kurulduğunu duyurdu. Bu toplantıya katılanların İran, Türkiye, Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtleri temsil ettiği iddia edildi. Daha da önemlisi, İran'dan Irak sınırındaki savunma devriyelerine yönelik saldırıların sürdüğü yönündeki haberler. Hareketin askeri liderinin, Irak'ta yasaklanmış Barzani kabilesinden Molla Mustafa adlı bir Kürt olduğu ve yaklaşık 30.000 Kürt askerin genel komutanı olduğu iddia ediliyor. Muhtemel abartıları %50 oranında hesaba katarsak, bu hareket yine de önemli bir hareket olacaktır. Kürt kaynaklardan gönderilen belgelerde ısrarla iddia edildiği gibi, bu hareketin arkasında Rusya'nın desteği varsa bu durum daha da geçerli olacaktır.

Farsça Tahran'dan yayılan Kürt propagandasına inanılacak olursa, Rusya Kürt kurtuluş hareketini çeşitli şekillerde desteklemektedir. Mahabad'daki İran karargahının propaganda faaliyetleri için bir matbaa ve aksesuarlar aldığı söylenmektedir. Daha da önemlisi, Mahabad merkezinin Mahabad'ın yaklaşık 12 mil kuzeydoğusundaki Mianduab'daki bir Rus karakolundan 20 tank, dört kamyon ve bazı havan topları aldığıdır. Bunların hepsi ayrıntılı ve spesifik bilgiler ve kendi başlarına yeterince inandırıcı. 20 Rus tankı ve bir matbaa makinesinin mutlaka sabit bir dış politika oluşturmadığını söyleyerek bunları önemsiz olarak görmezden gelmek mümkün. İranlı Kürtlerin iddia ettiği gibi Rus subaylar bin Kürt askerin eğitime katılıyorlarsa, Rus hükümeti her an bunları kolayca inkar edebilir. Bunlar rahatlatıcı düşünceler. Kürtlere gelince, özgürlük hareketlerinin gücü ve birliği hakkındaki inanç, Beyrut'ta yayınlanan Kürt propaganda gazetesi Le Jour Nouveau'nun geçen Ekim ayında, birlik adına Irak Kürtlerinin komünist programını kabul etmeye hazır olduğu gözleminden dolayı biraz sarsılmıştır. Ancak Kasım sayılarından birinde, Sovyet hükümetinin Kürt bağımsızlığını desteklediği yönündeki "suçlamayı" oldukça hafife almaktadır.

Bu çelişki, Lübnan ve Suriye'deki yerel Arap siyasetinin ihtiyaçları ya da Batı dünyasındaki okuyucular üzerindeki etkisinin daha geniş kapsamlı değerlendirilmesi ile açıklanabilir. Daha olası bir açıklama ise, bölgedeki dört Kürt grubunun (İran, Türkiye, Irak ve Suriye) en azından şimdilik ideolojik olarak hiçbir şekilde birleşik olmadığıdır.

Amerikan basınına gelen haberlere göre, Kürt aşiretleri isyan halindeki İran'ın Azerbaycan eyaletinden gelen İran askerleriyle birlikte, İran'ın batı sınırına paralel olarak güneybatıya doğru hızla kontrol alanlarını genişletiyorlar. Bu bölge, Irak ve Türkiye'yi eski İran İmparatorluğu'ndan ayıran Zagros dağlarının yüksek kesimlerini takip ediyor. Son zamanlarda, Azerbaycan süvarilerinin, İran'ın Azerbaycan'ının doğusunda bulunan Zencan çevresinde sol eğilimli kasabaları ele geçirdiği ve esir aldığı söyleniyor – tabii bu bölgeye hâlâ İran'ın Azerbaycan'ı denilebilirse. Rus birliklerinin Kürdistan eyaletinde hareketlendiği bildiriliyor. Sovyet devletinin, Kürtleri ve İranlılar arasındaki itaatkar unsurları kolayca kendi lehine kullanarak İran'ın batısında amaçlarına ulaşmak için Rus birliklerini kullanacağı düşüncesi ne kadar fantastik görünse de, bu olaylarda her zaman “isyancı Kürt aşiretleri” yer alıyor.

Bu Kürtler kim? Neden isyancılar? Ne istiyorlar? Açıkçası, liderlerinden bazıları bağımsız bir Kürt cumhuriyeti kurmayı umuyor. Bu talebin gerekçeleri nedir? Eğer bunu başarabilirlerse, bunu sürdürebileceklerine inanmak için iyi bir neden var mı? Biz Amerikalılar cömert bir halkız ve “halkların kendi kaderini tayin hakkı” sloganının cazibesine özellikle duyarlıyız. Kürtlere sempati duymaya başlamadan önce, onlar hakkında biraz bilgi sahibi olmakta fayda var.

II

Bir gerçeği baştan belirtelim. Kürtler, “ırk saflığı”, yani etnik birlik ve kültürel yapılarının sürekliliği konusunda, şu anda Avrupa'da yaşayan herhangi bir halktan çok daha uzun bir süreye dayanan hak iddia edebilirler. Kültürel yapıları elbette esas olarak göçebe-çoban tipindedir, ancak bu özel yapı içinde bu iddia oldukça haklıdır. MÖ 2400'lerden beri, başlangıçta Guti adıyla, şu anda dağınık olarak yaşadıkları bölgenin orta kesiminde yaşadıkları bilinmektedir. Bu, Zagros sıradağlarının her iki yamacında, güney ve batıya doğru Aşağı Anadolu'dan Irak'ın kuzeyindeki dağlık bölgelere ve bugünkü Suriye'ye kadar uzanan sınırlı bir bölgedir. Göçebe yaşamları bu kabile üyelerine yüksek derecede hareket kabiliyeti sağladığından, Kürt “parçaları” Afganistan ve Belucistan'da da bulunur. Hatta Halep ve Şam'da bile Kürt nüfus grupları vardır.

Kürt kültürünün 4.300 yıllık bilinen yaşamında en çok değişen unsur dildir. Kürtler, dillerinin İran kökenli kısmını MÖ 12. yüzyılda Medler ve İranlılardan almıştır. Atina'lı Ksenofon'un MÖ 400'de on bin Yunanlıyı Mezopotamya'dan kuzeye, “Karduchian” köylerinden geçerek sürgün ettiği zaman olduğu gibi, topraklarına yapılan her türlü işgali ve bağımsızlıklarına yönelik her türlü müdahaleyi hâlâ aynı şiddetle reddetmektedirler.

Bu bakımdan Kürtler arasında değişen tek şey, kullandıkları silahların türü olmuştur. Aslında, Kürtlerin yaşamında kayda değer tek ilerleme, eskiden yay ve okla savaşıırken, şimdi silahlarla savaşmalarıdır. 1942'deki İran Kürtlerinin ayaklanması ve şu anda devam eden çatışmalarda, silahlarının bir kısmı özellikle makineli tüfekler Rus malıdır. Kürtlerin hareketli nesnelere, tercihen insanlara ateş etme eğilimi, Ksenofon'un zamanından bu yana pek değişmemiştir.

Bu eğilimin karşısında, misafir olarak kabul ettikleri yabancılara karşı gösterilen ince misafirperverlik duygusu yer almaktadır. Bu özelliğin tipik bir örneği, 1909 yılında Jön Türkler tarafından öldürülen ve ölümüne kadar Kürtlerin Milli Aşiret reisi olan İbrahim Paşa ile ilgilidir. İbrahim Paşa, 1897'de İstanbul'da Ermenilerin katledilmesini görmüştü. Bir Fransız diplomat, İbrahim'in bu olaylarla ilgisi hakkında rapor vermek üzere Musul bölgesine gönderildi. Diplomat ayrılmak üzereyken, İbrahim Paşa ona kendi atını, güzel bir beyaz kırsığı hediye etti. Fransız diplomat bunu kabul edemedi. Bir süre düşündükten sonra İbrahim şöyle dedi: “Anlıyorum. Raporunuz şüphe uyandıracaktır. O halde en büyük oğlumu sizinle birlikte göndereceğim. O sizin yanınızda atınıza binecek. Siz benim kırsığıma bineceksiniz ve benim topraklarımın sınırına vardığınızda kırsığı ona geri vereceksiniz, o da size benim adıma veda edecek.” Bu çok nazik bir davranıştı.

Kürtlerin her zaman içinde yaşadıkları sosyal ve siyasi örgütlenme kabileciliktir. Bir zamanlar, 10. yüzyılda, oldukça geniş bir Kürt Krallığı kurdular, ancak bu krallık sadece bir şefin ömrü boyunca varlığını sürdürebildi. Antik İran İmparatorluğu'ndan 1918'de Türk İmparatorluğu'nun sonuna kadar, daha büyük güçlerin nominal himayesi altında olsalar da, Kürtler aslında işbirliği yapmayan ve tamamen olumsuz bir türden önemli ölçüde özerkliğini korumuşlardır. Özellikle, iki boyun eğme işaretini, yani sembolik hükümdarlarının askeri amaçları için vergi ve askerlik hizmetini kabul etmeyi reddettiler. Bu taleplere karşı direniş, isyanlarla sonuçlanan kronik bir hâl aldı.

1919'un ilk aylarında, Şerif Paşa adlı bir kişi Barış Konferansı'na “Kürt heyeti” başkanı olarak Paris'te ortaya çıktı. Şerif Paşa, I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'daki eski Çarlık rejimiyle Kürt özerkliğinin kurulması için müzakere eden Kurtuluş Komitesi adlı bir grup tarafından atanmıştı. Barış Konferansı'nda dağıtılan ve Şerif Paşa'nın adını taşıyan muhtıranın aslında sonraki olaylarla hiçbir ilgisi yoktu. Sevr Antlaşması'nın 62. maddesinde yer alan ve yeni Türkiye'nin özerk bir bölgesi olacak Kürdistan devletinin kurulmasını öngören madde, tamamen farklı güçlerin eseri idi. Anlaşma, üç üyeden (bir İngiliz, bir Fransız ve bir İtalyan) oluşan bir Uluslararası Komisyon'un seçilmesini ve bu komisyonun altı ay içinde Türkiye'nin “ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı bölgelerde” yerel özerklik planı hazırlamasını öngörüyordu. Bu Türk bölgeleri, Sevr Antlaşması'nın 27. maddesinde sınırları

belirlenen, ne yazık ki büyük bir kısmı kesilmiş olan Türkiye devletinin güneydoğu kesiminde yer alıyordu. Elbette antlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girmedi. Bu “Kürt Komisyonu”nun kurulduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Kesin olan şey, bu komisyonun Kürdistan’a hiç gitmediği ve herhangi bir faaliyet göstermediğidir; çünkü Türk lider Mustafa Kemal, Doğu Anadolu’nun dağlık bölgelerini işgale ve hatta denetime bile kapatmıştı.

Özerk bir Kürdistan planının ardındaki nedenleri bugün belirlemek zordur. Amacı, kısmen güçlü bir Türkiye’nin yeniden ortaya çıkma olasılığını ortadan kaldırmak olabilir. Kesinlikle, Musul ve Kerkük çevresindeki petrol yataklarıyla İngiliz mandası altındaki Irak ile, Musul bölgesi ve Irak devleti üzerindeki İngiliz kontrolüne sonunda tehlike oluşturabilecek kuzeydeki herhangi bir gelişme arasında, Mezopotamya’nın kuzeyinde düzgün bir tampon bölge oluşturmuş olacaktı. Fransızlar bu planı İskenderun ve çevresindeki bölgelere (bugünkü Türkiye’nin Hatay ili) olan hakimiyetlerinin böylece güçleneceği umuduyla kabul etmiş olabilir. Eğer öyleyse, dönemin Fransız liderleri, söz konusu güçler ve olasılıklar konusunda yanlış bir karar vermişlerdir.

Türkiye 1922’de Yunanlılar üzerinde tam bir askeri zafer kazandı ve 1923 sonbaharında Sevr Antlaşması’nın hükümlerini geçersiz kılan Lozan Antlaşması’nda, Lord Curzon’un temsil ettiği anakronik figürüyle İngiltere üzerinde yankı uyandıran bir diplomatik zafer kazandı. Takip eden üç yıl boyunca Kürt sorunu, Musul vilayetinin egemenliği konusunda Irak hükümeti ile yeni Türkiye arasında bir toprak anlaşmazlığı şeklinde ortaya çıktı. Aslında bu anlaşmazlık, Irak’ı hâlâ mandası altında tutan İngiltere ile Türkiye arasında bir anlaşmazlıktı. Bu ihtilaf, 1926’da Milletler Cemiyeti’nin kararıyla çözüldü ve toplam nüfusu yaklaşık 800.000 olan Musul vilayeti (bu nüfusun 265.000’i Kürt, 147.000’i Türkmen idi) Irak’ın mandası altındaki krallığa katıldı ve Musul ve Kerkük bölgesindeki verimli petrol yatakları İngiliz İmparatorluğu için geniş çapta koruma altına alındı.

Lozan Antlaşması ile 1942 yılları arasında Türkiye’de iki, İran’da üç ve Irak’ta üç ciddi Kürt isyanı meydana geldi. Bu isyanlar, Kürtlerin kontrol edilmeye karşı hayati bir direniş ruhu sergilediğini gösterdi; ancak bunları bilinçli ve aktif bir Kürt birliği ve milliyetçiliği duygusunun ya da hatta ezici bir devlet kurma arzusunun kanıtı olarak yorumlamak yanlıştır. 1937-38 yıllarında Türkiye’deki Kürtlerin isyanı, pek bilinmemekle birlikte büyük çaplı bir olaydı ve Kürt liderlere yönelik kanlı misillemelerle sonuçlandı. Bu misillemelerde binlerce kişinin öldürüldüğü söylenmektedir. Türk yetkililer, çatışmalar ve Kürt reislerine uygulanan sert muamele üzerinde sıkı bir sansür uyguladı, ancak isyanın ciddiyeti daha sonra alınan önlemlerle ortaya çıktı. Kürt illeri daha küçük bölgelere ayrıldı; güvenlik için kullanılan Türk kuvvetleri büyük ölçüde artırıldı; Kürtlere resmi olarak “Dağ Türkleri” adını veren milliyetçi bir isim verildi ve çoğu, binlerce yıldır yaşadıkları dağlardan ve yazlık otlaklarından indirilerek ovalara yerleştirilerek yerleşik

çiftçiler haline getirildi.

III

Beyrut’un propaganda gazetesi Le Jour Nouveau, yakın zamanda Kürtlerin yaşadıkları beş önemli bölgedeki nüfuslarının standartlaştırılmış Kürtçe versiyonunu yayınladı. Bu rakam Türkiye’de 4.000.000’den fazla (tahmini), Irak’ta 1.000.000, İran’da 3.500.000, Transkafkasya Rusya’da 160.000 ve Suriye’de 250.000’dir. Böylece, neredeyse 8.000.000 Kürt’e ulaşan fantastik bir toplam rakam ortaya çıkmaktadır. Uzak Afganistan ve Belucistan’daki sayıları hesaba katmazsak, mevcut en iyi tahminlere göre Kürtler yukarıda belirtilen beş egemenlik bölgesi arasında şu şekilde dağılmışlardır:^[1]

Türkiye’de (1926 nüfus sayımı)

1.000.000

Irak’ta (1924 nüfus sayımı)

494.000

İran’da (genel tahminler)

700.000

Transkafkasya Rusya’sında (1911 nüfus sayımı)

125.000

Suriye’de

100.000

Toplam

2.419.000

Türkiye, Irak ve İran’daki Kürt aşiretlerinin işgal ettiği toprakları kapsayan coğrafi “Kürdistan”ın hiçbir bölgesinde Kürtler, toplam nüfusun güçlü bir azınlığını oluşturmamaktadır. 1923-26 yıllarında Milletler Cemiyeti’nde Musul bölgesi’nin egemenliği konusunda yürütülen müzakereler sırasında ve o tarihten bu yana Türkler, Kürtleri kendilerine yabancı bir nüfus unsuru olarak tanımayı reddetmiş ve onları asimile olmuş bir halk olarak görmeyi tercih etmişlerdir. Ancak dil testi bu iddiayı doğrulamamaktadır; çünkü Kürtçe, modern Farsça, Türkçe ve Arapça kelimelerin karıştığı İran dil grubuna aittir.

Başta Azerbaycan, Kürdistan ve Kermanshahan illerinde bulunan İran’ın Kürt kabileleri, eski İran Şahı Rıza Han tarafından mümkün olduğunca fethedilip silahsızlandırılmıştır. 1941’de Ruslar kuzeyden İran Azerbaycan’ına girip İngiliz birlikleri batıdan Zagros geçitlerinden İran yaylalarına geçince, bu bölgelerdeki İran ordusu çöktü. O yılın Eylül ayı sonlarında ordunun büyük bir kısmı dağılmış ve köylü askerler evlerine dönmüştü. Bunun üzerine Kürtler, Urmia, Sinneh ve Mahabad kasabalarındaki büyük cephaneliklerden silahları ele geçirdiler. Böylece, önceki yirmi yılda kaybettikleri geleneksel özgürlüklerini geri kazanmak için harekete geçtiler.

Bir bakış açısına göre, İran Kürtlerinin bu “isyanı”, 1920’den beri bağımsızlıklarına getirilen kısıtlamalara ve kontrollere karşı yerli Kürtlerin bir dizi endemik ve otomatik ayaklanmasının bir parçası olarak görülebilir. Ancak bu isyanın Kürt tarihinde benzersiz kılan ve onu mevcut büyük ölçekli stratejinin resminde küçük bir yer edinmesini sağlayan iki özelliği vardır.

Birincisi, İran, Irak ve Türkiye'nin üç devletindeki Kürt aşiretlerinin birleşik bir hareketi niteliği kazanması ve Mehmet Ali Rashid adlı tek bir şeyhin merkezi liderliği altında yürütülmesi planlanmasıdır. İkinci yeni özellik ise, İran Kürtlerinin isyanının başından itibaren, en azından 1941'de İran'ın kuzeybatı eyaleti Azerbaycan'a giren Rus birliklerinin örtülü desteğini almış olmasıdır. Rus birliklerinin kuzeyden İran'a ilerlemesi, İngiliz kuvvetlerinin batıdan Irak'ın kuzeyine ilerlemesiyle eşzamanlı olarak, Müttefiklerin savaş planlarının gerekli bir önlemi olarak gerekçelendirilebilir. Ancak, birleşik Kürt bağımsızlık hareketinin dikkate alınacak bir güç haline gelip gelmeyeceği ya da ani ve tam bir çöküş yaşayıp yaşamayacağı, Rus desteğini sürdürüp sürdürmeyeceğine bağlıdır.

Kürt hareketinin gücünün Rusların ona duyduğu "sempati"de yattığı, 1941 isyanı başlar başlamaz Türkler için açıktı. Türk liderler, 1937-38'de "Dağ Türkleri"ne yönelik acımasız misillemelerinin Kürt sorununa yıllarca son vereceğine inanmışlardı. Ancak sadece üç yıl sonra sorunlar yeniden patlak verdi. 1941'deki Kürt isyanının devam etmesine izin verilmesi halinde Türk liderlerin ne yapacağına dair yazarın bilgisi yoktur. Kuşkusuz, Müttefiklerin Türkiye ile oyun oynamasının zamanı değildi. Rommel'in Kuzey Afrika'da Tobruk ve İskenderiye'ye doğru doğuya ilerlemesi ve Nazilerin Kafkasya bölgesindeki petrol kuyularını ele geçirmek için büyük çaba sarf etmesi, ufukta belirmişti. 1942 yılının Mayıs ayının ikinci yarısında Ruslar, İran'daki Kürt isyanını "bastırdı". Bu muhtemelen, isyanın durdurulması için nüfuzlarını kullanmaya ikna edildikleri anlamına geliyordu. İkna yöntemlerinin ne olduğu henüz bilinmiyor. En olası tahmin, ikna yöntemlerinin Rusya'ya yapılan yardımlarla yakından bağlantılı olduğu yönünde. Her halükarda, Kasım-Aralık 1943'te Tahran Konferansı'nda Joseph Stalin, Başkan Roosevelt ve Winston Churchill ile birlikte, 1942 Ocak'ındaki İngiliz-Sovyet-İran İttifak Antlaşması'ndan alınan "İran'ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünün korunması" beyanının yenilenmesini imzaladı.

1942'de ve bir süre sonra, Hoybun adlı bir Kürt bağımsızlık derneğinden bağımsızlık için bir miktar ajitasyon çıktı. 1927'de kurulan bu Hoybun hareketi, eski devrimci Ermeni topluluğu olan Daschnakzoun (Taşnak Partisi - çn) ile bağlantı kurmuştu. Amacı, eski Ermenilerin Türkiye'ye karşı beslediği nefreti kullanarak Irak, Suriye ve Türkiye'deki Kürtlerin birleşmesini sağlamaktı. 1942 yılında, İran ve Irak'taki "Asuriler" (Nestûrî Hristiyanlar) da bu harekete katılması için açık bir girişimde bulunuldu. Yabancı desteği olmasa bile, bu birleşmenin İran, Türkiye ve Irak'ta sorunlara yol açması olasıydı, tabii propagandası bu üç uyumsuz unsuru ayıran yüzyıllık nefreti aşabilseydi; ancak bunun olasılığı çok düşüktü. Müslüman Kürtleri, Gregoryen Ermenilerinden ve Nasturi Hristiyanlarından ayıran dini farklılıklar, ilgili halklar tarafından çok derinden hissedilmektedir ve geçen yüzyılda yaşanan katliamlar

unutulmamıştır: Gregoryen Ermeniler tarafından Katolik Ermenilerin, Ermeniler tarafından Kürtlerin, Kürtler tarafından Ermenilerin ve tüm taraflarca Asurilerin katledilmesi. Orta Doğu'daki bu tür katliamlar, bizimle birlikte oy kullanmak gibi siyasi faaliyetler ışığında değerlendirilmelidir ancak katliamlar belirli zamanlarda gerçekleşmez ve çok daha uzun süre hatırlanır.

Hoybun, Kürtçe'de "bağımsızlık" anlamına gelir. 1941'de Rus birliklerinin Kuzey İran'a girmesine kadar, Hoybun kökeni, yönü ve nihai hedefleri bakımından tamamen bir Kürt hareketiydi. Ancak, 1942'nin başlarında Sovyet-İngiliz-İran anlaşmasının imzalanmasından sadece altı ay sonra, Yakın ve Orta Doğu'da her zaman mevcut olan kolay alevlenen unsurlar arasında Rus entrikalarına ilişkin şüpheler dile getirilmeye başlandı. Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden Ermeniler, Rus işgal bölgesinin merkezi olan Tebriz'de silahsızlandırılan İran polislerinin yerine atandı. Bağdat'taki Asur Hristiyan cemaatinin üyeleri, İran'ın kuzeybatısındaki din kardeşlerinin Sovyet yetkilileri ve askerleri tarafından gördükleri muameleyi öven mektuplar aldı. Bundan çıkarılacak sonuç açıktı. Bağdat'taki Asuriler de Hoybun hareketiyle ittifak kurmalıydı.

IV

1945'e kadar bile, Rusya'nın dürüst dostları, SSCB'nin İran'a doğru güneye doğru siyasi ve ekonomik genişleme politikası izlediğini iddia edenlere karşı çıkabiliyordu. Bugün, bu yayılmacı politikanın bir gerçek olduğunu inkar eden, nihai amaçlarının hem ekonomik hem de siyasi olduğunu reddeden Orta Doğu işlerine aşina çok az kişi vardır. **Ruslar, görünüşe göre İran'da talep ettikleri petrol imtiyazlarını elde etmişlerdir. Muhtemelen İran'ın güney kıyısında sıcak bir liman elde etmek için çalışıyorlar.** Rus diplomasisinin, İran'da güneye doğru uygulanan herhangi bir baskının İngiliz İmparatorluğu için ne anlama geldiğinin tam olarak farkında olduğunu varsaymak, sağduyudan başka bir şey değildir.

Rusya'nın petrol imtiyazlarına ve buzlanmayan bir limana ihtiyacı olabilir. Ancak bu amaçlara ulaşmak için kullandığı yöntemler, entrikalardan ve çaresizlerin ezilmesinden bıkmış bir dünyayı daha da dehşete düşürmektedir. Rusya'nın İran'daki ilerleyişi oldukça tanıdık bir örnektir. Bu, siyasi parçalanma politikasıdır. Romalılar bunun için bir kelime kullanırlardı: böl. Birbirine düşman gruplar arasında, biri diğerine karşı kıskırtılır. Ortaya çıkan kargaşada, geri kalanı güçlü bir güç için kolaydır. Böylece, Mahabad civarında yaşayan Mukri kabilesinin yetenekli lideri Kazı Muhammed, 1945'te Rus kontrolündeki Azerbaycan'ın Tebriz kentine çağrıldı ve orada talimatlar, ya da isterseniz rehberlik aldı. Daha önce küçük bir Kürt aşiret liderleri grubu Bakü'yü ziyaret etmişti. Onlar da özerk bir Kürt devleti kurmaya teşvik edilmişti. Rusya'nın İngiltere ve İran ile imzaladığı antlaşmaya göre, tüm Sovyet işgal birlikleri en geç 6 Mart'a kadar İran'dan çekilmiş olmalıydı. Ancak çekilme tamamlanmadan İran'ın Azerbaycan eyaleti, emirleri uygulayan kukla liderlerin yönettiği ayrılıkçı bir bölge haline gelmişti.

Her bakımdan Hazar Denizi'nin güney ucu Sovyet gücü tarafından çevrilmiştir. Burası bir Rus iç denizi haline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler'de bağımsız bir Kürdistan'a güçlü bir destek bulunması pek olası değildir. Böyle bir devlet, Türkiye, İran ve Irak gibi üç egemen devletten geniş topraklar alınarak kurulmak zorunda kalacaktı. Bu devlet, savaş sırasında von Papen'in Nazi diplomasisine karşı çok önemli bir silah olan Türkiye'nin krom yataklarının bir kısmını da içine alacaktı. Irak'taki Musul ve Kerkük bölgelerinde İngilizlerin kontrolündeki petrol kuyuları da bu devletin sınırları içinde kalacaktı. Böyle bir devlet kurulsaydı bile, iç istikrar ve kalıcılık açısından hiçbir umut vaat etmeyecekti. Çünkü Kürtler hiçbir zaman birleşik bir halk olmamıştır. Ulusal gelenekleri, birlik geçmişleri ve özyönetim deneyimleri yoktur. Ancak, birleşik bir Kürt devleti fikri tamamen uygulanamaz olsa da, Kürtlerin Hoybun için yürüttüğü hareket, Sovyet Rusya'nın desteği nedeniyle, Ortadoğu'yu şu anda saran tüm sorunların en tehlikelisi. Sınırlı bir Kürt bölgesi sadece İran'da bağımsız bir birim olarak kurulsaydı bile, durum kötü olurdu. Sayısal olarak en büyük grup olan Türkiye'deki Kürt aşiretleri, neredeyse kesin olarak bağımsızlık hareketine katılırdı. Bu durumda Türkler, büyük fedakarlıklar ve kan dökerek kurdukları devletin birliğini korumak için savaşa girerdi. Kürtlerin iyi savaşçılar olduğunu kimse inkar etmez. Onları en iyi tanıyanlar, onlara "tetik çekmeye meraklı" derler.

İran'daki kabileler daha önce hiç görmedikleri kalite ve miktarda silah ve mühimmatla donatılmıştır. Tüm Kürtlerin şu anda tabi oldukları devletlere karşı şikâyetleri vardır. Şikâyetler, mühimmat ve savaşçı bir halk – işte Sovyetler Birliği'nin eski Çarlık oyununu oynadığı patlayıcı karışım budur.

[1] Messout Fany'nin Paris Üniversitesi'nde yazdığı "La Nation Kurd" (1933) adlı doktora tezinden alınmıştır, s. 31-41. Bu tahmin, 1930 yılında Milletler Cemiyeti Sınır Komisyonu tarafından verilen tahmine oldukça yakındır. Komisyon, Kürtlerin toplam sayısını yaklaşık 3.000.000 olarak belirlemiştir.

Dipnot:

*William Linn Westermann, 1923 yılında Columbia Üniversitesi Tarih Bölümü'ne antik tarih profesörü olarak katıldı. Westermann'ın akademik çalışmaları ağırlıklı olarak antik ekonomi tarihine odaklanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin önde gelen papirüs uzmanlarından biriydi ve beş ciltlik Greek Papyri (Yunan Papirüsleri) adlı eseri çevirdi. Westermann, 1919 Paris Barış Konferansı'nda Yakın Doğu işleri uzmanı olarak görev yaptı ve 1944 yılında Amerikan Tarih Derneği başkanlığına seçildi.

CIA Yüzlerce Gizli Web Sitesi Kurdu: İşte Sakladıkları

YAZAR: ALAN MACLEOD*

CIA yalnızca hükümetlere sızmakla kalmadı; internetin kendisine de sızdı. Langley, on yılı aşkın bir süre boyunca zararsız bloglar, haber portalları ve hayran sayfaları kılıfına girmiş, küresel casusluk merkezleri olarak hizmet veren geniş bir gizli web sitesi ağı işletti.

2004 yılında başlayan bu operasyon kapsamında CIA, Johnny Carson ve Star Wars hayran sayfalarından Rastafari inancı üzerine çevrimiçi mesaj panolarına kadar uzanan, en az 885 web sitesinden oluşan devasa bir ağ kurdu. 29 dilde yayın yapan ve doğrudan en az 36 ülkeyi hedef alan bu siteler, yalnızca Çin, Venezuela ve Rusya gibi düşman ülkelere değil, Fransa, İtalya ve İspanya gibi müttefik ülkelere de yönelikti. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin dostlarına da düşmanlarına davrandığı gibi davrandığını ortaya koyuyordu.

Gizli Futbol Blogları ve Kırılan Şifreler

Gholamreza Hosseini, CIA için çalışmış eski bir muhbirdir. 2007 yılında, Tahran'da yaşayan bir endüstri mühendisi olan Hosseini, CIA ile iletişime geçerek İran'ın nükleer enerji programı hakkında bilgi aktarmayı teklif etti. CIA'daki bağlantıları ona, IranianGoals.com adlı web sitesini kendileriyle iletişim kurmak için nasıl kullanacağını öğretti. Iranian Goals, yerel futbol haberlerine adanmış gibi görünen Farsça bir web sitesiydi.

KAYNAK: MINTPRESSNEWS.COM

Ancak ana sayfanın alt kısmında yer alan ve arama çubuğu gibi görünen alan aslında bir şifre girişiydi. Doğru kelime yazıldığında, bir giriş süreci tetikleniyor ve gizli bir mesajlaşma arayüzü ortaya çıkıyordu. Her muhbirin, ağdaki diğerlerinden izole olacak şekilde özel olarak tasarlanmış kendi web sayfası vardı.

Bu, oldukça dahice bir fikir gibi görünüyordu. Ancak Washington, D.C.'de yapılan bazı özensiz hatalar nedeniyle Hosseini ve diğer casuslar kısa sürede tespit edildi. İranlı bir çift taraflı ajan, yetkililere bu benzersiz web sitesini ifşa etti ve bazı temel dedektiflik çalışmaları tüm ağın deşifre edilmesine yol açtı.

CIA, bu web sitelerinin onlarcasını, hatta belki de yüzlercesini, genellikle aynı internet sağlayıcılarından veya aynı sunucu alanından toplu olarak satın almıştı. Bu da, bu sitelerin IP adreslerinin ardışık olduğu anlamına geliyordu; sanki her muhbir aynı caddede yan yana evlerde yaşıyormuş gibi.

Bu nedenle, komşu IP adreslerine bakıldığında benzer tasarıma sahip web siteleri görülebiliyor ve ilişkilendirme yapmak kolaylaşıyordu.

Nispeten basit çevrimiçi aramalarla bile İranlı yetkililer CIA tarafından işletilen düzinelerce web sitesini tespit edebildi.

Bundan sonra tek yaptıkları, bu sitelere kimin erişeceğini izlemek oldu.

İran İstihbarat Bakanlığı, 30 kişinin tutuklandığını ve 42 CIA ajanının daha tespit edildiğini iddia etti. IranianGoalKicks.com, FirstNewsSource.com ve Farsi-NewsAndWeather.com gibi bazı web sitelerine hâlâ Internet Wayback Machine aracılığıyla erişilebiliyor. Bilinen CIA web sayfalarının tam listesine buradan ulaşılabilir.

Hosseini dokuz yılı aşkın bir süre hapiste kaldı ve 2019'da serbest bırakıldı. Tutuklanmasından bu yana, Amerikan yetkilileri onunla hiçbir şekilde iletişime geçmedi ve herhangi bir destek sağlamadı. Buna rağmen ABD, İran hükümetini devirmeye yönelik çabalarına devam ediyor; yüksek profilli muhalif figürlere destek veriyor ve ülkedeki protesto hareketlerini yönlendirmeye çalışıyor. Haziran ayında da ülke genelindeki nükleer tesislere hava saldırıları düzenledi.

Müttefiklere ve Düşmanlara Aynı Anda Casusluk

Web sitesi ağı, oldukça geniş bir konu yelpazesini kapsıyordu. Niş bir inanç olan Rastafari dinine adanmış Rasta Direct adlı bir sitenin ABD istihbaratıyla bir bağlantısı olduğunu tahmin edecek çok az kişi vardı. CIA ayrıca bilim kurgu serisinin hayranları için Star Wars Web adlı bir sayfa ile gece programlarının efsanesi Johnny Carson'a adanmış All Johnny adlı başka bir sayfa da oluşturmuştu. Ancak sahte web siteleri arasında en yaygın konular spor, oyun ve haber bloglarıydı.

Bu web siteleri, muhbirler için birer paravan olarak kullanılıyor, yüzeysel bir incelemede inandırıcı bir inkâr imkânı sunuyordu. Ancak yakından bakıldığında, bu sayfaların çok azı özgün içerik sağlıyordu; genellikle başka kaynaklardan alınan haberleri ve blogları yeniden yayınlamaya mevcut içeriklere bağlantılar veriyorlardı.

Venezuela gibi düşman ülkelerdeki muhbirler, Langley ile iletişim kurmak için Noticias-Caracas ve El Correo De Noticias gibi siteleri kullanırken, Rus ajanlar My Online Game Source ve TodaysNewsAndWeather-Ru.com gibi platformlara başvuruyordu.

Ancak Fransa, İspanya ve İtalya gibi müttefik ülkelerde de CIA'ya hayati bilgiler aktaran geniş bir muhbir ağı ortaya çıkarıldı. Bu kişiler finans haberleri, dağcılık ve koşu temalı web siteleri üzerinden bilgi iletliyordu.

Almanya da Washington'un aktif biçimde hedef aldığı ülkelerden biriydi. 2013 yılında, ABD'nin Almanya Başbakanı Angela Merkel'in cep telefonunu on yıldan fazla bir süredir dinlediği ortaya çıktı ve bu durum büyük bir diplomatik krize yol açtı. Bir yıl sonra, 2014'te, Almanya kendi istihbarat görevlilerinden birini ABD adına casusluk yaparken yakalayıp gözaltına aldı.

CIA'nın Çin Ağı'nın Çöküşü

Bununla birlikte, Çin hâlâ CIA'nın en öncelikli hedeflerinden biri olmaya devam ediyor. Örgüt, ülke genelinde geniş bir muhbir ağına sahipti ve bu ağ aktifken, muhbirler eChessNews.com ve SportsNewsFinder.com gibi platformları kullanarak ABD'ye bilgi iletliyordu. Ancak İran'da olduğu gibi, Çinli yetkililer de bu ağı çözmeye başladı. 2010'un sonlarından itibaren, casusluk ağı yetkililer tarafından sistematik biçimde çökertildi. Bu süreçte muhtemelen İranlıların

kullandığına benzer taktikler uygulandı. Ancak İran'dan farklı olarak Çin, bu operatörleri doğrudan infaz etti. CIA'nın bu tasfiye sırasında yaklaşık 30 muhbirini kaybettiği düşünülüyor. Bu olay, ajansın yaklaşık 80 yıllık tarihindeki en büyük istihbarat başarısızlıklarından biri olarak kabul ediliyor.

O zamandan bu yana, ABD'nin Çin'deki casusluk ağı ciddi biçimde zayıflamış durumda. Bu yılın başlarında CIA strateji değiştirerek, hoşnutsuz Komünist Parti yetkililerine hitaben hazırladığı iki videoyu kamuoyuna sundu. Bu videolarda, ajanlık karşılığında para ve Amerika'da yeni bir hayat vaadiyle onları işbirliğine teşvik etmeye çalıştı.

"Parti içinde yükseldikçe, üstlerimin yıpranmış ayakkabılar gibi kenara atıldığını görüyorum; ama şimdi anlıyorum ki benim kaderim de onlarınkinden farksızmış," diyor anlatıcı videolardan birinde. Diğerinde ise şöyle devam ediyor: "Liderlerimizin defalarca verdiği refah vaatlerini yerine getirememesi artık herkesin bildiği bir sır... Kendi hayallerimi kurmanın zamanı geldi."

CIA, potansiyel işbirlikçilere Tor Tarayıcısı'nı (Tor Browser) indirmelerini ve CIA'nın web sitesi aracılığıyla kendileriyle iletişime geçmelerini söylüyor. Tor, Batı'da bir gizlilik aracı olarak tanıtılsa da, MintPress News'in önceki bir araştırması Tor'un, CIA ile bağlantılı bir şirket tarafından ve ABD hükümetinin finansmanı ile geliştirildiğini ortaya koymuştu. Geçen yıl Washington, dünya genelinde Çin karşıtı propaganda faaliyetlerini finanse etmek için 1,6 milyar dolarlık bir yasa tasarısını kabul etti.

Uygulamaları ve Platformları Silah Olarak Kullanmak

ABD ulusal güvenlik devleti, dünya çapında rejim değişikliğini teşvik etmek amacıyla sahte web platformları oluşturmayı sadece bu olayla sınırlı tutmadı. 2010 yılında, CIA'nın paravan kuruluşu olan USAID, gizlice Küba'ya yönelik sosyal medya uygulaması Zunzuneo'yu geliştirdi.

Genellikle "Küba'nın Twitter'ı" olarak tanımlanan Zunzuneo, kısa sürede büyük bir ün kazandı. Uygulama, rakiplerinden daha güvenilir ve uygun fiyatlı bir hizmet sunacak şekilde tasarlanmıştı; amacı önce piyasada hâkimiyet sağlamak, ardından da adaya yavaş yavaş hükümet karşıtı mesajlar yaymaktı.

Planın bir parçası olarak, belirli bir zamanda Zunzuneo, kullanıcılarını ABD tarafından koordine edilen protestolara katılmaya çağıracaktı; böylece adada bir "renkli devrim" başlatılmaya çalışılacaktı.

ABD hükümeti, bu projenin sahipliğini gizlemek amacıyla Twitter'ın kurucusu Jack Dorsey ile gizli bir toplantı gerçekleştirdi ve onu projeyi devralmaya ikna etmeye çalıştı. Dorsey konuyla ilgili yorum yapmayı reddettiği için projeye ne ölçüde katkı sunduğu bugün hâlâ bilinmiyor. 2012 yılında ise Zunzuneo aniden kapatıldı.

Gazeteciliğe ve Büyük Teknolojiye Sızmak

Her ne kadar 885 sahte web sitesi kamuoyunu etkilemek amacıyla kurulmamış olsa da, günümüzde ABD

hükümeti tam da bu amaçla dünya genelinde binlerce gazeteciyi finanse ediyor. Bu yılın başlarında Trump yönetiminin USAID'e sağlanan fonları askıya alma kararı, farkında olmadan yaklaşık 1.000 haber kuruluşu ya da gazetecilik örgütünde çalışan 6.200'den fazla muhabirin, kendi ülkelerinde ABD yanlısı mesajlar yaymak üzere sessizce maaş aldığını ortaya çıkardı.

Ukrayna Kitle Bilgilendirme Enstitüsü'nün direktörü Oksana Romanyuk, ülkesindeki medya kuruluşlarının yaklaşık %90'ının varlığını sürdürebilmek için USAID fonlarına bağımlı olduğunu belirtti. Belarus'taki önde gelen 20 medya kuruluşuna yönelik yapılan bir anket, bu kuruluşların bütçelerinin %60'ının Washington'dan geldiğini ortaya koydu. İran'da ise 30'dan fazla hükümet karşıtı grup bir kriz müdahale toplantısı için bir araya gelirken, Küba ve Nikaragua'da hükümet karşıtı basın organları okuyuculardan bağış istemeye başladı.

CIA, en büyük ve en popüler sosyal medya ağlarına da başarıyla sızarak, ajansa dünyada kimin neyi görüp neyi göremeyeceği konusunda önemli bir kontrol alanı sağladı.

Facebook, en hassas operasyonlarını yürütmesi için düzinelerce eski CIA yetkilisini işe aldı. Bu kişiler arasında belki de en dikkat çekici isim Aaron Berman'dır.

Platformun kıdemli dezenformasyon yöneticisi olarak Berman, Facebook'ta hangi içeriklerin öne çıkarılacağına, hangilerinin geri plana atılacağına ya da tamamen silineceğine nihai olarak karar veren kişidir. Oysa 2019 yılına kadar Berman, başkanın günlük güvenlik brifinglerini hazırlamakla görevli üst düzey bir CIA görevlisiydi.

O dönemde, mesleki geçmişinde sosyal medya konusunda kayda değer bir deneyim bulunmamasına rağmen Langley'den Facebook'a geçiş yaptı.

Google ise, bu açıdan bakıldığında, eski casuslarla çok daha fazla doludur.

MintPress News'in yürüttüğü bir araştırma, onlarca eski CIA ajanının Silikon Vadisi devi Google'da üst düzey pozisyonlarda görev aldığını ortaya çıkardı. Bu isimler arasında yer alan Jacqueline Lopour, ajans bünyesinde Orta Doğu meseleleri üzerinde on yılı aşkın bir süre çalıştıktan sonra Google'a "Kıdemli İstihbarat, Güven ve Güvenlik Yöneticisi" olarak transfer edildi. Bu görev, ona şirketin genel yönelimi üzerinde kayda değer bir etki sağlıyor. Devlet sansürünün bu biçimi, ajansın günümüzde interneti şekillendirmek için tercih ettiği yöntemlerden biri.

CIA, dünya çapında geniş bir muhbir ağına sahip olmaya devam ediyor. Günümüzde bu kişiler, Tor veya Signal gibi özel olarak geliştirilmiş uygulamalarla iletişim kuruyor. Ancak kendi ülkelerinde yakalanırlarsa, tıpkı Hosseini gibi kaderlerine terk edilmeleri oldukça muhtemel. CIA için casusluk yapmak ya da muhbirlik etmek, her zamanki kadar tehlikeli.

Dipnot:

*Alan MacLeod, MintPress News'in kıdemli yazarıdır. 2017'de doktorasını tamamladıktan sonra Venezuela'dan Kötü Haberler: Yirmi Yıllık Sahte Haberler ve Yanlış Habercilik ile Bilgi Çağında Propaganda: Hâlâ Rıza Üretmekte adlı iki kitap yayımladı. Ayrıca FAIR.org, The Guardian, Salon, The Grayzone, Jacobin Magazine ve Common Dreams'e katkılarda bulundu.

PROF. DR. EROL GÖKA
www.kritikbakis.com

“ŞEHRİN İNSANI”

Para ekonomisinin doğal bir uzantısı, dünyanın büyük kentlerindeki insan manzaraları... Georg Simmel, 1900'lerin başlarında anlatmaya çalışmış metropol insanını ama tespitleri bugün için de aynıyle vaki. Hatta benzeniz de dâhil olmak üzere birçoğumuzun anlatmaya çalıştığı gibi fazlası var eksiği yok, para ve kazanma hırısı ile yaşadığımız tüketim kültürü ve görüntü toplumu arasındaki güçlü bağ, “teknomedyatik” dünyayı yıkımın eşiğine getirmiş durumda... Biz yine de Simmel üstadın bir asır önceki tespitlerinden yola çıkalım. Şunları söylüyor:

Modern metropol insanı asabidir. Kent hayatının uyarıcı bombardımanı altında kaldığından, toplumsal ve fiziksel çevresiyle arasına mesafe koymaya çalışır, nevrastenik bir kişiliğe bürünür. Kasabada yaşayan insan, hemen herkesi tanıır ve olumlu bir ilişki içerisinde. Böyle bir tabloyu her gün yüzlerce kişiyle karşılaştığınız şehir ortamında gerçekleştiremezsiniz. Yapmaya kalksanız iç-dünyanız paramparça olurdu. Metropol hayatının üstünkörü temaslarla gelip geçişi karşısında insanlar haklı olarak güvensizliğe kapılır, diğerleriyle aralarına mecburen mesafe koyarlar. Büyük kentlerde yıllardır komşumuz olan kimselerin nasıl insanlar olduklarını bile çoğu kez bilmeyiz. Bu yüzden kasabalılar, metropol insanını, soğuk ve ruhsuz bulurlar.

“Para kültürü, hayatın kendi aracına tutsak düşmesi anlamına gelir” Simmel’e göre. Sürekli uyarılmış bir halde yaşamak, para ekonomisinin tesviyesinden geçip durmak, sonunda kent insanını boş vermişliğe, alaycılık ve ciddiyetsizliğe, bıkkınlığa, bezginliğe sürükler. Bıkkınlaşır; “Uyarılan sinirler, öylesine uzun bir süre boyunca bütün güçleriyle tepki vermeye zorlanmıştır ki, artık hiçbir şeye tepki vermez olur... Onun gözünde her şey, aynı donuklukta, aynı griliktedir. Hiçbir şey uğruna heyecan duymaya değmez.” Bu ruh halini, ancak aşırı heyecan ve şiddetli arzular arada bir bozabilir.

Arzuların tatmini, geçici bir rahatlama sağlasa da, kısa bir süre sonra yine eski duruma dönülür. Mesafe koymakla ve bıkkınlıkla kalınsa iyi... Kent hayatının cangılında, kalabalıklar karşısında insan, kendisini dünyayı ve diğer insanları değersizleştirerek korumaya yeltenir, akrabalarını, komşularını bile görmezden gelir. Gözleri gören ama kulakları işitmeyen birisi olur çıkar. Hal böyle olunca, “nedeni ne olursa olsun, yakın temas durumunda her an nefrete ya da kavgaya dönüşebilecek hafif bir hoşnutsuzluk, karşılıklı bir yabancılık ve tikslenme hissi” de belirir. Ama ne yaparsa yapsın nihayetinde onlara benzer, metropolde herkes birbirine benzer, hayat birörnekleşir. Birörnekleşmeye karşı tek çaresi, kendine gömülmek, sadece kendisine inanmaya başlamak, yanı sıra giysisiyle tavırla, en kısa sürede, en çarpıcı ve abartılı biçimde farkını göstermeye çalışmaktır. Tuhaflaşmış, tavırları yapmacıklaşmış, sivrileşmiş ne gam! Farklılığıyla dikkat çekmeyi başarabiliyor ya... Kalabalıklar içinde bedenler birbirine yakınlaştıkça, mekânlar daraldıkça herkesin kendi labirentinde yaşadığı metropolde ruhlar, nefes almak için birbirinden uzaklaşır, yalnızlaşır. Tüm bunlara rağmen insanlar bir sistem içinde bir aradalarsa, bizi biz yapan hiçbir şey yok burada deyip dağılıp gitmiyorlarsa hep “para” sayesinde. Metropoldeki sıkı sıkıya örülmüş toplumsal ağı örümceği para... Peki, bir asır önce Simmel’in tasvir ettiği, günümüz teknomedyatik dünyasında ıstırapları kat be kat yoğunlaşan şehrin insanı, yani para ekonomisinde yaşayan insan mutluluğu yakalayabilir mi?

Para ve saadet

Para ekonomisinin olumlu yanları da vardır Simmel’e göre. Her şeyden önce para, insanın amaçlarına yönelik aletler yapmaya muktedir bir canlı olduğunun en açık kanıtıdır. Alet, insan dehasını sembolize eder, iradesinin ihtişamını ve aynı zamanda sınırlarını canlandırır veya içerir.

Para sayesinde çok fazla insanla ilişki kurabiliriz. Birbirimize karşı yükümlülüklerimizi özel hizmet ve ürünlerle sınırlayabiliriz, diğer ekonomik sistemlerde olmayan doyumlar yaşayabiliriz. Para ekonomisinin ayrıca bireyselliklerin gerçekleştirilebileceği özgür bir ortamda, kişisel ilgi ve çıkarların korunup sürdürülebilmesi; işçinin üretim araçlarından kopartılması ve mutlakçılığın baskılarından, içinde yaşanan sosyal grupların sınırlamalarından kurtulma gibi faydalarından da bahsedilebilir. Para ekonomisinin olumlu yanları olarak bunları sıralar düşünürümüz Georg Simmel ama yol açtığı kültür trajedisi nedeniyle ona geçer not vermez. Para ekonomisinde parasız olmaz ama onunla da saadet olmaz.

Kimi liberallere, Allah selamet versin, pek sevdiğim Atilla Yayla Hocaya göre ise başımıza gelen her ne iyi şey varsa, çoğu para sayesinde... Hocamızın “İnsanların Hayattaki Beklentileri” başlıklı yazısını kısaltarak okuyalım:

“Denilir ki, insanlar zengin olmak, istediği her şeyi kolayca satın almak arzusuyla dolup taşar. Beğendiğini satın alabilen, endişe duymadan harcama yapmaya gücü olan insan mutlu insandır... ABD’deki... bir araştırma, insanları paradan puldan çok toplum içindeki statünün mutlu ettiğini gösterdi. Araştırma ‘beğenilen’ ve ‘saygı duyulan’ kişilerin geliri yüksek kişilerden daha mutlu olduğunu ortaya çıkardı... Yine araştırmaya göre, zenginliğin, paranın sağladığı saadet zamanla azalmakta, beğenilmek ve sosyal saygınlık ise kalıcı olmakta. Daha önce yapılan başka araştırmalarda da, mutluluk-para ilişkisi hakkında birden fazla eğilimin mevcut olduğunun tespit edildiğini okumuştum. Buna göre, sıfır noktasından veya çok aşağı gelir seviyelerinden hayata başlamasına rağmen iş yapıp para kazanarak gelir/kazanç merdiveninde yukarılara tırmanmaları insanlara büyük mutluluk veriyor. Ancak, aynı mutluluk hâli miras veya büyük bağış yoluyla hazır paraya konan insanlarda, özellikle gençlerde görülüyor. Hatta, çoğu zaman, tersi vuku buluyor...”

Aynı hususlar hem peygamberler hem filozoflar tarafından çok önceleri zaten vurgulanmıştı. Mesela, David Hume ve Adam Smith’in eserlerinde, insanların tasvip edilme arzusuna sahip ve bunun insan davranışlarını sevk ve idare etmede çok tesirli olduğu vurgulanır. Bununla beraber, hakikati görmek için peygamber veya filozof olmaya ihtiyaç yok... Paranın, para kazanma arzusu ve çabasının, zengin ve varlıklı olmaya çalışmanın ilgili şahsa da topluma da çok faydalı olduğu kanaatindeyim. Tarih de buna şahit...

Bununla beraber... para kendi başına bir amaç değil. O da nihayetinde saygı ve kabul görmenin bir aracına dönüşüyor, aynen sporda, bilimde, sanatta başarı gibi. Ancak, kesin olan şu ki, paranın ve para kazanma yolundaki çabaların insanlığa katkısı, sporun, bilimin ve sanatın katkısından çok daha -hatta karşılaştırılamayacak kadar- fazla.”

Yayla hocanın bu tespitleri üzerinde epeyce söz söylenebilir. Biz okuyucumuzu bu vesileyle Adam Smith’i anlattığımız önceki bir yazımıza (<https://kritikbakis.com/sermaye-devlet-ve-adam-smith/>) tekrar gönderelim ve sözü fazla uzatmadan devam edelim.

Para, elbette insan dehasının en parlak ürünlerinden... Bugünkü modern devlet yapısında ve devletlerarası işleyişte parayı ve ekonomisini eleştirebilirsiniz ama tümüyle reddetmeniz imkânsız. Su katılmamış anarşist değilseniz, bunlar tartışmasız hususlar... Simmel’in kavramsallaştırmasını takip ederek biz de “para ekonomisi” ve “paranın felsefesi ve psikolojisi” başlıkları altında ilerliyoruz. Burada altını çizmek, özellikle vurgulamak istediğimiz husus, kapitalizm-liberalizm-modernlik ilişkileri noktasında yaptığımız tartışma ve değerlendirmelere mutlaka “kâğıt para” bahsinin de ilave edilmesi gerektiği... Tüm bunlar birbiriyle çok yakından bağlantılı, biri olmadan diğer olmuyor.

Peki, bu paradoksun içinde dönüp dururken ne yapmalıyız?

Simmel, para ekonomisinin çekip çevirdiği kent hayatındaki bu trajedinin, yabancılaşmanın yalnızca sanatla aşılabileceği kanaatinde. O da ilk dönem modernliğin sıkıntıları içinde yaşayan bir münevver olarak çareyi sanatta arar. “Sanat ve yalnız sanat, gerçeğin elinden ölmemizi önleyecek bir şey varsa o da sanattır” diyen Nietzsche gibi düşünür. Simmel’e göre de sadece sanat, hayattan daha fazla bir şeydir. Hayat ve form sadece sanatta bir araya gelebilir. “Bireylerin para hırsına sahip olmadıkları hiçbir çağ, hiçbir dönem yoktur, ancak bu arzunun en yoğun ve büyük olduğu zamanların, bireysel tatminin en mütevazı olduğu, örneğin dini duyguların varoluşun nihai amacı olarak yüceltilmesinin gücünü kaybettiği dönemler meydana geldiği söylenebilir.” Böyle diyor Simmel. Burada biraz duralım, Simmel’den biraz geriye, Kierkegaard’ın yaşadığı zamanlara gidelim.

Modernlik trenine son anda binmiş yani modernliği ilk gören ve ona kafa yoranlardan biri olarak Soren Kierkegaard, modernliğin sadece seri üretim ürünler değil, aynı zamanda hepsi birbirine benzeyen, seri üretim insanlar olduğunu da anlamıştı.

Kierkegaard, bu seri üretim kitlesine “kalabalık” adını verdi ve ilk yazılarından itibaren, bu yaşayan klişeler topluluğunu doğuran ortama, medyaya, siyasi ve kültürel eğilimlere, felsefedeki akılcılığa tepkisini varoluşçulukla koydu. Ölümçül hastalık olan umutsuzluğa karşı insanları gerçek dine çağırdı. Ama bu çağrıyı kendisinden sonra gelen Nietzsche gibi Simmel de duyamadı, çareyi sanatta aradılar.

Bence, Kierkegaard’ın çağırısı, modernliğin sıkıntılarıyla baş edebilmek için maneviyatı yardıma çağırması önemliydi. Hala kulak vermemiz gereken ses, bu sestir. Zira başka türlü kadim mutluluk arayışıyla kendi dünyamız arasında asla paralellik kuramayız.

“Kadim mutluluk arayışı” derken erdemlerle bağıni koparmamış bir saadet anlayışından, ahlak ve yaşam felsefelerinin birbirlerine yapışık olarak yol aldıklarından bahsediyorum. Geleneksel dünyada insanın yeryüzünde bulunuş gayesi, mutlu olmak değildi, tam tersine mutluluğa layık bir insana olmaya çalışmaktı; mutluluk hep erdemlerle birlikte ele alınıyordu. Özellikle Müslüman filozoflar, mutluluğu ifade etmek için “es-saade” kelimesini kullanırlardı ve bu konuda konuşmaya başladıklarında ilk yaptıkları, kendi mutluluk anlayışlarıyla halk arasında “mutluluk zannedilen şeyler”i ayırmaktı.

Bunun için de “es-saadetü’l kusva, uzma, ulya” yani “en yüce mutluluk” demeyi yeğlerlerdi. Modernlikle (kapitalizmle, para ekonomisiyle) birlikte dünya, felsefesiz kaldı. Halkın mutluluk sandığı şeyler öne geçti, bu durum hiç sorgulanmadı zira daha çok tüketim için ahalinin geçici zevklerine göre davranmak kaçınılmazdı.

Evet; geldiğimiz noktada önemli olan ve üzerinde daha çok durmamız gereken şey, maneviyatı çerçevesinde, ahlaklı bir yaşam felsefesi içinde parayı nereye yerleştireceğimiz, para ekonomisinde nasıl bir tavır alacağımızdır. Bir hayat mücadelesi sürdürür insan, muvaffak olmak ister. Para kazanmak, başka insanların çalışmaları için ekmek kapısı açılmasına vesile olmak elbette muvaffakiyetlerden bir tanesi.

Ne yapıp edip para ekonomisine teslim olmamalı, varoluşumuzun nihai amacı olarak manevi hissiyatımızı yüceltmeyi sürdürmeliyiz. Yayla Hocamız, “Para kendi başına bir amaç değil” diyor ama erdemlerden ziyade parayı öne çıkardığımızda ister istemez para amaçlaşıyor. Paranın en belirgin toplumsal ve psikolojik işlevi, diğer amaçları araç düzeyine indirmek değil mi zaten? Aksi misaller olsa da yaşadıklarımız bunu göstermiyor mu? Para, kazanırız ya da kazanamayız, biz hayat mücadelesi için çalışalım, “en yüce mutluluk” için uğraşalım.

Kamusal Entelektüeller Ve Totaliterliğin Doğuşu

AHMET DEMİRHAN

www.kritikbakis.com

Hannah Arendt'in özellikle Siyasette Yalan ve Hakikat ve Siyaset makaleleri, sadece siyasetin doğasına dair felsefi mülahazalar içermesi açısından değil, genel anlamıyla yalanın neye karşılık geldiğine dair de uzunca bir tarihi olan Batılı bir geleneğe hem yaslanır ve hem de bu gelenekten ayrışır. Yaslanır, çünkü Arendt neredeyse bütün külliyatında felsefe tarihi boyunca siyasal eylemin mahiyetini, siyasetle ahlak, özgürlük, hakikat, otorite, irade, kültür gibi kavramların ilişkisini çözümlemeye çalışmış bir düşünür olarak, bütün bir Batı geleneğinde bu mahiyetin ve ilişkinin seyrini çıkarmaya çalışır. Ayrışır, çünkü Arendt siyasete, diyelim ki Carl Schmitt'in çağımızı belli sabiteler etrafında teşhis ederek depolitizasyon çağı olarak adlandırması veya Eric Vogelin'in modern siyaseti sürekli gnostizme doğru seyreden temsil ve hakikat ilişkisi girdabına düşmesi ya da aşağıda ele alacağımız üzere Alexandre Koyré'nin siyasette yalanı totaliter rejimlere havale eden bir tahlile tabi tutması gibi değil, her bir politik eylemin politik olmayan özelliğini dikkate alarak sanki başlangıç anlarındaki o henüz nüve halindeki karakterini yakalayacakmış gibi bir yerden değerlendirir. Bu da Arendt'e gelenekten bahsettiğinde dahi çok da ona bağlı

olmayan, siyaseti siyaset alanının dışından değerlendirme imkanı sunar. Roberto Esposito'nun deyimiyle, Arendt'te politik olanın depolitik denemeyecek, tam da politik olanı başlatacak politikasız (impolitical) bir boşluktan kalkan çözümlemesi vardır. Buna göre de hakikat ile politika belli bir ilişkiye girmiş olarak sunulur. Yalan bu ilişki tarzlarının değişen doğasına göre ya yer edinmez veya neredeyse belirleyici bir özellik halini almaya başlar.

Amerikan bir dünya düzeniyle çok da uyumlu olmayan nadide bir kamusal entelektüel olarak Arendt'in bu ilişkiyi nasıl değerlendirdiğine geçmeden önce, siyaset, hakikat ve yalan arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna dair belli başlı noktalara değinmekte fayda var. Kaba hatlarıyla bir tasnif yapıldığı akılda tutulmak kaydıyla, klasik felsefi gelenekte yalan, çok da dikkate alınan bir eylem değildir.

Örneğin Platon'un muarızları, yalancılar değil, sanki bir fikirleri varmış ve bu fikirler de çok kıymetliymiş gibi davranan sofistlerdir.

Sofistler yalancı değil, görüşlerini, kanılarını veya kanaatlerini hakikatmış gibi sunan sahtekarlar, belki de hakikat kalpazanlarıdır.

Platoncu sistemi büyük oranda vasatlaştıran ve aslında bu yolla da sadece Batı'daki değil, Şark'taki felsefeye de damgasını vuran Aristoteles'te ise yalan yerine sözün doğru veya yanlışlığı odak noktasındadır. "Bütün insanlar yalancıdır" gibi bir söz, yalan değil, ya doğru veya yanlış ölçütlerine vurulur. Batı'daki Orta Çağ döneminde ise klasik yalan anlayışı varlığını sürdürür. Ancak yalan yerine, hakikati herkese sunmayı gereksiz bulan bir sır fikriyatının ve buna göre tanzim edilmiş bir siyaset anlayışı da hakimdir. Her ne kadar bütün Hristiyanlık tarihi için genellenemese de yalan söylemek değil, ahit mantığından gelen bir düşünceyle, yalan yere şahitlik etmek ise cezalandırmayı hak eden bir eylem olarak görülür.

Modern dönemin başlarında yalan konusunda bazı çeşitlenmeler görülür. Bir yandan püritenliğin katı tutumu ve diğer yandan (diğer adı modern çağ olan) Protestanlığın felsefi sözcüleri eliyle yeni bir düşünce geleneği başlatması, yalanı diyelim ki Hobbes'taki gibi toplumun varlık nedeni olarak sunulan bir Egemen altında yapılan sözleşmenin içinde eriyen bir hakikate veya Kant'taki gibi bir yakın arkadaşını öldürmeye namzet bir katilin onun nerede olduğuna dair sorusu karşısında da dahil, hiçbir şart altında yalan söylenmemesi gerektiğini öne süren doğru sözlülüğü aklın kutsal bir emri olarak görmesine varan derecede farklı veçheleriyle değerlendirmeye yol açar. Hobbes matematiksel doğruların bile egemenlik hakkına veya çıkarına aykırı olduğu sürece bütün geometri kitaplarının yakılmasına yol açabileceğini öne sürerken, Kant kasti yalan söylemenin ahlaki varlıklar olarak insanın ödevinin ihlal edilmesi anlamına geldiğini iddia eden bir koşulsuzluk nazarından meseleye yaklaşır. Yine de bütün bunlar yalan ile siyaset arasında bütüncül bir ilişki kurulmasını sağlayabilecek ölçütler vermez. Yani, hala yalanın belli koşullar altında söylenebileceği; bunun da en çok zarardan korunma veya düşmanını aldatma karşısında geçerli olduğu; üstelik genel olarak konuşma yetisine sahip olmanın ister masum bir niyetle, isterse de belirli amaçlarla yalan söylemeye yol açabileceği bir tablo sözkonusudur. Bu nedenle davranış olarak bakıldığında Hobbes bazı durumlarda yalan söylememektense söylemenin yeğ olduğunu; Kant ise, Hobbes'un aksine, kasti yalanın başkasına zarar vereceği için ahlaki olarak yanlış olduğunu ileri sürer. Tekrarlamak gerekirse, yalan henüz siyasetle ilişkisi içinde bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Yalanı siyasetle ilişkili kılmaya dönük ilk ciddi hamlelerden birisi, Alexandre Koyré'nin ilk kez 1945 yılında yayınlanan "Modern Yalanın Siyasal İşlevi" adlı makalesidir ve hem "modern yalan" gibi bir ifadeyi kullanmasıyla, hem de yalanın siyasal işlevine odaklanmasıyla dikkat çeker. Her ne kadar ayrıca ele alacağımız üzere Arendt'te de klasik dönemde yalan ve modern dönemde yalan türü bir ayırım yapma varsa da, felsefe tarihiyle ilgilenen, ilk yıllarında Almanya'da fenomenolog Edmund Husserl ve matematikçi David Hilbert gibi isimlerle çalışan, ancak Husserl'in tezini

kabul etmemesi üzerine öğrenimini Fransa'da tamamlayabilen, en meşhur eseri modern evren algısının oluşumunu konu edinen Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene adlı bir bilim felsefesi tarihi olan Koyré "modern yalan"la kendi ifadesiyle fenomenolojik yalanı kastetmez. Fenomenolojik yalan, insanın konuşma yetisine sahip olmasının neticesi olarak yalan söyleme olasılığıdır.

Elbette ilk kent (polis) kurulalı beri politik yalanlar da var olmaya başlamıştır; ancak Koyré, "yalan" konusunda dilden ve toplumsallıktan yola çıkan, ancak bir silah olarak kullanılarak düşmanın veya bir rakibin alt edilmeye çalışılmasından kimi zaman masumane bir eğlence olarak kullanılmasına kadar çeşitli alanları kapsayan bir alanı yalanın fenomenolojisiye atfeder. "Günümüzdeki kadar hiçbir zaman bu kadar çok yalan söylenmemiştir. Yalan da hiç bu kadar utanmazca, bu kadar sistematik, bu kadar biteviye olmamıştır" diyen Koyré, kendisinin modern ya da çağdaş (comtemporary) olarak adlandırdığı, hiçbir dönemde bu kadar sık görülmediğini kaydettiği bir yalan türüne, fenomenolojik yalan türünün aksine, "çağdaş siyasal yalan" adını verdiği bir yalana yönelir. Üstelik bu yalan türü, hem de Popper'ın "açık toplum ve düşmanları"na dair telakkilerini bir şekilde zihnimizin köşesinde tutmayı sevkedecek derecede, geçmişin kapalı bir dünya algısından sonsuz evren algısına geçildiği iddiasını haiz bir felsefi tasavvur aleminde, dünya tarihinde görülmediği kadar çok rastlanan bir yalan türü olarak çağdaş siyasal yalanlardır. "Yazılı ve sözel kelimeler, radyo, bütün teknik gelişmeler, artık yalanın hizmetine sokulmuştur. Modern insan -totaliteryan cins [genus totalitarian] olarak- yalanda yıkanır, yalanı nefes alır, varoluşunun her anında yalana esirdir".

Bu kadar total bir yalana mazur kalmak, Koyré'ye göre, yalanın kitlesel niteliği nedeniyledir. Yalan artık "kitlesel tüketim için kitlesel çıktı"dır. Bundan entelektüel emek de muaf değildir. "Kitleleri hedefleyen yönelik bütün üretim, özellikle de bütün entelektüel üretim, düşük standartlara boyun eğmeye mahkumdur. Dolayısıyla, bütün o teknik inceliklerine rağmen modern propagandanın içeriği son derece iğrençtir, hakikate, hatta gerçeğe yakınlığa karşı mutlak ve total bir küçümseme sergiler; ancak bu propagandanın hitap ettiği kişilerin entelektüel kapasitelerine yönelik küçümsemeyle eşdeğer bir küçümsemedir bu".

Elbette modern insanı fenomenal düzeyde olmasa da siyasal düzeyde oldukça kitleselleştiren, üstelik zihni kapasitesini de düşülten tasvirlerdir bunlar.

Ancak Koyré'nin "modern insan"ı birden başka bir hale bürünür; bununla birlikte elbette entelektüeller de. Koyré çağdaş siyasal yalanı, bütün çağdaş toplumlar için değil, totaliter rejimlerin eleştirisi için bir araç, hatta silah olarak kullanır: "Totaliter rejimlerin resmi felsefeleri, herkes için geçerli tek bir nesnel hakikatin var olduğu fikrini oybirliğiyle saçma olarak damgalarlar". Bu tuhaf bir iddiadır; üstelik sadece örneğin günümüzde Badiou'nunki gibi hakikati ontolojik

olarak koyutlamaya çalışan, bunu da Bir'in (yani, totalitenin) hakimiyetinden çıkaracak; kişiden tek bir hakikate bağlılığı değil, ne olduğu ayrıca tartışılmak kaydıyla hakikate sadakati bekleyecek; dolayısıyla (küme teorisinden aldığı ifadelerle Bir'i değil, bir-gibi sayma'yı temel alarak) herhangi bir kümeye dahil olmayı kırabilecek bir sadakati önceleyecek görüşlerle kıyaslandığında, hakikati tek ve nesnel bir şekilde kurgulamasıyla da değil. Her ikisi de Fransızca yazan bu iki ismin aralarında neredeyse yarım yüzyıl gibi bir dönem olduğu düşünüldüğünde kırılmanın büyüklüğü önemlidir elbette. Ancak asıl tuhaf olanı, Koyré'nin totaliter rejimler ile hakikatin nesnel totalliği arasında kurduğu ilişkidir. Hakikat totaliterdir ve tektir; oysa totaliter rejimler ile bunların resmi felsefeleri, "tek bir nesnel hakikat" olduğunu kabul etmezler, bunu saçma olarak damgalarlar; bunun yerine, "hakikat'in [truth] ölçütünün gerçeklikle [reality] değil, bir ırkın ya da ulusun veya sınıfın ruhuyla [spirit] uyumlu olduğunu; yani, ırksal, ulusal veya faydacı olduğunu" ileri sürerler. "Hakikat" totaldir, nesneldir, herkes içindir; ancak totaliter rejimler bunu kabul etmezler.

Hakikat ile totalite(rlik) arasında kurulan bu ters ilişki, kitlesel yalana dünya tarihinde çağdaş döneme kadar olmadığı ölçüde maruz kalan, bu nedenle "genus totalitarian" olarak nitelendirilen "modern insan"dan "totaliter rejim"e geçişin kaldırıcı olarak kullanılan "tek bir nesnel hakikat" ölçütünü de dönüştürür. Böylece totaliter rejimlerin entelektüellerinin bilimsel yayınları bile hakikat olmaktan çıkar ve "propaganda" halini alır. İşte modern dönemde fenomenolojik olarak bir hile veya bir eğlence, konuşan bir varlık olmanın getirdiği doğal bir uzantı olarak görülebileceğini iddia eden Koyré'nin yalanın siyasal işlevlerine dair başat kavramı da burada ortaya çıkar ve aslında açıktan ölen Gazzeli bebeklerin fotoğraflarının "gerçek" olmadığını; bu bebeklerin anneleri onları aç bıraktığı için öyle olduklarını; aç bırakılmalarının nedeninin ise "propaganda" olduğunu iddia eden Britanyalı TV sunucusunun, soykırımcı Netanyahu'nun Batı ile Batı dışını ak ile kara ilan ederek israilliler olarak Batılı değerlerin yılmaz savuncusu olduklarını ilan eden beyanlarını yankıarcasına konuşmasının rahatlığını sağlayan nokta da burasıdır. "Propaganda" modern siyasal yalandır ve tek, nesnel, herkes için geçerli bir hakikat yerine, "doğru ve yanlış alanının dışında" işler. Koyré'ye göre "propaganda", hakikate uygun gerçek ortaya çıktıktan sonra yanlışlanabilirliği de ortaya çıkan bir alanın dışında kalmakla yetinmez; ayrıca böyle bir doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik ölçütünü de sömürür: "Doğru ve yanlış, hayal ile gerçek arasındaki ayrım, totaliter rejimler içinde önemli bir rol oynar. Sadece konumları tersine dönüşmüştür: Totaliter rejim, yalanın önceliği üzerine kurulmuştur".

Makalenin yazıldığı 1945 yılı düşünüldüğünde, henüz Soğuk Savaş'ın katı ayrımlarının kurumsallaşmadığı bir dönemde olduğumuz; Koyré'nin de geçmişte kalan Nazi rejimi ve hala bir tehdit olarak duran Sovyet rejimi

üzerinden yalan ile siyaset arasında bir ilişki kurarak bunu "hür dünya"nın dışında bir ilişki olarak sunmaya çalıştığı ortadadır. Her ne kadar kitlesel iletişim araçları daha çok "hür dünya"da aktifse de yalanın önceliği üzerine kurulu totaliter rejimler, tek bir hakikati kabul etmeyerek işin "propaganda"sıyla ilgilenmekte ve ona göre kitlelerini yalana sürüklemektedirler.

Aslında bugün de süren bir tasnifin yalan ve siyaset üzerinden ilk ciddi denemelerinden biri olan Koyré'nin makalesi bunu ilginç bir mantıkla meşrulaştırmaya çalışır: Gizli cemiyetler mantığıyla. Bu meşrulaştırma çabasında fenomenolojik yalan tasnifi ve bazı hızlıca geçirtilen sosyolojik mülahazalar önemli bir rol oynar. Her ne kadar felsefede yalana karşı bazı sert tutumlar varsa da, (Koyré'nin aşırı bir genellemeyle ifade ettiği belirtilmesi gereken) dinler de tek hakikat olarak gördükleri Tanrı karşısında yalana çok müsamaha göstermeseler de, toplumsal olarak bakıldığında, aşırı püriten "Quaker'lar ve Vehhabiler" gibi, "bir yabancıya herhangi bir şart altında herhangi bir yalan söylemeyi yasaklama noktasına varan dinler" istisna, yalan "neredeyse her toplumda hile bir savaş aracı olarak meşrudur". Bir zamanlar Türkiye'de saçma bir şekilde sadece toplumsal enerjinin harcanmasıyla değil, elit çevrelerinde büyük bir yatırım yapmasıyla dikkatleri üzerine çeken "takiyye" gibi her türlü versiyonuyla şiiğe özgü bir aldatma tekniğinden haberdar olmadığı anlaşılan Koyré'nin yalanı gizli cemiyetlerle birleştirmesi, aslında Schmitt'te kamusal olarak anlamlı olan ve harici başka bir siyasal topluluğu işaret eden bir "düşman" kategorisini toplumun tam ortasına yerleştirmesiyle gerçekleşir.

Koyré'ye göre yalana toplumsal olarak "barışçıl ilişkilerde mücade edilmez. Ancak doğruluk diplomatların usta hususiyeti olarak değerlendirilmemiştir. Yabancı her zaman potansiyel bir düşmandır. İş alanında yalana şöyle ya da böyle mücade edilir. Burada da adetler, giderek daha da daralan bazı kısıtlamalar getirir. Ne var ki, en katı ticari tamamüller, reklamların tescilli sahteciliğine göz yummaz. Demek ki yalan hoşgörülle karşılaşır, kabul edilir. Ama yalnızca bu kadar, yalnızca belli şartlar altında hoşgörülür ve kabul edilir. İstisna savaştır: O zaman, ancak o zaman, yalan haklı bir araç halini alır". Lakin yalanın ancak savaşta haklı bir araç olarak kabul edilmesi ve hoş görülmesiyle, gizli cemiyetler arasındaki ilişki ve bu ilişkinin totaliter rejimlerle bağlantısı nedir?

Bunu sağlayan savaşın, "anormal, dönemsel, geçişi bir hal" olmaktan çıkması ve "sürekli" kılınmasıdır. "Bir zamanlar acil durum ölçütü olan yalan, artık norm haline gelir". Böylece "kendisini düşmanlarla çevrili gören toplumsal bir grup, bir an bile onlara karşı herhangi bir silahı kullanmaktan çekinmeyecektir". Burada da en önemli silah hakikat ve yalandır: "Kendi aralarında doğru, dışa karşı yalan". Üstelik "bu davranış kalıbı, alışkanlıklara derinden sirayet edecektir". Eğer sözkonusu toplumsal grup, kendisinin bütüncül bir şekilde tehdit edildiğini hissederse, artık alışkanlıklarına

kadar sirayet etmiş yalanı, kendi içinde hiyerarşik bir yapı oluşturarak ve dolayısıyla elitleri eliyle neyin doğru, neyin de yalan olduğunu sistemleştirerek gizli cemiyet halini alır. Elbette her toplum için gansterler tayfası veya lobiciler de dahil, çeşitli gruplar kendi grupları dışındakilere karşı belirli tepkiler geliştirir; ancak Koyré'ye göre gizli cemiyetin en dikkat çeken özelliği, bir "sır" paylaşımlarıdır. "Sır" da grup üyelerinin kendi düşüncelerini ya da inançlarını ifade etmelerine engel olur. Bunun aksine hep kendi düşüncelerinin veya inançlarının tersini dile getirirler: "Gizli bir cemiyetin üyesi için, söz düşüncelerini gizlemenin aracıdır". Üstelik böyle bir cemiyetin üyesi, herhangi bir başka üyenin ve en çok da gizli cemiyetin elit liderlerinin, kamusal olarak ifade ettiği hiçbir şeye inanmaz; çünkü kamuya yapılan açıklamaların "başkaları" için yapıldığını bilir. Böylece bir paradoks ortaya çıkar: Gizli bir cemiyetin üyesi, liderine, onun ifade ve beyan ettiği şeye inanmayı reddederek güven besler.

İşte Koyré tek ve nesnel bir hakikate, yani hakikatin totaliterliğine bağlı olmak yerine yalan ilkesi üzerine kurulu totaliter rejimleri böyle bir gizli cemiyete benzetir. Aralarındaki en ciddi fark, gizli cemiyetlerin kamusal hayattan saklı bir şekilde hayatta kalmaları iken, totaliter rejimlerin apaçık ortada olmalarıdır. Totaliter rejimler, "apaçık gün ışığında gizliliklerini yürütür", yani apaçık bir şekilde komplo kurar (conspire): "Kitleleri kışkırtmaya ve kazanmaya, onları bir araya getirip örgütlemeye azimli totaliter rejim, spot ışıklarının altında görünmeli ve hatta bu spot ışığını kendi üzerine ve her şeyden önce liderleri üzerine yoğunlaştırmalıdır. Sıradan üyelerinin gizlenmeye çalışması da gerekmez; aksine, gruba, 'parti'ye üyeliklerini açıkça sergileyebilirler, yabancıların dikkatine sunabilirler ve bu amaçla da -amblem ve nişanlar, kol bantları ve hatta üniformalar, ritüel eylemlerin kamusal sergilenmesi gibi- üyeliğin bariz işaretlerini kullanabilirler. Ne var ki bu durum onların gizli cemiyetler gibi olmamasını gerektirmez. "Zira açık komplo, gizli bir cemiyet değilse de, hala sırrı olan bir cemiyettir". Bu hakikate karşı yalan ilkesi üzerine kurulu, yalanı kitlelere mal etmeye dönük açık komplonun sırrı ise liderler ve bilimsel gerçekler konusunu bile propaganda mevzuu haline getiren entelektüeller tarafından tayin edilir.

Koyré'nin totaliterlik ile yalan üzerine kurduğu ilişki, elbette modern dönemlere özgü bir kitlesel yalan tasavvuruyla ve bu tasavvur karşısında modern insanı bütüncül olarak genus totalitarian olarak tasviriyle uyumsuz. Modern insanın maruz kaldığı modern yalan, totaliter bir hakikat karşısında kendi hakikatini (daha doğrusu kendi yalanını) sanki apaçık bir gizli cemiyetmiş gibi kurumsallaştıran totaliter rejimler tespiti için işe koyulmuş gibi durur. Zaten Koyré'den hakikatin nasıl nesnel ve tek olduğuna dair herhangi bir söz işitmeyiz. Bu da Koyré'nin hakikat anlayışının, sanki herkese söylenmeyecek bir hakikati yansıttığı gibi bir doğrusu en azından kendisi için şaşırtıcı bir duruma yol açar.

Ne var ki Koyré, kendinden menkul ayrımlarına bir yenisini daha ekleyerek, modern dönemde bütüncül ve kitlesel olarak modern yalana maruz kalan modern insanı, bu kez, totaliter rejimlere dair yaptığı gözlemlerle ikiye ayırır. Bir "totaliter antropoloji" vardır ve bir de "liberal-demokratik antropoloji".

Hakikat, siyaset ve yalan konusunda yaptığı, doğrusu analitik olarak izlenmesi güç tahlillerine felsefi bir derinlik kazandırmak gibi işlediği öne sürülebilecek bu ayırmada totaliter antropoloji, bir totaliter insan öngörür: "Totaliter antropoloji, eylemin önemini, rolünü ve önceliğini savunur. Ancak buna rağmen aklı küçümsemez -en ufak bir şekilde bile. Daha doğrusu, aklın küçümsediği -ya da nefret ettiği- kısmı yalnızca en yüksek biçimleriyle kendini gösterir: Sezgisel idrak, teori, Greklerin nous'u. Ancak söylemsel akıl ve rasyonelleştirmeye gelince, totaliter antropoloji tam anlamıyla benimser. Bu tür bir akıl yürütme, ölümlülerin sıradan yolculuğu için reddedilecek kadar çok yüceltilir". Böylece totaliter antropoloji içinden bir "insan" tanımına varılır: "Totaliter antropolojide insan, düşünceyle, akılla ya da yargıyla tanımlanmaz; çünkü ona göre, insanların büyük çoğunluğu bu yetilerden yoksundur". O zaman totaliter rejimlerin totaliter antropolojisi için insan nedir? Aslında bellidir de Koyré olumsuz nitelikleriyle tarif etmeyi tercih eder: "Totaliter antropoloji, bütün insanları için tek ve müşterek beşeri herhangi bir özün varlığını reddeder". Sartre'ın filan mezarında dönmesine neden olabilecek bir tanımlamadır bu; ancak, daha ilginç olanı, totaliterlikten kaçmak isterken hakikati totaliterleştiren Koyré'nin, bu kez de totaliter antropolojiden kaçmak için insanı totaliterleştirmesidir. Bunun karşısında, Koyré'nin de aslında makalesinin yazılma gayesi olan, övmek ve ölümlülerin erişemeyeceği bir yüксеklığe çıkarmak istediği "liberal-demokratik antropoloji", herhangi bir özelliğiyle sunulmaz.

İsrail İstihbarat Eski Başkanı: İsrail Kazanamayacağı Bir Savaş Veriyor

YAZAR: AMI AYALON

TERCÜME VE TAKDİM: CENGİZ SÖZÜBEK

Gazze'deki Felaketi Durdurabilecek Tek Yol Filistin Devleti'nin Kurulmasıdır – ve Dünya Bu Yolda Öncü Olmalıdır

Ami Ayalon

5 Ağustos 2025, Foreign Affairs

Tercüme ve Takdim: Cengiz Sözübek

İsrail iç istihbarat örgütü Şin-Bet'in eski başkanı Ami Ayalon, açık kaynaklara yansıdığı kadarıyla en az on yıldır savunduğu "iki devletli çözüm" görüşünü Foreign Affairs dergisinde yazdığı makalede tekrar gündeme getirdi.

Fransa, Kanada, İngiltere gibi ülkelerin eylül ayına kadar Filistin devletini tanıyacaklarını adeta "zafer" havasında anlatan Ayalon, Filistin devletinin kurulmasının İsrail'in "güvenliği" için olmazsa olmaz olduğunu düşünen birisi. Nisan'2025'te The Guardian gazetesinde de benzer şeyler yazmıştı:

"Birkaç hafta önce, hayatlarını İsrail'in güvenliği ve refahına adanmış 17 meslektaşımın birlikte, Yahudi ve demokratik bir devlet olarak İsrail'in geleceğinin o kadar tehdit altında olduğuna karar verdik ki, alarmı çalmak sadece benim sorumluluğum değil, aynı zamanda yükümlülüğümdür. 18 kişiyle birlikte, iki büyük İsrail gazetesinde tam sayfa ilan verdik. Bu ilanda, İsrail devletinin temel yapısının ve kuruluş değerlerinin aşındığını açıkça belirttik. Gerçek şu ki, Gazze'deki rehinelерimiz, hükümetin mesihçi ideolojisi ve kendi kişisel çıkarları için iktidara tutunmaya çaresiz olan Başbakan Benjamin Netanyahu tarafından terk edildi.

Hükümetimiz, kendi iktidarını korumak ve güçlendirmek için devletin demokratik işleyişini baltalıyor.

Bizi, ulaşılabilir hiçbir askeri hedefi olmayan ve sadece daha fazla can kaybı ve nefretle sonuçlanabilecek sonsuz bir savaşa zorluyor.

Karşı karşıya olduğumuz kriz varoluşsal bir krizdir. Eğer rotayı düzeltmek için yeterli ivme oluşturamazsak, İsrail'in Yahudi ve demokratik bir devlet olarak varlığı tehdit altında olacaktır.

İsrail'in geleceği için mücadele eden ben ve birçok kişi, Birleşik Krallık Yahudi topluluğunun en büyük temsilci organı olan İngiliz Yahudileri Temsilciler Kurulu üyelerinin seslerini bizimle dayanışma içinde ve yürüttüğümüz varoluş mücadelesine destek olarak duyurmasından büyük memnuniyet duyduk."

Ami Ayalon Filistin devletinin kurulmasının gerekliliğiyle ilgili bu görüşünün arka planı için, HAMAS'ın kurucusu Şeyh Admed Yasin'in 1997 yılında verdiği bir röportajda söylediklerine atıf yapıyor:

"Şeyh Ahmed Yasin, 2027 yılına kadar Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında şeriat kanunlarıyla yönetilen birleşik bir İslam devletinin kurulacağını öngören tüyler ürpertici bir tahminde bulunmuştu.

Bunu neyin engelleyebileceği sorulduğunda,

"Tek korktuğum şey, Filistinlilerin Yahudilerin İsrail'in yanında bir Filistin devletinin varlığına izin vereceğine inanmasıdır"

yanıtını vermişti.

Bu itiraf, temel bir gerçeği ortaya çıkardı: Hamas'ın gücü umutsuzluğa bağlıdır. Alternatiflerin yokluğundan beslenir. Ancak Filistin devleti için uluslararası destek gören, inandırıcı bir yol sunulursa, Hamas'ın çekiciliği yok olur.”

On yıllardır süren katliamlarına Gazze'yi yok ederek devam eden İsrail için geri sayımın hızlandığını gören Ayalon, Filistin devletinin kurulması durumunda tüm bu vahşetlerin unutulacağını, İsrail'in Likudnik İsrail kuyruğunu bırakıp kaçarak var olmaya devam edeceğini düşünüyor.

Filistin devletinin garantörlüğü için önerdiği Suudi Arabistan'ın prensinin “Filistin meselesini kişisel olarak önemsiyor muyum? Hayır, ama halkım önemsiyor” sözünden yola çıkarak hem müslüman halklardaki İsrail öfkesinin hem de Filistin halkının HAMAS desteğinin “İki Devletli Çözüm”le biteceğini zannediyor.

Ami Ayalon “fakir tavuk yiyorsa, ikisinden birisi kusurludur” yahudi atasözünü muhtemelen biliyordur. Ne kendisinin ne de kovuldukları Avrupa başkentlerinin “Filistin devleti desteği”nin niyetinin sahipsiz ve insani olmadığını tüm dünya halkları biliyor.

2016'da “Obama Parametreleri” başlıklı yazısında Obama'nın önderliğinde “İki Devletli Çözüm”ün formülasyonunu hazırlayan Ayalon unutmamalı ki “1967 sınırlarına geri dönelim” gibi en makul bir talebi bile kabul etmeyen İsrail'i ve “bizi de yahudiler yönetiyor zaten” yalanına sarılanları hiç kimse unutmayacak.

İsrail için yeni bir “Osmanlı”nın kurulmasından daha korkuncu, yahudilerin sığınacakları bir Osmanlı'nın artık olmayacak olması olacak.

Tarih yatağına doğru geriye akarak ilerlemeye başladığında o kadar hızlanır ki, karşısında kimse duramaz: önce 1967, biraz sonra 1948 ve biraz daha sonra da Sibiry'a'nın derinliklerinde “Seneye Kudüs'te”

İsrail İstihbarat Eski Başkanı: İsrail Kazanamayacağı Bir Savaş Veriyor

Gazze'deki Felaketi Durdurabilecek Tek Yol Filistin Devleti'nin Kurulmasıdır — ve Dünya Bu Yolda Öncü Olmalıdır

Ami Ayalon

5 Ağustos 2025, Foreign Affairs

7 Ekim 2023'te Hamas'ın önderliğinde gerçekleştirilen operasyonun ardından patlak veren savaş, Arap Baharı'ndan bu yana Orta Doğu'da yaşanan en dönüştürücü çatışma haline geldi. Ancak İsrail Savunma Kuvvetleri'nin Hamas'ı yok etmek için başlattığı kampanyadan 22 ay sonra, İsrail hâlâ belirli bir siyasi sonuca ulaşamadı. Gazze'de ateşkes müzakereleri başarısızlıkla sonuçlandı ve İsrail'in savaşın “sonrası” için bir vizyon geliştirememesi, bölgedeki insani felaketi derinleştirdi ve açlık sorunu da giderek kötüleşiyor. Çatışma giderek ölümcül bir bölgesel ve uluslararası soruna dönüşürken, İsrail dışındaki aktörler çözüme ulaşmak için devreye giriyor: Geçen pazartesi, Fransa ve Suudi Arabistan, çatışmaya daha kesin bir son vermek için

Birleşmiş Milletler'de bir plan başlattı ve diğer ülkeleri Filistin devletini tanımaya ve BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayalı olarak 1967'de belirlenen sınırlar boyunca devletlerin kurulmasını desteklemeye çağırdı. Kanada, Fransa ve Birleşik Krallık, savaş sona ermedikçe Eylül ayına kadar Filistin devletini tanıyacaklarını açıkladı. İsrail'in mevcut hükümeti, Hamas'ın altyapısını ortadan kaldırma hedefini büyük ölçüde gerçekleştirmiş olmasına rağmen yaklaşımını değiştiremiyor gibi görünüyor. İsrail'in uzun vadeli bir vizyonunun olmaması, İsrail, Gazze ve daha geniş bölgeyi uzun süreli bir kaos içinde bırakmıştır. Net bir siyasi hedefi olmayan savaşlar kazanılamaz. Sonlandırılmaları da mümkün değildir. İsrail'in planlama boşluğu ne kadar uzun sürerse, şu anda yaşanmakta olan felaketten daha kötüsünün yaşanmasını önlemek için uluslararası aktörlerin bir araya gelmesi o kadar gerekli hale gelecektir. Bunu sadece İsraililer ve Filistinliler için değil, bölgenin istikrarı ve kendi çıkarları için de yapmaları gerekmektedir. Hamas'ın 7 Ekim'deki operasyonunun ardından başlayan savaş haklıydı. Bugün ise adaletsiz, ahlaka aykırı ve ters etki yaratır hale gelerek Gazze'deki insani felaketin sorumluluğunu Hamas'tan İsrail'e kaydırmaktadır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Yirmi birinci yüzyılda Ortadoğu'nun stratejik manzarasını yeniden şekillendiren iki olay vardır: Arap Baharı ve 7 Ekim saldırıları. 2010 sonlarında başlayan Arap Baharı, birçok Ortadoğu rejiminin iç dinamiklerini kökünden değiştirmiştir. Sokak hareketlerini güçlendirdi ve otokratların geleneksel meşruiyetini zayıflattı, en otoriter liderleri bile halklarının duygularına daha duyarlı hale gelmeye zorladı. İsrail ve ABD liderleri, uzun vadede Arap Baharı'nın çeşitli bölgesel aktörlerin İsrail-Filistin çatışmasına nasıl tepki vereceğini etkileyeceğini anlamalıydı. Filistin davası, uzun süredir Sünniler ve Şii'ler, Araplar ve Persler, İslamcılar ve milliyetçiler gibi birbirinden farklı aktörleri birleştiren bir bayrak görevi gördü. Bu mesele, İran'ın “ateş çemberi” için ideolojik bir yapıştırıcı görevi gördü: Lübnan'daki Hizbullah, Gazze'deki Hamas, Yemen'deki Husi milisleri ve Irak ve Suriye'deki Şii milisler. Bu gruplar genellikle birbirleriyle çatışmışlardır ancak Filistin davası, daha geniş Müslüman dünyasında bir toplanma noktası ve meşruiyet kaynağı olarak işlev görmüştür.

Bu gerçeği görmezden gelmek, hem bölgesel hem de küresel politika yapımcılar tarafından yapılan kritik bir hataydı. 7 Ekim katliamı sadece barbarca bir terör eylemi değildi. On yıldan fazla bir süredir Başbakan Benjamin Netanyahu'nun İsrail politikasını belirleyen “çatışma yönetimi” doktrinine doğrudan meydan okuyan kasıtlı bir siyasi mesajdı. Aynı zamanda, Arap devletlerinin İsrail-Filistin çatışmasını çözmek için ciddi çaba sarf etmeden İsrail ile diplomatik ilişkilerini normalleştirmeye devam edeceği yönündeki ABD'nin varsayımlarına da bir tokat oldu.

Bu yanılsama 2023 sonbaharında paramparça oldu ve diplomatik pragmatizmle bir arada tutulan, ancak çözülmemiş şikayetlerle çalkalanan bölgenin kırılabilirliğini

ortaya çıkardı. ABD'nin arabuluculuğunda 2020 yılında imzalanan İbrahim Anlaşmaları, diplomatik bir zafer olarak kutlandı. Bu anlaşmalar, İsrail ile başta Bahreyn, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere birçok Arap ülkesi arasında barışı resmileştirdi. Ancak bu anlaşmalar, Filistin sorununun bölgede önemsiz hale geldiği ve Filistinlilerin kendi kaderini tayin etme arzusu göz ardı edilerek daha fazla normalleşme anlaşması yapılabileceği şeklindeki tehlikeli ve yanlış inanca dayanıyordu. Bu stratejik hesap hatası, İsrail'i yerleşim yerlerini genişleterek ve Filistin topluluklarını mülksüzleştirerek Batı Şeria üzerindeki kontrolünü derinleştirmeye ve Filistin Yönetimi'ni zayıflatmaya cesaretlendirdi. Bu durum, Hamas'ın Gazze'deki siyasi boşluğu daha da doldurmasına ve engellenmiş Filistin Yönetimi'ni kenara iterek kendisini Filistin haklarının tek savunucusu olarak göstermesine olanak sağladı.

Eylül 2023'te ABD Başkanı Joe Biden, Hindistan'ı İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri üzerinden Avrupa'ya bağlayacak iddialı bir ekonomik plan olan Hindistan-Orta Doğu Koridoru'nu açıkladı. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne stratejik bir karşı ağırlık oluşturması amaçlanan bu proje de Filistinlileri marjinalleştirerek onlara sadece sembolik jestler sundu. Hamas ve özellikle lideri Yahya Sinwar için önerilen koridor, Arap liderlerin ve uluslararası aktörlerin ihaneti anlamına geliyordu. Artık, ABD ve Suudi Arabistan'ın öncülüğündeki planın Sinwar'ın 7 Ekim saldırısını başlatma kararında merkezi bir faktör olduğu anlaşılıyor.

7 Ekim ve sonrasında İsrail'in başlattığı askeri hareket, Körfez monarşileri de dahil olmak üzere diğer bölgesel liderlerin siyasi hesaplarını yeniden tanımladı. Suudi Veliaht Prensi Muhammed bin Selman, Eylül 2024'te ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken'e açıkça şöyle dedi: "Filistin meselesini kişisel olarak önemsiyor muyum? Hayır, ama halkım önemsiyor." Bu açıklama, daha geniş bir gerçeği ortaya koydu: Otokrasilerde bile kamuoyu, liderlerin görmezden gelemeceği bir güç haline geldi.

SERT ÇATAL

Eşi görülmemiş askeri başarılarının ardından İsrail, tarihi bir dönüm noktasında bulunuyor. Bir yol – İsrail'in şu anda izlediği yol – ülkeyi Mısır ve Ürdün ile mevcut barış anlaşmalarının aşınmasına, iç kutuplaşmanın derinleşmesine ve uluslararası izolasyona götürecektir. Bu yol, bölgede daha fazla radikalleşmeyi, kaostan beslenen küresel cihatçı örgütlerin daha fazla dini-milliyetçi şiddet eylemlerini, ABD'li politika yapımcılar ve Amerikan vatandaşları arasında desteğin azalmasını ve dünya çapında antisemitizmin artmasını teşvik edecektir. Diğer yolu seçmek, yani İsraililer ve Filistinliler için güvenliği artıran ve Orta Doğu'da istikrar ve refahı teşvik eden yolu seçmek için İsrail, uygulanabilir bir iki devletli çözümü içeren bölgesel bir anlaşmaya doğru ilerlemelidir.

Bu savaş, kimlik, tarih ve aidiyet üzerine süregelen, köklü bir mücadelenin parçasıdır. Asimetrik güç ama simetrik korku tarafından şekillenen bir çatışmadır. Çözümü, her iki tarafın da zafer öyküsünü yazmasına olanak sağlamalıdır.

Bu da aktif uluslararası katılım ve liderlik gerektirir. Herhangi bir kalıcı çözüm, sadece siyasi ve toprakla ilgili değil, aynı zamanda psikolojik ve sembolik de olmalıdır. Sadece uluslararası desteğin birleştiği bir bölgesel çerçeve, her iki tarafın uzlaşması için gerekli dış meşruiyeti, daha geniş teşvikleri ve siyasi korumayı sağlayabilir.

Suudi Arabistan tarafından başlatılan ve Arap Birliği tarafından desteklenen 2002 Arap Barış Girişimi, çözüm için en kapsamlı ve yeterince kullanılmayan çerçeve olmaya devam etmektedir. Önceki diplomatik çabaların aksine, bu girişim iki kritik unsura sahipti: net bir nihai hedef (1967 sınırları temelinde, toprak takası konusunda mutabakat sağlanmış iki devlet) ve müzakere sürecine tüm bölgenin katılımı. Bu girişim, Arap Birliği'nin 1967 Hartum Deklarasyonu'nun tersine bir yaklaşımı temsil ediyordu ve bu bildirideki meşhur "üç hayır"ı (barış yok, tanıma yok, müzakere yok) kolektif bir bölgesel "evet"e dönüştürüyordu.

Ard arda gelen İsrail hükümetleri bu öneriyi görmezden geldi. Ancak İsraililer için bu girişim artık stratejik bir zafer olarak anlaşılabilir: Yahudi devletinin var olma hakkının Arap dünyası tarafından geniş çapta tanınmasıyla sonuçlanan on yıllar süren diplomatik ve askeri çabaların doruk noktası. Siyonizmin kurucularından ve İsrail'in güvenlik doktrininin kilit mimarlarından Ze'ev Jabotinsky, 1923 yılında Arap dünyasıyla gerçek müzakerelerin ancak Yahudi halkının bölgede kalıcı olduğunu kabul ettiğinde mümkün olacağını yazmıştı. Filistinliler için ise 140 yılı aşkın bir mücadelenin, 1948'deki nakba'nın, işgale karşı sivil ayaklanmaların ve arka arkaya gelen savaşların ağır bedelinin ardından, Arap Barış Girişimi'nin önerdiği çerçeve, uzun süredir reddedilen ulusal kimlik ve devletin tanınmasını sağlayacaktır. Bu çerçeve, sadece sınırlar ve egemenlik meselelerini değil, aynı zamanda kalıcı barış için gerekli olan bölgesel güvenlik mimarisini de ele almaktadır.

KENDİ KENDİNE VURMAYIN

Ne yazık ki, mevcut İsrail hükümeti Filistin devletine aktif olarak karşı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, uluslararası aktörlerin Arap Barış Girişimi'nden ve Mısır ile daha yakın zamanda Fransa ve Suudi Arabistan'ın önerilerinden esinlenerek gerçekçi ve aşamalı bir süreç başlatma zamanı gelmiştir. ABD, Suudi Arabistan ve ılımlı Arap devletleri de dahil olmak üzere mümkün olan en geniş ülke grubu ortak bir bildiri yayınlamalıdır: Hedef, İsrail ve Filistin'in barış içinde ve karşılıklı tanıma içinde yan yana yaşayan iki egemen devlettir. Böyle bir bildirinin sağlayacağı netlik, İsraililer ve Filistinliler arasındaki güvensizlik sisini ortadan kaldırabilir ve her iki tarafın da uğruna çabalamaya değer bir gelecek hayal etmesini sağlayabilir.

İlk pratik adım, Gazze'de ateşkesin sağlanması ve kalan tüm İsraili rehinelere serbest bırakılmasıdır. ABD ve Suudi Arabistan'ın denetimi altında geçici bir teknokratik Filistin hükümeti Gazze'deki sivil işleri yönetebilir, Arap Birliği veya çok taraflı bir görevlendirme altında bir bölgesel Arap güvenlik gücü ise düzeni sağlayabilir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, büyük uluslararası

kuruluşlarla birlikte Gazze'nin büyük çaplı yeniden inşasını yönetebilir. Hamas, bölgesel destekle Filistin Yönetimi Güçleri tarafından kademeli olarak silahsızlandırılabilir.

Ateşkesin ardından 18 ila 24 ay içinde, nihai statü müzakerelerinde halkını temsil edebilecek meşru ve birleşik bir Filistin hükümeti oluşturmak amacıyla Batı Şeria ve Gazze'de uluslararası gözetim altında seçimler yapılmalıdır. Arap Barış Girişimi'ne dayanan, mevcut BM kararları tarafından yönlendirilen ve güçlü uluslararası arabuluculukla yürütülen nihai bir anlaşma, güvenlik, demografi ve toprak bütünlüğüne dayalı toprak takaslarını içeren kalıcı sınırları belirleyecektir. Anlaşma ayrıca güvenlik düzenlemelerini belirleyecek, Filistin'de ikamet etmek isteyen İsraililer ve İsrail'de yaşamak isteyen Filistinliler için çözümleri müzakere edecek, Filistinli mültecilerin ve Kudüs'ün statüsünü belirleyecek ve karşılıklı tanınmayı teyit edecektir.

Buna paralel olarak, İsrail ve ABD'nin askeri başarıları, İran'ın nükleer silah elde etmesini engellemek için kapsamlı müzakereler başlatmak amacıyla kullanılmalıdır. AB, BM, Çin, İsrail, Suudi Arabistan (Arap Birliği'ni temsil eden); Birleşmiş Milletler bu süreci koordine etmeli ve sağlam uluslararası denetimler oluşturmalıdır.

GÜÇTEN GÜCE

1997 yılında verdiği bir röportajda, Hamas'ın kurucusu Şeyh Ahmed Yasin, 2027 yılına kadar Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında şeriat kanunlarıyla yönetilen birleşik bir İslam devletinin kurulacağını öngören tüyler ürpertici bir tahminde bulunmuştu.

Bunu neyin engelleyebileceği sorulduğunda, "Tek korktuğum şey, Filistinlilerin Yahudilerin İsrail'in yanında bir Filistin devletinin varlığına izin vereceğine inanmasıdır" yanıtını vermişti.

Bu itiraf, temel bir gerçeği ortaya çıkardı: Hamas'ın gücü umutsuzluğa bağlıdır. Alternatiflerin yokluğundan beslenir. Ancak Filistin devleti için uluslararası destek gören, inandırıcı bir yol sunulursa, Hamas'ın çekiciliği yok olur.

İsrail'in askeri caydırıcılığı yeniden sağlandı. Kendini savunma ve düşmanlarını caydırma kapasitesini gösterdi. Ancak güç tek başına İran'ın vekil ağını ortadan kaldıramaz ve İsrail'e gelecek nesiller için kalıcı barış ve güvenlik sağlayamaz. Sadece güçlü uluslararası desteğe sahip ve nihayetinde uygulanabilir bir iki devletli çözüme yol açan bölgesel bir anlaşma, İsrail'in güvenliğini ve Yahudi-demokratik kimliğini koruyabilir, şiddet döngüsünü sona erdirebilir ve Orta Doğu'yu bir savaş alanından işbirliği bölgesine dönüştürebilir. Bu ütöpik bir idealizm değildir. Bölgesel ve uluslararası aktörlerin çıkarımadır. Ve İsrail için stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir.

Dipnot:

Ami Ayalon, İsrail donanmasının eski komutanı, İsrail'in iç güvenlik teşkilatı Şin-Bet'in eski başkanı ve Friendly Fire: How Israel Became Its Own Worst Enemy and Its Hope for the Future (Dost Ateşi: İsrail Nasıl Kendi En Büyük Düşmanı ve Geleceğin Umudu Oldu) kitabının yazarıdır.

RİCHARD FALK : GAZZE'DEKİ SOYKIRIMI MEŞRULAŞTIRMAK, İNSANLIĞIN İFLASIDIR

Uluslararası hukuk profesörü Richard Falk, Filistin'de yaşananları, küresel vicdanın sınıandığı bir çağın göstergesi olarak değerlendiriyor.

Sunuş:

Gazze'de süren yıkımın sadece bir bölgesel çatışma değil, insanlığın ahlaki ve hukuki çöküşünü gözler önüne seren bir tablo olduğunu savunan uluslararası hukuk uzmanı Richard Falk, açık bir soykırımın "meşru müdafaa" kisvesiyle dünya kamuoyuna sunulmasını, tarihsel bir yüzleşme çağrısıyla yorumluyor.

Schiller Enstitüsü'nden Mike Billington'ın yaptığı bu kapsamlı söyleşide Falk; Francesca Albanese'ye yönelik yaptırımlardan, Birleşmiş Milletler'in işlevsizliğine, Gazze Halk Mahkemesi'nden iki devletli çözüm tartışmalarına kadar pek çok güncel başlığı değerlendiriyor.

Kritik Bakış okurları için Türkçeye çevirdiğimiz bu söyleşi, sadece Filistin meselesine değil, çöken bir dünya düzenine dair çok daha geniş bir perspektif sunuyor.

Kritik Bakış

Soykırıma Karşı Mücadele

Mike Billington: Hoş geldiniz. Ben Mike Billington; Schiller Enstitüsü ve Executive Intelligence Review adına konuşuyorum. Profesör Richard Falk ile bir kez daha röportaj yapma fırsatı bulduğum için çok memnunum. Profesör Falk, Princeton Üniversitesi'nde uluslararası hukuk ve uygulama alanında emeritus (emekli) profesördür. Ayrıca, Birleşmiş Milletler'in Filistin ve İşgal Altındaki Topraklar'daki İnsan Hakları Raportörlüğü görevini yürütmüş bir isimdir. Tartışacağımız konular üzerine kısa süre önce bir makale yayımladığı The Nation dergisinin yayın kurulu üyeleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda konuşacağımız bir diğer konu olan **Gazze Mahkemesi'nin** başkanlığını da yürütmektedir. Hoş geldiniz Profesör Falk, bize katıldığınız için teşekkür ederiz.

Prof. Richard Falk: Davet ettiğiniz için teşekkür ederim Mike. Sizinle yeniden bir arada olmaktan memnuniyet duyuyorum.

Billington: The Nation dergisinde 15 Temmuz'da yayımlanan "Francesca Albanese'ye Yaptırım - Marco Rubio Hukuku, Adaleti ve Gerçeği Ayaklar Altına Alıyor" başlıklı makalenizde, Doğu Kudüs, Batı Şeria ve

Gazze'deki İşgal Altındaki Filistin Toprakları için Birleşmiş Milletler Özel Raportörü olarak görev yapan Francesca Albanese'nin kahramanca rolünü ele alıyorsunuz. Bu, 2008-2014 yılları arasında iki üçer yıllık dönem boyunca sizin de üstlendiğiniz bir görevdi. Makalenizde, ABD Dışişleri Bakanı Marco Rubio'nun Bana Albanese'ye uyguladığı yaptırımları açıkça kınıyorsunuz. Bu durumun arka planında ne var?

Prof. Richard Falk: ABD hükümeti açısından bakıldığında, bu meselenin arka planı, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) birkaç ay önce İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ve eski İsrail Savunma Bakanı Yoav Gallant hakkında, işledikleri suçlar nedeniyle çıkardığı tutuklama emirlerine dayanıyor. Bu yılın Şubat ayında, ABD, söz konusu tutuklama emirlerinin çıkarılması yönündeki savcı tavsiyesini onaylayan dört yargıca yaptırım uyguladı. UCM, bu yargıçlara ve birinci derece akrabalarına ABD'ye giriş yasağı getirilmesi ve ABD sınırları içindeki mal varlıklarının dondurulması yoluyla yaptırıma uğradı.

ABD hükümetinin Francesca Albanese'ye yaptırım uygulamak için sunduğu görünen gerekçe ise, onun son raporunda—ki başlığı "İşgal Ekonomisinden Soykırım Ekonomisine"ydi—İsrail'in izlediği soykırım politikalarından kâr elde eden 48 Amerikan ve uluslararası şirketi doğrudan işaret etmiş olması ve UCM'ye bu şirketlerle bağlantılı kişilerin soruşturulması ve gerekirse yargılanması yönünde tavsiyede bulunmuş olmasıydı.

Bence Albanese'nin durumunda UCM ile bağlantı kurulmasının nedeni, Trump döneminde yayımlanan ve söz konusu tutuklama emirlerinin ardından gelen başkanlık kararnamesidir. Bu kararname, UCM'yi İsrail'e karşı tutuklama emirleri uygulamakla ve böylece ABD'nin siyasi çıkarlarını ihlal etmekle suçlamaktaydı. Bu da şu iddiayla destekleniyordu: ABD ve İsrail UCM'nin kurucu belgesi olan Roma Statüsü'ne taraf olmadıkları için mahkemenin yetkisine de tabi değillerdir; dolayısıyla mahkeme, savcısı ve yargıçları yetki aşımı yapmaktadır.

Aslında Francesca'nın son raporu, sonundaki o tavsiye dışında UCM ile doğrudan ilişkili değildi. Ancak bu tavsiye, en azından hukuki bir dayanak görüntüsü vererek, ona yönelik yaptırımlar için başkanlık kararnamesine bağ kurma imkânı sağladı.

Rubio, açıklamasında bunun Albanese'ye yöneltilen tek suçlama olmadığını da açıkça ifade etti. Onu kötü niyetle antisemitizmle ilişkilendirdi ve ABD ile İsrail'in ekonomik ve siyasi çıkarlarına zarar vermekle suçladı. Hatta daha da ileri giderek, onu "ekonomik savaş yürütmekle" itham etti. Bu, önde gelen bir ABD yetkilisi için oldukça ölçsüz ve saldırgan bir açıklamaydı.

Bana kalırsa bu, İsrail ve Siyonist STK'lar tarafından Albanese'yi görevden aldirmek ya da en azından onu cezalandırıcı ve ayırt edici bir biçimde itibarsızlaştırmak için uzun süredir sürdürülen bir kampanyanın

parçasıydı. Ama bu girişim, tam anlamıyla ters tepti. Şu anda, muhtemelen kendisi 2026 Nobel Barış Ödülü için dünyanın önde gelen aday konumunda. Hatta Birleşmiş Milletler'in ilk kadın Genel Sekreteri olması için de adı geçiyor.

Yani burada, onun şeytani bir figür gibi gösterilen sözde “kötü eylemleri” ile, BM Özel Raportörü olarak, BM'nin bile soykırımı durdurmakta etkisiz kaldığı zorlu bir dönemde üstlendiği sorumluluğun ve elde ettiği başarının takdir edilmesi arasında oldukça ilginç bir kutuplaşma söz konusu.

Billington: Doğru. Siz de Francesca Albanese'ye, Rubio ve ABD tarafından uygulanan yaptırımlar yerine, Nobel Barış Ödülü verilmesi çağrısında bulunan bir makale yazdınız.

Prof. Falk: Ayrıca, hukukun üstünlüğüne ve uluslararası adalete saygı duyan bir başkanın, bu kadar fahiş bir eylemde bulunan Rubio'nun istifasını talep etmiş olması gerektiğini de belirttim.

Billington: Buna ek olarak, Francesca Albanese'ye Nobel Barış Ödülü verilmesi çağrısıyla şu anda dolaşımda olan ve 300.000'den fazla imza toplanan bir dilekçe var. Daha önce sizin de belirttiğiniz gibi, eğer bu ödülü alırsa ya da BM Genel Sekreteri olarak atanırsa bunun nasıl bir etkisi olur sizce?

Prof. Falk: Nobel Barış Ödülü konusunda, insanların onun adına yürütülen bir kampanya görüntüsünden kaçınmaları gerektiği konusunda uyarıda bulunmaya çalıştım; çünkü bu, adaylık şansına zarar verir. Ben de geçmişte birkaç kez aday gösterildim ve Oslo'daki komiteden biliyorum ki, bir aday lehine yürütülen kampanyalara yanıt olarak ödül veriyor gibi görünme ihtimali onları ciddi biçimde rahatsız eder. Bu nedenle, keşke bu dilekçe dolaşıma sokulmamış olsaydı. Komite, kendi bağımsız değerlendirmesini yapabilecek yeterliliktedir ve böyle bir ödülü siyasi baskıya boyun eğiyormuş gibi görünerek vermek istemeyeceklerdir.

Adaleti Zedeleyen Eylemler

Billington: The Nation'da yayımlanan makalenizde, uygulanan yaptırımların “uluslararası hukuka ve ahlaka aykırı” olduğunu belirtiyorsunuz. Genel olarak bakıldığında, ABD'nin artık dünyada kalkınma ve ilerlemeyi destekleyen bir politika yürüten ülke olarak değil, yaptırımlar ve dayatmalar uygulayan bir aktör olarak görülmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Prof. Falk: Bu, çok somut bir örnek. Zorlayıcı bir koşul altında cesaretle ve güvenilir biçimde raporlama yapan bir kişinin onurlandırılması gerekirken cezalandırılması söz konusu. Dolayısıyla bu, adaleti ve dünya düzenini zedeleyen daha geniş bir eylemler dizisinin sembolik bir örneğidir—ki bu düzen, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurmakla övündüğü bir şeydi. Elbette sistem bazı ciddi eksikliklerle kurulmuştu, ancak yine de savaşların önlenmesi ve küresel güvenliğe yönelik, halkların küresel çıkarlarına daha uygun bir çerçeve oluşturma yönünde kamuoyu baskısına bir yanıt niteliği taşıyordu. Kapitalist genişlemenin ya da militarist tahakkümün bir aracı olmaktan ziyade, barışa ve toplumsal refaha hizmet etmeyi hedefliyordu. Ne yazık ki, Soğuk

Savaş'ın ardından ABD, kamu yararı pahasına kendi ulusal ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını önceleyen bir yola sapmayı tercih etti.

Billington: Francesca Albanese, geçen hafta Kolombiya'nın Bogotá kentinde düzenlenen ve “Lahey Grubu” olarak adlandırılan bir toplantının öne çıkan konuşmacılarından biriydi. Bu grup, Güney Afrika ve Kolombiya öncülüğünde Filistin'deki soykırım meselesi ile Filistin'in devlet statüsü konusunu ele almak üzere bir araya gelmiş, bir düzineden fazla ülkeden oluşan bir oluşum. Orada yaptığı konuşmadan kısa bir alıntı okumak istiyorum ve ardından sizin yorumunuzu duymak isterim. Şöyle diyor:

“Her devlet İsrail'le olan tüm ilişkilerini derhal gözden geçirmeli ve askıya almalıdır... Yani, İsrail'le olan tüm ilişkilerin kesilmesini kastediyorum... Ve öncelikle sormamız gereken şudur: Bu soykırım saldırısını durdurmak için ne yapmalıyız?”

Ayrıca, dünyadaki ruh hâlinde devrim niteliğinde bir değişim yaşandığını da söylüyor:

“Yeni bir çok taraflılık doğuyor: ilkesel, cesur ve giderek daha fazla Küresel Çoğunluk tarafından yönlendirilen”—ki bu çoğunluk genellikle Küresel Güney olarak adlandırılır.

“...Lahey Grubu'nun yalnızca bir koalisyon değil, aynı zamanda dünya siyasetinde yeni bir ahlaki merkez oluşturma potansiyeli taşıdığını düşünüyorum... Milyonlarca insan, adalet, insanlık ve kolektif özgürlük temelinde kurulacak yeni bir küresel düzenin doğmasını sağlayacak bir liderlik bekliyor. Bu sadece Filistin'le ilgili değil. Bu, hepimizi ilgilendiriyor. İlkesel devletler bu ana cevap vermelidir...”

Ve şu ifadeyle bitiriyor:

“Filistin, bu çalkantılı bölümü... adaletsizliğe, sömürgecilığe ve bugün her zamankinden daha güçlü biçimde hüküm süren neoliberal zorbalığa karşı ayağa kalkın halkların yüzyıllardır süren destanının en yeni dizesi olarak yazmış olacak.”

Buna eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Karanlık Gökyüzünde Bir Işık Parıltısı

Prof. Falk: Bence bu, bambaşka bir dünya düzenine dair çok etkileyici ve idealist bir vizyon. Bu vizyon, tüm insanlığın esenliğiyle çok daha uyumlu değerlere dayanıyor ve dünyada barış ve adaletin teşvikine daha fazla katkı sağlama potansiyeli taşıyor. Gerçekten de karanlık bir gökyüzünde bir ışık parıltısı gibi. Son zamanlarda buna benzer birkaç ışık parıltısı daha oldu. Ve bu parıltılar, kesin olmamakla birlikte, siyasi atmosferde ve küresel güvenlik, savaşın önlenmesi ve kalkınma politikalarının izlenme biçiminde bir değişim yaratma potansiyeline sahip.

Bu da, yağmacı kapitalizmin ve militarist jeopolitiğin etkisinin sınırlandırılmasını gerektiriyor. Ancak bu, mevcut düzenin statükoya olan köklü bağlılığının aşılmadan gerçekleşemez. Ve şu anda, böylesine küresel bir krizin yaşandığı bir dönemde, dünyanın önde gelen ülkelerinde ne yazık ki pek de etkileyici olmayan bir liderlik kadrosu mevcut.

Francesca'nın söylediklerine daha şüpheli bir yaklaşım ise, hem kurumsal elitlerin hem de siyasi elitlerin kısa vadeli performansa odaklı tutumlarını eleştirmek olurdu.

Kurumsal elitler yalnızca kısa vadeli kârları düşünürken, siyasi elitler yeniden seçilme ya da nasıl hatırlanacaklarını planlamakla meşgul—ama bunu, iklim değişikliğinden kitlesel yoksulluğa, birçok bölgede hâlâ süren şiddetli siyasal çatışmalara ve tabii ki, devam eden soykırımın merkeziliğine kadar, dünyanın karşı karşıya olduğu temel sorunları dikkate almadan yapıyorlar.

Bu soykırım, ABD hükümeti ve İsrail'in diğer destekçileri tarafından kullanılan siyasi dili bile zorlayacak boyutta. Çünkü bu çevreler, dünyanın en açık biçimde gerçekleşen soykırımını, sanki meşru bir müdafaa eyleymiş gibi sunuyorlar. Bu bana göre, hayatım boyunca tanık olduğum en ağır Orwellvari gerçeklik ters yüz etmelerinden biri. Ve bu, yalnızca Gazze ve Batı Şeria'dakiler değil, tüm Filistin halkının katlandığı büyük ve uzun süreli acıların bedeliyle gerçekleşiyor.

Billington: Böyle büyük bir değişimin diğer umut verici işaretlerinden de bahsettiniz. Aklınızda olan diğer “ışık parıltıları” hakkında yorum yapmak ister misiniz?

Prof. Falk: Bu parıltılardan biri, New York belediye başkanlığı ön seçimlerinde Zoran Mamdani'nin kazandığı zaferdir. Bu sonuç, anket şirketlerini ve “Müslüman bir ilerici adayın siyasi olarak başarı şansı yoktur” yönündeki geleneksel siyasi düşünceyi boşa çıkardı. Mamdani, rakibine karşı 10 kat daha az harcama yapmıştı. Ancak, tıpkı Francesca'nın da yansıttığı gibi, o da adalet, eşitlik ve siyasal-ekonomik gündemin en üst sıralarındaki sorunlarla başa çıkmak için başka bir yol, başka bir olasılıklar dizisinin mümkün olduğunu insanlara hissettirdi.

Ancak buna karşılık, her iki partinin de –hem Demokratların hem de Cumhuriyetçilerin– kurumsal yapılarında ortaklaşan karanlık güçlerin bir geri tepmesiyle karşılaşyoruz. İki partili sistem, Mamdani'nin temsil ettiği türden devrimci bir siyasetin sahiplenilmesini kesinlikle istemiyor. Ama en azından bu alanda, farklı bir alternatifin var olabileceği hissi doğuyor. Şu an için bu sadece bir “ışık parıltısı”ndan ibaret. Bu parıltının gerçek bir dönüşüme dönüşebilmesi için, halkın oluşturacağı kitlesel bir hareketle ve özellikle Gazze ve Ukrayna'daki süregiden çatışmalara daha anlamlı ve dönüştürücü biçimde müdahil olunarak desteklenmesi gerekiyor.

Ancak bu sayede, dünya siyasetinde daha istikrarlı bir gelecek inşa edilebilir ve insanların insanca bir yaşam sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduklarına, dünyanın ve gezegenin ise büyüyen istikrarsızlık tehditlerine karşı ekolojik olarak dirençli kalabilmesi için nelere ihtiyaç duyduğuna odaklanmak mümkün olabilir.

Gazze Mahkemesi'nin Amaçları

Billington: Aynı zamanda, Mayıs ayında Saraybosna'da düzenlenen bir konferansta kurulan Gazze Mahkemesi'nin başkanlığını yürütüyorsunuz. Kurucular arasında sizin de bulunduğunuz bu inisiyatifin imzaladığı karar metni, Birleşmiş Milletler'in başarısızlığını, artan halk protestolarını ve önde gelen devletlerin bugüne kadar Filistin halkına karşı savaş ve açlık yoluyla sürdürülen soykırımını durdurmaya yönelik herhangi bir somut adım atmamasını açıkça kınadı. Bu mahkemenin amacı nedir ve kuruluşunun sizce nasıl bir etkisi oldu?

Prof. Falk: Bu girişimin bazı Türkiye merkezli sponsorları bana başkanlık teklif etti ve bunun değerli bir çaba olduğuna beni ikna ettiler. Normalde yarı-idari rollerde kendimi pek rahat hissetmem ve bu konuda çok da kendime güvenmem, ama yerime başka birini bulmaları yönündeki önerilerim sonuçsuz kaldı. Ben de bunun önemli olduğunu düşündüm. Daha önce de halk mahkemelerinde yargıç olarak yer aldım ve bu tür oluşumların, bir çatışmayı ilerici bir biçimde; medya manipülasyonlarından, hükümet kontrolünden ve oto-sansürden uzak bir anlatıyla aktarmanın faydalı bir yolu olduğunu gördüm.

Gazze bağlamında böyle bir mahkemenin kurulması, resmî sistemin uluslararası hukuku uygulamakta yetersiz kaldığını açıkça göstermesinin ardından gerçekleşti. Bazı olumlu adımlar atıldı elbette—örneğin, Uluslararası Adalet Divanı'nın Güney Afrika tarafından sunulan ve İsrail'in Gazze'deki politikalarının Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiğini ileri süren başvuruya verdiği yanıt, oldukça profesyonel ve hukuki açıdan etkileyiciydi. Divan, bu başvuruya yönelik olarak, soykırım iddiasının makul bir temele dayanabileceğini kabul eden ve İsrail'in uluslararası insani yardımların ulaşımını engellemesini kınayan geçici kararlar yayımladı.

Ancak bu geçici kararlar doğrudan İsrail'e yönelikti ve beklendiği üzere İsrail tarafından hiçe sayıldı. Bu da, uluslararası hukukun yetkili bir şekilde ilan edilebildiği ancak uygulanmasının—örneğin İsrail gibi bir devlet gönüllü olarak uymayı reddettiğinde ve uygulama yetkisi sadece Birleşmiş Milletler sisteminde Güvenlik Konseyi'ne ait olduğundan ve orada da veto yetkisi bulunduğu— fiilen mümkün olamayacağını ortaya koydu. Sonuç olarak, BM, uygulama, hesap verebilirlik ve suç ortaklığıyla mücadele konularında tamamen felç olmuş durumdaydı.

Gazze Halk Mahkemesi'nin temel amacı, bu boşlukları kapatmak ya da en azından bu boşluklara baskı uygulamak. Bunu da, sivil toplum içinde insanları harekete geçirerek Filistin mücadelesini destekleyen dayanışma girişimlerini hayata geçirmeye teşvik ederek yapmayı hedefliyor—bu girişimler, hükümetler üzerinde silah tedarikini durdurmaları, diplomatik ilişkileri kesmeleri ve bu soykırımı sona erdirmek adına yalnızca sözde değil, gerçek adımlar atmaları yönünde baskı kurmayı içerecek.

Kararlı baskı uygulayabilecek durumda olan Arap hükümetlerinin pasif kalması, hatta zaman zaman İsrail'in Gazze'deki taktiklerine dolaylı olarak destek verir şekilde davranması utanç verici bir durumdur. Bu nedenle Mahkeme'nin iki ana hedefi var: birincisi, bireylerin ve sivil toplum kuruluşları gibi kolektif aktörlerin aktivizmini teşvik etmek; ikincisi ise, işlenen suçları—özellikle soykırım etrafında şekillenenleri—nesnel ve kapsamlı bir biçimde belgelemek.

Zira, Uluslararası Adalet Divanı nihayetinde lehine bir karar verse bile, bu kararın çıkması en iyi ihtimalle birkaç yılı bulacaktır.

Bu mahkeme ise daha hızlı sonuçlar vaat ediyor—ve bu sonuçlar, yasal prosedürlerin teknik kurallarına bağlı kalan klasik suç tanımlarından çok, adalet arayışı tarafından

yönlendiriliyor. Başka bir deyişle, resmî bir mahkeme yargı sürecinin teknik kurallarına tabidir; bu da sanık taraf için tarafsızlık ve adil yargılama (due process) ilkelerini gerektirir.

Oysa bu Mahkeme, İsrail'in suçlu olduğu varsayımıyla yola çıkıyor ve İsrail'in ileri sürdüğü savunmaları nesnel biçimde değerlendirme çabası gütmüyor. Ancak elindeki kanıtları olabildiğince tarafsız biçimde ele almaya çalışıyor ve Özel Raportör Francesca Albanese'nin üç soykırım raporunda izlediği çizgiye benzer şekilde ilerleyerek, İsrail politikalarının suç boyutuna dair yetkin bir arşiv oluşturmayı hedefliyor.

Yani bu Mahkeme hem eylem odaklı hem de belgelendirici bir işlev görüyor; arşivsel anlamda iddialı ve çok sayıda nitelikli kişinin katkısıyla yürütülüyor.

Vicdan Jürisi

Billington: Ekim ayında bir takip toplantısı planlıyorsunuz. Bu etkinlik ile ilgili planlarınız veya beklentileriniz nelerdir?

Prof. Falk: Buna şu notla başlamak isterim: [Gazze Mahkemesi'nin] açılışı, Saraybosna toplantısından birkaç ay önce Londra'da yapılmıştı. Saraybosna'daki toplantı, biraz önce bahsettiğimiz iki temel hedefe odaklanan bir dizi raporu bir araya getirmeyi amaçladı ve bu raporlar, İstanbul'da yapılacak olan son oturuma katkı sağlayacak. Bu son oturumda, yine klasik bir mahkemeden farklılaşmayı hedefleyen bir vicdan jürisi yer alacak. Bu yapı, bir mahkeme değildir. Onu harekete geçiren şey, yalnızca ilgili hukuk kurallarını belirleyip uygulama çabası değil; aynı zamanda ahlaki sorumluluk duygusudur.

Hukuk tamamen dışlanmıyor ama davranışların değerlendirildiği bu tür bir bağlamda, hukuk belirleyici kıstas olmaktan ziyade yardımcı bir araçtır. Bu yapı, dünyanın her bölgesinden temsiliyet sağlamaya çalışıyor ve daha geniş danışma kurulunun üyeleri farklı ülkelerden geliyor. Vicdan jürisi de yine temsil yeteneği yüksek bir yapı olacak; yalnızca hukukçulardan değil, ahlaki otoriteye sahip kişilerden oluşacak.

Billington: Özellikle, Gazze'de yaşanan korkunç olayları protesto eden herkesi hükümetlerin ve medyanın "antisemitik" ya da "terör destekçisi" olarak yaftalamasına karşı çıktınız. Bu tekrarlanan suçlamalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Prof. Falk: Bence bu suçlamalar, kamuoyunun ve medyanın dikkatini asıl mesajdan uzaklaştırmak ve insanları mesajın içeriği yerine, mesajı ileten kişinin güvenilirliği hakkında konuşurmak için utanılacak kadar etkili bir yöntem. "Duman varsa, ateş de vardır" özdeyişini yansıtan bir şekilde, bu yaklaşım belli bir düzeyde işe de yarıyor.

Çoğu insan—hatta medya mensupları bile—yeterince bilgi sahibi olmadığından, bu tür manipülasyonlara kolayca maruz kalabiliyorlar. Örneğin, Birleşik Krallık'taki Jeremy Corbyn ya da Francesca Albanese'den önce görev yapan üç Filistin Özel Raportörü gibi siyasi figürlere karşı sözde antisemitizm kullanılarak yürütülen bu "silahlaştırma" kampanyasında, bu kişilerin Yahudilere karşı düşmanca bir tavır veya geçmişe sahip oldukları yönündeki iddiaların hiçbir gerçekliği yoktur.

Onların karşı çıktığı şey, Filistinlileri kendi vatanlarında zulme uğrayan yabancılara dönüştüren bir ideoloji olarak Siyonizmdir. Bu da medyada fazlasıyla çarpıtılan bir meseledir; çünkü İsrail'in fiziksel gerçekliği ile Siyonizm ideolojisi birbirine karıştırılmakta, bilinçli olarak iç içe sunulmaktadır.

Ben de New York'ta Yahudi bir ailede büyüdüm ama anti-Siyonist bir atmosferde yetiştim. Ve sanırım, hayatım boyunca bu kimliğimi korudum. Adil bir barışın sağlanmasını ve Filistin halkının haklarının tanınmasını savunan önde gelen Filistinli entelektüellerden Edward Said ile yakın arkadaşım. Ancak onun yaklaşımı, İsrail'de zaten yaşayan Yahudilerin zorla yerinden edilmesini savunmayan bir yaklaşımdı. Bununla birlikte, İsrail'in yönetildiği biçimi meşrulaştıran Siyonist gerekçeler dizisinin kaldırılmasını ön koşul olarak görüyordu.

Bu yönetim biçimi—soykırımdan önce bile—uluslararası hukuk açısından ciddi bir suç olan apartheid (ırk ayrımcılığı) yapısına açık bir bağlılık içeriyordu. Bu da İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) ve Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) gibi insan hakları kuruluşları tarafından da belgelenmiş ve onaylanmış bir durumdur.

Gerçek Ortaya Çıkıyor

Billington: Bu Siyonist soykırımcı politikaya karşı artan Yahudi direnişi bağlamında, büyük olasılıkla Brown Üniversitesi profesörlerinden Dr. Omer Bartov tarafından yazılan ve The New York Times'ta yayımlanan makaleyi görmüşsünüzdür. Hepimiz, The New York Times gibi gerçeğe dair her şeyi katı bir şekilde sansürleyen bir yayın organının böyle bir yazıyı yayımlamasına oldukça şaşırдық. Ama yayımladılar.

Bartov, İsrail politikasının açıkça soykırım olduğunu belirtiyor. Kendisi yalnızca Yahudi olmadığını, aynı zamanda Siyonist bir ailede büyüdüğünü, uzun süre İsrail'de yaşadığını, İsrail Savunma Kuvvetleri'nde (IDF) görev yaptığını ve tüm hayatını savaş suçları ve Holokost üzerine ders vererek ve araştırma yaparak geçirdiğini söylüyor. Dolayısıyla, bir soykırımı gördüğünde tanıyabileceğini ve burada yaşanmakta olan şeyin tam olarak bu olduğunu açıkça belirtiyor.

Muhtemelen biliyorsunuzdur, eski İsrail Başbakanı Ehud Olmert bile, inşa edilmekte olan sözde "insani şehir" in aslında bir toplama kampı kurmak için bir bahaneden başka bir şey olmadığını açıkladı. Bu, elbette İsrail'de, aile üyelerini Nazi toplama kamplarında kaybetmiş insanlar için oldukça güçlü çağrışımlara yol açıyor.

Sizce de artık gerçeklerin daha görünür hâle gelmeye başladığı, bu anlatının giderek daha fazla yayılmaya başladığı bir değişim yaşıyor mu?

Prof. Falk: Evet, bence burada bir dilsel normalleşme yaşıyor. The New York Times bile artık daha önce tercih ettiği örtücü, belirsiz ifadeler yerine, daha aydınlatıcı bir terminolojiye yer vermeye başladı. Önceden yaşananları "savaş" olarak tanımlıyorlardı ya da "7 Ekim'deki münferit saldırıya karşı meşru müdafaa" şeklinde sunuyorlardı. Ancak şimdi, bu anlatıdan kısmen uzaklaşmış görünüyor. Yine de dikkat çekmek gerekir ki, bugün The New York

Times'ın başyazarı, radikal Siyonist olarak bilinen Brett Stevens, şu başlıkla bir yazı kaleme aldı: "Hayır, İsrail Soykırım Yapmıyor."

Bu yazı, zekice ama oldukça seçmeci bir yaklaşım sergiliyor. Stevens, İsrail'in geleneksel bir savaş senaryosu yürüttüğünü savunuyor ve "savaşta kötü şeyler olur ama bu, Filistinliler sadece Filistinli oldukları için öldürülüyor anlamına gelmez" diyor. Hatta İsrail'in hedefi gerçekten bu olsaydı, ölü sayısının çok daha yüksek olacağını iddia ediyor. Kendi elindeki teknolojiyle ve karşı tarafta neredeyse hiç direniş kapasitesi yokken, çok daha fazla insanı öldürebileceğini öne sürüyor. Bu da Batı'da neredeyse hiç dile getirilmeyen bir gerçek.

Karşımızda son derece asimetrik bir çatışma var: Bir taraf tamamen savunmasız, diğer taraf ise neyi yok etmek istiyorsa onu seçip herhangi bir anlamlı direnişle karşılaşmadan bunu yapabiliyor.

Siyonizmin Faşist Kökleri

Billington: Böyle bir başlığın yayımlanması bile, dünya kamuoyunun bu durumu bir soykırım olarak tanımaya başladığı gerçeğinden dolayı giderek daha büyük bir panik yaşandığını gösteriyor. "Fazla itiraz, suçluluğu gizleyemez," derler ya...

Siz "siyasal Siyonizm" terimini kullandınız. Bu terimle neyi kastediyorsunuz?

Prof. Falk: 19. yüzyılda başlayan bir ideolojiden söz ediyorum. Bu ideoloji, Avrupa'daki antisemitizme bir tepki olarak doğdu ve Tevrat'a dayanan bir fikri benimsedi: Yahudiler, Filistin'i geri kazanıp onu bir Yahudi vaat edilmiş toprağına dönüştürebilirlerse yeniden gelişip serpilebilirlerdi.

Bu hareket, ilk aşamalarında seküler liderlik altında ilerledi. Aslında diaspora Yahudilerine karşı oldukça düşmancaydı ama öte yandan Nazi liderliğiyle, özellikle ilk yıllarda, oldukça pragmatik bir ilişki kurdu.

Nihai Çözüm (Final Solution) Naziler tarafından resmen benimsenmeden önce, Siyonistlerle Naziler arasında Yahudilerin Avrupa'dan çıkarılması yönünde örtüşen bir amaç söz konusuydu. Siyonistler, Yahudilerin o zamanki Filistin'e göç etmeye zorlanmasını istiyordu; Naziler ise mümkün olduğunca çok Yahudi'yi dışlamak, yani etnik temizlik yapmak istiyordu. Hatta, göç etmeyi kabul edenlerin mülklerini nakde çevirmesine ve yanlarında götürmelerine imkân tanıyan ekonomik düzenlemeler bile yapıldı. Dolayısıyla, acımasız bir pragmatizm çerçevesinde uzun bir işbirliği süreci yaşandı.

Siyonistler, Irak'ta bir sinagogu bombalamaktan sorumluydu—amaç, Yahudileri "İsrail'e gelmedikçe bir geleceklerinin olmadığına" ikna etmektir. Avrupa'daki bazı ülkeler de Siyonist milislere silah ve eğitim desteği sağladı. Bu, doğası itibarıyla oryantalist bir ortak projeydi. Filistin'in yerli Arap halkına ise hiçbir zaman danışılmadı.

Bu da kısmen Britanya'nın sömürgeci bir politikasıydı: I. Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'de "böl ve yönet" stratejisi uygulanmak isteniyordu. Meşhur Balfour Deklarasyonu bunun bir parçasıdır. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un kendisi antisemit olmakla tanınırdı ve Yahudilerin İsrail'e göç etmesi fikrini memnuniyetle karşılamıştı. Ancak o bir

devlet değil, yalnızca bir yurt kurulmasını savunuyordu.

Siyasal Siyonizmin taktikleri en başından beri şuna dayanıyordu: o anda elde edilebilecek ne varsa almak ama bunu nihai hedefin tamamlandığı anlamında asla görmemek. Başka bir deyişle, hedefe ulaşmak için adım adım, "salami taktikleri" denen yöntemle ilerlemektir. Benim görüşüme göre, 7 Ekim'e verdikleri tepki, Siyonist siyasal projenin nihai aşamasına geçiş çabasıydı.

Bu da, 7 Ekim'den birkaç ay önce iktidara gelen Netanyahu koalisyonunun açıkça ortaya koyduğu bir hedefti: Batı Şeria'da yerleşimci militanlığı teşvik etmek, nihayetinde ilhakı sağlamak ve Filistin'in siyasal kimliğini ve hedeflerini tamamen ortadan kaldırmak.

Netanyahu, 7 Ekim'den birkaç hafta önce BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada bir harita sallamış ve bu haritada "yeni Orta Doğu"yu göstermişti—ve bu haritada hiçbir Filistin varlığına yer verilmemişti. Bu nedenle, bence 7 Ekim, daha geniş bir bağlamda, Washington'un bile "İsrail tarihindeki en aşırı hükümet" olarak tanımladığı bu yönetimin, Gazze'ye yönelik bu yıkıcı saldırısını meşrulaştırmak için kullanıldı. Amaç, Filistinlilerin devlet kurma ya da direnişi sürdürme yönündeki tüm beklentilerini ortadan kaldırmaktır.

Ayrıca şu da biliniyor ki, Netanyahu ve İsrail liderliği, Gazze'den gerçekleşecek saldırıya dair, aralarında Washington'dan gelenlerin de bulunduğu, birkaç ay öncesinden alınmış çok güvenilir uyarılara sahipti. Ancak bu uyarılar ya bilerek görmezden gelindi ya da İsrail'in normalde gösterdiği türden bir güvenlik refleksiyle hiç karşılık verilmedi.

Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Billington: Bütün bunlar Jabotinsky'ye ve onunla çalışan Bibi'nin babasına kadar uzanıyor. Bu tarihsel sürecin tamamı, sizin Gazze Mahkemesi üyelerinden biri olan Avi Shlaim'in kitabında kapsamlı bir şekilde işlenmişti.

Prof. Falk: Kendisi Oxford'da profesör.

Billington: Benim çalışma arkadaşım Harley Schlanger, Avi Shlaim'in kitabı üzerine kapsamlı bir rapor hazırladı. Bu rapor Executive Intelligence Review dergisinde yayımlandı. Kitapta yalnızca bu tarihi anlatmakla kalmıyor, Bibi Netanyahu'nun babasının, Jabotinsky'nin ve diğerlerinin sizin anlattığınız türden faaliyetlerdeki rolüne de değiniyor. Bu nedenle oldukça önemli bir konu.

Prof. Falk: Özellikle İtalya'daki faşizm, Jabotinsky'nin bakış açısı üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Onun bakışı, Filistinlilerin kendi ulusal kimliklerinden kolayca vazgeçmeyeceklerini gerçekçi biçimde görebilen bir yaklaşımdı. Ve bu durumda ya İsrail sürekli bir direnişle yüzleşmek zorunda kalacaktı ya da bir demir duvar inşa edecek ve Filistinlileri bu duvarın arkasına hapsedecekti.

Billington: Doğru. Gazze Mahkemesi'nin karar metninde şöyle deniyor: "Kendi kaderini tayin hakkı, istisnaya tabi olmayan evrensel bir kuraldır ve tüm devletler için bağlayıcıdır." Ama açıkça görülüyor ki bu kural ne uygulanıyor ne de ciddiye alınıyor. Sizce bunun sebebi nedir ve ne yapılmalı?

Prof. Falk: Bence Filistin halkının özgürleşmesi, uzun süredir reddedilen temel haklarının tanınmasına bağlıdır.

Kendi kaderini tayin etme arzusu, hem hukuki hem de ahlaki bir temele sahiptir. Bu hak, BM Genel Kurulu tarafından onaylanmış ve devletler arası iş birliği ile dostane ilişkileri konu alan önemli bir Genel Kurul kararıyla da desteklenmiştir. Bu karar yalnızca kendi kaderini tayin hakkını değil, aynı zamanda bir halkın bu hakkı elde edebilmek için gerekirse silahlı mücadele yürütme hakkını da tanıır. Dolayısıyla, günümüzde yaygın biçimde sömürgecilik veya yerleşimci sömürgecilik olarak tanımlanan bir duruma karşı silahlı direniş hakkı da vardır.

Bunun, göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir arka plan olduğunu düşünüyorum. Elbette, bu hakkın gerçekleştirilmesine yönelik pek çok yerde direnç söz konusu. Şu anda en belirgin biçimde Gazze’de yaşıyor ama Keşmir, Batı Sahra ve dünyanın başka yerlerinde de benzer durumlar var. Çeçen halkının hakları, Çin’deki Sincan bölgesi, ABD bağlamında ise Porto Riko ve Hawaii de sıkça tartışılan örnekler arasında. Yani çözülmemiş pek çok kendi kaderini tayin meselesi mevcut.

Bu konu uluslararası hukuktaki ikinci bir ilkeyle de karışabiliyor: Bir halkın kendi kaderini tayin hakkı, mevcut devletleri zorla parçalayarak hayata geçirilemez. Bu ilke, meseleyi daha karmaşık hale getiriyor.

Son olarak dikkat çekmek istediğim bir şey daha var: İnsan haklarını korumayı ve tanımlamayı amaçlayan iki temel uluslararası sözleşmenin ortak birinci maddesi, halkların devredilemez kendi kaderini tayin hakkını güvence altına alır. Bu da, 1945 sonrası dönemde uluslararası hukukun evriminde bu hakkın ne denli köklü bir yere sahip olduğunu gösterir.

Hayvanlardan Daha mı İyiyiz?

Billington: Farklı bir konuya geçerseniz, Malezya merkezli JUST International’ın kurucusu olan ortak dostumuz Chandra Muzaffar ile birlikte çalıştınız. Geçtiğimiz günlerde, Malezya’nın eski başbakanı Dr. Mahathir Mohamad—ki kendisi bu arada yaklaşık bir hafta önce 100 yaşına girdi—çok güçlü bir açıklama yayımladı. Bu açıklama büyük ölçüde Filistin’e odaklansa da, esas olarak içinde bulunduğumuz uygarlık çöküşünü ele alıyor. Bu metinden kısa bir bölüm okumak ve sizin görüşünüzü almak istiyorum.

Şöyle başlıyor: “Yüzyıllardır insan toplumundaki barbarlıktan, adaletsizliklerden, insanın insanı ezmesinden kurtulmaya çalışıyoruz.” Bu konuda uzun uzadıya devam ediyor ama ardından şöyle diyor: “Ama hâlâ medeni olduğumuzu söyleyebilir miyiz? Özellikle son otuz yılda, inşa ettiğimiz etik değerlerin çoğunu yıktık. Şimdi bir katliam çılgınlığına tanıklık ediyoruz. Gözlerimizin önünde işlenen bir soykırım görüyoruz ve bu soykırım, sözde uygarlığımızın büyük liderleri tarafından, büyük bir ülke olan Amerika Birleşik Devletleri tarafından destekleniyor, savunuluyor, sürdürülüyor... Utanıyorum. Vahşi olarak gördüğümüz hayvanların karşısında bile utanmalıyız. Onlardan daha kötüyüz... Yüzümü saklıyorum, utanıyorum. Uygarlık artık bir norm değil.” Bu sözler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Prof. Falk: Bence bu çok güçlü ve etkileyici bir açıklama. Yıllar önce Mahathir ile tanışma şansım oldu. Kendisi çok güçlü, etkileyici görüşlere sahip bir lider ve Batı’nın kötüye giden davranışlarına dair hissettiklerini dile getirmekten çekinmiyor. Elbette Malezya içinde de tartışmalı bir figür. Kendi ülkesindeki muhalefete karşı da serttir. Malezya’nın şu anki Başbakanı [Anwar İbrahim], bir zamanlar onun himayesinde olan biridir ama sonradan siyasi rakibi hâline gelmiştir. Bu yönüyle çok ilginç bir kişiliktir; bu yaşta hâlâ hayatta olan ve aktif kalan az sayıdaki büyük liderden biridir—ki bu da kıskanılacak bir durum.

Ancak, bence son dönemle ilgili olarak yaptığı bazı tespitlerde abartıya kaçıyor. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana geçen otuz yıl boyunca yaşananlar da barbarlıktan uzak değildi. Örneğin, Hiroşima ve Nagazaki’nin bombalanması—ki bu yıl 80. yıl dönümü—son derece vahşi bir eylemdi ve hukuki olarak hiçbir şekilde sorgulanmadı. Bunun nedeni, hedefin bir Asya ülkesi olmasıydı. Eğer bu silahlar Avrupa şehirlerine karşı kullanılmış olsaydı, hayatta kalan liderler kesinlikle savaş suçlusu olarak yargılanırdı. Ayrıca, nükleer silahlar muhtemelen meşru savaş araçları olmaktan çıkarılırdı. Oysa bugün bu silahlar en az dokuz egemen devletin elinde bulunuyor ve bu ülkeler bu silahlardan vazgeçmeye son derece isteksiz, çünkü bu silahlar onlara nükleer olmayan ülkelere karşı hegemonik bir üstünlük sağlıyor.

İki Devletli Çözümün Geçerliliği

Prof. Falk: İran, nükleer silaha sahip olmamanın bedelini daha yeni ödedi. İran’a karşı başlatılan ve sözde zenginleştirme tesislerini yok etmeyi amaçlayan 12 günlük savaş, BM Şartı’na göre açık bir saldırı eylemiydi ve utanç verici bir çifte standart örneği idi. İsrail, nükleer silahları gizlice edinen bir ülkedir; bunu, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması’nı savunan Batı’nın sözde liberal demokrasilerinin yardımıyla yaptı. Ancak mesele İran olduğunda, Batı, İsrail’in çok daha kötü olan bu davranışını görmezden geliyor. Bu konu, 1960’ların başında Kennedy Başkanlığı döneminde de gündemdeydi.

Yani, Batı’nın Soğuk Savaş döneminde çok yıkıcı ve adaletsiz politikalar yürütmediğini iddia etmek bence oldukça yanıltıcı olur. Vietnam Savaşı’nın yürütülme biçimi, günümüzde Gazze’de yaşananlara birçok açıdan benziyor: yüksek teknoloji askeri kapasitenin, kendini savunmaya veya misilleme yapmaya gücü yetmeyen düşük teknoloji bir topluma karşı kullanılması.

Güney Afrika’daki apartheid sistemi, sömürgeciliğin kalıntıları... 1945 sonrası dönemde, Berlin Duvarı’nın yıkılışına kadar geçen sürede hukuk, ahlak ve adalet açısından son derece utanç verici pek çok olay yaşandı. Bu nedenle Mahathir’in açıklamasındaki genel hissiyatı olumlu karşılıyorum, ancak son döneme ilişkin durumun biraz abartılı yansıtıldığını düşünüyorum.

Billington: Doğru. Bildiğiniz gibi, 28-29 Temmuz tarihlerinde BM Genel Kurulu, Haziran ayında yapılması planlanan ancak İran savaşı nedeniyle ertelenen bir oturumu gerçekleştirecek. Yeni oturumda, Orta Doğu için iki devletli çözüm çağrısı ele alınacak. Bu toplantı Fransa ve Suudi Arabistan tarafından talep edildi. Schiller

Enstitüsü ve Executive Intelligence Review olarak biz de “Nihai Çözüm Değil, İki Devletli Çözüm” başlıklı bir bildiri yayımladık. Bugün Gazze’de yaşananlarla ilgili olarak Nazi rejiminin “Nihai Çözüm” politikasına yapılan göndermeleri yapan tek biz değiliz ama bu hatırlatmayı yapmak yine de önemli.

Bizim önerimiz, 1970’lerde Lyndon LaRouche tarafından ortaya konan “Oasis Planı”dır. LaRouche, hayatı boyunca bu planı geliştirdi. Bu plan, Gazze merkezli olmakla birlikte tüm bölgeyi kapsayacak şekilde devasa bir su ve enerji geliştirme programı yaratmayı hedefliyor. Temel düşünce şu: Hem Filistinlilerin hem de İsraililerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir ortam ancak su eksikliğinin giderilmesi, su ve enerji bolluğu yaratılmasıyla mümkün olabilir. Bu da, Filistin devletiyle İsrail devletinin eşit şartlarda bir arada var olabilmesi için gerekli zemini oluşturur. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Prof. Falk: Bence bu öneri 1970’lerde bugünkünden çok daha mantıklıydı. Şu anda her iki tarafın da böyle bir çözümde uzlaşmaya yanaşacağını sanmıyorum. Görünen o ki İsraililerle Filistinliler arasında tek ortak görüş, iki devletli çözümün uygulanabilir olmadığı yönünde. İsraililer, herhangi bir biçimde Filistin devleti istemiyor. Filistinliler ise, kendi rızaları ve katılımları olmadan hazırlanan, baştan beri böyle yürütülen bir çözüm planı sonucunda ortaya çıkacak bir Bantustan’ı çözüm olarak görmek istemiyorlar.

Çözüm Arayışında Umut ve Gerçekçilik

Prof. Falk: Balfour Deklarasyonu’ndan tutun da 1947 tarihli BM Filistin Paylaşım Planı’na ve sonrasındaki çeşitli müzakerelere kadar atılan her adım, anlamlı bir Filistinli katılımı olmaksızın gerçekleştirildi. Filistinlilerden, kendileri için İsrail’le iş birliği içinde olacak, silahsızlandırılmış bir devleti kabul etmelerini beklemek, bana kalırsa, yine oldukça gerçek dışı bir beklentidir. İsrail, Siyonist kisvesinden sıyrılmadığı sürece silahsızlanmaya kesinlikle yanaşmayacaktır; aynı şekilde, herhangi bir Filistin varlığının meşru bir şekilde silahlanmasına da razı olmayacaktır. Bu nedenle, uygulaması en az iki devletli çözüm kadar zor olsa da, Edward Said’in vizyonunu—insan eşitliğine dayalı, laik ve uzlaşma sürecine dayanan tek devlet çözümünü—çok daha sempatik buluyorum. Bu vizyon, Filistin halkının tarihsel mağduriyetlerini ele alan kapsamlı bir uzlaşma komisyonunu da içermelidir. Bu yaklaşım, şu anda yaşadığımız bu tek taraflı soykırım manzarasından sürdürülebilir ve kalıcı bir barışa geçiş için en azından bir umut ışığı barındırıyor.

Billington: Oasis Planı fikri—Az önce söyledikleriniz çok netti: İsrail’de soykırıma dayalı bu politika egemen olduğu sürece işe yarar hiçbir şey olmayacak. Ancak bu planın amacı, özellikle yaklaşan BM konferansı bağlamında, masaya bir çözüm olduğunu koymaktır. Yani, her iki tarafın da birlikte çalışarak gerçek bir kalkınma politikasını uygulaması durumunda barışa ulaşılacağı fikrini ortaya koymak. Papa 6. Paul’un bir zamanlar dediği gibi, “barışın yeni adı kalkınmadır.” Eğer bölgeyi dönüştürmeye yönelik gerçek ihtiyaçlara hitap eden ortak bir plan ortaya konulabilirse—ki Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi ile çöllerini

verimli tarım arazilerine dönüştürme konusunda neler başardığını biliyoruz—onlar da bu işin bir parçası olabilir. Kuşak ve Yol da bu çözümün bir parçası olabilir. Ve amaç, bu konferans vesilesiyle masaya tek gerçek çözümün bu olduğuna dair bir tartışma açmak.

Ayrıca siz az önce “uzlaşma” konusunu gündeme getirdiniz. Güney Afrika’nın İsrail’i Uluslararası Adalet Divanı’na götürülen eski Uluslararası İlişkiler ve İşbirliği Bakanı Dr. Naledi Pandor’u tanıyoruzuzdur. Kendisi Schiller Enstitüsü’nün konferanslarına da katıldı. Şubat ayında Helga Zepp-LaRouche ile yaptığı bir röportajda Oasis Planı hakkında şunları söyledi ve bunu Güney Afrika’nın kendi tarihiyle ilişkilendirdi: “Oasis Planı, çatışma hâlindeki grupların daha fazla müzakere için temel alabilecekleri çok yararlı öneriler sunuyor. Biz Güney Afrika olarak, bizi onlarca yıl boyunca ezenlerle 30 yıl önce müzakere masasına oturma kararı aldık. Ve biliyoruz ki, masaya oturduğunuzda, geleceğin nasıl şekilleneceğine karar verecek olan, ezilenlerin kendisidir.” Bu yaklaşım, sizin de değindiğiniz noktayı ele alıyor ama aynı zamanda masaya çözüm odaklı bir politika koyma ihtiyacını vurguluyor. Helga’nın On İlkesinde de ifade ettiği gibi, yoksulluğun hemen her durumda kalkınma eksikliğinden kaynaklandığı gerçeğini kabul etmeliyiz. Ancak bu durum da insan kaynaklıdır. Ve madem öyle, bu durum tersine çevrilebilir; düzeltilebilir. İnsanların zihnine şunu yerleştirmemiz gerekiyor: Bu meseleler çözülebilir. Gerçekten de çözümler mevcut. Asıl eksik olan, bu sorunları çözme iradesidir. İşte küresel tartışmalarımızın temelini bu oluşturmalıdır. Bu konuda eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Olumlu Bir Çözüm Tartışma Fırsatı Yaratır

Prof. Falk: Durumu umutsuz olarak tanımlayabileceğim bir bağlamda, bu tür bir girişimin yapıcı olduğunu ve test edilmeyi hak ettiğini düşünüyorum. Bu BM konferansına katılacak olan elit kesimlerin bu tür bir öneriye açık olup olmayacağı konusunda biraz kuşkuluyum. Ancak sizin de belirttiğiniz gibi, masaya bir çözüm koymak tartışma başlatır.

İkinci bir sorun daha var: Masada Filistinlileri kimin temsil edeceğine kim karar verecek? Ramallah’taki Filistin Yönetimi’nin şu anda Filistin halkını temsil etme konusunda meşru olup olmadığı ciddi bir şüphe konusu. Güney Afrika’da, Eski Bakan Pandor’un sözünü ettiği türden bir müzakereye oturma kararı alındığında, Nelson Mandela’nın serbest bırakılması kabul edilmişti. Mandela, meşru bir temsil sağlayabilecek bir otoriteye sahipti. Filistin bağlamında, bunu yapabilecek yegâne kişi Marwan Barghouti gibi görünüyor. Ancak kendisi, geçersiz olarak değerlendirilen birçok suçlamayla hapiste tutuluyor. İsrail, gerçekten karşılıklı fayda sağlayacak bir çözüme ulaşmak isteseydi, en azından Barghouti’yi serbest bırakmayı düşünürdü. O, Filistin temsiliyetini birleştirebilecek tek kişi gibi görünüyor.

Billington: Sizin de kullandığınız ifadeyle, Barghouti’nin bir mahkûm takası kapsamında serbest bırakılacağına dair bir umut ışığı görüyor musunuz?

Prof. Falk: Güney Afrika örneğinde, Mandela yalnızca bir mahkûm takası kapsamında değil, aynı zamanda Güney Afrika yönetim yapısının dönüşümünü öngören siyasi bir irade ile serbest bırakılmıştı. Eğer Marwan Barghouti yalnızca bir mahkûm takası çerçevesinde serbest bırakılırsa, bu, İsrail'in onunla müzakere etmeye ve ona saygı göstermeye hazır olduğunu gösteren bir siyasi işaretle desteklenmedikçe, çok da verimli olmaz.

Barghouti ailesinde başka isimler de var—Mustafa Barghouti gibi. Kendisi Batı Şeria'da yaşayan, muhalif bir figür. Ancak Marwan Barghouti kadar karizmatik bir potansiyele sahip olduğunu düşünmüyorum. Saygı duyulan bir isim. Aslında Mahathir'le benzer bir geçmişi var; ikisi de tıp doktoruydu, sonra siyasete girdiler. Kendisi bizim Gazze Mahkemesi girişimimizde de yer alıyor. Filistinlilerin gerçek arzularını daha iyi temsil ettiğini düşündüğümüz kişilerle çalışmaya gayret ettik; Ramallah'taki Muhammed Mahmud Abbas liderliğindeki grupla değil. Bu grup, Batı tarafından meşrulaştırılan ancak Filistin halkı tarafından hiçbir zaman meşru görülmemeyen Oslo diplomasisinin bir ürünüydü. "Sözde" Filistin Yönetimi, Batı Şeria'da İsrail ve ABD ile güvenlik işbirliği yaptı. Bu yüzden ciddi bir kuşkuyla karşılanıyorlar. Ayrıca Hamas karşıtı bir tutum içindeler. Zaten Gazze'den Hamas tarafından çıkarıldılar. PLO orada oldukça yozlaşmıştı. Bu çatışmanın tüm yönlerini bilmiyorum ama oldukça karmaşık bir mesele.

Billington: Evet. Bu katkınız için gerçekten çok teşekkür ederim. Bu görüşmeyi, özellikle 28-29 Temmuz'da yapılacak BM toplantısı öncesinde geniş kitlelere ulaştıracağız. Kolombiya'daki Lahey Grubu'nun çalışmaları, sizin Gazze Mahkemesi kapsamında yaptıklarınız ve gelişmekte olan diğer süreçlerle birlikte bu toplantıyı bir dönüm noktasına çevirmeye kararlıyız. İzleyicilerimize iletmek istediğiniz son bir mesajınız var mı?

Prof. Falk: Sanırım tüm ana noktaları ele aldınız. Ukrayna hakkında pek bir şey konuşmadık ama bu söyleşiyi verimli buldum.

Billington: Eğer isterseniz, Ukrayna çevresindeki hâlâ oldukça hassas ve tehlikeli durumu ve ABD ile Rusya arasında gerçekten bir uzlaşma olup olmayacağı sorusunu ele alabileceğimiz ikinci bir söyleşi yapabiliriz. Şu anda her beş dakikada bir değişen oldukça değişken bir tutum sergileyen ABD Başkanlığı göz önüne alındığında, böyle bir uzlaşmanın olup olmayacağı pek net değil. Ancak daha geniş çerçevede başka konulara da değineceğimiz yeni bir görüşme yapabiliriz, eğer siz de isterseniz.

Prof. Falk: Evet, birkaç hafta bekleyelim ve olayların nasıl gelişeceğini görelim. Belki bu noktada Oasis Planı'nın Ukrayna ve Rusya bağlamında daha fazla ilgi görme ihtimali ortaya çıkar. Ya da üç taraflı bir uyarılama mümkün olabilir.

Billington: Rusya-Çin işbirliğinin BRICS'e nasıl zemin hazırladığını ve BRICS'in şu anda Batı liderliğindeki dehşet verici uygulamalara karşı nasıl bir alternatif sunduğunu son derece önemli görüyoruz. Bunun iki farklı "blok"a ayrılmasıyla sonuçlanmasını istemeyiz.

Batılı liderlerin, özellikle Çin'le ve stratejik olduğu kadar ekonomik olarak da Rusya'yla işbirliği yapmalarının kendi gelecekları için belirleyici olduğunu fark etmelerini sağlamanın bir yolunu bulmamız gerekiyor. Eğer bunu, şu anda çöküşe doğru ilerleyen Batı finans sistemi tamamen dağılmadan önce fark ederlerse, o zaman her bir ülkenin güvenliğini ve kalkınmasını temel alan yeni bir küresel mimarinin ortaya çıkma şansı olur—ki bu, sizin de, Francesca Albanese'nin de ve diğer pek çok kişinin savunduğu bir yaklaşım.

Mesele şu ki, bu vahim gidişattan, yani küresel bir savaş ve hatta nükleer savaş tehdidinde doğru hızla sürüklenişten çıkmak istiyorsak, medeniyetin yönünü tümenden değiştirmemiz gerekiyor.

Prof. Falk: Bu görüşe tamamen katılıyorum.

Billington: O halde, daha geniş bir konuyu ele alacak ikinci bir söyleşiyi kesinlikle değerlendirebiliriz. Bu söyleşi için size çok teşekkür ederim.

Dipnotlar:

* Bu söyleşi, Executive Intelligence Review dergisinin 1 Ağustos 2025 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

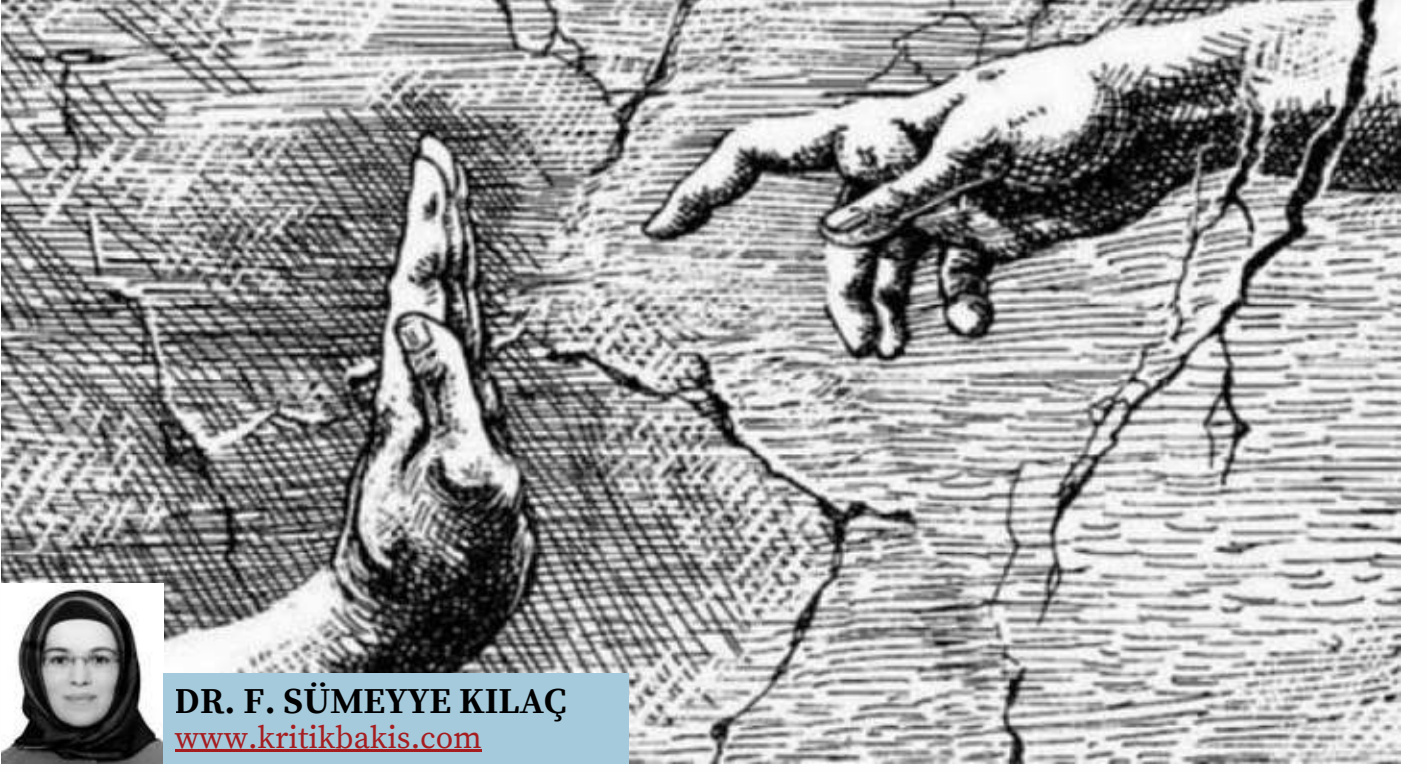
** Schiller Enstitüsü'nden Mike Billington ile çeşitli konular üzerine yapılan bir söyleşi. Executive Intelligence Review'un Ağustos sayısında yayımlanmıştır.

*** Richard Falk, Princeton Üniversitesi'nde uluslararası hukuk alanında emeritus (emekli) profesördür. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler üzerine çok sayıda eser vermiş üretken bir yazardır. 2008-2014 yılları arasında, 1967'den bu yana işgal altında bulunan Filistin topraklarındaki insan hakları durumuna ilişkin Birleşmiş Milletler Özel Raportörü olarak görev yapmıştır. Bu röportaj, 23 Temmuz 2025 tarihinde Executive Intelligence Review'dan Michael Billington tarafından gerçekleştirilmiştir. Alt başlıklar sonradan eklenmiştir.

Kaynak: <https://richardfalk.org/2025/08/02/countering-genocide-an-interview/>

MÜSLÜMANLARIN DÜNYEVİLEŞMEYLE İMTİHANI: HELAL KEYFE KÂFİDİR

DR. F. SÜMEYYE KILAÇ
www.kritikbakis.com

Sahil, deniz, tekne ve koy paylaşmayanın tatil yapmış sayılmadığı bir dönemde “modern muhafazakarların” “helal konseptli eğlence/tatil” storylerini eleştirmek fazlasıyla cesur ve linçlenmeye açık. Zaten kendisi de bu imtihanla kafası karışık biri olarak önce kendimle hesaplaşmak sonra “Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak!” demek için yazmaya niyet ettim.

Sosyolog değilim. 28 Şubat sonrasında Müslümanların ama özellikle Müslüman kadınların değişimlerini [Kadınları özellikle zikretmemin sebebi erkekleri bu konuda yeterince gözlemleyemediğimdenidir.] bir akademisyen gözlüğüyle incelemeyi çok istedim. Hakları, zevkleri, beğenileri, yaşama biçimleri ellerinden alınmış o kadınlar, geldiği nokta itibarıyla kendilerinden alınan bütün her şeye yeniden sahip olma gayesiyle ardı arkası kesilmeyen bir sürü yeni icat/bidat ortaya çıkardılar. Bu kişileri 28 Şubat mağdurlarıyla kısıtlamamak gerekir; aslında ben bir tavırdan bahsediyorum: “Yapamadık, yapalım; gidemedik, gidelim; yiyemedik, yiyelim.” Millî Görüş hareketi ve devamında AKP iktidarıyla zenginleşen Müslümanların dünyevileşmeyle imtihanlarına ve bu imtihanlara buldukları kılıfa dikkat çekmek istiyorum.

Sosyal medyada gönderileri önüme düşen bol takipçili bir hesap, yaz tatilini güzel ülkemizin Ege kıyılarında bir koyda geçiriyor. Orada gördüğü, yediği, içtiği, giydiği ne varsa -kapital düzene hizmet ederek- takipçileriyle paylaşıyor. Alkolsüz balık lokantaları, sadece bayanlardan oluşan tekne turları...bunları artırmak mümkün. Dünya nimetlerinden faydalanmayı bir tür vecibe gibi algılayan ve ona göre davranan bu insanların mazeretleri de hazır:

“Müslümanlar, diğerlerine özenmeyin. Aynısı bizde de helal konseptli bir şekilde var. Zira helal dairesi geniştir. Keyfe kâfidir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.” Sosyal medya mecralarının arama çubuklarına “Helal keyfe kâfidir.” diye yazıp arattığınızda önünüze ne postlar geliyor. Sıra geceleri mi dersiniz, birbirinden çeşitli oyunlar, halaylar, eğlenceler mi dersiniz. Bu postların hemen hepsinde şahit olduğumuz ortak özellik ise kullanıcıların, İslam’ın sıkıcı bir din olmamasından ve helal dairesi içerisinde ne kadar eğlendiğinden bahsetmesi.

“Helal dairesi içinde eğlenmek” bazen bana “üçgen bir kare” gibi geliyor. Fazla abartılı bulabilirsiniz. Zira ikinci örnek haddi zatında imkânsız aslında. Peki ama Müslümanların eğlenceyle arasına çizmesi gereken bir sınır yok mudur? Ya da bahsedilen helal dairesi neye göre belirleniyor?

Bediüzzaman Said Nursî’ye atfedilen bu söz modern zamanlarda

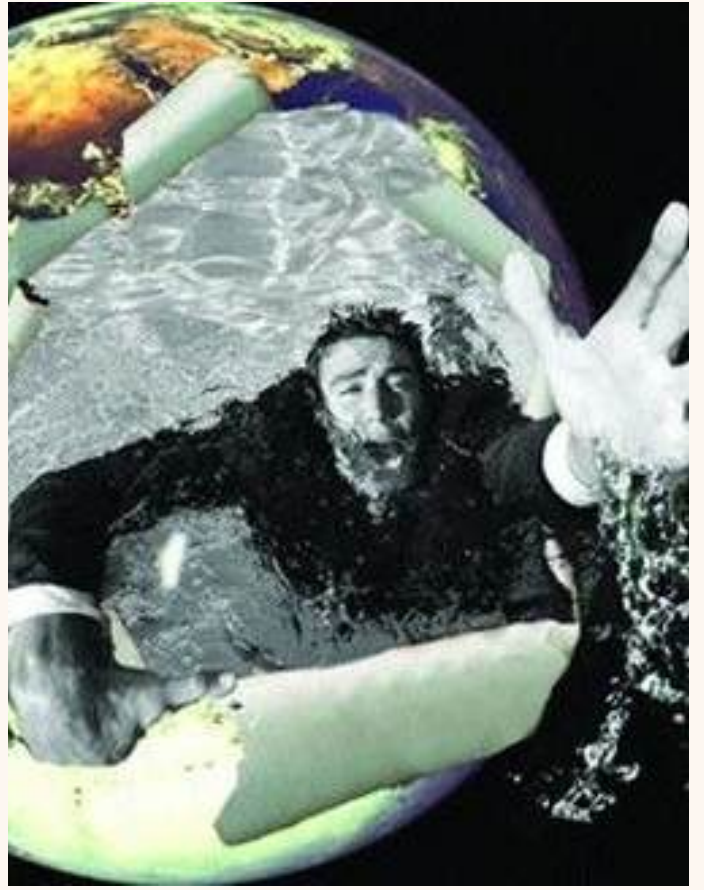
Müslümanların dünyevileşmesinin/dünyadan zevk almasının gerekçesi haline geldi. Helal dairede olduğu müddetçe her şeyi yapabiliriz. Peki gerçekten ölçü bu mu? Hz. Peygamber’in hayatı ve yaşantısı göz önüne alındığında, Kur’ân-ı Kerîm’in çizdiği Müslüman profile dikkat kesildiğimizde helal keyfe kâfidir gerekçesine sığınarak yaptığımız her fiili ahlaki görebilir miyiz?

İslam düşüncesinde helal, “işlenmesi sebebiyle hakkında ceza verilmeyen” ve “şer’in yapılmasını serbest bıraktığı şey” olarak tarif edilmiştir. Bu noktadan bakıldığında helal, mükellefin hükümlerinden farzdan/vacipten mübaha kadar uzanan yelpazeyi içine almaktadır. (TDV, Helâl)

Yani vacip/farzlar, faziletler, mübahlar bu kategori içerisinde değerlendirilebilir. İslam hukukçularına göre bu geniş çerçeveye aynı oranda iyi (hasen) değerine sahip değildir. Daha açık bir ifadeyle vacip/farz olan bir fiilin iyi olması ile mübah bir fiilin iyi olması arasında derece farkı vardır. Bununla birlikte vacipten mübaha uzanan fiiller kategorik olarak iyidir yani ahlakidir. Dolayısıyla helal olarak nitelenen her fiil iyidir/hasendir. İslam alimleri iyi ve kötünün (hasen ve kabih) tanımını şöyle yapar; “Bir şey dünya hayatında övgüye, ahirette sevaba taalluk ediyorsa iyi; dünya hayatında yergiye, ahiret hayatında cezaya taalluk ediyorsa kötüdür.” Yani helal ve ahlaki olan kesişir; helal olanla ahlaki olan arasında derin bir ayrım yoktur. Nitekim Hanefî geleneğe göre iyi ve güzel olan emredilmiş; kötü olan ise yasaklanmıştır. Bu bir ilke olarak da benimsenmiştir. Ayet-i kerimede de bu hususa dikkat çekilir: “Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar.” (Nahl Suresi, 90.) Bu noktada Alev Alatlı’nın şu muhteşem konuşmasını alıntılar ve bir noktaya dikkat çekmek istiyorum:

“Aslolan hakkın helal edilmesi olmalıdır. Aslolan helalleşmek olmalıdır. Helalleşmek mahkemede dava kazanmaktan daha üstün olmalıdır. Çünkü her yasal hak helal değildir ve olamaz. Keza iflas eden kardeşinizin haraç meraç satışa çıkarılan evini satın almanız yasal hakkınız olabilir ama helal değildir. İmar ruhsatı olan bir müteahhit şehrin ufku tecavüz ederken yasal olarak suçsuzdur ama yaptığı iş helal değildir...Ve son olarak bir kalem darbesiyle atar ergenleri, lümpen ergenleri sokağa döken yazar; alevler afakı sardığında suç mahallinde değilse, olayları evinden seyrettiğini ispat edebiliyorsa yasal olarak suçsuzdur. Ama helal değildir yaptığı.”

Bir adım öteye gitmek istiyorum ve diyorum ki içinde bulunduğumuz çağda helal olması Müslümanlar için yeterli mi? Helallerin ve mübahların yasaklardan ve mekruhlardan çok daha geniş bir alanı kapsadığını bilerek sormak istiyorum, bugün helal ve mübah olarak nitelediğimiz fiiller ahlaki mi? Bütün bir dönemi çalışarak geçiren ve dinlenmek isteyen bir Müslümanın helal dairesinde lüksler içinde yaptığı bir tatil ahlaki midir? Bir de buna iki yıldır sistematik soykırıma uğrayan Gazzeli kardeşlerimizin varlığını eklediğimizde daha vahim sonuçlar yok mudur? Kalemle ve araştırmalarıyla çağa, insanlığa ve geleceğe yön veren bir ilim adamının odasına kapanıp bunun için çalışması helaldir. Ancak dünya yanarken hala bu işi hiçbir şey yokmuş gibi sürdürmesi ahlaki midir? İlerleyen teknolojilerle güçlü silahlar üretmek vatanını ve milletini korumak için çalışan bir mühendisin yaptığı şey helaldir. Ama o savunma sistemleriyle sadece kendi vatanını koruma isteği ahlaki midir? Müslümanların mülk edinmesini sağlayan katılım bankalarının, satın aldıkları mülkleri kat be kat fiyatlarla müşteriye satması helaldir. Ancak neredeyse faiz oranlarının üzerinde bir karla satması ahlaki midir? Özetle günümüzde helal olanla ahlaki olan arasındaki makas gittikçe açılmıştır. Helal olanla ahlaki olan arasındaki ayrımın bu denli açılmasının temel sebeplerinden biri

Müslümanların dünyevileşmesi, zenginleşmesi ve kapitalleşmesidir. Bireysel menfaat ve hazların öncelenerek, toplumsal sorunların göz ardı edilmesi maalesef çok ciddi ahlaki krizlere sebep olmaktadır. Zira geldiğimiz noktada içinde bulunduğumuz krizde yaptığımız şeyler şer’an helal olurken; vicdanımızı acıtan, kanatan bir yöne sahip olabiliyor. Kalbimize danıştığımızda içimizi rahatsız eden o şeyin ya da davranışın gerçekten helal olduğunu söyleyebilir miyiz? Müslümanların eğlenceyle/dünya hayatından nasiplenmeyle/dünyayı yaşamayla ilişkisi ve irtibatı erken dönemlerden itibaren bir tür yumuşak karın meselesidir. Bir yanda bütün ihtişamı ve güzellikleriyle dünya hayatı, nefisle yoğrulmuş insan; diğer tarafta ahiret. Bu denklemde dengeyi sağlayarak bu çağda yaşamak zor zanaat. Ancak ben yine şu ayeti düstur edinerek yaşama çabası içinde olmanın anlamlı olduğuna inanıyorum:

“İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak [vasat] bir ümmet yaptık.” Bakara Suresi, 143.

“Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye [kader] göre yarattık.” Kamer Suresi, 49.

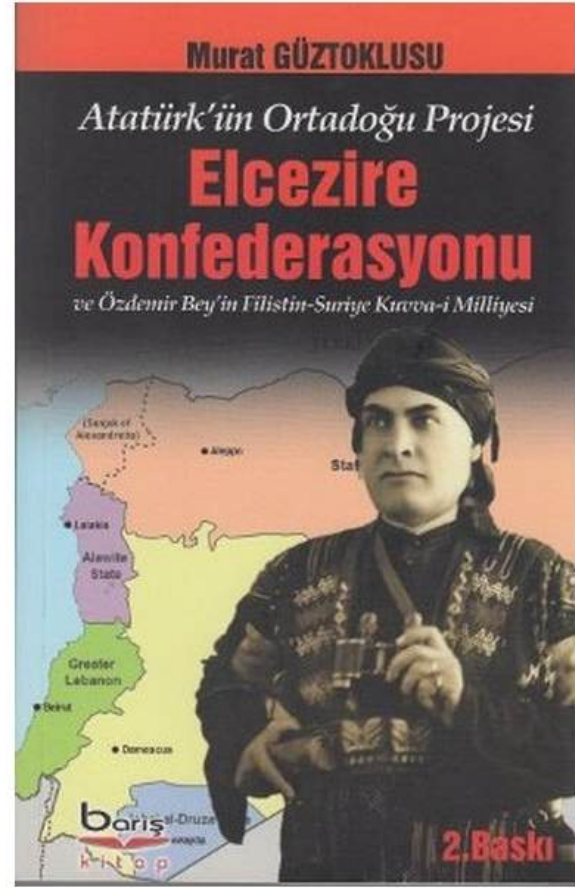
Dünyaya dalıp unuttuğumda, nefsim bana dünya nimetlerinden faydalanmamı söylediğinde, kendime denge aradığımda da Hz. Peygamber’in şu nasihatini aklıma getiriyorum: “İstemez misin ey Ömer, dünya onların ahiret bizim olsun.” Bu, dünyadan vazgeçişin ifadesi değildir; önemli olanın ne olduğuna dair bir ikazdır. Anlam krizimize bir ilaç ve huzur; ne harcadıklarımızda ne satın aldıklarımızda ne de kontrol ettiğimiz yapılacaklar listesinde bulunur. Yani helal dairesi içinde, ahlakın ve vicdanın rehberliğinde dünyevileşme imtihanını vermek mümkün vesselam.

Atatürk'ün Ortadoğu Projesi; Elcezure Konfederasyonu

YAZAR: TARIK PARLAK

Tarihte bilinmeyenler diye düşünülen henüz bilinmemiş olanlar, bilinebildikleri her zaman, ne kadar da önemli ve ne kadar da belirleyici “sırlar” barındırmıştır hep. Tarih her ne kadar araştırılmaya müsait bir alanın adıyla da gizemli defterleri açmak her zaman zevk verir mi bilinmez... Tam da böyle düşünceleri hatırlatan okunulması bir kitap var önümüzde: Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezure Konfederasyonu*. Kitabın yazarı Murat Güztoklusu, önemli araştırmalarda bulunmuş, üslubundan anlaşıldığı kadarı ile derleme ve kategorize etme konusunda mahir bir araştırmacı. En önemli mahareti ise ulaştığı tarihsel verilerin, “hala-şu an”daki etkilerinin izini takip etme halindeki, “iliştirme” gayreti olsa gerek. Güztoklusu'nun, Özdemir Bey'le ilgili başka çalışmaları da mevcut. Tarihi olarak çokça önemli metinler yayınlamış olan Bengi Yayınları'ndan 2019 yılında yayınlanan Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezure Konfederasyonu isimli eseri de içerisinde yer alan bilgi, belge ve tespitleri ile tam bir araştırma sonucu bir eser. Eser, pek bilinmeyen ve üzerine pek çalışılmamış bir konu hakkında. Türkiye'nin dış siyaseti ile ilgili çalışanlara heyecan verici, yol açıcı ve teşvik edici mahiyette.

Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezure Konfederasyonu ekler hariç yirmi bölümden oluşuyor ki, önemli birkaç bölüm başlığını zikrettiğimizde kitabın ele aldığı konunun önemini, tarihsel ve siyasi olarak sunabileceği kanaatindeyiz. Kitabın konu bütünlüğünü biraz olsun hissettirebilecek öne çıkan bazı bölüm başlıkları şöyle: Üç Asır Sonra Mısır'da Özdemiroğulları ve Ali Şefik (4), Gazze Savunmaları ve Filistin 1917 (9), Armagedon Savaşı ve Suriye'nin Kaybı (10), Özdemir Bey'in Halep Çalışmaları ve Türk-Arap Muahenet Cemiyeti (11), Suriye İtirafnamesi ve Arap Kemalizmi'nin Doğuşu (13), Mustafa Kemal'den Özdemir Bey'e Suriye Başyönergesi ve Sivas Kriterleri (15), Sadun Acemi Paşa'dan Şeyh Ahmet Sunusi'ye Irak'ta Kemalist Hareket ve Telafer Devrimi (20), İnönü Tartışmalarında Lozan Boyutu (22),

Hatay Sorunu ve Elcezure Konfederasyonu (23)

Eser önsözden itibaren adım adım; Filistin ve Suriye Kuvva-i Milliyesi'ne öncülük eden Şefik Özdemir Bey'in, Mustafa Kemal'le ilişkileri ve birlikte geliştirdikleri “Kemalist Ortadoğu Projesi”nin yansımaları, bu proje için girilen diyalog ve irtibatlar, Yemen Beylerbeyi olması akabinde Özdemir Bey'in Habeşistan Valisi olarak atanması, Mısır'daki Özdemiroğullarının varlığı, Atatürk'e bağlı olarak gerçekleşen hareketin (siyasi ihtimallerinin göz önüne alınarak) anlatımı, Türk ordusunun Halep'ten çıkmasının ardından Özdemir Bey'in bölgede başlattığı çalışmalar, Özdemir Bey'in kurduğu cemiyet ve faaliyetleri, görevleri ve Derbent Zaferi kaleme alınmıştır.

Yazar Murat Güztoklusu'ya okuyucusunu Atatürk'ten siyasi olarak neler tevarüs ettiğine dair soru işaretlerine sahip kıyor. Güztoklusu'ya göre Atatürk'ün “hariç planları” vardı. Esasında Atatürk'ün Fransa gibi hariç güçler ile mesafelerini ve Ortadoğu'daki hedeflerini yıllar sonra “Hatay Sorunu” açığa çıkarmıştır.

“Elcezure Konfederasyonu'nun 1920'lerin başlarında, Suriye ve Irak'taki gelişmeler sonucu bir siyasal proje olarak gündemden çıkması, on beş yıl sonra Hatay Sorunu nedeniyle aniden ve oldukça işlenmiş, geliştirilmiş bir proje olarak gündeme yeniden Atatürk tarafından getirilmesi, onun bu projeyi basit ve gelgeç bir taktik araç olarak değil, uzun erimli bir stratejik amaç olarak gördüğünü kanıtlamaya yeterlidir, görüşündeyiz.

Fransa'nın engeline takılan bu proje, Atatürk'ün ölümüyle Türkiye'nin rafından da tamamen indirilmiştir." diyen yazardan ilhamla soruyoruz... Atatürk ölmeden bu ve benzeri projelerin raftaki hükmü neydi? Konfederasyon, Özdemir Bey'in nezdinde ileriye doğru uzun erimli bir planlama mıydı? Ortadoğu geleceğinde hangi beklentiler vardı? Bu beklentilere nazaran Ortadoğu'da, kimlerin Anadolu karşı espionaj faaliyetleri vücut buldu?

Türkiye/Anadolu merkezli, başta Suriye'deki milli çabaların eş zamanlı anti-empyralist dayanışmaya dönüşünün hikayesini okuyan okuyucu, bu soruları düşünse dursun, yine yazar Güztoklusu, Kemalist bir Ortadoğu projesinden bahis açıyor. Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi isimli kitapta Ortadoğu'da Kemalist planlama aşamasının ufkunun izlerini sürüyoruz. Murat Güztoklusu, kitapta yer yer "Kemalist" diye nitelediği refleks Sivas kriterlerine bağlı olan bir duruştan kaynağını alıyor. Kitapta, Özdemir Bey'in Ortadoğu'daki Kemalist projesinin izini sürülürken, dönemin genel havası ve bir takım devlet adamlarının, Batı etkisinde nefes alışları, bu devlet adamları ile aynı atmosferde alternatif çabalarda bulunabilmenin doğurduğu sorunlar ve bu sorunları aşmak için geliştirilen politikalar ayrıntılarıyla anlatılıyor. Filistinlilerin Anadolu'daki hareketleri izlemesi ve Ortadoğu'nun en can alıcı lokal bölgelerinde Türkiye'nin himayesinin talep görmesi, empyralist devletlerin bu hususta duyduğu endişe ve yaşanan sorunlar da ayrıntılarıyla ele alındıktan sonra, Ortadoğu'da tohumları bulunan ve canlandırılmaya çalışılan tüm Kemalist hareketlerin izleri...

Yazarın önemli bir tespiti burada dikkat çekiyor; Atatürk, dönemdaşları gibi Turancılık ve İslamcılık gibi herhangi bir ideolojik kampın askeri görülmek yerine Özdemir Bey gibi sadık fikir ve eylemdaşları ile "ulaşmak istediği" nihai hedeflere dair planlamalar ile meşgul bir devlet adamı olarak rol oynuyor. Zaten Konfederasyon da bu yönde gelişmiştir.

Murat Güztoklusu'nun "Hatay Sorunu, Konfederasyon Projesi'nden koparak çözüm yoluna girmişti. Hatay, 1938'de Atatürk'ün sağlığında, bağımsızlığa kavuşmuş ve 1939'da Türkiye'ye katılmıştı. Eğer Atatürk birkaç yıl daha yaşasaydı; Fransa 1940 yılında Almanya tarafından işgal edilince ortada kalan Suriye ve Lübnan'ı, 1920'de Özdemir Bey tarafından Atatürk'ün yönergeleriyle eyleme geçirilen düşü, yani Konfederasyon Projesi'ni canlandırarak gerçekleştirebilir miydi? Kesin bir yanıt vermek zor ama benim görüşüm olabileceği yönündedir." ifadeleri kitapta yer yer "sanki" cevap bulmuş gibi görünse de esasen düşünülmesi gereken bir soru olarak kalıyor. Zira Hatay'ın bağımsızlığı zahiren gerçekten de dar sınırları içerisinde bir politikadan uzak, sınır ötesi bir hareketin şifrelerini barındırıyor. Ama bu şifreler, tarihe şifre olarak geçmenin ötesine ulaşamıyor. Atatürk'ün ajandasının ne kadarı Özdemir Bey'in faaliyetleri başarılı oldukça bildirilmişti? Kim bilir... Özdemir Bey'in Filistin-Suriye Kuvva-i Milliyesi ve Elcezire Konfederasyonu isimli, Murat Güztoklusu imzalı kitap, yakın tarihin ön kabulleri bir yana tarihe bugünümüzü de etkileyen hadiselerin ilmi olarak bakmak isteyenler için önemli bir alternatif metin ve 1923'te kurulan Cumhuriyet'in sınır dışı (Ya da ötesi mi demeliyiz?) topraklardaki izdüşümlerini ve siyasi-düşünsel "haklarımız"a kafa yoranlar için ufuk açıcı bir çalışma. Güztoklusu, her ne kadar kitap boyunca bir çok "Atatürkçü" bariyeri aşmış gibi görünse de özellikle Enver Paşa ve Ortadoğu'daki dini refleksler konusunda bilindik "Atatürkçü" bariyerlere takılmasına rağmen, hala alternatif bir okuma için önemli açılımlar barındırıyor.

Dipnot:

*Elcezire Konfederasyonu Ve Özdemir Bey'in Filistin Suriye Kuvva-i Milliyesi-Murat Güztoklusu- barış Platin yay.

İsrail'in Gazze'deki Soykırımında Beş Asırlık Batı Sömürgeciliğinin Yüzünü Görüyoruz

YAZAR: PATRICK MAZZA*

KAYNAK: THERAVEN.SUBSTACK.COM

Batı dünyası buna karşı harekete geçmekte neden bu kadar yavaş kaldı?

Hiroşima'nın 80. yıldönümünde Gazze üzerine düşünmek

Bazen, yazı masamın başına oturmak benim için zor oluyor. İçimde, mutlaka dile getirilmesi gereken bir şey olduğunu biliyorum; ama kelimeler boğazıma düğümleniyor. Hatta bulabilsem bile, tek bir küçük sesin ne etkisi olabilir ki diye soruyorum kendime. Bu, gerçekten anlamlı bir süreç mi? Her gün, kemikleri sıkıca bedenlerinden dışarı fırlamış çocukların — hele ki uzuvlarını kaybetmiş çocukların — fotoğraflarını görmek; üstelik Batı dünyasının büyük kısmı hâlâ İsrail'e destek verirken... Bu manzaralar, bu dehşeti durdurma konusundaki çaresizliğimizin yarattığı derin bir umutsuzlukla içimi delip geçiyor.

Ama sonunda bu çabayı göstermek zorundayım. Bundan daha anlamlı bir gün olamazdı: 6 Ağustos — Amerika Birleşik Devletleri'nin, savaşta kullanılan ilk atom bombasını Japonya'nın Hiroşima kentine atmasının 80. yıldönümü. Üç gün sonra, ikinci bomba Nagazaki'ye bırakılmıştı. Tarihçilerin büyük çoğunluğu bunun tamamen gereksiz olduğu konusunda hemfikir; Sovyetler Birliği'nin savaşa girişi, Japonya'nın teslim olmasının önünü zaten açmıştı. Üstelik Tokyo'nun bombalanmasında, tek bir günde ölenlerin sayısı bundan bile fazlaydı. Şimdi ise, inanması güç olsa da, daha da yıkıcı olaylara tanık oluyoruz. İsrail'in Gazze'ye attığı bombaların toplam gücü, Hiroşima bombasının altı katı ya da daha fazlasına denk geliyor; yani yaklaşık 90.000-100.000 ton yüksek patlayıcıya eşit.

Bu yıkımın, Japon şehirleri de dahil olmak üzere modern tarihte herhangi bir kentsel alanda yaşanan en büyük yıkım olduğu söyleniyor. Üstelik şimdi, geriye kalan sivil nüfus üzerine çok daha yaygın bir silah olan açlık salınmış durumda. Birleşmiş Milletler ile bağlantılı bir grup, kıtlığın “en kötü senaryoya” ulaştığını belirtiyor. Toplam ölü sayısı genellikle 60.000 civarında ifade ediliyor, ancak bu rakam rahatlıkla yüz binleri bulabilir. Hayatta kalanların büyük bölümü ise yaşamları boyunca hem fiziksel hem de psikolojik olumsuz etkiler taşıyacak. Bu, açıkça bir soykırım. Ve her ne kadar çok geç kalmış olsalar da, İsrailli insan hakları örgütü B'tselem (B'tsalem) 28 Temmuz'da, tamamı büyük harflerle yazılmış “BİZİM SOYKIRIMIMIZ” başlıklı bir rapor yayımladı. Raporda şu sonuca varıldı: “İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki politikası ve bunun korkunç sonuçları ile İsrailli üst düzey siyasetçilerin ve askeri komutanların saldırının hedefleri hakkındaki açıklamaları birlikte incelendiğinde, İsrail'in, Gazze Şeridi'ndeki Filistin toplumunu yok etmek için koordineli ve kasıtlı bir eylem yürüttüğü sonucuna varmak kaçınılmazdır. Başka bir deyişle: İsrail, Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilere karşı soykırım işlemektedir.” Aynı gün, İnsan Hakları için Hekimler – İsrail (Physicians for Human Rights – Israel) kendi açıklamasını yaptı. Bunu uzun bir alıntıyla aktarmak yerinde olacaktır.

“Bugün, PHRI (İnsan Hakları için Hekimler – İsrail), bu saldırıyı olduğu gibi belgeleyen bir görüş raporu yayımlıyor: Gazze'nin sağlık sisteminin ve bununla birlikte halkının hayatta kalma kapasitesinin kasıtlı ve kademeli olarak ortadan kaldırılması.

Bu, soykırım anlamına geliyor. İsrail'in hastaneleri bombalaması, tıbbi ekipmanları tahrip etmesi ve ilaç stoklarını tüketmesi, hem acil hem de uzun vadeli sağlık hizmetlerini neredeyse imkânsız hâle getirdi. Sistem, amansız saldırılar ve ablukanın ağırlığı altında çöktü.

"Her gün, onlarca insan yetersiz beslenmeden ölüyor. Altı ay ile iki yaş arasındaki bebeklerin yüzde 92'si yeterli gıdaya ulaşmıyor. En az 85 çocuk açlıktan hayatını kaybetti. İsrail, Gazze halkının 10 kişisinden 9'unu yerinden etti; evlerin yüzde 92'sini yıkarak veya ağır hasar vererek yarım milyondan fazla çocuğu okuldan ve istikrardan mahrum bıraktı. Diyaliz, doğum öncesi bakım, kanser tedavisi ve diyabet yönetimi dâhil olmak üzere temel sağlık hizmetlerini tamamen ortadan kaldırdı.

"Bu geçici bir kriz değil. Yaşam için gerekli koşulları ortadan kaldırmaya yönelik bir strateji. İsrail saldırıyı bugün durdursa bile, verdiği yıkım; açlık, enfeksiyon ve kronik hastalıklardan kaynaklanan önlenemez ölümlerin yıllarca devam edeceğini garanti ediyor. Bu, ikincil hasar değil. Savaşın yan etkisi değil. Yaşanmaz koşulların sistematik olarak yaratılması. Hayatta kalma hakkının reddi. Bu, bir soykırımdır."

İsrail'i, Gazze toplumunu yaşanmaz koşullar yaratarak yok etmekle suçlayan her iki grup da, 1948 tarihli BM Soykırım Sözleşmesi'nde yer alan tanımları esas alıyor. Bu tanımlardan biri, "Bir grubun, fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok edilmesini amaçlayan yaşam koşullarını kasten dayatmak"tır.

Buna, İsrail'e yönelik rüzgârın yön değiştirmeye başladığına dair genel bir hissiyat eşlik ediyor. Fransa, İngiltere ve Kanada, Filistin devletini tanıma planlarını açıkladı; ancak son iki ülke bu tanıma bazı şartlar koydu. Barack Obama, Donald Trump ve Keir Starmer gibi önde gelen isimler, aç bırakma kampanyasının sona erdirilmesi yönünde açıklamalar yaptı; ancak Trump'ın, yetkisi dâhilinde İsrail'e silah sevkiyatını durdurmaya yönelik somut bir adımı olmadı. Dolayısıyla onun sözleri, yalnızca boş bir erdem gösterisi (virtue-signaling) gibi görünüyor.

Neden bu kadar uzun sürdü?

Bu açıklamalara yönelik genel kanaat şu: "Bu kadar uzun sürdü, neden?" Görebilenler, 2023'te savaşın ilk günlerinden itibaren — İsrail'in Gazze sınırlarını kapatıp yoğun bombardımana başladığı andan beri — bunun bir soykırım olduğunu söylüyordu. Bu, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği New York Ofisi Direktörü Craig Mokhiber için de en baştan açıktı. Mokhiber, 28 Ekim 2023'te istifasını açıkladığında yazdığı mektupta şunları ifade etti:

"...Filistin halkına yönelik mevcut topyekûn katliam, etno-milliyetçi yerleşimci sömürgecilik (settler colonialism) ideolojisine dayanıyor; on yıllardır süren sistematik zulüm ve tasfiyenin, yalnızca Arap olmalarına dayalı devamı niteliğinde. Buna, İsrail hükümeti ve ordusundaki liderlerin açık niyet beyanları eşlik ediyor. Bu durum, şüpheye veya tartışmaya yer bırakmıyor... Bu, ders kitaplarına geçecek bir soykırım örneğidir.

Filistin'deki Avrupa kökenli etno-milliyetçi yerleşimci sömürge projesi, yerli Filistin yaşamının son kalıntılarının hızla yok edilmesine yönelik son aşamasına girmiştir."

İsrail, savaşın başında liderlerinin sözleriyle zaten niyetini açık etmişti; fakat uygulamaları soykırımı artık o kadar aşikâr hale getirdi ki, Ocak 2024'te Uluslararası Adalet Divanı, Güney Afrika'nın yaptığı soykırım suçlaması karşısında bunun "makul" olduğu yönünde karar verdi. Artık bunu inandırıcı bir şekilde inkâr etmek mümkün değil.

Peki neden bu kadar uzun sürdü? Ve neden hâlâ devam ediyor? Şu sonuca varmak zorundayım: İsrail'in Gazze'de — ve Batı Şeria'da daha az dikkat çeken — yaptıklarında, Batı kendi acımasız sömürgeci geçmişinin yansımasını görüyor. Gazze'deki toplu katliam, Avrupalı fatihlerin Amerika, Afrika ve Asya'da işlediği imhalarından farklı değil. İsraillilerin, "Çocuklar büyüdüklerinde terörist olacakları için öldürülmeli" dediklerine inanmakta zorlanıyor muyuz? Oysa ABD Ordusu Albayı John Chivington'un, Colorado'daki Sand Hill'de barışçıl bir yerli kampına düzenlenen saldırıda — çocuklar dahil — herkesi öldürme emrini verdiğini hatırlıyor muyuz? "Kızılderililere sempati duyan herkesin canı cehenneme! ... Büyük, küçük herkesi öldürün ve kafa derilerini yüzün; bitler bit yapar." 1600'lerde Yeni İngiltere'den 1800'lerde Kaliforniya'ya kadar pek çok katliam yaşandı. Kıyıdan kıyıya soykırım.

Açlığı bir silah olarak kullanmayı dehşetle karşılıyorsak, şunu da hatırlayalım: ABD ordusunun, Batı'nın büyük kısmına hükmeden Sioux ve Komançi kabilelerini askeri olarak yenemediği dönemde, onları yenmenin merkezî stratejilerinden biri bufalo sürülerini yok etmektir. General Philip Sheridan, bunun "Kızılderili sorununu çözmek için gerekli" olduğunu söylemişti. Aynı Sheridan, kendisine atfedilen "İyi Kızılderili, ölü Kızılderili'dir" sözleriyle de tanınır. Bunu gerçekten söylemiş olsun ya da olmasın, 19. yüzyıl Amerika'sında bu, yaygın bir anlayıştı. Dolayısıyla, daha sonraki bir yerleşimci koloni olan İsrail'den benzer sözler duymak bizi şaşırtmamalı.

Bugün gördüğümüz şey, aslında kendi tarihimizin yalnızca yüksek teknolojiyle yeniden sahnelenmiş hâli. Wounded Knee'de yerli halkı biçen Gatling makineli tüfeklerinin yerini, bugün Refah'a 2000 librelilik (yaklaşık 900 kg) bombalar bırakan F-16'lar almış durumda. Bunu görmek bizi şoke ediyor; çünkü İsrail, 21. yüzyılda, Batı uluslarının 1400'lerden itibaren yaptıklarını uyguluyor. İsrail, birçok bakımdan bir "geriye dönüş" (throwback). Yahudi devleti fikri, 1800'lerin sonlarında, Batı sömürgeciliğinin doruğunda ortaya çıktı. Avrupalı beyazların, diğer halklar üzerinde egemenlik kurma hakkına sahip "üstün bir ırk" olduğu düşüncesi, başkalarının topraklarını ele geçirmeye ve soykırım yapmaya entelektüel bir meşruiyet kazandırıyordu. Bugün, Filistin toprakları üzerinde "Yahudi üstünlüğü" ve "hak iddiası" söylemlerinde bu anlayışın yankılarını duyuyoruz.

Tıpkı Batı'nın hegemonya iddialarında olduğu gibi, bu söylemler çoğu kez bir tür dinsel gerekçeye dayandırılıyor. Sonuçta ise, bu düpedüz hırsızlıktır. İsrail'in Gazze'de yaptıklarının, giderek daha fazla Hitler ve Nazilerin eylemleriyle karşılaştırılmasının bir nedeni de, Hitler'in de bir tür "geriye dönüş" olmasıdır. Onun en büyük suçunun, beyaz Avrupalılara, onların Küresel Güney'deki (Global South) beyaz olmayan halklara davrandığı şekilde davranmak olduğu söylenir. Hitler, Almanların Doğu Avrupa bozkırlarını, tıpkı ABD'nin Batı'yı kolonileştirdiği gibi kolonileştirmesini hayal ediyordu. Batı sınır maceraları yazan Alman yazar Karl May'in sıkı bir hayranıydı ve trenine "The America" adını vermişti. Ne var ki, Hitler'in durumunda, yerli halkın tankları vardı ve soykırıma uğratılmaları o kadar kolay değildi.

Sömürgecilik hayatımızın içine işlemiş durumda

Eğer sömürgecilik yalnızca tarihsel bir olgu olsaydı ve modern dünyada varlığını sürdürmeseydi, belki de rüzgâr İsrail'in aleyhine çok daha önce esmeye başlardı. Fakat bu, hayatımızın öylesine derinlerine işlemiş temel bir gerçek ki, çoğu zaman farkında bile değiliz. Yazıya başlarken, böylesine devasa bir dehşet karşısında soykırım üzerine yazmanın anlamlı bir eylem olup olmadığını sorgulamıştım. Elbette cevabım şu: Hepimiz sesimizi yükseltmeliyiz; çünkü küçük damlalarımız bir araya gelerek İsrail'e verilen her türlü desteği kabul edilemez kılacak bir tsunamiyi oluşturabilir. Ancak buna ek olarak, hayatımızın dokusuna işlemiş bu sömürgecilik meselesinin, burada yazdıklarımla — yani yaşadığımız yerlerde geleceği inşa etme fikriyle — doğrudan bağlantılı olduğunu düşünüyorum.

Zira siyasi sömürgecilik, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıllarda büyük ölçüde sona ermiş olsa da, yerini daha sinsi bir ekonomik ve kültürel sömürgeciliğe bırakmış durumda ve bu, Küresel Güney'i (Global South) hâlâ boyunduruğu altında tutuyor. John Perkins'in Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları (Confessions of an Economic Hit Man) adlı kitabında yazdığı gibi, ülkelerin kendi ekonomilerini geliştirmelerini engelleyen borç köleliği (debt peonage) tamamen kasıtlı bir sistem. Ulusal liderlik çizgiden saptığında devreye sokulan darbeler ve hükümet devirme operasyonlarıyla yürütülen gizli siyasi manipülasyonlar... Ve belki de en önemlisi, "iş kimin yaptığı" gerçeği.

Dünya çapında "büyümeme" (degrowth) fikrinin — yani ekolojik krizi çözmek için malzeme ve enerji tüketiminin azaltılması gerektiğini savunan yaklaşımın — önde gelen isimlerinden Jason Hickel, tesadüf değildir ki aynı zamanda ekonomik eşitsizlik konusunda da dünyanın en yetkin otoritelerinden biri. Hickel, 2024'te Nature dergisinde "**Küresel Ekonomide Eşitsiz Değişim**" (Unequal Exchange in the Global Economy) başlıklı bir makale yayımladı. Ortaya çıkan sonuçlar ise sarsıcı:

"2021 yılında — veri setinin son yılı — küresel ekonomi için toplamda 9,6 trilyon saat emek harcandığını tespit ettik. Bunun %90'ı Küresel Güney'den (Global South) geldi.

Güney, tüm beceri düzeylerinde emeğin çoğunu sağladı: yüksek vasıflı işgücünün %76'sı, orta vasıflı işgücünün %91'i ve düşük vasıflı işgücünün %96'sı. Aynı yıl, uluslararası ticarete konu olan malların üretimi için (bu raporda 'ticarete konu mallar' ifadesi hem mal hem de hizmetleri kapsamaktadır) 2,1 trilyon saat emek harcandı. Ticarete konu malların üretiminde Kuzey-Güney'in göreceli katkısı, toplam üretimdeki katkıya benzer biçimdeydi; Güney, toplam işgücünün %91'ini sağladı (yüksek vasıflı işgücünün %73'ü, orta vasıflı işgücünün %93'ü ve düşük vasıflı işgücünün %96'sı)."

Hickel'in başyazarı olduğu 2022 tarihli bir başka makalede ise, araştırmacılar, sözde "post-kolonyal" dönemde bile Kuzey ülkelerinin ekonomilerinin büyük bir bölümünün Güney'den çıkarıldığını ortaya koydu. Sistem, kaynak fiyatlarını düşük, bitmiş ürün fiyatlarını ise yüksek tutarak işliyor.

"Bu araştırma, Küresel Kuzey'in (Global North) 'gelişmiş ekonomilerinin', uluslararası ticarete yapay fiyat farkları yoluyla Küresel Güney'den elde edilen kaynak ve işgücüne büyük ölçüde bağımlı olduğunu doğrulamaktadır. Eşitsiz değişim (unequal exchange) konusundaki klasik literatürden elde edilen bilgiler, küresel emtia zincirleri hakkındaki çağdaş içgörüler ve somut kaynak transferlerinin fiziksel ölçeğini ölçmeye yarayan yeni yöntemler bir araya getirilerek, Küresel Güney'den gerçekleşen kaynak akışının ölçeğini ve değerini tahmin etmek için yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Sonuçlarımız, Kuzey fiyatlarıyla ölçüldüğünde, bu kaynak akışının 2015 yılında 10,8 trilyon dolara, 1990-2015 döneminde ise 242 trilyon dolara ulaştığını göstermektedir. Bu, Kuzey için önemli bir kazanç olup, Kuzey'in GSYİH'sinin dörtte birine eşittir. Öte yandan, Güney'in eşitsiz değişimden kaynaklanan kayıpları, aynı dönemde aldığı toplam yardımların 30 katını aşmaktadır."

İsrail'in Gazze'ye yönelik soykırımı, gözlerimizin önündeki en acil vahşet. Arka planda ise Sudan ve Kongo'da, Batı'nın kaynak sömürüsüyle bağlantılı başka vekâlet savaşları sürüyor. Elbette, Batı Asya ve Kuzey Afrika'daki savaşlar silsilesini — Irak, Libya, Suriye ve belki de yakında patlak verecek İran savaşı — enerji kontrolü ve Batı'nın sömürgeci hegemonyasını koruma mücadelesi olarak görebiliriz. Bunların hepsi, aynı bütünün parçaları.

Peki, tüm bunlar karşısında, Batı ülkelerinde — özellikle de Batı sömürgeciliğinin nihai garantörü olan ABD'de — yaşayan insanlar olarak en anlamlı biçimde ne yapabiliriz? Dedğim gibi, ne kadar küçük ya da güçsüz hissetsek de, mevcut soykırımı karşı sesimizi yükseltmeli ve yükseltmek zorundayız. Bu, yalnızca “tam” bir insan olmanın gereğidir. Daha geniş bir düzeyde ise, yaşamlarımızda hâlen devam eden sömürgeciliğin rolünü derinlemesine sorgulamalıyız; zira biz, Küresel Güney'den (Global South) gelen emek, kaynak ve gelir akışına bağımlıyız. Bunun büyük bir kısmı, küresel iklim krizinin başlıca kaynağı olan fosil enerjiye bağlı olduğu için, iklim kriziyle mücadele açısından da hayati önem taşır. Dürüst bir geçim yoluna yönelmeliyiz; çünkü mevcut düzenimiz dürüst değil. Yüzyıllar süren sömürgeci sömürü üzerine inşa edilmiş durumda.

Burada sözünü ettiğim paradigma, “yerinde geleceği inşa etmek”, doğanın gerçeklerine dayalı, topluluk temelli ekonomiler kurmakla ilgilidir.

Bu, yaşadığımız toplumlar ve biyobölgelerden başlayarak inşa edilen bir süreçtir. Finansın yerel kontrolünü sağlayarak, bizi küresel sömürü ve çıkarım sisteminden kurtaracak topluluk temelli kurumlar ağlarına yatırım yapmak demektir — işçi kooperatifleri, yerel gıda tedarikçileri, enerji kooperatifleri, döngüsel ekonomiler, sosyal konut projeleri, topluluk geniş bant interneti vb. Bu, bizi beş yüzyıllık sömürgecilikten herkes için adil bir dünyaya taşıyacak bir adımdır.

Tüm varlığımızla, Gazze halkının çektiği acının sona ermesi ve Siyonizm'in sömürgeci deneyiminin apaçık bir başarısızlık olarak ilan edilmesi için çabalayalım. Siyonizm, yalnızca Filistinlilere vahşet uygulamakla kalmamış, Yahudi halkının önemli bir bölümünü de ahlaken ve psikolojik olarak çarpıtmıştır; bu, Yahudi tarihi göz önüne alındığında trajik bir ironidir. Aynı zamanda, Batı dünyasının neden açıkça bir soykırımı bu kadar büyük ölçüde uyum sağladığını ve destek verdiğini anlamaya çalışalım — bunu, Batı'nın yarım binyıldır sürdürdüğü politikaların geç bir ifadesi olarak görelim. Ardından, hem bunun hem de hızla yaklaşan çoklu küresel krizlerimizin ekonomik köklerine inelim ve değişim çalışmalarına kendi toplumlarımızdan başlayalım.

Bunca acıya neden olmuş olayların değerini görmek zor olabilir; ancak Gazze, bizi kendi sömürgeci geçmişimiz ve bugünümüz üzerinde düşünmeye ve bunun ötesine geçmeye teşvik ederse, ölenlerin çoğu boşuna ölmüş olmayacaktır.

Paranın Satın Alabileceği Şeyler Artıyor mu?

PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK

www.kritikbakis.com

Hayatta pek çok şeyin giderek artan bir hızla paranın konusu haline gelmesi karşısında kaygılanmalı mıyız? Ya da böyle bir durumun gerçekten farkında mıyız? Yoksa o kadar kanıksadık ki, artık normal mi görüyoruz? Bu duruma şaşırma, hayret etme yetimizi tamamen kaybettik mi? Artık her eylemin ve işin arkasında para hesaplarının yapılması mı gerekiyor? Sadece paranın geçerli olduğu bir dünyanın dışında başka bir dünya tasavvuru mümkün değil mi? Bu sorular kahvehane köşelerinde işçi/işsiz ya da emekli insanların kendi aralarında döndürdükleri geyiklerden mi ibaret? Yoksa can yakıcı ama üstü örtülmüş bir gerçeğe mi işaret ediyor? Benim gördüğüm ve anladığım kadarıyla bu durumu iyice kanıksadık ve normalleştirdik. O kadar ki bugün Müslüman bilinçlerde bile kapitalizmin evrensel bir gerçeklik ama Kur'an'ın tarihsel bir hitap olduğu yönünde, itiraf edilmemiş bir kabul yatıyor. Gerçekten kapitalizm evrensel ama Kur'an tarihsel mi? Bu soruyu ayrıca özel bir yazıya saklıyorum. Çünkü bu sorunun kendisi müstakil bir yazıyı hatta yazıları hak ediyor. Burada ilk ortaya atıldığında itirazlarla karşılaşılana ama zamanla iddialarının bizzat itiraz edenler tarafından doğrulandığı bir kişiden ve kitabından söz edeceğim.

Francis Fukuyama'nın 1992'de yayımladığı The End of History and the Last Man (Tarihin Sonu ve Son İnsan) başlıklı kitabı, Soğuk Savaş'ın sona erdiği bir dönemde liberal demokrasiyi tarihin nihai ideolojik formu olarak ilan ettiğinde, bu görüş başta Marksistler olmak üzere birçok düşünür tarafından şiddetle eleştirilmişti. Fukuyama'ya göre insanlık, ideolojik evriminde zirveye ulaşmıştı; artık büyük tarihsel çatışmaların değil, liberal-demokratik düzenin kurumsallaşmasının zamanıydı. Bu iddia, Hegelci bir tarihsellik anlayışından ilham almakta olup insanlık tarihini bir özgürlük mücadelesi olarak görüyor ve bu mücadelenin sonunda liberal demokrasi ile birlikte evrensel bir uzlaşının sağlandığını savunmaktaydı. Ancak eleştirmenler, bu görüşü safdillik, indirgemecilik ve hatta bir tür emperyal ideoloji olarak değerlendirdi. Tarihin çok sesli, çatışmalı, dinamik yapısı böylesine kolaylıkla noktalanabilir miydi?

Ancak aradan geçen otuz yıl, ilginç bir şekilde Fukuyama'nın tezini çürüten değil, daha çok onu "sessizce doğrulayan" bir süreç oldu. Marksist, sosyalist, teokratik veya alternatif sistemlerin önemli bir karşı-çekim merkezi oluşturamadığı; hatta bu sistemleri

savunan çevrelerin bile çoğunlukla liberal söylemleri ve araçları kullandığı bir dönem yaşandı. Peki, bu durum, gerçekten tarihin sonuna mı işaret ediyor? Yoksa liberalizmin kriz hâlindeki hâkimiyeti yeni bir hegemonya biçimi mi?

Fukuyama'nın tezine en sert yanıtlar, doğal olarak, Marksist gelenekten geldi. Perry Anderson, David Harvey, Slavoj Žižek gibi düşünürler; kapitalizmin yapısal krizlerine, sınıf eşitsizliklerine, ekolojik yıkıma ve küresel sömürüye dikkat çekerek, tarihin sonunun ilanını ideolojik bir manipülasyon olarak yorumladılar. Marksist bakış açısına göre, kapitalizm kendi krizlerini sürekli üreten bir sistemdir ve bu krizler yeni tarihsel atılımların, devrimci kopuşların zeminidir. O hâlde liberalizm tarihin sonu değil, belki geçici bir hegemonik düzen olabilir. Ne var ki bu eleştiriler, otuz yıl içinde devrimsel bir güce dönüşmemiş, tersine çoğu zaman akademik veya marjinal bir düzlemde kalmıştır.

Küresel düzeyde olan biteni kendi gerçekliğimize tercüme etmek istersek, şöyle bir manzara ile karşılaşmamız malumun ilamı kabilindendir. Aramızda Fukuyama'nın hayaleti dolaşıyor. Son otuz yılda ülkemizde olan bitene bakarsanız, her yerde Fukuyama'nın tezinin nasıl doğrulandığını görebilirsiniz. Yaşanan pek çok problemin kabuğunu kaldırın özüne bakın altında liberal/kapitalist düzenin amaçlarını ve işleyişini görebilirsiniz. Doksanlı yıllardan beri varlığını zaman zaman ağır, zaman zaman ise hafifçe yaşadığımız enflasyon probleminin aslında liberal/kapitalist düzenin bir sonucu olduğunu ve söz konusu düzen ortadan kalmadıkça bu türden problemlerden de kurtuluşun mümkün olmadığını rahatlıkla görebilirsiniz. Bir önceki yazımızda bahsettiğimiz Michel Sandel gibi düşünürlerin derdi yalnızca piyasanın ekonomik alandan çıkıp topluma sirayet etmesi üzerineydi. Göremediği ve dile getirmediği ise, piyasanın asla ekonomi alanıyla sınırlı kalmayacağı gerçeğiydi. Buna göre Sandel piyasa ekonomisinin tutarlı yayılımına, tutarsız bir eleştiri yapıyordu. Yaptığı eleştiri de liberal/kapitalist düzenin sürdürülebilir hâle gelmesi içindi, onu ortadan kaldırmak gibi bir niyeti asla yoktu. Zaten zımnen o da Fukuyama gibi liberal demokrasiyi tarihin nihai ideolojik formu olarak görüyordu.

Bizim durumumuz da Fukuyama'nın karşısında Sandel'in durumu gibidir. Bizim de aramızda liberal/kapitalist düzenin bazı sonuçlarına itiraz edenler çıkıyor ama itirazları liberal/kapitalist düzenin sürdürülebilir hâle gelmesi için, onu ortadan kaldırmak için değildir. Bunun için yüksek enflasyondan şikâyetçi olup oynak döviz kurundan dert yaniyorlar, belirsiz ekonomik gelecekte mustarılar ama aslında sistemin kendisiyle ilgili hiçbir sorunları yok. Sormak gerekiyor; enflasyon düşük seviyede kalsa, döviz kurunda istikrar olsa, ekonomi daha öngörülebilir hâle gelse bütün sorunlar bitecek mi? Yoksa bu şekilde liberal/kapitalist düzen daha sürdürülebilir bir hâle mi gelecek?

Vahim olan vukuu bulmuştur. Biz artık sürdürülebilir liberal/kapitalist düzenin figüranlarından başka da bir anlam taşımıyoruz. Zira şikâyet ettiğimiz konular sistemin bizzat kendisine, özüne, yapısına ait değil sadece sürdürülemez bazı sonuçları üzerine. Anlayamadıkları ise bu sistemin aslında kimseyi tatmin edemeyeceğidir. Çünkü bireysel çıkarı ve tatmini hedefleyen hiçbir sistem asla insani arzuların sınırsızlığı ile baş edemez. Bunu biraz daha Türkçeye tercüme edecek olursak, maaşlara enflasyonu katbekat üstünde zamlar da yapılsa, insanların hemen hepsinin konut sorunu çözülsün, işsizlik meselesi halledilse ve ihracatta rekor üstüne rekorlar da kırılrsa sorun bitecek mi? Hayır Çünkü bireysel çıkarı ve tatmini hedefleyen hiçbir sistem insani arzuların sınırsızlığı ile baş edemez. Amacın bizzat kendisi değişmediği sürece amaç için yapılacak her türden eylem de bir anlam taşımayacaktır. Zira insan bu dünyaya bireysel çıkarlarını, temin ve tatmin etmek gelmemiştir. Bu dünya bireysel çıkarları, temin ve tatmin etmek yeri değildir. Bunun içindir ki liberal/kapitalist düzen bizzat teknoloji gibi özünde ekonomik bir model değil, metafizik bir meydan okumadır.

Söz konusu meydan okumanın en net göstergelerinden birisi paranın satın alabileceği şeylerin artmasıdır. Bugün Türkiye'de insanların sorunlarının çeşitliliğinin altında yatan tek bir neden vardır: Para meselesi. Yedi yaşındaki çocuktan tutun da yetmiş yedi yaşındaki yaşlı insanlara kadar herkesin kafasında şu amentünün tekrarlandığını görmemek için herhâlde kör olmak gerekir. "Paran varsa bütün sorunlar çözülür." Ya da "paranın çözemeyeceği hiçbir sorun yoktur." İçinde yaşadığımız toplumda, ülkede, dünyada bu amentüden daha büyük bir sorun olabilir mi? Her şeyin paranın dolayısıyla da pazarlığın konusu olmasından daha büyük bir felaket olabilir mi? Bugün diploma da, sağlık da, hukuk da, aile de, arkadaşlık da, dindarlık da, cemaat-cemiyet sivil toplum da paranın konusudur. Zira ekonomik güçleri oranında anlam ve değer görmektedir. Toplumun bilinçaltında da bilinç üstünde de tüm bunların parayla halledilebilir olduğu yönünde güçlü ve sarsılmaz bir amentü vardır.

Peki, bu yeni amentüyü meydana getiren dönüşüm neydi acaba? Nasıl bu hâle geldik? Bu soruya kendisini ve kitabını çok önemseyen biri ilginç bir cevap verir.

Karl Polanyi'nin The Great Transformation – Büyük Dönüşüm (1944) adlı eseri, modern kapitalist düzenin tarihselliğini ve ideolojik doğasını teşhir ederek, piyasa toplumunun doğal ve kaçınılmaz olmadığını gösteren kurucu bir başyapıttır. Polanyi'ye göre, serbest piyasa miti yalnızca tarihsel bir yanılgı değil, aynı zamanda insanlık tarihinin en derin toplumsal travmalarından birini tetikleyen modern bir yanılsamadır. Polanyi'nin temel tezi, ekonomi, tarihin çoğu döneminde toplumsal ilişkilerin bir işlevi olmuştur; ancak 19. yüzyıldan itibaren, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra, bu ilişki tersine dönmüş, toplumun ekonomiye tâbi hale geldiği yönündedir. Polanyi bunu “piyasa toplumunun ortaya çıkışı” olarak adlandırır. Polanyi'ye göre bu “büyük dönüşüm”, yalnızca ekonomik bir yeniden yapılanma değil, insanın kendisiyle, doğayla ve toplumla olan ilişkilerinin köklü bir dönüşümüdür. O, bu süreci doğrudan liberal iktisat düşüncesinin egemenliğiyle ve Adam Smith sonrası klasik iktisat paradigmasıyla ilişkilendirir. Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşümü, sadece kapitalizme değil, “ekonominin toplumsal hayattan ayrıştırılmasına” karşı da güçlü bir eleştiridir. Onun düşüncesi bize şunu öğretir: Ekonomiyi doğallaştıran her söylem, hem tarihi hem de toplumu çarpıtır. Piyasa, bir toplumsal kurgudur; onu sınırlandırmak, insanlığın varoluşsal bir hakkıdır. Bugün, yaşadığımız krizleri sadece teknik reformlarla değil, piyasa temelli olmayan bir insanlık fikriyle çözebiliriz. Polanyi'nin teklifi, yeniden kolektif olanı, topluluğu, doğayı ve dayanışmayı düşünmeye davettir.

Polanyi'nin bu ifadelerini de kendimce bu topraklara tercüme edecek olursam; Polanyi der ki, geçmişte de zengin ve fakir vardı, parayı arzulamak, daha çok kazanmayı istemek vardı. Büyük dönüşümden önce zenginler de görece daha müreffeh bir hayat yaşardı. Ama zenginlik tek başına bir değer değildi. Sermayenin büyük bir kısmı tek elde toplanmazdı. Birisi zengin diye, eğitime, mimariye, siyasete müdahale hakkını kendisinde göremezdi. Hatta büyük dönüşümden önce zenginlik büyük ölçüde kendisinden utanılacak bir durumdu. Bilhassa Hristiyan cemaatinde zenginlik şövalyelik veya dinî hizmetlerden sağlanmamış, salt ticaret yoluyla sağlanmışsa bu kendisinden utanç duyulacak bir durumdu. Hatta Kilisenin temel tartışma konularından birisi “zenginler cennete girebilir mi, yoksa giremez mi?” meselesiydi. Zenginlik bu derece tartışmalı bir durumdu. Fakir ise görece daha zor şartlarda yaşayan ama fakir olduğu için hor ve hakir görülmeyen, bilge ve dindar, çalışkan, namuslu, yetenekli ve iyi yürekli ise anlam ve değer gören, özellikle de fakirliğinden dolayı utanma gereksinimi duymadan yaşayan birisiydi. Bugün de zengin ve fakir var. Ama büyük bir dönüşüm geçirdik, bu dönüşüm sonucunda geçmiştekinin aksi istikamette bir yerdeyiz. İstikamet yerini büyük bir inkıraza bıraktı. Bugünün zenginleri ile dünün zenginleri, bugünün fakirleri ile dünün fakirleri arasında büyük bir fark yaratılmıştır. Bugün zengin sırf zenginliği dolayısıyla bizzat değerli

birisidir. Zenginliğinin müdahale edemeyeceği bir alan neredeyse yoktur. Cüretkâr, pervasız, hadsiz ve ukaladır. Bütün bu vasıflara rağmen gücünü ve anlamını zenginliğinden almaktadır. Fakir ise bizzat fakir olduğu için kendisini anlamsız ve değersiz hissetmekte ya da öyle hissettirilmektedir. Fakirin bilge ve dindar, çalışkan, namuslu, yetenekli ve iyi yürekli olması hiçbir anlam ve değer ifade etmemektedir. Bugün, yani o büyük dönüşümden sonra zengin ile fakir, paralı ile parasız arasında ekonomik bir derece ayrımından ziyade ontolojik, politik, sosyolojik, psikolojik hatta teolojik bir ayrım/ayrımcılık söz konusudur. Hiçbir deprem bundan daha sarsıcı, hiçbir yangın bundan daha can yakıcı, hiçbir hastalık bu durumdan daha öldürücü olamaz.

Polanyi'nin ifade ettiği gibi, piyasa ekonomisinde değil, piyasa toplumunda yaşıyoruz artık. Piyasa toplumunda ise paranın satın alabileceği şeyler günden güne artar, paranın satın alamayacağı şeyler ise günden güne azalır. Böylesi bir toplumda neredeyse bütün anlaşmazlıklar, pazarlık mevzularında rakamlar düzleminde yaşanan anlaşmazlıklardır. Bütün farklar ekonomik göstergelerde yaşanan farklardan ibarettir. Bunu teorik düzlemde ifade etmek ne kadar zorsa, pratikte tecrübe etmek de bir o kadar acıdır. Kendi yaşadıklarımın bahsedip durumu kişiselleştirmek istemiyorum. Bunun utanılacak bir durum olmadığını sadece bu mecranın şimdilik konusu olmayabileceğini düşünüyorum. Ama bizzat şahit olduğum pek çok durum beni bu konuda ciddi ciddi kaygılandırmıyor değil. Mesela bir tarikatta halife olan sonrasında da şeyhlik mertebesine erişip müstakil hareket eden bir zata, etrafındakiler, bizim şeyhimiz şeyhini fersah fersah geride bırakmıştır. Şeyhimizin şeyhinin ekonomik gücü şu kadarken bizim şeyhimizin gücü ondan çok daha ileridedir. Manevi seyri süluk yolculuğunda kendisine intisap edilen bir şeyhin faziletini bile ekonomik gücüyle ölçen bir zihniyetin vahametini görebiliyor musunuz? Manevi arayış ve yolculuk ne zamandan beri ekonomik dile tercüme edilir oldu? Birisinin büyük, manevi zatlardan birisi sayılması ne zamandan beri ekonomik gücüyle ölçülür oldu? Diğer yandan sizler de fark etmiyor, hissetmiyor musunuz, herhangi bir ortamda parası daha fazla olanın daha fazla söz ve karar sahibi olmasını?

Yukarıda anlattığım durum, bizde Batı'ya nazaran biraz daha geç yaşansa da benzer sonuçları ihtiva eder. Burada yine çok önemsedğim bir kişiden ve kitabından bahsetmek istiyorum. Alman sosyolog ve filozof George Simmel'in daha 1900 yılında yayımlanan Paranın Felsefesi (Philosophie des Geldes). Bu kitap, yalnızca para ekonomisi üzerine değil, modern yaşamın tüm duyuşsal, ahlaki ve epistemolojik yapısı üzerine derinlemesine bir hesaplama. Simmel, kendisinden öncekilerden farklı olarak parayı sadece ekonomik bir değişim aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, bireysel özgürlüğün, kültürel biçimlerin ve hatta kişilik yapısının belirleyicisi olarak ele alır. Bu kitap, bir anlamda modernitenin felsefi fenomenolojisidir ve paranın görünmeyen ellerini

biçimsel bir ontoloji ve yaşam felsefesi içinde kavrar. Simmel'e göre para, değerin saf biçimi olarak, toplumsal ilişkilerin en soyut şeklidir. Mallar, kişiler ve hizmetler arasındaki nitelik farklarını ortadan kaldırarak her şeyi tek bir ölçüye –miktara– indirger. Paranın “nesnelerin metafiziği” üzerindeki etkisi, hayatın özgünlük ve içerik bakımından dolu olan öğelerini matematiksel bir gramer içinde eritmesidir. Bu soyutluk, modernliğin ruhunu da biçimlendirir: Dünya, artık anlamlı bir bağlam olarak değil, karşılaştırılabilir büyüklüklerin dolaştığı bir işleyiş olarak kavranır.

Bu biçimsel soyutlama yalnızca nesnel dünyaya değil, bireyin iç dünyasına da sirayet eder. Duygular, dostluklar, hatta inançlar dahi piyasalaşma süreçleriyle para birimi içinde yeniden anlamlandırılır. Simmel'in modern topluma dair kaygısı, paranın bir mübadele aracı olmanın ötesine geçerek, hayatın bütünlüğünü “şekilsizleştiren/muhtevasını boşaltan” bir total forma dönüşmesidir.

Simmel'in parayla ilgili tespitleri hakikaten çarpıcıdır. Özellikle paranın “nesnelerin metafiziği” üzerindeki etkisi, hayatın özgünlük ve içerik bakımından dolu olan öğelerini matematiksel bir gramer içinde eritmesi tespiti can yakıcıdır. Para bu yeni gücünü, satın alabileceği şeylerin artışında ya da satın alamayacağı şeylerin azalmasında görmektedir. Paranın satın alabileceği ve alamayacağı şeyler konusunda anlamlı, kabul edilebilir, insani, ahlaki, sosyal ve psikolojik bir sınır konulamadığı yerde hayatın tümünden piyasanın konusu olmaması, toplumların matematiksel bir gramer içinde eritilmemesi, paranın nesnelerin metafiziği üzerindeki etkisinin yok edilmesi mümkün olmayacaktır.

Liberal/kapitalist düzenin bazı sonuçlarından

mızımızlanan çok sayıda akademisyene, entelektüele, “din görevlisine”, çiftçiye, işçiye vesaireye rastlamak mümkündür, ama onu ciddi ciddi mesele edinin, hayatı nasıl kuşattığı yönünde bir bilince ve parayı ortadan kaldırmaya yönelik güçlü bir iradeye maalesef herkes sahip olamıyor. Bunun için öncelikle içinde bulunduğumuz durumun adını koymak ve şeyleri olduğu gibi olguları da bizzat adıyla muhatap almak, değilse adını koymaktan çekinmemek gerekiyor. Ben de adını koyuyorum, sadece piyasa ekonomisinde yaşamıyoruz, bizzat piyasa toplumunda yaşıyoruz. Bunun en açık göstergesi ise parayla satın alınabilecek şeylerin sayısının her geçen gün hızla artması ve bütün meselelerin bir şekilde paraya konu olması yani pazarlık mevzuu olmasıdır. Simmel, “paraya birbirini hiç tanımayan insanları bir araya getirme kudretine sahiptir” der. Bugün bir araya gelmesi mümkün olmayan insanları bir araya getiren sebebi merak ediyorsanız, paranın izini sürmeniz yeterlidir.

Buradaki söz konusu yazılarımda sadece sorunları tespit edip çözümler konusunda sessiz kaldığım yönünde bir düşünceye kapılınmamasını özellikle istirham ederim. Sorunları tespit aşaması olgunlaştıkça çözümler konusunda da teklifim gün yüzüne çıkmaya başlayacaktır. Zaten iynin ne olduğunu bilmeyen birisi kötüden, doğrunun ne olduğunu bilmeyen birisi yanlıştan, güzelin ne olduğunu bilmeyen de çirkinlikten şikâyet edemeyeceği gibi adaletin ne olduğunu bilmeyen de zulümden şikâyet edemez. İyiyi, doğruyu, güzeli ve adaleti tam manasıyla bildiğimi iddia edecek değilim, ama bildiklerimi paylaşma sözünü verip, tartışmaya ve eleştiriye sadece açık değil aynı zamanda muhtaç olduğumu da bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

TURAN KIŞLAKÇI

www.kritikbakis.com

Roma İmparatoru Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde

İnsanlık tarihi, sayısız hükümdar, kral ve devlet adamının hikâyesiyle örülmüştür. Ancak bu hikâyelerin büyük kısmı, iktidarın zalim yüzünü taşır; adaletle hükmedenler ise nadir birer istisna olarak parıldar. İslam tarihinde dört halifenin örnekliliği, bu nadir ışıklardan biridir. Benzer şekilde, kadim imparatorlukların kroniklerinde de adaletin adı kimi zaman derin izler bırakır. Sasani hükümdarı Nuşirevan (I. Hüsrev) bunlardan biridir; Roma tahtında ise bu vasfın en parlak siması, Stoacı filozof ve imparator Marcus Aurelius'tur. O, hem savaş meydanlarında hem de kendi iç dünyasında adaletin ve erdemin izini süren bir liderdi.

İşte bu yüzden, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde 6 Ağustos'ta başlayan Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu ve açılan "Arkeolojinin Altın Çağı" sergisi, yalnızca arkeolojik bir buluşma değil; kadim dünyanın vicdanlı bir sesini bugüne taşıyan bir hatırlatma oldu. Yüzyıllar sonra ait olduğu topraklara dönen Marcus Aurelius heykeli, serginin en dikkat çeken parçalarındandı. Bu heykel, soğuk mermerin ötesinde, Platon'un yüzyıllar önce hayalini kurduğu "adil filozof kral"ın somutlaşmış hâliydi. Platon, "Devlet" adlı eserinde, en iyi yönetici tipinin "filozof (bilge) kral" olacağını savunur. Ona göre, bilgeliliğin rehberliğinde yaşayan, erdemi her şeyin

önüne koyan bir hükümdar, halkını adaletle yönetebilir; çünkü böyle biri, gücü değil, hakikati arar. Platon bu ideali kurgularken, böylesi bir hükümdarın tarihte pek nadir görüleceğini de bilmekteydi. Ancak ölümünden yaklaşık beş asır sonra, bu nadir denklem Roma tahtında vücut buldu: Marcus Aurelius Antoninus...

161-180 yılları arasında Roma'yı yöneten Marcus Aurelius, savaş meydanlarında sert, devlet yönetiminde tedbirli, düşünce dünyasında ise derin bir filozoftu. Onu farklı kılan, zaferlerle dolu bir hükümdarlığın ötesinde, kendi nefsinin de zaferle terbiye etmiş olmasıydı. Bu yüzden hem devlet adamı hem de ahlâk filozofu olarak tarihe geçti. Özellikle ahlaki felsefeye büyük önem vermiş, bu sayede içki, eğlence ve kadınlara meyil gibi ahlâkî zaafılardan uzak durmuştu. Kaynaklar, onun aristokrat sınıfına mensup diğer kişilerden tamamen farklı, eşsiz bir örnek olduğunu aktarır. 121 yılında Roma'da aristokrat bir ailede doğan Marcus, imparator soyundan gelmiyordu. Henüz genç yaşta disiplinli yaşamı, ölçülü karakteri ve öğrenmeye tutkusu ile dikkat çekti. Dönemin imparatoru Hadrian, onun zekâsını fark ederek veliahtı Antoninus Pius'a vasiyet bıraktı: Marcus'u evlat edin ve yetiştir. Böylece, saray eğitimi ile Yunan filozoflarının mektebinde yetişen Marcus, erdemin hem teorisini hem de pratiğini öğrendi.

Gençlik yıllarında Epiktetos'un sabrı, Sokrates'in sorgulayıcı tavrı ve Herakleitos'un değişim felsefesi, onun düşünce dünyasında derin izler bıraktı. Tahta çıktığında ise bu mirası devlet işlerine taşıdı.

Hayatının son 20 yılını Roma tahtında geçirdi. Bu, imparatorluğun en zor dönemlerinden biriydi. Doğuda Part İmparatorluğu, kuzeyde Germen kabileleri sınırları tehdit ediyordu. Salgınlar, kıtlıklar, ekonomik buhranlar peş peşe gelmişti. Ancak bütün bu hengâmenin ortasında Marcus, gecelerini ve fırsat bulduğu her anı, kendi kendine yazdığı felsefi notlarla doldurdu. Bu notlar, bugün Kendime Düşünceler (Meditations) adıyla bildiğimiz eseri oluşturdu.

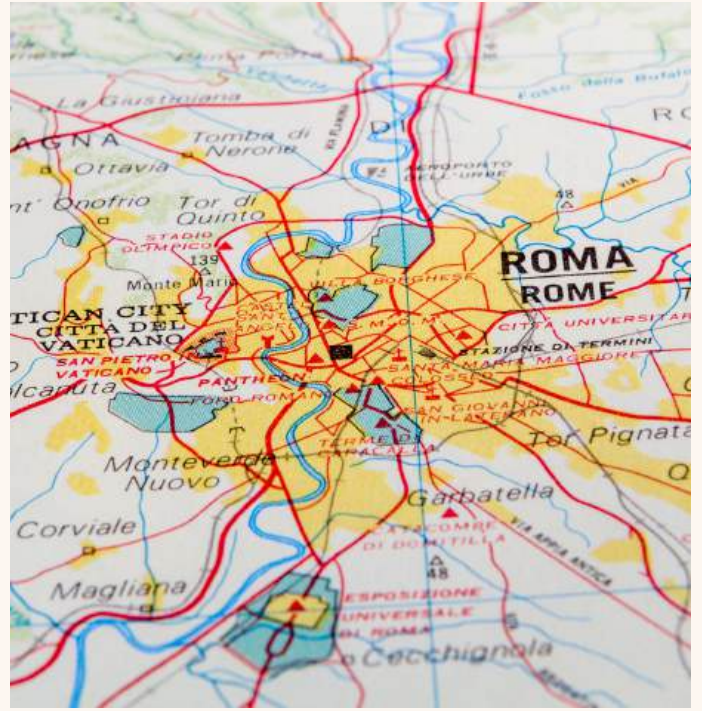
Roma İmparatorluğu tarihinin son büyük hükümdarlarından biri, Tuna Nehri kıyısında barbarlara karşı verdiği çetin savaşlar durduğunda, her gece mutlaka yalnızlığına, kalemine ve kâğıdına çekilmekte ısrar ediyordu. Savaş yeniden başlayacak olsa bile, durduğu her anda kendi içine dönüyor, muhasebe yapıyor, duygularını ve yaşadıklarını yazıya geçiriyordu. "Kendime Yönelik" başlığı, bu metinlerin ruhunu açığa çıkarıyordu: günlük öz eleştiri, nefis terbiyesi ve erdemde ilerleme.

On iki kitaptan oluşan bu metinler, bir hükümdarın değil, kendi nefisini terbiye eden bir insanın iç konuşmalarıdır. Marcus bu eseri Latince değil, Yunan diliyle kaleme aldı; adeta Latincesi siyaset ve savaş için, Yunancası ise felsefe ve tefekkür için ayrılmış gibiydi. Kitap, stoacı felsefenin en güzel metinleri arasında sayılır. Akademik tarihçiler onu Cicero, Epiktetos, Seneca gibi saf stoacılarla bir tutmakta temkinli olsa da Machiavelli, Marcus'u bu filozoflar arasında anan düşünürlerden biridir.

Marcus Aurelius, saltanatını kişisel refah için değil, Roma'nın düzenini ve halkının huzurunu korumak için kullandı. Hazinesinin boşaldığı dönemlerde kendi mal varlığını açık artırımla satarak orduyu ve halkı destekledi. Disiplinin bozulduğu orduda köleleri bile asker yapacak kadar kararlıydı.

Ancak Marcus Aurelius'un en ağır sınavlarından biri, ihanete uğramasıydı. En güvendiği komutanlardan Avidius Cassius, Mısır'da kazandığı bir zaferin ardından, imparatorun hastalığını fırsat bilerek tahtı ele geçirmeye kalkıştı. O sıralarda Marcus, Germany'a da ağır bir hastalığa yakalanmış ve herkes onun öleceğini düşünmeye başlamıştı. Rivayetlere göre eşi Faustina, kocasının ölümünden sonra Romalıların kendisine zarar vermesinden korkarak hayatta kalma yolları aramış ve Cassius'la evlenmeye razı olmuştu.

Fakat kader bambaşka bir seyir izledi. Marcus Aurelius iyileşti, Roma'ya döndü ve Cassius'a karşı ordu hazırlıklarına başladı. Yine de iç savaş çıkarmamak için temkinli ve diplomatik davrandı. Bu sırada Cassius'un kendi askerleri ona isyan ederek başını kestiler ve imparatora gönderdiler. Kriz böylece sona erdi. Marcus ise bu ihaneti kanla karşılamadı; aksine affedici tavrıyla Roma tarihinde nadir görülen bir büyüklük örneği sergiledi.

İç savaşı önleyen Aurelius, ardından oğlu Commodus'u ortak imparator ve resmî veliaht ilan etti. Tekrar Germen kabilelerine karşı sefere çıktı ve neredeyse kesin bir zafer kazanmak üzereydi ki, 180 yılında hastalanarak hayatını kaybetti. Taht Commodus'a geçti. Ancak o, ne savaşları sürdürmeye ne de babasının yürüttüğü akıllı ve ölçülü yönetimi devam ettirmeye istekliydi. Böylece Roma İmparatorluğu'nda çözülme dönemi başladı ve batı kanadı, 5. yüzyılda Germen kavimlerinin eline geçti. Hasıl-ı kelâm, Marcus Aurelius ardında yalnızca kudretli bir imparatorluk değil, insanlığa ahlâkî bir miras da bıraktı. Onun hayatına bakıldığında, Platon'un hayalini kurduğu filozof kralın imkânsız bir ütopya değil; ancak tarihin nadiren bahsettiği bir lütuf olduğu anlaşılır.

Aurelius'un Stoacılığı, özellikle ahlâkî ve insanî derinliğiyle, zaman zaman Epiküros'un karamsarlığına yaklaşıyor. İnsanlık hâlinin acılarına karşı bir panzehir ararken, Stoacı düşünceyi Yunan adalet idealiyle harmanlar. Böylece onun felsefesi, kendisinden önceki Stoacıların teorik öğretilerini, vicdanın sürekli denetimi ve "insana vaat edilmiş mutluluk" arayışı ekseninde yeniden yorumlar.

Aydınlanma çağının önemli isimlerinden Diderot, onun hakkında şu tespiti yapar: "Bu imparator hakkında konuşurken insanın içine tatlı bir hüznün çöker. Hayatını okurken insan, bilinçaltında bir şefkat arzusuna kapılır..."

Mısırlı düşünür Abdurrahman Bedevi ise Düşünceler'deki temel ruhu şöyle ifade eder: "Onda iyimser bir vahdet-i vücut eğilimi ağır basar. Ona göre evrende var olan her şeyde, olaylarda ve canlılarda ilahî bir ruh dolaşır; bu ruh, evreni evrensel bir amaca yönlendirir."

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde sergilenen Marcus Aurelius heykeli, yalnızca Roma tarihine ait bir sanat eseri değil; günümüz siyaset anlayışına düşen bir ışık gibidir. Onun yaşamı, "güç" ile "erdem"i bir arada var olabileceğinin kanıtıdır.

Platon'un "filozof (bilge) kral" ideali, Marcus'un şahsında ete kemiğe bürünmüş; devletin çıkarı ile bireysel ahlâk arasında köprü kurulabileceğini göstermiştir.

Ve bugün Külliye'deki heykelin önünde duran her ziyaretçi, belki de kendi kendine şu tarihi soruyu soracaktır: "Gücün sahibi, erdemin de sahibi olabilir mi?"

Marcus Aurelius'un cevabı ise 1800 yıl öncesinden hâlâ yankılanmaktadır: "İnsanın gerçek gücü, kendi ruhunu yönetebilmesindedir." Hz. Ömer (r.a) da Marcus'tan yüzyıllar sonra şöyle diyecekti: "Adalet olmadıkça yönetimin, edep olmadıkça asaletin, cömertlik olmadıkça zenginliğin faydası olmaz."

Marcus Aurelius'tan İlham Kutusu

"Kendime Düşünceler" (Meditations) kitabından Seçmeler ve Günümüze Yansımaları...

1. "İnsan, ruhundan daha huzurlu ve sarsıntısız bir sığınak bulamaz."

Günümüzün kaotik dünyasında, dışarıdan gelen fırtınalar ancak içerideki sessizlikle dengelenebilir. Hakiki huzur, kalabalıklarda değil, insanın kendi iç derinliğinde saklıdır.

2. "Hayatımız, düşüncelerimizin şekillendirdiğidir."

Olumsuz düşünceler karanlık bir dünya, yapıcı düşünceler ise aydınlık bir gelecek inşa eder. Zihin, hem yıkıcı hem kurucu bir mimardır.

3. "Düşmanından alacağın en iyi intikam, ona benzememendir."

Öfke, adaleti körleştirir. Gerçek zafer, kötülüğü kopyalamamak ve erdemde ısrar etmektir.

4. "Görüş dediğimiz şey, hakikat değil; bakış açısı dediğimiz şey, gerçek değildir." Algı ile hakikat arasındaki farkı bilmek, hem siyasette hem de bireysel hayatta sağduyunun anahtarıdır.

5. "Ölüm, yaşamın doğaya iade edilmesidir; korkulacak değil, anlaşılacak bir olgudur."

Ölüm korkusu, hayatı daraltır. Onu anlamak, yaşamı genişletir.

6. "Sabah uyandığında kendine şunu söyle: Bugün karşıma nankör, bencil, kibirli, hilekâr, kıskanç ve kaba insanlar çıkacak... Ama ben onlara öfkeyle değil, doğanın bana yüklediği görevle yaklaşacağım."

Her gün karşılaştığımız zorluklar, erdemin sınav alanıdır. Tepkilerimiz, kim olduğumuzu gösterir.

7. "İyilik, ödül beklemeden yapılmalıdır."

Erdemin değeri, karşılığında alınacak menfaatle ölçülmez.

8. "Güç, erdemle birleşmedikçe yozlaşır."

Marcus Aurelius'un hayatı, gücün tek başına bir değer olmadığını, hatta çoğu zaman yıkıcı bir silaha dönüşebileceğini gösterir. Ahlâki rehberden yoksun güç, yöneticiyi kendi ihtiraslarının esiri yapar. Roma tarihinde bunun sayısız örneği vardır: kısa ömürlü tiranlıklar, zulme dayalı saltanatlar, hazineyi tüketen lüks düşkünleri...

9. "Adalet, halkın güvenini kazandırır; zulüm ise tarihin lanetini."

Marcus'un yönetiminde adalet, salt hukuki bir kavram değil, devletin temel ilkesi idi. Zulmün kısa vadede itaat getireceğini, fakat uzun vadede devleti çürüteceğini biliyordu.

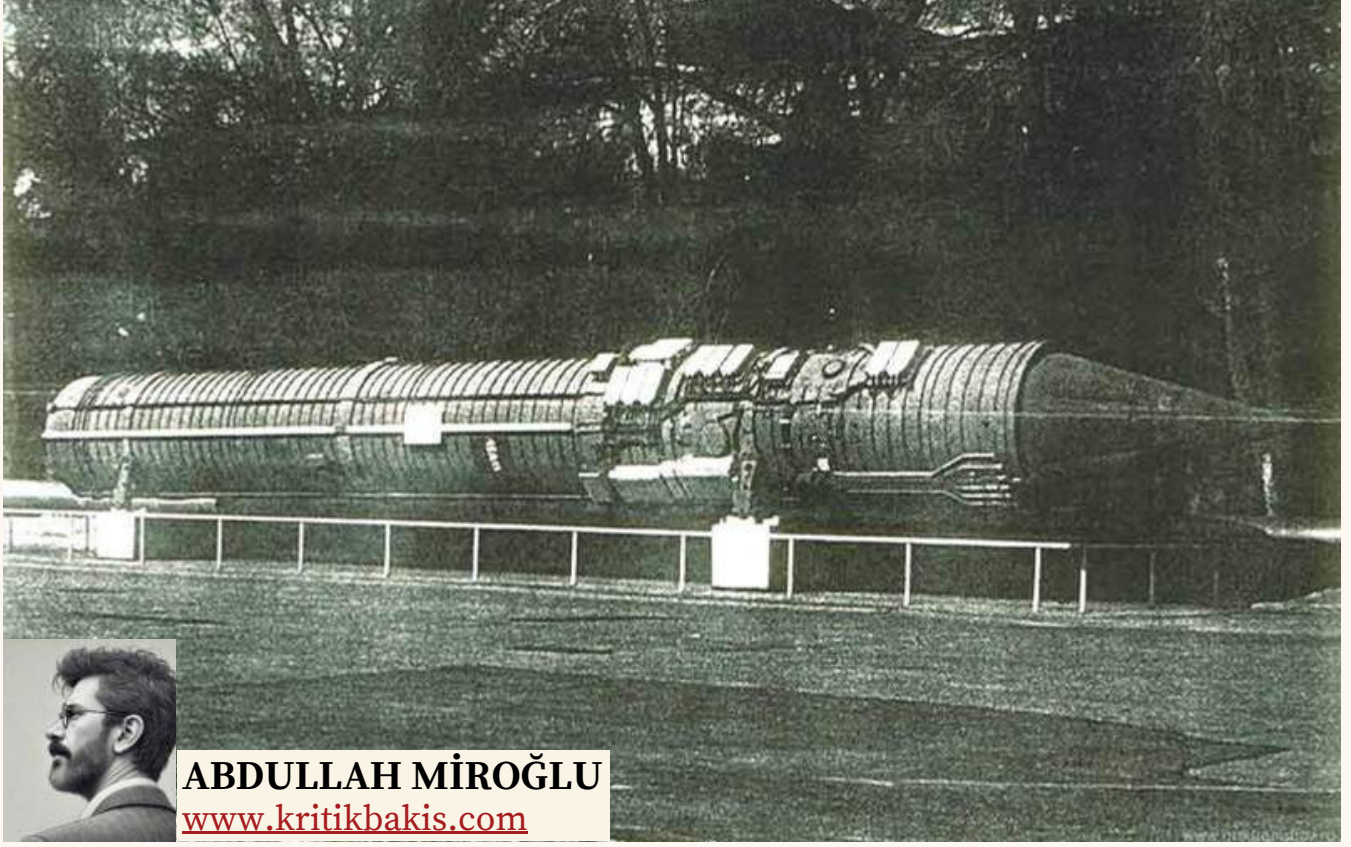
10. "Kendi iç dünyasını yönetemeyen, bir devleti de yönetemez."

Marcus Aurelius, dış dünyadaki iktidarını, iç dünyasındaki hâkimiyetle destekliyordu. Düşünceler'de her sabah kendine hesap sorması, sabrı, öfkesini dizginlemesi, gururdan uzak durması bunun en açık kanıtıdır.

Ona göre, İç disiplin, yönetimin ilk şartıdır.

“Ölü El” ya da “Nükleer Rulet” Oyunu

Geçtiğimiz Temmuz ayında ABD Başkanı Donald Trump ile Rusya Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Dmitri Medvedev arasındaki ağız dalaşı “nükleer tırmanış” gibi çok tehlikeli sulara girildiğinin bir işareti olarak algılandı. Ağız dalaşının ardından yaşanan gelişmelerin Hiroşima ve Nagazaki’yi küle çeviren “nükleer katliam”ın 80. Yıl Dönümüne denk düşmesiye son derece düşündürücüydü. Acaba dünya ölümcül bir yeni nükleer rulet oyunuyla mı karşı karşıyaydı? Halihazırdaki uluslararası düzenin kayışlarının her taraftan patlamış olması nükleer bir tırmanışın nükleer bir savaşla son bulabileceğine dair kaygıları derinleştiriyor. İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru, ABD 6 Ağustos ve 9 Ağustos 1945’de Japonya’nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası attı. En az 200 bin civarında insan hayatını kaybetti. Öte yandan ABD “nükleer bomba” kullanan tek ülke olarak dünya tarihine adını yazdırdı. Amerikalıların bakış açısına göre yüzbinlerce masum insanın hayatını kaybetmesi pahasına iki Japon şehrine atom bombası atmak ahlaken savunulamaz olsa bile, sonuçları itibarıyla savaşın son bulmasına yardım ettiği için ‘gerekli kötülük’ olarak niteleniyordu. Bu ‘gerekli kötülük’ doktrini ABD’nin küresel hegemonyası için uygun bir kılıf işlevi görüyor. 12 Mayıs 1996’da “CBS News” kanalına konuşan ABD’nin BM Büyükelçisi Madeleine Albright, ABD ve BM yaptırımları sebebiyle hayatını kaybeden Iraklı çocuklarla ilgili bir soruya verdiği cevap ‘gerekli kötülük’ doktrininin insanı dehşete düşüren çerçevesine ışık tutuyordu.

Program sunucusunun “Yarım milyon çocuğun öldüğünü duyduk. Yani, bu Hiroşima’da ölenlerden daha fazla çocuk. Ve, biliyorsunuz, buna değer mi” sorusuna Albright, “Bunun çok zor bir seçim olduğunu düşünüyorum, ancak bedelinin buna değeceğini düşünüyoruz” diye cevap vermişti.

Amerikan uçaklarıyla, bombalarıyla on binlerce Gazze’li çocuğu katleden İsrail’e ABD’nin silah ve para yağdırmaya devam etmesini telkin eden de aynı zihniyettir.

Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombası atılması emrini ABD Başkanı Harry S. Truman vermişti. Gösterilen gerekçe, Japonya’nın teslim olmasını sağlayarak İkinci Dünya Savaşı’nın son bulmasıydı. Bu doğru değildi, Japonlar savaşı kaybettiklerini biliyorlardı ve Amerikalılarla anlaşmaya hazırdılar.

Diğer bir yandan General Dwight D. Eisenhower gibi ABD’nin birçok ünlü savaş generaliye Japon şehirlerine atom bombası atılmasını gerektirecek nitelikte bir durum olmadığını kanısındaaydılar. 1953-1961 yılları arasında ABD Başkanlığı da yapan Eisenhower İkinci Dünya Savaşı’nda Müttefik kuvvetlerin Avrupa’daki komutanıydı.

General Eisenhower, Temmuz 1945’te Savaş Bakanı Henry Stimson ile yaptığı bir görüşmede Japonya’ya karşı atom bombası kullanılmasına iki nedenle karşı olduğunu söylemişti: “Birincisi, Japonlar teslim olmaya hazırdı ve onları o korkunç şeyle vurmaya gerek yoktu. İkincisi, ülkemizin böyle bir silahı ilk kullanan ülke olduğunu görmekten nefret ediyordum.”

Amerikalılar ilk atom bombası testini 16 Temmuz 1945’de New Mexico eyaletindeki “Jornada del Muerto(Ölü Adamın Yolculuğu)” çölünde gerçekleştirdiler. Sonuçlar başarılıydı, sıra atom bombasının doğrudan imha silahı olarak kullanılmasındaydı. Adres Hiroşima ve Nagazaki’ydi. ABD Başkanı Truman Japonlar’ın teslim olmasıyla değil, atom bombasının etkisini dünyaya göstermekle ilgileniyordu.

Truman yönetiminin gözünü kırpmadan iki şehre atom bombası atmasının asıl sebebiyse Sovyetler Birliği başta olmak üzere ABD’nin olası rakiplerine gözdağı vermektir.

Soğuk Savaş’ın şafağında ABD, karşı konulamaz bir askerî üstünlüğe sahip olduğu mesajı veriyordu. Ancak ABD’den hemen sonra Sovyetler Birliği de kendi atom bombasına sahip oldu. Moskova ABD’nin gizli atom bombası çalışmalarından haberdardı. Dünyada sadece Amerikalıların atom bombasına sahip olmasından endişe eden bazı bilim adamları nükleer çalışmalar hakkında düzenli olarak bilgi sızdırıyorlardı. Sovyet lideri Josef Stalin herşeyi biliyordu. Amerikan liderleriye Stalin’in bildiğini bilmiyorlardı.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği defalarca nükleer savaş riskiyle yüz yüze geldi. Japonya’ya atılan atom bombalarının yol açtığı dehşete tanık olan dünya 16 Ekim 1962’de başlayan ve 29 Ekim’de son bulan “Küba Füze Krizi”yle sarsıldı. Amerikalılar Sovyetler’in ABD’nin burnunun dibindeki Küba’da nükleer başlıklı füzeler konuşlandırıdığını öğrenmiştiler. Küba ABD tarafından dört bir yandan abluka altına alındı ve Ruslar da savaş gemilerini bölgeye doğru yola çıkardılar.

ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer bir savaş ihtimali bütün dünyayı korkuttu. Dönemin ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy(JFK), Sovyetler Birliği’nin lideriye Nikita Kruşçev idi. Washington ve Moskova arasında 13 gün süren son derece gerilimli müzakereler sonucunda iki lider aralarında anlaştılar. Küba’daki Sovyet nükleer füzeleri ile ABD’nin İzmir’de konuşlandırıdğı nükleer başlıklı Jüpiter füzeleri karşılıklı olarak sökülüp kaldırıldı. Bu vakada ilginç olan bir diğer husus ise İzmir’deki füzelerin sökülmesinden Ankara’nın haberdar edilmemesiydi. Küba için de durum pek farklı değildi.

II

Aradan geçen onca yıldan sonra ABD ile Rusya arasında bir kez daha nükleer kılıç şakırtıları yaşanıyor. Geçtiğimiz Temmuz ayında ABD Başkanı Donald Trump Rusya ve Hindistan’ın “ölü ekonomiler” olduğuna ve iki ülkenin “tehlikeli bölgeye” girdiğine dair sert ifadeler kullandı. Trump’a cevap Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’den değil, Rusya Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Dmitri Medvedev’den geldi. Medvedev “Telegram” hesabından yaptığı paylaşımda Trump’a hitap ederek, “Kendisi çok sevdiği ‘yaşayan ölümler’ filmlerini hatırlasın ve doğada var olmayan bir ‘ölü elin’ ne kadar tehlikeli olabileceğini hatırlasın” demişti.

Medvedev neden Trump’a “Yaşayan Ölümler” filmlerini ve Ölü El” tehlikesini hatırlatıyor? Ve bu hatırlatmalar Trump’a ne anlatıyor? “Yaşayan Ölümler” 1968 ‘de George A. Romero’nun “Yaşayan Ölümlerin Gecesi” filmiyle başlayan ve sonraki kırk yıl içinde benzer temaları işleyen film serisine bir gönderme olabilir. Bu filmlerde ABD’de ölümlerin canlanması(Zombiler) şeklinde ortaya çıkan yaygın bir felaket ve insanlığın bununla baş etmeye çalışması anlatılıyordu. Filmler sadece ABD’de değil, birçok ülkede büyük bir seyirci kitlesine ulaştı. Bu zombi filmlerinin dönemin politik koşullarına göndermelerde bulunduklarını da belirtmeliyiz. Trump’ın gençlik yıllarında bu filmleri izlediği ve akranları gibi çok etkilendiği söyleniyor. Keza “Küba Füze Krizi” de Trump kuşağının tanıklık ettiği bir krizdi. Zombi filmleri kurmacaydı, füze kriziyse gerçektir. Keza ABD’nin Japonya’nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine attığı atom bombalarının zihinlerde uyandırdığı korkunç duygular da sinemaya yansıtılıyordu. 1983’te gösterime giren, ABD’yi nükleer savaşın eşiğinde ve hemen sonrasında tasvir eden “The Day After(Ertesi Gün)” bu filmlerden en etkileyici olanıydı. Amerikalı bazı aileler çocuklarının bu filmi izlemelerine izin vermiyorlardı. Bazı yorumculara göre “Nükleer kıyamet” korkusu Trump ve onun yaş kuşağının dünya görüşlerini şekillendiren önemli etkenlerden biridir.

“ABC” kanalı tarafından gösterilen televizyon filmi “The Day After” ABD’nin Kansas eyaletindeki bazı şehirlerin Rusya ile nükleer bir savaşta yok edilmesini konu alıyordu. Film Amerika’da yüz milyondan fazla kişi izledi. Bu bir filmin yakaladığı en büyük izleyici sayısıydı. Bu rakam ABD’nin toplam nüfusunun neredeyse yarısıydı. Kendisi de eski bir aktör olan Ronald Reagan ABD Başkanıydı ve o da çoğu Amerikalı gibi filmi izlemişti. Reagan o kadar çok etkilenmişti ki günlüğünde film için “Beni büyük bir depresyona soktu” bile diyecekti.

“Ertesi Gün” filminin on milyonlarca Amerikalıyı derinden sarsmasının sebebi, nükleer yıkımın dehşet verici şekilde görselleştirilmesiydi. Kömürleşmiş ceset yığınları ve yavaş yavaş biriken radyasyon kabarcıkları göz yaşartıcı monologlardan çok daha fazla etkili olmuştu. Bu film bir bakıma Hiroşima ve Nagazaki’de yaşanan “**nükleer katliam**”ın iz düşümü gibiydi.

“The Day After” hiç gelmeyeceği sanılan nükleer savaşın bir gün kapıyı çalabileceğine dair bir uyarıydı. Filmde, hamile kadın Alison Ransom, tanık olduğu nükleer dehşetin tesiriyle umutsuzluğa kapıldığı için çocuğunu doğurmak istemiyordu. Ransom, kendisini teselli etmeye çalışan Dr. Russell Oakes’e itiraz ederek, “Nedenini biliyorduk. Bombalar ve radyasyonlar hakkındaki her şeyi biliyorduk. Kırk yıldır bunların olabileceğini biliyorduk. Kimse umursamadı” diyordu. 1962’deki “Küba Füze Krizi”ne atıflarda da bulunan bu film Amerikalıları küresel bir “nükleer rulet” oyunundaki rehineler olarak içine düştükleri durumla yüzleştiriyordu. Film rakip iki süper güç arasındaki nükleer silah yarışı hakkında bir farkındalık

oluşturuyordu oluşturmaya ama kitlesel bir umutsuzluğu da çoğaltıyordu.

Film muhafazâkârları ve nükleer karşıtı hareketi de karşı karşıya getirmişti. Bazı muhafazâkâr yorumculara göre film “Amerikan caydırıcılığı”nı zayıflattığı gerekçesiyle kınanmalıydı. Nükleer karşıtı hareket mensuplarıysa filmi coşkuyla sahiplenmiş, gösterimi sırasında mum ışıkları eşliğinde nükleer silahları protesto etkinlikleri düzenlemişlerdi. Yapımcılarına göreyse filmin nükleer bir savaşın “kötü olması” dışında başkaca bir siyasi mesajı yoktu. Bazı yorumlara göreyse film çocuk yaştaki izleyicilerin birçoğunda dehşet, nihilizm ve umutsuzluk duygusu aşlamıştı. “Day After etkisi” bugün bile “nükleer savaş” senaryolarıyla ilgili tartışmalarda sıklıkla hatırlatılan bir eski fenomendir. Trump’ın da genç bir adam iken bu filmi izlediği tahmin ediliyor. Nitekim ilk Başkanlık döneminde Trump nükleer silahlarla ilgili kimi sohbetlerde “The Day After” filmindeki korkunç sahnelerle göndermeler yapıyordu.

Trump’ın nükleer silahlara olan ilgisinde “Massachusetts Teknoloji Enstitüsü”nde(MIT) uzun yıllar profesörlük yapan elektrik mühendisi amcası John G. Trump büyük rol oynadı. 1985 yılında 78 yaşında vefat eden John G. Trump nükleer araştırmalarda kullanılmak üzere jeneratör üreten bir şirketin de kurucu ortağıydı. ABD Başkanlarından Ronald Reagan, radyasyonu tıp, endüstri ve nükleer fiziğe uygulama çalışmalarından dolayı Prof. John G. Trump’a 1983 yılında Mühendislik Bilimleri alanında “Ulusal Bilim Madalyası” verecekti. Nükleer silahlara takıntılı olduğu bilinen Trump, bu konu ne zaman açılrsa, amcası John G. Trump’tan öğrendiklerine atıflarda bulunuyordu. “Nükleer amca” John G. Trump yeğeni Trump’la nükleer silah araştırmalarının dünya için çok tehlikeli boyutlara ulaşabileceğine dair öngörülerini de paylaşmıştı. 2016’da ABD Başkanı seçilen Trump nükleer silah kullanımından açıkça bahsetmenin riskleri konusunda eleştirilere muhatap olduğundaysa, “Öyleyse neden üretiyoruz? Neden üretiyoruz?” demişti. Trump 9 Ağustos 2017’de “X(Twitter)” hesabından yaptığı paylaşımında “Başkan olarak verdiğim ilk emir nükleer cephaneliğimizi yenilemek ve modernize etmek oldu. Şimdi her zamankinden çok daha güçlü ve kuvvetli” demişti. Trump bir röportajındaysa Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerin “askerî koruma” için ABD’ye daha fazla ödeme yapmak istemiyorlarsa gidip kendi nükleer silahlarını üretmeleri gerektiğini de söylemişti.

Keza Trump, nükleer bir savaş ihtimalini dışlamayarak, “Her neyse, olacak zaten. Her neyse, olacak zaten. Bu sadece bir zaman meselesi... Şimdi, bir bakıma, Kuzey Kore’nin nükleer silahları varken Japonya’nın da nükleer silahları olmasını istemez miydiniz?” demişti. Trump amcasından iki nükleer güç arasındaki savaşta iki tarafın da kaybedeceğini duymuştu. Bu yüzden nükleer rulet oyununda kazanan kimse olmayacağını söylüyordu.

Trump’ın “Altın Kubbe Hava Savunma Sistemi” projesi ise ABD’ye yönelik nükleer başlıklı füze saldırılarını bertaraf etmeyi amaçlıyor. “Altın Kubbe Hava Savunma Sistemi”nin ABD’nin tek tek taraflı olarak nükleer silah kullanma seçeneğini de elinde tutmasını sağlayacak.

Diğer yandan “Karşılıklı Garantili İmha”ya dayalı nükleer silah doktrinini, nükleer güçlerin birbirilerine karşı savaşa girmemeleri konusunda caydırıcılık sağlıyor. Bu yüzden bazı eleştirmenlere göre Trump’ın “füze geçirmez” olarak sunduğu “Altın Kubbe Hava Savunma Sistemi” stratejik nükleer silahların kontrolü için tabuta çakılan son çivi olabilir. Zira İsrail’in “Demir Kubbe” adıyla bilinen hava savunma sisteminin delinmesinin Trump’ın 175 milyar dolarlık “Altın Kubbesi” için de söz konusu olabileceğine dair görüşler de dile getiriliyor. “Altın Kubbe” benzeri bir girişim daha önce ABD Başkanı Reagan tarafından “Stratejik Savunma Girişimi (SDI)” adıyla gerçekleştirilmişti. Reagan Sovyet füzelerine karşı uzayda lazer ve nükleer silahlardan oluşan bir hava kalkanı geliştireceğini duyurmuştu. “Yıldız Savaşları” olarak anılarak alay konusu da olan bu son derece pahalı program tasarruf önlemleri gerekçesiyle daha sonra rafa kaldırıldı. Programın rafa kaldırılmasında Sovyetler’in dağılması da etkili olmuştu. “Altın Kubbe” 1980’lerdeki tartışmaları yeniden hafızalara getiriyordu.

III

Trump ve Medvedev arasındaki ağız dalaşı Soğuk Savaş’ın “nükleer kıyamet” senaryolarını bir kez daha gündeme taşıdı. İlk döneminde Trump, “Karşılıklı Garantili İmha” gerekçesiyle nükleer silahların kullanılmayacağına inanmanın çok büyük bir aptallık olduğunu söylemişti. Medvedev, 28 Temmuz’da yaptığı açıklamadaysa Washington’ın politikalarının Rusya ile ABD arasında daha geniş çaplı bir çatışmayı tetikleme riski taşıdığını söylüyordu. Trump ise Medvedev’in açıklamalarına tepki olarak 31 Temmuz’da yaptığı açıklamada, iki nükleer denizaltının uygun bölgelere konuşlandırılması emrini verdiğini duyuruyordu. Trump daha sonra gazetecilere yaptığı açıklamadaysa Medvedev’i kastederek, O, nükleer silahlar hakkında konuşuyordu, nükleer silahlar hakkında konuştuğunuzda buna hazırlıklı olmalıyız. Biz tamamen hazırız” demişti. Oysa Trump seçim kampanyasında Ukrayna -Rusya savaşını çok kısa süre içerisinde durduracağını iddia etmişti. Bu meselenin Ukrayna-Rusya ekseninden çıkarak ABD ve Rusya arasında nükleer kılıç şakırtılarına dönüşmesi ilginç bir gelişmeydi. Bu gelişme Trump’ın vaat ettiği “Önce Amerika” politikasından “sonu gelmez savaşlar”ın aparatları olan Neoconlar’a doğru çekildiğinin bir işareti olarak yorumlayanlar oldu tabii.

Hiroşima ve Nagazaki, “nükleer kıyamet çağı”nın habercisiydi. Bugünün nükleer silahlarıysa 1945’dekilerin çok daha fazla yıkıcı etkiye sahip. Dünyada nükleer başlıklı füze stoklarındaysa Rusya ve ABD ilk sırada yer alıyor. Ortadoğu’da nükleer bombaları olan rejim ise İsrail. Bu, herkesin bildiği bir sır. Ancak ABD İsrail’in nükleer silahlara sahip olduğunu “resmen” söylemiyor. Çünkü Amerikan yasaları, nükleer bir İsrail’e askeri yardımları yasaklıyor. Oysa hem İsrail’de, hem de ABD’de İsrail’in Gazze’de nükleer bomba kullanmasını isteyenler bile oldu. Ocak 2024’te İsrail’in Miras Bakanı Amichai Eliyahu Gazze’ye nükleer bomba atmanın da önlerindeki bir seçenek olduğunu söylemişti. Üstelik Eliyahu bunu ilk kez

de söylemiyordu.

Geçtiğimiz Mayıs ayında Trump yanlısı “Fox News” kanalına konuşan, ABD Kongresi’nin Siyonist Cumhuriyetçi üyelerinden Rand Fine, “Japonları koşulsuz teslim olmaları için iki kez bombaladık... Burada da aynı şey yapılmalı” diye konuşmuştu. İsrail yanlısı Cumhuriyetçi şahinlerden Senatör Lindsey Graham ise “NBC” kanalındaki “Meet the Press” programında “İkinci Dünya Savaşında, Hiroşima ve Nagazaki’ye bomba atarak savaşı sonlandırmaya karar verdik. Bu doğru bir karardı” demişti. Graham, İsrail’e de seslenerek, “İsrail, Yahudi bir devlet olarak ayakta kalabilmen için gereken her şeyi yapmaya hakkın var!” diyordu.

“CIA” dahil 18 istihbarat kuruluşunu denetleyen “Ulusal İstihbarat Ofisi’nin Direktörü Tulsi Gabbard geçtiğimiz Haziran ayında Japonya’ya yaptığı seyahatta bir Amerikan üssünden sonra Hiroşima’yı da ziyaret etti. Gabbard ziyaretle ilgili olarak 10 Haziran’da üç dakikalık bir video görüntüsünü de “X” hesabından paylaştı. Gabbard söz konusu paylaşımında “Kısa bir süre önce Hiroşima’yı ziyaret ettim ve 1945 yılında atılan tek bir nükleer bombanın neden olduğu akıl almaz dehşetin izlerini taşıyan bir şehrin merkezinde durdum. Gördüklerim, dinlediğim hikâyeler ve akıllardan çıkmayan hüznün sonsuza kadar benimle kalacak” diyordu. Dünyanın nükleer imhanın eşiğine her zamankinden daha yakın olduğunu savunan Gabbard, savaş kışkırtıcısı siyasi elitlerin nükleer güçler arasındaki korku ve gerilimi dikkatsizce körüklediklerine dikkat çekerek, “Nükleer savaşa giden bu yolu reddetmeli ve kimsenin nükleer bir soykırım korkusuyla yaşamak zorunda kalmayacağı bir dünya için çalışmalıyız” diye konuşuyordu. Gabbard günümüzdeki nükleer silahların 1945’te ABD tarafından kullanılanlardan çok daha güçlü olduğunu belirtiyor, bugün tek bir nükleer silahın sadece birkaç dakika içinde milyonlarca insanı öldürebileceği uyarısında da bulunuyordu. Gabbard atom bombasının Hiroşima’da yaptığı yıkıcı etkiye ait bazı görüntülere de yer veriyordu. Gabbard ayrıca, olası bir nükleer saldırı sonucunda Kaliforniya’daki Golden Gate Köprüsü’nün nasıl yıkılacağını gösteren bir simülasyon da kullanmıştı. Gabbard’ın özel kalem müdür yardımcısı Alexa Henning yaptığı bir açıklamada nükleer savaş konusundaki endişelerin Başkan Trump tarafından da paylaşıldığını belirtiyordu. Bu açıklama yapma mecburiyeti Neocon çevrelerden Gabbard’a gelen tepkiler sebebiyleydi. Gabbard 2023’te “X”te yayınlanan bir yazısında da “Savaş çıgırtkanları bizi 3. Dünya Savaşına sürüklemeye çalışıyor, bunun tek bir sonu olabilir: nükleer imha ve tüm sevdiklerimizin acı çekmesi ve ölmesi” demişti. Kongre ve medya Neoconları’nın çıldırmış durumda olduklarına dikkat çeken Gabbard, “Bizi bu soykırma kurbanlık koyunlar gibi göturmelerine pasif bir şekilde izin verirsek biz de çıldırmış oluruz” diyordu. Gabbard’ın Neoconlar’ı kastettiği çok belliydi.

Ünlü Neoconlardan radyo ve televizyon yorumcusu Mark Levin, Tulsi Gabbard’ın söz konusu video yayınına tepki gösterenler arasındaydı. Gabbard’ı hedef alan Levin, Truman’ın ABD’nin Japonya’yı işgal ederek yüzbinlerce

asker kaybetmemesi için atom bombası kullanma kararı aldığını savunarak, “Tarihten öğrenecek çok şey var. İkinci Dünya Savaşında sonsuza kadar savaş yok. Videonuzdan Truman’ın kararına katılıp katılmadığınızı anlamak zor” diyordu.

Gabbard video yayınıyla Neocon kovanına tekme atmıştı. Gabbard’a saldırı her taraftan geliyordu. Uzun yıllar Cumhuriyetçiler’in Senato liderliğini yapmış olan Senatör Mitch McConnell fırsatı kaçırmamış, “Politico” dergisine verdiği demeçte Gabbard’a demediğini bırakmamıştı. McConnell, sadece Gabbard’ı değil, ABD Başkan Yardımcısı JD Vance başta olmak üzere Trump Yönetimi’ndeki sonsuz savaflara muhalefet eden isimleri de eleştirmişti.

Diğer yandan Gabbard’ın videoda dile getirdiği görüşler Trump’ın İkinci Dünya Savaşı sırasında nükleer silah kullanımına ilişkin daha önce yaptığı açıklamalarla tezat oluşturuyor. Trump 2016 yılında seçim kampanyası yürütürken dönemin ABD Başkanı Barack Obama’yı Hiroşima’yı ziyaret ettiği için eleştirmişti. Trump, Obama’nın ABD’nin Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası attığı için özür dilemediği sürece bu ziyareti umursamadığını söylemişti. Trump 20 Ocak 2024’te New Hampshire’deki bir konuşmasında ise “başkanlık dokunulmazlığı” hakkında bir noktaya değinmek için Hiroşima’yı gündeme getirerek, “Hiroşima, pek hoş bir hareket sayılmaz ama muhtemelen İkinci Dünya Savaşı’nı sona erdirdi. Değil mi?” demişti. Böylece Trump, ABD Başkanı Truman’ın Ağustos 1945’de Japonya’ya atom bombası atma emri vermesinin meşru olduğunu ima ediyordu. Trump Mart 2025’deyse herkesin nükleer silahlarından kurtulmasının harika olacağını da söylemişti.

IV

Medvedev’in Trump’a “Ölü El” hatırlatması yapmasının arkasındaysa 1990’lardan bu yana yer yer zuhur eden bir başka hikâye var. Bu hikâye “Washington Post” gazetesinin dış haberler editörlerinden David Hoffman’ın 2009’da yayınlanan, yaklaşık 600 sayfalık “Ölü El: Soğuk Savaş Silahlanma Yarışının Anlatılmamış Hikayesi ve Tehlikeli Mirası” kitabında anlatılıyordu. Bu kitapla “Pulitzer Ödülü” kazanan Hoffman, Amerikan ve Sovyet belgelerinin yanı sıra ilk elden bilgisi olanlarla yaptığı röportajlarla “Ölü El”in arkasındaki hikâyenin perde arkasını aralıyordu. Hoffman’ın gündeme taşıdığı “Ölü El” Sovyetler Birliği’nin nükleer silahlarının yanı sıra gizli biyolojik ve kimyasal silah programlarıyla da ilgiliydi. Medvedev’in Trump’a “Yaşayan Ölüler” filmini hatırlatmasındaki ‘hikmet’ de böylece açıklık kazanıyor.

Kurgusal bir gerilim romanı kadar sürükleyici olan kitap hakkında, ünlü Soğuk Savaş casus romanları yazarı John Le Carre “Çarpıcı bir araştırma ve anlatım başarısı. Dehşet verici” diyordu. Aslında Soğuk Savaş dönemindeki karşılıklı gizli silah programları dünyanın nasıl bir felaketin eşiğinde yaşadığını göstermesi bakımından son derece uyarıcı dersler veriyorlar.

“Karşılıklı” derken, Sovyetler’in de ABD’nin benzer programlara sahip olduğuna inanmasını kastediyorum. “Soğuk Savaş” daha çok algılar tarafından yönetilen bir dönemdi. “Ben yapıyorsam, düşmanım da yapıyordur” önermesi hiç de yabana atılacak bir önerme değildi.

1969’da ABD Başkanı Richard Nixon, ABD’nin biyolojik silah üretme programlarının sona erdiğini açıklamıştı. Üç yıl sonra Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer yirmi ülke “Biyolojik Silahlar Sözleşmesi”ni imzalamıştı. Bu sözleşmeyle taraflar biyolojik silah geliştirmeyeceklerini, üretmeyeceklerini, stoklamayacaklarını ya da başka bir şekilde edinmeyeceklerini veya ellerinde tutmayacaklarını taahhüt etmişler. Ancak Sovyet liderleri ABD’nin biyolojik silah programını sona erdirmediğine inanıyorlardı. Amerikalılar da Ruslar için aynı şeyi düşünüyorlardı. İki taraf da birbirileri hakkında doğruyu söylüyor olabilir.

Amerikan anlatısına göre “Ölü El”, Sovyetlerin “Perimetr” kod adıyla yürüttükleri gizli bir sistemdir. “Perimeter”, Sovyet üst düzey yönetiminin nükleer bir saldırı sonucu imha edildiğinin anlaşılması durumunda nükleer ve biyolojik silahları yarı-otomatik olarak harekete geçiren bir misilleme mekanizmasını içeriyor. Amerikalılara göre “Ölü El” onu kullanmak zorunlu hale gelinceye kadar otomatik veya yarı-otomatik, uykuda, ya da yarı uykuda tutulan bir sistem olarak tasarlandı. Batılılar “Perimeter”i “kıyamet günü makinası” olarak da niteliyorlar. Teoriye göre “Perimeter” bir komuta ve kontrol sisteminin askeri frekanslardaki iletişimi, radyasyon seviyelerini, hava basıncını, ısıyı ve kısa süreli sismik bozuklukları ölçmesidir. Ölçümler nükleer bir saldırıya işaret ediyorsa, “Perimetr sistemi” Sovyet cephaneliğindeki tüm kıtalararası balistik füzelerin otomatik olarak ateşlenmesiyle sonuçlanacak zincirleme bir karşı saldırı başlatıyor. Saldırı başladığında geri dönüşü yoktur. “Perimeter”, nükleer veya daha başka yıkıcı silahlarla ölü duruma düşürüldüğü zannedilen düşman gücün ölü durumdayken bile aynı nitelikte misilleme seçeneğine sahip olduğuna işaret ediyor. Bu yüzden “Perimeter” uzun yıllardır Amerikalıların zihinlerini meşgul ediyor.

Hoffman’ın kitabı Sovyet liderlerinin ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı gerçekten bir ilk nükleer saldırı stratejisi planladığına dair inançlarını yansıtıyordu. Soğuk Savaş’ın en sıcak yıllarında ABD’nin nükleer başlıklı orta menzilli “Pershing II” füzelerinin Batı Avrupa’da konuşlandırılması, Sovyet Askeri Yüksek Komutanlığı için gerçek bir endişe kaynağıydı. “Pershing II” füzeleri Moskova’yı beş dakikadan kısa sürede vurabiliyordu. Sovyetler Birliği de yarı otomatik bir cevap ya da misilleme sistemi olan “Ölü El”i bu yüzden inşa etmişti.

“Ölü El”, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki çalınca silahlanma yarışının görünmeyen yüzüydü.

Hoffman’a göre 1980’lerin sonlarında ABD ve Sovyetler arasındaki silah kontrolü müzakerelerinde “Ölü El” programının varlığı gözden kaçmıştı. Sovyetler Birliği dağılmış, ancak “Ölü El” saklı kalmıştı. Sovyetler Birliği’nin son Başkanı Mihail Gorbaçov ise “Ölü El” programı hakkında bilgi sabiydi.

Ancak Gorbaçov’un gücü bu programı tümüyle ortadan kaldırmaya yetmemişti.

Hoffman kitabında Soğuk Savaş sona ererken nükleer silah programlarını durdurma çabalarına yer veriyor, ancak bu çabaların tam olarak başarılı olamadıklarını ima ediyordu.

Reagan da, Gorbaçov da nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılmasını öngören nihai hedeflerine ulaşamadılar, ancak bu yönde büyük adımlar attılar. Keza Hoffman’a göre Sovyetler ve daha sonra Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Ruslar, hem biyolojik hem de kimyasal silah programlarıyla ilgili çalışmalara devam ettiler. Amerikan bakış açısına göre bu silahların birçoğu hâlâ dışarıda, hâlâ tahribat ve yıkım yaratmaya müsaitti.

Silahların hepsi sökülmemiş, etkisiz hale getirilmemiş ya da güvenli yerlere yerleştirilmemişti.

Gizli silah sistemleri uykuya yatırılmış olsalar da “Ölü El”, potansiyel bir yok etme aracı olarak varlığını sürdürüyordu. Hoffman kendisiyle yapılan bir söyleşide de “Ölü El” sisteminin hala canlı olduğuna inandığını vurguluyordu.

Hoffman ABD’nin biyolojik silah programından vazgeçtiğini, ancak savunma amaçlı biyolojik çalışmaların devam ettiğini de söylemişti. Oysa “Savunma” bir örtmece veya kılıf olarak da işlev görebiliyor.

Çift amaçlı olarak, savunmaya yönelik biyolojik ve kimyasal çalışmalar saldırı amaçlı silah programlarına dönüştürülebiliyor.

Diğer bir yandan Ruslar “Ölü El” sisteminin var olduğunu hiçbir zaman kabul etmediler. Bu yüzden Medvedev’in Trump’a “Ölü El” hatırlatması ziyadesiyle kafaları karıştırdı.

Acaba Medvedev, Hoffman’ın 2009’da yazdığı kitapta anlattığı “Ölü El”i mi kastediyor, yoksa Amerikalıların bilmediği bir başka gizli silah sisteminden mi bahsediyor?

Bu hatırlatma ‘blöf’ de olabilir, gerçeğe işaret ediyor da olabilir.

Diğer bir yandan, daha önce Amerikalılar “Ölü El”e dikkat çekmiş, Ruslar ise iddiayı belirsizlik sisi içinde bırakmışlardır.

Bu bakımdan Medvedev’in “Ölü El” hatırlatması nadir bir pozisyona işaret ediyor.

Medvedev gibi en üst düzey yetkililerden gelen bu türden nadir pozisyonlar, iki güç arasındaki krizlerde avantaj sağlayacağına dair bir yaklaşıma işaret ediyor. Buna göre bir güç, hasım gücü topyekun bertaraf edecek gizli bir silah sistemine sahip olduğunu ve bu sistemi kullanmakta tereddüt etmeyeceğini duyurması veya ima etmesi caydırıcı rol oynar.

Sistemler kusurlu olabilir, makinalar hata verebilir ve daha kötüsü, insanlar aptalca kararlar alabilirler. İnsanlık tarihi bir yönden, aptalca kararların sebebiyet verdiği felaketler serisidir.

“The Day After” filminde Alison Ramsom’ın dikkat çektiği gibi, umursamazlık ölümcül olabilir.

AHMET ÖZCAN
www.kritikbakis.com

‘MEZARDA ÇOCUK BÜYÜTMEK’

‘Bir arabacının gölgesini gördüm, bir arabanın gölgesini bir fırçanın gölgesiyle temizliyordu.’

Dostoyevski

Bir arkadaşım anlatmıştı; Yıllar önce bir Yahudi iş adamıyla iş görüşmesi için randevulaşmışlar. Adam huyuna uymayacak şekilde gecikmiş. Sonra gelince özür dilemiş ve kusura bakmayın çocukla beraberdim. Suyunu çiçeğini verip biraz vakit geçirdim. Dalmışım. o yüzden geciktim demiş. Arkadaşım, tam anlamamış, Allah bağışlasın kaç yaşında demiş. Adam, ‘16’yı bitiriyor’ demiş. Yani yaşasaydı, diye eklemiş. Nasıl yani? Arkadaşın merakını anlayınca devam etmiş. 2004 yılında İstanbul’da Sinagog bombalandığında Yahudi iş adamı 5 yaşındaki oğluyla oradaymış. Saldırıda oğlu parçalanarak ölmüş, kendisi de yaralanmış. O günden beri oğlunun mezarına her gün gider, su ve çiçek, bazan da sevdiği oyuncakları ve yiyecekleri de götürür, saatlerce orada vakit geçirirmiş. Oğlu hala yaşıyor gibi, bütün hayatını bu şekilde yaşamaya devam ediyormuş. Lafını bitirirken şöyle demiş, ‘Bilirmisin, hayatta en zor şey, mezarda çocuk büyütmek...’ Yahudi işadamı şimdilerde kandaşlarının Gazze’de katlettiği çocukların babalarıyla empati yapıyor mudur, bilmiyorum. Ama mezarda çocuk büyütmenin ürpertici gerçekliği, yaşama ve ölüme dair sarsıcı çağrışımlar yapıyor.

Ölümle kurulan yaşamsal bağın trajedisi, insana ve hayata dair herşeyi anlamsızlaştırıyor. Ya da bütün anlamları buharlaştırıyor.

Görünmez bir mezarlıktır zaman, demiş ya şair, belki de hepimiz mezarlıkta yaşıyoruz. Ölümü kabullenememenin, ölümsüzlüğü aramanın içgüdüleriyle yaşamı çocuklukta dondurup, büyümemenin yollarını arıyoruz. Yücelttiğimiz kişileri ölümsüz addedip onunla ölümsüzlük ilişkisi kuruyor, mezarını, türbesini, kurganını ziyaret ederek şefaet dileniyoruz. Yaşamın binlerce yıllık acı, hüznü, zulüm dolu gerçekliğinden ilhamla, gerçekdışına kaçıyor, ebedileştirilmiş bir çocukluk cennetinde yaşamaya çalışıyoruz. Bu nedenle insanların çoğu asla büyümüyor. İnsanı büyütecek, ergenleştirecek, akıl baliğ yapacak her şeyden kaçıyor, gözünü kulağını aklını kapatıp seçilmiş bir cehaleti tercih ediyor. İşimize gelmeyen her şeyi unutup, işimize geleni hatırlıyoruz.

Benim Üniversitelerim’de, Gorki, “İnsanlar bilgi değil, unutma ve avuntu peşinde koşarlar.” Der. Çünkü insan öğrendikçe büyür. Ama bilgi toplayan da acı toplar. Sokrates’in sorularla doğurtan öğretme yöntemi, belki de insanın bu bilinçli unutuşunu daha doğrusu seçilmiş cehaletini fark etmesinin eseri idi. Sorular sorarak her insanın aslında her şeyi bildiğini açığa çıkartır, yani hatırlamasını sağlardı.

‘Yalnız açığa çıkan ışığı görebiliyorsan, yalnız söylenen sesi duyabiliyorsan, ne görebiliyorsun, ne duyabiliyorsun.’ derdi üstat.

Evet insan bütün evrenin, doğanın, var oluşun tüm safhalarının, kendisinin bütün bilgisini özünde taşır, her şeye şahit olmuştur çünkü. Doğup büyüdükçe hafızası da yerine gelir, dış dünyayla ilişki içinde hatırlar, dışardan bir öğretici etkiyle aslında bilmediğini değil, bildiğini bilir.

‘Âdemi bul âdem ol âlemde âdem gizlidir/Etme tahkîr âdemi âdemde âlem gizlidir.” (Yozgatlı Fenni)

Önce söz/kelam vardı, insan onu hatırlamak, anlamak, ona uymak için büyür. İnsan, o kelamın cisimleşmiş halidir. Her şeyin özü, özeti, kaydı ve temsilidir. İnsanların çoğu bunu bildiğini bilmemektedir. Peygamberlerin, filozofların, rahmani bilge mürebbiyelerin misyonu da budur; bildiğini hatırlatmak, doğru ve yanlış, güzel ve çirkini ayırt edecek ölçüler vermek, kelamı doğrulamak. İnsan bedenine sürgün edilmiş Adem’i açığa çıkartıp hürleştirmek. kendini bilmesini ve kendi kaderinin efendisi olmasını sağlamak. Bunu vacibül vucud’un, yani O’nun, künhüne vardırarak, O’nunla birlikte (abd) kozmik yaratımın tecellisine (ebediyete) katılımını sağlamak. Bunun için la İlahe İllallah. Bu nedenle, Bir’den başka beliren herşey puttur.

Bilmek, sorumluluk yüklenmektir. İnsanın ergenliği aşır akıl baliğ olması, sorumluluk sahibi bir yetişkin olması demektir. Akıl, bilginin kullanım klavuzudur. İdrak ise bilginin doğru kullanım yeteneği. Yetişkin bir insan, aklederek sorunlarını çözer, temel ihtiyaçlarını giderir, lehinde ve aleyhinde olanı seçebilir, iyiyle kötü arasında tercih yapabilir. Yani akletmek, yetişkin bir birey olmanın gerek şartıdır. İdrak ise, aklını ve diğer istidatlarını doğru, haklı, iyi ve güzel olandan yana kullanabilme iradesidir. İnsanların çoğu akıl sahibidir ama idraksiz ve iradesizdir. Hayat, insanları kadükleştirir koşullarıyla çoğu insanı idraksizleştirir, iradesizleştirir. Bu, ergenliğe geri dönüştür. Büyümenin, yetişkin olmanın durması, çocuklaşmaya doğru itilidir. İnsanların çoğu idrak ve iradesinin körelmeye başladığı andan itibaren donar ve o halde kalır. Artık yaşı ne olursa olsun o bir ergen veya çocuktur. Aklını sadece içgüdülerinin ve alışkanlıklarının gereklerini temin için kullanır. Bildiğini unutur, bilmediğini de öğrenmek istemez. Bu sorumsuzluk hali, bir kişiliğe dönüşür ve o artık bir köle, bir mankurt, bir yığın, sürünün parçasıdır. Bu seçilmiş bir cehalet, uzatılmış bir çocukluk, dondurulmuş bir yaşamsallıktır. Bir tür ölüm, uyuma veya felç halidir. Artık dünya bir mezarlık, insanlar ise yaşayan ölümlerdir. Bu mezarlıkta ne çocuk ne de yetişkin büyümeyiz. Herşey miş gibidir, var gibidir, yaşıyor gibidir, oluyor gibidir. Sadece gibidir. İnsanlığın en tehlikeli hali, budur. Çünkü insanı ters evrimle tekrar hayvani bir düzeye düşürür, yaşamayı maymunu bir taklide dönüştürür. İnsanlar yaşıyor gibi yaşar hale gelir. Bilemiyoruz, belki de herkes aslında bu dünyaya yalnız gelip gittiği için beynindeki, ruhundaki korku ve ümidini dışavuruyor. İnsanlık belki de tek bir insanın milyarlarca kopyasının mükerrer hayallerinden ibarettir.

İnsanların çoğu tam insan yani Adem olamadan büyür, yaşar ve ölür.

Bukowski “Korkunç olan ölüm değil, yaşanan ya da yaşanamayan hayatlardır..” diye başladığı paragrafın sonunda şöyle yazar.. “Çoğu insanın ölümü bir aldatmacadır. Ölecek bir şey kalmamıştır geriye..”

Sezai karakoç’ta bu yarı ölümleri şöyle tasvir eder:

‘Toprakta et, kemik çatırtıları.../Yarı ölümleri bir korku tutar, Değince bir taş kafa tasları,- Ölümler ki yalnız tırnakları var, Ve yalnız burkulmuş diz kapakları..’

Oysa yaşayanlar yaşlanmaz, yaşayanlar acı duyar, hüzünlenir, kavga eder, öfkelenir, itiraz eder, sever, kızar, nefret eder. Yaşam bu sahici davranışlar bütünüdür. Oscar Wilde, ‘Nankör, tutumsuz, hoşnutsuz ve asi bir yoksul, sahici bir kişiliktir ve onda çok cevher vardır’, der. Bazan negatif özellikler bile pozitif bir öz taşır. Nihayetinde negatif olan, yani kötü, eksik, yanlış olan, İyî’nin aynadaki ters tecellisi veya fraktal yansımasıdır. İradi bir tercih, özgür bir seçim vardır çünkü.

Oysa kölelik, tam da bu insani davranışların köreltilmesi, sınırlandırılması, kontrol edilip başkası için kullanılması demektir. Köleci toplumlarda davranışlar sahtedir, müraidedir, efendilerin arzusu ve çıkarına göredir. Sorumluluk almadan yaşamak, köleliğin içselleşmesini, kabullenilmesini sağlar. İnsanların çoğunun genetiğinde aklını, iradesini, tercihlerini başkasına devredip karşılığında sadece yaşıyor gibi olmanın konforunu almanın kurnazlığı vardır. Köle, köle kalmayı daima hür olmaya tercih eder. Çünkü, kölelik sorumsuz çocuksuluktur. Özgürlük ise sorumluluk gerektirir.

Cahilde eksik olan akıl değildir, o kurnazdır, eksik olan Ahlak’tır..der Tolstoy.

İnsan içine doğduğu doğa ve toplumdaki tehlikelere karşı güvenli bir barınak ve savunma araçları geliştirdiği gibi, kendi varoluşunu tehlikede gördüğünde ilginç sığınaklar ve savunma refleksleri geliştirir. Seçilmiş cehalet bir sığınaktır. Yani aptala yatmak, bilmiyormuş gibi yapmak, ilgisiz davranmak, aslında sonunu bilmediği her gelişmeyi test etmek için zaman kazanma taktikleridir. Yine Uyuşturucu, alkol, kumar, fuhuş, teşhircilik gibi alışkanlık ve davranışlar bilinçli bağımlılıklardır ve köle ruhların efendilerin cennetini taklit veya sahte cennete ulaşma çabasının dışavurumudur. Dinlerin yasakladığı bu günah-ayıp ve kötü davranışlar, özünde köleliğin-köleciliğin bir yaşam tarzı olmasını engelleme amaçlıdır. Ne var ki insanların çoğu, sorumluluktan kaçmak için akli selim yerine sarhoşluğu, emekle kazanmak yerine kumarbazlıkla köşe dönmeyi, aile ve aşkın eğitici-sağaltıcı-nesli koruyucu yetkinliği yerine fuhuş, zina, maymunumsu eğlence biçimleri, teşhircilik, röntgencilik vb sefihlikleri tercih eder. Hepsi gayet bilinçli, gayet rasyonel tercihlerdir. İnsanların çoğu gayet akıllıdır ve başkalarının sırtından maliyetsiz cennet hayatı yaşamının peşindedir. Şehvet ve haz, akli değil idraki ve iradeyi köreltir. Sorumluluk duygusunun köreltilmesidir bu.

Afrika’da binlerce yılın köleleştirme tecrübesinden mülhem, insanlar en çok bu rolü yaparlar ve kendilerini yeni tehlikelerden korumaya çalışırlar. Aslında yerin altında su olduğunu, toprağı ekince her tür yiyeceğin yetişeceğini, hayvanlara nasıl bakılıp çoğaltılabileceğini,

daha iyi evler yollar yapmayı Afrikalı bilir ama bunları yapınca tıpkı atalarının çalıştırılmak üzere zincirlerle kırbaçlarla uzak diyarlara götürülüp köleleştirileceğini, madenlerinin alındığı gibi kendi hayatlarının da alınacağını iyi bilmektedir. Bu nedenle sadece kendine yetecek kadar eker biçer veya onları yardıma muhtaç görüp vicdan yapan yabancıların yardım etmesi için sürekli aç susuz rolü yapar. Nihayetinde dünyanın her yerinde Afrika'ya bu merhamet ticaretiyle yardım yağar. Kendi kaderinin efendisi olmak yerine, kaderin mağdurunu oynamak daha kolaydır. Bu yanlış kadercilik, ahlaksızlığın da kök nedenidir. Çünkü ahlakın kaynağı özgür iradenin sorumluluk bilincidir. Kaderini tanrıya veya aynı anlamda zamana-tesadüflere-dışsal nedenlere bağlayan, yani sorumsuzluk hürriyeti elde eden her birey, iyiyle kötü, doğruyla yanlış, günahla sevap arasındaki tercihlerini de ötekileştirir. Tanrıyla veya aynı anlamda tanrı demeden inandığı diğer temel bir ilke/inanç ile kurduğu bu ilişki tarzı bütün işlerini de belirler. Her kötülük, yanlış, günah, eksiklik kolayca tanrısına-veya aynı anlamda koşullara, kadere, feleğe-atfedilir. Tanrıyı baba veya anne yerine koyan ilkel çocukluk çağı inancının ürünü olan bu ergen olmayış hali, aslında çok bilinçli bir içgüdüdür. İç güdü ve bilinç arasındaki tenakuz, bu seçilmiş sorumsuzluk konusunda ortadan kalkmıştır. Buna kurnazlık denir.

İnsanların çoğu, işte bu kurnazlıkla yaşar. Her tür ahlaksızlığı kurnazca tevil eder. Bilerek isteyerek yanlış sürdürür, günah işler, ölçü ve tartıda hile yapar, hak yer, yalan söyler, hırsızlık, yolsuzluk yapar, küçük kurnazlıklarla en yakınlarını bile kandırır. Tanrıyla kurduğu ikiye bölümlü, sahte ve tüccarca ilişki tarzını, gönüllü boyun eğerek güvenlik ve ihtiyaçlarını giderdiği otoritelerle de kurar. İnanıyormuş, bağlıymış, sadıkmış gibi davranır. Tanrıya abartılı ibadetler, aşırı dinselilikler, mümince davranışlar sergiler. Otoritelere, devlete, patrona, müdüre ise aynı tarzda sadakat, biat, bağlılık, hizmet davranışları sunar. Ama bu abartı davranışlar aslında o derin kurnazlıkla sorumsuzluğunu gizlemenin ve hatta bu sadakatle elde ettiği sosyal artı değeri başkalarına tahakküm için kullanmanın aracıdır. Seçilmiş cehalet, sorumsuzluğuyla daha doğrusu sorumluluğunu başkasına devretme kurnazlığıyla dinsel veya siyasi otoriteleri de üretmiştir. Kurumsal dinselilik ve benzeri ideolojik dinselilik biçimlerini bu seçilmiş cehalet besler, büyütür ve yaşatır. Böylece kendilerini tanrı veya başka bir kutsal adına sömürten ama aslında kendi içgüdüleri, korkuları, arzuları, çıkarları, manevi haz ihtiyacı için kullanan kurnaz cahiller, simbiyotik bir sömürge ilişkisinin gönüllü öznesi haline gelir. Efendi-köle ilişkisinde aslında efendi köleye hizmet eder, Hegel, bunu fark eden efendide oluşan mutsuz bilinci çözümlemeye çalışmıştır. Marx ise bunun farkındadır. O, köleyi yani proleterya'yı sevdiği için değil, efendiden yani burjuvaziden nefret ettiği için efendisiz bir dünya tahayyül etmiştir. Proleterya ancak böyle bir dünyada zincirlerinden kurtulur ve o paradoksal düşkünlük ilişkisine bağımlılığını kaybettikçe yabancılaşması sona

erer. Marx'ın hesaba katmadığı ise, aslında eşliğine kadar gelip 'bilince çıkaramadığı', daha doğrusu Yahudi-Hristiyan-Grek birikimin havuzunda yer almayan, kaybolmuş hikmetin insan telakkisidir. Bu saflığı sayesinde 20. yüzyıl boyunca sosyalizm dünyanın Doğusunun afyonu olarak tersinden Doğu'yu da kapitalist üretim ilişkilerinin tarlası yapabilmiş, Sosyalizmi-Marksizm, dünyanın batılılaşmasının farklı bir aracına dönüşebilmiştir. Tabi bu da kölelerin, proleteryanın gönüllü kulluğu ve üretilmiş rızasıyla olmuştur. Seçilmiş cehalet, dinsiz-pozitivist bir dünyayı bile dinselleştirip, kutsayıp, kendine hizmet eden, ihtiyaçlarını maliyetsiz görmesini sağlayan sözümona alternatif bir düzen daha üretmiştir. Modern Kapitalist veya sosyalist devletler, Fransız ihtilalinden beridir, askeri tarım imparatorluklarının monarşik-aristokratik-dinsel tahakkümünü yıkarak yerine ulusal pozitivist sanayi devletlerini kurmuş ama efendi-köle paradoksu yine değişmemiştir. Hatta daha rafine, daha derin, daha karmaşık biçimler alarak, son tahlilde insanı büyütmeyen, aziz kılmayan, Ademleştirmeyen bir dünyaya mahkum etmiştir.

Sadece devletler değil, din adamları sınıfı, havralar, kiliseler, hahamlar, papazlar, mollalar, şeyhler, dedeler babalar, bu tahakküm paradoksunun kurumsallaşmış örnekleridir. Modern çağın dinselleşmiş ideolojik örgüt teorisyenleri, ideologları, liderleri de bu din adamları sınıfına dahildir. Bugün bilim adamları, filozoflar, kanaat önderleri, aydınlar, ünlü gazeteciler ve sanatçılar da aynı modelin seküler versiyonlarıdır. Dini ve dinsiz adamlar sınıfını ortaya çıkartan, otorite yapan ve onlara perestij vererek karşılığında ikiye bölümlü bir dinselilik ve sahte ahlak alarak her davranışını maliyetsizce meşrulaştıran, seçilmiş cehalettir. Bu bilinçli cahiller, aynı tarzı daha rafine ve daha dolaylı olarak kullanır. Gündelik ilişkilerinde, aile içinde, akraba ve dost ilişkilerinde dahi daima başkalarına ayar veren, ötekini yargılayan, her konuda ev sahibi gibi davranan insanlar da atanamamış din adamı gibidirler. İnsanların binlerce yıllık kölelik geçmişi, bu hükmetme ve yönetmeye dayalı davranış kodlarının kaynağıdır. Kökeninde sorumsuzluk duygusu, yani ergen olamamışlık ve uzatılmış çocukluk yatar.

Bazıları için çocukluğu cennettir ve hep orda yaşar, çıkmak istemez. Bu nedenle asla büyümmez. Bazıları için ise çocukluğu cehennemdir ve bir ömür boyu ordan kaçır, sadece kendisinin bildiği cehennem sahnelerini bir daha yaşamamak için çırpınır. Kimse neyi neden yaptığını anlayamaz. Oysa o çocukluğunu öldürmüş ama bir türlü gömememiştir. Cenneti ise bilmemektedir ve o cehenneminin olmadığı her şey cennettir.

Savaşlar, çatışmalar, cinayetler, cinnetler, katliamlar, öfke nöbetleri, taciz, tecavüz, işkence ve zulümlerin çoğu, işte bu 'çocuklar' tarafından işlenir. Savaş ve şiddet zaten çocuk davranışlarıdır. Şehvet ve şöhret, ihtiras ve tahakküm de aslında insanın çocukluk hastalıklarıdır. Para/altın/mal biriktirmek, çocukça bir eksiklik duygusunun sonucudur. Bu tür insanlar hem büyümmez

hem doymaz. Çünkü çocukların karnı doysa da gözü doymaz. sadece büyümüş olanların karınlarıyla beraber gözleri de doyar.

Bu hasletler çocuksu oyun biçimleridir. Kökeninde ilkel avcılık ve toplayıcılık devirlerinin hayatta kalma, güvenlik, aç kalmama, güç istemi, sahip olma oyunları, hayali düşman imgelerini yenme arzusu gibi içgüdüler ve davranışlar yatar. Tarih boyunca kralların av törenleri, aslında sadece savaş tatbikatı değil, toplumu da yönetme tatbikatı olarak düzenlenmiştir. Nihayetinde askeri tarım toplumlarında devletler, birer çobandır. Siyaset ise çobanlık mesleğidir. Anonim yığınlar, koyunlar, keçiler, atlar gibi güdülmeye, eğitime, koşullanmaya ve itaate alıştırılır. İnsanın evcilleştirdiği bu hayvanlar, insanın da evcilleştirilebileceğini öğretmiştir. İnsanın çocukluk halleri, tıpkı hayvanlar gibidir.

Bu çocuksuluk, sahiden çocuk olanlarda sevimli yaramazlık olarak tolere edilir ama büyüyememiş, ergen olamamış insanlarda zalimliğe yol açar. Doğada hayvanlar ihtiyacı kadar avlanır. Ama insanlar hem ihtiyacından fazlasını ister hem de başkalarının elindekini. Bu güdü o derin ilk hasedin, İblisin/şeytanın insana aşılacağı bir eksikliktir. İblis soyu, Ademi tamamlanmak-mükemmelleştirmek-ölümsüzleştirmek yani tanrılar gibi olma adına kandırmış ama yaptığı aşıyla aslında onu eksiltmiş, eksiklik duygusu vermiş ve bunu biteviye tamamlama hırsı kazandırmıştır.

İnsanlık çoğu zaman işte bu eksik insanların eksikliğini ötekine hükmederek, başkasının hakkını da gasp ederek tamamlama güdüsüyle davranan, bunu şiddet yoluyla veya yalan dolanla yani emek vermeden zorla yapan kartlaşmış ama gelişmemiş çocuksu zalimlerin, zorbaların, hırsızların kurbanı olmuştur.

Başkasına hükmetme, başkasının hakkını çalma, başkasını yargılama davranışı, eksik insan davranışıdır. Kendini eksik görmeyen insanların başkalarıyla kurduğu ilişki, sadece paylaşma ve dayanışmadır. (Salat ve Zekat). Ve takva yani kötülükten sakınma, başkaları için veya tanrı için değil, içsel bir doğallıkla, zaten Adem olmanın gereği olarak, iyiliği iyilik olduğu için tercih etmek demektir. Modern felsefede Kant ahlakı olarak bilinen bu ahlaki ölçü, aslında İbrahimi geleneğin alameti farikasıdır. Ahlak, özgür iradeyle ve sorumluluk duygusuyla iyiliği seçmek ve kötülükten sakınmak demektir zaten. Ahlakçılık ise, ahlaki da istismar etmek, ahlaki kural ve değerleri içselleştirmeden başkalarına gösteriş için veya başkasına hükmetmek için kullanmak demektir. Bu merhamet ticaretidir. Oysa gerçek ahlak, iyiliği tanrı için veya başkası için yapmaktan utanır. Çünkü bu ayıp birşeydir. 'iyiliği tanrı rızası için yapma, iyilik olduğu için yap, tanrı asıl bundan razı olur'. Utanmak, insanın ilk Ademleştirici duygusudur. Ar, haya, edep, hicap, Adem olabilme istidadıdır. Sorumluluk duygusunun kökenidir. Salim aklın, özgür iradenin kaynağıdır. Sadece utanabilen insan, başkasına zarar vermez, kendi sınırlarını bilir, insan kardeşlerinin, diğer canlıların, doğanın da hakkını gözetir. Erdem,

budur. 'Bilge olanlar yüklerini zerafetle taşımayı, başkalarını kendi acılarının duygusal şiddetinden korumayı öğrenirler.'

Schopenhauer, 'insan arzu ettiği gibi davranabilir, ancak arzu ettiği gibi arzu edemez.' der. Ahlakın bir diğer ilkesi olan haddini bilmenin özetidir bu.

Tüm dünyanın mezarlıkları, haddini bilmez, utanmaz, tahakkümcü ve muhteris cahil kölelerin, büyüyememiş kart çocukların, idraksız ve iradesiz yarı ölülerin ve onların aynası olan kendileri kadar cahil, idraksız, iradesiz ama kibirli ve küstah efendilerinin yani yarı insanların çöpleriyle doludur. Henüz manevi evrimini tamamlamamış bu insan çöpleri, gömülmemiş birer vampir, birer hortlak gibidir. Lacan'ın deyişiyle, "Usulünce gömülmeyen her şey hortlar." Bu mezarlıkta, Zaman ve ölüm birlikte gezer.

Gerçekten var olan, yaşayan çok az insan ise, bu dünya kabristanında bu ölümlere Adem ruhu üfleme, tekrar diriltme, çocuksu zalimlerin kurbanı olmaktan korumak, şehvet, şöret, tahakküm ve şatafatla dolu sahte cennetlerin büyüünden uyandırmak için çırpınıp durur. Bir sonuç elde etmek için değil, kendi var oluşunu yani Adem olma sürecini tamamlamak içindir bu çaba. Asla pes etmeden, sabırla, metanetle, imanla devam ederler bu ibadete..

Mezarda çocuk büyütmek, kendi ölü ruhunun mezarlığında yaşıyor taklidi yapmaktan daha sahici, daha insani bir erdemdir. En azından çocukla beraber büyür, olgunlaşır, pişer ve Adem olabilir insan. Tabi empati yapma yeteneği ve kandaşlarını da kınayacak bir vicdanı varsa. Aynı şekilde, sadece Yahudileri erdemle yargılayıp kendine bakmayan, kendi kandaş, dindaş, mezhepdaşının zulüm ve haksızlıklarını görmeyenlerin de Adem olabilmekte nasibi yoktur. Ahlak ve Hakikat, objektiftir ve torpil kabul etmez.

Mezarda çocuk büyütmek zordur ama Adem olmak ve ölümlere Adem ruhunu üfleme çok daha zor bir iştir. Yalan bir dünyada, sahte insanların gölgesini sahici bir güneşin altına çekmeye çalışmak gibidir hayat...

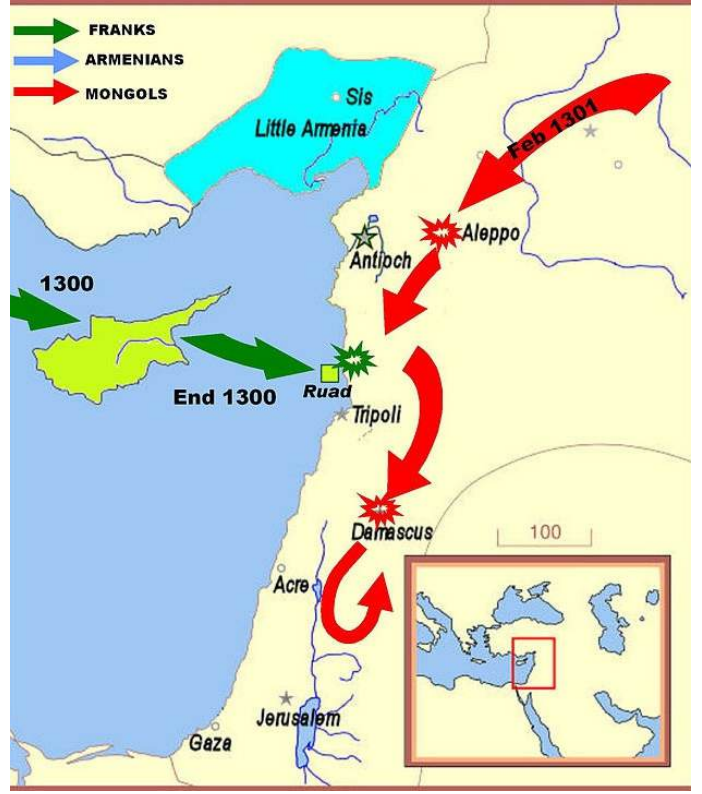
Son Haçlıyı Kovmak: Memlûklerin Arvad Adası'nı Fethi Ve Doğu Akdeniz Güvenlik Politikası

YAZAR: KAZIM UZUN

Son Haçlıyı Kovmak: Memlûklerin Arvad Adası'nı Fethi Ve Doğu Akdeniz Güvenlik Politikası
Doç. Dr. Kazım UZUN-Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Tarih İncelemeleri Dergisi -2, 2024, 857-880

Giriş

Yaklaşık bir buçuk asra yaklaşan doğudaki Haçlı varlığının ardından Memlûk Devleti'nin 1250 yılındaki kuruluşu da yine bir (VII.) Haçlı seferi sonrasında gerçekleşmişti. Öyle ki birer Eyyûbî askeri olarak memlûklerin bu sefer karşısında ortaya koydukları cesaret ve Haçlılara karşı verdikleri mücadele hem seferin akıbetini belirlemiş hem de Memlûk Devleti'nin kuruluş süreci açısından hızlandırıcı bir etki yapmıştı^[1]. Devletin kuruluşunu takip eden yaklaşık on yılın ardından tahta geçen el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın takip ettiği siyaset içerisinde Haçlılarla mücadele önemli bir yer teşkil ediyordu. Zira 1260 sonrasında Memlûk Devleti'nin varlığı ve çıkarları açısından sorun oluşturan iki ana unsur Haçlılar ve Moğollardı. Bunların yanı sıra Lusignan Hanedanı'nın hâkimiyetindeki Kıbrıs Adası'ndaki Haçlılar ve Çukurova'daki Ermeni Krallığı Memlûklerin, özellikle Moğollar ve ana karadaki Haçlılarla savaş veya mücadeleleri sırasında daha tehlikeli hale gelebiliyorlardı. Kıbrıs'taki Haçlıların Memlûk deniz ticaretini engellemeye veya zarar vermeye dönük teşebbüsleri fiilî anlamda Memlûklere zarar vermekle kalmıyor aynı zamanda sürekli hazırda bekleyen stratejik bir tehdit olarak da işlev görüyordu. el-Melikü'z-Zâhir Baybars, saltanat süresi boyunca doğrudan Haçlı karşıtı bir politika izledi. Büyük Sultan Haçlılar bölgeden çıkarılmadan veya tamamen kontrol altına alınmadan Moğollarla etkin bir mücadelenin sürdürülemeyeceğinin farkındaydı. Öyle ki onun döneminde zaman zaman Haçlılarla yapılan bazı saldırmazlık antlaşmalarının Moğol – Haçlı yakınlaşması dolayısıyla bozulması Sultan Baybars'ın söz konusu politikasının doğruluğunu teyit etmektedir^[2]. Nihayet Sultan Baybars 1265 yılında Kaysariya, Hayfa ve Arsuf'u; 1266 yılında Safed, Hûneyn, Tibnin (Toron), Remle'yi;

1268 yılında Yafa, Şakif (Beaufort) Kalesi ve Antakya'yı; 1271 yılında Safita, Kal'âtü'l-Hısn, Akkar, Karin (Montfort) kalelerini ve 1275 yılında da Kusayr Kalesi'ni Haçlıların elinden almayı başardı. Böylece sadece kıyı şeridindeki bir hatta sıkışmak zorunda kalan Haçlıların Suriye'nin iç bölgeleriyle bağı tamamen kesilmiş oldu. Bununla birlikte, Suriye kıyı hattının büyük bölümü ve buradaki önemli bazı şehirler hâlâ Haçlıların elinde bulunmaktaydı. Tahta çıkışının ardından Sultan Kalavun da Sultan Baybars'ın benzer bir politika takip etti. Sultan Baybars'ın ölümünü takip eden birkaç yıllık süreçte Haçlılar nispeten rahat bir nefes almışlardı. Bu sırada Moğollar Suriye'de varlık gösterme girişimlerinde bulundularsa da Sultan Kalavun Hıms yakınlarında onları yenmeyi başarmış (1281) ve tekrar Fırat'ın doğusuna çekilmek mecburiyetinde bırakmıştı. Böylece Haçlılarla mücadele yeniden başladı. Sultan Kalavun 1285 yılında Merkab Kalesi'ni, 1287'de Lazkiye'yi ve 1289 yılında da Trablus'u ele geçirmeyi başardı. Trablus'un kaybı endişeye düşen Haçlıları barış istemeye sevk etti ve Memlûklerin bu talebi kabul etmesine rağmen, kısa süre sonra antlaşmayı bozan taraf Haçlılar oldu. Bunun üzerine Sultan Kalavun Haçlılara son darbeyi indirmek üzere tekrar Kahire'den çıktı. Ne var ki kısa süre sonra rahatsızlanan Sultan 4 Kasım 1290'da hayatını kaybetti. Onun ardından tahta çıkan oğlu Halil ise babasının yarım kalan seferini tamamlamak niyetindeydi. Birkaç aylık gecikmenin ardından Memlûk ordusu 1291 yılının Nisan başında Akka önlerine ulaştı. Neredeyse iki aya yaklaşan kuşatma ve mücadelelerin ardından Akka düştü. Akka'yı, buraya bağlı daha küçük şehir ve kaleler Sûr, Sayda, Tartûs (Antartus), Beyrut, Aslîs ve Cübeyl takip etti. Memlûklerin bu fetihleri artık Suriye ana karasının bütünüyle Haçlılardan temizlendiği anlamına geliyordu.

1291 yılındaki söz konusu son fetihlerle birlikte, Suriye'deki Haçlılar ve bunların bir kısmını teşkil eden Tepmlier şövalyelerinden hayatta kalanlar bölgeden ayrılmak mecburiyetinde kaldılar. Ana karadan ayrılabilen Haçlıların bir kısmı ilk etapta Kıbrıs'a geçerken, vaktiyle çoğunlukla Akka, Aslis ve Tartus'ta (Antartus/Tortosa) yerleşmiş olan Templier şövalyelerinden oluşan başka bir grup Haçlı da Tartus'un karşısındaki Arvad Adası'na geçti. Ana karaya oldukça yakın bulunmasına rağmen Haçlılar yaklaşık on yıl kadar bu adada varlık gösterdiler ve burayı ana karaya yapılan saldırılar için bir üs olarak kullandılar. Nihayet on yılın ardından ada Memlûkler tarafından fethedilerek buradaki Haçlı varlığına son verildi. Bu çalışmada Arvad Adası'nın fetih süreci ve bunun Memlûklerin Suriye ve Doğu Akdeniz'deki güvenlik politikalarıyla ilgisi tespit ve tayin edilmeye çalışılmıştır.

Arvad veya Ruad (Arados) Adası Suriye'nin Tartûs şehrinin karşısına denk düşen bir konuma sahip olmakla beraber ana karadan yaklaşık üç kilometre uzakta bulunmaktadır. Farklı dönemlerdeki kayıtlar göz önüne alındığında Ada'nın yaklaşık iki bin ile üç bin arasında bir nüfusu barındırabildiği anlaşılmaktadır. Ada halkının temel geçim kaynağı denizcilik olmakla beraber, tarımsal faaliyet alanı yok denecek düzeydedir. Ayrıca içme suyunun temini Ada'daki önemli meselelerin başında gelmektedir. Tüm bunlarla birlikte Ada'nın eski çağlardan itibaren önemli ve stratejik bir yerleşim yeri olduğu ve bu önemini koruduğu anlaşılmaktadır^[3]. Müslümanlar Arvad Adası'nı Muaviye'nin Suriye valiliği döneminde fethettiler. Hatta ed-Dımaşkî (ö. 1327) Muaviye'nin adayı fethettiğini ve bu fethin, onun Akdeniz'deki (Bahrü'r-Rûm) ilk gazvesi olduğunu ifade etmektedir ^[4] . Bazı İslâm kaynaklarında^[5] Konstantiniyye⁶ karşısında bulunan Arvad Adası'nın 54 (673/4) yılında feth^[6] edildiği kaydediliyorsa^[7] da el-Menbicî buranın 647/8^[8] ve Theophanes ise 648/9 yılında Muaviye tarafından feth ve tahrip edildiğini belirtmektedirler ki makul olan tarihler bunlar veya bunlardan birkaç yıl sonrasındır^[9].

Müslümanların hâkimiyetinin adada bir devamlılık kazanması ilerleyen yüzyıllarda Arvad Adası hakkındaki haberlerin azalmasına sebep olmuş gibi görünmektedir ki bu tabiidir. Bununla birlikte, öyle anlaşıyor ki Ada Emevî ve Abbâsî devirlerinde tarihî kimlik ve fonksiyonuna uygun olarak denizcilik faaliyetlerinin sürdürüldüğü önemli yerlerden biri olmaya devam etmiştir. Hatta kendi devirlerinde Tolunoğullarının iki büyük tersanesinden birinin burada olduğu düşünülmektedir¹⁰. Mısır ve Suriye tersaneleri için gerekli kerestenin büyük oranda Anadolu'dan sağlandığı göz önüne alındığında bu durum makul bir görüntü arz etmektedir. Ada'nın ele geçirildiği süreçte tahrip edildiğine dair haberlere işaret edilmişti. Bununla birlikte eserini 1154'te tamamlayan İdrisî ise Arvad Adası'nda oldukça büyük, gösterişli ve kapısı demirden yapılma muazzam bir kilisenin varlığından bahsetmektedir^[10].

Dolayısıyla Ada zaman zaman bazı tahribatlara uğramış ve nüfussuzlaştırılmışsa bile, öyle anlaşıyor ki bu durum çok sürmemiş ve yeniden meskûn hale gelerek önemini korumuştur.

Arvad Adası'nın Müslümanların elinden çıkışı Haçlıların 1099 yılında bölgeye ulaşmasıyla oldu. Kudüs başta olmak üzere bölgedeki diğer bazı şehir ve kaleler gibi Ada da Haçlıların eline geçti ve uzun süre Haçlı kontrolünde kaldı. Öyle ki aynı gücün hâkimiyetinde kalışı yine burayla ilgili kayıtların azalmasına neden olmuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Arvad Adası'nın stratejik önemi özellikle kırılma süreçlerinde daha görünür hale gelmiş ve Ada'ya ilişkin kayıtlar kaynaklarda kendisine yer bulmuştur.

Sultan Selahaddin Eyyûbî 1179 yılında Haçlılarla mücadeleleri kapsamında Suriye taraflarına bir sefer düzenlemişti. Haçlılar ise yakın zamanda Beytülhazân diye anılan yerde ^[11] bir kale inşa etmişlerdi. Bu kalenin yapımını diplomatik yollarla engelleyemeyen Sultan Selahaddin bölgede Haçlılar üzerine akınlar yapılmasını emretmişti. Bu sırada, aynı zamanda Dımaşk valisi de olan Sultan'ın yeğeni Ferruhşah, Kudüs Kralı IV. Baudouin ve Onfroi de Toron kumandasında bir Frenk birliğini yenilgiye uğrattı. Bu zaferin de tesiriyle Sultan Selahaddin Beytülhazân Kalesi'ni kuşatmaya karar verdi ve Mısır'daki destek kuvvetlerini bölgeye çağırdı. Sultan'ın Mısır'dan çağırdığı birlikler yalnızca kara kuvvetleri değildi. Aynı zamanda Mısır donanması da denizden destek sağlamak ve Haçlılar üzerinde bir baskı oluşturmak için bölgeye çağırıldı^[12]. Suriye açıklarına gelen Mısır donanması Arvad Adası'nda konuşlandı ki Willermus Tyrensis'in de ifade ettiği üzere, hem Ada hem de buradaki liman onlar ve gemileri açısından oldukça işlevseldi^[13]. Sultan Selahaddin Haçlılarla mücadelesini sürdürürken Arvad Adası'ndaki donanma ondan gelecek emirleri bekliyordu. Bu sırada, bu askerlerden bazıları Tartûs limanı yakınında bir evi yakıp bazı Frenkleri de yaraladı. Anlaşılan verilen gözdağı işe yaramıştı. Her ne kadar bunların çok büyük zararlar olmadığını kaydetse de Willermus Tyrensis, donanmanın bölgeye gelişi ve askerlerin Ada'ya çıkışının bile halkın dehşete düşmesine yettiğini ifade etmekten geri kalmaz^[14]. Bu sırada Sultan Selahaddin de Ağustos 1179'da Beytülhazân Kalesi'ni ele geçirmeyi başarmıştı. Kısa süre sonra onun emriyle donanma Mısır'a geri döndü.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin 1179 seferi sırasında Arvad Adası'nı stratejik bir üs olarak kullanması adanın özellikle kritik süreçlerdeki işlevine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Mısır donanması tabii olarak ana karadaki limanlardan birine de demirleyebilir ve aynı işlevi buradan da görebilirdi. Ancak bu dönemde bölgedeki kıyı şehirlerinin pek çoğunun Haçlıların elinde bulunması bu ihtimali kısıtlıyordu. Buradaki limanların biri ele geçirilmek suretiyle bu ihtiyaç karşılanırsa bile ana karadaki Haçlıların ani bir baskınla donanmayı yakma veya batırma riski son derece yüksekti. Arvad Adası'ndaki donanmanın ihtiyaç anında ana karaya müdahale edecek kadar yakın, ancak aynı zamanda

yukarıda bahsedilen risklerden uzakta bulunması burayı tam bir harekât üssü haline getiriyordu ki Sultan Selahaddin de Ada'nın bu özelliğinden istifade etmişti. Kudüs'ün fethinin müjdeleyicisi olarak da nitelenen Beytülhazân zaferinden birkaç yıl sonra, bilindiği üzere, 1187 yılında Hittin Savaşı gerçekleşti. Selahaddin Eyyûbî bu savaştan yaklaşık iki ay sonra Kudüs'ü ele geçirmeyi başardı. Diğer pek çok Haçlı'nın yanı sıra Kudüs Kralı Guy de Lusignan da Sultan'ın elindeki esirlerden biriydi. Bir süre esir tutuktan sonra Sultan Selahaddin, deniz yoluyla bölgeden ayrılması şartıyla 1188 yılında onu serbest bıraktı. Willermus Tyrensis'in tarihine yazılan anonim zeyillerden birine göre, Guy de Lusignan bölgeden ayrıldı, ancak batıya gitmeyip Arvad Adası'na geldi. Ne var ki burada bir süre kaldıktan sonra tekrar Suriye'ye geri dönecekti^[15].

Anlaşıldığı kadarıyla Mısır donanmasının 1179 yılında Arvad Adası'na çıkışı buranın yeniden kalıcı olarak Müslümanların eline geçtiği anlamına gelmiyordu ki Selahaddin Eyyûbî'nin bu dönemde doğrudan böyle bir planı olduğuna işaret eden herhangi bir kayda da rastlanmamıştır. Bu sefer sürecinde ve sonrasında Ada'da kısa süreli bir Eyyûbî hâkimiyeti söz konusu olmasına rağmen, 1188 yılında Guy de Lusignan'ın Ada'ya gelişine bakılırsa, bu durum çok uzun süreli değildi. Takip eden uzun yıllar boyunca Arvad Adası'yla ilgili kayıtların azalması ve herhangi bir değişikliğe işaret eden haberlerin bulunmamasından anlaşıldığı kadarıyla, yaklaşık bir yüzyıl sonra Memlûklerin doğrudan buraya yönelik seferine kadar Ada Haçlıların hâkimiyetinde olmaya devam etti^[16].

Yukarıda Memlûk Devleti'nin kuruluşunu takip eden yarım yüzyıllık süreçte Haçlılar ile Moğolların ve onlara karşı verilen mücadelelerin Memlûklerin temel meselesi olduğuna işaret edilmiş ve bu yarım yüzyıldaki Memlûk sultanlarının söz konusu iki unsura karşı politikalarına genel hatlarıyla değinilmişti. İşaret edilen politikalar doğrultusunda Sultan Baybars ve Sultan Kalavun'un yoğun çaba ve gayretleriyle Haçlı meselesi büyük oranda halledilmiş ve Sultan Eşref Halil'in 1291 yılında başta Akka olmak üzere Sûr, Sayda, Beyrut, Tartûs (Antartus) ve Cübeyl'i peş peşe ele geçirmesiyle Suriye'deki Haçlı varlığına tamamen son verilmişti.

Sultan Eşref Halil'in, 1291 yılında Haçlıların Suriye'de tek kalan büyük ve güçlü merkezlerinden Akka'yı kuşatması ve ele geçirmesi şehirdekiler başta olmak üzere bölgedeki tüm Haçlılar üzerinde bir şok etkisi yarattı. Öyle ki kuşatma sırasında bizzat şehirde bulunan ve şehri savunan Hospitalier şövalyelerinden Üstat John of Villiers, kuşatmadan sonra kaçıp gelebildiği Kıbrıs'tan, yine aynı tarikata mensup St Gilles'teki Büyük Üstat William of Villaret'e yazdığı ve Akka'nın düşüşünü haber verdiği mektubunu şöyle bitiriyordu: "...kalplerimiz elem ve bedenlerimiz acı içinde" ¹⁸. Akka'nın kuzeyinde bulunan diğer daha küçük şehirlerdeki Haçlılar Üstat John of Villiers'in kederini paylaşmakla kalmıyor, endişe ve korkuları her geçen gün artıyordu. Zira Akka'nın dahi düşmesi, kuzeydeki bu şehirlerin Memlûk kuvvetleri

karşısında dayanamayacağının en açık göstergesiydi. Akka'nın ardından Memlûk kuvvetleri henüz bu şehir ve kalelere ulaşmadan önce dahi, yükselen panik havası sayesinde Memlûk korkusu buraları fethetmeye başlamıştı. Öyle ki İbn Tagriberdi, Haçlı kalelerinin birer birer ele geçirildiğine dair haberlerin Tartûs halkına ulaşması üzerine onların denize açılarak Arvad Adası'na kaçmaya başladıklarını kaydetmektedir^[17].

Akka kuşatmasına bizzat katılmış olan Baybars el-Mansûrî ve Ebû'l-Fidâ Haçlıların Suriye'den çıkarılması ve bir kısmının Arvad Adası'nda toplanmasının ardından dikkat çekici bir hususa işaret eder. Baybars el-Mansûrî Suriye sahillerinden kaçarak Ada'ya gelen Frenklerin burada yerleştiklerini, Ada'yı surla çevrelediklerini ve tahkim ettiklerini ifade etmektedir^[18]. Aslında Arvad Adası'nı çevreleyen surların eskiden beri var olduğu bilinmektedir. Müellifin işaret ettiği husus öyle anlaşıyor ki Ada'da sayılarının artması üzerine Frenklerin bu surları onarmaları ve güçlendirmeleridir. Bu malumat Frenklerin burayı, canlarını kurtarmak için kaçarken sığındıkları geçici bir yer olarak görmediklerine işaret ediyor olması bakımından önem arz ediyor. Hatta giriştikleri işin kapsamı göz önüne alındığında büyük olasılıkla Frenkler, gelecekte düzenlenmesi muhtemel bir Haçlı seferi sırasında epey avantaj sağlama ihtimali bulunan, ana karaya oldukça yakın bu üssü kaybetmeme düşüncesiyle de hareket etmiş gibi görünüyorlar. Zira Outremerin kaybı henüz bu kadar tazeyken, iki yüzyıldan beri bir şekilde var oldukları bu coğrafyanın bütünüyle ellerinden çıkmasını hemen kabullenemeyişleri son derece anlaşılır bir durum olsa gerektir.

Suriye sahillerinden çıkarılan Haçlıların daha büyük kısmı ilk etapta Kıbrıs'a kaçarken önemli bir bölümünü Templar Şövalyelerinin teşkil ettiği diğer bir grup ise Arvad Adası'nda toplanmıştı. Ada'yı kendileri için daha güvenli hale gelecek şekilde tahkim eden bu Haçlılar öyle anlaşıyor ki bir süre gelişmeleri takip edecek ve Memlûklerin sıradaki hamlesini bekleyeceklerdi. Bir süpürme harekâtıyla Haçlıları Suriye'den tamamen çıkartan Sultan Eşref Halil dikkatini Arvad Adası'ndan önce, vaktiyle hem Haçlılarla hem de Moğollarla Memlûkler aleyhine işbirliği yapmaktan çekinmemiş kuzeydeki bir diğer düşman Ermeniler üzerinde yoğunlaştıracaktı. Takip eden yıl (1292) yeni bir sefer düzenleyerek Rum Kale üzerine yürüdü^[19] ve burayı da ele geçirdikten sonra bir kez daha muzaffer bir sultan olarak Kahire'ye döndü. Bir yıl sonra bu kez doğrudan Sis üzerine yürümeye karar veren Sultan Halil, bu sefer için Dımaşk'a kadar geldi. Ancak onun bu hareketinden haberdar olan Ermeni Kralı af dileyerek Besni, Maraş ve Tell Hamdûn'u teslim edip barış istedi. Teklifi kabul eden Sultan Halil, daha sonra Kahire'ye döndü^[20]. Bu sırada Sultan'ın, bir donanma hazırlanma emrini vermiş olması ve Moğollar karşısı söylemi yeniden yükseltmesi Ermeni meselesini hallettikten sonraki planlarının muhtemelen Arvad ve Kıbrıs adalarıyla ve aynı zamanda Moğollarla mücadeleyle ilgili olduğuna işaret ediyor olmalıdır²³.

Sultan Eşref Halil 1293 yılının Aralık ayında öldürüldü. Onun ölümüyle birlikte başlayan ve birkaç yıl boyunca devam eden siyasi istikrarsızlık süreci Memlûklerin diğer düşmanları gibi, Kıbrıs ve Arvad Adası'ndaki Haçlılar açısından da bir rahatlama imkânı ve yeni girişimler için fırsatlar yarattı. Arvad Adası'nın tahkimatlarını güçlendirmeleri ve Memlûk tahtındaki siyasi kriz sayesinde kendilerini daha güvende hisseden hem buradaki hem de Kıbrıs'taki Haçlılar yeniden bir takım faaliyetlere girişecekti. Memlûklerin yaşadığı siyasi kriz yalnızca Haçlılar için değil, kısa süre önce İlhanlı tahtına geçen Gazan Han için de teşvik edici bir işlev gördü. Suriye'ye yürümeden bir yıl önce Gazan Han, daha önceki bazı İlhanlıların yapmaya çalıştığı üzere, Memlûklere karşı Batılı devletlerden destek almak için girişimlerde bulundu. 1298 yılında Fransa Kralı Philippe'e bir mektup yazdıysa da somut bir netice alamadı^[21]. Ancak yakaladığı fırsatı kaçırmak istemeyen Gazan Han harekete geçti ve Ermeniler ile Gürcülerin destek verdiği ordusuyla ^[22] 1299 yılının sonlarında artık Suriye'deydi. Buradan Kıbrıs Kralı'na, Templier şövalyelerinin üstadı James de Molay'a ve Hospitalier şövalyelerinin Büyük Üstad'ına mektuplar göndererek onları kendisiyle birlikte harekete davet etti. Söz konusu Haçlı liderleri^[23] bir araya gelerek bir toplantı yaptılar, ancak eyleme dönüşen bir netice olmadı^[24]. Buna rağmen, Gazan Han aynı yılın Kasım ayı sonlarında bu liderlere aynı istekle ikinci bir haber daha gönderdi^[25].

Bir yandan Moğol tehdidi yükselirken bir yandan da Haçlıların boş durmadığına dair haberler kayıtlara yansımıştır. Kaynaklar 1299 yılının Mayıs ayında, her birinde yaklaşık yedi yüz kişinin bulunduğu otuz gemiden oluşan çok kalabalık bir Haçlı donanmasının Beyrut kıyılarına yaklaştığını bildirmektedir. Verilen malumata göre, Haçlı askerleri yağma ve katillerde bulunmak üzere kıyıya yaklaştığı ve Müslüman askerler ile bölge halkının onlarla savaşmak üzere toplandığı sırada çok büyük bir rüzgâr çıktı ve Haçlılar kıyıya ulaşmayı başaramadılar. Üstelik rüzgârın şiddetinden bazı gemiler parçalanıp battı ve halk, bunlarda bulunup kıyıya vuran her şeyi ganimet olarak topladı. Ayrıca boğulmaktan kurtulan seksen Haçlı askerini de esir aldılar ^[26] . İbnü'd-Devâdârî bu Haçlılara karşı Dimaşk'tan asker sevk edildiğine dair haberlerin geldiğini, ancak onların bu sırada zaten bölgeden ayrılmak zorunda kaldıklarını da bildirmektedir^[27].

Bir yandan Batı'nın ve Haçlıların desteğini almaya çalışırken bir yandan da ilerleyişine devam eden Gazan Han, uzun yıllara yayılan İlhanlı mağlubiyetlerinin ardından 1299 yılının Aralık ayında Vadi el-Hazindâr Savaşı'nda Memlûkleri yenmeyi ve üç ayı aşkın süreyle Suriye'yi işgal altında tutmayı başardı^[28]. Bu sırada, Batılı kaynakların verdiği malumata bakılırsa Gazan Han'ın girişimleri bir takım neticeler vermeye başlamıştı. Şayet haberler doğruysa Kıbrıs Kralı II. Henry yaklaşık yüz kişilik bir keşif birliğini dört gemiyle birlikte Betrûn'a gönderdi ki amaçları, yakındaki Niphin'e ulaşarak buradaki kaleyi tahkim edip arkadan gelecek asıl birlik

için bir yer edinmekti. Ancak bu keşif birliği bölgeye ulaştıktan sonra buradaki Müslüman bir birlik tarafından baskına uğrayarak yenildi ve Kıbrıs'a geri dönmek zorunda kaldı ^[29]. Hemen aynı tarihlerde Kıbrıs'ta bulunan Haçlılardan Guy de Ibelin ve Antakyalı John liderliğinde ikinci bir keşif seferi Cübeyl (Biblos) kıyılarına çıkarma yaptı. Niyetleri burada, Moğollarla ittifak yapmış olan Ermeni Kralı ile buluşmaktı³³. Ancak hem bu sırada Gazan Han'ın Suriye'den aniden ayrıldığını^[30] öğrenmeleri hem de yereldeki Müslüman birliklerin karşı harekâta geçmeleri dolayısıyla, bazı zayıflatlar vermekle beraber, bölgeden ayrılarak Kıbrıs'a döndüler^[31].

Kaynaklar Haçlı liderlerinin 1300 yılının ilk aylarında yeni ve daha büyük bir donanma hazırlayarak bir kez daha harekete geçme yönünde karar aldıklarına dikkat çekmektedir. Bu kez planlanan sefer daha öncekilerden oldukça kapsamlıydı ve Kıbrıs Kralı Henry başta olmak üzere James de Molay ve Hospitalierlerin Üstadı'nın katılımıyla gerçekleşecekti. Ayrıca bir Moğol elçisi ile Kral'ın kardeşi ve aynı zamanda Sur hâkimi olan Amaury de Lusignan da onlara katıldı. On altı veya on yedi büyük ve pek çok sayıdaki daha küçük gemiden mürekkep donanma Haziran'ın 20'sinde (1300) Mağusa Limanı'ndan ayrıldı. Ancak bu donanma Suriye kıyılarına değil Mısır'a yöneldi. Önce Reşîd ve ardından İskenderiye kıyılarına gelen donanma buralarda bazı yağmalar yaptı. Alanya'dan Mısır'a gelen, Müslüman tacirlere ait bir gemiyi de yakarak mürettebatı öldürdükten sonra kuzeye yöneldi^[32]. Aynı şekilde Akka kıyılarına ulaşp burada bir takım zararlara sebep olduktan sonra, yeniden denize açılan donanma Arvad Adası kıyılarına uğrayıp Tartûs'a geldi. Tartûs'ta yine bazı yağmalar yapan Haçlılar, burada ayrıca bir Müslüman birliğiyle karşılaşp onları yendi ve altısını yakalayıp esir ettiler. Tartûs'tan ayrılan donanma Marakiya açıklarında demirledi. Donanmaya eşlik eden Hospitalierler, gemilerin küçük olan iki tanesiyle Marakiya'ya geçti. Burada yağmalar yapıp yiyip içtiler. Ancak bu sırada Müslüman bir birlik Haçlıların yalnızca iki gemiyle kıyıya geldiklerini, donanmanın geri kalanının açıkta demirlediğini görünce onlara saldırdı. Şövalyelerden biri ile yanlarındaki yirmi adamlarını öldürdüler. Bunun üzerine, kıyıya çıkarma yapan grup Marakiya'dan ayrıldı ve ardından donanma Kıbrıs'a geri döndü^[33].

Öyle görünüyor ki Haçlılar, Memlûklerin bir süredir içerisinde bulundukları siyasi krizi ve yakın zamanda İlhanlılar karşısında mağlup olmalarını bir fırsata çevirmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Her ne kadar tam olarak istediklerine ulaşamadıysa da aynı sene (1300) onlar açısından yeni bir fırsat doğdu. Gazan Han tekrar Kıbrıs'a elçi^[34] gönderdi ve kendisinin, bu yılın son aylarında Memlûklere karşı yeni bir sefer düzenleyeceğini, Kral (II. Henry) ve tüm Frenklerin gelerek kendisiyle Kilikya Ermeni Krallığı topraklarında buluşmalarını teklif ediyordu³⁹. Kıbrıs Kralı elinden gelenin en iyisini yaptı ve Kasım ayında yeni bir birliğin hazırlanmasını sağladı. Yaklaşık üç yüz kişilik bu birliğin

başında Amaury de Lusignan bulunuyordu. Hospitalier ve Templier şövalyeleri de yaklaşık aynı sayıda veya bundan biraz daha fazla askerle ona katıldı. Yeni hazırlanan bu Haçlı ordusu denize açıldı. Hatta Büyük Üstadı James de Molay, Kral II. James'e gönderdiği 8 Kasım tarihli mektubunda, ona, "şu anda, tarikat mensuplarının, yıl boyunca at ve silahlarının bakımlarını yaptıkları Tartûs [Arvad] Adası'na gitmek için yola çıkmak üzere oldukları" haberini veriyordu^[35]. Nihayet Haçlılar önce Arvad Adası'na geldiler ve daha sonra Tartûs'a geçip bir süre burada beklediler^[36]. Ne var ki Moğollardan henüz bir iz yoktu. Gazan Han bir süre önce ikinci Suriye seferi için İran'dan ayrılmış idiyse de henüz yoldaydı. Reşîdüddin'in verdiği tarih doğruysa Han 17 Kasım'da Musul civarındaydı^[37] ki bu da takriben Haçlıların Arvad Adası'nda bulunduğu tarihlere denk geliyor gibi görünmektedir. Tartûs'taki bekleyişlerine rağmen Moğollardan henüz bir haber olmayışı ve dahası Müslümanların, onlarla savaşmak üzere büyük bir birlik topladığına ilişkin haberler üzerine, muhtemelen ana karada belli bir güç^[38] bıraktıktan sonra Haçlılar Tartûs'tan ayrılıp Arvad Adası'na geri çekildiler^[39].

Memlûkleri mağlup etmesine rağmen, Gazan Han ilk Suriye seferinin ardından, tekrar geri gelmek üzere bölgeden ayrılmıştı. Ancak onun Suriye'den ayrılmasının ardından Memlûk tarafı Suriye'ye yürümek üzere harekete geçmişti. Bununla birlikte, Memlûkler bir yandan da Gazan Han'ın Suriye'deki Moğol askerlerinin komutanı olarak geride bıraktığı emîr Seyfeddin Kıpçak⁴⁵ ve diğer bazı komutanlarla gizli görüşmeler sürdürdü ve taraf değiştirmeleri için onlara tekliflerde bulundu. Nihayet olumlu karşılık alınmasıyla, birkaç ayın ardından Suriye yeniden Memlûk hâkimiyetine girmiş oldu. Suriye'deki Moğol birliklerine karşı harekete geçmiş olan Memlûk ordusu, söz konusu taraf değiştirmenin ardından, bölgeye ulaşıp burada Memlûk otoritesini tesis etti, yeni atamalar yapıldı ve ordu Haziran (1300) ayında Kahire'ye döndü^[40].

Gazan Han ikinci Suriye seferine başlarken emîr Kutlukşah'ı öncü birliklerin komutanı olarak atamış ve 16 Eylül 1300 tarihinde yola çıkmasını emretmişti. Ayrıca Klikeya Ermeni Kralı ve Kıbrıs'taki Haçlılara da ona katılmaları için gerekli haberler gönderilmişti⁴⁷. Daha sonra da Gazan Han'ın kendisi, beraberindeki kuvvetlerle yola koyulmuştu. Yukarıda işaret edildiği üzere, Kasım'ın ortalarında Musul civarında olan Gazan Han Aralık ayının son günlerinde Fırat'ı geçti ve 3 Ocak 1301'de Halep yakınlarına kadar ulaşıp burada kondu⁴⁸. Bu sırada Reşîdüddin, düşmanın (Memlûkler) karşı harekâta geçip geldiğine dair şayiaların ulaştığını, bunun bir panik havası yarattığını, hatta askerlerin hazırlanmasına dair emirler çıktığını, ancak daha sonra ise bu haberlerin asılsız olduğunun anlaşıldığını bildirmektedir^[41].

Aslında haberler asılsız değildi. Gazan Han'ın yeniden harekete geçtiğine ilişkin haberlerin Suriye'ye ulaşması üzerine halk paniğe kapılmış ve söylentiler kulaktan kulağa yayılmıştı.

Bunun üzerine Memlûk sultanı Muhammed b. Kalavun karşı harekâta geçmiş ve Ekim sonlarında ordusuyla birlikte Suriye'ye doğru yola koyulmuştu. Kaynakların ittifakla bildirdiği üzere bu yılın (1300-1301) kış mevsimi son derece sert geçiyordu ve Memlûk ordusu kuzeye doğru ilerledikçe mevsim şartları daha da ağırlaştı.

Memlûkler Hama yakınlarına kadar geldiğinde şartlar artık ilerlemeye imkân vermedi ve ordu burada, Avcâ Nehri kenarında bir süre konakladı. Söz konusu mevsim şartlarında askerin burada çok fazla beklemesine imkân yoktu ve ordudaki hayvanlar da telef olmaya başlayınca sefer ertelenmek zorunda kaldı. Sultan Muhammed b. Kalavun geri dönerek Ocak (1301) ayının son günlerinde Kahire'ye ulaştı^[42].

Gazan Han Halep'in ardından Kınnesrin yakınlarına hareket etti ve kendisi buradan daha fazla ileri gitmezken, Kutlukşah'ı, beraberindeki orduyla Sarmin'e gönderip orada beklemesini emretti^[43]. Ancak mevsim koşulları tıpkı Memlûk ordusu gibi Moğollar için de oldukça zorlayıcıydı. Bölge halkından işittiklerini aktaran Yûnî'nin kayıtlarına göre, bazen kar bazen yağmur olmak üzere, kırk bir gün boyunca yağmaya devam etmişti^[44]. Her ne kadar Gazan Han'ın geri dönüşünü, onun bu sefer sırasında hastalanmasıyla ilişkilendiren kaynaklar ^[45] varsa da daha çok kaynakta, mevsim şartlarının tahammül edilemez oluşunun asıl sebebi teşkil ettiği gözlemlenmektedir^[46]. Hava şartlarının ağırlığını dile getirmekle beraber, Reşîdüddin'in "İslâm Pâdişâhı Müslümanların ülkelerine acıdı ve daha fazla ilerlemedi" diyerek^[47] Gazan Han'ın geri çekilişini ve bir anlamda seferin sonuçsuz kalışını yumuşatmaya çalışmasına rağmen, Arapça kaynaklar, bu sefer kapsamında Suriye'de bulundukları sırada İlhanlıların Antakya civarından Sarmin'e kadar uzanan sahada yaptıkları yağmaları, katilleri ve zulümleri detaylıca anlatmaktadır^[48]. Bu haberlere göre Moğollar o kadar çok Müslüman erkek ve kadını esir etmişlerdi ki onları, kişi başı on dirhemden satılığa çıkardılar. Epeyce bir kısmını satın alanlar ise Moğollara destek veren Ermeni Kralı II. Hetum, Ermeniler, Gürcüler ve bazı Hristiyanlardı^[49].

Gazan Han emîr Kutlukşah'ı öncü birliklerin başında Suriye'ye gönderdiğinde, Ermeni Kralı ve Haçlılar ona katılmak üzere çağrılmıştı. Kral II. Hetum da çağrıya uyarak kuvvetleriyle birlikte Kutlukşah'ın yanına gitmiş ve hatta beraberinde Guy de Ibelin ve Cübeyl Kontu John'u da getirmişti ^[50]. Mevsim şartları dolayısıyla bir sefer yapılamayacağı anlaşıncı, Templar of Tyre'in (Sur Tapınakçısı)^[51] kayıtlarına göre, Kutlukşah, hava şartları dolayısıyla yolda çok fazla sıkıntı çektiğini onlara söyledi ve Gazan Han'ın da bu sırada çok ağır şekilde hastalandığını bildirdi^[52]. Bu sebeplerle Kutlukşah da "Halep'ten Hıms'a kadar olan tüm bölgeyi yağmaladı ve daha fazla bir şey yapamadan [Gazan Han'ın ardından] kendi ülkesine geri döndü"^[53]. Öyle görünüyor ki buradaki Haçlılar da Arvad Adası'na gittiler. Bunun üzerine Amaury de Lusignan, Templierler, Hospitalierler ve "Tartûs [Arvad] Adası'ndaki diğer iyi adamlar" Moğolların geri döndüğünü duyup kendileri de Kıbrıs'a

dönmeye karar verdiler. Templar of Tyre kayıtlarına bu noktada; “onlar [Kıbrıs’a] geri dönüşlerinden önce, [Tartûs’a] geri gittiler çünkü Müslümanlar toplanmış ve onlara zarar vermek üzere Tartûs şehrine yürümüşlerdi. Adamlarımız güçlü şekilde direnmiş, Müslümanların bazılarını indirmiş, birkaçını da esir almışlardı. Ancak kendileri de çok sıkıntı yaşamıştı” şeklinde devam etmektedir⁶². Templar of Tyre’in kayıtları, aslında Aragonlu bir soylu olup hac yolculuğuna çıkarak Kıbrıs’a gelen ve burada Hospitalier tarikatına katılan Bernart Guillem’in^[54] mektubuyla birlikte okunduğunda Haçlıların aynı anda hem Arvad Adası hem de Tartûs’ta bulunduklarına ilişkin kanaat güçleniyor. Ondan okursak:

...“onların [Kıbrıs’tan yolan çıkan Haçlıların] hepsi Kutsal toprakların yaklaşık iki mil açığındaki Arvad Adası’na geldiler. Buradan, yirmi beş gün veya daha fazla kaldıkları, pek çok da tehlikeli durumla karşılaştıkları ana karaya geçtiler. [Kıbrıs’tan gelen] Haçlılar, Ada’daki ve ana karadakilerle birlikte dört aydan fazla kaldılar. Ve bu mektubun yazıldığı sırada hâlâ oradalar ki her gün Gazan’ın gelişini bekliyorlar. Orada, bu yıl katlanmak zorunda kaldıkları sert kış şartlarında askerî ekipmanlarının çoğu kaybedildi veya zarar gördü. Amacımızı, yapabildiğimiz en iyi şekilde gerçekleştirmeyi umarak yukarıda bahsedilen, Ada’daki lordların yanına geldik ve orada, inancımızdan olan diğerlerinin yanında uzun süre kaldık”⁶⁴.

Öyle anlaşıyor ki Haçlılar Tartûs’a ilk geldiklerinde gelişmeleri takip etmek adına burada belli bir kuvvet bırakmış, asıl güç ise Arvad Adası’nda konuşlanmıştı. Gazan Han’ın geri döndüğünü öğrenmeleri ve Templar of Tyre’in bahsettiği son mücadelenin ardından Haçlıların hepsi Kıbrıs’a geri döndüler^[55].

1301 yılının baharı itibarıyla Moğollar, Ermeniler ve Haçlılar Suriye’den tamamen ayrılmış ve her biri kendi ülkesine dönmüştü. Bu fâsıla aynı zamanda Memlûkler de dâhil olmak üzere hepsi açısından bir muhasebe vaktiydi. Çünkü İlhanlıların ilk Suriye seferinde Memlûkleri yenilgiye uğratmaları, Suriye’nin savaşımsızın ellerinden çıkması, ikinci Suriye seferinin ise akim kalması ve aynı zamanda hem Ermenilerin hem de Haçlıların Moğollarla birlikte hareket etme konusunda son derece istekli olmaları Moğolların ilk fırsatta yeniden Suriye’de olacaklarının açık göstergeleriydi. Üstelik İslâm dünyasının liderliği iddiasında bulunan Gazan Han Memlûkleri bir kez yenip bu iddiasını güçlendirmişken bu kadar kolay vazgeçmeyeceği de aşikârdı. İşaret edilen bu gerçekler ortadayken bir sonraki savaş için stratejik hamleler yapmak ve hazırlanmak en gerçekçi seçenek gibi duruyordu. Nihayet Memlûklerin politikası da bu yönde oldu. İlhanlıların Suriye seferinde Moğollara destek veren ve yanlarında yer alan Klikya Ermenileri ilk etapta en erişilebilir hedef durumundaydı^[56]. Bazı idari düzenleme ve atamaların da yapıldığı yaklaşık bir yıllık toparlanma sürecinin ardından Memlûkler harekete geçti.

Memlûk emîrleri Bedreddin Bektaş ve Aybek el-Hazindâr, beraberlerine verilen kuvvetle Mısır’dan ayrıldı ve Hama’ya geldiler. Şehre ulaştıklarında komuta, bu sırada Hama nâibi olan Zeynüddin Ketboğa^[57] tarafından üstlenildi. Ebû’l-Fidâ’nın da katıldığı birlik 23 Haziran’da (1302) Hama’dan ayrıldı, 28 Haziran’da Halep’e ulaştı ve 4 Temmuz’da Bagras geçidini aştı. Memlûk askerleri artık Klikya Ermeni Krallığı’nın sınırlarındaydı, ilerleyerek Sis’e geldiler ve etrafa yayıldılar. Ekinler ateşe verildi ve ne bulunduyorsa yağmalandı, pek çok ganimet ve esir alındı. Sadece Sis Kalesi’ne girmeyi başaranlar kurtulabilmişlerdi^[58]. Sefer başarıyla tamamlandı. Temmuz’un son günlerinde ise Dımaşk’ta müjde davullarının sesleri duyuluyordu^[59].

Memlûkler bir yandan Ermenilerle alakadar olurken bir yandan da bölgedeki diğer gelişmeleri takipteydiler. Zira 1301 yılının sonlarına doğru Arvad Adası’nda önemli gelişmeler olduğu anlaşıyor. Templierler çoğunlukta olmak üzere Arvad Adası’nda Haçlıların bulunduğu işaret edilmişti. Memlûkler aleyhindeki son gelişmelerde Templier Şövalyelerinin üstlendiği veya en azından üstlenmeye çalıştıkları rol öyle anlaşıyor ki Papalık nezdinde bir karşılık buldu. 1301 yılının 13 Kasım’ında, Papa VIII. Boniface, ilan ettiği genelgeyle Arvad Adası’nın tamamında Templier Şövalyelerinin hâkimiyetini tanıdı^[60]. Bu tarihten önce Templierler yine Ada’da hâkimdi, ancak adadaki gelirlerin yarısı hukuken Tartûs Kilisesi’ne aitti. Bu genelgeyle birlikte Ada’daki tüm gelirler ve adanın hâkimiyeti Templierlere geçmiş oldu ki Templierlerin Ada’da yaptıkları ve yapacakları tahkimat ve inşaa faaliyetleri dolayısıyla masraflarının artışı Papa’nın bu kararının gerekçeleri arasında yer alıyordu^[61]. Hangi gerekçeyle alınmış olursa olsun gerçekten bu karara yakın tarihlerde kaynaklar Ada’da yeni bir takım inşaa faaliyetlerinden bahsetmektedir. Bu bağlamda Marino Sanudo şunları ifade ediyor: “1302 yılında, Templierlerin Üstadı Tartûs Adası’nda bir yer/merkez (house) inşaa etti ve Türklere, yapabildiği kadar çok zarar verebilsin diye meclislerinin çoğunu orada gerçekleştirdi”^[62]. Devamını ise 701 (1301/1302) yılı havadisleri bağlamında Aynî getiriyor:

“Bu sene, Trablus naibi emîr Seyfeddin Esendemir Sultan’a haber gönderdi ve şöyle dedi: Frenkler Trablus’un karşısındaki Ada’da inşaa faaliyetlerine girişmişti; burada bir hisar yaptılar ve oraya alet-edevat yığıp adamlarını naklettiler. Faaliyetlerini o kadar arttırdılar ki denize açılmaya, cürüm işlemeye, tekneleri ele geçirmeye ve bu sayede sahil halkına zarar vermeye başladılar... Ve onlar [Frenkler] orada bir kale yapmak istiyorlar ve onu yaparlarsa bu işi halletmek Müslümanlar için zor olur”⁷³.

1291 yılında Memlûklerin Akka’yı fethetmeleriyle, Haçlıların Arvad Adası’na gelerek burayı tahkim etmelerinden sonra, öyle anlaşıyor ki Papa’nın kararı ve Moğollarla ilişkiler bağlamında Templierler 1301 yılı sonları ve 1302 yılı başlarında Ada’da yeni bir tahkimat sürecine girdiler. Üstelik haberlere bakılırsa bu yalnızca tahkimatla kalan bir gelişme değil, Ada’nın mühimmat

ve asker sayısı açısından desteklenmesini de kapsıyordu. Zamanını tam olarak kestiremeseler de Memlûkler Moğollarla yeniden karşı karşıya geleceklerinden kesin olarak emindiler. Dolayısıyla hem Arvad Adası'nda bulunan hem de kritik süreçlerde buraya gelen Haçlıların yarattığı tehlikenin zaten farkında olan Memlûkler için bu son gelişmeler karşısında bir tedbir almamak büyük stratejik hata olurdu.

Yukarıda işaret edilen hususlarla birlikte Memlûk kaynaklarının, bu Ada'daki Haçlıların Müslümanlara, bilhassa sahildekilere çok büyük zararları olduğunu ittifakla ifadelerine değinmek gerekiyor. Bunlar tek tek ay veya yıl belirtilmeksizin Ada'nın fethine ilişkin kayıtlarla birlikte verilen genel nitelikli haberler olmasına rağmen, öyle anlaşıyor ki, 1291 yılı ile Ada'nın fethedildiği tarihe kadar geçen on yıllık süreçte buradaki Haçlılar boş durmamış ve özellikle kıyılarda epeyce zarara sebep olmuşlardır. Yukarıda Aynî'nin alıntılanan kaydı zaten bunu teyit ediyor ^[63]. Bununla birlikte, Ebû'l-Fidâ'nın, 1291'den sonra buraya yerleşen Haçlıların "... Ada'dan çıkıyorlar ve Müslümanların ve bu sahillerde, gelip gidenlerin yollarını kesiyorlar" kaydı özellikle önemli görünüyor⁷⁵. Zira Arvad Adası'ndaki Haçlı varlığı öyle anlaşıyor ki Memlûkler açısından yalnızca bir güvenlik tehdidi oluşturmuyor aynı zamanda ciddi ekonomik zararlara da sebep oluyordu.

Trablus naibi⁷⁶ emîr Seyfeddin Esendemir el-Gürcî'nin (Gürcü) uyarıları hemen dikkate alındı. Bunun üzerine Arvad Adası'na sefere çıkacak olan emîrlerin hazırlanması ve diğer askerlerin de onların ihtiyaç duyacakları her şeyi hazır hale getirmeleri hususunda gerekli emirler verildi. Ada'ya gerçekleştirilecek seferde kullanılmak üzere dört Şînî^[64] gemi teçhiz edildi. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından mürettebat sefere çıkacak olan gemilerle Sultan, emîrler ve halk için bir savaş gösterisi yaptı. Ne var ki gerçek bir savaş gibi tasarlanan bu gösteride gemilerden birisi hasar alarak battı. Bu durum tam sefer arifesinde, bazı kimselerce bir uğursuzluk ve bu gemilerin böyle bir sefer için yetersiz kalacakları söylentilerine sebep olduysa da bazı din ve hayır ehli devreye girerek bunun aslında iyiye işaret olduğunu söylediler. Çünkü bu hasar alan gemide zalimlik ve despotluğuyla maruf Cemaleddin Akkuş el-'Alâî adında bir emîr boğularak ölmüştü. Söz konusu hayır ehli bu olumsuz hadiseyi tam tersi şekilde değerlendirdi ve hatta böyle zalim birinin boğulmasını bu seferin ilk fethi olarak yorumlayıp olumsuz söylentileri bertaraf ettiler. Hasar alan gemi tamir edildikten⁷⁸ sonra diğer gemilere katıldı ve donanma emîr Seyfeddin Gühertâş el-Mansûrî komutasında sefere çıktı^[65].

Donanma birliği önce Trablus yakınlarına geldi ve kıyıya yanaşırken borazanlar çalındı. Halk, kuşatma sırasında ihtiyaç duyulabilecek bir takım alet, nefis ve başka ihtiyaç duyulabilecek şeyleri kıyıya getirmiş bekliyordu. Gemiler buradan da destek aldı ve hazırlıklar tamamlanınca gece yarısı tekrar harekete geçtiler. Sabahın erken vakitlerinde bu kez Arvad Adası'nın

kıyılarında savaş borazanları çalıyordu^[66]. Haçlı kaynakları gelenlerin on altı veya yirmi gemi olduğunu ifade ediyor^[67]. Dört Şînî'ye Mısır'dan ve Trablus'tan daha küçük bazı gemilerin katılmış olması muhtemeldir ancak, yirmi, herhalde abartılı bir rakam olsa gerektir. Templar of Tyre'in ifadelerine bakılırsa gelenleri gören tarikat mensupları oldukça korkmuşlardı, çünkü bu sırada, bazı küçük gemilerden başka Ada'da kalyonları bulunmuyordu⁸².

Memlûk gemileri mümkün olduğunca Ada'ya yaklaştı ve bu gemilerdeki askerler o kadar çok ok attılar ki hem kendileri hem de atları yaralanan Haçlılar kıyılardan belli ölçüde çekilmek zorunda kaldılar. Böylece karaya tutunan Memlûkler iki noktadan Ada'ya çıkarma yaptılar ve bu sayede Haçlıları Ada'nın iç kısmına doğru geri püskürttüler. Sonunda Haçlılar Ada'nın ortasında bulunan Templierlere ait kuleye sığınmak zorunda kaldılar. Bu sığınma artık Haçlıların kaçabilecekleri başka bir yerleri olmadığı anlamına da geliyordu. Kulede kuşatıldılar. Haçlı kaynaklarına göre, Haçlılar aman talep etti ve teslim oldular, ancak Memlûkler bunun gereğini yapmayarak onların bazılarını öldürdü ve bazılarını da esir ettiler. Tüm bunlar çok hızlı şekilde cereyan etmişti. Sabah henüz güneş doğmadan başlayan mücadele aynı gün öğleden sonra nihayete erdirilmişti^[68]. Böylece Arvad Adası 2 Safer 702 (26 Eylül 1302) tarihinde fethedilmiş oldu^[69]. Her ne kadar Templier ve Hospitalierler destek vermek için Kıbrıs'tan yola çıkmak üzere idiyse de Ada'nın düştüğü haberi ulaşınca limandan ayrılmadılar⁸⁵. Arvad Adası'nın fethi sırasında öldürülen ve esir edilen kişi sayısıyla alakalı olarak hem Haçlı kaynakları hem de Arapça yazılmış kaynaklar şaşırtıcı olmayan şekilde bazı farklılıklar arz etmektedir. Bunlardan Templar of Tyre tam bir sayı vermezken M. Sanudo iki yüz kişinin öldürüldüğünü, elli kişinin esir alındığını ve üç yüz kadar da halktan insanın öldürüldüğünü belirtmekte; Amadi ve Bustron ise beş yüz okçu ile garnizona destek veren erkek ve kadın olmak üzere halktan dört yüz kişinin katledildiği veya esir edildiğini ifade etmektedir^[70]. Müslüman müelliflerin kayıtlarında ise haliyle sayılar daha yüksektir. Yûnînî ve İbn Kesîr'de ölü sayısı yaklaşık iki bin ve esir edilenler yaklaşık beş yüz kişi; İbn Habîb'te öldürülen yaklaşık bin ve esir alınan yaklaşık beş yüz kişi; Makrîzî'de (ele geçirilen ganimet ve esirlerin beşte biri Sultan'ın payı olarak ayrıldıktan sonra) ve İbn Tagriberdî'de iki yüz seksen esir şeklindedir^[71].

Fethinin tamamlanması, ganimet ve esirlerin alınmasının ardından, Yûnînî, Arvad Adası'ndan ele geçirilen esirlerden oluşan bir grup Frenk'in 15 Ekim'de Dımaşk'a getirildiğini kaydetmektedir. Tasvir ettiği manzaraya göre, bunlar dört yüz kişiden fazla olmakla beraber çoğu, prangalara vurulmuş halde deve veya atlara bindirilmiş ve dizi halinde birbirlerine bağlanmışlardı. Halk onları görmek için sokaklara çıktı. Bu Frenklerin çoğu Mısır'a gönderildi ve kalanlar da Şam'daki kalelere gönderilmek üzere dağıtıldı^[72].

Sayıların farklılık göstermesi bir yana artık Arvad Adası'nda Haçlı varlığına bütünüyle son verilmişti.

Kahire ve Dimaşk başta olmak üzere üç gün boyunca müjde davulları çalındı ve halk bu haberi sevinçe kutladı, ancak kaynaklar, Ada'dakilerden en çok zarar gören kişiler olarak bu haberlere, en fazla kıyılarda yaşayanların sevindiğini özellikle vurgulamaktadır^[73].

1302 Eylül'ündeki seferle Arvad Adası Müslümanlar açısından bir sorun olmaktan çıkarıldı. Bununla birlikte, Ada'nın fethinin temsili değeri öyle anlaşılıyor ki kendisinden büyüktü. Zira Aynî, Kıbrıs Kralı ve Frenk ekâbirinin hâkimiyetinde olan bu adayı, onların, "Küçük Akka" olarak isimlendirdiklerine dikkat çekmektedir^[74]. Dolayısıyla Arvad Adası özellikle Haçlılar açısından doğuya tutunma ve bir gün yeniden geri gelme ihtimallerini canlı tutan önemli işaretlerden biriydi. Bu fetih söz konusu ihtimali onların elinden aldı. Aynı doğrultuda P. Edbury de Arvad'ın düşüşünün Kutsal Toprakları geri kazanmak için Kıbrıs temelli gayretlerin bitişini temsil ettiğine dikkat çekmektedir ki haklı görünüyor^[75].

Son olarak Arvad Adası'nın fethinin Memlûklerin özellikle doğu Akdeniz'deki varlık ve politikaları açısından ifade ettiği anlama değinmek uygun olacaktır. Arvad seferi her ne kadar olağanüstü şartlarda ve bu şartların zorlamasıyla gerçekleştirilmiş idiyse de Ada'daki Haçlıların eylemlerine ilişkin kayıtlar Memlûklerin, çok fazla erteleme imkânı olmaksızın onlara karşı bir tedbir almak durumunda kalacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Zira Ada'daki ve Kıbrıs'tan gelerek burayı bir üs olarak kullanan Haçlıların kıyı halkına verdiği zararların büyüklüğü, yukarıda işaret edildiği üzere, kaynaklarda ifade edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle Ebû'l-Fidâ'nın dikkat çektiği; sahillere, yani sahil kentlerine gelip gidenlere, bir başka ifadeyle daha çok tüccarlara ve dolayısıyla ticarete bu Ada'yı kullananlarca ne kadar zarar verildiği ortadadır.

Memlûk deniz kuvvetlerinin ve denizcilik politikasının sınırlılığı^[76] Haçlıların Suriye anakarasından çıkarılmalarından sonra doğrudan Arvad, Kıbrıs ve Rodos üzerine gidilerek Doğu Akdeniz'in bütünüyle Haçlılardan temizlenmesini sağlayacak bir politikanın üretilmesine belli bir tarihe kadar engel olmuş gibi görünüyor. Bunun yerine Memlûkler bu adalardaki Haçlıların faaliyetlerine çeşitli antlaşmalar, diplomatik kanallar ve zaman zaman yapmak durumunda kaldıkları tepki seferleriyle engel olmaya veya bunları dizginlemeye çalışmışlardır. Ancak bu tedbirlerin hiçbirisi kalıcı bir çözüm üretilmesine kâfi gelmemiştir. Bu kâfi gelemeyiş 1365 yılında Haçlıların İskenderiye'ye büyük bir baskın yapmalarına zemin hazırlamış ve Memlûk tarafı bu hadiseden büyük zarar görmüştür. Bu tarihlerden sonra Memlûklerin deniz politikasında bazı değişiklikler görüne de bunun fiilî yansımaları, ancak bir takım iç ve dış meselelerin halledilebilmesinden sonra görülebilecektir. Bu bağlamda, 1375 yılında Haçlı ve Moğolların bölgedeki işbirlikçilerinden Klikya Ermeni Krallığı'nın varlığına son verilmesi, 1426 yılında Kıbrıs'ın fethedilmesi^[77], 1427 yılında Sultan Barsbay'ın Anadolu kıyısında kale satın alması, 1440 ve 1445 yılları arasında

Rodos'a üç sefer düzenlenmesi^[78] birbirini takip eden tesadüfi gelişmeler değildir. Dolayısıyla işaret edilen tüm bu gelişmelerin Memlûklerin doğu Akdeniz'de güvenli bir siyasi ve ekonomik saha oluşturma gayret ve politikalarıyla yakından ilgisi bulunmakta ve hatta bu politikanın doğrudan neticeleridir. Her ne kadar, yukarıda ayrıntılı şekilde ortaya konulan Moğol – Haçlı – Klikya Ermenileri iş birliği bağlamında ve bu iş birliğinin oluşturduğu baskılayıcı şartlarda gelişmiş de Memlûklerin Arvad Adası fethini işaret edilen güvenli saha oluşturma politikasının bir parçası ve erken bir yansıması olarak yorumlamak mümkün görünüyor.

Sonuç

1291 yılında Memlûklerin Akka'yı ve peşi sıra Haçlıların yerleştiği diğer kale ve şehirleri fethetmeleriyle Suriye anakarasında Haçlı varlığına son verildi. Ancak bu durum Haçlıların Levant'ta var olmaya devam edeceklerine dair ümitlerinin de hemen son bulduğu anlamına gelmiyordu. Nihayet bu düşüncelerini Arvad, Kıbrıs ve Rodos adalarında var olmaya devam ederek ve aynı zamanda bu adalar aracılığıyla yeniden ana karaya tutunma gayretleriyle devam ettirdiler. Oldukça küçük bir ada olmasına rağmen bunların en ileri noktasında ve ana karaya en yakın bulunanı Arvad Adası idi. Bu küçük adayı tek başına bir Haçlı merkezi ya da Haçlıların tüm faaliyetlerini sürdürebildikleri bir yer olarak tasavvur etmek buraya gereğinden fazla değer atfetmek anlamına gelir. Bunun yerine bu Ada'yı Akdeniz'de var olmaya çalışan Haçlıların ileri bir karakolu olarak düşünmek ve diğer adalarla, özellikle de Kıbrıs'la koordinasyonu bağlamında bir değer atfetmek daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Öyle ki Frenklerin bu adayı "Küçük Akka" olarak nitelendirmeleri adanın onlar açısından, hem bir harekât üssü ve ileri karakol olması hem de burayı, ana karaya yeniden tutunmalarında önemli rol oynayacak bir basamak noktası olarak görmeleriyle yakından ilgilidir.

Arvad Adası'nın yukarıda işaret edilen jeostratejik önem ve etkinliği Memlûk – Moğol mücadeleleri bağlamında da açıkça gözlemlenebilmektedir. İlhanlılar Suriye'yi ele geçirme gayretleri kapsamında, kendileri doğudan yaklaşırken, onlarla birleşen Ermenileri kuzeyden ve Haçlıları da batıdan, yani Kıbrıs ve Arvad adalarından harekete geçmeye teşvik etmişlerdir. Böylece Suriye üç koldan kuşatılmış olacak ve Memlûklerin bu mücadeleyi kazanma şansları mümkün olduğunca azaltılacaktı. Moğol ve Haçlıların bu planı tatbik etme istekleri ve (en azından planı uygulama düzeyinde) bunu gerçekten yapabilecekleri 1300-1301 kışındaki Moğolların (ikinci) Suriye seferi sırasında görüldü.

Ne var ki çok ağır geçen kış şartları seferin istenilen şekilde yapılmasını engellemişti. Ancak mevcut koşullarda böyle bir riskin bir kez daha alınamayacağının farkında olan Memlûkler bu üçlü koalisyonun kabiliyetlerini zayıflatmak adına bir takım tedbirler aldı ve bunlardan birisi 1302 yılında Arvad Adası'nın fethedilmesi oldu. Arvad Adası'nın fethi hem Moğolların Suriye'yi ele geçirme planlarını hem de Haçlıların yeniden ana karaya tutunma emellerini zayıflatan

stratejik bir hamle olması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, Arvad Adası'nın fethinin, Memlûklerin ilerleyen tarihlerde daha yoğun şekilde çaba harcayacakları doğu Akdeniz'i güvenli hale getirme politikalarının erken yansımalarından biri olduğunu ifade etmek de mümkün görünüyor. Son sözü, eserinin son bölümünü Moğollar ve Frenklerin Memlûklere karşı nasıl başarılı bir sefer yapabileceklerinin bir planı olarak kurgulayan ve bu sırada Arvad Adası'ndan nasıl istifade edeceklerini açıklayan Ermeni müverrih Hayton'a bırakalım: [Haçlılar, Moğollar ve Ermeniler hep birlikte Memlûklere karşı harekete geçtikten sonra], "... Özellikle de düşmanın denizden yardım almasını engellemek için deniz kıyısını ele geçirmeye çalışırız. Bu sırada Hristiyan güçlerimiz de Ruad adasını güvence altına alabilir. Çünkü bu ada, bulunacağımız yere yakın olması ile kalyonlarımızın demir atması için uygun bir konumdadır ve düşmana zarar vermemiz için de ayrıca önemlidir. ...10 kalyon ve Ermeni ile Kıbrıs krallıklarının orduları buna iştirak ederlerse, deniz kıyısında yer alan kentler işgal edilir ve kolaylıkla yağmalanabilir, kalyonlar da Ruad adasında demirleyerek güven içinde kalabilir..."^[79].

Dipnot:

- [1] Bkz. Uzun 2021, s. 727-46.
[2] el-Melikü'z-Zâhir Baybars dönemindeki Memlûk - Haçlı ilişkilerine dair bkz. Aktan 1999, s. 416-22; Ayaz 2015, s. 34-5; Özbek 2018, s. 40-62.
[3] Arvad Adası'nın tarihiyle ilgili olarak bkz. Strabo 1917, s. 257; Conrad 1992, s. 317 vd.; Hitti 1959, s. 53-4, 67; Allen 1853, s. 154-6.
[4] ed-Dımaşkî 1866, s. 142.
[5] Belâzürî (t.y.), s. 330; Hamevî (t.y.), I, s. 194.
[6] Tartûs (veya Anti-Arados = Antarados = Antartus / Tartûs) vaktiyle I. Konstantin tarafından imar edildiğinden, şehir bir dönem "Konstantia (Constantia)" adıyla da anılmıştı. Ancak bu isim kalıcı olmadı ve şehir Antarados adıyla anılmaya devam etti. Dolayısıyla buradaki Konstantiniyye ifadesinin İstanbul ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bkz. Honigmann - Bosworth 2000, s.309; Conrad 1992, s. 324-25.
[7] Belâzürî (t.y.), s. 330; Hamevî (t.y.), I, s. 194.
[8] Kaynak'ta "Osman'ın [hilafetinin] üçüncü yılında" şeklinde zikredilmiştir.
[9] el-Menbicî 1986, s. 55-6; Theophanes 1997, s. 478-9; ayrıca bkz. Honigmann - Bosworth 2000, s. 309; Özaydın 2011, s. 116. ¹⁰ Mu'nis 1987, s. 287.
[10] İdrîsî 2002, s. 375.
[11] Taberiye Gölü'nün kuzey yönünde ve göle yakın bir mevki.
[12] Şeşen 2000, s. 102-5; Gibb 1969, s. 581.
[13] Willermus 1943, s. 448.
[14] Willermus 1943, s. 448-9.
[15] The Old French 2016, s. 77.
[16] Krş. Stewart 2006, s. 1049; Halef 2020, s. 81-2. ¹⁸ Mektup için bkz. Letters 2016, s. 166.
[17] İbn Tagrîberdî 1992, s. 9.

- [18] Baybars el-Mansûrî 2010, s. 366; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 387; ayrıca bkz. İskenderânî 1970, s. 123; İbnü'l-Verdî 1969, s. 358;
[19] Bkz. Gökhan 2024, s. 270-77.
[20] Ebû'l-Fedâil 1983, s. 394-5; Nuveyrî 2004, XXXI, s. 213; Makrîzî 1939, s. 784. ²³ Irwin 1986, s. 81-2.
[21] Schmieder 1994, s. 332; Özgüdenli 2009, s. 228.
[22] Ebû'l-Fidâ 1997, s. 381; Riley-Smith 1967, s. 198; Stewart 2001, s. 136.
[23] Hospitalier şövalyelerinin Büyük Üstad'ı William de Villaret'in yerine tarikattan bir başkası vekâlet etmişti.
[24] Riley-Smith 1967, s. 199.
[25] Amadi 1891, s. 234-5; Bustron 1886, s.129-30.
[26] Nuveyrî 2004, XXXI, s. 237; İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 12; Makrîzî 1939, s. 875; Salih b. Yahya 1898, s. 47-8.
[27] İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 12.
[28] Reşîdüddin 2013, s. 277-82; Uyar 2012, s. 1-8; Sağlam 2017, s. 85-102.
[29] Amadi 1891, s. 235-6; ayrıca bkz. Edbury 1991, s. 104. ³³ Templar of Tyre 2003, s. 155; Sanudo 2016, s. 385.
[30] Bu kritik süreçte Gazan Han'ın Suriye'den ayrılması hakkında bkz. Uzun 2023, s. 51-2.
[31] Templar of Tyre 2003, s. 155; Sanudo 2016, s. 385.
[32] Templar of Tyre 2003, s. 155-6; Sanudo 2016, s. 385.
[33] Templar of Tyre 2003, s. 155-6; Sanudo 2016, s. 385; Amadi 1891, s. 235-6; Bustron 1886, s. 131-2.
[34] Templar Şövalyelerinin Büyük Üstadı James de Molay'ın Aragon Kralı II. James'e Limasol'dan yazdığı 8 Kasım 1301 tarihli mektupta; bunların Ermeni Kralı'nın elçileri olduğunu ve Gazan Han'ın şu sıralarda ordusuyla birlikte Sultan'ın topraklarına giriş noktasında [sınırında] bulunduğunu, öğrendiğini haber vermek üzere geldiklerini ifade ediyor. Bkz. Letters 2016, s. 168. Bu gelenler kuvvetle muhtemel Moğolların Ermeni Krallığı'na gönderdikleri elçiler ve burada onlara katılan Ermeni Kralı'nın elçilerinden oluşan heyetti. ³⁹ Templar of Tyre 2003, s. 157; Sanudo 2016, s. 385.
[35] Letters 2016, s. 168.
[36] Templar of Tyre 2003, s. 157.
[37] Reşîdüddin 2013, s. 283.
[38] Templar of Tyre 2003, s. 158; Letters 2016, s. 167. Ayrıca aşağıya bakınız.
[39] Templar of Tyre 2003, s. 157; Bustron 1886, s. 133; Amadi 1891, s. 237. ⁴⁵ Emîr Seyfeddin Kıpçak aslında, daha önce Gazan Han'a sığınmış Moğol asıllı bir memlûk emîriydi. Hakkında bkz. Safedî 1998, s. 61-72; İbn Hacer 1997, s. 145-6.
[40] Baybars el-Mansûrî 2010, s. 345-6; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 382-3. ⁴⁷ Templar of Tyre 2003, s. 157; Hayton 2023, s. 209. ⁴⁸ Reşîdüddin 2013, s. 283; ayrıca bkz. Hayton 2023, s. 209.
[41] Reşîdüddin 2013, s. 283.
[42] Baybars el-Mansûrî 2010, s. 350; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 384; Yûnînî 2007, I, s. 457-8; Nuveyrî 2004, XXXI, s. 257-8; Aynî 1992, s. 128-30.
[43] Reşîdüddin 2013, s. 283-4.
[44] Yûnînî 2007, I, s. 459.
[45] Templar of Tyre 2003, s. 157; Sanudo 2016, s. 385; Hayton 2023, s. 209.

[46] Templar of Tyre 2003, s. 157; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 384; Yûnînî 2007, I, s. 459; Baybars el-Mansûrî 2010, s. 345-6; Reşîdüddin 2013, s. 283-4.

[47] Reşîdüddin 2013, s. 283-4.

[48] Yûnînî 2007, I, s. 458-9; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 384.

[49] Yûnînî 2007, I, s. 458-9.

[50] Templar of Tyre 2003, s. 157.

[51] Gestes des Chiprois (The Deeds of the Cypriots / Kıbrıslıların Vesikaları) olarak bilinen kaynağın anonim derleyicisi. Hakkında bkz. Templar of Tyre 2003, s. 1-14 (P. Crawford "Giriş" yazısı); Minervini 2006, s. 530.

[52] Templar of Tyre 2003, s. 157.

[53] Templar of Tyre 2003, s. 157. ⁶² Templar of Tyre 2003, s. 158.

[54] Enteçalı Bernart Guillem'in Aragon Kralı II. James'e yazdığı, 1300 yılının sonu veya 1301 yılının hemen başlarına tarihli mektup için bkz. Letters 2016, s. 166-7. ⁶⁴ Letters 2016, s. 167.

[55] Templar of Tyre 2003, s. 157-8; Sanudo 2016, s. 385; Hayton 2023, s. 210; ayrıca bkz. Schein 1979, s. 811.

[56] Makrîzî ve Aynî, Ermenî Kralı'nın ödemesi gereken vergiyi kesmesi ve Memlûk Sultanı'na olan bağlılığını terk edip Gazan Han'a tâbi olmasını bu seferin gerekçesi olarak zikrediyorlar. Ancak sefere bizzat katılan Ebû'l-Fidâ böyle bir hususa değinmiyor. Aslında Ermeni Kralı'nın, Moğolların Memlûklere karşı seferine iştirak edip onlarla hareket etmesi zaten Makrîzî ve Aynî'nin işaret ettiği eylemlerinin bir yansıması olarak da görülebilir. Bkz. Makrîzî 1939, s. 922; Aynî 1992, s. 183.

[57] Hakkında bkz. Kanat 2019, s. 47-9.

[58] Ebû'l-Fidâ 1997, s. 386; Templar of Tyre 2003, s. 160; Makrîzî 1939, s. 922-3; Aynî 1992, s. 183-4; İbn Tagrıberdi 1992, s. 122; ayrıca bkz. Ersan 2007, s. 220-21; Kanat 2000, s. 96; Gökhan 2014, s. 94.

[59] İbn Kesîr 2015, s. 16.

[60] Edbury 1991, s. 106; Burgtorf 2011, s. 74-5.

[61] Bununla birlikte A. Demurger'e göre bu karar daha çok Arvad Adası'nın "Tapınak aracılığıyla Hristiyanlara ait olduğunu bir defa daha vurgulamak üzere" alınmış bir karardır. Bkz. Demurger 2021, s. 154.

[62] Sanudo 2016, s. 385. ⁷³ Aynî 1992, s. 184; ayrıca bkz.

Makrîzî 1939, s. 923.

[63] Bu haberlere dair ayrıca bkz. Baybars el-Mansûrî 2010, s. 366; İbn Kesîr 2015, s. 19; Yûnînî 2007, II, s. 681-2; İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 80; Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10; Ebû'l-Fedâil 1985, s. 587-88; Aynî 1992, s. 184-5; İbn Tagrıberdi 1992, s. 123. ⁷⁵ Ebû'l-Fidâ 1997, s. 387. ⁷⁶ Ebû'l-Fidâ onu "nâib alâ sahil" olarak kaydediyor (Ebû'l-Fidâ 1997, s. 387). Hakkında bkz. İbn Hacer 1997, s. 226-27.

[64] Memlûkler zamanında kullanılan büyük savaş gemilerinden olan Şînî (çoğulu Şevânî) hakkında bkz. Erol 2012, s. 60. ⁷⁸ Aynî batan gemi yerine yeni bir tanesinin teçhiz edildiğini kaydediyor. Bkz. Aynî 1992, s. 187.

[65] Baybars el-Mansûrî 2010, s. 366; Yûnînî 2007, II, s. 681; Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10; Makrîzî 1939, s. 928; Aynî 1992, s. 186-7.

[66] Aynî 1992, s. 187.

[67] Templar of Tyre 2003, s. 160-61; Sanudo 2016, s. 385; Bustron 1886, s. 133. ⁸² Templar of Tyre 2003, s. 161.

[68] Aynî 1992, s. 188; Yûnînî 2007, II, s. 682.

[69] Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10; İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 80; Ebû'l-Fedâil 1985, s. 587; İbn Kesîr 2015, s. 19. Aynî'de "28 Safer" şeklindedir. Bkz. Aynî 1992, s. 188. ⁸⁵ Amadi 1891, s. 239.

[70] Sanudo 2016, s. 386; Amadi 1891, s. 239; Bustron 1886, s. 133.

[71] Yûnînî 2007, II, s. 682; İbn Kesîr 2015, s. 19; İbn Habîb 1976, s. 253; Makrîzî 1939, s. 929; İbn Tagrıberdi 1992, s. 124.

[72] Yûnînî 2007, II, s. 682; ayrıca bkz. Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10.

[73] Yûnînî 2007, II, s. 682.

[74] Aynî 1992, s. 188.

[75] Edbury 1991, s. 106.

[76] Bkz. Ayalon 1971, s. 39-50.

[77] Memlûklerin Kıbrıs ile ilişkileri ve politikaları hakkında bkz. Ayaz 2016, s. 35-135; Buharalı 1995, s. 82-119; Çetin 2011, s. 327-43; Ziada 1933, s. 90-104; Ziada 1934, s. 43-66.

[78] Bkz. Kanat 1999, s. 393-406.

[79] Hayton 2023, s. 269-70.

Adaletin Yasası, Yasanın Adaleti Mümkün mü?

EMİR VURAL

www.kritikbakis.com

Epistemik Hukuktan Ontolojik Ahlaka:

İnsanın anatomik bedeninde, toplumsal işbölümünde ve dünyanın kozmolojik düzeninde mekanik yasaların ötesinde organik birlik ve bütünlük bulunur. İnsan bedenindeki organlar, birbirinden bağımsız olarak değil, birbirlerinin işlevlerini tamamlayan, birbirine zıt değil, birbirine organik olarak bağlanmış bir düzen içinde varlıklarını sürdürürler. Bir organın sağlıklı bir şekilde işlevini yerine getirebilmesi için diğer organlarla uyum içinde olması gerekir; örneğin, kalp ve akciğerlerin uyumlu çalışması, insanın hayatini sürdürdürebilmesinin temel koşuludur. Bu ilişki, atomik parçaların bağımsız işleyişinden değil, bir bütünün parçası olarak anlam kazanan ve işlev gören bir sistemin parçasıdır. Her bir organ, diğeriyle birlikte hareket ederek, biyolojik yaşamın sürekliliğini ve uyumunu sağlar. İşbölümündeki görevler, birbirini tamamlayan ve uyum içinde çalışan organlar gibi, toplumsal bir bütünlük yaratır. Kozmos, her gezegenin ve her yıldızın birbiriyle etkileşimiyle, evrenin dengesini ve varlığını sürdüren bir organizma gibi işler. Bu bütünlük, evrenin her bir parçasının kendi yerini ve fonksiyonunu anlamasıyla bir uyum oluşturur.

Düşünce tarihinde Avrupa’da 17. yüzyıldan sonra bu bütünlük ve harmoninin, organik ve ontolojik ilişkilerin yerini, mekanik ve epistemik ilişkilerin aldığı görülmeye başlandı. Kozmik düzen Newton’la birlikte organik bütünlüğünden arındırılarak mekanik ilişkilerin matematiksel verileri haline getirildi. İnsan bedeni Descartes’le birlikte Kartezyen yaklaşımın bir sonucu olarak, ruhtan bağımsız kendi başına atomik ve anatomik bir nesne olarak görülmeye başlandı. Modern hukuk, res cogitans (“düşünen varlık”) âleminde bulunan insan âmilliğinin gündelik alanında esasen ayrı olan, (Descartes’ın res extensa yani “uzamı olan varlık”ına benzer şekilde) nesnelleştirilmiş bir hukuk

düzeninin kartezyen ayrılığını temsil eder.[1] Hukuk teorisi alanında Hugo Grotius ve Jean Domat gibi 17. Yüzyıl hukukçularının geliştirdiği akılcı ve mekanikçi paradigma, gerçekliği birbirinden ayrı, tanımlanabilir bileşenlerden, bireysel hakları devlet tarafından korunan mülk sahiplerinden oluşan bir bütün olarak görür.

Aslına bakılırsa, John Locke’un savunduğu mülkiyet hakkı ve Thomas Hobbes’un savunduğu devlet egemenliği, hukuksal modernitenin iki örgütleyici ilkesidir. Ayrıca yine kartezyen gelenek çerçevesinde, hukuk, bireysel öznenen ayrı “nesnel” bir yapı olarak görülür.[2]

Ulus-devlet yapılanmalarının doğurduğu modern devlet olgusuyla birlikte toplum sayılabilir, ölçülebilir ve kontrol edilebilir bir nesneye dönüştü. Modern felsefede, özellikle 17. yüzyıldan sonra, epistemik hukuk daha belirgin hale gelmiştir.

Bu dönemde, toplumlar ve bireyler arasındaki ilişkiler atomik bir bakış açısıyla ele alınmış ve hukuk genellikle bilgi, rasyonellik ve bilimsel verilere dayandırılmıştır. Toplum, artık bir arada yaşayan bireylerin organik bir yapısı değil, fonksiyonel bir makine olarak kabul edilir. Toplum, bireylerin bir arada yaşaması için belirli kurallar ve yasalarla işleyen bir sistem olarak görülür. Ancak bu yaklaşım, toplumsal adaletin sağlanması konusunda bazen yetersiz kalmış ve hukuk normları insanın toplumsal varlık yapısından bağımsız olarak mekanik bir düzeyde ele alınmıştır.

Kozmolojik, biyolojik ve sosyolojik düzlemdeki birlik ve organik bütünlüğün, mekanik ve anatomik bir nesneye dönüşmesinden önce, insanların başka insanlarla anlamlı bir hayat sürdürebilmelerinin imkânı ontolojik ahlakla filizlenen doğal hukuktu.[3]

Doğal hukukun ethosu ontolojik ahlak, ontolojik ahlakın müttemmim cüzi ise doğal hukuktu.

Doğal hukuk, insanın doğasından ve varlık koşullarından türeyen evrensel bir hukuk anlayışıdır. Doğal hukukun temeli, insanın doğasında var olan özgürlük, eşitlik ve adalet gibi değerlerle şekillenir. Bu değerler, yalnızca bir toplumda yaşayan bireylerin hukuki ilişkileriyle değil, aynı zamanda evrensel bir düzende tüm canlıların varoluş biçimleriyle de bağlantılıdır. Ontolojik ahlak, bireyin içsel doğru ve yanlış anlayışının toplumun düzenine nasıl yansımaları gerektiğine dair bir rehberlik sağlar. Doğal hukukun ethosu, bu içsel ahlaki değerlerin toplumsal düzeyde bir hukuk düzenine dönüşmesidir. Ontolojik ahlak, bireyin varoluşsal düzeyde doğru olanı bilmesi ve yaşaması gerektiğini öne sürerken, doğal hukuk bu değerleri toplumsal kurallara dönüştürür.

Epistemik hukuk, hukukun bilgi temelli yaklaşımını ifade eder. Burada, hukuk normları, yasalar ve kurallar, bilgi ve rasyonellik üzerine inşa edilir. Toplumsal düzen, bireylerin bilgiye dayalı olarak kurallara uyması ve toplumsal doğrulara göre biçimlenmesi gerektiği düşüncesine dayanır. Bu yaklaşımda, hukukun adaleti sağlama gücü, doğru ve hatasız bilgiye sahip olmasına, en uygun ve doğru yasaların belirlenmesine dayanır. Ontolojik ahlak ise varlık temelli, daha çok insanın doğasına ve evrensel değerlerine dayanan bir yaklaşımı ifade eder. Ontolojik ahlak, insanın varlık biçimi ve toplumsal ilişkileri ile doğrudan ilişkilidir. Adalet, bu perspektifte, bireylerin içsel doğru ve yanlış anlayışlarına, ahlaki olarak doğru olanın toplumda uygulanabilirliğine dayalıdır. Bu anlayışa göre, adalet ve ahlak, insanların varoluşsal yapıları ve toplumla olan organik ilişkileri ile şekillenir.

Epistemik hukuk atomik birey anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Toplumsal ethosun, ontolojik ahlakın yerini bireyin önce meşru sonra da her türden hakkını esas alır. Descartes'ın çağdaşı olan Grotius ve Domat gibi hukukçular, gerçekliği birbirinden ayrı, tanımlanabilir bileşenlerden (özgür bireysel aktörler) oluşan bir topluluk olarak gören, mülkiyeti de devletin güvence altına aldığı, doğayı geliştirmek yani onu fiziksel nesnelere dönüştürmek için bireysel bir hak olarak düşünen dünya görüşünü geliştirdi.[4]

Hukuk teorisi ile hukuk pratiği arasında açık bir ayrım vardır. Bir yandan, (hukuk bilimi ya da felsefesi olarak da bilinen) hukuk teorisi yasal fenomenlerle ilgili teorik bir araştırmadır. İnsanların yaptığı yasalar hukuk teorisini konusudur, tıpkı bilimin konusunun doğa yasaları olması gibi. Hukukçular kimi zaman “kitaplardaki hukuk” ile “pratikteki hukuk” ayrımı yapar.[5] Bu paralellikleri daha iyi anlamak için hukukçular için gayet bilindik olan ama genel olarak kamuoyunun bilmediği temel bir ayrım yapmamız gerekiyor. İngilizcede “law” terimi (hukuk ve yasa), başka dillerde iki ayrı kelimeyle ifade edilen iki farklı olguyu ifade etmekte kullanılır. Latin hukukçular Batı hukuk geleneğinin şafağında jus (hukuk) kavramı ile lex (yasa) arasındaki ayrımı belirlemiştir. Başka birçok dilde benzer bir ayrım görülebilir: Fransızcada droit ile loi,

İspanyolcada derecho ve ley, İtalyancada diritto ve legge, Almancada Recht ve Gesetz, Rusçada pravo ve zakon gibi.[6]

Adaletin yasalarla somutlaşması, hukukun temel amacıdır. Fakat burada adaletin mutlak olarak bir yasa ile tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusu gündeme gelir. Yasalar, toplumun adalet anlayışını yansıtabilir, ancak bir yasanın ne kadar adil olduğu, yasanın kim tarafından yazıldığı, hangi değerleri temsil ettiği ve uygulamada ne şekilde işlediğiyle doğrudan ilişkilidir. Yasalar, her zaman adil midir? Yasa, toplumda her birey için eşit ve adil bir şekilde işliyor mu? Burada, yasaların meşruiyeti, doğruluğu ve adaleti sorgulanır. Yasalar bazen toplumsal güç ilişkileri, çıkarlar ve tarihsel bağlamlar içinde şekillendiği için, her zaman adaletle örtüşmeyebilir. Zaten yasa, hukuk bizi kendisi değil, onun belli bir zaman ve mekânda, belli kaygı ve dengeler içinde uygulanma biçimi, anlaşılma tarzı, yorumlanma şeklidir. Bir benzetme ile ifade edecek olursak, yolun istikameti adalet, bizi istikamete götürecek aracımız hukuk, aracımızın şoför mahallindeki kişi ise yasadır. Hukukun bizi istikamete götürecek araca sahip olması, şoför mahallindeki yasanın da aynı istikamete direksiyon kırması ile mümkündür.

Hukuk bilimi, yani teorik hukuk disiplini, hukukçuların alanıdır ve genel olarak halk tarafından pek bilinmez; insanlar çoğu zaman yaşamlarımızı düzenleyen yasaların zengin düşünsel bileşenlerinin farkında değildir. Hukuk fikrini genellikle sadece lex [çoğulu leges], yani “yasa” terimiyle ifade edilen şeye indirger: Olgusal bir durumu düzenleyen, uygulama yetkisine sahip yönetici makamın iradesini yansıtan somut kurallar. Bu tür özel yasalar, genellikle hukukçuların yorum faaliyetleriyle (yine çeşidi kurumsal yetkileri dâhilinde) hukuk teorisinin geniş çaplı planına uygun hale getirilir, böylece yasal bir sistem olarak (yani belli yasaların akılcı ilkeler doğrultusunda düzenli bir bütün haline getirilmiş haliyle) hukukun bir parçası haline gelir. Bu nedendir ki, ABD ve Fransa'nın hukuk sistemleri, sadece bu ülkelerde uygulanan kuralların toplamından ibaret değildir. Her ülkede bizi yöneten yasalar, düşünsel açıdan daha yüksek düzeyde yer alan, kültürümüzün derin bir parçası olan jus kavramını da içerir.[7] Lex olarak hukukun anlamı bir değer ifade etmez; onu yaratan ve resmen uygulayan, dolayısıyla bağlayıcı kılan kurumsal güce atıfta bulunur. Hukukun jus olarak daha geniş anlamı ise, tersine, istenen değerlerle yüklüdür; adillik, dürüstlük ve (yasaya aykırılığın aksine) doğruluk fikirleriyle ilişkilidir.[8] Buna göre hukuk, lex ve jus kavramlarını birbirinden ayırarak, hukukun sadece kuralların uygulanmasıyla sınırlı bir sistem olmadığını, aynı zamanda toplumsal yaşamı şekillendiren değerler ve düşünsel temellerle derinden bağlı bir yapı olduğunu ortaya koyar. Hukukun bu düşünsel ve değer temelli boyutları, onun dinamik, değişken ve gelişen bir sistem olmasını sağlar. Zira hukuk, sadece mevcut düzeni sağlamakla kalmaz, aynı

zamanda bu düzenin zamanla nasıl evrileceğini, daha adil ve doğru bir hale nasıl getirilebileceğini de gösteren bir rehber işlevi görür. Bilinen pek çok dilde hukuk ile yasa arasında kavramsal bir ayırımın olması, pratik hayatın yasalarla düzenleniyor olmasına realitesine karşın, yasa ile hukukun asla özdeşleştirilemez doğasına atıf yapar. Yasa, hukukun belli bir zamanda, muayyen bir vakitte, tayin edilmiş insanlar tarafından uygulanmasıdır. Uygulama ise hukukun bir parçası veya pratikteki karşılığı olabilir ama hukukun kendisi olamaz.

Şair İsmet Özel yasa ile adalet arasındaki gergin ilişkiyi şairin zihnine malum olduğu kadar şöyle ifade eder; Yasa mı? Kimin için? Neyi berkitir yasa? / İster gözünü oğuştur, istersen tetiği çek / idam mangasındasın içinde yasa varsa. / Girmem, girmedim mangalara / Yer etmedi adalet/ duygusu/içimde benim / çünkü ben / ömrümce adle boyun eğdim. (Sebeb-i Telif)

Bu iki kavram arasındaki gerilim, insanlık tarihindeki hukuk ve adalet anlayışlarının evrimiyle doğrudan ilişkilidir. Modern toplumlarda, hukukun genellikle epistemik bir çerçevede şekillendiği ve yasaların teknik ve bilgi temelli bir düzlemde ele alındığı görülmektedir. Ancak, ontolojik ahlak, bu hukuki düzenin daha derin bir ahlaki ve insani temele dayanması gerektiğini savunur. Adaletin yasalarla tanımlanması, toplumsal düzenin işleyişi için gereklidir. Ancak, yasaların adaleti sağlaması, yasaların doğruluğu ve meşruiyeti ile ilgilidir. Epistemik hukukun doğruları ile ontolojik ahlakın insana ve topluma dair daha derin değerleri arasında bir denge kurulması, adaletin gerçek anlamda sağlanmasını mümkün kılabilir. Adaletin yasa, hukukun temelini oluşturur, ancak bu yasaların adaletli olması, sadece bilgiye değil, aynı zamanda insanın varoluşsal değerlerine ve toplumsal bağlamdaki ahlaki anlayışlara dayanmalıdır. Bu noktada, ancak epistemik hukukun ötesine geçerek ontolojik ahlaki içeren bir hukuk anlayışı, gerçek adaletin mümkün olabileceği bir yol olabilir. İki kişinin bir anlaşmazlık dolayısıyla yasalara başvurusu halinde epistemik hukuk matematiksel ve mekaniksel olarak haklı ile haksız arasındaki ayırımı bulma iddiasına girer. Ontolojik ahlaka dayalı doğal hukuk ise aralarında meydana gelen anlaşmazlığın doğurduğu husumeti ortadan kaldırmaya çalışır. Anlaşmazlığın yasal düzlemde çözülmesi ahlaki düzlemde husumetin ortadan kaldırılmasını garanti etmemektedir. Hatta bugün mahkemelerde pek çok dava “çözüme kavuşturulmakta” ama taraflar arasındaki husumet mahkemelerde bahis konusu bile edilmemektedir.[9] Epistemik hukuk yasal bir şiddet üretir. Salt bilgiye dayalı, hayatın doğal akışından kopuk, vakıalar arasındaki neden-sonuç ilişkilerinden bağımsız, vicdana kapalı, ahlaka uzak, “kara kitaptaki” soğuk yasalar adaleti bir amaç olmaktan çıkardığı için üreteceği tek şey şiddet olacaktır. Epistemik hukuk, hayatın doğasındaki müphemiyeti fark ederek anlam ve yorum zenginliği üreteceği yerde bilginin kesinliğin görüntüsü altında güce dayanarak hayatı dondurmaya ve

öldürmeye çalışır.

Alev Alatlı epistemik hukuk yerine ontolojik ahlak vurgusunu yasal olan ile helal olan arasındaki ayırımın varlığı ile izah eder. “Her yasal hak helal değildir, olamaz. İmar ruhsatı olan bir müteahhit şehrin ırzına tecavüz ederken yasal olarak suçsuzdur ama yaptığı iş helal değildi. Keza raf ömrünü uzatmak için ekmeğin içine kanserojen madde koyan fırıncının yaptığı ambalajın üzerine koyduğu sürece yasal dolayısıyla suçsuzdur, ama helal değildir. Bir kalem darbesiyle atar ergenleri sokağa döken yazar, alevler afakı sardığında suç mahallinde değilse, olayları evinden seyrettiğini ispat edebiliyorsa yasal olarak suçsuzdur ama helal değildir yaptığı”[10]

Epistemik hukuk, hukuki pozitivizmdir. Pozitivist hukuk anlayışı, genellikle hukuk kurallarının yalnızca devlet otoritesinin gücüyle ve kuralların uygulanmasıyla bağdaştırılmasını savunur. Bu bakış açısına göre, hukuk sadece belirli normlar ve kurallar bütünü olarak görülür ve bu kurallara uymak, gücünün iradesine boyun eğmekle eşdeğer kabul edilir. “Türkiye’ de pozitivist hukuk ideolojisi lisan-ı hal ile şunu der: “Bana uyun çünkü ben güçlüyüm”. İtaate çağrının dayanağı ne ahlaktır ne de toplumsal memnuniyettir. Toplum da lisan-ı hal ile “Sana uyarız ama gücünün yetmediği yerde uymayız” diye cevap verir. Hikmetsizliğe hikmetsizlikle, zorbalığa menfaatçilikle karşılık verir. En düşük kültür seviyesinde, kaba ve içgüdüsel bir zihniyet içinde konumlanır. Onun için Türkiye’de hukuk istikrarla uygulanmaz. Toplum ikna edilmemiştir. Toplumsal kabulün metafizik doğasını es geçen hukuk ideolojisi Türkiye’ de aceleyle sonuç almaya çalışırken ilkesizliği kronik hale getirmiştir.”[11]

Bugün cari anlayışa göre hukuk, soyutluk ve görecelilik ifade eden unsurlardan temizlenmelidir ki buna dinden başka ahlak da dâhildir. Ahlak gibi bilimsel ve objektif olmayan, soyut ve sübjektif bir alan; ilerleme yolundaki toplumun mekanizması olarak kurgulanan hukukta yer almamalıdır. Pozitivist altyapı, her alanda olduğu gibi hukukta da modernist dönemin modasıdır. Soyut referansların istismarına tepkiyle soyut olanı terk ederken soyut realitelerden kopmak cehaleti modernizmin alamet-i farikasıdır.[12] Zaten hukuk özünde ahlaki bir emirdir. Hâlbuki hemen tüm hukuka giriş kitapları hukuk ile ahlakın arasını açmaktadır. Söz konusu eserlerde hukuk normlarının din ve ahlak normlarından farklı olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Yoksa bu vurgular derinlerdeki benzerliği, gücün zorlayıcı etkisini gizlemek için midir? Neden hiçbir hukuka giriş kitabı “Egemenler emrettiği için hukuk vardır ve siz de emirlerin gerçekleştircisi olmak için bu kitabı okuyorsunuz. Bunun ötesinde dayanak aramayın” dememektedir? Sadece belli bir ülkenin zihin bariyerleri içinde anlamlı olan, sınırların bir metre ötesinde bile tamamen anlamsız olabilen düzen dayatmaları hukuk nosyonu adı altında nasıl sistematik bir sosyal mühendisliğe dönüşebilmektedir? Bu kuvvet, ancak insanların itaatte buldukları faydayla açıklanabilir. Pozitif hukuk, etkisini insanların itaati menfaatli bulmasına borçludur. Pozitif hukuka bunun dışında yüklenen aşkın anlamlar retorikten ibarettir.[13].

Bugünün dünyasında hukuk yasalara indirgenmiş, yasalar ise epistemik prosedürlere indirgenmiştir. Gelecek ise adaletin olduğu bir dünyada anlamlı bir beklentiye ve sürece dönüşebilir. Zamana aykırı ama geleceğe uyumlu bir düşünce ve ahlak inşa etmemiz, bugünle çatışmamızı ama gelecekle barışmamızı sağlayabilir. Yasanın neden var olduğu sorusu ontolojik, uygulanması ise teknik bir sorundur. Ontolojik sorunlar çözülmeden teknik sorunlar çözülemez.

Ahlak bir hukuk hatta yasa haline geldiğinde varlığını ve anlamını yitirebilir. Zira artık özgür bir insanın iradesiyle yaptığı bir eylemden çıkıp zorunluluğa dönüşebilir.

Zorunluluğun olduğu yerde de ahlaktan söz edilemez. Ama hukukun ahlaki ilkeleri ve amacı göz önünde bulundurması, hatta bunu içkin bir karakteri haline getirmesi gerekir.

Dipnot:

[1] Capra, Fritjof & Mattei, Ugo, Hukukun Ekolojisi Doğa ve Toplumla Uyumlu Bir Hukuk Sistemine Doğru, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları 2019, s. 31.

[2] Capra, & Mattei, Hukukun Ekolojisi, s. 23.

[3] Burada kastedilen “doğal hukuk” Aristoteles’in anladığı anlamda kullanılmıştır. Bkz. O. Vahdet İşsevenler, Doğal Hukuk Sorunu Aristoteles’in Politikası & Hobbes’un Leviathan’ı, İstanbul: Pinhan Yayınları 2021.

[4] Capra, & Mattei, Hukukun Ekolojisi, s. 25.

[5] Capra, & Mattei, Hukukun Ekolojisi, s. 37.

[6] Capra, & Mattei, Hukukun Ekolojisi, s. 38.

[7] Capra, & Mattei, Hukukun Ekolojisi, s. 38.

[8] Capra, & Mattei, Hukukun Ekolojisi, s. 39.

[9] Nisbett, Richard E. Düşüncenin Coğrafyası – Doğulular ile Batılılar nasıl -ve neden- Birbirinden Farklı Düşünürler?, Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Varlık Yayınları, 2017, s. 148-149.

[10] Alev Alatlı.

[11] Kaya, Emir, Hukuk Zihniyeti, Ankara: Siyasal Kitabevi 2018, s. 247.

[12] Kaya, Hukuk Zihniyeti, s. 231.

[13] Kaya, Hukuk Zihniyeti, s. 116.

ADNAN BOYNUKARA
www.kritikbakis.com

DEMOKRATİK DURGUNLUK

Son yıllarda sıklıkla tartışılan konulardan birisi de demokrasi, demokratik işleyiş ve bu alanda ortaya çıkan sorunlar. Uygulama süreçlerine ilişkin ortaya çıkan kimi istifhamlar nedeniyle kaygılar artıyor ve bu “demokratik durgunluk” olarak adlandırılıyor. Kaygıların aşırıya kaçtığı düşünülse de, veriler demokrasinin tamamen ortadan kalkmadığını gösteriyor. Mesela, Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü verilerine göre, dünya genelinde 120 ülkede, farklılıklara rağmen, demokratik sistem var.

Öte yandan, sonuçlarından bağımsız olarak, seçimlerin düzenli olarak yapıldığı görülüyor. Mesela 2024 yılında, dünya genelinde 77 ülkede seçim yapıldı. Seçim sıklığına rağmen demokratik işleyişin kalitesi konusunda sorunlar olduğu açık. Ortaya çıkan durumu izah etmek için kullanılan “demokratik durgunluk”, “demokratik gerileme” veya “demokratik konsolidasyon krizi” gibi kavramlar birbirine yakın anlamlar taşıyor. Burada, durgunluk kavramı üzerinden siyasal sistemin otoriterleşmediği, ancak siyasetin reformist özelliğinde sorun olduğu, yenilik üretmediği, toplumsal dinamizmin zayıfladığı ve siyaseti etkileme kapasitesinin azaldığına dikkat çekiliyor.

Demokratik Durgunluk

Öncelikle şunu ifade edelim, demokratik durgunluk, bir ülkenin demokratik sisteminde ne ilerleme ne gerileme yaşanması halidir. Başka bir ifadeyle, demokrasinin belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra yenilikçi, reformist karakterini yitirmesi ve içe kapanmacı reflekslerin sonucu olarak sabit bir düzeyde kalmasını ifade ediyor. Demokrasiye ilişkin kaygılara, istifhamlara, sorunlara rağmen, halkın iradesini oy aracılığıyla ortaya koyması

ve seçimler aracılığıyla hükümeti belirleme yetkisinin olması, demokrasinin hâlâ en iyi yönetim modeli olduğunu teyit ediyor. Ancak mesele, biçimsel demokrasi araçlarının (seçim, parlamento, medya) varlığına rağmen, mevcut uygulamalarla bu araçların etkilerinin zayıflaması olarak ifade ediliyor. O zaman yapılması gereken, demokratik durgunluğun nedenlerini tartışmak, somutlaştırmak ve durgunluğu etkileyen faktörleri konuşmak olmalı. Çünkü sadece durgunluğa vurgu yapıp ‘sızlanmak’ sorunu çözmiyor. Bu arada, durgunluğa neden olan faktörlerin, kişilerin siyasal pozisyonlarına göre değişebileceği açık. Ancak geleceğe ilişkin somut önerilerde bulunabilmek için konuyu etkileyen unsurları somutlaştırmakta fayda var. Dolayısıyla iç ve dış nedenler diye iki temel başlık önümüze çıkmaktadır.

Demokratik Durgunluğun İç Nedenleri

Demokratik durgunluğa ilişkin iç nedenleri altı ayrı başlıkta toplayabiliriz. İlki, reformlara kapalı siyasal sistem.

Demokratik kurumlar varlığını sürdürse de, siyasal sistemin yeniliklere kapalı ve reformlara isteksiz olması ciddi bir sorundur. Reformlar riskli görülmekte, ertelenmekte ya da hiç gündeme alınmamaktadır. Bu da sistemin kendini güncelleyememesine yol açmaktadır.

İkincisi, artan siyasi kutuplaşma ve kimlik siyaseti. Siyasi aktörler arasındaki kutuplaşma, sertleşen siyasal dil ve zayıflayan diyalog ortamı, uzlaşma kültürünü ortadan kaldırmaktadır. Bu, yalnızca partiler arasında değil, toplum içinde de diyalogu zayıflatmaktadır. Ortak kamusal değerler yerine kimlik siyasetinin ön plana çıkması toplumsal kutuplaşmayı derinleştirirken,

demokratik reformların toplumsal desteğini de zayıflatmaktadır. Yeni medya mecraları ve özellikle sokak röportajları gibi içerikler bu kutuplaşmayı daha da körükleyebilmektedir.

Üçüncüsü, geleneksel partilerin halktan kopması. Merkez ve geleneksel partilerin halkla temaslarını yitirmeleri, toplumsal talepleri duyma konusunda sorun yaşamaları ve etkinliklere odaklanmaları. Bu tür yapıların 'siyasal faaliyetleri' giderek içi boş sembolik etkinliklere dönüşmekte. Bu durum hem halkın siyasal sürece katılımını zayıflatmakta hem de partilerin temsil gücünü azaltmaktadır.

Dördüncüsü, ekonomik eşitsizlik ve umutsuzluk. Gelir adaletsizliği, özellikle orta ve alt gelir gruplarında ciddi bir geçim sıkıntısına yol açmaktadır. Ailesini geçindirme derdine düşen insanların siyasal sürece ilgisini azaltmaktadır. Ekonomik sıkıntı yalnızca maddi olmamakta, geleceğe dair umudu da zedelemekte, demokratik sistemin taşıdığı güven ve anlamı erozyona uğratmaktadır. Halbuki ülkenin geleceği açısından, siyaset kurumunun dikkat etmesi gereken bu umudu diri tutmaktır.

Beşincisi, dijital dezenformasyon. Dijital medyada yayılan yanlış bilgiler, halkın bilgiye sağlıklı erişimini engellemekte ve demokratik bilinç üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Doğruluğu tartışmalı içerikler ve kutuplaştırıcı medya dili, demokrasiye olan güveni aşındırmaktadır.

Altıncısı, güvenlik ve istikrar kaygıları. Küresel krizler, düzensiz göç ve terör gibi tehditler nedeniyle güvenlik önceliği, demokratik reformların önüne geçebilmektedir. Bazen kaygılar, reformların riskli görülmesine ve ertelenmesine yol açmaktadır. Demokrasi askıya alınmasa bile, sistemin yenilenmemesi zamanla demokratik işleyişte gerilemeye neden olmaktadır.

Bahsettiğimiz ve bunlara eklenebilecek nedenlerin ortaya çıkardığı en olumsuz sonuç, halkın gelecek tahayyülünün zayıflamasıdır. Demokrasi yalnızca oy kullanma hakkı değil, aynı zamanda umut, güven ve değişim beklentisiyle anlam kazanır. Bu tahayyül kaybolduğunda, demokratik sistemin içi de zamanla boşalır.

Demokratik Durgunluğun Dış Nedenleri

Demokratik durgunluğu yalnızca iç dinamiklerle açıklamak eksik olur. İç ve dış etkenler çoğu zaman birbirini beslemektedir. Bu bağlamda, özellikle Batı'nın - başta ABD olmak üzere- izlediği dış politika yaklaşımlarının, demokrasiye olan küresel inancı zedelediği görülmektedir. Amaç, doğrudan anti-Batıcı bir söylem üretmek değil; demokrasi kavramının uluslararası düzlemde nasıl meşruiyet kaybına uğradığını anlamaya çalışmaktır.

İlk neden, müdahaleci ve çifte standartlı demokrasi yaklaşımı. Tek kutuplu dünya düzeninde ABD ve müttefiklerinin demokrasi söylemini müdahaleci politikaların aracı haline getirmesi, bu kavrama duyulan güveni sarsmıştır.

Demokrasi adına yapılan dış müdahaleler, çoğu zaman askerî operasyonlara ve rejim değişikliği projelerine dönüşmüş, bunun bedeli ise hedef ülkelerdeki halklara ödetilmiştir. Afganistan ve Irak işgalleri bu müdahaleci siyasetin en çarpıcı örnekleri olmuştur. Bu süreçlerde uluslararası kuruluşların (BM, NATO, IMF, Dünya Bankası vb.) ya sessiz kalması ya da dolaylı destek sunması, uygulanan politikaların meşrulaştırılmasına katkı sağlamıştır.

İkincisi, seçici yaklaşımlar ve çıkar odaklı politikalar. Demokrasi söyleminin inandırıcılığı, Batı'nın farklı coğrafyalardaki olaylara yaklaşımındaki çelişkiler nedeniyle zayıflamaktadır. Rusya-Ukrayna savaşında Ukrayna'ya verilen yoğun destek ile Filistin-Gazze meselesinde savaş suçlarına karşı sessizlik, daha ötesi soykırıma açıkça verilen her türlü destek toplumların hafızasına kazınmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi yargıçlarını tehdit edenlerin ve alınan kararları uygulanmayacaklarını ilan edenlerin demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesinden bahsetmelerinin boş bir nutuk olduğunu hepimiz öğrendik. Bununla birlikte, bu politikaların tamamını Batı toplumlarına mal etmek de doğru olmaz. Çünkü halklar ve bazı ülkeler (İrlanda, İspanya vb.) bu çifte standartlara karşı duruş sergilemişlerdir.

Üçüncüsü, totaliter rejimlerle işbirliği ve darbelerin desteklenmesi. Batı'nın otoriter rejimlerle ittifak kurması veya bazı ülkelerdeki askerî darbeleri desteklemesi de demokrasi kavramına duyulan güveni aşındırmaktadır. Arap Baharı sürecinde, özellikle Mısır'da seçilmiş yönetimin devrilmesine verilen destek, Batı'nın demokrasi konusundaki çelişkili tutumları açıkça ortaya koymuştur.

Dördüncüsü, yeni nesil müdahale yöntemleri. Günümüzde askerî müdahalelerin yerini daha 'yumuşak' ama etkili yöntemler almıştır. Seçim süreçlerine dijital manipülasyonlar, sosyal medya üzerinden algı yönetimi, ekonomik yaptırımlar ve siber saldırılar, demokrasilere yönelik dış müdahalelerin yeni araçları haline gelmiştir. Bu tür yöntemler özellikle Batı'yla ilişkili ülkelerdeki muhalefet hareketlerini şekillendirmede kullanılmaktadır.

Beşincisi, alternatif güçlere yönelik ve otoriterleşme riski. Batı'ya duyulan güvensizlik, bazı ülkeleri Rusya ve Çin gibi alternatif güç merkezlerine yöneltmektedir. Ancak bu aktörlerin demokrasi konusundaki sicillerinin bozukluğu ve demokratik işleyiş diye bir ajandalarının olmaması, demokratik gelişme yerine otoriter eğilimleri pekiştirmesiyle sonuçlanmaktadır.

Sonuç olarak, evrensel bir değer olan demokrasinin aşınması.

Tüm bu dış dinamikler, demokrasiyi evrensel bir değer olmaktan çıkararak, güç merkezlerinin çıkarlarına göre şekillenen bir söylem haline getirmiştir.

Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde halkların demokrasiyi içselleştirme sürecini sekteye uğratmakta ve demokratik durgunluğu besleyen dışsal faktörler haline gelmektedir.

Toplumsal Katılımın Zayıflaması

Demokratik durgunluğu konuşurken halkın siyasal katılım düzeyinin azalması, sivil toplumun zayıflaması ve toplumda ortaya çıkan “etkisizleşme” hissine de değinmek gerekir. Özellikle genç nesillerin seçim süreçlerine ilgisizliği, oy verme davranışının anlamını yitirmesi, kamusal tartışmalara katılımın düşmesi gibi gelişmeler, demokrasinin yalnızca yönetenler değil, aynı zamanda yönetilenler düzeyinde de donmasına neden olmaktadır. Araştırmalar bu durumu izah edecek veriler içeriyor.

Ayrıca, sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı, kullanıcıları benzer görüşlerle sınırlı bir çevreye hapsederken, kutuplaşmayı artırıyor ve eleştirel kamuoyu oluşumunu zayıflatıyor. Bu durum, yurttaşların yalnızca farklı düşüncelere kapalı hale gelmesine değil, aynı zamanda siyasi sürece katılım motivasyonunun da azalmasına neden oluyor. Dijitalleşmenin sağladığı görünürdeki katılım alanı, paradoksal biçimde, gerçek anlamda siyasal katılımın yerine geçmeye başlamış durumda.

Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey) verilerine göre, gençlerin siyasete ve seçimlere ilgisi, önceki kuşaklara göre belirgin biçimde azalmış. 2020 verileri, 29 yaş altındaki gençlerin yüzde 52’sinin demokrasiyi “vazgeçilmez bir yönetim biçimi” olarak gördüğünü, yüzde 30’unun ise “güçlü bir liderin parlamentoyu devre dışı bırakmasının bazen gerekli olabileceğini” düşündüğünü gösteriyor. Avrupa’da yapılan Eurobarometer 2023 araştırmasına göre, 18-24 yaş arası gençlerin sadece yüzde 42’si “siyasi sistemin kendilerini temsil ettiğine” inanıyor.

Aslında katılım yalnızca oy vermeyle sınırlı değil. İnsanlar farklı etkinlikler (dilekçe, yerel meclis, protesto vs.) üzerinden de siyasal sürece dahil olabilirler. Sivil toplum kuruluşlarını ayrıca değerlendirmek gerekse de sivil toplumun hem katılım hem de demokrasiye katkısına olan inanç düşüyor. Ayrıca, sivil toplumun kendisi de dönüşüm geçiriyor. Geleneksel dernek ve vakıf yapılarının yerine, çevrimiçi aktivizm, anlık kampanyalar ve ağ tipi örgütlenmeler öne çıkıyor. Ancak bu yeni biçimler, kalıcılık, hesap verebilirlik ve sürdürülebilirlik açısından sorunlar barındırıyor. Bu nedenle sivil toplumun demokratik işleyişteki rolü hem biçim hem işlev açısından yeniden tanımlanma ihtiyacı taşıyor.

Toplumsal katılıma ilişkin daha ayrıntılı bilgi için [World Values Survey – 2020 \(Wave 7\)](#), [Eurobarometer 2023 – Youth and Democracy](#), [OECD Civil Society Participation Data 2022](#) ve [TÜİK – Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2023](#) gibi kaynaklara başvurulabilir.

Kısacası, toplumsal katılımın zayıflaması, iki yönlü bir ilişki oluşturuyor. Bir yandan siyasal elitler halkın taleplerini göz ardı ettikçe halk sistemden uzaklaşıyor, öte yandan halk sistem dışına çıktıkça, siyasal sistem kapalı bir yapıya evriliyor. Bu durum hem temsil krizini derinleştiriyor hem de demokrasinin reform üretme yeteneğini zayıflatıyor.

Bahsettiğimiz denklem devam ederse demokrasi yalnızca seçimlere indirgenmiş sembolik bir düzleme sıkışır, katılımcı ve çoğulcu niteliğini yitirebilir.

Buna rağmen, bazı ülkelerde özellikle yerel yönetim düzeyinde yapılan katılımcı bütçeleme, yurttaş meclisleri, dijital demokrasi uygulamaları gibi yeni katılım biçimleri, demokrasiyi yeniden canlandırma potansiyeli taşıyabilir. Bu tür uygulamalar, demokrasinin seçimlerden ibaret olmadığını, halkın gündelik hayatta karar süreçlerine katılmasının da seçimler kadar önemli olduğunu gösterir.

Demokratik Durgunluğu Aşmak

Sonuç olarak; küresel ölçekte demokrasinin karşı karşıya olduğu durgunluk, sadece sistemsel eksikliklerden ya da dış müdahalelerden kaynaklanmıyor. Aynı zamanda demokratik tahayyülün zayıflamasından, yurttaşların demokrasiden umudunu kesmesinden ve çıkar odaklı aktör söylemlerinin norm haline gelmesinden de besleniyor. Demokratik durgunluğun aşılması için hem içsel bir reform iradesi hem de dış müdahalelere karşı demokratik dayanışma ve iç konsolidasyonun geliştirilmesi gerekiyor. Aksi takdirde, demokrasi sadece bir yönetim biçimi değil, geçmişte kalmış bir ideal olarak anılacak.

Tüm olumsuz değerlendirmelere rağmen birçok ülkede halkların demokrasi talepleri hâlâ diri. Bu da demokrasinin tamamen bastırılmadığını ama farklı bir faza geçtiğini, yön değiştirdiğini ortaya koyuyor. Bugün demokrasinin krizi sadece bir rejim krizi değil, aynı zamanda bir temsil, katılım ve güven krizi. Bu ise sadece siyasi aktörlerin değil, tüm vatandaşların ortak sorumluluğu. Sorumluluklar konusunda hassasiyet gösterilirse, demokrasiye yeniden hayat vermek ve onu sadece seçimlerden ibaret olmayan bir katılım kültürüne dönüştürmek mümkün.

BATI'NIN FİLİSTİN'İ TANIMASI

DR. MEHMET RAKİPOĞLU
www.kritikbakis.com

İsrail'in Gazze'de Ekim 2023'ten bu yana sürdürdüğü ve uluslararası kurumlarca soykırım olarak belgelenen saldırılar, Batı kamuoyunda büyük bir vicdani uyanışa yol açtı. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede halk, sokaklara dökülerek hükümetlerinden İsrail'e desteği kesmelerini talep etti. Özellikle Londra, Paris, Berlin gibi merkezlerde yüz binlerin katıldığı protestolar, hükümetleri politikalarını gözden geçirmeye zorladı. Avrupalı yöneticiler bir yandan güçlü Siyonist lobilerin ve ABD'nin yoğun baskısıyla İsrail'e koşulsuz destek verme çizgisini sürdürmeye çalışırken, diğer yandan kendi kamuoylarında "soykırım destekçisi" olarak anılma endişesine kapıldı. Bu ikilem, Batı siyasetinde önemli bir sıkışmışlığa yol açtı: Batılı başkentler vicdani ve insani değerleri savunan kitlelerin baskısı ile geleneksel İsrail yanlısı çizgi arasında kaldı. Sonuçta, ideolojik ayrımlar da bu tepkilerin şekillenmesinde belirleyici oldu; siyasi yelpazenin solunda yer alan ve ABD karşısında daha bağımsız hareket edebilen hükümetler giderek "Gazze soykırımına destek treninden inip" İsrail'i açıkça eleştirmeye başlarken, Almanya gibi bazı ülkeler ise eski tutumlarını sürdürerek İsrail'e desteğe ve böylece soykırıma ortak olma utancıyla yaşamaya devam etti.

Filistin'i Tanıma Hamleleri

Bu toplumsal basıncın ve uluslararası tepkinin bir sonucu olarak, 2025 yılı ortalarında bazı önemli Batı ülkeleri Filistin devletini tanımaya yönelik adımlar atacaklarını duyurdu. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Eylül 2025'teki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Fransa'nın Filistin devletini resmen tanıyacağını açıkladı. Bu, Fransa'yı Batı Avrupa'da Filistin'i tanımayı reddeden ana akım içinde bir istisna

haline getirdi ve özellikle Almanya gibi ülkelere yönelik bir baskı unsuru oluşturdu. Hemen ardından, Birleşik Krallık Başbakanı Keir Starmer benzer bir çıkış yaparak ülkesinin Eylül ayına kadar İsrail'in Gazze saldırılarını durdurulmaması halinde Filistin devletini tanıyacağını bildirdi. Starmer bu kararı, Gazze'deki insani krizin ve iki devletli çözümün ihtimalinin her zamankinden zayıf hale gelmesiyle gerekçelendirdi; iki devlet vizyonunun "uzun yıllardır olmadığı kadar uzaklaştığını" vurgulayarak "harekete geçme zamanı" geldiğini ilan etti. Starmer hükümeti, tanımanın gerçekleşmemesi için İsrail'e bazı somut şartlar da ilettiler. Londra'daki acil kabine toplantısı sonrasında yapılan açıklamaya göre Birleşik Krallık, eğer İsrail'in Gazze'deki insani krizi sonlandıracak somut adımlar atması, kalıcı ateşkese razı olması, iki devletli çözüme ve barışa yaklaşması, BM yardımlarının Gazze'ye yeniden girmesine izin vermesi, Batı Şeria'daki ilhak politikasına son vermesi halinde Filistin'i tanımayı erteleyebileceğini duyurdu. Starmer ayrıca Hamas'a da rehinelere salıverilmesi ve silahsızlanma dahil bazı koşullar dayattı. Bu koşullar listesi, Birleşik Krallık hükümetinin Filistin'i tanıma kararını aslında İsrail'in rızasına ve davranış değişikliğine bağladığını gösteriyordu. Nitekim İngiliz basını da Starmer'in söylemini "Eylül'de Filistin'i tanıyacak – ancak İsrail belirli şartları karşılırsa bundan vazgeçebilir" biçiminde yansıttı.

Fransa'nın ve ardından Britanya'nın bu hamleleri, Batı'nın Filistin politikasında bir kırılma anı olarak görülebilir. Nitekim diplomatik açıdan bakıldığında, ilk defa bir G7 ülkesi (Fransa) Filistin'i tanıma iradesi gösteriyor ve Birleşik Krallık da uzun süre ABD ile ortak hareket eden çizgisinden ayrılma sinyali veriyordu.

Bu gelişmeler, dünya devletlerinin %80'inden fazlasının çoktan tanıdığı Filistin'i yıllardır tanımayıp "iki devletli çözüm" laflarını yineleyen Batılılar için önemli değişimi simgeliyor olabilir. Gerçekten de Batı Avrupa'nın büyük bölümü on yıllardır Filistin devletini tanımaktan kaçınmış, ABD ile ortak tutum almıştı; oysa aynı hükümetler her fırsatta sözde iki devletli çözümü desteklediklerini dile getiriyorlardı. Bu çelişki, "mesele İsrail olunca Batı'nın esas ilkesinin tutarlılık değil çelişki olduğu" şeklinde alaycı bir yorumla akademik analizlere bile konu olmuştu. Şimdi Macron ve Starmer'in adımları, en azından kâğıt üzerinde bu çelişkiye son veren bir hamle olarak sunuluyordu. Peki bu adımlar ne kadar samimi ne kadar "ağırlığı" olan değişimlerdir?

Kararın Mahiyeti

Filistin'i tanıma açıklamaları her ne kadar tarihi bir politika değişikliği gibi lanse edilse de bu hamlelerin zamanlaması ve içeriği konusundaki şüpheler derhal gündeme geldi. Geniş kesimler bunu, Batılı liderlerin halk baskısı altında yaptıkları sembolik ve gecikmiş bir manevra olarak görüyor. Nitekim Starmer ve Macron gibi siyasetçiler hala Gazze'deki savaşa fiilen destek veriyor; dolayısıyla Filistin'i tanıma sadece bir retorik ve Batılı liderlerin samimiyetleri halen açıkça sorgulanıyor. Gerçekten de Fransa ve İngiltere hükümetleri Gazze'deki katliamlar boyunca İsrail'i diplomatik olarak korumaya, ekonomik ve askeri desteği sürdürmeye devam ettiler. Bu nedenle, 2 yıldır devam eden soykırımda İsrail'i cezalandırmadan Filistin devletini tanıma söylemine geçmelerini bir tür "günah çıkarma" veya imaj düzeltme çabası olarak görülebilir.

Bir diğer eleştiri, tanıma kararlarının somut içerikten yoksun oluşuna dair. Örneğin Macron veya Starmer Filistin devletini hangi sınırlar ve koşullarda tanıyacaklarına dair net bir çerçeve sunmadılar. Tanınacak Filistin devletinin, Batı Şeria'nın %10'unda mı kurulacak yoksa 1967'de işgal edilen Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'nin tamamını kapsayan egemen bir devlet mi olacak soruları halen belirsizliğini koruyor. Bu belirsizlik, tanımanın gerçek bir egemenlikten ziyade sembolik bir jest olacağı kuşkusunu güçlendiriyor. Dolayısıyla Batılı liderlerin Filistin'i tanıma vaatleri "devlet değil, bir hayalet yönetimi makyajlayıp özgürlük diye sunmak" şeklinde görülebilir. Tanınacağı söylenen ve bu tanıma ile 'Filistin halkının'/ küresel vicdanın yanında olduğu anlatısına sarılan Batılı aktörlerin teklif edilen şey; ordusu, sınır kontrolü, kaynakları veya hareket serbestisi olmayan, parçalı topraklar üzerinde İsrail'e tabi bir "sanal devlet"ten ibaret. Yani Filistin halkına egemenlik değil, glorifiye edilmiş bir belediye idaresi vaat ediliyor. Bu durumda Filistin'i tanıma söylemi, Gazze'de devam eden fiili etnik temizlik ve Batı Şeria'daki ilhak girişimleri karşısında Batı vicdanını rahatlatmaya yönelik bir girişimi andırıyor.

Batı'nın samimiyetine dair kuşkuların bir nedeni de yaptırım kartının hâlâ masada olmamasıdır. Avrupa ülkeleri ve ABD, on yıllardır İsrail'in hukuk dışı adımlarına karşı gerçek bir bedel ödetmekten kaçındı.

Örneğin İsrail yıllardır her yıl binlerce yeni yerleşimciyi işgal altındaki Batı Şeria'ya yerleştirerek iki devletli çözümü fiilen imkânsız hale getirirken, AB ülkeleri bunu sözde eleştirip pratikte İsrail'le ticareti ve silah satışlarını sürdürdü. Yine aynı Avrupalı yönetimler, Gazze'de çocukların toplu katliamı karşısında dehşete düştüklerini söyledi fakat İsrail'i bu soykırımdan vazgeçirecek hiçbir yaptırım uygulamayı göze almadı. Şimdi de Filistin'i tanıma beyanları ardı ardına gelirken, İsrail'e silah ambargosu, ekonomik yaptırım, Uluslararası Ceza Mahkemesi süreçleri gibi gerçekten caydırıcı adımlar gündemde değil. Bu durum, Batı başkentlerindeki yeni söylemin samimiyetini gölgede bırakıyor. Nitekim İsrail'e hâlâ bomba ve mühimmat akışı sürerken, kâğıt üzerinde Filistin devletinden söz etmek pek çok gözlemciye ikiyüzlülük olarak görünüyor. Batılı liderler yaşama hakkı olan Filistinlilerin bu haklarını ellerinden alan İsrail'in 'var olma hakkını' hararetle savunarak büyük bir paradoksun içinde olduklarını beyan ediyor.

Filistin'i tanıma tartışmaları Batı siyasetindeki önemli bir dönüşüm eğilimine işaret etmektedir. Özellikle Avrupa'da uzun süredir görülmemiş boyutta bir taban hareketliliği ve bunun siyasete yansımaları söz konusu. Sol tandanslı, insan hakları odaklı partiler ve kamuoyları Filistin yanlısı tutumlarını giderek daha yüksek sesle dile getiriyor. İspanya, İrlanda, Norveç gibi ülkeler 2024 yılında Filistin devletini tanıdı; Belçika, Lüksemburg gibi ülkelerde koalisyonlar içinde Filistin'e yaptırım uygulansın diyen sesler güçlendi. Özellikle İspanya Başbakanı Pedro Sanchez'in, çatışmanın başından itibaren İsrail'i açıkça soykırımla suçlaması, İsrail'e silah taşıyan gemileri İspanya limanlarına sokmaması ve AB içinde İsrail ile Ortaklık Anlaşması'nın askıya alınması için kampanya yürütmesi alışılmadık derecede cesur adımlardı. Nitekim Madrid yönetimi Mayıs 2024'te Norveç ve İrlanda ile birlikte Filistin'i resmen tanıyarak az sayıdaki Batılı ülke arasına katıldı. Keza İrlanda, geleneksel Filistin yanlısı duruşunu daha da ileri taşıyarak, Gazze'deki soykırıma tepeten Filistin'i tanıdığını duyurdu ve Uluslararası Adalet Divanı'nda İsrail'e karşı açılan davaya katıldı. Bu ülkelerde yoğun halk baskısı ve protestoların hükümet politikalarını etkilediği açıktır – öyle ki İsrail yönetimi İrlanda'nın tutumuna misilleme olarak Dublin Büyükelçiliği'ni kapatmıştır.

Buna karşılık, Almanya, İtalya, Hollanda, Yunanistan gibi bazı ülkeler ise hala Filistin devletini tanımayı reddederek çelişkili politikalarını sürdürmektedir. Almanya özellikle dikkat çekici bir örnek: Holokost'un tarihi sorumluluğu nedeniyle İsrail'i koşulsuz desteklemeyi etik bir zorunluluk sayan Alman siyasetinde bile çatlaklar oluşmaya başladı. Bir yanda Almanya'daki sağ hükümet, İsrail'e diplomatik, ekonomik ve askeri desteği sürdürüp Gazze'deki katliamların ortağı olmayı adeta devlet politikası sayıyor; diğer yanda ise toplumun ve siyaset dünyasının önemli bir kesimi Almanya'nın uluslararası hukuka ve insan haklarına karşı da sorumluluğu olduğunu haykırıyor. Alman polisinin Filistin yanlısı barış gösterilerine sert

müdahaleleri ülke içinde infial yaratırken, sembolik olarak havadan birkaç yardım paketini Gazze'ye atmak Almanya'nın suç ortaklığını gizlemeye yetmiyor. Temmuz 2025'te Fransa ve İngiltere öncülüğünde 25 Batılı ülkenin imzaladığı İsrail'i kınayan deklarasyona Almanya'nın imza atmaması ciddi eleştirilere yol açtı; şimdi de Fransa'nın Filistin'i tanıma kararı Berlin üzerinde benzer bir baskı kurmuş durumda. Koalisyon ortağı SPD'nin ve muhalefetin önemli bir kısmının, Almanya'nın İsrail'e silah satışını durdurmasını ve AB içinde İsrail'e karşı sert adımlara engel olmamasını talep ettiği bildiriliyor.

Bu tablo, Batı'da siyasi fay hatlarının İsrail sorunda yeniden şekillendiğini gösteriyor. Bir tarafta, vicdani diplomasiyi önceleyen ve Filistin halkının haklarını savunmayı dış politik ilkeleriyle daha çok bağdaştıran bir blok güçleniyor. Bu blok, baskı altındaki hükümetleri en azından sembolik de olsa adım atmaya zorluyor. Diğer tarafta ise statükocu ve İsrail'i her koşulda desteklemeye alışmış kesimlerin direnci sürüyor. Sonuçta Macron ve Starmer gibi liderlerin Filistin'i tanıma hamleleri, bu yeni dengelerin bir yansıması olarak okunabilir. Kamuoyu baskısı olmasa muhtemelen gündeme gelmeyecek bu kararlar, Batı'da vicdanların tamamen susturulamadığına dair bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Fransa ve İngiltere'nin (ve muhtemelen yakında Kanada gibi diğer bazı Batılı ülkelerin) Filistin'i tanıma yönündeki açıklamaları, tarihte uzun süre tek taraflı olarak İsrail'den yana tavır alan Batı siyasetinde

önemli bir sembolik kırılmadır.

İsrail hükümetinin bu açıklamalara gösterdiği sert tepki – örneğin Netanyahu'nun Macron'u "terörü ödüllendirmekle" suçlaması veya Dışişleri Bakanı Israel Katz'ın bu kararı "rezalet" diye nitelemesi – bu adımların Tel Aviv'de ciddi bir endişe yarattığını ortaya koyuyor. Gerçekten de İsrail'in bugüne dek işgal altında tuttuğu toprakları ilhak etme ve Filistin devletini tamamen engelleme stratejisi, Batı'nın koşulsuz desteğine dayanıyordu. Bu destek duvarında oluşacak küçücük bir çatlak bile, İsrail'in yayılmacı emelleri açısından büyük bir risk teşkil ediyor.

Batılı ülkelerin desteğinden örülü Siyonizm duvarında bir çatlak oluşursa, İsrail'i mümkün kılan bütün duvar çökebilir, bundan ötürü İsrail ciddi bir telaş içerisinde. Dolayısıyla, Filistin'i tanıma açıklamaları İsrail için salt diplomatik sembolizm değil, derin bir stratejik tehdit anlamına geliyor; zira uluslararası meşruiyet zemini kaymaya başlarsa, işgal ve apartheidden oluşan düzeninin sürdürülemez hale gelmesinden korkuyorlar. Öte yandan, Filistin'i tanıma kararlarının tek başına İsrail sorununu çözemeyeceği de açıktır.

Zira ortada tanınmayı bekleyen fiili bir Filistin devleti değil, parçalanmış topraklar ve kuşatma altında bir halk var.

İsrail, Batı Şeria'da ve Doğu Kudüs'te genişleme politikalarından vazgeçmediği, Gazze'de abluka ve saldırganlığı sonlandırmadığı sürece, kâğıt üzerindeki tanıma Filistinlilere somut bir fayda getirme olasılığı oldukça düşük.

Dimaşk Selçuklu Melikliği (1095-1104)

YAZAR: ALİ SEVİM

1077/78 yılında kardeşi Sultan Melikşah tarafından fetihleri tamamlaması için Suriye ve Filistin'e atanan Tacüddeve Tutuş, Arap Mirdas oğulları ailesinin elinde bulunan Haleb bölgesine egemen olmak amacıyla, büyük çabalar göstermişse de Büyük Selçuklu İmparatorluğu vasallarından Musul Ukayloğulları beyliği emîri Şerefüddeve Müslim'in kendi aleyhine, Kuzey Suriye'deki öteki Arap unsurlarıyla birlikte harekete geçmesi sonucunda başarı kazanamamıştır. Bu sırada, Orta - Suriye ile Filistin'in yönetimini Büyük Selçuklu imparatorluğu adına elinde tutan emir Atsız, başkent Dimaşk'ta bir Mısır Fatimî ordusu tarafından kuşatılıp sıkıştırılıyordu. Fatimî baskısına karşı koymada güçlük çeken Atsız, Haleb bölgesinde bulunan Tutuş'u yardıma çağırırdı. Tutuş'un bu çağrıya uyarak ivedilikle Dimaşk'a gelmesi üzerine, Fatimî ordusu Mısır'a geri dönmek zorunda kaldı. Dimaşk'a giren Tutuş, kendisine karşı birtakım olumsuz eylemlere girişmesi sonucunda, emîr Atsız'ı yayının kirişi ile boğdurmak suretiyle öldürmüştür. Böylece o, Atsız'ın egemen olduğu Kudüs, Dimaşk, Akkâ, Sur, Trablusşam, Yafa, Ariş, Taberiyye gibi birçok Suriye ve Filistin kent ve yörelerinin yönetimini kolaylıkla elinde toplayarak Suriye ve Filistin Selçuklu Meliki olmuştu. Buna karşın başkenti Musul olmak üzere, Kuzey - Suriye'ye de yayılmakta olan Müslim ile egemenlik çatışması yapmak zorunda kalmıştı. Tutuş, bu çatışmada birçok Arap göçebe kabilelerine hükümrân olan Müslim'e karşı tam anlamıyla bir başarı kazanamamış ve dolayısıyla egemenlik alanını Haleb bölgesine değin uzatamamıştır. Tutuş-Müslim siyasal çekişmesinin sürmekte olduğu sıralarda, Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleyman-Şah, çağrı üzerine, Bizans egemenliğinde bulunan Antakya'yı feth ederek Haleb kapılarına dayanmıştı. Bu durum, Suriye egemenliği için sürüp giden söz konusu çatışmayı daha da kritik bir hale sokmuştur. Yani Süleyman-Şah'ın Kuzey-Suriye'ye girişi, Tutuş'tan daha çok, Haleb'e egemen olarak Antakya'dan yıllık vergi almakta olan Müslim'i kuşkulandırdığı için, bu Arap emîri, Süleyman-Şah'ın ilerleyişini durdurmak amacıyla harekete geçmek gereğini duymuştur. Sonunda her iki taraf arasında Amik ovasında Kurzâhil yakınlarında yapılan savaşta (Haziran 1086) Süleyman-Şah yenilmiş ve savaş alanında kalmıştır. Bu sırasında öldürülmüştür. Bu savaşın en önemli sonucu, Müslim'in Mezopotamya'dan başka Suriye ve hatta Filistin'e değin yayılma amacı güden egemenliğinin kesin bir biçimde önüne geçilmiş olmasıdır. Müslim'in böylece ortadan kaldırılmasından sonra Tutuş, egemenlik alanını genişletme yolunda daha

etkili eylemlerde bulunmuşsa da bu kez, Heleb'i birkaç kere sıkıştıran Süleyman-Şah'ı karşısında bulmuştur. Artık kaçınılmaz bir duruma gelen Haleb yakınlarındaki bir savaş sonunda (Haziran 1086) Süleyman-Şah yenilmiş ve savaş alanında kalmıştır. Bu savaş sonunda Tutuş, uzun bir süreden beri arzu ettiği "Kuzey - Suriye'nin biricik hâkimi" durumuna geçmiştir. Fakat bu hal pek uzun sürmedi. Çünkü imparatorluğun vasalları arasında ortaya çıkan Kuzey - Suriye'deki bu buhran ve huzursuzluğa son vermeyi kesinlikle planlaştırmış olan Sultan Melikşah'ın müdahalesi sonucunda Tutuş, yeniden Dimaşk'a çekilmek zorunda kalmıştır. Melikşah, Kuzey Suriye'yi, yeniden herhangi bir buhranın ortaya çıkmaması için, beraberinde bulunan devletin deneyimli ve işbilir emîrlerinden Ak Sungur'u Haleb'e, Yağı-Sıyan'ı Antakya'ya ve Bozan'ı da Urfa'ya vali atamak suretiyle, adigeçen bölgeyi doğrudan doğruya Büyük Selçuklu imparatorluğunun yönetimine bağlamıştır. Böylece, Suriye ülkesi, Tutuş'un egemenliğinde bulunan Orta Suriye (Filistin'le birlikte) ile, yönetimi Büyük Selçuklu imparatorluğuna bağlanan Kuzey - Suriye olmak üzere, iki yönetim bölümüne ayrılmış oldu. Genel olarak Suriye ve Filistin'de Selçuklu egemenliğinin kurulmuş olduğu 1089 yılında Mısır - Fatimîleri, bu iki ülkeyi geri alma harekâtına giriştiler. Yetenekli Fatimî veziri Bedrülcemalî, Nasruddevle el- Cüyûşî kumandasında gönderdiği oldukça kalabalık bir ordu, kısa zamanda Sur, Sayda, Cübeyl, Baalbek kent ve kalelerini işgal etmiş ve Suriye Selçuklu başkenti Dimaşk'ı da kuşatıp sıkıştırmaya başlamıştır. İşgal edilen şehirlere derhal Fatimî valileri atandıktan başka camilerde de şii hutbesi okutulmaya başlanmıştır. Fatimîlerin bu askerî harekâtı ve işgalleri üzerine Tutuş, emîr Ak-Sungur, Yağı-Sıyan ve Bozan ile birlikte Fatimîlerin eline geçen kent ve kaleleri kurtarma yolunda karşı harekâta girişmişse de Ak-Sungur ile anlaşmazlığa düşmesi nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine (25 Kasım 1092), Büyük Selçuklu imparatorluğunda ciddi buhranlar ortaya çıkmış ve dolayısıyla bunun etkileri Suriye Selçuklu devletinde de kendini göstermiştir. Şöyleki: Tutuş, Büyük Selçuklu devleti sultanı olmak için büyük çabalar harcadı.

O, egemenliği altında bulunan ve fakat Fatımîlerin eline geçen bir kısım kent ve yörelerinin kurtarılmasına girişmeyerek saltanat iddiasıyla harekete geçti. Kısa zamanda Kuzey Suriye, Musul, Elcezire, Diyarbekir, Azerbeycan şehir ve bölgelerini egemenliği altına almayı başardı. Fakat beraberinde bulunan emir Ak-Sungur ve Bozan, saltanatın öteki iddiacısı Berkyaruk'un hizmetine girdiler. Bu iki işbilir emîrin askerleriyle birlikte kendi saflarından ayrılması üzerine, saltanat mücadelesini sürdürmede kendini güçsüz bulan Tutuş, Suriye'ye dönüp ordusunu takviye ettikten sonra Haleb ve Urfa' bu kez Berkyaruk adına yönetime başlayan Ak-Sungur ve Bozan'ı bir savaş sonunda (Mayıs 1094) ağır bir yenilgiye uğratarak her ikisini de öldürdükten sonra yeniden Diyarbekir üzerinden Azerbaycan'a yöneldi. Vefat eden Sultan Melikşah'ın karısı Celâliye Terken Hatun ile işbirliği yapan Tutuş, Rey ve Hemedan'ı işgal etti. Fakat öte yandan devletin ileri gelen emirleri tarafından Sultan olarak tanınan yeğeni Berkyaruk ile Rey yakınlarında Taşlı köyünde yaptığı savaşta (26/Şubat 1095) yenilmiş ve savaş alanında öldürülmüştür. Tutuş'un ölümünden sonra Suriye'de, oğulları Rıdvan ve Dukak tarafından, birisi Haleb'de, ötekisi de Dımaşk'ta olmak üzere iki Selçuklu Melikliği kurulmuştur. Biz bu yazımızda Dukak tarafından kurulan Dımaşk Selçuklu Melikliğini incelemeye çalışacağız.

MELİKLİĞİN KURULUŞU

Suriye Selçuklu meliki Tacüddevele Tutuş, Süleyman-Şah'ın ölümüyle sonuçlanan savaşa girişmesi ve bir buhrana neden olması dolayısıyla kendisine son derece kızgın bulunan kardeşi Sultan Melikşah'ın gönlünü alıp yeniden teveccühünü kazanmak amacıyla olsa gerek, oğlu Ebû Nasr Şemsü'l-mülük Dukak'ı, ikinci kez hilâfet başkenti Bağdadı ziyaret etmekte olan (1092 sonları) sultana göndermiş ve onun kızlarından birisiyle nişanlamıştı. Fakat bir süre sonra sultanın Bağdadda ölümü üzerine¹, Dukak, sultanın karısı Terken Hatun ve oğlu Mahmud ile birlikte imparatorluk başkenti İsfahan'a gitmişti. Daha sonra gizlice Terken Hatun'dan ayrılan genç Dukak, Selçuklu saltanatının kuvvetli müddeisi Berkyaruk'a gelerek onun hizmetine girmişse de saltanat sorunu babasıyla hasım duruma düşmesi dolayısıyla ondan da ayrılarak babasına katılmış ve Rey savaşında babasının yanında yer almıştır 2. Fakat savaşta Tutuş'un yenilip öldürülmesi üzerine Dukak, babasının memlûk emirlerinden Ay-Tigin el-Halebî ve bir askerî birlikle savaş alanından sağ-salim uzaklaşarak Diyarbekir üzerinden Haleb'e gelmeyi başardı. Bu sırada, ağabeyi Fahrü'l-mülük Rıdvan, babasının çağrısı üzerine, bir orduyla birlikte savaşa katılmak için Dımaşk'tan hareketle Haleb yoluyla Fırat ırmağı üzerindeki Ane kasabasına geldiği zaman, babasının bozgunu ve öldürüldüğü haberini alınca ivedilikle Haleb'e gelip hiç bir muhalefetle karşılaşmadan babasının yerine Suriye ve Filistin Selçuklu Meliki olmuş bulunuyordu³. Genç Dukak, Rıdvan'ın yanında ve koruması altında Haleb'de oturmaya başladı. Fakat çok geçmeden, Dımaşk'ta kale ve kenti Tutuş adına nâip

sıfatıyla hâlâ elinde bulunduran Hadim Sav-Tigin tarafından, gelip babasının yerine yönetimi ele almak üzere, davet edilmesi sonucunda, Haleb'den büyük bir gizlilik içinde ayrılmış ve gece, gündüz yol almak suretiyle Dımaşk'a hareket etmiştir. Kardeşinin bu anlamlı kaçışını haber almakta gerçekten geç kalmış bulunan melik Rıdvan, onu yakalatmak amacıyla arkasından bir kaç atlı göndermişse de Dukak'ı ele geçirmek mümkün olmamıştır. Öte yandan Dımaşk'a ulaşan Dukak, Hâdim Sav-Tigin tarafından karşılanmış ve bütün askerî birlik ve kumandanlarının onayı ile babasının yerine Dımaşk tahtına oturmuştur. Kaynaklarda açıklık ve kesinlik yoksa da emîr Sav-Tigin'in, melikliğin bütün işlerini yönetme yetkisine tek başına sahip olduğunda hiç kuşku olmadığı kanısındayız. Ayrıca Dımaşk'ta şihne (askerî vali) olarak Sâlâr Hısnüddevele Bahtiyar ve yerli muhafız (ahdas) komutanı olarak da Eminüddevele Ebu'l-Muhammed b. es-Sufi bulunuyorlardı. Böylece Rıdvan tarafından kurulan Haleb'den başka Dımaşk'ta da yeni bir Selçuklu Melikliği kurulmuş oldu. Görüldüğü üzere, Tacüddevele Tutuş tarafından Suriye ve Filistin'de kurulan Selçuklu devleti, onun ölümünden sonra, başkentleri Haleb ve Dımaşk'ta olmak üzere, iki kol halinde devam edecektir. Bununla birlikte büyük evlâd olarak Melik Rıdvan, kardeşi Dukak'ın, devletin eski başkentinde kurduğu melikliği tanımayarak, başta Suriye ve Filistin olmak üzere, babasının egemen olduğu bütün memleketleri yalnız kendi yönetimi altında görme planlarını uygulamak için birçok kez askerî ve siyasal girişimlerde bulunmuş ise de hiç birisinde başarılı bir sonuca ulaşamamıştır.

Melik Dukak'ın Dımaşk'ta tahta geçmesi ve burada bir Selçuklu Melikliğini kurmasından çok geçmeden sonra Mu'temedüddevele Zahirü'd-din Ebû Mansur Tuğ-Tigin b. Abdullah'ın Dukak'ın hizmetine girdiğini görüyoruz. Emîr Tuğ-Tigin, genç yaşlarında Tutuş'un hizmetine girerek yeteneği, doğruluğu, sadakati, iyi yöneticiliği, adaleti ve iyi davranışları sayesinde, onun ileri gelen büyük emirleri arasına girmeyi başarmış ve İspehsâlâr ünvanına sahip olmuştur. Hatta Tuğ-Tigin, Tutuş'un son derecede güven ve takdirini kazanması dolayısıyla, onun yokluğu sırasında Dımaşk'ta nâiblik görevini bile yürütmüştür. Onun her yönüyle değerli ve deneyim sahibi bir emîr olması nedeniyle Tutuş, onu, 486 ortalarında (1093) Meyyafarikin (Silvan) valiliğine atayarak oğlu Dukak'ın atabegî yapmıştır. Tutuş'un saltanat çatışmasının son evresinde Berkyaruk ile yaptığı ve yenilip öldürülmesiyle sonuçlanan savaşta beraberinde bulunan bazı emirlerle birlikte Tuğ-Tigin de tutsak alınarak hapse atılmıştı. Fakat çok geçmeden Tuğ-Tigin, emîr Ada-büddevele Abak, Yağı-Sıyan ve öteki ilerigelen emirlerle, daha önce Tutuş tarafından tutsak alınarak Haleb kalesine hapse atılan emîr Gür-Boğa ve kardeşi Altun-Taş'ın Melik Rıdvan tarafından serbest bırakılmasına karşılık Sultan Berkyaruk'un buyruğu ile salıverilmeleri üzerine, Suriye'ye gelmişlerdir (Şaban 488=Ağustos/Eylül 1095). Atabek Tuğ-Tigin, doğal olarak Haleb meliki Rıdvan'ın hizmetine girmeyerek esasen

atabeği bulunduğu ve Dımaşk'ta ayrı bir Selçuklu Melikliği kuran Dukak'ın yanına gelip hizmetine girmeyi yeğlemiştir. Tuğ-Tigin, başta melik Dukak olmak üzere, Dımaşk'ta kent şihnesi Hısnüddeve Bah-tiyar ve melikliğın ileri gelen askerî ve sivil erkânı tarafından sevgi ve saygıyla karşılanmıştır. Atabeği Tuğ-Tigin'in tutsaklıktan kurtulup sağ salim gelişine sonderecede sevinen melik Dukak, melikliğın bütün işlerinin yönetimini ona teslimde hiç bir duraksama ve sakınca görmedi. Böylece, daha önce kendisine aynı görev verilen Sav-Tigin de ikinci planda bırakılmış oldu. Bununla birlikte çok geçmeden, Tutuş'un nâibi sıfatıyla Dımaşk ve kalesinin korunması görevini yürüten ve onun ölümünden sonra da Dukak'ın Dımaşk Selçuklu melikliği tahtına geçmesinde birinci derecede rol oynayan ve Tuğ-Tigin'in gelmesiyle ikinci plana itilen Sav-Tigin'in yönetimde herhangi bir olumsuz eylemlere girişmesini önlemek amacıyla olsa gerek, bertaraf edilmesi planlanmıştır. Melik Dukak, atabeği Tuğ-Tigin ve melikliğın öteki ilerigelen askerî ve sivil erkânının birlikte verdikleri karar uyarınca Sav-Tigin öldürölmek suretiyle bertaraf edilmiştir. Böylece Tuğ-Tigin, melikliğın bütün işlerinin yönetimini tek elinde toplamış ve ayrıca Melik Rıdvan'ın atabeği Cenahüddeve Hüseyin'in Rıdvan'ın annesiyle evlendiği gibi, Melik Dukak'ın dul annesi Safvetülmölk Hatun ile de evlenerek iktidarını akrabalık yoluyla daha da kuvvetlendirmeyi başarmıştır. Böylece Haleb ve Dımaşk Selçuklu melikliklerinin yönetimleri, atabeklerin ellerinde toplanmış ve aşağı yukarı birbirine benzer birer yönetim biçimi kurulmuştur. Tuğ-Tigin'in Dımaşk Selçuklu Melikliğının yönetimini eline almasından çok geçmeden (1095) saltanat çatışmasında Tutuş'a daima sadık kalıp ondan hiç ayrılmamış olan Antakya valisi Yağı-Sıyan, Rıdvan tarafından övey babası Cenahüddeve'nin tam yetki ile Haleb işlerini yönetmeye atanmasına karşı çıkmış ve özellikle Rıdvan'ın Urfa kuşatmasından sonra Cenahüddeve ile olan anlaşmazlığı çok gergin bir duruma gelmişti. Kuşkusuz Cenahüddeve'nin etkisiyle melik Rıdvan'ın Haleb Melikliğindeki ıkta alanları oldukça daraltılan emîr Yağı-Sıyan, vezaretten azledilen Ebu'l-Kasım el-Hârezmî ile birlikte önce Antakya'ya, daha sonra da Dımaşk'a giderek Rıdvan karşı Dukak hizmetine girmiş ve hattâ Tutuş'un Haleb veziri Ebu'l-Kasım'ı bu kez Dukak'ın vezirliğine atamasını sağlamıştır. Tutuş'un değerli ve işbilir emîrlerinden olan ve Antakya'yı elinde bulunduran Yağı-Sıyan'ın melik Dukak'ın yanında yer alması, Haleb melikliği için ciddi bir durum yaratmış olmalıdır ki, bunun bir sonucu olarak Rıdvan, bu sıralarda Suruç emîri bulunan ve çok sayıda Türkmen kuvvetlerini buyruğu altında tutan Artuk-oğlu Sökmen'i kendi hizmetine almak zorunluluğunu duymuştur.

DUKAK-RIDVAN ÇATIŞMALARI

Melik Rıdvan, babasının ölümünden sonra Tutuş'a bağlı bütün askerî ve mülkî erkânın onay ve yardımlarıyla Haleb'i başkent seçerek orada Suriye ve Filistin Selçuklu Melikliği tahtına oturmuştur.

Fakat öte yandan melikliğın eski başkenti olan Dımaşk'taki Tutuş'un nâibi ve ileri gelen emîrleri, Rıdvan'ın Haleb'e yerleşip babasının yerine melik olmasına pek yandaş görünmüyordu.

Bunun bir sonucu olarak Dımaşk'ta kurulacak melikliğın yönetimini tekelinde tutmayı planlaştırdığını gördüğümüz hâdim Sav-Tigin'in büyük çabalarıyla Dımaşk'ta Selçuklu melikliği kurulmuştu. Daha önce, babasının elinde tuttuğu bütün memleketlerin egemenliğini yalnız kendi uhdesinde toplama amaç ve siyasetini güden melik Rıdvan, kendisinden habersiz olarak kurulan Dımaşk Melikliğine doğal olarak razı olmamış, Elcezire ve Doğu - Anadolu'ya yaptığı gibi, Dımaşk'ı da kendi egemenliğine almak amacıyla, birkaç kez askerî ve siyasal girişimlerde bulunmuştur. Bu cümleden olarak Rıdvan, beraberinde atabeği Cenahüddeve Hüseyin, daha önce hizmetine girdiğini gördüğümüz Artuk-oğlu Sökmen, emîr Vessâb, emîr Adabüddeve Abak gibi kendisine sadık emîrler olduğu halde, ordusuyla birlikte Haleb'den hareketle 1096 yılında, Melik Dukak'ın, atabeği Tuğ-Tigin, emîr Yağı-Sıyan ve Artuk-oğlu İlğazi ile birlikte kentte bulunmadığı bir sırada Dımaşk'ı kuşattı. Fakat Rıdvan, az bir kuvvetle kendisine karşı direnen mahsurlarla yapılan çarpışmalar sırasında, adı belirlenemeyen bir hâcibinin surlardan atılan bir mancınık taşıyla ölümü, ayrıca Dukak ve beraberindeki emîrlerin de kuvvetleriyle birlikte Dımaşk'a yaklaşmakta olduğu haberi üzerine, kuşatmadan vazgeçerek Haleb'e dönmüştür. Dımaşk'ı kesinlikle Haleb melikliğine bağlamak isteyen melik Rıdvan, sözkonusu bu başarısız kuşatma harekâtından sonra Aralık/Ocak 1096 tarihinden Dımaşk üzerine ikinci kez sefer hazırlıklarına başladı. Fakat melik Dukak'ın hizmetinde ve dolayısıyla müttefiki durumunda bulunan ve Rıdvan'ın bütün eylemlerini yakından izlediği anlaşılan Antakya valisi Yağı-Sıyan, kuvvetleriyle birlikte ivedilikle Dımaşk'a gidip durumu Dukak'a bildirdi. Bunun üzerine Dukak ve Tuğ-Tigin, daha henüz Rıdvan gelmeden kentte geniş savunma önlemleri almıştır. Öte yandan kuvvetleriyle birlikte Dımaşk önlerine gelen Rıdvan, kent surlarının sağlam ve dayanıklı oluşundan başka, Yağı-Sıyan'ın da kardeşine katılması dolayısıyla kenti kuşatma cesaretini dahi gösterememiştir. O, biraz önce Fatımîler tarafından ele geçirilen Kudüs'ü geri almak için giriştiği ilk askerî harekâtının başarısızlığa uğraması üzerine, Haleb'e dönmeye karar verdi. Bu arada Dukak, Tuğ-Tigin ve Yağı-Sıyan, Dımaşk melikliğine ait toprakları yağma eden Haleb kuvvetlerini yakından izleyerek Rıdvan ve kuvvetlerini sür'atle Haleb'e dönmek zorunda bırakmışlardır. Yukarıda görüldüğü üzere, babasının kurup geliştirdiği Suriye ve Filistin Selçuklu Melikliğinin bütün egemenliğini kendi üzerinde toplamayı siyasal amaç edinen Rıdvan, hasımları durumunda bulunan kardeşi Dımaşk meliki Dukak ile onun müttefiki ve Haleb melikliğinin yakın komşusu olan Antakya valisi Yağı-Sıyan'a karşı birkaç kez askerî harekâta girişmiş, başarılı Antakya saldırıları yanında, Dımaşk'a karşı belirli bir üstünlük ve zafer

kazanamamıştı. Bununla birlikte Rıdvan, bu kez, önce yakın hasmı Yağı-Sıyan'ın yönetimindeki Antakya'yı istilâ ve feth edip daha sonra da zayıf duruma düşeceğini umduğu Dımaşk üzerine baskıların sürdürmek niyetinde idi. Bu amaçla o, Antakya üzerine saldırı hazırlıklarına başladı. İşte bu sırada Rıdvan'ın bütün hareketlerini yakından izlediğinde hiç kuşku olmayan emîr Yağı-Sıyan'ın, hizmetinde bulunduğu ve bu itibarla müttefiki durumunda olan melik Dukak katında girişimlerde bulunması sonucunda olsa gerek, Dukak'ın savunmayı bırakıp Haleb melikliğine karşı saldırı durumuna geçtiğini görmekteyiz. Melik Dukak, beraberinde Tuğ-Tigin, İspehbud Sabave ve çok geçmeden de doğal olarak kuvvetleriyle kendilerine katılan Yağı-Sıyan ile birlikte harekete geçerek Haleb melikliğine ait topraklara saldırıya geçtiler.

Bunun üzerine melik Rıdvan, beraberinde, veziri Cenahüddevle, Artuk-oğlu Sökmen ve bu arada yardımını sağladığı Sümeysat emiri İlgazi-oğlu Süleyman olduğu halde, kalabalık bir orduyla harekete geçerek Dımaşk melikliği kuvvetlerini 22 Mart 1097 tarihinde Kinnesrin'de karşıladı. Yapılan savaş sonunda Dukak'ın kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğrayarak Dımaşk'a çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Rıdvan, Dımaşk melikliği üzerinde tam bir üstünlük kazandığı gibi, yakın komşusu ve hasmı emîr Yağı-Sıyan'ı da etkisiz bir durumu getirmeyi başarmış oldu.

MELİK DUKAK'IN ANTAKYA'YA YARDIM SEFERİ

Haçlıların Urfa'yı işgal ile burada bir kontluk kurmalarından (10 Mart 1098) sonra Antakya'ya yürümeleri üzerine, kent valisi emîr Yağı-Sıyan, başta metbûu Büyük Selçuklu devleti sultanı Berkyaruk olmak üzere, Elcezire ve Suriye'deki Selçuklu vasalı melik ve emîrlere, Antakya'ya yardıma gelmelerini bildirdi. Bu cümleden olarak kendisine de yardım çağrısı gelen Dukak, kuvvetleriyle birlikte, beraberinde atabeği Tuğ-Tigin ve bazı kumandanlar olduğu halde, Dımaşk'tan hareket etti. Melik Dukak, beraberinde Yağı-Sıyan'ın oğlu Şemsüddevle olduğu halde, Humus'ta kuvvetleriyle kendilerine katılan ve melik Rıdvan'ın hizmetinden ayrılarak burada küçük bir beylik kuran Cenahüddevle ile birlikte hareketle Antakya'ya gitmek üzere, Şeyzer yakınlarına gelip konakladılar. Dukak ve beraberindeki kuvvetler, biraz önce el - Bâre'yi ele geçirmiş olan Haçlıların bir kısım kuvvetleri üzerine ani bir saldırıya geçerek onları geri çekilmek zorunda bıraktılar (Muharrem 491=Aralık/Ocak 1097/98). Fakat yöresel olarak kazanılan bu başarıdan çok geçmeden Dukak, Tuğ Tigin ve Cenahüddevle, asıl Haçlı kuvvetlerinin sayıca kendilerinden çok fazla olmaları nedeniyle, el-Bâre yörelerinden çekilmek zorunda kalmışlardır. Haçlıların Antakya'yı kuşatmaya girişimleri üzerine kent valisi Yağı-Sıyan'ın da başvurusu sonucunda sultan, Berkyaruk'un buyruğu ile Haçlılara karşı düzenlenecek bir mücadele için başkumandan atanan imparatorluğun Musul valisi emîr Gür-Boğa, bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra Urfa'yı Haçlı kontluğundan geri almak amacıyla harekete geçti. Sultanın çağrısı

gereğince cihat seferine katılacak olan Elcezire ve Suriye emîr ve melikleri ise asıl Gür-Boğa'nın kuvvetlerine Mercü Dâbık'ta katılacaklardı. Bu cümleden olarak melik Dukak ve atabeği Tuğ-Tigin, Dımaşk kuvvetleriyle hareket etmiş, daha sonra kendilerine, Humus emîri Cenahüddevle, melik Rıdvan'dan ayrılıp Dukak'ın hizmetine henüz giren Artuk-oğlu Sökmen ve beraberinde bir kısım Arap askeri olduğu halde, eski Haleb hükümdar ailesi Mirdas-oğullarından Vessâb katılmışlardır; ancak melik Rıdvan, bu sefere katılmayıp bir miktar kuvvet göndermekle yetinmiştir. Melik Dukak'ın başında bulunduğu kuvvetler, Tellü Mennes'e geldikleri zaman kent halkının Haçlılara mektup göndererek onları Suriye'ye yürümeleri hususunda teşvik ettikleri ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine kente karşı tedib harekâtına girilerek şiddetle kuşatılmaya başlandı. Fakat çok geçmeden Dukak, savunma savaşı yapmayan halka ceza olarak belli bir miktar kesim kestirmiş, ancak bir kısmı sonradan ödenmesi kararlaştırılan para için rehinelere alınmıştır. Dukak bunları Dımaşk'a göndermiştir. Tellü Mennes'in tedib harekâtından sonra Suriye ordusu, kuzey yönünde yoluna devam ederek Mercü Dabık'a gelmiş ve bu sıralarda başarısız Urfa kuşatmasını bırakıp buraya gelen Gür-Boğa'nın ordusuyla birleşerek (Mayıs 1098 sonu) Antakya yönüne hareket etmişlerdir. Selçuklu ordusu 9 Haziran 1098 tarihinde Antakya önlerine geldiği zaman iç - kale dışında kent, Haçlılar tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Gür-Boğa, bir yandan Haçlıları kuşatırken, bir yandan da içkalede hâla direnen Yağı-Sıyan'ın oğlu Şemsüddevle'ye yardımcı birlikler göndermiştir. Böylece iki yönden savaşmak zorunda bırakılan ve kent içinde sıkışıp kalan Haçlılar, gerçekten ciddi ve tehlikeli bir durumu düşmüşlerdi. Antakya'nın dağ yönünde konaklayan Selçuklu ordusu, emîr ve kumandanların tavsiyesi üzerine, ovaya inerek orada karargâhlarını kurmuşlar ve kuşatmayı bu kez bu yönden sürdürmeye başlamışlardır. Fakat bütün bunlara karşın Selçuklu ordusunda tam bir birlik ve ahengin mevcut olduğu söylenemez. Selçuklu ordusunun başkumandanlık görevini yürüten Gür-Boğa, savaşı Antakya ovasında yapmak üzere Haçlıların kent dışına çıkmalarına izin vermesi sonucunda, bu nedenle, kendisine kırın ve küskün kumandanlarla birlikte yaptığı meydan savaşında kesin bir yenilgiye uğramaktan kurtulamamıştır.

Melik Dukak savaşı sürdürmeyen öteki emîrlere gibi, Sökmen ve Cenahüddevle ile birlikte kuvvetlerinin başında olduğu halde, hiç bir çarpışmaya girmeden savaş alanını terk edip Dımaşk'a dönmüştür. Böylece Dukak'ın Haçlılara karşı giriştiği Antakya harekâtı da başarılı olmadan sona ermiş oldu.

DUKAK'IN DİYARBEKİR SEFERİ

Daha önce değinildiği üzere, Tacüddevle Tutuş, sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Berkyaruk'a karşı saltanat mücadelesine başladığı sıralarda, Kuzey - Suriye ve Musul bölgelerini itaat altına aldıktan sonra Diyarbekir bölgesine gelerek burasını da egemenliğine almış,

Meyyafarikin'i, bölgeye vali olarak atadığı oğlu Dukak'a atabek yaptığı Tuğ-Tigin'e ıkta etmişti. Fakat Rey savaşında tutsak alınıp hapse atılan, daha sonra salıverilen Tuğ-Tigin, Meyyafarikin'e emir Şemsüdevle Altaş'ı olarak bıraktıktan sonra Dımaşk'a gelip Dukak'ın hizmetine girmişti. Tuğ-Tigin'in buradan ayrılmasından sonra Diyarbekir bölgesi, Büyük Selçuklu imparatorluğuna tabi olan çeşitli Türk emirlerinin, Altaş Meyyafarikin'de, Sadr Amid de, Şahrüh Hâni ve Erzen'de, Kızıl – Arslan Siirt ve Behmurdda, Türmen Musa Hisnu Keyfa (Hasankeyf)' da ve Yel-Tigin Bitlis'de olmak üzere, yönetimleri altına geçmiştir.

Tutuş'un ölümünden sonra oğlu Rıdvan, babasının egemen olduğu memleketlere kendisinin de egemen olması yolunda birçok kez girişimlerde bulunmuş, bu cümleden olarak Diyarbekir bölgesine de bir sefer düzenlemiş ise de başarılı olamamıştır. Bu kez melik Dukak, babası zamanında genel vali sıfatıyla bir süre yönetimini elinde tuttuğu Diyarbekir bölgesinin yeni emirlerinin kendisine itaatını sağlamak amacıyla, 493 (1099/1100) yılında, beraberinde veziri Dovinli Muhammed el-Acemî olduğu halde, bir miktar kuvvetle Dımaşk'tan çıkarak Haleb melikliğinin topraklarına girmemek ve dolayısıyla ağabeyisi Rıdvan'ın herhangi bir saldırıya uğramamak düşüncesiyle, bütün Suriye çölünü geçerek Rahbe'ye erişti. O, buradan Diyarbekir bölgesine yönelip daha önce nâib olarak atanmış olan Altaş'ın yönetimindeki Meyyafarikin'e geldi. Çok geçmeden Diyarbekir bölgesinin bütün emirleri, katına gelerek itaat ve bağlılıklarını arz ettiler. Bu sıralarda melik Dukak, emir Altaş'ın muhtesiblik, daha sonra da vezaret makamına getirdiği ve çeşitli görevleri dolayısıyla halkın mal ve paralarına elkoyan ve hattâ zulmü, onların oturdukları evleri yıkmaya kadar götüren kadı Ebû Bekir b. Sadaka'yı tutuklattı. Fakat çok geçmeden o, vezirliği sırasında kendisini tutuklatıp mal ve parasına elkoyarak çeşitli kötülükler yaptığı Ebû Abdullah b. Muşek tarafından satın alınmış ve onu, kendisinin ve halkın öcünü almak için öldürdükten sonra evine bitişik İbn Muşek hamamının külhanına gömdürmüştür. Melik Dukak, ayrıca kadı Ebû Bekir ile işbirliği yaptığı anlaşılan İbn Halil eş-Şemsâr, İbn Sukre ve İbnü'l-Kerhî adlı kimseleri de tutuklatıp bütün mal ve paralarına elkoydurmuştur. Dukak, Diyarbekir bölgesindeki egemenliğini böylece pekiştirdikten sonra Dımaşk'a dönmüştür.

DUKAK'IN HAÇLILARLA MÜCADELELERİ A) TANCRED İLE ÇATIŞMASI

Haçlılar Urfa, Antakya ve Kudüs'te birer devlet kurmayı başardıktan sonra egemenlik alanlarını Müslümanlar aleyhine genişletmek amacıyla Suriye ve Filistin'de sürekli olarak askeri hareketler düzenlemekte idiler. Bu cümleden olarak Kudüs kralı Godefroy de Bouillon ve Taberiyye prensi Tancred, Taberiyye gölünün doğu tarafında bulunan zengin ve verimli el – Belka bölgesindeki Sevad topraklarına istilâ ve işgal etmek ve böylece bu bölge (özellikle Ceylan ve Havrân) mallarını Filistin limanlarına sevk edebileceklerdi. Ayrıca Kral da

sözkonusu bölgeyi krallık sınırları içine almak niyetinde idi. Tancred, Mayıs 1100 başlarında kraldan ayrı olarak hazırladığı kuvvetlerle Sevad üzerinden Cevlân'a dek saldırılarını sürdürme planını uygulayacaktı. Yakın komşusu Haçlıların, memleketi Seveda saldırı hazırlıklarını haber alan Arap emîri, tâbi olduğu melik Dukak'a bir elçi ile başvurup Haçlılara karşı ondan ivedi yardım isteğinde bulundu. Bunun üzerine Dukak, ona 500 atlı gönderdi. Öte yandan Tancred, kralın başında bulunduğu ve askerlerin ihtiyaç maddelerini taşıyan ve önde giden guruptan ayrı olarak 700 atlı ve 1000 yayadan oluşan kuvvetleriyle Sevad topraklarına saldırmış, birçok ganimet ele geçirmiş, yöre halkından kimisini öldürmüş, kimisini de tutsak almıştır. Tancred, bu ganimet ve tutsaklarla asıl Haçlı birliğine ulaşmak üzere, geri dönerken Dukak'ın gönderdiği atlı kuvvetlerin ani bir saldırısına uğramış, yapılan çarpışmalarda Haçlılar oldukça ağır kayıp verdiler. Tancred, karanlıkta, ölüm, ya da tutsaklıktan güçlükle kurtularak gece yarısı krala katılabildi. Durumu böylece öğrenen kral, Dımaşk kuvvetlerinin herhangi bir yeni saldırısına karşı, kuvvetlerini hazırlamıştı. Fakat öte yandan Dımaşk atlı kuvvetleri, bu başarıdan ve Haçlı birliklerini Melikliğe tâbi Sevad yörelerinden uzaklaştırdıktan sonra Dımaşk'a dönmüşlerdi. Fakat kral Godefroy'nın Kudüs'e dönmesine karşılık Taberiyye'ye gidip bir süre kalan Tancred, bu yenilginin öcünü almak amacıyla 600 atı ile Sevad topraklarına hemen her gün yağma akınlarına girişmekten geri kalmadı. Albertus Aquensis'e göre, melik Dukak, bu akınlara son vermesi için Tancred'e, bir miktar altın ve armağanlar karşılığında, barış çağrısında bulundu. Barış konusunda kralın da onayını alan Tancred, cevap olarak Dımaşk'a altı tecrübeli, şövalyeden oluşan bir elçi heyeti göndermiş ve Dukak'a "Ya Dımaşk'ı terk etmesi ya da Hristiyanlığı kabul etmesi önerisinde bulunmuştur. Buna sonderecede kızan Dukak, gelen elçilere, sözkonusu öneriye karşılık olarak, Ya İslâmiyeti kabul, ya da ölümü tercih etmelerini" bildirmiş, ancak İslâmiyete geçen birisi dışında beş, şövalye başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. Beş elçinin böylece öldürülmesini haber alan Tancred, derhal kuvvetlerini toplayıp yeniden Sevad arazisine yürüyerek 14 gün süreyle bölgeyi yağma akınlarına tabi tutmuştur. Memleketinin bu Haçlı istilâsı karşısında melik Dukak'tan hiç bir askerî yardım alamayan Sevad emîri, bu akınları durdurmak amacıyla Taberiyye prensi Tancred'e itaat ederek onun vasalı olmak ve vergi ödemek zorunda kalmıştır.

1. BAUDOUIN'E BASKIN GİRİŞİMİ

Urfa kontu Baudouin, Danişmendli Melik Gazi Gümüş-Tigin Ahmed tarafından tutsak alınmış olan (1100) Antakya prensi Bohémond'u kurtarmak ve Malatya prensi Gabriel'i Danişmendli baskısından kurtarmak amacıyla, onun çağrısı üzerine, çıktığı başarısız seferden Urfa'ya döndüğü zaman Kudüs'ten gelen elçiler, kardeşi Godefroy'nın öldüğünü ve kendisinin krallık tahtına oturmasının kararlaştırıldığını bildirdiler. Bunun üzerine Baudouin, kendi yerine, bu sıralarda Antakya'da

bulunan yeğeni Baudouin du Bourg'u ivedi bir mektupla çağırıp kendi vasalı olarak Urfa kontluğu yönetimine atadıktan sonra 2 Ekim 1100 tarihinde, 200 atlı ve 700 yayadan oluşan bir kuvvetle Antakya üzerinden Kudüs'e hareket etti. Baudouin, genellikle Haçlıların denetiminde, ya da işgalinde bulunan kıyı yolundan Lâzkiye'ye gelmiş, burada iki gün kaldıktan sonra kendisine katılan bir çok Haçlı kuvvetiyle yoluna devam etmiştir. Öte yandan Baudouin'in Kudüs'e gitmekte olduğunu haber alan melik Dukak, bir baskınla onu ele geçirmek için Humus emîri Cenahüddevle ile birlikte kuvvetleriyle Beyrut yönünde harekete geçti. Cebele ve Trablusşam üzerinden yoluna devam eden ve Beyrut'a yaklaşmakta olan Baudouin, Nehrû'l-Kelb boyunca uzanan tarihî dar bir yoldan gelmekte idi.

İşte bu sıralarda Dukak ve Cenahüddevle'nin kuvvetleri, çok güç ve sıkışık duruma düşen ve paniğe kapılan Baudouin ve kafilesine saldırıya geçtiler. Yapılan çarpışmalarda bir çok Haçlı askeri öldürülmüş ise de gece karanlığından istifade ile çekilmeyi başaran Baudouin'i yakalamak mümkün olamamıştır. Böylece tutsaklıktan kurtulan Baudouin, 9 Kasım 1100 tarihinde Kudüs'e gelmiş ve 11 Kasım'da yapılan bir törenle ölen kardeşi Godefroy'nın yerine krallık tahtına oturmuştur. İslâm kaynaklarında bulunmamasına karşın, Albertus Aquensis'te belirtildiğine göre, daha sonra melik Dukak, kral Baudouin'e bir elçi heyeti göndererek bu savaş sırasında tutsak alıp ve Davud burçlarında hapse attığı ve boyunlarını vurdurmak suretiyle öldürmek niyetinde olduğu 45 Selçuklu askerini salıvermesini istemiştir. Kralın bunları ancak para karşılığında teslim edebileceğini bildirmesi üzerine 50 bin Bizans altınının ödenmesi hususunda anlaşma olmuş ve böylece Selçuklu tutsakları da Dımaşk'a gönderilmiştir.

CEBELE OLAYLARI

Lâzkiye'nin güneyinde bulunan Cebele, Doğu - Akdeniz'in sağlam surlara sahip ve alınması güç bir kenti idi. Burası, Trablus emiri Celâlülmülk Ebu'l-Hasen Ali b. Ammar'ı metbû tanıyan İbn Süleyha adıyla tanınan Ebû Muhammed Ubeydullah b. Mansur'un yönetiminde bulunuyordu. Koyu bir ordu yandaşı olan İbn Süleyha, tâbi olduğu İbn Ammar'a isyan ile bağımsızlığını ilân ettikten başka Cebele'de Fatimiler adına okutmakta olduğu şii hutbesini de kaldırarak Bağdad Abbasi halifesi adına sünî hutbesi okutmaya başlamıştır. Bunun üzerine İbn Ammar, melik Dukak'a başvurup onu Cebele'ye yürüyerek Dımaşk Melikliğine katması hususunda ikna etti. Derhal harekete geçen Dukak, beraberinde Tuğ-Tigin olduğu halde, Cebele'ye gelerek kuşatıp sıkıştırmaya başladı ise de başarı sağlayamadı. Hatta kuşatma savaşı sırasında kaleden atılan bir okla Tuğ-Tigin dizinden yaralanmıştı. Nihayet Cebele'yi alamayan Dukak, kuvvetleriyle birlikte Dımaşk'a geri döndü (494=110/1101).

Melik Dukak'ın sözkonusu kuşatmasından sonra Cebele, Suriye ve Filistin kıyı kentlerini, kendilerini güvence altında tutabilmek amacıyla ele geçirmeye çalışan Haçlılar tarafından birkaç kez kuşatılmış, ancak

surlarının dayanıklı ve bu nedenle savunmaya elverişli olması dolayısıyla işgali mümkün olamamıştı. Bununla birlikte artık eski metbû İbn Ammar'dan da yardım alamayan ve gittikçe artan Haçlı baskı ve tehlikesini önleyecek bir güce sahip olmayan İbn Süleyha, Tuğ-Tigin'e bir ulak göndererek Cebele'yi kendisine teslim etmek istediğini, bu nedenle güvenilir birisini göndermesini, buna karşı da kendisini para, hazine ve ailesiyle birlikte bir askerî birliğin koruması altında, Dımaşk'a ve daha sonra da hilâfet başkenti Bağdad'a göndermesi hususunda, melik Dukak katında girişimde bulunmasını bildirdi (Şaban 494= Haziran 1101).

Tuğ-Tigin'in İbn Süleyha'nın bu ilgi çekici önerisini Dımaşk melikliği için olumlu bulmakta ve hatta oğlu Tacülmülk Böriyi göndermek istemekle birlikte, Dukak'ın bu sıralarda Diyarbekir'de bulunması dolayısıyla bu konuda onun onayını almaksızın bir karar verip uygulamak niyetinde olmadığı anlaşılıyor. Fakat 1 Şevval 494 (30 Temmuz 1101) tarihinde Dımaşk'a dönen Dukak, atabeginin Cebele hususundaki kararını uygun bulmuş ve bunun üzerine Tacülmülk Böri, bir miktar kuvvetle Cebele'yi teslim almak için Dımaşk'tan ayrılmıştır. Cebele'yi Böri'ye teslim eden İbn Süleyha, bütün ağırlıklarıyla şehirden ayrılarak Dımaşk'a gelip ikamete başladı. İbn Süleyha'nın bütün bu hareketlerini yakından izlediği anlaşılan İbn Ammar, derhal Dukak'a bir elçi göndererek "İbn Süleyha'nın kendisine teslim edilmesi halinde, onun para ve hazinesinden başka kendisine 300 bin altın vereceğini bildirmiş ise de onunla yaptığı anlaşmaya sadakat ve vefa gösteren Dukak, onun bu önerisini kabul etmeyerek İbn Süleyha'yı, bütün mal varlığı ile yeterli sayıda bir askerî birlik eşliğinde Bağdada göndermiştir. Fakat öte yandan Cebele yönetimini eline alan Böri ve yakınları, halka karşı sonderecede kötü davranışlarda bulunmaya va alışılmamış biçimde haksızlıklar yapmaya başlamışlardır. Bu durum karşısında Cebele halkı, eski metbûları Trablus emiri İbn Ammar'a Böri hakkında şikâyetle bulunarak ondan bir nâib isteyerek kenti derhal teslim edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine İbn Ammar, Cebele'ye ivedilikle bir askerî birlik gönderdi. Halkın yardımıyla şehre kolaylıkla giren bu birlik, yine halkın desteğiyle Böri ile yaptığı savaşı kazandıktan başka onu tutsak da aldılar. Derhal Trablus'a İbn Ammar'ın katına çıkarılan Böri, sonderecede izzet ve ikram gördü. Daha sonra onu Dımaşk'a gönderen İbn Ammar, ayrıca babası Tuğ-Tigin'e bir mektup yazarak "Böri ve arkadaşlarının Cebele'deki kötü eylemlerini" anlatmış ve "kentin Haçlı istilâsına uğramamısını sağlamak amacıyla böyle bir harekete girişmek zorunda kaldığını" bildirmiştir. Böylece yönetimi, kısa bir süre için Dımaşk melikliğine bağlanan Cebele, yeniden Trablus emirliğine geçmiş oldu.

DUKAK'IN İBN AMMAR'A YARDIMI ANTARTUS BOZGUNU

Kudüs'ün işgali ve burada bir Haçlı krallığı kurulmasını izleyen günlerde Raymond de Saint Gilles, Fransa'ya dönüp bir süre sonra kalabalık bir Haçlı ordusuyla

İstanbul üzerinden (1100) Suriye'ye gelmekte iken Eskişehir Ereğli arasında Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıç-Arslan tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldıktan başka, hemen hemen bütün ordusu yok edilmişti. Daha sonra güçlkle Antakya'ya gelen Raymond, burada prens Tancred tarafından hapsedilmiş, fakat Haçlı ilerigelenlerinin aracılığıyla hapisten kurtarıldıktan sonra (1101) Trablus'un kuzeyindeki kıyı kenti Antartus (Tartus, Tortosa)'u işgal etmek suretiyle Trablus'u tehdit eder bir duruma gelmişti. Böylece Haçlı baskı ve tehlikesi altındaki Trablus kenti için ciddi bir durumun ortaya çıktığını gören emir İbn Ammar, hiç vakit kaybetmeksizin melik Dukak ile Humus emir Cenahüdddevle' ye ulaklar göndererek Trablus sınırlarına dayanan Raymond'un herhangi bir saldırısına karşı ivedi yardım isteginde bulundu. Dukak, bu sefere bizzat katılmayıp iki bin kişilik bir kuvvet göndermekle yetinmiştir.

Öte yandan emir Cenahüdddevle Humus'ta bulunmadığı için yerine nâib olarak bıraktığı emî Yâhız Humus kuvvetlerinin başında olarak Trablus yönüne hareket etti. Dimaşk ve Humus birlikleri, Trablus önünde İbn Ammar'ın kuvvetleriyle birleştikten sonra Raymond'u karşılamak üzere, Antartus yönüne hareket ettiler. Öte yandan Müslüman kuvvetlerinin ileri harekâtını haber alan Raymond, beraberindeki üç yüz kişilik bir kuvvetle Antartus yakınlarına gelip kondu ve burada, birliklerini savaş düzenine hazırladı. Müttefik kuvvetleri, Haçlılara karşı üç koldan saldırıya geçtiler. Bunun üzerine Raymond, kuvvetlerini üçe ayırmış, yüz kişilik bir birliği, Trablus kuvvetlerine, yüz kişilik başka bir birliği Dimaşk kuvvetlerine, elli kişilik birliği de Humus askerlerine karşı çıkarmış ve nihayet kendisi de elli kişilik bir kuvvetin başında olarak savaşa başlamıştır. Humus kuvvetlerinin çarpışmaların hemen başlarında bilinmeyen bir nedenle tutunamayıp bozgun halinde dağılmasından çok geçmeden, bu kez Dimaşk birlikleri de aynı biçimde bozguna uğrayıp geri çekildiler. Humus ve Dimaşk askerlerinin bozulup savaştan çekilmeleri üzerine Raymond, bütün kuvvetleriyle direnmeye çalışan Trablus birliklerine karşı saldırıya geçerek onları da kesin bir yenilgiye uğrattı. Müttefik kuvvetler bu savaşta oldukça ağır kayıplar verdiler. Nihayet savaş alanından kaçabilen Trablus, Dimaşk ve Humus kuvvetleri memleketlerine dönmüşlerdir (22 Cumadelâhır 495=13 Nisan 1102). Bu başarı üzerine Raymond, çok geçmeden Doğu Akdeniz'in önemli liman kentlerinden birisi olan Trablus'u kuşatmaya girişecektir.

RAHBE VE HUMUS'UN DIMAŞK MELİKLİĞİNE KATILMASI

Suriye çölünün kuzey - doğusunda ve Fırat ırmağının sağ kıyısında yer alan Rahbe, Büyük Selçuklu imparatorluğunun Musul emiri Gür-Boğa'nın ıktâ bölgesinde bulunmakta idi. Gür-Boğa'nın ölümü (Zülkade 495 = Ağustos/ Eylül 1102) üzerine, sultan Alp-Arslan'ın memlûklerinden ve Gür-Boğa'nın maiyyeti emîrlerinden Kaymaz, kent yönetimini elegeçirmeyi

başarmıştı. Vaktiyle babası Tacüddevle Tutuş'un egemenliğinde bulunan Rahbe'nin emîr Kaymaz'ın eline geçtiğini haber alan ve burasını, hükümranlığı altına alınmasını, kendisi için bir tür hak sayan melik Dukak, beraberinde Tuğ-Tigin olduğu halde, kuvvetleriyle birlikte Rahbe üzerine hareket etti. Dukak, kenti kuşatıp sıkıştırmış ise de almayı başaramayıp Dimaşk'a döndü. Safer 496 (Kasım/Aralık 1102) tarihinde emîr Kaymaz'ın ölümü üzerine, kent yönetimi, kızı Amine ile evlenen emîr Hasan'ın eline geçmişti. Emîr Hasan, Selçuklu egemenliğini tanımayarak hutbeyi yalnız kendi adına okutmakla kalmamış, ordu ve kent ileri gelenlerini yakalatıp hapse atmış, bazılarını öldürmüştü ve onların bütün mal ve hazinelerine el koymuştu. Öte yandan Rahbe'deki yönetim değişikliğini haber alan melik Dukak, yine beraberinde Tuğ-Tigin olduğu halde, ivedilikle Rahbe'ye gelip kuşatmaya başladı. Emîr Hasan'ın zulüm ve baskılarından sonderecede güç duruma düşen ve şiddetle yiyecek sıkıntısı çeken halk, kenti Dukak'a teslim etmekte duraksama göstermedi. Böylece Rahbe'ye giren Dukak, iç kaleye çekilen Hasan'ın önerisi üzerine, kendisi ve ailesi için "aman" vermiş ve böylece iç kale de teslim olmuştur (Cumadelâhır 496=Mart/Nisan 1102). Halka karşı iyi davranışlarda bulunan Dukak, kent işlerini düzene koyup buraya Muhammet b. es Sebbak eş Şeybanî'yi naib olarak atamış ve oğlunu da rehin alıp Dimaşk'a dönmüştür (22 Cumadelâhır 492 = 2 Nisan 1103). Böylece Rahbe, Dimaşk melikliğine bağlanmış oldu.

Humus emîri Cenahüdddevle Hüseyin, elegeçirmekte geç kaldığı Rahbe seferinden sonra Humus'a dönerken Haleb yakınlarına gelip konaklamıştı. Bunu haber alan melik Rıdvan, aralarının açık bulunduğu eski atabegî ve babalığı Cenahüdddevle'nin gönlünü alıp barışmak amacıyle yanına giderek Haleb'e getirmiş, kent dışında onun için özel çadırlar kurdurarak şerefine on gün süreyle şölen ve eğlenceler düzenletmişti. Böylece Rıdvan ile bütün kırgınlıkları sona eren Cenahüdddevle, Haleb'de daha bir süre kaldıktan sonra Humus'a dönmüş ve 1 Mayıs 1103 Cuma günü, silahlı koruyucularının koruması altında kent camiinde namaz kılarak eski düşmanı Bâtınî reisi Hakim el-Müneccim'in görevlendirdiği üç Bâtınî fedaisi tarafından öldürülmüştür. Emîrlerinin ölümü üzerine, Humus'ta heyecan ve karışıklıklar başgöstermiş, kentin Türk halkından pek çoğu Dimaşk'a kaçmıştı. Bu durumundan faydalanmak isteyen Raymond, Humus'u elegeçirmek için askerî hazırlıklara başladı. Öte yandan Cenahüdddevle'nin öldürülmesinden üç gün sonra (4 Mayıs) karısı, oğlu melik Rıdvan haber göndererek Humus'u gelip teslim almasını ve herhangi bir Haçlı saldırısına karşı korumasını bildirdi. Bu çağrıyı haber alan Humus ordu kumandanları, vaktiyle ona karşı Cenahüdddevle safına geçmeleri nedeniyle Rıdvan'ın kendilerine pek olumlu davranmayacağı düşünce ve korkusuyla ve esasen Cenahüdddevle birçok kez, Haçlılara karşı mücadelelerde melik Dukak'ın yanında yer almış ve onun müttefiki durumuna gelmiş olması

dolayısıyla, derhal Dukak'a bir elçi heyeti "göndererek kenti kendisine teslim edeceklerini" bildirdiler. Bu sırada melik Dukak, henüz Rahbe'den dönmemişti. Dımaşk'ta Dukak'ın nâibi durumunda bulunan eski kumandanlardan Ay-Tigin el-Halebî, hiç vakit kaybetmeden kuvvetleriyle Humus'a gelerek kent ve kalesini teslim aldı. Fakat çok geçmeden Dımaşk'a gelip durumu öğrenen Dukak, Tuğ-Tigin ile birlikte derhal Humus'a gelmiş, yöneticiler ve kumandanlar itaat arz ederek kent ve kalesini bizzat kendisine teslim etmişlerdir. Öte yandan ele geçirmek üzere, kuvvetleriyle harekete geçip Humus'un kuzey doğusundaki Resten'e gelerek kuşatmakta olan Raymond ile, annesinin çağırısı üzerine, Haleb'den ayrılarak Kubbe'ye gelen melik Rıdvan, Humus'un Dukak tarafından alındığını öğrenince memleketlerine geri dönmüşlerdir. Böylece Dukak, Dımaşk Selçuklu melikliğinin yönetimi altına alınan Humus'ta işleri yeniden düzene sokmuş, halka iyi muamelede bulunmuş ve öldürülen Cenahüddevle'nin çocuklarını alarak Dımaşk'a dönmüş ve onlara, babalarının ıktalarını vermiştir.

MELİK DUKAK'IN ÖLÜMÜ VE KİŞİLİĞİ

Dokuz yıl gibi pek kısa olmayan bir süreyle (1095-1104) Dımaşk Selçuklu Melikliği tahtında oturan Şemsü'l-mülük Ebû Nasr Dukak, genç yaşta uzun süren bir hastalığa tutulmuştu. Bu nedenle perhiz yapmak zorunda kalan ve normal gıda alamayan Dukak, vücudunun kuvvetten düşmesi üzerine, bu kez vereme (illetü'd - dikk) yakalanmış ve gün geçtikçe takatten düşüp zayıflamaya başlamıştı. Onun artık yaşamasından ümit kesilince annesi Saffetü'l-mülk Hatun yanına gelerek "düşündüğü vasiyyetini yapmasını, böylece meliklik işleriyle oğlunun durumunun ne olacağı hususunu belirtmesini söylemesi üzerine Dukak, âtabek Tuğ-Tigin'in kendisinden sonra meliklik işlerini yürütmesini, henüz 1 yaşındaki oğlu Tutuş'un tahta çıkarılmasını, onun yetişmesine ihtimam gösterip himaye etmesini ve düşündüğü başka şeyleri" vasiyyet etmiştir. Çok geçmeden melik Dukak, 12 Ramazan 497 (8 Haziran 1104)'da hayata gözlerini yummuş ve annesinin, kentin kuzey doğusunda Meydanü'l-ahdar'da, kente hâkim bir tepe üzerinde yaptırdığı, büyük bir mescid havlusunda bulunan ve Kubbetü't - tavâvîs adıyla anılan ve Cumadelülâ 513 sonlarında vefat eden annesinin de gömüldüğü mezarlığa defn edilmiştir.

Babası Tâcüddevle Tutuş'un ölümünden sonra, özellikle onun hizmetinde bulunmuş olan emirlerin büyük destek ve çabalarıyla Dımaşk'a gelerek burada ağabeyisi Fahrü'l-mülük Rıdvan'ın Haleb'de kurduğu Selçuklu Melikliğinden ayrı bir Selçuklu Melikliği kurmayı başaran Şemsü'l-mülük Dukak, 9 yıl süreyle Dımaşk Selçuklu tahtında aralıksız olarak hükümrân olmuştur. Dukak, melikliğinin ilk yıllarında, büyük evlâd sıfatıyla babasının kurup sınırlarını genişlettiği Selçuklu devletinin tek hükümdarı olmayı amaçlayan melik Rıdvan'ın saldırı ve baskıları karşısında, başta atabegi ve babalığı Tuğ-Tigin olmak üzere, melikliğine bağlı babasının işbilir emir ve kumandanların kendisine

sadakat ve destekleri sayesinde, Dımaşk'taki egemenliğini korumasını bilmiştir. Zaman zaman biraz sert ve daima kuşkuyla bir tabiata sahip olan ağabeyisi Rıdvan'ın maiyyetinde bulunan emîrlerin (Yağı-Sıyan, Artuk-oğlu Sökmen vs. gibi) kendi hizmetine girmeyi seçmeleri, Dukak'ın onların kişiliklerine saygı gösterip değer vermesiyle ilgili olsa gerektir. Özellikle atabegi ve babalığı Haleb melikliğinin bir numaralı devlet adamı niteliği taşıyan Cenahüddevle Hüseyin'in bile Rıdvan'ın hizmetinden ayrılp Humus'ta ayrı küçük bir beylik kurması ve görüldüğü üzere, her fırsatta Dukak ile işbirliği yapması, bunun en güzel örneğini oluşturur sanırız. Onun başarısının tek ve önemli nedeni, vaktiyle babasının hizmetinde bulunmuş olan değerli emîr ve devlet adamlarını bir araya getirmesi ve Dımaşk melikliğinin yönetimini onların işbilir ellerine bırakmasında aramak yerinde olur kanısındayız. O, Haçlıların Suriye ve Filistin'de birer devlet kurarak yerleşmelerinden sonra, onlara karşı başta metbû tanıdığı Büyük Selçuklu İmparatorluğu olmak üzere, bütün İslâm devletlerinin giriştikleri mücadelelere kuvvetleriyle katılmış ve ayrıca, kendisinin Dımaşk melikliği, Rıdvan'ın Haleb melikliği gibi, Haçlıların sürekli saldırı ve baskısı altında olmamakla birlikte, zaman zaman bölgesel olarak da onlarla mücadelelerini sürdürmekten geri kalmamıştır.

Babasının başkenti Dımaşk'ta, melikliğinin kurulduğunu gördüğümüz Dukak da, ağabeyisi Rıdvan gibi, babasının egemen olduğu bölge ve kentleri kendi hükümrânlığı altına almayı denemiş ve her girişimde de başarılı olmuştur. Bu cümleden olarak Diyarbekir bölgesi, bir süre Cebele, Rahbe ve nihayet Humus kentlerini melikliğinin yönetimi altına almayı başarmıştır. Böylece onun devrinde melikliğin sınırları, genellikle Doğu-Akdeniz kıyı bölgeleri dışında, Busra'dan Hama'ya dek uzanmakta ve ayrıca Rahbe ve Diyarbekir bölgesini de kapsamakta idi. Gerçekten onun, melikliğin sınırlarından çok uzaklarda bulunan Rahbe ve Diyarbekir'e egemen olma azmi yanında, Cebele emîri İbn Süleyha'yı, zengin hazinesinden başka 300 bin altın gibi büyük bir para karşılığında teslim etmesini bildiren düşmanı Trablus hâkimi İbn Ammar'ın bu önerisini red ederek ahde vefada gösterdiği sadakati, belirtilmeye değer bir nitelik taşımaktadır.

Dipnotlar:

1. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. I. Kafesoğlu, Sultan Melikşah deurinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu (İstanbul 1953), s. 206 vd.; O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti (Ankara 1965), s. 159-160.
2. İbnü'l-Esir, el-Fit-tarih (Tornberg yay. Tıpkı basım, Beyrut 1966), X, 247. İbnül-Adim (Zübdeli'l-Haleb min Tarihi Haleb, yay. S. ed-Dehân, Dimaşk 1954) II, 130), Tutuş'un Rey savaşıdan önce Diyarbakır bölgesini feth ettikten sonra, oğlu Dukak ile ona atabek yaptığı Tur Tigin'e verdiği, fakat Dukak'ın atabeg'i ile birlikte Rey savaşına katıldığını belirtmiştir.
3. Bu konuda özel bir araştırma için bk. A. Sevim, Haleb Selçuklu Melikliği. Fahrül-mülak Rıdvan Devri (Selçuklu Ara-tırmalar~Dergisi, II, 1970), s. 1-66.
4. I bnül-Kalânisi, Zeylû Tarihi Dimdik (Yay. H. F. Amedroz, Leyden 1908) s. 130; Zübdeli'l-Haleb, II, 120-121; el-Klîmil, X, 248; Vüldiu Dimdik fi* Ahdi's-Sekukt (İbn Asâkir'den seçmelerle yay. S. el-Müneccid, 2 baskı, Beyrut 1975), s. 19; Azim I, Tarih (Karamustafa Paşa Ktp. Nr. 398), .1 88b; İbnü'l-Ezrak, Tarihu Meyydfarikin ve Âmid, Tarihli' l- Fdrikt, ed-Devielli'l-Mervaniyye (Yay. B. A. Ayad, Kahire 1959), s. 245.
5. Bu konuda ayrıntı için bk. A. Sevim, adı geç. Makl.
6. Zeylû Tarihi Dimaşk, s. 131; Tarihu Meyyâfariki ve Amid, S. 236-37, 239; Zübdetü'l-Haleb, II, 1 20; T bn ~ eddâd, el-A'lâkü'l-hazire ft' Zikri iimerâi ~am ve' 1-Cezire (Yay. Yahya Abbâre, cüz III, kısım 1, Dimaşk 1978), S. 398; TA. "TuğTigin" mad.
7. Zeylii Tarihi Dimaşk, s.131; Ziibdetiil-Haleb, II, 130-32; el-Kâmil, X, 248; Azimi, ~ g8a, 1A. "Tuğ-Tigin" mad.
8. Urfa kuşatması~ve sonraki olayların ayrıntısı için bk. A. Sevim, ad~geç. Makl., s. 6 vd.
9. el-Kâmil, X, 248; Zübdetü'l-Haleb, II, 123-24.
10. Kaynaklarda herhangi bir kayıt olmamakla birlikte melik Dukak'ın melikliğinin ileri gelen emirleriyle bir sefere çıkmış~olması~mümkündür.
11. Bu konuda ayrıca bk. A. Sevim, adkgeç. Mkl., s. ~o vd.
12. Bu sefer hakk~nda da ayrıca bk. Ost. yer, s. 14 vd.
13. Zeylû Tarihi Dimaşk s. 134; Zübdetü'l-Haleb, II, 131-32; s. 403 (Burada Ali Taş yerine İlyas kaydedilmiştir).
14. Zübdeli il-Haleb, II, 133.
15. Bu konuda ayrıntı için bk. A. Sevim, adıgeç. Mki, s. 27 vd.
16. Emin Ali T aş'ın buradaki faaliyetleri hakkında bk. Tarihu~ifarikin ve ~imid, s.245-47. 17 Ayn~eser, S. 245, 239, 268-69; IA. "Diyarbakır" mad.
18. Muhtesiplik hakk~nda genel bilgi için bk. 1A. "Muhtesib ve hisbe" maddeleri.
19. Tarihu Meyydfarikin, s. 269; s. 403 (İbnü'l-Ezrak'ın verdi-i karanl~k bilgileri açıklıpa kavuşturur); Zeylû Tarihu Dimaşk, s. 137; S~b t b. el-Cevzi, Mir'dtü'z-zaman fi Tarihi'l-dyan (Topkapı Saray~, III. Ahmet Ktp. Nr. 2907), XIII, 129a; Azim!, 191a.
- 20-21 .Ortaça~larda genellikle Arap coğrafyacılarına göre el-Belkii bölgesi, Şam eyâletine bağlı~idi. ~evik, ise, bu bölgenin verimli bir yöresidir. Genel bilgi için bk. ~A. "Belk8 ve Seviid" maddeleri; Yakut, Şehabüddin Ebâ Abdullah, Kitabu Mu'cemil-bülddn (Wüstenfed yay. t~pk~bas~m~, Tahran 1936), III, 174.
22. Franstzlar bu emire iri yap~t~olmas~dolay~siyle Fat Peasant (~i~man çiftçi, köylü) ad~n~vermi~lerdir.
- 23 .Runciman, savaşa bizzat D uk a k'ın katıldığını~yazmakta ise de (A History of the Crusades, I, 310) bu konuda tek ve ayrıntılı~bilgi veren Alberius Aq uensis (Almanca çev. H. Hefe: Geschichte des ersten Kreuzzugs, Jena 1923, s. 17-18) de bu husus belirtilmeyip sadece Dukak'ın y~o atlı~gönderdii kaydedilir.
24. S. 17 vd.
25. Albertus, göst. yer; R. Gr o usse t, Histoire des Croisades (Paris Librairie Plon), I, 186-87; R unciman, I, 320-21.
26. Bütün bu konularda geni~bilgi için bk. O. Turan, Selçuklular

Zaman~nda Türkiye (İstanbul 1971), s. 136-38.

- 27 .F ulch erius Carnotesis (İngilizce çev. F. R. Ryan: Fulcher of Chrtres, Tennessee 1969), II. Kitap, s. 137rde 200 ~övalye, 700 yaya, Zeylû Tarihi d~ma~k (S. 138) ve el-K~ll~il (X, 324)'de soo atl~ve yaya Alber t us (S. 32)'da 400 seçme şövalye, '000 yaya olarak kaydediliyor.
- 28 .Alber t us (S. 32) bu kuvvetleriu 2o bin oldu~unu abartmal~olarak yazar.
29. Her an bir bask~nla yok edilecekleri korkusuna kap~lan Haçl~kaf~lesinde muellif Fulcherius da bulunuyordu. O eserinde (S. 139) savaşı~anlatırken "O zaman Chrtres, ya da Orleans'da olmay~çok arzu etmişim" sözlerini söylemesi, Haçlı~kafilesinin ne denli ciddi bir tehlike karşısında olduğunu gösterir.
30. F ulcherius, kitap II, S. 137-143 (bu müellif, Baudouin ile birlikte olduğu için bu konuda çok ayrıntı l el-Kâmil, X, 324 (son iki eserde çok k~sa bilgi vard~r); Grousse t, I, 205-212; R uncim an, I 322-25 31. S. 54.
32. Bk. Mu'cenni'l-büldan, II, 25; IA. "Cebele" mad.
33. el-Kâmil, X, 310.
34. Zeylû Tarihi D~ma~k, S. 139.
35. İbn Sül ey hâ'n~n Bakdad'daki faaliyetleri hakk~nda bk. el-Kâmil, X, 311-12.
36. Zeylû Tarihi D~ma~k, s. 139-140; el-Kâmil, X, 310-12; Mu'cemu'l-büldan, II, 25-26; Azim i, 191 a-b; Grousset, I, 2~o~; Runciman, 11, 33-34.
37. Bütün bu hususlar için bk. O. Turan, Selyuklular Zaman~nda Türkiye s. 104-105; R uncim an, II, 56-58; ayr~ca bk. Urfal~M ateos, Vekayi-Nâme (Türkçe çev. H. D. Andreasyan, Ankara 1962), s 214-16; Abu'l-Farac, Tarihi (Türkçe çev. ~. R. Do~rul, Ankara 1954), II, 343.
38. X, 344; Zeylû Tarih, Dzma~k, s. 140 -41; Abul-Faraç, II. 343; Runciman, II, 58-59.
39. Gür-Bo~a hakk~nda genel bilgi için bk. 1A. "Kür-Bo~a" mad.
40. el-Kdmil, X, 363, 428; Zkylû Tarihi Dz~na~k S. 142; Zübdetü'l-Haleb, II, 146; Mir'dtü'z- zaman, XIII, 139a; Azimi, ~g~b; kr~. 1A."Rahbe" mad. Zübdetii'l-Haleb'deki (II, 146) bir kayda göre, Humus erniri Cenahüddev le Hüseyin, yönetimi eline geçirmek amacıyla bir miktar kuvvetle Rahbe'ye gitmi~ise de kentin melik Dukak tarafından al~nd~n~ö~renince geri Humus'a dönmü~tür.
41. Zübdetü'l-Haleb, II, 14.6-47; Zeylû Tarihi Dzma~k, S. 142; B. Lewis, The Assasins (London 1967), S. ~oo; R un cim an, II, 59-60.

Kur'an Tarihsel, Kapitalizm Evrensel mi?

PROF. DR. MEHMET ULUKÜTÜK

www.kritikbakis.com

Ekonomi'nin yaratılışı aslında Yaratılış'ın ekonomisidir. "Cennetten geri çevrildik", "ne ölümsüzlüğe ne de sınırsız doyum kaynaklarına sahibiz"; onun yerine, kıtlıklarla dolu bir yaşam, iyi olan bir şeyi seçerken kendimizi bir başka iyi şeyden mahrum bıraktığımız. Ekonominin kasveti aslında Âdem'le Havva'nın cennetten kovuluşundan sonraki durumla ilgili bir bilim oluşundan geliyor. Ekonominin Genel Prensipleri başlıklı ders kitaplarının (hemen hepsinin) ilk sayfasını ele geçiren Ekonomik Âdem ise Adam Smith.

(Marshall Sahlins, Foucault'yu Beklerken, "Âdem'in (Adam Smith) Düşüşüyle Hepimiz Günaha Girdik" s. 28)

Bir soru formatında başlığımıza aldığımız "Kur'an tarihsel, kapitalizm evrensel mi" sorusu, hem modern dünya hem de bu dünyaya angaje olmuş pek çok Müslüman bilinç için artık sorgulanacak, hesaplaşılacak bir mesele olmaktan çıkmış, sorgulanması teklif dahi edilemeyen bir amentüye dönüşmüştür. Artık dünya böyle bir soruyu bile soramaz haldedir. Bugün içinde bulunduğumuz ahval göz önünde bulundurulursa, sorulması, sorgulanması ve hesaplaşılması gereken en acil meselelerimizden birisi ise budur.

İlahi olanı tarihe/bağlama hapsedmek, dünyevi olanı aşkınlaştırmak hem modernliğin hem de sosyal bilimlerin, ontolojik çarpıtmasının epistemolojik çelişkisinin ve etik ikiyüzlülüğünün belki de yüzüzlüğünün en açık göstergesidir. Modern dünya, bir çelişki üretmektedir. İlahi olan tarihselleştirilmekte, beşerî olan aşkınlaştırılmaktadır. Kur'an'ın tarihsel oluşu vurgulanarak evrensel mesajı görünmez kılınırken; kapitalizmin tarihsel oluşu örtbas edilerek evrensel bir yapı/model gibi sunulmaktadır. Bu, yalnızca epistemolojik değil, ahlâka ve hakikat anlayışına da sirayet eden bir düalıtedir. Ama bundan daha vahim olan vuku bulmuştur. Günümüz Müslüman bilinci itikadi /de jure olarak değil belki ama ameli/de facto olarak vahim olanı eyleme geçirmektedir. Aslında batı merkezli dünya bu minval üzerine gitmektedir, Müslümanlar da batıya müstağni kalmak yerine mahkûm olmayı seçmektedir. Zaten paranın satın alamayacağı şeylerin azalması veya satın alabileceği şeylerin artması da bir anlamda Kur'an'ın tarihsel, kapitalizmin evrensel olduğunun de facto itirafından ibaret değil midir?

Bugün paranın satın alamayacağı şeylerin azalması, kapitalist ideolojinin kültürel dokulara nüfuz ettiğinin en görünür işaretidir. Aslında bu durum, kapitalizmin evrensellik iddiası ile ilahi olandan rol çalması gibi çok daha derin bir soruna işaret eder.

Türkiye’de Kur’an’ın tarihselliği başta ilahiyat çevrelerinde olmak üzere, çeşitli ortam ve bağlamlarda tartışıldı, konuşuldu, hakkında önemli bir literatür birikti. Konu hakkında en marjinal tezler kolaylıkla dile getirildi, yazılamayacak denilen şeyler bile yazıldı, söylendi. Peki ya kapitalizmin tarihselliği, liberal veya neo-liberal tezlerin tarihselliği? En azından Kur’an’ın tarihselliği düzeyinde tartışıldı mı? İsterseniz ilgili literatürü bir tarayın. Kur’an tarihselliği meselesi ile ilgili literatüre bir bakın, bir de kapitalizmin tarihselliği ile ilgili literatüre bir bakın. Göreceğiniz manzara, arada devasa bir fark olacaktır. (Tahsin Görgün’ün Tarihselcilik kitabı bu durumun farkında olan nadir çalışmalardandır) İlahiyat fakültelerinde Kur’an’ın tarihselliği meselesinin tartışıldığı kadar İktisat fakültelerinde kapitalizmin tarihselliği tartışılmış mıdır? Yoksa arada devasa bir fark mı vardır? Tabii Kur’an’ın tarihselliğini tartışmak çok kolay, ne de olsa arkasında küresel bir tahakküm yok. Ama kapitalizmin tarihselliğini tartışmak (hem de insanlık tarihinde bir istisna olsa da) bütün bir küresel sistemi karşına almak anlamına geliyor. Cesaret savunmasız olana saldırmak olmasa gerektir.

Seküler dünya ve bilim literatürü, kendine ait her türden kavram, teori ve olguyu evrenselleştirirken, kendisine zıt ya da muhalif her bir kavram, teori ve olguyu tarihselleştirmektedir. Liberal/kapitalist dünya tasavvurunun bir ideoloji, hem de tarihin belli döneminde, belli aktörler tarafından, tahrik ve tazyik edilerek tasarlanan bir ideoloji olduğu, Karl Polanyi’nin büyük dönüşüm adını verdiği, tarihsel bir dönüşümün sonucunda ilan edilmiş bir model olduğu tartışıldı mıdır? Modernlik karşısında duran her şeyi tarihselleştirirken nasıl oluyordu da kendisini evrenselleştirebiliyordu? Dahası buna neden, tam da bu noktadan herhangi bir itiraz yükselmeyordu? Anlaşılan o ki, Kur’an’ın tarihselliği meselesi gerçekte Kur’an’ın tarihsel ortamını, bağlamını anlamak, otantik anlamın izlerini keşfetmek meselesi olmaktan ziyade, modernliğin kendi evrenselliğini, kendisi dışında her şeyi tarihselleştirerek temellendirme stratejisinin bir parçası olmaktan bir başka bir şey değilmiş. Daha işin başında modernliğe teşne, postkolonyal amaçlara ram olmuş zihinlerin Kur’an’ın tarihselliği meselesi etrafında yaptıkları şey, modernliğin evrenselliğini tahkim etmiş.

Tarihsellik ve evrensellik kavramları sosyal bilimler literatüründe özellikle günümüz meselelerinin anlaşılması bağlamında anahtar kavramlardır. Tarihsellik, bir düşünce, kurum, pratik veya metnin, tarihsel bağlama, döneme, topluma ve koşullara bağlı olarak oluşmuş ve anlaşılmış olduğunu ifade eder. Buna göre düşünmeye konu edilen varlığın, içinden çıktığı tarihsel bağlama göreli olduğunu, dönemin koşulları

içinde bir anlam taşıdığını belirtir. Tarihsellik, zamanla değişebilirlik, toplumsal ve kültürel koşulların belirleyiciliği ve görelî anlam üretimini merkeze alması açısından bir olgunun, değerin ya da ilkenin mutlak ve zorunlu olmadığını ifade eder. Evrensellik ise, her zaman, her yerde ve her toplumda geçerli olduğu varsayılan, tarihin ve kültürün üstünde değerler, normlar ya da yapılar ifade eder. Bu düzlemde baktığımızda Kur’an evrensel mesajları tarihsel bağlam ve koşullar dikkate alınarak anlaşılabilir. Buna göre Kur’an tarihsel bir hitap, evrensel mesajdır. Kapitalizm ise evrensellik iddiasında bulunan ama tamamen tarihe ve dönemsel şartlara göreli bir oluşumdur.

Kapitalizm, Adam Smith’in görünmez elinden günümüz küresel piyasa düzenine kadar, evrensellik söylemiyle sunulmuştur. Ancak Karl Polanyi (Büyük Dönüşüm), Immanuel Wallerstein (Tarihsel Kapitalizm, Kapitalizmin Geleceği Var mı?), Samir Amin (Avrupa Merkezilik Bir İdeolojinin Eleştirisi, Liberal Virüs Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaşması) gibi düşünürler kapitalizmin tarihsel olarak Batı Avrupa’da özgül koşullarda ortaya çıktığını ve küresel ölçekte yayılışının şiddet, sömürgeleştirme ve ideolojik hegemonya içerdiğini ortaya koymuşlardır. Buna rağmen, kapitalizm bir “doğa yasası” gibi sunulmakta; ekonomik rasyonalite, kültürel farklılıkların üzerinde bir “zorunluluk ilkesi”ne indirgenmektedir. Teolojinin görünmeyen tanrısı sorgulanırken, Adam Smith’in görünmeyen el’i sorgulanmamaktadır. Görünmeyen tanrı ve onun gönderdiği kitap bir mit, piyasaları “kendiliğinden” düzenleyen görünmeyen el ise “bilimsel” bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Bugünün ekonomi bilimine Kur’an’dan bazı ilkeler hatırlatıldığında, söylenecek ilk şey; “ama Kur’an’ın indirdiği dönemdeki iktisadi şartlar farklı” iddiası olacaktır. Müslümanlara hatırlatıldığında ise “o başka”, “bu başka” arasında bir yerden bizlere seslenecektir. Kur’an’a göre hareket edersek, piyasa koşullarında tutunamayız, işçilerimize hak ettiği ücreti verirken büyüyemeyiz, infak, sadaka ve zekatımızı verirken marjinal faydayı sağlayamayız cümleleri, piyasa, büyüme ve marjinal fayda kavramlarının artık itikadi bir amentüye dönüştüğünü, Kur’an’ın ise tarihin arkaik nesnesine dönüştüğünün itirafından başka bir şey değildir.

Kur’an’a göre hareket edersek, piyasa koşullarında tutunamayız, işçilerimize hak ettiği ücreti verirken büyüyemeyiz, infak, sadaka ve zekatımızı verirken marjinal faydayı sağlayamayız cümleleri salt pragmatik bir yakınma değil; aynı zamanda çağdaş Müslüman zihninin içinde bulunduğu itikadi dönüşümün itirafıdır. Kur’an’ın indirdiği zamandaki şartların farklı olduğu bahanesiyle vahyin evrenselliği askıya alınmakta; infak, zekât ve sadaka gibi ilkeler “duygusal ve nostaljik” bir alanın sembolleri haline getirilmektedir. Bu bağlamda modern ekonomi, yalnızca bir bilim değil, bir inanç sistemidir. Piyasa, görünmeyen bir el değil, görünmeyen bir ilâh haline gelmiştir. Marjinal fayda, seküler aklın takva ölçüsüdür artık.

Büyüme ise mahşeri ertelenmiş bir kurtuluş vaadidir. Kur'an ise bu yeni inanç rejimi içinde "tarihin arkaik nesnesi"ne indirgenmiştir.

Max Weber'in Protestan Ahlakı ile başlayan kapitalist meşrulaştırma, bugün Müslüman zihin için de geçerlidir. İktisadi başarı, artık takva göstergesidir. İyi Müslüman, helal kazanan değil; çok kazandır. Zenginlik, Allah'ın lütfu değil; iş zekâsının, becerinin, kabiliyetin ve çok çalışmanın alametidir. Paylaşmak değil; tutmak ve artırmak erdem haline gelmiştir. Kur'an ise bu nevezuhur ahlaka karşı hâlâ ısrarla şunu ifade eder: "Onların mallarında yoksulların hakkı vardır." (Zâriyât 19) Bu ayet, bugün Müslüman ekonomistlerin elinde romantik bir ifadeye, Müslüman iş adamlarının elinde ise maliyet analizine dönüşmüştür. Artık hak değil; bağış söz konusudur. Hakkı vermek zorunluluktur; bağış ise bir "lütuf"tur.

Kur'an, ne bir tarihsel belge ne de soyut bir ahlak kitabıdır. O, iktisadi, sosyal ve siyasal alanları da kuşatan kapsayıcı bir hayat düzeni önerir. Bugün Müslüman zihin, bu düzeni terk etmiş; yerine modern iktisadın yeni amentüsünü benimsemiştir. "Piyasa yanılmaz. Büyüme gereklidir. Marjinal fayda esas olmalıdır." Oysa bu yeni amentü, insanı yalnızlaştırmakta, adaleti metalaştırmakta ve Kur'an'ı "başka bir zamana" havale etmektedir. Artık bambaşka, yeni bir iktisat inşa etmemiz gerekiyor. Ancak yeni bir iktisat, yeni bir tevhid gerektirir. Yeni bir tevhid ise zekâtı yük değil hak, infakı zarar değil rahmet, adaleti hayal değil zulmü muhal olarak gören bir akıl inşa etmelidir.

Kapitalizmin evrensellik iddiası neyse ki çok sınırlı da olsa, bilhassa postkolonyal düşünürlerce tartışmaya açılmıştır. Bu minvalde mesela Dipesh Chakrabarty Avrupa'yı Taşralaştırmak adlı eserinde kapitalizmin evrensellik iddiasını ve bu iddianın arkasındaki tarihsel ve epistemolojik varsayımları tartışmaktadır. Chakrabarty, Avrupa-merkezli tarih yazımının ve modernlik anlatısının, kapitalizmi aşkın ve evrensel bir yapı olarak sunduğunu, ancak bu yaklaşımın tarihsel farkları, kültürel özgünlükleri ve kolonyal şiddeti bastırdığını savunur. Chakrabarty'ye göre kapitalizm, Batı'nın özgül tarihsel bağlamında ortaya çıkmış bir olgu olmakla birlikte, Avrupa düşüncesi kendisini evrenselleştirerek diğer tüm tarihleri kendi gelişim çizgisine tabi kılmıştır. Kapitalizm, modern düşüncenin en köklü anlatılarından biri olarak, çoğu zaman evrensel, kaçınılmaz ve gelişimin doğal sonucu olan bir yapı gibi sunulmuştur. Bu hikâye, Batı dışı toplumların tarihlerini "gecikmişlik", "eksiklik" ve "yetersizlik" terimleriyle tasvir ederken, Avrupa'yı evrensel tarihin normatif modeli hâline getirmiştir. "... tarih, kapitalizme geçişin her yerde ve her zaman zaruri kıldığı bir bekleme odası olarak anlaşılmaya devam edecektir" (s. 118) Chakrabarty'nin Avrupa'yı Taşralaştırmak adlı eseri, bu anlatıyı radikal biçimde sorgulayan bir postkolonyal müdahale olarak dikkat çeker.

Chakrabarty, kapitalizmin ve modernliğin evrensel olmadığını, aksine tarihselliği ve kültürel bağlamı

bastırarak kendini doğallaştırdığını savunur. Çünkü "Küresel erişime sahip olsa bile hiçbir tarihsel sermaye biçimi evrensel olamaz." (Avrupa'yı Taşralaştırmak, s. 125) Ayrıca, "Sermaye felsefi-tarihsel bir kategoridir; tarihsel fark sermayeye dışsal olmak bir yana onun kurucu ögesidir. ... evrensel olan, ancak bir vekil ya da tikel tarafından talepkâr ve egemen bir jestle yeri gasp edildiğinde kaypak çerçevesi kabaca görünür olan boş bir konumdur" (s. 125) "Sermayenin küreselleşmesi sermayenin evrenselleşmesiyle aynı şey değildir." (Avrupa'yı Taşralaştırmak, s. 126)

Chakrabarty'nin temel argümanı, Avrupa'nın kendi tarihsel deneyimini insanlığın normatif tarihsel güzergâhı olarak sunduğu yönündedir. Bu modelde tarih, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi gibi belirli aşamalardan geçerek modern devlete ve kapitalist üretim biçimine ulaşır. Bu çizgi dışındaki tüm tarihsel deneyimler "henüz oraya varamamışlık"la, bir tür "geri kalmışlık"la tanımlanır. Chakrabarty, bu yaklaşımı "evrenselliğin metafiziği" olarak adlandırır. Bu metafiziksel yapının kurucu unsuru ise kapitalizmdir. Kapitalizm, bu bağlamda yalnızca bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda bir zaman ve tarih rejimidir. Avrupa-merkezli anlatıda kapitalizm, her toplumun kaçınılmaz olarak geçeceği bir aşama, tarihin teleolojik zirvesi olarak sunulur. Oysa Chakrabarty'ye göre bu yaklaşım, diğer tarihsel deneyimlerin özerkliğini, farkını ve anlamını iptal eder.

1. Wright Mills, Sosyolojik Tahayyül adlı eserinde sosyal bilimlerin, "bilimsel" oldukları kadar ahlaki, düşünsel olduğu kadar da siyasi olduğunu ifade eder. Çeşitli sosyal bilim ekollerinin problem ve yöntemleri üzerinde bir yargıda bulunabilmek için siyasi meselelerde de bir karara varmak gerekiyor. "...çünkü bir problemi ifade edebilmek bunun kimin problemi olduğunu da bilmeyi gerektirmektedir." (Sosyolojik Tahayyül, s. 105) Kur'an'ın tarihselliği meselesi kimin problemidir, kapitalizmin evrenselliği kimin problemidir? Mevzu ile mevzi kelimeleri arasındaki etimolojik ilişki bize neyi konu ettiğimizin, bulunduğumuz konumla derin bağları olduğunu gösterir. "Hayatını toplumu incelemek ve bulgularını yayımlamakla geçiren herkes, bunu istesin ya da istemesin, farkında olsun ya da olmasın, aynı zamanda hem ahlaki hem de büyük oranda siyasi bir eylemde bulunmaktadır. Asıl mesele, bu gerçeğe yüzleşerek kendi kararlarını bilinçli bir biçimde kendisi mi veriyor, yoksa bu gerçeği hem kendisinden hem de başkalarından saklayarak ahlaki yönden bilinçsizce sürükleniyor mu bununla ilgilidir. Günümüzde Amerika'daki birçok sosyolog -belki de hemen hemen hepsi demeliyim- siyasi açıdan ister istemez liberal bir konumda bulunmaktadır. Her tür tutkulu adanmışlığa karşı duyulan genel korkuya uyup gitmektedirler. 'Değer yargısında bulunulmasından' yakınan bazı kimselerin gerçekten talep ettiği şey de 'bilimsel nesnellik' değil, işte budur." (Sosyolojik Tahayyül, s. 109) Buna göre kapitalizmin evrenselliği tezinin bilimsel nesnellik altında talep ettiği şey, bir tarihsel kategori olarak

kapitalizmi her türlü tartışmalı zeminden azat etme girişimidir.

Kur'an'ın tarihselliği tartışması, yalnızca bir metin yorumu problemi değildir; aynı zamanda otorite, tarih, ilahi hitap ve toplumsal iktidar arasındaki ilişkilerin belli bir konumdan okunuşudur. Bu mesele, salt bir tefsir meselesi olarak sunulduğunda, onu yorumlayanların hangi toplumsal konumdan (mevzi) hareket ettiği sıklıkla göz ardı edilir. Oysa Mills'in uyarısı tam da buraya dikkat çeker. Problemin ifade edilişi, onun kimin problemi olduğuna, yani hangi mevziden (konumdan) bakıldığına bağlıdır. Bu çerçevede Kur'an'ın tarihselliği tartışması, modernleşmeyle yüzleşen İslam toplumlarının kendi epistemik öznelliklerini kurma mücadelesi olarak da görülebilir. Kur'an'ın tarihselliğini savunan veya reddeden yaklaşımlar, sadece metne dair değil, aynı zamanda modernliğe, otoriteye ve toplumsal dönüşüme dair siyasi ve ahlaki kararlar içermektedir. Bu kararlar, araştırmacının "sosyolojik tahayyülünü" nasıl yapılandığına göre biçimlenir.

Mills'in "sosyolojik tahayyül" çağrısı, araştırmacıyı yalnızca gözlemleyen değil, kendi ahlaki ve siyasi konumunu da hesap veren bir özne olarak düşünmeye zorlar. Kur'an'ın tarihselliği ya da kapitalizmin evrenselliği gibi meseleler, bu hesaplamanın doğrudan örnekleridir. Bu meselelerin kim için sorun, kim için çözüm olduğu; kimin adına, kim için konuşulduğu; konuşanın nerede durduğu gibi sorular, her türlü bilimsel faaliyetin merkezine yerleştirilmelidir. Bilimsel nesnellik, konumsuzluk değil; konumun farkındalığıdır. Bu nedenle, "tutkulu adanmışlıktan" korkmayan, hakikati bir konumdan dile getiren, hem düşünsel hem ahlaki hem de siyasi olarak sorumluluk üstlenen bir sosyal bilim tahayyülüne her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır.

Kapitalizmin evrenselliği fikri, modern dünya tahayyülünün temel bir sütunudur. Ancak Dipesh Chakrabarty'nin ifadesiyle Avrupa'yı taşralaştırmak, yani Batı-merkezli evrensellik iddialarını sorgulamak, kapitalizmin yalnızca ekonomik değil, tarihsel ve kültürel olarak konumlanmış bir sistem olduğunu ortaya çıkarır. Kapitalizmin evrenselliği, kimin tarihidir? Kim için evrensel bir çözüm, kim için bir krizdir? Mills'in çizdiği çerçevede kapitalizmi analiz etmek, yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda siyasi ve ahlaki bir konum alış içerir. Kapitalizmin "doğal" bir durum olarak değil, belirli toplumsal ilişkilerin sonucu olarak sunulması, araştırmacının mevzisinin (konumunun) açıklığıyla doğrudan ilişkilidir. Kapitalizmi evrensel bir model olarak kabul eden her analiz, farkında olmadan ya da bilinçli bir biçimde, belirli bir ideolojik çerçeveyi yeniden üretir. Araştırmacı özne, burada da ya bu gerçeğin farkındadır ve sorumluluğunu üstlenmiştir ya da bu gerçeği "bilimsel nesnellik" adına gizleyerek siyaseten edilgin bir konum alır.

Kur'an tarihsel bir hitaptır; fakat onun mesajı evrenseldir. Kapitalizm evrensel bir yasa değil; belirli bir tarihsel, kültürel ve ideolojik bağlamın ürünüdür. Hatta

tarihin doğal bir sonucu da değildir. Bilakis tazyik ve tahrik edilerek ortaya çıkmış, tahakküm ederek yerleşmiş bir ekonomi modelidir. Modernliğin epistemik çelişkisi, bu iki yapıyı yer değiştirerek sunmaktır. Bu çelişki yalnızca akademik bir mesele değil, aynı zamanda Müslümanların ontolojik duruşunu, ibadet biçimlerini, emek ve zaman ilişkisini, kutsal ile dünyevi arasındaki dengeyi belirleyen hayati bir kriz alanıdır. Bu nedenle "Kur'an tarihsel, kapitalizm evrensel mi?" sorusu artık sorulamıyorsa, bu yalnızca bir entelektüel korkaklık ya da yüzüstlük değil; aynı zamanda kutsalı inkâr, ahlaki kayıtsızlık ve epistemolojik tahakkümün vuku bulduğu anlamına gelir.

Kapitalizm, modernitenin doğurduğu tarihsel bir hadisedir; somut bir zaman-mekân içerisinde ortaya çıkmış ve hâlen gelişmekte ve dönüşmekte olan bir süreçtir. Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda sermaye birikimi, sömürgecilik ve ticaretin dönüşümüyle doğmuş, Aydınlanma'nın ilerleme mitiyle güçlenmiş bir sistemdir. Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm eserinde belirttiği gibi, kapitalizm doğallık değil, "piyasa toplumu" fikrinin icadıdır. Yani insanlık tarihi kapitalizmle başlamamış, kapitalizm bir tür tarihsel sapma olarak ortaya çıkmıştır. Oysa Kur'an, evrensel bir hitap olarak zamanları aşan bir çağrıdır; tarihin içine konuştuğu kadar tarihin ötesine de yönelir. Kapitalizm, bir tarihsel dönemin ve sınırlı bir kültürün ve tarihin doğurduğu ve inşa ettiği iktisadi-toplumsal bir rejimdir. Dahası Georges Bataille'nin yerinde ifadesiyle sermayenin üzerindeki "lanetli pay"dır. Evrensellik iddiası, onun tarihselliğini perdelemek için inşa edilmiştir. Kur'an ise hakikati zamanlar ötesinden dile getiren bir çağrıdır; evrenselliği, hem ontolojik hem epistemolojik hem de ahlaki düzeyde temellenmiştir. Modern düşünce, zamanı doğrusal bir çizgi, ilerlemeyi kaçınılmaz bir kader ve insanı tarih yapan bir özne olarak kavradı. Kapitalizm bu düşüncenin ekonomik rejimi, modernleşme ise onun sosyolojik kisvesi oldu. Oysa her tarihsel hadise, kendi bağlamına, sınırına ve sürekliliğine sahiptir. Kapitalizm bir "tarihsel durum"dur; onun evrensel sayılması, ideolojik bir yanılsamanın ürünüdür. Öte yandan Kur'an, yalnızca tarihsel bir döneme inmiş bir metin değil, aynı zamanda insanlığa seslenen evrensel bir kelimadır. O, "insanlık" adına konuşur; çağlar üstü bir hitabın, zamanlar ötesi bir mesajın taşıyıcısıdır.

DÜRZİ LİDER LEİTH AL-BALOUS: SURIYE’NİN BİRLİĞİNDEN YANAYIZ, AL-HAJRİ İSE ANLAŞMAYI BOZDU

BEKİR GÜNDOĞDU
www.kritikbakis.com

Suveyda’daki “Madafat al-Karama” temsilcisi Şeyh Leith al-Balous, vilayet halkının çoğunluğunun Suriye’nin birliğine bağlı olduğunu ve Şeyh Hikmat al-Hajri tarafından teşvik edilen ayrılık fikrini reddettiğini doğruladı. Ayrıca, Esad rejiminin devrilmesinden sonra hükümetin Suveyda’daki temsilcileri ve ileri gelenleriyle yaptığı tüm anlaşmaları al-Hajri’nin bozduğunu belirtti.

Bu açıklamalar, al-Balous’un Pazar akşamı Suriye Televizyonu’nda yayınlanan “Podcast Dafin” programında yaptığı özel bir röportaj sırasında geldi. Röportajda, Suriye Devrimi’nin patlak vermesi ve Esad rejiminin devrilmesinin ardından Suveyda’da yaşanan çeşitli olaylar ele alındı. Özellikle vilayetteki son olaylara ve bölünme ve ayrılık çağrılarıyla ilgili dosyalara odaklanıldı.

Al-Balous şunları söyledi: “Suveyda halkının büyük çoğunluğu bölünmeyi reddediyor ve Suriye’nin toprak ve halk olarak birliğinden yana. Ancak al-Hajri’nin grubunun devlete ve diğer Suriyeli gruplara karşı kışkırtma ve seferberlik için kullandığı Suveyda olaylarından sonra sıkışık bir duruma düştüler.”

Suveyda halkının “fikirlerini ifade etmelerini engelleyen baskı ve tehditlere maruz kaldığını” açıkladı;

“Bugün fikrini ifade edenler, ajanlık, ihanet ve mezhep cübbesinin dışına çıkmakla suçlanıyor, hatta sıradan vatandaşlar, ruhani liderler veya siyasi liderler olsun, öldürülmeye maruz kalıyor.” Al-Balous, Dürzi mezhebi mensupları veya kabile mensupları olsun, Suveyda’da vatandaşlara yönelik ihlallerden ve vilayetin bedevilerinden 5.000’den fazla ailenin yerinden edilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Bu ihlallerin istismar edilmesinin, olayların bu “mezhepçi ve halk kini” seviyesine ulaşmasının ana nedeni olduğunu belirtti.

Suveyda’daki Siyasi ve Sosyal Liderlerin Rolü

Vilayetteki siyasi, sosyal ve dini liderliklerin rolü hakkında konuşan Şeyh al-Balous, “Genel dini kurumlar ve otoriteler, ruhani liderlerden farklıdır. Birincisi siyasete karışmaz ve (din ile siyasetin ayrılması) ilkesine uyar, ancak ruhani liderlerin daha büyük yetkileri vardır ve mezhep mensuplarının tüm alanlardaki işlerini yürütmek için siyasi konularda da yetkilidirler” dedi.

Al-Balous, “Suveyda’daki siyasi ve sosyal kurumlar ve liderlerin Suveyda sokaklarında etkisi vardı ve Beşar Esad rejimine karşı halk hareketinin patlak vermesinde ana rol oynadılar, ruhani lider al-Hajri’nin onayı olmadan.

Ancak al-Hajri'nin bu hareketi benimsemesinden sonra, bu kurumların ve sosyal liderliklerin konumu zayıfladı ve al-Hajri yerel ve uluslararası alanda ön plana çıktı" diye açıkladı.

Şeyh Wahid al-BalOUS'un Suikast "Komplosu"na al-Hajri'nin Katılımı

Al-BalOUS, babası merhum Şeyh Wahid al-BalOUS liderliğindeki "Rijal al-Karama" (Haysiyet Adamları) tarafından 2014 yılında devrik rejime karşı Suriye Devrimi'nin ilk yıllarında Suveyda'da başlatılan ilk çatışmalardan da bahsetti.

"Bu duruş nedeniyle, babam 1925'te Fransızlara karşı isyan ettiğinde Sultan Paşa al-Atrash'a yapılanın aynısı, dini otoriteler ve ruhani liderlik tarafından dini olarak dışlandı" dedi.

"Buna rağmen, Suveyda halkından birçok kişi Wahid al-BalOUS'un etrafında toplandı ve Rijal al-Karama'nın üye sayısı o zamanlar yaklaşık 18.000'e ulaştı" diye ekledi.

Al-BalOUS, devrik rejimin Şeyh Wahid'in sadakatini satın alma girişimlerinde başarısız olduktan sonra, Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Ali Mamluk, Qassem Soleimani, Wafiq Nasser ve Irak'taki "Haşdi Şaabi" ve Lübnan'daki "Hizbullah" liderlerinin katılımıyla bir toplantı yaptığını ve Wahid al-BalOUS'u suikast kararı aldığını açıkladı.

Hikmat al-Hajri'nin suikast "komplosuna" katılanlardan biri olduğuna işaret etti ve Şeyh Gazal Gazal ve Dhu al-Fiqr Gazal'ın (Suriye kıyısından) Wahid al-BalOUS ve oğullarını öldürmekle tehdit edenler arasında olduğunu belirtti.

Leith al-BalOUS'a Yönelik Cinayet Girişimleri

Röportaj sırasında Leith al-BalOUS, Esad'ın devrilmesinden önce ve sonra maruz kaldığı suikast girişimlerine değindi.

"Esad'ın düşmesinden önce, rejime askeri olarak karşı koyacak bir güç olarak ortaya çıkmamdan endişe ediliyordu ve sonuncusu rejimin düşmesinden yaklaşık 7

ay önce olmak üzere birçok suikast girişimine maruz kaldım" dedi.

Düşüşten sonra, al-Hajri ile bağlantılı gruplar, yeni Suriye Devleti'nin yanında yer aldığı ve yeni Suriye liderliğinin kurtuluştan sonraki ilk aylarda başlattığı güven verici girişimler ve açıklamalar sonrasında devletle işbirliği yapılması ve desteklenmesi çağrısında bulunduğu için onu hain ilan ederek suikast girişiminde bulundu.

Bu grupların, yerel toplum içinde imajını bozmak ve vilayet halkını kendisine karşı kışkırtmak için çalıştığını ve hala çalıştığını belirtti.

"Biz haklarımızı ve beklentilerimizi koruyan devletten yanayız ve bu devlette hayır görüyoruz. Aynı zamanda bize düşman olduğunda da karşısında duracağız" dedi.

Al-BalOUS, Nisan ayındaki Ashrafieh ve Sahneya olayları sırasında Şam'daki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'na ziyaretinden döndükten sonra al-Hajri'nin ikametgahında kendisiyle yaptığı bir görüşmenin ardından al-Hajri'nin kendisini öldürmek için bir fetva yayınladığını açıkladı.

al-Hajri, Suriye Devleti ile Yapılan Tüm Anlaşmaları Reddediyor

Al-BalOUS, Savunma Bakanı Murhaf Abu Qasra ve İçişleri Bakanı Anas Hattab'ın Suveyda'daki şeyhlerin ve liderlerin sunduğu tüm talepleri, özellikle de vilayet halkı tarafından askeri ve güvenlik kurumlarının yönetimi ve oluşturulmasını kabul ettiğini, ancak al-Hajri ve grubunun "İŞİD'ci" olmakla suçlayarak devletle yapılan anlaşmaları defalarca bozduğunu doğruladı.

Al-BalOUS, al-Hajri dışında Suveyda'daki tüm dini ve askeri liderlerin Suriye hükümetinin önerileriyle hemfikir olduğunu, ancak al-Hajri'nin devletle herhangi bir anlaşma olduğunu inkar ettiğini ve iddia edilen projesinin detaylarını ve boyutlarını açıklamadan, Suveyda'nın yararına olan özel bir projesi olduğunu iddia ettiğini vurguladı.

Türkiye Selçukluları Devleti'nin Kuruluşu

Giriş

Nüfuzlu ve enerjik beyleri Selçuklu Devleti'ne hizmet eden Türkmenler, Malazgirt Savaşı öncesinde Yakınoğlu'da yaptıkları askerî faaliyetlerde çoğu yerlerde lidersiz, küçük gruplar halinde, dağınık yağma akınları yapmaktan öteye gidememişlerdi. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans Devleti ile imzalanan anlaşma, muhatap Romanos Diogenes'in 4 Ağustos 1072 tarihinde ölmesi ile geçersiz kalınca, Türkler bütün Anadolu'yu ele geçirmek için harekete geçmişlerdi.¹ Nikephoros Bryennios'un dediği gibi "geçitleri tutarak pusular kuran Türkler, Bizans'ın savunma gücü yıkıldığı için Anadolu'da her yeri yağmıyorlardı."² Benzeri olayı XIV. yüzyılın başında yaşayan Georgios Pachimeres'in söylediği gibi:

"Onlar her yere özgürce dağılıyor, istedikleri yerde ordugâh kuruyorlardı. Toplu olarak değil de gruplar halinde yerleşiyorlar, düzensizce savaşıyorlardı. Bizanslılar kendilerini savunmak bir yana, Türklerin önüne çıkmaya cesaret bile edemiyorlardı. Yanlarında getirdikleri erzaklarının tükendiği zamanlarda pervasızca hareket eden Türkler cesur hücumlar yapıyorlar, civardaki yöneticileri tehdit ederek, onları korkutarak ihtiyaçlarını gideriyorlardı. Bunlar halka ilişmeden, silahlı güçlere ve Bizans komutanlarına saldırmakta, oradakileri yakalayıp esir aldıktan sonra kurtuluş parası olarak salıvermekte idiler."³

İşte bu dağınık ve düzensiz hareketlerden sonra Dânişmend, Mengüçük, Saltuk, Dilmaçoğulları ve Çaka'nın yanı sıra, Selçuklu ailesinin temsilcileri Kutalmışoğulları tarih sahnesine çıktılar. Bunlar Türkmenlere komuta ederek Anadolu'daki dağınık ve düzensiz hareketleri disiplinli, bilinçli siyasî yapılanmalara ve yerleşimlere dönüştürdüler. Bunların içinde en fazla iz bırakan ve tanınan Melik Kutalmış'ın oğlu Süleyman-şah ile onun temelini attığı Türkiye Selçukluları Devleti oldu.

1. İznik'in Alınması ve Merkez Yapılması

Türkiye Selçukluları Devleti'nin ne zaman ve nasıl kurulduğuna dair görüşler farklılık göstermektedir. Burada başkent İznik'in ele geçirildiği tarih önem kazanmaktadır. Kaynaklar bu konuda farklı tarihler vermektedir. XII. yüzyıl İslâm tarihçilerinden Azimî, Kutalmışoğlu Süleyman-şah'ın 467/1074-75 yılında İznik'i ve ona bağlı yerleri fethettiğini yazar.⁴ XIII. yüzyıl İslâm tarihçisi Sıbt İbnu'l-Cevzî ise Kutalmışoğlu Süleyman-şah'ın 477 Receb ayı sonları/1-2 Aralık 1084 tarihinde İznik'i fethettiğini belirtir.⁵ İbnu'l-Ezrak⁶ ve İbnu'l-Esir⁷ gibi önemli Müslüman tarihçiler de Süleyman-şah'ın Anadolu'daki faaliyetleri ile ilgili bilgi vermek yerine sadece başta Konya olmak üzere tanınmış birkaç şehrinin ismini sayarak buralara hâkim olduğunu söylemekle yetinmektedirler.

Az sayıda İslâm tarihçisinin Süleyman-şah'la ilgili verdikleri bilgilerin çok az ve sığ olduğu görülmekte, onların Bizans Anadolu'sındaki gelişmeleri iyi takip edemedikleri anlaşılmaktadır. Bunda, Malazgirt Savaşı'ndan sonra bölgede yaşanan kargaşanın ve İstanbul merkezli karmaşık ilişkilerin de etkisi olmalıdır. Bu olumsuzluklara rağmen konuyla ilgili sağlıklı bilgileri yerli Hristiyan tarihçiler vermektedirler. Bunlar devrin canlı tanıkları Bizans tarihçileri Nikephoros Bryennios ve Mikhael Attaleiates'tir. Bunlar Süleyman-şah'ın devlet olma yolundaki faaliyetlerini teferruatlı bir şekilde anlatmaktadırlar. Muahhar tarihçilerden Ioannes Zonaras bunların boşluklarını dolduran kısa bilgiler vermektedir. Michael Glykas sadece Asia, Nikea ve Frigia'nın Türkler tarafından alındığını bildirmektedir. Anna Komnena ise, kendisine ulaşan bilgiler nispetinde saray entrikalarını anlatarak babasının tahtı ele geçirmesini zaruri kılan sebepleri sıralamaktadır. Ermeni tarihçisi Urfalı Mateos, Batı Anadolu'daki gelişmeleri bilmediği için buradaki Türk ilerleyişi hakkında bilgi vermemekte, sadece 1079 yılı içinde Türklerin saldırıları ile Anadolu'da yaşanan büyük halk göçü ve kıtlıktan bahsetmektedir. Süryani tarihçiler Mihael ve Abû'l-Farac ise bu dönemle ilgili ciddi bir şey söyleyememektedirler.

Konuyla ilgilenen modern tarihçilerden Mükrimin Halil Yınanç, Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu taht kavgalarından yararlanan Süleyman-şah'ın 1080 öncesinde İznik'i ve diğer Bizans şehirlerini ele geçirme mücadelesini anlatmakta, 1082 tarihinden önce onun Anadolu sultanı olduğunu belirtmektedir.^[7] Osman Turan, devletin kuruluş tarihini Azimî'nin İznik'in fethi tarihi olarak gösterdiği 1075'i kabul etmekte, bu tarihten sonra Bizans Devleti içindeki taht kavgalarından yararlanan Süleyman-şah'ın süratle devletini genişlettiğini belirtmektedir.^[8] İbrahim Kafesoğlu, Süleyman-şah'ın 1078'de İznik'i alarak devletin kuruluşunu başlatıp kısa sürede Adana'dan Üsküdar'a kadar uzanan alanlarda hâkimiyet kurduğunu belirterek, sonrasında yaşanan siyasî olayları anlatmaktadır.^[9] İbrahim Kafesoğlu başka bir çalışmasında konuyu çok daha geniş bir şekilde ele almış ve incelemiştir.^[10] Burada özellikle Osman Turan'ın konuyla ilgili yazdıkları geniş bir eleştiriye tabi tutulmuş, Türkiye Selçukluları Devleti'nin gerçekte Sultan Melikşah'ın 1092'de ölümünden sonra İznik'e gelerek tahtı devralan I. Kılıç Arslan tarafından kurulduğu sonucuna varılmıştır. İbrahim Kafesoğlu böylece Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak ilk çalışmasında kabul ettiği 1078 tarihini terkederek, 1092 tarihinde karar kılmıştır. Bizim katılmadığımız değişik bir görüş olması açısından ilginçtir. Mehmet Altay Köymen, Süleyman-şah'ın 1073-77 yılları arasında kardeşi Mansur ile ortak hâkimiyet yürüttüğünü, 1077'den sonra ise tek başına hükümdar olduğunu ve 1082'de güneye sefer yaptığı zamana kadar Sultan Melik-şah'a tâbi olduğunu yazmakta, devletin kuruluşu ile ilgili bir tarih ve görüş ortaya koymamaktadır.¹²

Zeki Velidi Togan, Süleyman-şah'ın 1080'de İznik'i fethederek başkent yapıp devletini kurduğunu ve bütün Anadolu'yu Türkmen beyleri arasında taksim ettiğini belirtmekte, daha fazla bilgi vermemektedir.¹³ Yusuf Ayönü, Süleyman-şah'ın İznik'e 1080'de hâkim olduğunu belirtmekte, devletin kurulma aşaması ile ilgili bir görüş ortaya koymamaktadır.^[11] Jean Laurent, tarihçilerin konuyla ilgili bilgilerini sıralayarak onların olayları ve tarihleri karıştırdıkları, gerçek olanın ise 1081'de İznik merkezli tam bağımsız Rum Sultanlığı'nın kurulmuş olduğu sonucuna varmaktadır.^[12] Claude Cahen, İznik'in fethi tarihi ve devletin kuruluşu ile ilgili bir görüş ileri sürmeden Bizans'la ilişkileri temel alan bilgiler vermektedir.^[13] V. Gordlevski ise, Jean Laurent'in vardığı sonucu tekrar ederek buna katıldığını göstermekte, özel bir görüş ortaya koymamaktadır.^[14] Tamara Talbot Rice, İznik'in 1078'de Süleyman-şah'ın eline geçtiğini ve bundan sonra devletin kurulduğunu belirtmekte, I. Aleksios'un 1081'de tahta geçmesinden sonraki dönemi Bizans'ın lehine değerlendirmektedir.¹⁸

Süleyman-şah'ın Marmara Bölgesindeki ilk faaliyetleri 1075 yılında başlamış görünmektedir. Mikhael Attaleiates, bu yılla ilgili olarak isyancı paralı asker Roussel'in Emir Tutak tarafından yakalanarak Bizanslılara fidye karşılığı teslim edilmesi olayını anlattıktan sonra Kutalmışoğulları Süleyman-şah ve Mansur'un Türkmenlerle birlikte Üsküdar ve Kadıköy'e akın ettiğini yazmaktadır.^[15] Anlaşılmaktadır ki, İstanbul'a kadar bütün Bizans toprakları tamamen savunmasız kalmış ve önceden de belirtildiği gibi, Türkler direnişle karşılaşmadan her yere kolaylıkla girmişlerdir. Bizans kaynaklarında belirtilmemekle birlikte, Kutalmışoğulları'nın ve Türkmenlerin Bizans topraklarındaki mücadelelerinin 1076-77 yıllarında da aynı hızla devam ettiğini tahmin etmek yanlış olmasa gerekir.

1078 yılı başlarında Rumeli'de Bryennios'un isyan ederek bütün şehirleri eline geçirdiğinin haberi gelince Anatolikon Themasının (Afyon, Isparta, Konya, Kayseri ve İçel yöreleri) komutanı Nikephoros Botaneiates Anadolu'daki askerî birliklerini toplayarak İmparator VII. Mikhael'e karşı isyan etmişti. Yanına daha önceden Bizans'a sığınan Sultan Alparslan'ın eniştesi Melik Erbasan'ı da almıştı. Maksudı İznik'e ulaşip buradan bir gemi ile denizden İstanbul'a ulaşmaktı. Durumu öğrenen İmparator VII. Mikhael, Süleyman-şah ve kardeşi Mansur'a elçiler gönderip armağanlar ve vaadlerle onları kendisine yardım etmeleri için ikna etmeğe çalışmıştı. İmparator, Süleymanşah'ı bütün güçleri ile Botaneiates'e saldırtıp onu ölü ya da diri getirmesini istiyordu. Süleymanşah ve kardeşi Mansur imparatorun vaatlerinin çekiciliğine kapılmış idilerse de sonradan Melik Erbasan'ın araya girmesi ile kararlarından vazgeçip Botaneiates'in tarafına geçmişlerdi. Bazı Türkmenler buna rağmen imparatorun tarafında yer almaya devam etmişlerse de kısa sürede saf dışı bırakılmışlardı. Keza, onlara direnmeye çalışan bazı imparator taraftarı Rumlar da aynı akıbete uğratılarak ellerindeki kaleleri

zapt edilmiş ve kendileri tutsak alınmışlardı.

İsyancı Nikephoros

Botaneiates, müdafî askerlerin direnmemesi ve halkının şehrin kapılarını açması ile İznik'e girmiş ve buradan İstanbul'daki yandaşlarının imparatoru tahttan indirme girişimlerini takip etmişti. Diğer taraftan Süleyman-şah ve birlikleri bütün Kocaeli Yarımadası'nı ele geçirerek İstanbul'un Anadolu yakasındaki Kadıköy ve Üsküdar'a ulaşmıştı. Daha fazla dayanamayan VII. Mikhael, 25 Mart 1078'de kilise örgütü tarafından tahttan indirilerek bir manastıra kapatılmıştı. Bunu haber alan Botaneiates, Karamürsel'e geçerek, kendisini almaya gelen imparatorluk gemisiyle İstanbul'a gitmiş ve 3 Nisan 1078'de Bizans tahtına oturmuştu.^[16]

Görüldüğü üzere, Nisan 1078 başlarında İznik henüz Bizanslıların elinde idi. Dolayısıyla da Türklerin eline geçmediği için Türkiye Selçukluları Devleti'nin kurulmasından bahsetmek mümkün değildi.

Bu gelişmelerin hemen sonrasında, daha önceden Rumeli'de isyan başlatmış olan Bryennios, Makedonya'dan ve Trakya'dan gelen birlikleri ve Peçenekler ile Normanlardan oluşan paralı askerleri toplayarak İstanbul üzerine yürümüşü. Bunu haber alan yeni imparator Nikephoros III. Botaneiates uzlaşma önerisinde bulunmuştu. İşe yaramayınca Alexios Komnenos'u ordusunun başına geçirmiş ve bu sırada İznik'te kalmakta olan Süleyman-şah ile kardeşi Mansur'u yardıma çağırıyordu. Taraflar arsında yapılan anlaşma ile Süleyman-şah ve kardeşi imparatora yardım etmişler ve isyancı generali yenilgiye uğratarak esir almışlardı.^[17]

1078 yılı sonbaharında Alexios Komnenos'un eniştesi Nikephoros Melissenos yeni bir isyan hareketi başlatmıştı. Bu isyancının sunduğu cazip teklife hayır diyemeyen Süleyman-şah, İmparator III. Botaneiates'e karşı harekete geçmekte tereddüt etmemişti. İsyancı Nikephoros Melissenos, Süleyman-şah'ın desteğini aldıktan sonra kendisini imparator ilan edip batı Anadolu kentlerini dolaşmaya başlamıştı. Bu isyancı Bizans generalinin yanında kalabalık Türk askerlerini gören Bizans halkı itaat ederek ona şehirlerinin kapılarını açmışlardı. Melissenos, yaptığı anlaşmanın gereği olarak bu şehirleri müttefiki Süleyman-şah'a teslim etmişti. Böylece Türkler kısa sürede Asia (Kızılırmak'a kadar uzanan Anadolu'nun batı kesimi), Phrygia (Sakarya ile Büyük Menderes nehirlerinin yukarısındaki yayla merkez olmak üzere, Ankara'nın güney-batısını, Eskişehir, Kütahya, Afyon illerinin tümünü, Denizli'nin kuzeyini, Uşak'ın doğusunu kapsayan bölge) ve Galatia'nın (Kızılırmak ve Sakarya ırmaklarının arasındaki Ankara, Yozgat, Çankırı'nın olduğu bölge) bütün kentlerinin sahibi olmuşlardı. Melissenos, kalabalık Türk ordusuyla İznik'e yerleşmişti. İmparator III. Botaneiates'in bu isyanı bastırmakla görevlendirdiği Alexios Komnenos, akrabalık bağlarını öne sürerek bu görevi kabul etmemişti. Bunun üzerine ordunun başına imparatorun yakın adamı Hadım Ioannes getirilmişti.

Yeni komutan, İznik'in kuşatılması veya Eskişehir'de bulunan Süleyman-şah'ın üzerine yürünmesi konusunda bir karara varamamıştı. Sonunda tecrübeli komutanlarının itirazlarına rağmen İznik'i kuşatmak zorunda kalmıştı. Şehrin Türk savunucuları Süleyman-şah yardımı gelinceye kadar onu oyalamışlardı. Süleyman-şah, yardıma gelince düzensiz bir şekilde geri çekilen Bizans ordusunu takip ederek yakalamış ve bozguna uğratmıştı. Kurtulmayı başarabilenler ise İstanbul'a kaçmışlardı.^[18] Böylece, Süleyman-şah'ın 1078 sonbaharında hâkim olduğu İznik'i Bizans ordusuna karşı başarıyla savunduğu görülmektedir ki, bu durum devletleşme sürecinin bu andan itibaren başladığını ortaya koymaktadır.

III. Botaneiates, İznik'i Türklerin elinden almak için yeni bir ordu hazırlamış ise de bu ordu Üsküdar'daki karargâhından öteye gitmeyi reddetmişti. Bunun üzerine Ölümsüzler (Αθάνατοι) denen oldukça eğitilmiş özel bir orduyu bu işle görevlendirmişti. Bunlar sadece İznik'i almakla yetinmeyecek, Türkleri bütün Anadolu'dan atacaktı. Tam bu sırada eski imparator VII. Mikhael'in kardeşi Konstantios isyan etmişti. Bu isyan genişlemiş ve Ölümsüzler Birliği'nin içinde Konstantios taraftarları ortaya çıkmıştı. Bu birliğin kendisine karşı isyan etmek üzere olduğundan şüphelenen imparator, İznik üzerine yapacakları seferi iptal ederek onları Rumeli'ye çağırıyordu. Böylece, Anadolu'yu Türklerden geri alma hayali suya düşmüş ve Türk fetihleri daha da hız kazanmıştı.^[19]

Bunlar yaşanırken, Sultan Melik-şah'ın Anadolu'da devletleşme sürecini başlatan amcazadelerini tesirsiz hale getirmek amacıyla Emîr Porsuk'u 1078 tarihinde büyük bir orduyla onların üzerine gönderdiğini görüyoruz. Anlaşıldığı üzere, ellerindeki güçlerle Büyük Selçuklu ordusu ile baş edemeyeceğini anlayan Kutalmışoğulları geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Süleyman-şah'ın nereye çekildiği bilinmemekle birlikte, Mansur'un Bizans'a sığındığı görülmektedir. Porsuk, imparatora bu Selçuklu melikini kendisine iade etmesini istemiş ise de bu reddedilmişti. Bunun üzerine, bir hile ile Mansur'u kendisiyle savaşmak için İstanbul dışına çıkartan Porsuk, yapılan savaşta yenilgiye uğratmış ve öldürmüştü. Böylece Sultan Melik-şah tahtı için tehlike oluşturabilecek önemli bir Selçuklu melikini ortadan kaldırılmış oluyordu. Fakat bu durum beklenen etkiyi göstermemiş, Mansur'a bağlı Türkmenler dağılmayarak Süleyman-şah'ın etrafında toplanmışlardı. Bu durum Sultan Melik-şah'ın Anadolu'daki amcazadelerini tümünden ortadan kaldırmaya yönelik planını etkisiz hale getirmişti.^[20]

2. Devletin Temellerinin Atılması (1079-1082)

Süryani Mihael, Süleyman-şah'ın 1078 tarihinde İznik ve İzmit'e sahip olduğunu, Türk halkının buralara gelip yerleştiklerini, durumdan haberdar olan Abbâsî halifesinin ona bir sancak ve diğer hâkimiyet simgeleri gönderip kendisini sultan olarak tanıdığını, böylece Türklerin biri Horasan'da, diğeri de Roma ülkesinde olmak üzere iki sultanının mevcut olduğunu

söylemektedir.^[21] Keza, Anna Komnena da Süleyman-şah'ın Antakya'ya sefer yapmadan önce "Sultan" unvanını taşıdığını söyleyerek bunu teyit etmektedir.^[22] Bu Hıristiyan tarihçiler Anadolu'da yeni bir Selçuklu devletinin kurulduğunu görmüşler, fakat Abbasî Devleti'nin Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olduğunu bilmedikleri için bu yeni devletin halife tarafından onaylandığı tahmininde bulunmuşlardı. Mevcut şartlar dahilinde Abbasî halifesinin Süleyman-şah'a sultan unvanı vermesi haberini doğru kabul etmek mümkün görünmemektedir.^[23]

Kesin olan, 1078 sonbaharında Süleyman-şah'ın İznik'e sahip olduktan sonra burayı kendisine başkent yaparak Marmara Bölgesi merkezli Türkiye Selçukluları Devleti'ni kurduğudur. İmparator III. Botaneiates, yeni oluşan bu Türk devletini fazla güçlenmeden yok etmek istemiş, fakat imparatorluğun karışık durumu onun bu projesini gerçekleştirmesine imkân tanımamıştı. İmparatorluğun içeride birlik ve bütünlüğü sağlayamaması ve güçlerini bir araya getirememesi Süleyman-şah'a devletini kurabilmesi için gerekli zamanı sağlamıştı. O, 1079-82 yılları arasında Türkmenleri etrafında toplamayı ve Türkiye Selçukluları Devleti'nin merkezi yapısını oluşturmayı başarmıştır. Kaynaklarda bu tarihler arasında onun hiçbir askerî faaliyetinden bahsedilmemesi de bu görüşü doğrulamaktadır.

1081'de Bizans Devleti'nde taht değişikliği yaşanmış ve III. Botaneiates devrilerek yerine I. Aleksios Komnenos geçmişti. Yeni imparatorun kızı prenses Anna Komnena, babasının 4 Nisan 1081'de tahta çıktığında^[24] Boğaziçi'nin Anadolu sahillerine kadar sokulmuş bulunan Selçuklu tehdidini şu şekilde anlatmaktadır:

"Türklerin Alexios'un gözleri önünde Marmara Denizi yöresine nasıl yerleştiğine ve tüm Anadolu'da buyruk yürüten Süleyman'ın İznik'i üs edindiğine, bizim imparatorluk dediğimiz Sultanlığı'nın merkezinin de orada bulunduğuna, sürekli olarak çevreye akıncılar gönderdiğine, ülkenin Bithynia ve Thynia'nın kendi başkenti İznik'e komşu olan kısımlarını talan ettiğine, İstanbul Boğazi'nde Damalis denen kente kadar atlı ve yaya akınlar yaptığına, pek çok ganimet devşirdiğine, hatta neredeyse boğazi bile aşmaya kalkışacak olduğuna işaret etmiştik. Bizanslılar bu istilacıların hiç korku duymadan her tarafta, kıyı boyundaki küçük kentlerde ve hatta kutsal yapılarda yaşamakta olduğunu, kimsenin de onları o yerlerden kovmadığını görmekle tam bir dehşete düşmüş bulunuyor ve ne yapacaklarını bilemiyorlardı."²⁹

Tahta çıkışından sonraki iki ayda başkentin karşısındaki toprakları geri kazanmayı öncelikli işi olarak belirleyen yeni imparator, İzmit Körfezi ile İstanbul'un karşı sahillerinin güvenliğini sağlamak için Türklere karşı gizliden bir mücadele başlatmıştı. Türk ordularını kendi üzerine çekerek mevcut kuvvetini kırdırmak yerine, etkisi dar bir sahada gerilla savaşı vermeyi tercih etmişti. Bunun sonucunda, Türkler Boğaziçi'nden uzaklaşarak İzmit'e doğru çekilmişlerdi.

İmparator Boğaziçi kıyılarını, Bithynia'yı, Thynia'yı ve hayati İzmit Körfezini kontrol altına almıştı. Batıda Norman Robert Guiskard ile başı dertte olduğu için yaptıklarını yeterli görerek Süleyman-şah'a değerli armağanlar gönderip barış istemişti. Muhtemelen 1081 yılı yaz aylarında bir anlaşma yapılmış ve Drakon Çayı iki ülke arasında sınır kabul edilmişti.^[25] Kocaeli Yarımadası ve İzmit Körfezi'nin Hersek'e kadar olan güney kıyısı tekrar Bizans denetimine giriyordu. İmparator bu anlaşma ile hiç olmazsa şekil bakımından Bizans'ın yüksek hâkimiyet haklarını korumak ve Anadolu'yu elinde bulunduranların bağımsız iktidar sahipleri değil de ülkeyi imparatorluğun rızası ile ellerinde tutan müttefikleri olduğu intibasını uyandırmak için Anadolu'yu Süleyman-şah'a bırakmak zorunda kalıyordu.³¹

Yeni imparator I. Aleksios Komnenos'un Süleyman-şah'ın neredeyse boş bıraktığı toprakları fazla çaba sarf etmeden ele geçirmesini Bizanslılar lehine bir başarı olarak görmemek lazımdır. Muhtemelen, bu sıralarda ülkesinde dağınık Türkmenleri kendi otoritesi altına almak ve devletini teşkilatlandırmakla meşgul olan Süleyman-şah, yeni imparator ile savaşmak istememiş, bu yüzden de ordusunu İstanbul boğazından, İzmit'in gerisindeki tabii sınırlarına çekmişti. Bu yeni durum bir anlaşma ile resmî hale getirilmişti. Türkiye Selçukluları Devleti'nin yapılanmasının 1082 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda 1078'den sonraki üç yılda kendisinden bahsedilmeyen Süleyman-şah, 1082'de aniden güneye inerek Tarsus'u ele geçirmişti.³² Tarsus, Kilikya'da bulunmasına karşılık Aziz Paulus'un zamanında Suriye eyaleti içinde yer almaktaydı. Antakya ile doğal iletişimi vardı. Önemli bir yol kavşağındaki büyük ve verimli bir ovada kurulan şehir, Kilikya kapısından Suriye'ye inen yol üzerinde idi. Bu kapı, Anadolu'ya girişi sağlayan pek az geçitten birisiydi. Denize yakın olmamasına karşın, içinden geçen Tarsus ırmağı gemilerin denizden kente kadar çıkmasına imkân vermekteydi. Kentin hemen güneyinde bulunan göl gibi bir koy da Tarsus limanını oluşturuyordu.³³ Süleyman-şah'ın bu özelliklerinden dolayı Tarsus'a özel bir önem verdiği ve kurduğu Türkiye Selçukluları Devleti'nin bir limana sahip olmaması sebebiyle burayı kendisi için bir deniz gücü merkezi haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Süleyman-şah, Tarsus'u aldıktan sonra Şii Fatimîlere bağlı Trablus şehrinin hâkimi İbn Ammar'a başvurarak şehirde görevlendireceği bir kadı ve hatip istemişti.^[26] Onun Sünnî Abbasî halifesi yerine Şii Fatimî halifesine bağlı bir şehrin kadısına başvurma sebebi önemlidir. Böylece o, Abbasî Halifelîği'ni tercih etmeyerek, bu hilafet kurumunun bağlı olduğu Büyük Selçuklu Devleti sultanı Melik-şah'a tâbi olmadığını göstermek istemişti. Tarsus'un fethi sonrasında Süleyman-şah'ın Çukurova bölgesine inerek Ermeniler tarafından işgal edilmiş bulunan Adana, Anazarba ve Misis gibi şehirleri fethettiği görülmektedir.^[27] Bu sıralarda Çukurova'da yuvalanan Ermenilerin Toros geçitlerini tutarak Anadolu ile Suriye'nin ticarî bağlantısını kapatması Süleyman-

şah'ın böyle bir sefere çıkmasında önemli olmalıdır. Süleyman-şah, Aralık 1084'te davet üzerine Antakya'yı fethetmek için İznik'ten 12 günlük acil bir yürüyüşle Tarsus'a gelmiş, askerlerini burada gemilerine bindirerek deniz yoluyla Asi Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü yere varmış ve buradan nehir yoluyla ilerleyerek Antakya'ya ulaşmış, Aralık 1084'te fethi gerçekleştirmişti.^[28] Onun Antakya'nın fethini Sultan Melik-şah'a müjdelediği, bunun Müslüman halka ilan edildiği kaynaklarda belirtilmektedir.^[29] Osman Turan, bunu ihtiyatla karşılamış, doğru olması halinde bile iki amcazade arasındaki ilişkilerin düzeldiği şeklinde yorumlanamayacağı,^[30] dinî duyguların ve siyasî şartların icabı Sultan Melik-şah'ın bunu kabul ettiği görüşünü savunmuştur.³⁹ Claude Cahen ise Süleyman-şah'ın fethini bildirip Sultan Melik-şah tarafından resmen tanınmasını beklediğini, Melik-şah'ın da meseleye müdahale edemediği için saltanat meselesini de söz konusu etmeksizin şimdilik bu fethi tanımak zorunda kaldığını söylemektedir.^[31] Her iki görüş de doğru kabul edilebilir niteliktedir. Buna farklı bir açıklama getirmek zor görünmektedir.

Sonuç

Çağdaş Bizans tarihçilerinin açıkça belirttiği üzere, 1078 sonbaharında Bizanslı taht iddiası Nikephoros Melissenos'a yaptığı yardımlar karşılığında Asia, Phrygia ve Galatia'ya hâkim olarak, ünlü İznik şehrine yerleşen Süleyman-şah, burasını kendisine merkez yapmıştı. O, 1079-82 yılları arasında Türkiye Selçukluları Devleti'ni yapılandırarak dağınık Türkmen topluluklarını kendi liderliği etrafında toplamış ve bürokratik yapısını oluşturmuştu. Bunlarla uğraşırken, 1081'de tahta geçen İmparator I. Aleksios ile mücadele etmeyerek, İstanbul Boğazı'na kadar dayanan Türkmenleri İzmit'in güneyine çekerek Bizans'la bir anlaşma yapmakta sakınca görmemişti. Bundan sonra da Büyük Selçuklularla olan ilişkilerini yeniden düzenlemiş, güneyde Antakya'dan Haleb'e kadar uzanan topraklarda Sultan Melik-şah'ın hükmettiği bölgelere hâkim olmaya çalışmıştı.

Dipnot:

- [1] Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Nichephori Bryenii, *Commentarii I.*, Ed. Augustus Meineke, CSHB, Bonn, 1836, 57-58; Çev. Bilge Umar, *Tarihin Özü*, İstanbul, 2008, 71-72.
- [2] Nichephori Bryenii, 95; Çev. 110.
- [3] Georgii Pachymeris, *De Michaelae et Andronico Palaeologis*, CSHB, Ed. I. Bekkerus, Bonnae, 1835, II, 410-411; Çev. İ. Bihter Barlas, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İstanbul, 2009, 80. 4 Azimî, *Azimî Tarihi*, Selçuklularla İlgili Bölümler, Yay. ve Çev. Ali Sevim, Ankara, 1988, 21.
- [4] Sibt İbnu'l-Cevzi, *Mir'atu'l-Zemân fi Târîhi'l-Âyân* (449-499), Tahkik M. E. Hinn, K. M. el-Hakkat, Beyrut, 2013, XIX, 384.
- [5] İbnu'l-Ezrak, *Târîhu'l-Fârikî*, (Mervânîler Kısmı), Nşr. B. A. Avad, Kahire, 1959, 272.
- [6] İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, Çev. A. Ağırakça, A. Özaydın, İstanbul, 1987, X, 128.
- [7] M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1944, 107-116.
- [8] O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, 55.
- [9] İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953, 77-85.
- [10] İ. Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti hangi tarihte kuruldu", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI, 1979-80, (İstanbul, 1981), 1-28. 12 M. A. Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, LVII/218, (Nisan 1993), 71-79. 13 Z. Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, 195.
- [11] Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara, 2013, 71 vd.
- [12] J. Laurent, "Byzance et les Origines du Saltnat de Roum", *Melange Charles Diehl*, Paris, 1930, 177-182.
- [13] C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Y. Moran, İstanbul, 1984, 88-92.
- [14] V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. A. Yaran, Ankara, 1988, 40. 18 Tamara T. Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, London, 1961, 46-49.
- [15] Michael Attaliotae, *Historia*, Ed. Immanuel Bekkerus, CSHB, Bonn, 1853, 200-201; Çev. Bilge Umar, *Tarih*, İstanbul, 2008, 202-203.
- [16] Michael Attaliotae, 240, 267-272; Çev. 238, 264-269; Nichephori Bryenii, 117-125; Çev. 132-142; Ioannis Zonarae, *Epitomae Historiarum*, Ed. T. Büttner-Wobst, CSHB, Bonn, 1847, III, 715, 717-719; Çev. Bilge Umar, *Tarihlerin Özeti* (Kitap XVII-XVIII), İstanbul, 2008, 148, 150-151.
- [17] Nichephori Bryenii, 129-144; Çev. 147-161.
- [18] Nichephori Bryenii, 158-166; Çev. 173-181; Michael Glykas, *Annales*, Ed. I. Bekkerus, CSHB, Bonnae, 1836, 619621; Tamara T. Rice, 46.
- [19] Michael Attaliotae, 306-309; Çev. 301-305; Ioannis Zonarae, III, 724; Çev. 156.
- [20] Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, Çev. Ö. R. Doğrul, Ankara, 1987, I, 328-329; H. Kayhan, "Sultan Melikşah Zamanında Selçukluların Batıdaki Hâkimiyet Bölgeleri ile İlgili Politikaları", *Yeni Türkiye* 83 – Ortadoğu Özel Sayısı, Ankara, 2016, 252; Nichephori Bryenii, 1078'de Mansur'dan bahsetmekte (129-130; Çev. 147 vd.), sonrasında ise artık ondan bahsetmeden sadece Süleyman-şah'ı anmaktadır. Bu da Mansur'un 1078'de öldüğünü göstermektedir.
- [21] The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians, Eng. tr. R. Bedrosian, *Sources of the Armenian Tradition*, Long Branch, New Jersey, 2013, 164.
- [22] Annae Comnenae, *Alexiadis*, Ed. Ludovicus Schopenus, CSHB, Bonn, 1878, I, 300; Çev. B. Umar, *Aleksiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul, 1996, 194.
- [23] M. Altay Köymen, Abbasî halifesinin Selçuklu ailesi içindeki rekabeti körüklemek için Süleyman-şah'a sultan ünvanı ile hitap eden menşur gönderdiğini söylemektedir (bkz. M. A. Köymen, 77) ki, mevcut siyasî gelişmeler bunu doğrulamamaktadır.
- [24] Ioannis Zonarae, III, 727; Çev. 158; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara, 1981, 324. 29 Annae Comnenae, 177-178; Çev. 124. Krş. George Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires from MLVII to MCCCCLIII*, London, 1854, 87-88.
- [25] Annae Comnenae, 179-181; Çev. 124-126. Bu anlaşma Ekim 1081'den önce yapılmış olmalıydı. Zira bu tarihte Norman şefi Robert Guiskard, üzerine gönderilen Bizans kuvvetlerini Dyrrhakhion önlerinde yenilgiye uğratmıştı (bkz. G. Ostrogorsky, 331). Ayrıca Drakon Nehri'nin Kırk Geçit Çayı olduğu ispat edilmiştir (bkz. W. M. Ramsay, *Tarsus* (Aziz Pavlus'un Kenti), Çev. L. Zoroğlu, Ankara, 2000, 205). 31 G. Ostrogorsky, 330. 32 Sibt İbnu'l-Cevzi, XIX, 368; Abû'l-Farac, I, 329; M. H. Yınanç, 16; İ. Kafesoğlu, 81. 33 R. Wallace, W. Williams, *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul, 1999, 195; W. M. Ramsay, 30-31.
- [26] Sibt İbnu'l-Cevzi, XIX, 368.
- [27] Azimî, *Azimî Tarihi*, Selçuklularla İlgili Bölümler, Yay. ve Çev. Ali Sevim, Ankara, 1988, 24; Sibt İbnu'l-Cevzi, XIX, 384.
- [28] İbnu'l-Esir, X, 128; İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyli Târîhu Dimaşk*, Nşr. H. F. Amedroz, Beyrut, 1908, 117; İbnu'l-Adîm, *Zubdetu'l-Haleb min Târîhi Haleb*, Nşr. S. Dahhan, Dimaşk, 1954, II, 86-87; Abû'l-Farac, I, 331; İbn Şihne, *ed-Durru'l-Muntehab fi Târîhi Memleketi Haleb*, Nşr. Yûsuf Elyân Serkis, Beyrut, 1909, 211; Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, Nşr. M. Dayyûb, Beyrut, 1997, II, 8; Annae Comnenae, 299-300; Çev. 194; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Duvel*, Çev. Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II. Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir, 2001, 6; O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 71-72; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, Çev. F. İşıltan, İstanbul, 1970, 121; A. Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1989, 108-109.
- [29] İbnu'l-Esir, X, 128-129.
- [30] O. Turan, "Süleyman-şah I", *İA*, XI, 215. 39 O. Turan, *Türkiye Tarihi*, 73.
- [31] C. Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi* (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), Çev. Y. Yücel, B. Yediylidiz, Ankara, 1992 (Belleten, Cilt LI, Sayı 201, Aralık 1987, 1375-1431'den ayrı basım), 38.

ZEHRA YILDIRIM

www.kritikbakis.com

Gazze'deki İnsanın Evrensel Örnekliliği

Washington'daki ABD Kongresi'nde yaşanan o korkunç sahne hâlâ gözlerimizin önünde: Asrın önde gelen katili kürsüde konuşmasını bitiriyor ve salon, üç dakika kırk saniye boyunca ayakta alkışlarla çınlıyor... Adeta zulüm bir erdemmiş, soykırım da hayatın olağan akışına dâhilmiş gibi lanse ettirildi. Bizler de alenen ahmak yerine konulmak istendik.

Bu sahneye şahit olanlardan biri, Filistin'i dolayısıyla Gazze'yi sürekli gündemde tutma gerekliliğine sadakatle bağlı kalan Taha Abdurrahman, yaptığı çarpıcı konuşmasında 'mutlak şer' kavramını özellikle vurgulamıştı. Ona göre 'salt kötülük' olarak tercüme edilmesi mümkün olan mutlak şer, soyut bir kötülük tasnifinden ibaret değil; tarihin en çıplak hâliyle Gazze'deki insan üzerinden bütün insanlığa yöneltilen zulmün kendisidir. Bugün bu zulmün en açık ve doğrudan hedefi ise Gazze'deki insandır. Bu anlamda o, yalnızca bir milletin ya da coğrafyanın temsilcisi değildir; onun varlığı ve direnişi, çağdaş insanın en derin imtihanını açığa çıkarır. Filistinli insanı tanımak ya da onun temsil ettiği hakikati doğru anlamak, aslında mutlak şerrin hakikatini kavramakla eş anlamlıdır.

Tarihsel bir özne olmanın ötesinde, ahlaki ve metafizik bir direniş sergileyen Gazze'deki direnişçi (murâbıt), sıradan bir siyasi aktör değildir. Onun taşıdığı yük, sadece bir "bağımsızlık mücadelesi" ile açıklanamaz. O, yaratıcıya olan sarsılmaz sadakatiyle, yalnızca politik düzlemde değil, aynı zamanda ahlaki ve metafizik boyutta yürütülen bir direnişin timsalidir. Bu yüzden onun mücadelesi, yalnızca Filistin topraklarının

özgürlüğü için değil; bütün insanlığın onurunun, haysiyetinin ve asli değerlerinin korunması için verilen bir mücadelenin omuzlayıcısıdır. Murâbıt'ın şahsında, zulme boyun eğmemek yalnızca bir direniş biçimi değil, aynı zamanda insanlığın özüne, fıtratına ve ilahî emanete sadakatin en somut ifadesi hâline gelir. O, mazlumlara yol açan, umudu diri tutan ve karanlığın en koyu anında bile ışığı söndürmeyen bir varoluş örneği sergiler. Onun direnişi, taşla, barikatla ya da sloganla sınırlı değildir; sabırla, duayla, teslimiyetle ve hakikate olan derin bağlılıkla örülmüş çok katmanlı bir direniştir. Gazze'deki direnişçi, sadece kendi halkına değil, zulmün pençesinde kıvranan bütün halklara umut ışığı yakar. Onun şahsında, adaletin yeniden tesis edilebileceğine ve insanlık değerlerinin yeniden inşa edilebileceğine dair güçlü bir şahitlik ortaya çıkar. Bu yüzden Gazze'deki insan, çağın vicdanı, insanlığın imtihanı ve direnişin evrensel örneği olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Direnışçinin omuzladığı misyon, iki temel görevde belirginleşir: İnsanlık değerlerinin yeniden inşası ve insanın özgürleştirilmesi. Bu iki görev, sadece bir halkın bağımsızlığına kavuşmasını değil, bütün insanlığın kaybettiği asli değerlerle yeniden buluşmasını öngörür. "İnsanlık değerlerinin yeniden inşası", yeni dünya düzeninin kabulleri doğrultusunda çıkar ilişkilerinin yıktığı ahlakî temellerin onarılması, merhametin ve adaletin evrensel ölçekte tekrar ikame edilmesi anlamına gelir. Gazze'deki direnişçi, işte bu değersizleştirilmiş dünyada yeniden değer kurucu bir şahsiyet olarak öne çıkar.

“İnsanın özgürleştirilmesi” ise yalnızca siyasî esaretten kurtuluş değildir; insanın kendi fitratıyla, yaratılış gayesiyle, ilahî emanetiyle yeniden irtibat kurmasıdır. Bu özgürlük, zincirlerin kırılmasının ötesinde, içsel bağların, vicdanın ve ruhun esaretten kurtulması gibi bir derinlik taşır. Dolayısıyla Gazze'deki direnişçinin üstlendiği bu iki vazife -bedeli çok ağır olan- çağımızın en ağır sorumluluklarıdır. O, insanlığın kirlenmiş ufkunu temizleyerek, yeniden saf ve fitrî bağlara dönmenin imkânını hatırlatır.

Bugün Gazze'deki insan nezdinde şahit olduğumuz çok katmanlı bilinç hâli, yalnızca taş atan ellerin ya da kutsal mekânların kapılarında nöbet tutan bedenlerin mücadelesinden ibaret değildir. Bu bilinç, görünürdeki eylemlerin çok ötesine uzanır; dua, sabır, tevekkül, teslimiyet ve derin bir maneviyatla örülmüş köklü bir şuur hâlidir. Gazze'deki insan, “Hasbunallahu ve ni'mel vekîl, ve'l-hamdulillahi Rabbil âlemîn” duasını yalnızca dilinde taşımaz; onu varoluşunun merkezine yerleştirir. Bu dua, onun için geçici bir teselli yahut sığınma cümlesi değildir. Aksine, zulme ve kötülüğe karşı geliştirdiği metafizik bir silah, karanlığa karşı direnişin manevî bir kalkandır. Her tekrarında, sadece işgale değil; umutsuzluğa, çaresizliğe, insanın kendi özünü unutmaya da meydan okur. Böylece Gazze'deki direnişçi, zulme karşı koyarken aynı anda kendi fitratını olgunlaştırır, içsel tekâmül yolculuğunu sürdürür. Onun mücadelesi hem dışsal bir karşı koyuş hem de içsel bir inşa sürecidir. Bu yönüyle o, yalnızca zulme maruz bırakılmış bir mazlum değil; insanlığın vicdanı adına nöbet tutan, hakikatin ve adaletin öncülüğünü üstlenen bir şahsiyet hâline gelir. Ondaki bu bilinç hâli, bütün dünyaya şunu hatırlatır: Direniş yalnızca taşla değil, dua ile; yalnızca bedeniyle değil, ruhuyla; yalnızca öfkeyle değil, sabır ve teslimiyetle mümkündür. Gazze'deki insan, işte bu çok katmanlı direnişiyle, çağımızın en derin vicdanî örnekliğini temsil eder.

Kutsalın muhafazası için tuttuğu nöbette, toprağın sınırlarını korurken aynı zamanda “anlamın hudutlarını” da müdafaa eden bir bilinç hâlidir Gazze'deki insan. Çünkü İsrail gibi sınır tanımayan zalimlerin dünyasında işgal, yalnızca coğrafyayı gasp etmek ve mekânı kirlletmekten ibaret olmayıp; aynı zamanda insanın özünü, yani fitratını bozma girişimidir. Onun direnişi ise bu tahribata, kutsallığı yeniden ihyâ ederek ve fitratı aslına döndürerek karşı çıkar. Buradaki murâbata, yani nöbet tutma hâli, sadece bedensel bir duruş olmayıp ruhun, niyetin ve fitratın bütünlüğüyle gerçekleşen bir sadakat nöbetidir aslında. Gazze'deki insan, sevgili Peygamberin (sav) bıraktığı ilahî mirası ve Cebrâil'in (as) Burak'ı Kudüs'e bağlayışındaki o kadim rabıta'yı yüreğinde taşır. İşte bu yüzden onun direnişi, dünyevî bir kavgadan ibaret olmayan; ilahî bir emaneti koruma iradesinin dışavurumudur. Nöbetini yalnızca toprak sınırlarında değil; hakikat ile sahte arasındaki çizgide, fitrat ile tahrifat arasındaki uçurumda da tutar. Onun direnişi, bir yandan işgalin bıraktığı yıkımı onarıırken, diğer yandan insanlığın kutsalla olan bağınyı yeniden

hatırlatır. Bu yönüyle murâbât, sadece kendi halkının değil, bütün insanlığın emanete sadakatini canlı tutan bir şahittir adeta. Gazze'deki direnişçi, köleliğe karşı direnişin ifşa gücünü ortaya koyan bir şahsiyet olarak yalnızca İsrail'in zulmüne karşı koymakla kalmaz; aynı zamanda bu zulmün asıl failleriyle “normalleşen” yöneticileri de ifşa eder. Çünkü bu yöneticiler, kendi halklarını ve onların değerlerini İsrail karşısında köleleştirerek, adaletin hem fitrî hem de ahlakî kaynağını tahrif etmektedirler. Bu iki yönlü köleliği -bir yandan işgalin doğrudan esareti, diğer yandan işbirlikçi yöneticilerin teslimiyetçi tavrı- reddederek, hakikî özgürlüğün ve gerçek adaletin kapısını aralayan kişidir Gazze'deki insan. Onun direnişi, yalnızca siyasî bir reddiye değil, aynı zamanda bütün insanlığa yöneltilmiş bir ahlakî çağrıdır: Köleleşmeyi reddetmek, zillate razı olmamak, kutsalı ve emaneti korumak. Bu yüzden direnişçi, işgalciyi de, işgale rıza göstereni de aynı anda karşısına alır. O, zilleti örtmeye çalışan maskeleri düşürür, ihanetin üzerini örten perdelere ışık tutar. Ve bütün bunları yaparken emaneti ve adaleti yeniden ihyâ etme kararlılığından asla geri durmaz. Gazze'deki insanın bu tutumu, bize şunu hatırlatır: Gerçek direniş, yalnızca dışarıdan dayatılan zulme karşı değil; içeriden üretilen teslimiyet ve köleleşmeye karşı da verilir. İşte bu nedenle, onun mücadelesi çağımızda yalnızca bir siyasî direniş değil; aynı zamanda insanlığın onurunu yeniden ayağa kaldıran evrensel bir şehadettir.

İnsanlığın vicdanını temsilen Gazze'deki insan, çağımızın en yalın, en çıplak hakikatini hatırlatır: Zulüm karşısında susmak, insanlığın tükenişidir; direniş ise onun yeniden doğuşudur. Gazze'deki insanın varlığı, fitratıyla bağınyı yitiren modern insana yeniden nasıl “insan” kalabileceğini göstermektedir. Onun şahsında, kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin dirilişi, unutturulmaya çalışılan kutsalın yeniden hatırlanışının imkânı belirginleşir. Bugün Gazze'de, Kudüs'te ve Batı Şeria'da direnen her bir Filistinli, sadece kendi halkının onurunu değil, bütün insanlığın vicdanını sırtında taşımaktadır. Onlar, insanlığın kutsalla bağınyı koruyan son nöbetçiler gibidir; dualarıyla, sabırlarıyla, fedakârlıklarıyla bütün dünyaya direnişin nasıl bir ahlakî örneklik olabileceğini gösterirler. Bu yüzden Gazze'deki insan, yalnızca bir coğrafyanın uyanışına değil, bir çağın uyanışına vesile olacak bir semboldür. O, mutlak şerre karşı mutlak direnişin sembolüdür. İlahî emaneti taşımada sadakatin sembolüdür. İnsanlığın yeniden inşasında öncü bir şahsiyetin sembolüdür. Onun direnişi, sadece Filistin için değil, bütün insanlık için verilmiş bir mücadeledir; sadece bir halkın kurtuluşu için değil, insanlığın uyanışı ve tüm zulümlere karşı durması için açılmış bir yoldur.

* Bu yazı, Taha Abdurrahman'ın 26 Temmuz 2024 tarihinde gerçekleştirdiği “Mutlak Kötülük ve Sınır Boylarında Fikir Nöbeti” başlıklı konferansının bir bölümünde dile getirdiklerinden ilhamla kaleme alınmıştır.

Ahlat Şehri Ve Ahlatşahlar

YAZAR: PROF. DR. FARUK SÜMER

Belleten, sayı 197-1986
Prof. Dr. FARUK SÜMER

1. BÖLÜM

Van gölünün kuzey batı kıyısında bulunan bu tarihî şehir, İslâm devrinde büyük, küçük on iki devlet veya hânedanın idaresi altında kalmıştır: Emeviler, Abbasiler, Kaysiler veya Süleymoğulları, Mervaniler, Ahlatşahlar, Eyyubiler, Selçuklular, Moğollar, Rûzegiler veya Bidlis hâkimleri hânedanı, Ak Koyunlular, Safeviler ve Osmanlılar. Fakat bu makalede Ahlat'ın tarihi Emeviler-Abbâsiler, Selçuklular, Moğollar-Türkmenler ve Osmanlılar olmak üzere dört devre ayrılarak incelenecektir.

1. EMEVİLER-ABBASİLER DEVRİ:

Ahlat'ın adının, bölgenin bilinen en eski sâkinleri olan Urartular'dan geldiği ve bu kavmin şehre "Halads" dediği kabul edilmiştir. Urartular'ın dillerinin incelenmesi, bu kavmin ne Hind-Avrupalı ne de Sâmi soylarına mensup olmadığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Urartular'ın dilleri de Türkçe gibi, eklemeli bir dildir. Ermeniler şehrin adını Şaleat (Şaliat), Süryaniler Kelath, Arablar Hilât, İranlılar ve Türkler Ahlât şeklinde ifade etmişlerdir. Ahlat.

Hazret-i Ömer devrinde büyük kumandanlardan Cezîre fatihi İyâd B. Ganm tarafından Bidlis ve diğer bazı şehirler ile birlikte İslâm devletinin hâkimiyeti altına sokulmuştu (H. 20 = M. 640-641).

Yapılan andlaşmaya göre Ahlat beyi (batrik, patriçi) de, Bidlis beyi gibi, İslâm devletinin himâyesinde olacak ve buna karşılık kararlaştırılan vergiyi ödeyecektir. Hazret-i Osmân devrinde (644-656) yine meşhur kumandanlardan Habib b. Mesleme el-Fihri Doğu Anadolu'da harekâtta bulunurken İyâd ile Ahlat beyi arasında yapılan andlaşmayı tasdik etti. Muaviye'nin ölümünden sonra başlayan dahili mücadeleler esnasında Van gölü çevresindeki halk da isyan ederek Bizans imparatorluğuna tâbi oldular ise de Abdülmelik'in kardeşi Cezîre vâlisi Muhammed b. Mervân tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırıldılar. Bu bölge de Cezîre vâliliğine bağlandı ve gönderilen âmillerce idare edildi. Habib b. Mesleme Van gölündeki "et-tirrih" adı verilen balığın tutulması işi ile ilgilenmemişti. Muhammed b. Mervân ise gölde balık tutulmasını artırma yolu ile sattırmış ve oğlu Mervân da böyle hareket etmişti. Osmanlı devrinde de aynı şey yapılyordu. Aradaki fark Muhammed ile oğlunun balığın satışından elde edilen meblağı şahsî gelirleri arasına dahil etmiş olmaları idi. Halbuki Osmanlı devrinde bu para Van gölü çevresindeki şehir ve kalelerde vazife gören askerin maaşına tahsis edilmişti. 112 (730-731) yılında Azerbaycan vâlisi, el-Cerrah b. Abdullah'ın Erdebîl çayırılığında Hazarlar'a yenilip şehid düşmesi üzerine Hazarlar akınlarını Musul yakınlarına kadar uzattıkları gibi, bir çok yerlerde de karışıklıklar ve başkaldırmalar çıkmasına sebebiyet verdiler.

Halife Hişâm, Âzerbaycan vâililiğini vererek Saîd el-Haraşî'yi Hazarlar ile mücadelede memur etti. Erzen'den Ahlat'a gelen el-Haraşî kapılarının kendisine açılmadığını görünce, şehri muhasara ve zapt etti. Ahlat'ta eline geçirdiği ganimeti askerlerine dağıttıktan sonra el-Haraşî, Er-Rân'a doğru yollandı. Abbâsiler devrinde de Ahlat ve daha geniş bir ifade ile Van gölü çevresinde mahallî hânedanlar mevkilerinde bırakıldıkları gibi Emevîler zamanındaki idarî teşkilât da aynen muhafaza edildi. Hatta Musul ve Diyarbekir bölgesindeki haricilik faaliyetleri de Abbâsiler devrinde yeniden baş göstermiş ve bu faaliyetler vakit vakit Ahlat'a kadar yayılmıştı. Nitekim 176 (792-793) yılında Nusaybin'de zuhur eden el-Fazl el-Hâricî bura halkından harac aldıktan sonra Dârâ, Âmid (Diyarbakır) ve Erzen ile Ahlatlıları da para vermeye mecbur bırakmıştı. İki yıl sonra (178=794) yine el-Cezîre bölgesinden çıkan el-Velid b. Tarîf et-Tağlibî adlı diğer bir haricî de Ahlat'ı kuşatıp halkından otuz bin dinar para almıştı. 826-851 yılları arasında Ahlat beyinin (patriçi) Aşot oğlu Bakrat olduğu bildiriliyor. Fakat bu beyin Abbasiler'in o bölgedeki vâlilerine tâbi olduğu ve onlara vergi verdiği şüphesizdir. 237 (851) yılında Diyarbekir ve Van gölü çevresinde çıkan karışıklıkları mahalli idareciler bastıramadıklarından âsilerin üzerine Samarra'dan Büyük Boğa gönderildi. Büyük Boğa buyruğundaki Türk askerleri ile Mûsa b. Zurrâra'yı yakalayıp Van gölü çevresinde dirlik ve düzenliği yeniden kurdu. Halife el-Müsta'in devrinde Doğu Anadolu vâlisi Ali b. Yahya el-Ermenî 249 (863) yılında Ahlat'dan Meyyâfârikîn'e gelirken Zül-Karneyn mağarası civarında Bizanslılar'ın hücumlarına uğrayarak şehid olmuştu. Gerek Ali b. Yahya el-Ermenî'nin, gerek ondan bir kaç ay önce de Malatya emîri Ömer b. Ubeydullah'ın şehadetleri ve Bizans baskısının artması, başta Bağdad olmak üzere, birçok İslâm şehirlerinde üzüntü ve heyecan yaratmış ve halk ciddi tedbirler alınması için şikâyetle bulunmuş, gürültü ve hatta karışıklıklar çıkarmıştı. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Abbâsî imparatorluğunun zayıflamaya başlaması ve parçalanmaya doğru gitmesi her yerde olduğu gibi, Doğu Anadolu'da da tesirini gösterdi. Ermeni Bagratunî hânedanının ehemmiyet kazanması ve nüfuz sahasını genişletmesi bu husus ile ilgilidir. Hatta şehirlerde yerleşmiş olan Arablar ile âmil ve emîrler Ermenî kırıllarını veya Bizans imparatorlarını metbu tanımak zorunda kaldılar. Bu Arab âmil veya emîrlerinden biri olan Ebûl-Verd (Bizans kaynağında Apelbart) Bagratuni Ermeni kralı Aşot'u (862-890) metbu tanıyor, Malazgird'den başka Ahlat (Ehliat), Erciş (Ardacès) ve Bargiri (Perkri) şehirlerine de hâkim bulunuyordu. Kays Arabları'nın Süleym boyuna mensup olan Ebûl-Verd öldükten (867) sonra yerine oğlu Abdu'l-Hamid geçti. Ona da oğlu EbûSevâde halef oldu. Ebû Sevâde kral Sembatın ölümü (914) üzerine adı geçen yerleri müstakil olarak idare etti. 316 (928) yılında Bizans imparatoru Romanus Lecapenus'un meşhur doğu "domestik'i" J. Kurcuas Ahlat ve Bidlis'i zapt etti. Her iki yerde de câmilerdeki minberleri kaldırtıp yerlerine birer

haç koydurdu. Bunun üzerine Erzen ve diğer yerlerin halkı büyük bir korkuya kapılarak oturdukları yerlerden göç ettiler. ileri gelenleri Bağdad'a gidip yardım istediler ise de kendilerine ümid verici bir va'dda bile bulunulmadı. Üç yıl sonra (319=931) Bizanslılar Ermeni kralı el-Dirânî yani Gagik'in ve diğerlerinin tahriki üzerine yeniden bölgede göründüler. Ahlat ile Bargiri yörelerini korkunç bir şekilde yağmaladılar. çok Müslüman öldürdüler ve bir çoğunu da tutsak aldılar. Bu hücumlar üzerine Ebû Sevâde ve kardeşleri vergi vererek Bizans imparatorunu metbu tanımak zorunda kaldılar. Ebû Sevâde'nin kardeşlerinden Ebû'l-Esved ve amcası Abdurrahman'ın oğlu ve aynı zamanda manevî evlâdı Ebû'l-Muizz Ahmed de Ahlat, Erciş ve Adilcevaz (=Zâtû'l-Cevz=Altzike) şehirlerine sahip olarak imparatorun tâbileri arasında yer almışlardı. Bu arada Hamdânî Seyfûddeve de 940 baharında Erzen'e gelip Van gölü çevresindeki bütün beyleri yanına çağırdı ve onlara kuvvet de kullanarak metbûluğunu kabul ettirdi. Bu beylerden biri de Ahlat, Erciş ve Bargiri hâkimi Ebû'l-Muizz Ahmed idi. Bu ise Ebû Sâlim'in oğlu II. Ebû'l-Verd tarafından öldürölüp (940 tan sonra ve 952 den önce) öldürölünenin hâkim olduğu yerler onun eline geçti. Fakat II. Ebû'l-Verd de 353 (964) yılında aynı âkibete uğratıldı. Filhakika Hamdânî Seyfûd-devle'nin memlûkü ve kumandanı Çerkes Necâ, buyruğundaki dört bin asker ile Ebû'l-Verd'in üzerine yürüyüp onu öldürmüş (335=954), Ahlat ile Malazgird ve Muş gibi diğer şehirleri de eline geçirmişti. Necâ'nın maksadı Van gölü havzasında kendi adına bir beylik kurmak idi. Fakat o bu gayesinde muvaffak olamadı. birçok güçlükler ile karşılaştıktan sonra 965 yılında öldürölldü. Seyfûd-devle Necâ'nın eline geçirdiği Ahlat, Malazgird ve diğer yerlere askeri birlikler koyarak idaresi altına aldı ise de bu, çok devam etmedi. ölümü üzerine halefleri Van gölü çevresindeki yerleri ve hatta Diyarbekir bölgesini tahliye etmek zorunda kaldılar. Bununla beraber 359 (968-969) da Bizanslılar Malazgird'e hücum ettikleri zaman gerek bu şehrin, gerek Ahlat ve diğer yerlerin kimin elinde bulunduğu bilinmiyor. 356 (967) yılında Hamdân oğlu Seyfûddeve'nin ölümü üzerine Bizans seferleri daha tesirli neticeler vermeye başladı. Çünkü onun ölümü ile ortada Bizans hücumlarına durabilecek bir kuvvet de kalmamıştı. Ekrâd oymaklarından Humeydiye boyunun Harbuntî (?) obasından Bâz (Ebû Abdullah b. Dâstek) Hamdan oğullarının çok zayıf bir duruma düşmelerinden faydalanıp sahip olduğu meziyetler sayesinde, 374 (984) yılından itibaren faaliyete geçerek Meyyafarikîn (= Silvan), Âmid (= Diyarbakır), Nusaybin ve Ahlat yörelerine hâkim oldu. Bâz'ın 380 (990) yılında ölümü üzerine kız kardeşinin oğlu Ebû Ali el-Hasan b. Mervân, adı geçen şehirleri içine alan bölgede Mervân oğulları beyliğini kurdu. 382 (992) yılında Bizanslılar Malazgird, Ahlat ve Erciş şehirlerini kuşatmışlar ve halkı âciz bir duruma düşürmüşlerdi. Mamafih Ebû Ali el-Hasan b. Mervân on yıllık bir barış andlaşması imzalamaya muvaffak oldu. Mervân oğullarının Bizans ile mücadele etmeye kuvvetleri kâfi gelmediğinden onlar

Bizans imparatorlarının metbuluğunu tanımak mecburiyetinde kaldılar. Bununla beraber gösterdikleri dirâyet sâyesinde Âmîd, Meyyafarikîn, Bidlis ve Ahlat'ın doğrudan doğruya bu devletin idaresine geçmesini önlediler. X. yüzyıl coğrafyacılarının Ahlat ve Van gölü çevresi hakkında verdikleri bilgiler ehemmiyetsiz sayılabilecek kayıtlardır. Bu husus Van gölü çevresinin diğer yerlere nisbetle gelişmemiş olması ile ilgilidir. Çünkü daha sonraki zamanlarda verilen bilgiler, beklenildiği gibi, bu coğrafyacıların kayıtlarından çok farklıdır. İbn Hurdâdbih, Ahlat'ın (Hilât), Şimşât, Erciş, Kalikala (= Erzurum) ve Bâcuneys (?) ile birlikte ayrı bir bölge teşkil ettiklerini yazar ve Kudâma da Ahlat ile Bidlis arasındaki mesafenin dört “sekek” olduğunu bildirir.

El-Mukaddesi, Ahlat'ın düzlük bir yerde kurulduğunu, kalesinin topraktan olduğunu ve câmiinin de çarşılarının ortasında bulunduğunu ve bahçelerinin güzelliğini ve içinden bir ırmak veya çay geçtiğini kaydeder. X. yüzyıl coğrafyacıları arasında, şehrin adını Ahlat şeklinde yazan biricik müellif de yine el-Mukaddesi'dir. El-İstahri ve ondan faydalanan İbn Havkal'a gelince, onlar Bargiri, Ahlat (=Hilât), Malazgird (Menâzcird), Bidlis, Kalikala (Erzurum) ve Meyyâfarikîn şehirleri arasında büyüklük bakımından fazla bir fark olmadığını bildirirler. Yalnız İbn Havkal'daki XII. yüzyıla ait olduğu anlaşılan ilâvede asıl Ahlat'ın dışında onun iki katı büyüklüğünde meskûn ve mamur bir yerin bulunduğu kayd edildikten sonra insanların müreffeh ve zengin olduğu, çarşılarının caddeler üzerinde bulunduğu ve alış veriş yerleri görüldüğü, tâcirlerin gelip gittikleri haber veriliyor ve halkının da kavgacı olduğu ve yabancılara karşı da dostça davranmadıkları söyleniyor. İbn Havkal'ın eserindeki bu haberlerin XII. yüzyıl, yani Türk devrine ait olduğunu yeniden, fakat açıkça belirtmek yerindedir. Bu haber Ahlat şehrinin de, Türkler devrinde Anadolu'nun diğer şehir ve kasabaları gibi büyük bir gelişme gösterdiğini pek açık bir şekilde meydana koyar. XII-XIII. yüzyıllardaki diğer müellifler de Ahlat'daki bu medeni gelişmeyi doğrulayan bilgiler verirler. Hatta bu müelliflerden biri Ahlat ve bölgesindeki gelirin Mısır'ın gelirine denk sayıldığını kaydederek Ahlat ve bölgesinin inanılmayacak derecede muazzam bir inkişafa mazhar olduğunu ifade eder. İbn Havkal göl ve çevresi hakkında bazı dikkate değer malumat da veriyor. Ona göre Van gölü (Buhayratu Hilât) aşağı yukarı on bir fersah uzunluğunda (bir fersah 5,5-6 km.) bir göldür. Bu gölden et-tarrîh yahut et-tirrih denilen bir karış büyüklüğünde balık tutulur ve tuzlanan bu balıklar Musul, Cezîre, Irak ve Kuzey Suriye yörelerine gönderilir. Yine gölün çevresinde bulunan boraks (milhu'l-bevrak) da ekmekçiler tarafından kullanılmak üzere Irak'a ve diğer yerlere yollanıyordu. Gölün güneyindeki dağda ise zırnık yatakları vardı. Buradan çıkarılan kırmızı ve sarı zırnık da başka yerlere ihraç ediliyordu. Yine orada altın ve gümüşü lehimlemek için kuyumcu “bevrak”ı da vardı. Bu, oradaki bazı sulara taşlaşmış bir halde görülüyordu.

Bu “bevrak” ise dünyanın her tarafına götürülüyor ve tâcirler bundan çok para kazanıyorlardı. Göldeki et-tirrih adlı balık hakkında diğer coğrafyacılar da bilgi verirler. Onlar yılın on ayında gölde balık, kurbağa ve yengeç görülmediği ve ancak iki ayda balığın meydana çıktığına dair İbnü'l-Kelbî'nin ifadesini naklederek. Bu coğrafyacıardan Zekeriyâ el-Ğazvîni yılın iki ayı içinde balığın el ile tutulabilecek derecede çok olduğunu ve Hindistan dahil olmak üzere her tarafa ihraç edildiğini yazar. Yâkût da bu balığın Belh de satıldığını gördüğünü söyler. Gölde on ay balık görülmemesi İran şahinşahi Büyük Kubâd'ın emriyle hakîm Belînâs'ın göle tılsım yapmasından ileri geldiği yine İbnü'l-Kelbî'den nakl sureti ile Yâkût ve Zekeriyâ el-Kazvîni tarafından rivâyet edilir. Mervân oğullarından, Nasrû'd-devle Ebû Nasr Ahmed'in Diyarbekir ve Ahlat bölgelerindeki elli yıldan fazla (402-453=1011-1062) süren hükümdarlık devrinin mühim bir kısmı, huzur ve sükûn içinde geçti. Siyasî zekâ sahibi olan bu zât, hayır eserleri yaptırıyor, ilim adamlarını ve şairleri himâye ediyordu. ülkesi, umumiyetle, mamur ve bolluk içinde idi. 427, (1035-1036) yılındaki hâdiseyi arada sırada vukubulan olaylardan saymak mümkündür. Adı geçen yılda Horasan, Taberistan ve Azerbaycan'dan pek çok kimseler hacc için Ahlat yolundan gitmek istemişler ise de Vestân'da Ermeniler'in hücumuna uğramışlar, Ahlat bölgesinde berkitilmiş kaleleri olan, Ermeni asıllı Sasunlular (sênâsine), barışa rağmen, kavimdaşlarına yardım etmişlerdi. Ancak bu devirde de Ahlat'ın pek o kadar gelişmemiş olduğu anlaşılıyor. Gerçekten 438 yılı Cemâziyelevvelinde (= Kasım 1046) Ahlat'a uğrayan şair ve bürokrat Nasir-i Hüsrev Ahlat hakkında: “bu şehir bir sınır şehridir; burada Arabça, Farsça ve diğer bir dil konuşulur. Şehre Ahlat adının verilmesi sanırım buradan geliyor. Ahlat da akça (pul) ile alış veriş edilir; okkaları üçyüz dirhemdir” sözlerinden başka birşey söyleyemiyor. Halbuki seyahatına devam eden Nâsir-i Hüsrev, Bidlis'den sonra Erzen (Meyyafarikîn-Siirt arasında idi) ile Meyyâfarikîn ve Amid şehirlerini mamur şehirler şeklinde tasvir eder. Aynı yılda Ahlat ve Diyârbekr bölgelerinde korkunç bir yer sarsıntısı meydana gelmiş ve bu sarsıntı pek çok insan kaybına, geniş çapta hasara sebep olmuştu.

1. SELÇUKLULAR DEVRİ:

Türkler geldikleri esnada Ahlat şehri müstesna olmak üzere, Malazgird, Erciş, Bargiri, Van, Vestan gibi Van gölü çevresinde bulunan diğer bütün şehirler Bizans imparatorluğuna ait bulunuyordu. 1054 yılında Anadolu'ya giren Tuğrul Beg Bargiri'yi aldı ise de Ahlat'dan giderek kuşattığı Malazgird'i, iyice berkitilmiş olduğundan, fethedemedi. Sultan Alp Arslan devrinden (1063) itibaren Ahlat Anadolu'ya yapılan akın ve fetihlerde hareket üssü haline getirilmişti. 458 (1066) de büyük kumandan Afşin memlûk asıllı emîrlerinden Gümüş Tigin'i, aralarında baş göstermiş olan bir ihtilaf yüzünden öldürmüştü. Fakat Afşin Beg Alp Arslan tarafından affedildikten sonra tekrar Ahlat'a dönerek buradan Anadolu içlerine akınlar düzenlemeye başladı.

1071 yılında Van gölü çevresine gelen Sultan Alp Arslan Ahlat'tan Malazgird üzerine yürüyüp bu şehri kolayca feth etti.

Aynı yılda Ahlat şehrinin ünlü kumandanlardan Sunduk (?) Beg'in idaresinde olduğunu biliyoruz. Hatta Sunduk Beg, Bizans İmparatorunun Ahlat üzerine gönderdiği yirmi bin kişilik öncü kuvvetini yenmek sureti ile (4 Zilkade 463=3 Ağustos 1071) muktedir bir kumandan olduğunu isbat etmiştir. İbnü'l-Ezrak'a göre, Malazgird savaşına katılan Ahlat ve Malazgirdliler elde ettikleri ganimet ile zengin insanlar haline gelmişlerdi. Yine aynı müellif Alp Arslan'ın bu tarihten itibaren Ahlat'a ve Malazgird'e vâtiler tayin ettiğini, ondan sonra gelen sultanların da aynı şekilde hareket ettiklerini yazar. Fakat Ahlat'ın Malazgird savaşından önce Selçuklular'ın idaresine geçtiği şüphesizdir. Ebû'l-Fîdâ'nın mahalli bir kaynağa dayanarak bildirdiğine göre Ahlat Mervân oğullarının idaresinde iken onların zulmünden bıkmış ve usanmış olan halk 493 (=1099-1100) yılında dirâyet ve aynı zamanda adâletini duydukları Türk emîrlerinden Sökmen el-Ûutbi'yi çağırıp şehri ona teslim etmiş, bunun üzerine Mervân oğulları da Ahlat'dan uzaklaşmışlardır. Eğer Ebû'l-Fîdâ'nın bu kaydı doğru ise şehir Malazgird savaşından sonra Mervân oğullarının yeniden ellerine geçmiş bulunuyor. Ancak bu haberin doğru olması şüphelidir. Böylece Ahlat, XII. yüzyılın başından itibaren Ahlatşahlar hânedanının başşehri olmuş ve tarihinin altın devrini, diğer bir söyleyiş ile en mutlu zamanını yaşamıştır. Ahlatşahlar devrinde Ahlat İslâm âleminin en büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir. Yâkût'un, Ahlat'ın Van gölü havzasının merkezi ve onun mamur, meşhur bir beldesi olduğunu söylemesi, şehrin Ahlatşahlar devrinde eriştiği büyük gelişmenin bir ifadesidir. Yâkut aynı zamanda Ahlat'ın geniş "hayrât" a sahip, meyvesi bol, suları tatlı bir şehir olduğunu da kaydediyor ve soğğunun "darb-ı mesel" halinde söylendiğini bildiriyor. Zekeriyâ el-Kazvinî'nin sözleri de bu devirle ilgili olup verdiği bilgilerin çoğu Yakut'ununkilerin aynıdır. Yalnız bu müellif şehirde Türkçe, Farsça ve başka birdil konuşulduğunu da bildirir. Buna göre XI. yüzyılın ortalarında Ahlat'da konuşulan Arabça'nın yerini zamanla Türkçe almış bulunuyor. Yakut ve Kazvinli Zekeriyâ gibi XIII. yüzyıl müelliflerinden olan İbn Saîd, Ahlat tüccarının zengin ve halkının eğlence düşkününü olduğunu haber verir. İbn Saîd de, el-İstahri gibi, Van gölünü Ahlat gölü olarak zikreder. Yukarıda İbn Havkal'daki ilâvelerin bu devre ait olduğuna işaret edilmişti. Ahlat'ın gelişmesinde, her yerde ve her zaman görüldüğü gibi, ticaretin pek mühim bir âmil olduğu şüphesizdir. Gerçekten coğrafyacıların bununla ilgili olan yukarıdaki kayıtlarından başka, 501 (1112-1113) yılında Ahlatlılar'a ait gemilerin "Konstantiniyye" denizinde (her halde Karadeniz) battığına ve gemilerdeki Ahlatlılar'dan bir topluluğun boğulduğuna dair haber, Ahlatlıların ticarete ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiklerini açıkça gösterir. Coğrafyacıların Ahlat'ı "tâcirlerin gelip gittikleri bir yer" olarak vasıflandırdıkları yukarıda görülmüştü.

Gerçekten Cürcan (= Gürgen) gibi doğu ülkelerinden Ahlat'a tâcirlerin geldiğini başka bir vesile ile biliyoruz. Bütün bunlar Ahlat'ın doğu-batı ticaretinde bir mübadele merkezi durumuna yükseldiğini gösteriyor.

Siyasî istikrar ve ticaretin çok gelişmiş olması, ilim, sanat ve kültürün de ilerlemesine yol açtı. Bilhassa hal tercümesine dâir kitaplarda XII. ve XIII. yüzyıllarda yaşamış Ahlatlı ilim ve din adamlarına sık sık rastgelinir. Anadolu'nun bir çok yerlerinde yapılar meydana getirmiş Ahlatlı sanatkar ve mimarlar görülür. Teşkilatlı ve kuvvetli esnaf ve sanatkar birlikleri (fityân) de Anadolu'da ilk önce Ahlat'da görülüyor. Bu birlikler daha sonra Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Ahlat'ın siyasî hayatında rol oynuyor ve bu münasebetle, hücumu uğradığı zaman şehrin müdafaasına da katılıyorlardı. Hatta İbnü'l-Esîr ve ondan naklen İbn Vâsıl'a göre Ahlat'ın hakimiyeti onların elinde idi. Bu müelliflere göre onlar, idaresinden hoşnut olmadıkları hükümdarları öldürürler yerlerine başkalarını geçirirlerdi. Ahlat'ın Ahlatşahlar devrinde ulaştığı zenginlik, büyük küçük bütün komşu hükümdarlarda oraya sahip olmak arzusunu uyandırmıştı. İl Deñiz'in oğlu Atabey Cihân Pehlivan, Selahaddin Eyyûbi, yeğeni Takiyyeddîn Ömer, Selahaddin'in kardeşi el-Adil'in oğlu el-Evhad ve Erzurum meliki Selçuklu Tuğrul Şah bunların başlıcalarını teşkil ederler. Tuğrul Şah'ın Ahlat Şah Balaban'ın hayatına son vermesi, şehrin Eyyubi, el-Melikü'l-Evhad b. el-Adil'in eline geçmesine sebep oldu. (600=1203-1204). Böylece Ahlatşahlar devleti sona erdi. El-Melikü'l-Adil'in halktan pek mühim bir kısmını öldürmesi, ileri gelenleri Meyyafarikin'e sürmesi, Ahiler birliğinin dağıtılması, şüphesiz Ahlat'ın gelişmiş hayatına vurulmuş büyük bir darbedir. Müverrih İbnü'l-Esîr ve ona dayanarak İbn Vâsıl, Eyyûbî hânedanına karşı derin bir saygı besledikleri halde el-Melikü'l-Evhad'ın acımasızca katliamları yüzünden halktan pek az kimsenin kurtulduğunu Ahlatlıların zillete düştüklerini yazarlar. Hatta el-Evhad, diğer bir müellife göre sadece ileri gelenlerden (el-havâss) onsekiz bin kişi öldürtmüştür. Bu durumdan faydalanan Gürcüler Erciş'i birden bire ellerine geçirip oradaki "herşeye" sahip olmuşlar, halkını tutsak aldıktan sonra şehri yakmış ve yıkmışlardır. El-Melikü'l-Evhad hem Gürcüler'in çokluğundan çekindiği için, hem de öldürdüğü ve eziyet ettiği Ahlatlıların öcâlmaları korkusundan hisarı terk edememişti. Gürcüler'in Ahlat yörelerini yağmalamaya başlamaları üzerine el-Evhad babası Eyyûbiler'in başı el-Adil'e "feryadnâmeler" göndermek zorunda kalmıştı. El-Adil Harran'a geldiğinde Gürcüler'in ülkelerine döndüklerini öğrenip başka işleri ile meşgul oldu. 607 (1210-1211) yılında Gürcü ordusu başkumandanı İvane'nin bir tesadüf neticesinde tutsak alınması, Ahlat ve yörelerine karşı yapılan Gürcü akınlarına son verdirdi. Fakat aynı yılda el-Melikü'l-Evhad Necmeddîn Eyyûb da öldü. El-Evhad pek kan dökücü bir insandı. Öyleki az yukarıda kayd edildiği üzere Müverrih Abdullatif el-Bağdadî, el-Evhad'ın kısa bir zaman içinde, Ahlatlar'ın ileri gelenlerinden on sekiz bin kişiyi

öldürtüğünü onun bir adamından işitmişti. O bu katliâm işini geceleyin gözü önünde yaptırıyor ve öldürülen zavallıların cesetlerini kuyulara doldurtuyordu. Bu yüzden Ahlat'da çok az kimse kalmıştı. Akli muvazenesini kaybetmiş olan El-Melikü'l-Evhad'ın, babası el-Adil, oğlunun tedavisi için meşhur bir tabibi Ahlat'a göndermişti. El-Evhad'ın yaptığı bu toptan öldürmelerin Ahlat'ın medenî hayatında mühim bir gerileme meydana getirdiği şüphesizdir. Bu, şehir halkının o zamana kadar görmediği ilk mühim felâket olmalıdır. El-Evhad'ın oğlu olmadığından Ahlat ve ona bağlı yerler kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in idaresine geçti. Bu sonuncusu âdil, halim bir kelime ile dirâyetli bir hükümdar idi. O da "Ahlat Şah" ünvanını almakla beraber çok defa Ahlat'da oturmadı. Sonra 617 (1220) de Ahlat'ı Meyyâfârikîn ve Hâmî ile birlikte veliahd edindiği kardeşlerinden Şihâbeddîn Gâzi'ye verdi. Fakat bu çok sürmedi. isyan etmesi üzerine el-Eşref Ahlat'ı, Şihâbeddîn Gâzi'nin elinden aldı.

Bu tarihten itibaren şehir ve ona bağlı yerler El-Eşrefin gönderdiği vâililer tarafından idare edildi. Bu vâililerden ilki olan Hüsâmeddin Ali, dirayetli bir emîr idi. İşte bu emîr'in vâililiği esnasında Celâleddîn Harizim Şah'ın birinci Ahlat kuşatması vuku buldu (623 yılının sonlarında = 1226 güzü). Harizimşah şehrin dış mahallelerini ele geçirdi ise de Hüsâmeddin Ali'nin kumandasındaki Ahlatlı askerler cesaretle savaşarak hisarı korudular. Az sonra soğukların çıkması hatta kar yağması, Yıva Türkmenleri'nin yağmacılık hareketlerini artırdıklarını haber alması üzerine Celâleddîn, muhasarayı kaldırıp ülkesine döndü. El-Eşref 626 (1229)'da Ahlat'a büyük emîrlerinden İzzeddîn Ay Beg'i tayin edip eski vâli Hüsâmeddin Ali'yi ona öldürttü. Halbuki Hüsâmeddin Ali şu son hadiseden de anlaşılacağı üzere dirayetli bir emîr olduğu gibi pek hayırsever bir insandı. Filhakika bu emîr, Ahlat'da bir câmi ve bir hastahâne (bîmâristan) meydana getirdiği gibi, çok yol yaptırmış ve ıslah etmişti. O başka şehirlerde de içtimâî tesisler kurmuştu. Aynı yılda (Şevval 626 = Ağustos-Eylül 1229) Celâleddîn Harizimşah yeniden Ahlat önlerinde göründü. Şiddetli kış soğuklarına rağmen kuşatmayı bırakmadı; şehri bu defa almaya azmetmişti. Kuşatma sekiz ay sürdü. Şehrin kumandanı İzzeddîn Ay Bey ve askerleri ellerinden geleni yaptılar. Yiyecek sıkıntısından halk kedi, köpek ve hatta fare yediler. Korkunç açlık sebebi ile Ahlatlılar'dan yirmi bin kişiye yakın insan dışarı çıktı. Açlıktan bu insanların yüzleri, baba oğlunu, oğlu babasını tanıyamayacak şekilde değişmişti. Celaleddin'in veziri Şerefü'l-Mülk, her gün bir kaç sığır kestirip onların açlıklarını gidermek istedi ise de bu zavallıların çoğu hayata veda ettikleri gibi, geri kalanları da sağa sola dağıldılar. Nihayet şehir sekiz aylık bir kuşatmadan sonra zapt edildi (22 Cumâdel ulâ 527=2 Nisan 1230). Celaleddîn, Ahlat'ı yağmadan korumak istedi ise de kumandanlarının itirazları yüzünden muvaffak olamadı ve şehir üç gün Harizimliler tarafından, görülmemiş bir şekilde, yağmalandı.

Pek çok kimseler işkenceden öldüler. Celaleddîn bu güzel şehrin askerleri tarafından bir hârabe haline getirilmesine üzülmüş ve hatta şehri imar etmek için harekete geçmiş ise de bunda da başarı gösterememişti. Ahlat'ın Celaleddîn Harizimşah tarafından zaptı ve yağmalanması bu şehrin geçirdiği en büyük felâketlerden biridir. Şehir uğradığı bu felâkete rağmen yeniden eski halini alabilirdi. Fakat Moğol istila ve hakimiyeti Ahlat'a böyle bir fırsatı kullanmak imkânını da vermedi.

III. MOĞOL-TÜRKMEN DEVRİ:

Celâleddîn Harizimşah'ın faaliyetlerine son veren Moğollar (628=1231), Van gölü bölgesine de sık sık akınlarda bulunuyorlardı. 628 (1231) yılında Bidlis'den Ahlat'a gelen Moğollar burada yağmalayacak bir şey bulamamış olacaklar ki, Bargiri'yi ansızın ellerine geçirip orada bulunanların hepsini öldürmüşler, büyük bir şehir olan Erciş'e de aynı şeyi yapmışlardı. Moğol akınları yüzünden vaktiyle bütün hükümdarların göz diktikleri Ahlat şehri ve bölgesine başta oranın eski hükümdarı el-Eşref olmak üzere kimse sahip çıkmak istemiyordu. Nihayet Türkiye Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubâd muhtemelen 630 (1232-1233) tarihinde vezir Ziyaeddin Kara Arslan ile diğer bazı yüksek devlet adamlarını gönderip terkedilmiş bir şehir halinde bulunan Ahlat'da dirlik ve düzenliği kurdurdu. yani orayı yeniden imar etti. Dağılmış olan halk çağırılıp mülkleri kendilerine verildi ve yardımlar yapıldı. Sübaşlığına yani vâililiğine Sinâneddin Kaymaz getirildi. Ahlat sübaşılığının en az Köseadağ mağlubiyetine kadar (1243) devam ettiği biliniyor. Bu harbten sonra Moğollar Ahlat, Âmid (Diyarbakır) şehirleri ile yörelerini zapt ettiler. Ermeni müverrihlerine göre Moğollar çok geçmeden Ahlat'ı Gürcü kumandanı Prens Avak'ın kızkardeşi Tamtam'a vermişlerdir. Tamtam Eyyübi el-Melikü'l-Eşrefin zevcesi olup Celâleddîn Harizimşah'ın eline geçmiş, sonra da Moğollar tutsak almışlar ve Moğolistan'a, Ögedey Kağan'a göndermişlerdi. 644 (1246) yılında korkunç bir yer sarsıntısı olmuş ve bu, güzel Ahlat'ı bir harâbe haline getirmişti. Kâtib Çelebi'nin bu haberi hangi kaynaktan aldığını şimdilik tesbit etmek mümkün olmadı. Bu korkunç hadiseden sonra da Ahlat'ın Doğu Anadolu şehirleri arasındaki ehemmiyetini sürdürdüğü şüphesizdir. Hülegü Suriye seferine giderken ilk önce Van gölü'nün kuzeyindeki Ala Dağ'a uğramış, burada gördüğü otlaklar pek hoşuna gittiğinden oraya "L.b. nâ Sâgût" adını vermişti. Yoluna devam eden Hülegü dönüşünde de Ahlat'a uğradı. Hülegü'nün oğlu ve halefi Abaka babası gibi, Ala Dağ'ı sevmiş ve hatta orada bazı binalar yaptırmıştı. Fakat Abaka'nın Ala Dağ'a yaylağa çıkmasının Ahlat'ın iktisadî hayatında kayda değer müsbet bir tesir yaptığı bilinmiyor. Buna mukabil şehir 674 (1275-1276) yılında öyle dehşet verici bir yer sarsıntısına daha uğradı ki evler, hanlar, çarşılar yıkılmış ve halkın ezici çokluğu enkaz altında kalarak hayata veda etmişti. Bu felâketten pek az kimse kurtulmuştur. Aynı kaynaklara göre zelzele Erciş'i de harap etmiş ve bazı çöküntüler meydana

getirmiştir. Bu zelzele Meyyafarikîn ve Mardin’de de kuvvetle hissedilmişti. Ebû’l-Ferec depremin Erciş’de daha fazla tahribat yaptığını söylüyor. Hamdullah Müstevfi ise şiddetli zelzelenin Ahlat ve Erciş’de sağlam yapılmış binaların (imârât) çoğunu harab ettiğini bildirir. Birbirinden müstakil ve birbirinden ayrı yerlerde yazılmış üç kaynakta bu zelzeleden bahs edilmesi, bu âfetin ne kadar felâket verici olduğuna ayrıca bir delil teşkil eder. Buraya kadar kaydedilen hadiseler, Ahlat’da neden Ahlatşahlar ve hatta Eyyübîler devirlerine ait mühim hâtıraların görülmediğini bize izah edebilir. Mamafih Ahlat’ın yine de ehemmiyetini devam ettirdiği anlaşılıyor.

Şehrin bu esnada Inal oğlu Boğatay Aka tarafından idare edilmiş olması muhtemeldir. Bilindiği üzere Ahlat’taki iki türbeden birinde 680 Receb’inde (Ekim-Kasım 1281) ölen Boğatay Aka ile zevcesi Şîrîn Hâtun yatmakta, öbüründe de Boğatay Aka’nın daha önce öldürülerek vefat eden (Receb 678=Kasım Aralık 1279) oğlu Hasan Timur ve aynı yılda (Şevval 678=Şubat 1280) ebediyete göçen eşi Hüseyin Hüsâmeddin Aka’nın kızı Esen Tiğîn Hâtun gömülü bulunmaktadır. Gerek Boğatay Aka, gerek oğlu Hasan (Esen) Timur “Emîrül-Kebîr” şeklinde anılıyorlar. Uygur asıllı olmaları kuvvetle muhtemel bulunan Boğatay ailesinin ne gibi bir felâket sonucunda bu âkibete uğradığını pek emin bir şekilde izah etmek, şüphesiz, mümkün değildir. Ancak bazı tahminler ileri sürülebilir. 672 (1273) de ölen Şâdi ile ondan bir yıl sonra vefat eden Mahmud oğlu Hüsâmeddin Hasan Aka’ların şehrin daha eski idarecileri (baskak = daruga) oldukları şüphesizdir. Bu sonuncusu “Hasan Padişah” adı verilen türbede yatmaktadır. Şâdi Aka’nın türbesi ise bu asrın başlarında yıkılmış bulunmakta idi. 690 (1281) yılında Geyhatu’nun Ahlat yöresinde ilhanlık tahtına geçirilmesi oranın şenlikli, yani oldukça mamur bir yer vasfını koruduğunu ifade eder. Nitekim Ahlat’ın daha sonra yani Olcaytu (Ölceytü) devrinde bir eyâlet merkezi olduğu görülüyor; Olcaytu’nun oğlu Ebû Saîd tahta geçirildikten sonra Irincin Noyan Diyarbekir, Sutay Noyan da Ahlat vâililiklerine getirilmişlerdi. Esasen kitâbeli mezar taşları Ahlat’ın bilhassa Olcaytu ve Ebû Saîd Bahadur Han devirlerinde daha mâmur, nüfusu az olmayan, bir şehir olduğu fikrini veriyor. Ahlat da, Moğol devrinde basılan paralar da daha ziyade bu hanlara aittir. Hamdullah-ı Müstevfi, merkezi Ahlat olan eyâletin eski zamandaki gelirinin Ebû Said Bahadur Han devrinin (1316-1335) râyici ile iki yüz tümene yakın olduğu, anılan devirde ise bu gelirin ancak otuz dokuz tümene ulaştığını bildirir ve şehrin havasının mutedil, bahçelerinin çok, meyvesinin bol, güzel, dayanıklı olduğunu ve elli bir bin beş yüz dinar vergi tahsil edildiğini yazar. İlhanlı veziri ve müverrihi Reşîdeddin’in (ölümü: 1318) Ahlat’da elma bahçeleri olduğunu biliyoruz. Ahlat, geçirdiği yeni birçok felâketlere rağmen elması şöhretini asırlar boyunca muhafaza etmiştir. İlhanlı hükümdarı Ebû Saîd Bahadur Han’ın ölümünden (736=1335) sonra Moğollar arasında başlayan şiddetli dahili mücadelelerden Ahlat bölgesi de geniş ölçüde zarar gördü.

Moğollar’ın Anadolu’daki umûmi vâlisi Celâyir Şeyh Hasan, Hülegü soyundan Muhammed’i han ilân edip, iktidarı ele geçirmiş olan Uyrat Ali Padişah’ı Ala Dağ civarındaki Kara Dere’de yendi (736=1336). Şeyh Hasan Muhammed’i tahta geçirdi ve kendisi de iktidarı eline aldı. Müttefiki Sutay Noyan’ın oğlu Hacı Tuğay da Diyârbekr ve Ahlat bölgelerine hâkim oldu. Ahlat’da Muhammed Han adına 738 (1337-1338) de para basılması, bu husus ile ilgilidir. Fakat aynı yılda ortaya çıkan Çobanlı Küçük Şeyh Hasan, iktidarı Celâyir Büyük Şeyh Hasan’ın elinden almak başarısını gösterdi. hatta hasmını Bağdad’a kapandırmaya mecbur etti. En son olarak Hülegü soyundan, Süleyman’ı hanlık makamına geçirdi. Küçük Şeyh Hasan, Hacı Tuğay’ı itaat ettirmek veya saf dışı bırakmak için Sutaylılar’ın yurdu olan Ahlat’ın kuzeyindeki Bulanık ve Muş yörelerinde görülmemiş yağma ve tahriblerde bulundu (741-742=1340-1342). 741 (1340-1341) yılında Ahlat’da Süleyman Han’ın adına para kesilmiş olması şehrin bu tarihte yapılan sefer ile Çobanlı Küçük Şeyh Hasan’ın hakimiyetine geçtiğini gösterir. 743 (1342-1343) yılında da Ahlat’ın Kara Hasan tarafından yağmalanması şehrin Çobanlı Küçük Şeyh Hasan’ın elinde bulunmasından ileri gelmiştir. Çünkü Kara Hasan Celâyir Büyük Şeyh Hasan’ın en yakın emîrlerinden biri idi. 744 yılında (Muharrem = Haziran 1343) Hacı Tuğay ile onun korkunç düşmanı Çobanlı Küçük Şeyh Hasan’ın (Receb 744=Aralık 1343) öldürülmeleri Doğu Anadolu’da esasen çok bozulmuş olan dirlik ve düzenliği büsbütün ortadan kaldırdı.

Mahalli reisler bu durumdan faydalanıp birçok yerleri ellerine geçirdiler. Ahlat’ın 750 de (1350) Bidlis hâkimi Ziyaeddin’in kardeşi Bahâeddin’in elinde olması, bu husus ile ilgilidir. Ahlat’da Ziyaeddin’in torunu Emîr Süleyman’a ait tarihi okunamayan bir mezar kitâbesi keşfedilmiştir. Ancak Ahlat’ın 761 (1360) yılında Moğol beylerinden Hızır Şah’ın idaresinde olduğu haber veriliyor. Bu tarihte Hızır Şah, götürüldüğü Kıpçak ülkesinden kaçarak kendisine sığınan Çobanlı Melik Eşrefin oğlu Timur Taş’ı Celâyir Şeyh Üveys’e teslim ettiği için ondan “koç” lakabını almıştı. Yine bu devrin emîrlerinden Çobanlı Küçük Şeyh Hasan’ın amcasının oğlu Hüseyin’e Koç Hüseyin, daha sonraları Ak Koyunlu Uzun Hasan Bey’in akrabasından Bayındur (Bayındır) Beg’e de Koç Bayındur Beg denildiğini görüyoruz. Bu misaller “koç” kelimesinin bir kahramanlık ünvanı veya lakabı olduğunu gösteriyor. Bu ünvan veya lakabı taşıyanların da mezar taşlarının koç şeklinde yapılması pek tabiidir. Az yukarıda Hızır Şah’a “koç” ünvan veya lakabını veren Celâyir hükümdarı Üveys’in mezartaşı da arslan şeklinde idi. Demek ki, esasen eskiden beri bir kahramanlık sembolü olan arslan da en büyük emîrler ve hükümdarlar için mezar taşı olarak kullanılmıştır. Buna göre şimdi Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran’ın diğer yerlerinde görülen koç ve arslan şeklindeki mezar taşlarının Moğol devrinde ve XIV. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Hızır Şah’ın 786 (Muharrem = Mart 1384) yılında Adilcevaz’da vefat ettiğini gösteren bir kitâbe zamanımıza kadar gelmiştir.

Bu kitâbe Hızır Şah'ın Ahlat'ı sonra Bidlis hâkimlerine kaptırıp Adilceva'ya çekildiğini ve oranın hâkimi iken öldüğünü akla getiriyor. Yukarıda Ziyaeddin'in torunu Emîr Süleyman'a ait kitâbe de bunu teyid edebilir. Ancak, bu hususta, şüphesiz, kesin bir şey söylenemez. Bidlis hakimi ve akrabaları olan Muş ve Ahlat hâkimleri Erciş'i ellerinde tutan Kara Koyunlular'ın aksine, Timur'a baş eğmeyi siyâsetlerine daha uygun bulmuşlardı. Filhakika Timur 789 (1389) yılında Kara Koyunlular üzerine ılgar birlikleri gönderdiği gibi kendisi de Muş ovasındaki oymakları talan ettikten sonra Ahlat ve Adilceva'ı geçerek Ala Dağ'a gitmişti. Timur'un bu esnada katına gelen ve kendisine sadakatle bağlanmış olan Adilceva hakimi Hâkân'a Ahlat şehri ve yöresinin idaresine verdiğini (suyurgâl fermûde) biliyoruz. Fakat Adilceva hakimi Hâkân'ın hüviyeti hakkında şimdilik hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Timur'un oğlu Şahruh Mirza 1421 yılında Kara Koyunlular'ı takib ederken Erciş, Adilceva ve Ahlat şehirlerinden geçmişti. Adilceva'nın zapt edilmesine gönderdiği emîrlerinden Ginâşîr'in şehri aldıktan sonra buranın kumandanları Kuddûs ile Zâhid'i hükümdarın katına getirdiği gibi, Ahlat'ı idare eden Emîr Muhammed de Şahruh'un huzuruna geldi. Bu Emîr Muhammed'in Bidlis hâkimleri hânedanına mensup bulunduğu veya şehri Bidlis hâkimi Şemseddin adına idare eden bir emîr olduğu şüphesizdir. Adilceva ise, Erciş gibi doğrudan doğruya Kara Koyunlular'ın idaresi altında idi. Böylece Kara Yusuf Beg'in 820 (1417) tarihinde bir "hükümnâme" sinde de belirtildiği üzere Bidlis hâkimleri hânedanın Bidlis'den başka Ahlat, Muş ve hatta Hınûs (Hınıs) şehirlerini idareleri altında bulundurdıkları da anlaşılmış oluyor. Şahruh'un Ahlat yöresine yakın bir yerdeki Meriktü (?) konağında iken Bidlis hâkimi Şemseddin, Muş kalesini Çağataylar'a teslim eden oranın sahibi Emîr Abdurrahman, Hâkkarî-Van hâkimi İzzeddin Şîr'in oğlu Melik Muhammed huzuruna geldiler. Çağatay hükümdarı hil'atler giydirecek bu emîrleri ülkelerine gönderdi. Bu emirlerin metbuları Kara Koyunlular'ın kudretlerinin kırılmasını istedikleri görülüyor. Bu tahakkuk ettiği takdirde daha geniş toprakları daha rahat bir şekilde idare edeceklerdi. Ak Koyunlu tehlikesi de Şahruh'a sadakatle bağlı kalınarak önlenebilirdi. Şahruh, bilhassa Kara Yülük Osman Bey'in telkinleri ile Kara Yusuf Bey'in oğullarına karşı muharebeye karar verdi ve onları, bilindiği üzere, Eleşgird ovasında yendi. (824=1421). Fakat bu mağlubiyete rağmen Kara Koyunlular'ın kuvveti kırılmamıştı. Kara Koyunlu İskender Mirza, Şahruh ülkesine döndükten sonra, Bidlis, Ahlat ve diğer bazı yerlerin hâkimi Emîr Şemseddin ile Hakkari-Van hâkimi İzzeddin Şîr'in oğlu Melik Muhammed'i yakalattı (1422). Bunun sebebi onların Kara Koyunlu tâbiyetini atıp Şahruh'a itaat etmeleri ve onu metbu tanımaları idi. Bidlis hâkimi Şemseddin'in aynı zamanda İskender'in eniştesi olduğu biliniyor. Kara Koyunlu hükümdarı Ahlat hisarının teslim edilmemesi üzerine Şemseddin'i şehrin önünde öldürttü (1423).

Fakat buna rağmen hisar ele geçirilemedi. Talihsiz şehir ise bu esnada yanmış, Ahlat yöresindeki Aguvan kalesi ise açılmıştı. Bidlis de üç yıl kuşatıldığı halde fetholunamadı. Buna karşılık Kara Koyunlu İskender Bey 1425 yılında Van, Vestan ile diğer bazı kaleleri zapt etmeye muvaffak oldu. Bu yazılanlardan anlaşılacağı üzere, Kara Koyunlular'ın Van'a sahip olmaları yani orayı doğrudan doğruya idare etmeye başlamaları ancak bu tarihten (1425) itibaren bahis mevzuu edilebilir. Ahlat'a gelince, bu şehir hiç bir zaman doğrudan doğruya onların yani Kara Koyunlular'ın elinde olmamıştır. Böylece Kara Koyunlular'ın Ahlat'a hâkim oldukları şeklindeki ifadelerin ve onlara dayanılarak ortaya atılan görüşlerin bir değeri kalmamış bulunuyor. 1441 yılında Ahlat'ın yakınındaki Nemrud yanardağı yeniden faaliyete geçmiş, eriyen buzların altında meydana gelen yarıklardan dumanlar, alevler çıkmış, şiddetli gürültülerden sonra iri taşların havaya yükseldikleri görülmüş ve halk: "şehir yıkılacak" diye derin bir korkuya kapılmıştı. Kara Koyunlu Cihan Şah Mirza'nın 1451 yılında Ahlat ve Bidlis bölgelerinde yağma ve tahribler yaptırdığı ve halktan birçok kimseleri tutsaklığa sürüklediği bildiriliyor. Aynı hükümdarın 1457 yılında Bidlis, Muş ve Ahlat'a hücum edip buraları aldığı, yağmalarda bulunduğu ve bin beş yüz kadın, çocuk ve diğer kimselerin tutsak edildikten sonra satıldığı yazıldığı gibi, 1462 de de dört kumandanın idaresinde on iki bin kişilik bir kuvvet gönderip Ahlat'ı muhasara altına aldırıldığı da haber verilmektedir. Bunun Bidlis hâkiminin Kara Koyunlu hükümdarını kızdırmış olduğundan ileri geldiği söyleniyor. Cihanşah'ın kumandanları Ahlat'a gelip yağma ve tahriplerde bulunduktan ve çok ganimet topladıktan sonra hisarın fethine girişmişlerdir. Durumun ciddiyetini anlayan Ermeni Patriki Zakarya Cihanşah Mirza ile Hatunu (Can Begüm) vergi karşılığında muhasarayı kaldırmaya ikna etmişti. Şâyet bu hadise, Bidlis hâkimlerinin Kara Koyunlular ile Ak Koyunlular arasındaki mücadelede tarafsız kalmak siyâseti ile ilgili ise bu siyaset onlar ve diğer birçok emirler için hiç de faydalı olmayan neticeler vermiştir. Gerçekten Cihanşah Mirza'nın yerini alan Ak Koyunlu Uzun Hasan Beg 873 (1468-1469) yılında Biçen oğlu Süleyman Beg kumandasında mühim bir kuvveti Bidlis'e sevk ettiği gibi, diğer bir kuvveti de başka beylerin idaresinde Ahlat üzerine göndermişti. Bidlis hâkimi İbrahim Beg'in, annesini yollaması üzerine barış yapıldı. Fakat üç dört yıl sonra (1472'de) hânedandan Bayındur Beg (b. Rüstem b. Murad b. Kara Yülük) altı ay kuşatmadan sonra Ahlat'ı ve Ahlat yöresindeki Bilecan (Blicayn)'ı ele geçirmeye muvaffak oldu. Kaynağa göre Koç Bayındur Beg Ahlat kalesini yıktıktan sonra, kalenin muhafızlarını alarak Cezîre ve Bohtan suyu yöresini de fethetmiştir. Bayındur (Bayındır) Beg'in Ahlat'da mescit yaptırması ve türbesinin orada bulunmasının sebebi budur. Büyük bir kumandan olan Bayındur Beg'in ölümünden (Ramazan 866=1481) sonra Ahlat, oğlu Muhammed Beg tarafından idare edilmişti. Muhammed Beg de 894 (1488)'de ölmüştür.

Bu esnada (1472-1473) Bidlis, Muş ve diğer bir çok yerler de, Ahlat gibi, doğrudan doğruya Ak Koyunlular'ın idaresi altına girmişti.

1.OSMANLI DEVRİ: Ahlat ve Van gölü bölgesi, Akkoyunlular'dan sonra Safevîler'in eline geçti, ancak bu döneme ait neredeyse hiç bilgi bulunmuyor. Bu şehirler (Ahlat, Adilcevaz ve Erciş), İrakeyn seferi sonucunda (940-942/1533-1535) Osmanlı idaresine girdi. Kanunî, seferden dönerken Erciş ve Adilcevaz'dan sonra Ahlat'a uğradı ve oradan Diyarbakır'a geçti. Ancak Safevîler, fethedilen Van ve Erciş'i geri aldı. Şah Tahmasb, bu şehirlerin yönetimini Ustacalu'dan Sofu oğlu Ahmed Sultan'a verdi.

Vekayinâmelere göre, 942 (1535-1536) ile 955 (1548-1549) yılları arasında dikkate değer önemli bir olay yaşanmadı. 955 yılında Kanunî, Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın yardım istemesi üzerine büyük bir orduyla İran seferine çıktı. Bu seferde sadece Van kalesi alınabildi. Bu fetih Şah Tahmasb'ı üzmemekle birlikte, Doğu Anadolu'nun onun tarafından görülmemiş bir şekilde tahrip edilmesine yol açtı. Tahmasb, Afşar Şah Kulu Sultan'ı Ahlat yöresindeki oymakların üzerine gönderdi ve kendisi de Hınıs taraflarını yakıp yıktı. Ertesi yıl (956/1549) iki taraf arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi.

Şah Tahmasb, Osmanlı ordusunun İran'a girmesini engellemek veya zor durumda bırakmak amacıyla Doğu Anadolu'yu tahrip etmeye karar verdi ve bu kararını 959 (1552) yılında uygulamaya başladı. Ordusunu dört kola ayırarak en kalabalık kısmını Van Gölü bölgesine gönderdi. Bu kola bağlı emirlerden, eski Bidlis hâkiminin oğlu Şemseddin Han, Ahlat'a gelerek yüze yakın Osmanlı askerini öldürdü, otuz bine yakın koyun, on bin sığır ve manda, üç bin at ele geçirdi ve rast geldiği her yeri yakıp yıktıktan sonra geri döndü. Kısa bir süre sonra bizzat Şah Tahmasb Ahlat'ın önünde göründü. Müverrih Rumlu Hasan Beg'in belirttiğine göre, Ahlat kalesi çok yüksek ve çok sağlamdı, ancak Safevîler kaleyi kısa sürede tamamen yıktılar. Osmanlılar'ın birkaç yıl sonra Ahlat için göl kıyısında yeni bir hisar inşa etmelerinin ve yeni Ahlat'ın orada kurulmasının nedeni, yapılan bu korkunç tahribattı. Safevîler, yağma ve tahrip akınları sırasında Erciş ve Bargiri kalelerini de (960/1553) yıktı ve Osmanlılar'ın elinde sadece Van ve Adilcevaz kaleleri kaldı. Doğu Anadolu'nun harap bir bölge haline gelmesinin en önemli sebeplerinden biri, Tahmasb'ın Erzincan ve Muş'u da içine alan bu tahrip hareketleridir. Bu yıkım sırasında birçok sosyal yapı da yok oldu ya da ağır hasar gördü. 962 (1555) yılında imzalanan Amasya Antlaşması ile kırk bir yıl süren savaş hali sona erdi. Ancak, esasen Moğol döneminden sonra önemini yitirmeye başlayan Ahlat, Safevî ve Osmanlı dönemlerinde Van Gölü çevresinin en sönük şehirlerinden biri haline geldi. Van şehri bir eyalet merkezi haline yükselirken, Ahlat Adilcevaz sancağına bağlı bir kaza oldu. Amasya Antlaşması'ndan bir yıl sonra (Rebiyülevvel 963 / Ocak 1556) yapılan tahrir,

Ahlat'ın acıklı durumunu açıkça gösteriyor. Bu tahrir defterine göre, Ahlat'ın vergi veren nüfusu 128 kişiydi ve Hristiyan nüfusunun sayısı da fazla değildi. Defterdeki rakamlara göre, 1556 yılında Ahlat'ta yaklaşık 1600 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir. Bu nüfusa askerler, diğer görevliler ve din adamları dahil değildi. Şehirdeki Müslüman nüfus arasında Budak, Şah, Verdi, Turmuş, Ayna Beg, Kaya, Allah Kulu, Hüdâvirdi ve Şah Kulu gibi adların görülmesi, Müslüman halkın Türk asıllı olduğunu ve Türkçe konuştuğunu ortaya koyar.

Şehrin peş peşe geçirdiği elim felaketler nedeniyle Ahlat'ta cami ve medreseyle ilgili hiçbir vakıf bulunmuyordu. O tarihte mevcut vakıfların hepsi zaviyelere aitti ve bunların çoğunun yeni kurulduğu anlaşılıyordu. Başlıca zaviyeler arasında Bayındır, Şeyh Necmeddin, Şeyh Abdülkadir, Şeyh Yoldaş, Şehitler, Şeyh Muhammed, Şeyh İbrahim, Şeyh Abdurrahman, Şeyh Ammâr-ı Ahlâtî, Baba Merdân, Hacı Hüseyin ve Karkalar (?) bulunuyordu. Bu zaviyelerden bazıları Ahlat'ın çevresindeydi. Ahlat ve yöresinde en çok yetiştirilen mahsuller buğday ve arpaydı, ayrıca bahçelerden meyve de elde ediliyordu.

18. yüzyılda yaşamış Türk bilgini Kâtib Çelebi, Ahlat hakkında faydalı bilgiler sunar. Kâtib Çelebi, Yâkut'un aksine Hamdullah Müstevfi gibi, Ahlat'ın havasının ılıman olduğunu ("gayet latifdir") belirtir. Ahlat'ın bahçelik bir şehir olduğunu, elma ve kayısının meşhur olduğunu, bir Ahlat elmasının yüz dirhem geldiğini ve bu elmanın Azerbaycan ile Şirvan'da arandığını yazar. İlhanlı veziri ve tarihçisi Reşîdeddîn'in de Ahlat'ta elma bahçeleri bulunduğundan bahsettiği daha önce belirtilmişti. Ahlat, yaşadığı birçok felakete rağmen elmasının şöhretini asırlar boyunca korumuştur. Kâtib Çelebi ayrıca bu şehirden çıkan birçok bilginin adını da anar. O, Van Gölü'ne El-İstahri gibi eski coğrafyacılarla benzer şekilde "Buhayra-i Erciş" adını vererek, yılda bir gün ortaya çıkan "tirrih" adlı "latif" ve dayanıklı balığın çevreye gönderildiğini de aktarır.

1065 (1655) yılında Ahlat'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, eserinde şehre geniş yer ayırmıştır. Evliya Çelebi, gördüğü eserlerden ve yıkıntılardan Ahlat'ın parlak geçmişini anlamış görünse de, diğer yerlerde yaptığının aksine, onları detaylı tanıtmamıştır. Bu nedenle yazdıklarından konuyla ilgili faydalı sonuçlar çıkarmak mümkün olmamaktadır. Buna karşılık, Van Gölü'ndeki balıklar hakkında verdiği bilgiler daha faydalıdır. Seyyah, yılda bir gün Van Gölü'ndeki balıkların çoğaldığını ve binlerce büyük-küçük balığın Bend-i Mâhi deresinden yukarı çıkarak Bend-i Mâhi Ziyâretgâhı denilen yerde toplandığını yazar. Van defterdarının bir görevli aracılığıyla bu balıkları tutturtup tuzlattığını ve Acem tüccarlarına sattığını, tüccarların da bu balıkları İran'a götürdüğünü belirtir. Balık satışından elde edilen gelirin, "Van kulu" (Van'daki görevli asker) ile göl çevresindeki diğer kalelerde bulunan "hisar erleri"nin maaşlarına ayrıldığını da ifade eder.

17.yüzyılın başlarında yaşanan büyük karışıklıkların ve birkaç yıl süren öldürücü kıtlığın, Murad vadisinde

olduğu gibi Van Gölü çevresinde de zararlı sonuçlar doğurduğu şüphesizdir. 18. yüzyılda Ahlat'ın, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, ayan denilen ağalar tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır. Ahlat, Tanzimat'tan sonraki idari yapılanmada Van eyaletinin Van sancağına bağlı kazalarından biriydi. II. Abdülhamid döneminde ise Ahlat, Bitlis vilayetine bağlandı. 1310 (1892-1893) yılına ait Bitlis salnamesine göre, Ahlat o tarihte yedi mahalleden oluşuyordu ve şehrin, ikisi hisar içinde olmak üzere yedi camisi vardı. Bugün Ahlat, yine bağlık bahçelik, birçok eğitim ve medenî tesise sahip, şirin ve güzel bir kasaba haline gelmiştir. 1985 sayımına göre kasabanın nüfusu 11.138'dir.

1. ABİDELERİ:

Günümüzde Ahlat'ta tarihi ve mimari değere sahip altı kümbet veya türbe, üç mescit ve bir kale bulunmaktadır. Bunların dışında, özellikle sanat değeri yüksek birçok mezar taşı da vardır. Bu mezar taşlarından 118 adedi incelenmiştir. Yapılan tasnife göre, kitabeleri olan ve tarihleri okunabilen mezar taşlarından dördü Ahlatşahlar'a (553-583/1158-1188), sekizi Eyyûbîler'e (607-623/1210-1226), elli dördü Moğollar'a (647-743/1249-1343), dördü Bidlis hakimlerinden Rûzegîler'e (780-823/1378-1420) ve yine dördü Safevîler dönemine aittir. Görüldüğü gibi, mezar taşlarının ezici çoğunluğu Moğol döneminde ölenlerle ilgilidir. Kümbetlere gelince, bunların da büyük bir kısmının Moğol dönemine ve bizzat şehri yöneten Moğol büyüklerine ait olduğuna daha önce değinilmişti. Gerçekten de Boğatay Aka ve oğlu Hasan Timur kümbetlerinin (İki Türbe) kimlikleri, kitabeleri sayesinde bilinmektedir. Kümbetlerin en güzellerinden biri olan Usta Şakird (Üstâd Şagird) veya Ulu Kümbet'in yanında, 19. yüzyılın son aylarında yıkılmış olan bir kümbet daha bulunuyordu. Bu kümbetin, 1273 tarihini taşıyan bir kitabe ile Şâdi Aka b. Soğur b. Hakan'a ait olduğu, bir hoca aracılığıyla İngiliz seyyahı Lynch tarafından belirlenmişti. Ancak, bu kitabeyi gören A. Şerif, tarihteki yüzler hanesini seb'amie (yedyüz=1300) olarak okumuş ve kitabe sahibini Emîr Şâdi Sargur Aka ibn Çâgân şeklinde açıklamıştır. İlhanlılar tarihinde üç Şâdi adlı emir bulunsa da, bu ikisinin Ahlat'ta valilik yapmış olması şüphelidir. Şâdi Ahtaçı'nın ise hayatına 1283'te Errân'da son verilmişti. Şehirleri yönetme görevinin Uygurlar, Müslüman Türkler ve İranlılar'a verildiği zaten biliniyor. Usta Şagird veya Ulu Kümbet'in mimari üslubu tamamen Şâdi Aka'ninkine benzer olduğundan, onun da Şâdi Aka'ninkine yakın bir tarihte yaptırıldığı kabul edilmiştir. Çobanlı Küçük Şeyh Hasan'ın (ölümü: 744/1343) 740 (1340) yılında hanlığa çıkardığı Süleyman zamanında Tebriz'de bir mescit yaptırdığı (742/1341-1342) ve bu mescidin de "Üstâd Şagird" adıyla anıldığı biliniyor. Ahlat'ın da Küçük Şeyh Hasan'ın idaresinde olduğu görüldüğü için, her iki eserin de aynı elden çıktığını düşünmek mantıklıdır. Hasan Padişah türbesi denilen türbenin de Mahmud oğlu "Melikül-ümerâ Hasan Aka" adlı bir Moğol valisine ait olduğu görülüyor ve türbeye neden bu ismin verildiği

anlaşıyor. İki Türbe'de yatan Hasan Timur'un eşi Esen Tigin'in babası da "Emirü'l-Kebir Hüsâmeddîn Hüseyin Aka" olarak anılıyor. A. Gabriel, soy kütüğünde Esen Tigin Hatun'u Mahmud'un torunu olarak göstermiştir.

Şu an mevcut olmayan Erzen Hatun kümbetinin kitabesindeki tarih, A. Şerif'in okuduğuna göre 707'dir. A. Gabriel ise, kitabeyi yayımlamamakla birlikte, tarihin 799 (1396-97) olduğunu söyler. Aynı türbedeki ikinci kitabe de bu konuda yardımcı olmuyor. Akkoyunlu hanedanından Bayındır Beg'in türbesi, Ahlat'ın en güzel yapılarından biridir. Ancak, Bayındır Beg'in, iki müellifin de iddia ettiği gibi Uzun Hasan Bey'in torunu Rüstem Beg'in oğlu olmadığı belirtiliyor. Bayındır Bey, Kara Yülük Osman Bey'in oğullarından ve Uzun Hasan Bey'in amcalarından Murad Beg'in oğlu Rüstem'in oğluydu. Bayındır Bey, Sultan Yakub Bey'e isyan ettiği için 886 (1481) yılında büyük emirlerden Musullu Sûfi Halil Bey tarafından öldürülmüştür. Kendisi, 1480 yılında Memlûk kumandanı Yaş Bek'e karşı Urfa civarında kazanılan zaferde büyük payı olan yetenekli bir komutandı. Bu Memlûk başkumandanı Yaş Bek'in, yanlışlıkla Tebriz'e giden bir gezginin adı sanıldığı da belirtilmiştir.

Osmanlı döneminde yapılan eserlerin başında, Kanunî döneminde göl kıyısında inşa edilen hisar gelir. Bu hisar, Şah Tahmasb'ın asıl Ahlat kalesini yerle bir etmesi nedeniyle yapılmıştı. II. Selim döneminde (976/1568), hisarın etrafı bir dış kale ile çevrilmiştir. Hisarın yanında bulunan İskender Paşa Camii 972 (1564), minaresi ise 978 (1570) tarihlidir. Bu caminin yanında bir de hamam inşa edilmişti. Kadı Camii de dış kale kısmında yer alır ve 992 (1584) tarihini taşır. Osmanlı döneminde yapılan bu inşaatlarda, yıkılmış olan eski kalenin taşları ile harap veya yıkık kümbet ve mezar taşları kullanılmıştır. Şehrin en parlak dönemi olan Ahlatşahlar zamanına ait bir sosyal yapının günümüze ulaşamamasının sebepleri yukarıda belirtilmişti. Bu tür eserlerle ilgili bir kitabenin de kalmamış olması şaşırtıcı değildir. Bu açıdan Ahlat, İran şehirlerinin birçoğu ile aynı kaderi paylaşmıştır.

1. BÖLÜM

AHLATŞAHLAR

Bu hanedanın ilki ve Ahlatşahlar hanedanının asıl kurucusu Sökmen el-Kutbî'dir. Kaşgarlı Mahmut, "sökmen" kelimesinin yiğitlere ve bahadırlara verilen bir unvan olduğunu ve "sök-" (sökme, yarmak, yırtmak) fiiliyle ilişkili olduğunu söyler. Buna göre, sökmen, "sök-" fiilinden "-men" ekiyle türetilmiş bir isim gibi görünür. Karahanlılar'da şahıs adı olarak kullanıldığını bilindiği gibi, Artuk Beg'in oğullarından biri de aynı adı taşıyordu. Bu ad, bazı Arapça kaynaklarda "sokmân" şeklinde geçer, ki bu, sökmen'in Arapça telaffuzda aldığı şekil olmalıdır.

Sökmen, Azerbaycan meliki (kral) ve Selçuklu hanedanından Çağrı Beg oğlu Yağuti oğlu Kutbeddin İsmail İl Arslan'ın Türk asıllı memlûk emirlerinden biriydi. "el-Kutbi" lakabını taşıması da buradan gelmektedir. Sökmen, Kutbeddin İsmail İl Arslan'ın saltanat mücadelelerine karışarak 488 (1095) yılında

hayatını kaybetmesi üzerine, oğlu Mevdûd'a bağlandı. Ancak Mevdûd da 496 (1102) yılında beklenmedik bir zamanda öldü. Onun ölümüyle Azerbaycan meliklerinin soyu kesilmiş oldu. Bunun üzerine Sökmen el-Kutbî, Kızıl Arslan ve Yağı Sıyan oğlu Muhammed gibi Azerbaycan meliklerinin diğer emirleri ile birlikte Muhammed Tapar'ın hizmetine girdi. Bu dönemde Tapar ile Berk Yaruk arasındaki saltanat mücadeleleri tüm şiddetiyle devam ediyordu. Ertesi yıl (497/1104) barış yapıldı ve on iki yıl süren, imparatorluğu zayıflatan ve sosyal düzeni bozan uzun mücadele sona erdi. Aynı yıl, Tapar, asi Musul emiri Çökürmiş'i cezalandırmak için şehri kuşattığında, yanındaki emirler arasında Sökmen el-Kutbî'nin de bulunduğu biliniyor. Onun, 501 (1107-1108) yılında Arap hükümdarı Sadaka b. Mezyed'in cezalandırılmasına katılmış olması da muhtemeldir. Ertesi yıl (502/1108-1109) Musul'un, diğer bir serkeş emir olan Çavlı'nın elinden alınmasına Sökmen'in de katıldığı görülür.

1. Sökmen el-Kutbi (493-505/1099-1111):

Azerbaycan meliklerinin nereleri yönettiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak, onların Tebriz, Merend, Mâkü, Hoy gibi şehirlerin yanı sıra başka şehirleri de idare ettikleri söylenebilir. Yerel bir kaynağa dayandığı anlaşılan Ebü'l-Fida'ya (ölümü: 1331) göre, Mervân oğulları'nın zulmünden bıkmış olan Ahlat halkı, adaletini ve yeteneğini duydukları Sökmen'i 493 (1099-1100) yılında çağırarak şehri ona teslim etti. Ebü'l-Fida, Ahlatşahlar devletinin bu tarihte kurulduğunu yazar. Ancak, Azerbaycan meliki Selçuklu Mevdûd henüz hayatta olduğu için Sökmen'in şehri onun adına yönettiğine şüphe yoktur.

Diğer taraftan, İbnü'l-Ezrak'a göre, Alp Arslan, Malazgird savaşından sonra Ahlat ve Malazgird'e valiler atamış, bu yüzden buralar Mervân oğulları'nın elinden çıkmış ve Selçuklu sultanları, müellifin zamanına (570/1175) kadar bu şehirleri emirlere dirlik olarak vermeye devam etmiştir. Bu durum ne olursa olsun, Sökmen, yukarıda belirtildiği gibi, diğer kapı yoldaşlarıyla birlikte Selçuklu Muhammed Tapar'a önemli hizmetlerde bulundu. Bu sadakatının karşılığı olarak, 505 (1111) yılında onu Tebriz, Ahlat, Meyyafarikîn ve diğer bazı ikinci derecedeki şehirleri içeren Diyarbakır bölgesinin hakimi olarak görüyoruz.

Ancak, İbnü'l-Ezrak'ın bir kaydına dayanarak, Musul emîri Çökürmiş ile birlikte Urfa'nın güneyindeki Belih çayı kıyısında Haçlılar'a karşı parlak bir zafer kazananın (9 Şaban 497 / 7 Mayıs 1104) Sökmen el-Kutbî olduğu iddiası kabul edilemez. Çünkü diğer tüm güvenilir Müslüman ve gayrimüslim kaynaklarda, zaferi kazananın Hısn Keyfa hakimi Artuklu Sökmen olduğu açıkça belirtilir. Ayrıca, haberi doğru kabul edilen İbnü'l-Ezrak, eserinin başka bir yerinde Haçlılar'ı yenenin Artuklu Sökmen olduğunu açıkça yazar.

Sökmen el-Kutbî'nin, 502 (1109) yılında Meyyafarikîn'i (Silvan) uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirdiği, İbnü'l-Ezrak'ın sözleri diğer müellifler tarafından da doğrulanır. Sökmen, Meyyafarikîn'in idaresini memlûk

Gız (Kız) Oğlu'na bırakmıştı. 505 (1111) yılında, Haçlı bölgesinden Bağdat'a gelen Müslümanlar'ın yardım talepleri üzerine, Muhammed Tapar, Altun Tiğin oğlu Mevdûd komutasında kalabalık bir orduyu Haçlılar'ın üzerine gönderdi. Bu orduda Sökmen el-Kutbî, Meraga hakimi Ahmedil ve Porsuk'un oğulları İl Begi ve Zengi gibi büyük emirler de bulunuyordu. Ancak bu ordu, Urfa'yı bırakın, kırk beş gün kuşattığı Tell Bâşir kalesini (Antep yöresinde) bile alamadı. Halep'e gelindiğinde Sökmen el-Kutbî hastalandı. Hastalığı ağırlaşınca ordudan ayrıldı, ancak Fırat kıyısındaki Bâlis şehrinde hayatını kaybetti (505/1111, muhtemelen Rebiyülevvel/Eylül-Ekim). Onun ölüm tarihinde (yani 505 yılı olduğu konusunda) bir tereddüt yoktur. Sökmen'in tabutu memleketine götürülürken, Artuklu İl Gazi, gaza ve cihat sırasında ölen bir emirin ve askerlerinin mallarını almak için yollarını kesmekte tereddüt etmedi. Ancak Sökmen'in askerleri, beylerinin tabutunu ortalarına alarak Artuklular'ı bozguna uğrattı ve üstüne epeyce ganimet ele geçirdi.

İl Gazi'nin bu kabul edilemez hareketi, Sökmen ile aralarının iyi olmamasından kaynaklanıyordu. Sökmen'in tabutu önce Meyyafarikîn'e, sonra da Ahlat'a götürülerek oraya defnedildi. Sökmen'in, Tebriz, Ahlat, Erciş, Zâtül-Cevz (Adilcevaz), Meyyafarikîn, Malazgird, Muş, Van, Bargiri ve Vestan şehirlerini yönettiği biliniyor. Onun, Ahlat ile Tebriz arasındaki diğer bazı şehir ve kalelere de sahip olması muhtemeldir. Meraga hakimi Ahmedil, Muhammed Tapar'ın Sökmen'in sahip olduğu yerleri kendisine vereceği umuduyla onun ölümüne çok sevindi. Ancak bu umudu gerçekleşmediği gibi, kısa süre sonra Batınîler'in hançerlerinin kurbanı oldu. Hoy'un batısında, ona bir konak mesafedeki Sökmen Âbâd şehrinin bu Sökmen mi yoksa torunu II. Sökmen tarafından mı kurulduğu bilinmemektedir, ancak yazar, Sökmen Âbâd'ın II. Sökmen tarafından kurulduğuna inanıyor.

Sökmen el-Kutbî'yi "hükümdar" olarak tanımlamak doğru değildir. Kaynaklarda o, sadece "emir" olarak anılır. Yani, Sökmen'in, çağdaşı olan diğer Selçuklu emirlerinden hiçbir farkı yoktur ve hükümdarlık alametlerinden hiçbirine (Ahlat şah unvanı da dahil) sahip değildir. Zaten olamazdı da, çünkü Selçuklu devleti gücünü koruyordu. "Şah" ve "melik" gibi unvanları ancak hanedan üyeleri taşıyabilirdi. Sökmen'in "İnanç Hâtun" unvanlı eşi, Ahlatşahlar tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bu hırslı kadın, Ürkmez metin (j(S,1)) adlı birinin kızıydı. Sökmen'in askerlerinin Türkmenler'den oluştuğu yönündeki görüşü onaylamak mümkün değildir. Çünkü kaynaklarda bu konuda bilgi bulunmadığı gibi, böyle bir hükme temel oluşturabilecek kanıtlar da yoktur. Onun, oğlunun ve torununun askerleri kendisi gibi Memlûk asıllıydı. Nitekim, Sökmenli hanedanına, aşağıda görüleceği üzere, bu hanedanın kendi yetiştirdiği Memlûk asıllı emirler halef olmuştur.

2. İbrahim (505-521/1111-1127):

Sökmen'in yerini oğullarından Zahîreddîn İbrahim aldı

ve 520 (1126) veya 521 (1127) yılındaki ölümüne kadar babasının makamında kaldı.

Ancak İbrahim zayıf bir karakterdi. Ülkeyi, hırslı ancak pek becerikli görünmeyen annesi İnanç Hatun yönetiyordu. Bunun sonucunda, Tebriz ile Azerbaycan meliklerine ait diğer birçok yer, Muhammed Tapar tarafından karısı Gevher Hatun'a verildi. Azerbaycan meliki Kutbeddin İsmail'in kızı olan Gevher Hatun da, bu yerleri yönetmek için bir teşkilat kurdu ve başına bir vezir getirdi. Ayrıca Tapar, Meyyafarikin'i de İbrahim'in yönetiminden alarak Karaca es-Sâkiye'ye dirlik olarak verdi (508/1115). Ertesi yıl Tapar, Karaca'yı Fars'ın yönetimine gönderdi ve Meyyafarikin'i, Musul'da oturan oğlu Mes'ud'un dirlikleri arasına kattı. Mes'ud'un atabegi Cuyuş Beg, Sultan'ın emri üzerine bu şehrin valiliğine İl Düzen Beg adlı birini gönderdi. Fakat bu yeteneksiz vali yüzünden Meyyafarikin harap bir hale geldi ve birçok yöresi komşu Artuklu, Dimlec veya Dümleçli (Bidlis-Erzen), Yınallı (Âmid/Diyarbakır) beylerinin eline geçti. Meyyafarikin, daha sonra (515/1121) Tapar'ın oğlu Sultan Mahmud tarafından Artuklu İl Gâzi'ye verildi. İbnü'l-Ezrak, şehrin 512 (1118) yılında ikta edildiğini yazsa da, İl Gazi'nin Tapar'a itaatsizlik göstermeyi sürdürmesi nedeniyle İbnü'l-Esir'in verdiği tarih daha doğru olmalıdır.

3.Ahmed (521/1127):

Tarihçi el-Azîmî, 518 (1124-1125) yılında Sökmen el-Kutbî'nin oğlu Dâvud'un Toğan Arslan'ı yendikten sonra Bidlis'i de kuşattığını bildirir. Ancak, Sökmen el-Kutbî'nin Dâvud adında bir oğlu olduğu diğer kaynaklarca doğrulanmadığı gibi, Hısn Keyfa hakimi Sökmen oğlu Dâvud'un da aynı yılda hayatta olduğu biliniyor. Bu nedenle, el-Azîmî'nin Ahmed yerine yanlışlıkla Dâvud adını yazması muhtemeldir. Aynı müellif, yine orada, İbrâhim'in 520 (1126) yılında vefat ettiğini ve yerine kardeşi Yakub'un geçtiğini yazar. Yerel bir kaynağa dayanan Ebû'l-Fidâ ise İbrahim'in 521 (1127) yılında öldüğünü ve kardeşi Ahmed'in ona halef olduğunu bildirir. Sökmen'in Ahmed adında bir oğlu olduğu İbnü'l-Ezrak tarafından doğrulanır. Ahmed'in kızı Zeyneb Hatun, Artuklular'dan Necmeddin Alprı'nın eşi idi ve Ahlatşah II. Sökmen'i ziyaret için gittiği Ahlat'tan dönerken 561 (1166) yılında vefat etti. Ahmed on ay emir makamında kaldıktan sonra öldü ve yerine, altı yaşındaki yeğeni ve İbrahim'in oğlu Sökmen getirildi.

4.Sökmen (522-581/1128-1185):

Ahlatşahlar ülkesini II. Sökmen'in babaannesi yönetiyordu. Ebû'l-Fidâ'nın kaynağına göre, İnanç Hatun ülkeye bağımsız hakim olmak için çocuk yaştaki torununu da öldürmek istemiş, ancak bunu fark eden devlet büyükleri, 528 (1133-1134) yılında hırsı sonsuz olan bu kadını boğarak tehlikeyi engellemişlerdir. Aynı yıl, İran Selçukluları tahtına ikinci kez Mes'ud çıkmıştı. Sultan Mes'ud, 529 (1135) yılında Halife el-Müsterşid'i yendikten sonra Meraga'ya geldi ve Ahlatşah'ın ülkesine yürüdü. Bu olay, İnanç Hatun'un öldürülmesiyle ilgili olabilir. Ancak, Mes'ud'un el-Müsterşid ile yapacağı savaşa Sökmen'in gelmemesinin bu seferin

yapılmasında daha etkili bir neden olması daha muhtemeldir. Sökmen, Sultan'ın üzerine yürüdüğünü öğrenince kaçtı, Mes'ud da ülkesini istila etti. Daha sonra Ahlatşah, değerli hediyelerle Mesud'un huzuruna gelerek onun gönlünü aldı. Ancak Sultan Mes'ud, Sökmen'in sadakatine güvenmemiş olmalı ki, 531 (1137) yılında Fars valisi Mengü Bars ile yaptığı Gürşenbe savaşından sonra huzuruna gelen kardeşi Selçuk'a Sökmen ve Toğan Arslan'ın ülkelerini dirlik olarak verdi. Tebriz valisi Gız Oğlu es-Silâhî'yi de onun atabeyi yaptı. İmâdeddin İsfahanî'ye göre, Selçuk dirlik bölgesine giderek bu ülkeleri tamamen ele geçirdi, halkına zulüm ve işkence ederek el koymalar yaptı, yakıp yıktı ve birçok esir aldı. Ancak Melik Selçuk (Selçuk da denir), hem bu kötü işleri, hem de yeteneksiz bir insan olması nedeniyle Doğu Anadolu'da tutunamadı. Toğan Arslan'ın oğlu, Bidlis ve Erzen emiri Hüsâmüd-devle Kurtı'ya yenilerek bu bölgeden uzaklaştı. İbnü'l-Ezrak, Selçuk Şah'ın Ahlat'ı bir süre kuşattıktan sonra kuşatmayı kaldırdığını yazarak bu olaydan kısaca bahseder. Böylece Doğu Anadolu beylikleri büyük bir dış tehlikeyi atlatmış oldu. Gerçekten de onların varlıklarını tehdit eden tehlikeler içten değil, daima dışarıdan, büyük devletlerden gelmiştir.

Nitekim, Musul-Halep hakimi Atabeg Ak Sungur oğlu İmâdeddin Zengi, daha 520 (1126) yılında Bahmurd'u almış, 528 (1133-1134) yılında ise Artuklular arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak Âmid'i (Diyarbakır) kuşatmış ve es-Sâur, el-Bâriyye ve Cebelcûr, Zül-Karneyn, Tanze şehir ve kalelerini fethetmişti. Aynı müellif, Atabeg'in bu yıl içinde Ahlatşah Sökmen'in kızı ile evlendiğini yazar. Usâme b. Munkiz'in anlattığına göre, Atabeg İmâdeddin Zengi, Ahlatşah Sökmen'in kızını istemiş, ancak İnanç Hâtun onu Bidlis Erzen hakimi Hüsâmüd-devle b. Dilmâc'a vermeyi tercih etmişti. Buna çok kızan Zengi, başka bir yoldan Ahlat'a gelmiş ve kaleye girerek evlilik işini halletmişti. Ayrıca, Atabeg, Bidlis üzerine asker göndererek Hüsâmüd-devle b. Dilmâc'ı on bin altın vermeye zorlamıştı. Zengi'nin Ahlat Şah'ın kızıyla evlenmekteki amacı, her zaman yaptığı gibi, burayı kendi hakimiyetine almak için zemin hazırlamaktı. İnanç Hatun'un zayıf yönetimi onda böyle bir hırs uyandırmıştı. Bizzat bu sefere katılan Usâme'nin ifadesine göre, sefer İnanç Hatun'un sağlığında yapılmıştı. Ancak onun Bidlis hakimini Hüsâmüd-devle b. Dilmâc olarak tanımlaması doğru olamaz. Zengi'nin bu eşi "Sökmeniyye Hatun" olarak anılmış ve Musul'da Selçuklu şehzadesi Ferruhşah'ın eğitimiyle ilgilenmiştir. 537 (1142-1143) veya 538 (1143-1144) yılında Zengi'nin, Kızıl Arslanlı beyliğinin ülkesi olan Siirt bölgesini istila ederek Hizân, el-Ma'den, Eyrûh (?) ve Fatlis gibi yerleri Kızıl Arslan'ın oğlu Yakub'un elinden aldığı görülür. Aynı müellif, Zengi'nin daha önce (muhtemelen 528'de) Tanze, Hânî, İs'ird (Siirt) ve Cebelcûr'u ele geçirdiğini söyleyerek İbnü'l-Adîm'i doğrular. İbnü'l-Esir ise bu seferin 538 (1143-1144) yılında gerçekleştiğini yazar ve İs'ird, Tanze, Bânîsiyye, Hısn Zu'l-karneyn'in de bu seferde alındığını belirtir.

Bu fetihle Siirt bölgesinde kurulmuş olan Kızıl Arslanlı beyliği sona ermiştir. Diğer müellifler Zengi'nin Ahlat seferinden bahsetmez. Üsâme de alışılmış olduğu üzere detay vermez. Mevcut durumda, daha önce de belirtildiği gibi, Ahlat seferinin 528 yılında veya biraz öncesinde, İnanç Hatun henüz hayattayken yapıldığını kabul etmek gerekir.

Ahlatşah II. Sökmen'in uzun hükümdarlık dönemi, Ahlatşahlar devleti tarihinin en parlak dönemini oluşturur. Gürcülerle yapılan birkaç savaş dışında, Van Gölü çevresindeki halk, II. Sökmen'in yaklaşık elli yedi yıllık yönetimi altında mutlu bir yaşam sürdü. Sökmen, 533 (1138-1139) yılında asi ve savaşçı Sasunlular tarafından bir şekilde esir alınma talihsizliğini yaşasa da, Artuklu hükümdarı Mardin ve Meyyafarikin hakimi Hüsâmeddin Timur Taş'ın çabalarıyla özgürlüğüne kavuştu. Ancak Sökmen, daha sonra Sasunlular'ın (Senâsîne) kalelerini üç yıl kuşatarak ele geçirdi (10 Muharrem 570 / 11 Ağustos 1174) ve bu topluluğu ağır bir şekilde cezalandırdı. Hatta Ahlatlı Ammâr oğlu Es'ad, hatıratında Sökmen'in onları bir daha kendilerini toplayıp zarar veremeyecek duruma getirdiğini anlatmıştır. Zengi'nin ölümü üzerine (541/1146), Ahlatşah, Zengi tarafından Kızıl Arslan oğlu Yakub'dan alınan tüm yerleri geri aldı. Böylece II. Sökmen, bu başarısıyla oldukça yetenekli bir şahsiyet olduğunu göstermiş oldu. Atabeg'in ele geçirdiği diğer birçok yer de Artuklular tarafından geri alındı. Bir yıl önce, 540 (1145-1146) yılında, Artuklu hükümdarı Temür Taş'ın oğlu Necmeddîn Alpı, Ahmed'in kızı ve II. Sökmen'in anne bir kız kardeşiyle evlendi ve bu evlilikten Alpı'nın oğlu ve halefi Kutbeddîn II. İl Gâzi doğdu. Esasen II. Sökmen ile Timur Taş, Erzurum-Bayburd hükümdarı II. Saltuk'un damadı oldukları için bacanaklıklar. Bu nedenle Sökmen, Alpı'nın dayısı değil, teyzesinin kocası, yani eniştesidir.

Hâni sahibi Şâruh, Siirt bölgesi hakimi Kızıl Arslan oğlu Yakub ve Mervanlılar'dan Hattâh sahibi Şemsüd-devle İsa'nın sahneden çekilmesinden sonra, Doğu Anadolu'nun siyasi tablosu şöyleydi: Mardin, Meyyafarikin (Silvan), Harput, Cebelcûr (Bingöl) bölgeleri Artuklular'ın, Âmid (Diyarbakır) ve çevresindeki bazı yöreler Yınallılar'ın, Bidlis-Erzen bölgesi Dimleç (?) oğulları'nın, Ahlat, Muş, Tatvan, Malazgird, Zâtül-Cevaz (Adilcevaz), Erciş, Van, Bargiri, Vestan, Tuğtâb, Sökmen Abâd (Ovası) ise Ahlatşahlar'ın, Erzurum ve Bayburd yöreleri de Saltuklular'ın idaresi altındaydı. Erzincan, Kemah, Şebin Karahisar ve Divriği yörelerini yöneten Mengüçöklüler, Doğu Anadolu tarihinde önemli bir varlık gösteremedikleri için bu tabloda onlara geniş bir yer verilmemesi hatalı sayılmaz. Bu beylikler, komşu büyük devletlerin gücüne ve zayıflığına göre hareket ederek, bazen hafif bir şekilde onlara bağlı kalmış, bazen de bağımsız olarak yaşamıştır. Kendi aralarında ise, önemli ve ilgi çekici sayılabilecek bir iki olay dışında, çok iyi geçinmişler ve akrabalık kurmuşlardır. Bunun en kesin kanıtı, altı beyliğin de hayatlarına komşu büyük devletler

tarafından son verilmiş olmasıdır.

- Sökmen döneminin en önemli olayları Gürcü savaşlarıdır. Ancak bunlara geçmeden önce, Sökmen'in İl Deniz'in atabeyliğini tanımadığından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Gerçekten de, Errân valisi İl Deniz 556 (1160) yılında Tuğrul oğlu Arslan'ı Selçuklu tahtına oturtmuş ve kendisi de atabeg sıfatıyla devletin yönetimini ele almıştı. Ancak, Meraga hakimi Ak Sunkur oğlu Arslan Apa ile Sökmen, İl Deniz'e karşı bir ittifak cephesi oluşturdular. Bunun üzerine İl Deniz, oğlu Cihân Pehlivan'ı Arslan Apa'ya karşı gönderdi (556/1160-1161). Arslan Apa, Sökmen'den yardım istedi. Sökmen, ona çok sayıda asker gönderdi ve sınırda olduğu için ülkesini terk edemeyeceğini belirterek özür diledi. Arslan Apa, Ahlatşah askerinin de yardımıyla Cihân Pehlivan'ı fena halde yendi. Öyle ki, askerlerinin çoğu esir alındı ve kendisi de perişan bir halde bir kısım askeriyle Hemedan'a döndü. Arslan Apa'ya Selçuklu sultanı Arslan'ın hükümdarlığı ancak 563 (1168) yılında kabul ettirilebildi. Sökmen'in ise aynı şeyi çok daha önce yaptığına şüphe yoktur.

Gürcü kralı Giorgi, 549 (1154) yılında Saltuklu hükümdarı İzzeddin Saltuk'u ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra, 556 (1161) yılında da Ani şehrini ele geçirmişti. Saltuk ve damadı II. Sökmen, buna kayıtsız kalmak istemediler ve birlikte Giorgi'nin üzerine yürümeye karar verdiler. Güçlü bir kişiliğe sahip olan Sökmen'in eşi ve Saltuk'un kızı Şah Bânûvân'ın bu kararda önemli bir rol oynadığı anlaşılıyor. Kars ve Sürmari (sonra Sürmeli Çukur) hakimleri ile Dimleç oğlu Bidlis-Erzen emiri Fahrüddeve Devlet Şah'ın yanı sıra Sökmen'in eniştesi Artuklu Necmeddin Alpı da ittifaka dahil edildi. Alpı, onlara katılmak üzere Mardin'den yola çıkmıştı. Ancak beyler, Artuklu hükümdarını beklemeden Ani'yi kuşattılar (Şaban 556/Ağustos 1162). Bunu öğrenen Gürcü kralı Giorgi, şehri kurtarmak için harekete geçti. Savaş başlamak üzereyken, İzzeddin Saltuk, daha önce esir iken Gürcü kralı ve oğullarıyla savaşmayacağına dair yemin ettiğini bahane ederek, eşi benzeri görülmemiş bir hareketle dindaş, kavimdaş ve akrabalarından uzaklaştı. Bu durum, Türkler'in ağır bir yenilgiye uğramasına neden oldu. Öyle ki, Gürcüler, zengin bir ganimetin yanı sıra çok sayıda Türk'ü öldürmüş ve dokuz bin esir almıştı. Ahlatşah Sökmen, ancak dört yüz atlıyla ülkesine dönebilmiş, eşi Şah Bânûvân'ın anne bir kardeşi Bedreddin de düşmanın eline düşmüştü. Yenilgiyi Malazgird'e geldiği sırada öğrenen Artuklu Necmeddin Alpı, akrabalarını ve müttefikini beklemeden geldiği yere hızla geri döndü. Atabeg İl Deniz, herhalde Selçuklu Arslan'ın konumunu sağlamlaştırmak için muhalifleriyle uğraştığı için bu savaşta rol almamıştı.

Gürcü kralı, kazandığı bu önemli zaferden cesaret alarak Duvin (Duveyn) şehrini aldı ve yıktı, ayrıca Gence bölgesine yağma ve tahrip akınları düzenledi. Hatta Errân'a gelen İl Deniz'den, Gence ve Beylekan şehirleri için vergi ödenmesini talep etti. İl Deniz ise, krala, Tiflis'i

almadıkça geri dönmeyeceği cevabını verdi. Errân'da Arslan Şah'ın yanında birçok emir toplanmıştı ve bunlar arasında II. Sökmen de bulunuyordu. Sultan, Türkçe "ici" (ağabey, burada belki "muhterem büyük" anlamında) diyerek Ahlatşah'a çok iltifat ediyordu. Lükri kalesi yakınlarında yapılan savaşta Gürcüler yenilerek tüm eşyalarını bırakıp kaçtılar (Şaban 558 / Temmuz 1163). Zaferden sonra Gürcü ülkesine akınlar düzenlenerek ganimet ve esir elde edildi. Ertesi yıl, Ahlatşah'a bağlı olan Sürmari hakimi İbrahim Beg, kuvvetinin az olmasına rağmen Gürcüler'e karşı önemli bir zafer kazanmayı başardı.

Sökmen'in oğlu olmadığı için, yeğeni (kız kardeşinin çocuğu) ve Artuklu Necmeddin Alp'nın oğlu İl Gâzi'yi sarayında büyütüyor, ona veliaht ve vârisi gözüyle bakıyordu. 560 (1164-1165) yılında İl Gâzi, Hısn Keyfa hakimi ve Artuklu hanedanının büyük reisi Fahreddin Kara Arslan'ın kızıyla evlendirildi. 570-571 (1174-1175) yılında Gürcüler'in Ani şehrini alıp ülkelerine katmaları üzerine iki taraf arasında yeniden savaş çıktı. Selçuklu ordusu 571 yılının başlarında (Temmuz-Ağustos 1175) Nahçıvan'da toplandı. Türkmenler öncü kuvveti oluşturdu. Kaynaklardaki kelime, bunların Beg Dili Türkmenleri olduğunu iddia etmeye uygun düşmemektedir. Türk ordusu Lôri ve Domanis ovalarını geçerek Akşehir'e geldi. Gürcüler karşı koymaya cesaret edemeyince, bu bölge yağmalandı, yakıldı ve yıkıldı; çok sayıda ganimet ve esir alındı. Sökmen ve askerleri ganimet ve esirlerle Ahlat'a döndüler (Rebiyülevvel 571 / Eylül 1175). Bu vesileyle şehir süslendi ve görülmemiş şenlikler yapıldı.

Aynı yıl İl Deñiz öldü ve yerine oğlu Cihân Pehlivan Muhammed Atabeg oldu. Cihân Pehlivan'ın dirayeti sayesinde siyasi istikrar devam etti. Ancak Zengîler devleti hükümdarı Nüreddin Mahmud'un yerini alan kumandanı Selahaddin Eyyübî, efendisinin aksine küçük İslam devletlerini ortadan kaldırma siyasetini izliyordu. Bu amaçla 578 (1182) yılında Musul'u kuşattı. Musul hükümdarı Zengîler'den İzzeddin Mes'ud, Ahlatşah Sökmen ile Atabeg Cihân Pehlivan Muhammed'den yardım istedi. Musul'da hutbe Selçuklu hükümdarları adına okunduğu için, Cihân Pehlivan'ın Eyyübî hükümdarının bu hareketine kayıtsız kalması beklenemezdi. Gerçekten de, Selahaddin Musul'u kuşattığı sırada Ahlatşah Sökmen ile Cihân Pehlivan'ın ve kardeşi Kızıl Arslan'ın elçileri gelerek ondan kuşatmayı kaldırmasını istediler. Fakat Selahaddin onların sözlerine önem vermedi. Başka sebeplerden dolayı kuşatmayı kaldırırsa da, bu defa yine Zengîler'e ait Sincar'ı kuşattı. Eyyübî tehlikesinin ciddiyetini Cihân Pehlivan'dan belki çok daha iyi anlayan Sökmen, Musul hükümdarı İzzeddin Mes'ud ile Selahaddin'e karşı mücadele etmek için bir ittifak kurdu. Bununla ilgili olarak Sökmen, değerli emirlerinden Seyfeddin Bek Temür'ü elçi olarak Eyyübî hükümdarına gönderdi. Bek Temür, Selahaddin'den Sincar'dan uzaklaşmasını rica etti. Selahaddin'in bu ricasını yerine getirmemesi üzerine, Bek Temür, efendisinin savaş açacağını bildirdi.

Kendisine verilen hilat ve hediyeleri kabul etmeyerek öfkeli bir şekilde Selahaddin'in ordugahından ayrıldı. Bek Temür, Ahlatşah'a ihmal ve gevşeklik gösterildiği takdirde bu meselenin vahim sonuçlar doğurabileceğini söyledi. Bunun üzerine, Ahlat'ın dışındaki ordugahında bulunan Sökmen hemen yola çıktı ve Mardin'e geldi. Yanında Bidlis ve Erzen hakimi Dimleç oğlu Fahreddin Devlet Şah da vardı. Devlet Şah'ın Sökmen'le arası bir ara açılmış olsa da, sonradan düzelmişti. Mardin hükümdarı Kutbeddin İl Gâzi ise Sökmen'in kız kardeşinin oğlu olup kendi sarayında büyümüştü. Kısa süre sonra Musul hükümdarı İzzeddin Mes'ud da Mardin'de müttefikine katıldı. Bunu, Halep'ten Türkmen Yıva Yaruklu askerinin gelmesi izledi. Artuklu İl Gâzi, İzzeddin Mes'ud'un hem dayısının oğlu, hem de kayınpederiydi. Selahaddin, bu sırada Harran'daydı ve askerini terhis etmişti. Onların toplandığını öğrenince akrabalarına askerleriyle birlikte huzuruna gelmelerini emretti. Hamâ'dan gelen Takiyyeddin Ömer, müttefiklere gözdağı vermek için harekete geçilmesini tavsiye etti. Bu tavsiyeyi doğru bulan Selahaddin Re'sû'l-ayn'e ulaştı. Gerçekten de bu hareket müttefiklerin dağılmasına yetti ve Ahlatşah, Eyyübî hükümdarıyla karşılaşmayı göze alamadı.

Selahaddin'in Âmid'i alması (579/1183) ve Halep'i ele geçirmesi (aynı yıl), "melikleri" yani küçük hükümdarları daha derin bir kaygıya düşürdü. Ertesi yıl (580/1184-1185) Mardin-Meyyafarikin hükümdarı Kutbeddin İl Gâzi genç yaşta öldü ve oğulları küçüktü. Ahlatşah, yeğeninin oğullarından Nâsireddin Yavlak Arslan'ı Mardin tahtına oturtarak, yetenekli ve iyi niyetli bir emir olan Nizâmeddin Alp Kuş'u ona atabeg tayin etti. Türkler de bu gibi durumlarda sıkça yapıldığı gibi, Alp Kuş'u Yavlak Arslan'ın annesiyle evlendirdiler.

Selahaddin, 581 (1185) yılında Musul'u yeniden kuşattı. Selahaddin'i Fırat ötesi ülkelerinin ve özellikle Musul'un fethine en çok teşvik eden, Zeyneddin Ali Kûçek'in oğlu meşhur Muzafferiddin Gök (Kök) Böri idi. Kuşatma devam ederken Ahlatşah Sökmen'in öldüğü haberi geldi (9 Rebiyülâhir / 10 Temmuz 1185). Sökmen, cesur ve dirayetli bir hükümdardı. Müttefikleri olduğu halde Selahaddin ile savaşmadığı için onu eleştirmeye hakkımız yoktur. Çünkü Eyyübî hükümdarı, savaş tecrübesi çok yüksek bir orduya sahipti. Buna karşılık, Doğu Anadolu'nun Gürcüler'e karşı savunmasında en büyük rolü oynamış, onların Aras'ı geçmesine izin vermemişti. Oysa kendisinden sonra Gürcüler defalarca Ahlat'a kadar gelmiş ve Eyyübîler'den el-Evhad'ı babası el-Adil'e yardım feryatnameleri yazdıracak kadar zor durumda bırakmışlardı. Sökmen, halka karşı çok şefkatliydi. Ermeni tarihçisi Vardan, onun hakkında şunları yazıyor: "Ahlatşah (yani Sökmen), Saltuh (Saltuk) ile beraber memleketi barış ve adalet içinde yaşatmaya niyet etti. Yildegüz (İl Deñiz) de bu hayırlı fikirleri beslerdi. Bu üç hükümdar Hristiyanlar'ı sever ve ülkelerini imâr ederlerdi. Bu sebeple onlar halkın sevgi, saygı ve minnetini kazandılar". Daha önce de kaydedildiği gibi, Ahlat bölgesi, yani Van Gölü çevresi,

onun zamanında en mamur ülkelerden biri haline gelmiş, halkı da en yüksek refah seviyesine ulaşmıştı. Vardan, onun on iki şehre sahip olduğunu söyler. Ancak biz bu şehirlerin hepsinin adını bilemiyoruz. Bidlis-Erzen hakimi Dimleç oğlu Fahrü'd-devle Devlet Şah ile Sürmari (Sürmeli Çukur) sahibi İbrahim, Sökmen'e bağlıydı. Vardan, Ahlatşah'ın ölümünden sonra ülkesinin civardaki kavimlerin zulmü altına girdiğini ve yoksulluğa düştüğünü söyleyerek, onun döneminde yaşanan mutlu hayatın sona erdiğini belirtir. Sökmen'in para bastırdığı bilinse de , onun adına yapılmış herhangi bir yapıya rastlanmamıştır. Bu durum, Ahlat'ın yaşadığı büyük felaketlerle ilgilidir. Yerel bir kaynağa dayanan Ebü'l Fidâ, Sökmen'in altmış dört yaşında öldüğünü bildirir. Ancak müellif, Sökmen'in 579 yılı sonlarında vefat ettiğini yazsa da, İbnü'l-Esîr'in verdiği tarih (581) daha doğrudur. Sökmen'in bir kızı olduğu söylenir. Bu kız, 608 (1211-12) veya daha sonra, Ahlat'ta tek başına yaşıyor ve geniş olmayan bir arazinin geliriyle geçiniyordu. Eyyübî hükümdarı el-Eşref'e göre Sökmen'in kızı, güneş gibi güzel bir kadındı.

5.Seyfeddin Bek Temür:

Sökmen'in hiç oğlu olmadığı ve hanedanından kimse bulunmadığı için, eşrafın ve halkın isteği üzerine Seyfeddin Bek Temür devletin başına geçti. Bek Temür, Sökmen'in yetiştirdiği Memlük asıllı emirlerden biriydi. Efendisinin ölümü sırasında Meyyafarikîn'i yönetiyordu. Selahaddin, Sökmen'in öldüğünü ve yerine Bek Temür'ün geçtiğini öğrenince, Musul kuşatmasını bırakıp Ahlat üzerine yürüme düşüncesindeyken, Ahlat ve Bidlis'in ileri gelenlerinden aldığı mektuplar tereddüdünü giderdi. Mektuplarda, Ahlat'a geldiği takdirde şehrin kendisine teslim edileceği bildiriliyordu, ancak bu bir hileydi. Zira, Atabey Cihân Pehlivan Muhammed'in Ahlat'ı almak için harekete geçtiği haberi alınmış ve bu tedbirle onun karşısına Selahaddin çıkarılmıştı. Gerçekten de Eyyübî hükümdarı Ahlat'a yaklaştığında, Cihân Pehlivan'ın da şehrin diğer tarafındaki bir yerde konakladığını gördü. Elçiler gidip geldi. Eyyübî hükümdarı, Atabeg ile savaşmaya cesaret edemedi. Ahlatlıların Selçuklu hükümdarı Tuğrul'a, daha doğrusu Cihân Pehlivan'a tabi olmalarını ve hutbeyi onların adına okutmalarını kabul etmek zorunda kaldı. Ancak kaynaklarda bahsedilmese de, Selahaddin'in bunun karşılığında Musul meselesinde Atabeg'in tarafsızlığını sağladığı akla gelebilir. Çünkü Selahaddin, Ahlat seferinden dönüşünde Musul hükümdarı İzzeddin Mesud'a adını hutbelerde okutmak, sikkelere yazdırmak, ihtiyaç olduğunda asker göndermek, Şehrezor, Türkmen Kıpçak oğlu Hasan'ın yurdu ve Karabelli vilayetleri ile Zab ötesindeki diğer yerlerin kendisine bırakılması şartlarıyla hakimiyetini kabul ettirmiş, Atabeg bu konuda hiçbir müdahalede bulunmamıştı. Yukarıdaki vilayetlerin Selahaddin'in eline geçmesiyle iki hükümdar arasında doğrudan komşuluk oluşmuş ve Cihân Pehlivan bundan çok rahatsız olmuştu. Nitekim 582 (1186) yılında hastalanması ve ölümü, Selahaddin'in ülkesini istila

edeceği vehmiyle yakından ilgiliydi. Selçuklular'ın başından beri Musul'da okunan hutbeleri de işte bu antlaşmayla sona ermiş ve yerini Selahaddin'in hutbesi almıştı. Üstelik Selahaddin, Ahlat seferinden tamamen eli boş dönmedi. Hükümdarsız kalmış olan Meyyafarikîn'i önce zorla, bu mümkün olmayınca da hileyle ele geçirdi ve şehrin idaresine emirlerinden Ahlatlı Sunkur'u atadı. 582 (1186) yılında Selahaddin, Mısır naipliğinden azlettiği amcasının oğlu Takiyyeddin Ömer'e Meyyafarikîn'i de vermiş ve Takiyyeddin Ömer buraya yerleşmişti. O, cesur ve yetenekli bir insandı. Takiyyeddin Ömer, 587 (1191) yılında Âmid'in kuzeyinde ve Meyyafarikîn'in kuzey batısındaki es-Suveyda (Siverek) ile Hânî'yi ele geçirdi. Bek Temür buna kayıtsız kalmadıysa da, askerinin çokluğuna rağmen yenilerek Ahlat'a döndü. Takiyyeddin Ömer şehri kuşattı, fakat alamayacağını görünce Malazgird'e yöneldi ve orayı kuşattı. Erzurum melikesi Mama Hatun'un, iddia edildiği gibi , Bek Temür'e değil, aksine Takiyyeddin Ömer'e yardım etmek için geldiği belirtilir. Ancak Takiyyeddin Ömer, kuşatma sırasında öldü (19 Ramazan 587 / 10 Ekim 1191) ve Malazgird büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu. Bu son kaynakta, Bek Temür'ün Takiyyeddin Ömer'in istilasını Halife'ye şikayet ettiği ve Halife'nin de Selahaddin'e yazdığı mektupta Takiyyeddin Ömer'in Ahlat üzerine yürümesini kınadığı kaydedilir. Halifenin bu mesele hakkında Kıpçak oğlu Hasan'a mektup yazdığı iddiası doğru değildir. Halife'nin Selahaddin'e gönderdiği mektupta birbirinden tamamen ayrı iki konudan bahsedilir: Bek Temür'ün saldırıya uğraması ve Şehrezor bölgesindeki bir yörenin hakimi olan Türkmen Kıpçak oğlu Hasan'ın, Selahaddin'in emriyle Erbil hakimi Muzafferiddin Gök Böri tarafından tutuklanması. Halife, Bek Temür'ün saldırıya uğraması meselesinde Takiyyeddin Ömer'in Ahlat'a saldırmasını kınıyor ve Kıpçak oğlu Hasan'ın da serbest bırakılmasını rica ediyordu. Selahaddin ise Halife'ye gönderdiği cevapta şöyle yazmıştı: "Biz Takiyyedin'e bu konuda bir emir vermedik; asker toplayıp cihat için yeniden gelmek üzere gitmişti. Kıpçak'ın oğluna gelince, Muzafferiddin'e (Gök Böri'ye) bir hadım gönderildi. Bu hadım Hasan'ı Şam'a getirecek, Şam'da ona dirlik verilecek ve böylece o da cihada katılacak". Selahaddin'in Meyyafarikîn'i özellikle Takiyyeddin Ömer'e vermesi ve onun Bek Temür'e saldıracığından emin olması muhtemeldir. Çünkü, daha önce görüldüğü gibi, Bek Temür, Sökmen'in elçisi olarak kendisine karşı açıkça konuşmuş ve sert davranışlarda bulunmuştu. Bu nedenle, Eyyübî hükümdarının yeğenini gizlice Ahlat'ın fethine görevlendirdiğini düşünmek bile yanlış sayılmaz. Zira Doğu Anadolu, Selahaddin'in gelecekteki fetih planına dahil yerlerden biriydi. Hatta Selahaddin, Ahlat'ı alıp çok sevdiği kardeşi el-Adil'e vermek sözü bile vermişti. Kıpçak oğlu Hasan'a gelince, Türkmenler'in bu büyük başbuğu, Selahaddin tarafından cihada çağırılmış, gelmeyince de Erbil hakimi Muzaffereddin Gök Böri tarafından tutuklanmıştı. Ancak Emir Hasan, Şam'a getirilmek yerine serbest bırakılmıştır.

Selahaddin Eyyûbî, 589 (1193) yılında vefat etti. Böylece onun, yazarın görüşüne göre gerçekleşmesi mümkün görünmeyen Anadolu ve İran'ı fethetme tasavvurları suya düştü. Selahaddin'in ölümü, Bek Temür'ü o kadar sevindirdi ki, bu derin sevincini gizleme gereği bile duymadı. Çünkü ülkesinin her an Eyyûbîler tarafından istila edilme ihtimali onun için sürekli bir üzüntü kaynağı olmuştu. Bu vesileyle Bek Temür, bir taht yaptırap üzerine oturmuş, "Sultânü'l-Mu'azzam" veya "el-Meliku'n-Nâşir Selahaddin" unvanını almış ve Seyfeddin yerine 'Abdu'l-Aziz lakabını kullanmaya başlamıştı. Bek Temür sadece bununla yetinmeyerek, Musul hakimi İzzeddin Mes'ud, Sincar hakimi İmâdeddin Zengi ve Mardin sahibi Hüsâmeddin Yavlak Arslan'a elçiler göndererek, Selahaddin'in kardeşi el-Adil'in ülkelerini almak için birlikte harekete geçilmesini teklif etti. Bu hükümdarlar gerçekten harekete geçti, ancak Bek Temür'ün ne yaptığına dair bilgi yoktur. Muhtemelen ortaya çıkan bazı sorunlar, onu Meyyafarikîn'e yürümesinden alıkoymuştur. Nitekim, Selahaddin'in ölümünden yaklaşık iki buçuk ay sonra hayatına son verilmesi (14 Cumâdel-ülâ 589 / Mayıs 1193) bu sorunlarla alakalı olmalıdır. Bek Temür, kumandanlarından, ocak yoldaşı ve damadı Bedreddin Ak Sunkur Hezâr Dînârî tarafından öldürülmüştür. Onun, hamamdan çıktıktan sonra Batınîler tarafından öldürüldüğü yönünde bir haber olsa da, bu daha az muhtemeldir. Ya da Hezâr Dînârî, onu Batınîler'in eliyle öldürtmüş olabilir. Erzurum meliki Muğisiddin Tuğrul Şah'ın da Bek Temür'ün damadı olduğu bildiriliyor. Bu adı "Bek" (pek=sağlam) Temür şeklinde okumak daha yerindedir. Bek Temür'ün öldürülmesinin nedeni, Hezâr Dînârî'nin onun makamına göz dikmiş olmasıydı. Kaynaklar, Bek Temür'ün halkı seven ve adaletle muamele eden bir hükümdar olduğunu yazıyorlar. Ayrıca onun yoksullara el uzatan, ilim ve din adamlarını, sufileri gözetan bir hükümdar olduğunu belirtirler. Ermeni tarihçisi Vardan, Bek Temür'ün Sasun bölgesini fethettiğini ve Takiyyeddin Ömer'in ölümünden sonra Hıristiyanlara iyi davrandığını yazar. Bu haber doğruysa, Sökmen'in daha önce bahsedilen cezalandırma hareketine rağmen "Senâsine"nin kendilerini toparlayıp çevre halkını ve özellikle ticaret kervanlarını tekrar rahatsız etmeye başladıkları anlaşılır.

6.Bedreddin Ak Sunkur Hezâr Dînârî (589-594/1193-1198):

Bedreddin Ak Sunkur Hezâr Dînârî de Sökmen'in Memlüklerinden biriydi. Ahlatşah onu Gürcanlı bir tüccardan bin altına satın aldığı için ona Hezâr Dînârî (bin altınlık) lakabını vermiş ve onu içki sunucusu (sâkî) yapmıştı. Bek Temür Ahlatşah olunca Hezâr Dînârî'nin mevki yükseldi ve hatta onun "Ayna Hâtun" adlı kızıyla evlendi. Ancak hırslı bir insan olduğu anlaşılan Hezâr Dînârî, yukarıda bahsedildiği gibi, 589 (1193) yılında Bek Temür'ü öldürerek yerine geçti. Bek Temür'ün yedi yaşındaki oğlu ile karısını Muş yöresindeki Erzâs (?) kalesinde hapsedti. O, beş yıl hükümdarlık makamında kaldıktan sonra öldü.

Ebû'l-Fidâ, Hezâr Dînârî'nin 594 (1197-1198) yılında öldüğünü kaydeder. Sıbt İbnü'l-Cevzi, 604 (1207-1208) yılında yapılan bir çatışmada Bek Temür'ün oğlu tarafından öldürülerek kardeşinin intikamını aldığını, galip gelen Bek Temür'ün oğlunun ise Erzurum'a döndüğünü yazar. Ebû'l-Ferec de hemen hemen aynı şeyleri söyler. Bu müellif, meşhur Urfalı hekim Hasnûn'un, Ahlatşah'ın oğulları ile Hezâr Dînârî'yi tedavi ettiğini de bildirir.

7.El-Melikü'l-Manşûr Muhammed (594-603/1197-1207):

Hezâr Dînârî'nin ölümünün ardından, yerine Sasunlu Ermeni ve Memlük asıllı Kutluğ adında bir emir geçti. Ancak halk onun hükümdarlığını kabul etmeyerek onu öldürdü. Kutluğ, Ahlatşahlık makamında sadece yedi gün kalabilmişti, yine de 7. Ahlatşah olarak kabul edilmesi gerekir. Bu olaydan sonra, Hezâr Dînârî tarafından Muş yöresindeki Erzâs kalesinde hapsedilen Bek Temür'ün oğlu Muhammed hapisten çıkarılarak devletin başına getirildi. Muhammed o zaman on iki yaşlarında bir çocuk olduğundan, işleri Sökmen'in divitçi başı olan Kıpçak asıllı Şucâeddin Kutluğ yürüttü. O da Memlük kökenli emirlerden biriydi. Muhammed gençlik çağına girince atabeyini önce hapsedirdi, sonra da öldürttü. Ancak bu hareket onun aleyhinde bir hava yarattı. Muhammed'in Kutluğ'u hangi tarihte öldürttüğü bilinmiyor. Güzelliği uzak yerlere kadar yayılan Muhammed, ülkesini düşmanlara karşı koruyamıyordu. Gerçekten de, komşu devletlerdeki siyasi buhranları, onların zayıf anlarını yakından takip eden Gürcüler bu fırsatları kaçırmayıp hemen harekete geçiyorlardı. Özellikle Atabeg Cihân Pehlivan'ın oğlu Ebû Bekr'in de acizliği nedeniyle Gürcü saldırılarına karşı koyulamıyordu. Nitekim Gürcüler, 601 (1204-1205) yılında Azerbaycan'a başarılı bir akın yaptıktan sonra Ahlatşahlar'ın ülkesine girip Malazgird'e kadar ilerlemiş ve ardından Erciş taraflarına yönelmişlerdi. Karşılarına asker çıkmadığı için her yeri yakıp yıktılar, çok sayıda esir ve ganimet elde ettiler. Gürcüler, Ahlatşahlar'a ait, Erzurum'a yakın Hısn Tabn'a geldiklerinde, Ahlatşah (kaynakta Şahib Hilât=Muhammed), askerini toplayarak Erzurum meliki Selçuklu Muğisiddin Tuğrul Şah'tan yardım istedi. Tuğrul Şah da ordusunu Ahlatşah'ın emrine verdi. Ahlatşah bu askerle Gürcüler'i bozguna uğrattı. Hatta Gürcü başkumandanı Zekarî savaş meydanında kaldı. Kaynağa göre, çok sayıda Gürcü askeri öldürüldü, esir alındı ve epeyce ganimet elde edildi. Ancak kazanılan bu zafer, Gürcüler için ağır bir darbe olmadı. Nitekim ertesi yıl, Gürcülerle yeniden savaşmak ve onları sınırdan dışarı atmak zorunda kalındı. Ertesi yıl (603/1206-1207), Gürcüler'e karşı serhat kalesi olan Kars, bu kavmin eline geçti. Bunun Ahlat'ta bir tepki yaratması beklenirdi ve öyle de oldu. Ahlatşah Muhammed'in yeteneksizliği açıkça ortaya çıktığı gibi, ülkenin işleriyle ilgilenmeyip eğlencelerle vakit geçirdiği de biliniyordu. Bu yüzden Muhammed hapsedildi ve askerler ile halkın bir kısmı, Ahlatşah olması için Mardin hükümdarı Kutbeddin İl Gâzi oğlu Artuk Arslan'ı çağırdı. Zira Ahlatşah Sökmen, oğlu olmadığı için yerine kız

kardeşinin oğlu Kutbeddin İl Gâzi'nin geçirilmesini vasiyet etmiş, ancak çeşitli sebeplerden bu vasiyet yerine getirilememişti.

Sökmen'in Memlüklerinden Balaban, daha önce Muhammed'e açıkça karşı çıkıp isyan etmiş, Malazgird'e gitmiş ve oraya hakim olmuştu. Burada katılanlarla asker sayısını artıran Balaban, Ahlat'a dönerek şehri ele geçirdi. Kısa süre sonra Mardin hükümdarı Artuk Aslan (Ahlatşah Sökmen'in yeğenin oğlu) şehrin önünde görünse de, Balaban onu geri dönmeye zorladı. Esasen Eyyübî hükümdarı el-Adil'in oğlu el-Eşref de, Artuk Arslan'ın ülkesine peş peşe akınlar düzenliyordu. Bunun sebebi veya sebepleri, Artuk Arslan'ın Ahlat'a sahip olarak güçlenmesini engellemek ve Eyyübîler'in bu zengin ülkeyi ele geçirme isteğiydi. Balaban, Artuk Arslan'ı ülkesine dönmeye zorladıktan sonra, Bek Temür oğlu Muhammed'in bulunduğu iç kaleyi kuşattı, ancak alamadığı için şehirden ayrıldı. Malazgird ve Erciş'ten asker topladıktan sonra yeniden Ahlat hisarını kuşattı. Bu defa hisar ve Muhammed ona teslim edildi. Muhammed bir kalede hapsedildi, sonra boğdurulup kaleden aşağı atıldı ve "kaleden düştüğü" söylendi (603/1206-1207). İşte, güzelliği eşsiz denilen ve sadece yirmi yaşlarında bir genç olduğu söylenen Muhammed'in hayatı bu şekilde sona erdi. Ancak o, sefahate yani eğlenceye düşkün bir insandı.

8.İzzeddîn (veya Seyfeddin) Balaban (603-604/1206-1208):

Balaban, Ahlatşahlar'ın sonuncusudur. Hangi ayda Ahlatşah olduğu ve hangi ayda hayatına son verildiği bilinmemektedir. Bazı tarihçiler, onun Ahlatşahlığının bir yıldan az sürdüğünü yazar. Gerçekten de Balaban, kısa süre sonra karşısında Takiyyeddin Ömer'den farksız denilebilecek kadar cesur ve enerjik yeni bir Eyyübî şehzadesi buldu. Bu kişi, Meyyafarikin hakimi ve aynı zamanda Eyyübîler'in başı el-Adil'in oğlu el-Melikül Evhad Necmeddin Eyyüb'dü.

Yine de Balaban, kendisine saldıran el-Evhad'ı ağır bir yenilgiye uğratarak ilk tehlikeyi atlatmayı başardı. Ancak ertesi yıl (604/1207-1208) onu yine karşısında buldu. El-Evhad, geniş imkanlara sahip babası el-Adil'in yaptığı yardımlarla kayıplarını kolayca ve kısa sürede telafi etmişti. Barışsever bir hükümdar olmakla birlikte el-Adil'in, Selahaddin döneminden beri zenginliğinden dolayı Ahlat'a göz diktiği ve oğlunu bu şehrin fethine teşvik ettiği şüphesizdir. Siyasi koşullar da buranın alınması için çok elverişliydi. Bu defa yapılan çarpışmada Balaban bozguna uğrayarak Ahlat'a sığındı ve Erzurum meliki Selçuklu Muğisiddin Tuğrul Şah'tan yardım istedi. Tuğrul Şah askeriyle yardıma geldi. Yapılan karşılaşmada el-Evhad yenilerek ülkesine dönmek zorunda kaldı. Müttefikler, Eyyübî hükümdarının eline geçmiş olan Muş'u geri almak için orayı kuşattılar. Şehir alınmak üzereyken Tuğrul Şah, eşine az rastlanan gaddarca bir hareketle Balaban'ı öldürdü (604/1207-1208). Fakat bu hareketinden dolayı Tuğrul Şah'a ne Ahlat'ın ne de Malazgird'in kapıları açıldı.

O da eli boş olarak ülkesine dönmek zorunda kaldı. Abdullatif el-Bağdadî'nin hatıratında, Tuğrul Şah'ın başarısızlığı cimriliğiyle açıklanır. Gürcü kraliçesiyle evlenebilmek için oğlunu Hristiyan olmaya teşvik eden Selçuklu hanedanından Tuğrul Şah, işte bu adamdır.

Buna karşılık, Ahlatlılar el-Evhad'ı çağırıp şehri ona teslim ettiler. Ancak Ahlat askerinden bir kısmı müstahkem Van kalesine çekilerek el-Evhad'ın hükümdarlığını kabul etmediler. Ahlatşahlı askerlerin Erciş şehrini de ele geçirmesi üzerine Melikül-Evhad babasından yardım istedi. Babası da diğer oğlu Melikül-Eşref Musa'yı gönderdi. Bunlar barış yoluyla Van'ı aldılar. Ancak el-Evhad, Malazgird'i fethetmek için Ahlat'tan ayrıldığında Ahlatlılar şehirdeki Eyyübî askerini çıkarıp hisarı da kuşattılar. Halkın amacı Ahlatşahlar devletini yeniden kurmaktır. Bunu öğrenen el-Evhad, Ahlat'a döndü ve kardeşi el-Eşref'in askeri de kendisine katıldı. Şehir alındı ve halktan pek çok kişi öldürüldü. Öyle ki, her gün onlardan bir kısmının hayatına son veriliyordu. Abdullatif el-Bağdadî'nin el-Evhad'ın bir yakınından öğrendiğine göre, el-Evhad yalnızca Ahlat'ın yüksek tabakasından on sekiz bin kişiyi öldürmüştü. Böylece halkın gücü kırıldı, yiğitlerin (el-fityân) yani Ahilerin birliği dağıldı. Bir asırdan fazla süren Ahlatşahlar devleti böylece sona erdi (604/1207-1208). 644 (1247) yılında, Selçuklular'ın Erzincan sübaşısı Şerefeddin Mahmud'un emrindeki beyler arasında Ahlat melikin torunu da vardı. Ancak bunun kimin torunu olduğu hakkında bir tahminde bulunmak bile mümkün değildir. Yukarıda Ahlat şehri bölümünde kaydedildiği gibi, bu bölge o kadar mamurdu ki, geliri bakımından sadece Mısır'la karşılaştırılıyor ve bölgenin yaklaşık yetmiş şehri olduğu söyleniyordu. Bununla birlikte, bu dönemden kalma cami, medrese, zaviye, kervansaray gibi eserlerin günümüze ulaşamaması dikkat çekicidir. Bu açıdan Ahlat, Mengüçlüklüler'in Erzincan şehri ile karşılaştırılabilir. Bunun en başta depremler olmak üzere doğal afetlerle yakından ilgisi vardır. Ancak istilacı orduların yaptığı tahribatların en önemli etken olduğu şüphesizdir. Özellikle Safevî hükümdarı Şah Tahmasb'ın Doğu Anadolu'daki yıllarca süren yıkım ve yok etme hareketlerini burada yeniden önemle anmamız gerekir. Tahmasb, bu tahribatı, açıkça yazdığı gibi, Osmanlı ordusunun İran'a yürümesini engellemek amacıyla yapıyordu. Mevcut durumda, Ahlatşahlar döneminden bize sadece bazıları kitabeli mezar taşları kalmıştır. Ahlatşahlar'dan sadece II. Sökmen ile halefi Bek Temür'ün para bastırıldığı biliniyor. Şeref b. Ebül-Mutahhar'ın Târih Ahlât (veya Hilât) adlı eserinin bize ulaşamaması ne kadar üzücü bir durumdur. Ahlatşahlar zamanında Ahlat halkı Türkçe, Farsça ve başka bir dil konuşuyordu. Çok canlı bir ticaret şehri olan Ahlat, aynı zamanda Bağdat'ı aratmayacak kadar bir eğlence merkeziydi. Sık sık yapılan şenliklere tüm halk katılırdı. Halkının yabancılardan hoşlanmadığı da kaynaklarda belirtilir. Esnaf ve sanatkarlarının çokluğundan dolayı şehirde, sosyal ve siyasi hayatta etkisini kuvvetle hissettiren bir Ahi teşkilatı meydana gelmişti.

DR. ENDER KORKMAZ
www.kritikbakis.com

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve İslamcılık (1)

Osmanlı'nın son dönemine dair modern tarih tezlerinin önemli bir kısmı, diyalektik bir ilerleme çizgisi arayarak İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile Kemalizm arasında doğrudan bir süreklilik kurar. Ancak bu yaklaşım iki akımın arasındaki kimi apaçık çelişkileri açıklamakta yetersiz kalır. Örneğin İTC, ülkede uygulama açısından modern bir medeni hukuk düzenine ihtiyaç duyulduğunda Maliki fıkına (şeriat yorumuna) dayanan Hukuk-i Aile Kararnamesini yürürlüğe sokmuştur. Buna karşılık Kemalizm, aynı ihtiyacı Batılı bir kanun metnini-İsviçre Medeni Kanunu'nu- doğrudan ithal ederek karşılamıştır. İki yaklaşım arasındaki bu tip farklar, süreklilik tezinin göz ardı ettiği önemli bir kırılmalara işaret eder. Çoğunlukla görmezden gelinen ya da tevil edilmeye çalışılan bu çelişki literatürdeki yeni çalışmalarda ele alınmaya başlandı. Özellikle İsmail Küçükkılıncı'nın "Jön Türklük ve Kemalizm Kısılcasında İttihatçılık" adlı çalışması, süreklilik tezine karşı güçlü bir alternatif ortaya koydu ve yeni araştırmaların önünü açtı. Bugün tarih yazımında daha önce göz ardı edilen bir gerçeklik de tartışılmaya başlandı: İttihat ve Terakki'nin İslamcılıkla ilişkisi.

İttihat ve Terakki İslamcı mıydı?

Meselenin doğru bir zeminde tartışılmasını engelleyen temel sorun, cemiyetin tarihini 1889'da Askerî Tıbbiye'de kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyetine (İOC) kadar geri götürüp, cemiyet tarihini 1918'deki feshe kadar kesintisiz bir bütünlük içinde görmekten kaynaklanıyor. Oysa bu yaklaşım büyük resmi kaçırıyor. İOC, aslında tipik bir Jön Türk örgütlenmesiydi; yalnızca İttihatçıları değil, daha sonra İttihat ve Terakki'ye muhalif olacak liberal akımları da besledi. 1908'de meşrutiyeti ilan eden kadronun ağırlık merkezini ise Paris ve Cenevre merkezli gruplar değil, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (OHC) yani İTC'nin Rumeli kolu teşkil ediyordu.

Rumeli kolu İTC'de o denli belirleyici olmuştur ki İOC'un kurucularından İbrahim Temo bile zamanla cemiyet dışına itilmiş, Osmanlı Demokrat Fırkasını kurarak İTC'ye karşı muhalefete başlamıştı.

İOC'un kurucularından ve İttihatçı çevrelerde pek de seilmeyen Abdullah Cevdet Bey de bu muhalefet fırkasına katılanlar arasındaydı. Pozitivist-ateist kimliğiyle bilinen ve Meşrutiyet ilan edildiğinde İTC Reisi sıfatına sahip olan Ahmed Rıza Bey, başlarda kendisine verilen Meclis Başkanlığı gibi yüksek bir göreve karşın bir iki senede partiden dışlanmış, 1910 itibarıyla merkez-i umumiden çıkarılarak partideki etkisi azaltılmıştı. İTC hakkındaki literatürün çoğunlukla gözden kaçırdığı olgu İTC'de zamanla ağırlık kazanıp

genel politikalarda belirleyici olan hizbin Rumeli kolunun Manastır Şubesi olduğudur. İTC'nin Manastır şubesi Enver Bey, Vehib Bey, Habib Bey, Miralay Sadık gibi dindar-muhafazkar subaylara sahipti.

Sahil şeridindeki kozmopolit Selanik'in aksine dağlık bir iç bölge olan Manastır'da dindar Arnavutlar da yoğun bulunmaktaydı. Manastır Şubesinin en önde gelen ismi Makedonya'daki eşkıya mücadelesinde nam salmış Hürriyet Kahramanı Enver Bey'di ve onun dindar karakteri doğal olarak kurucusu olduğu şubeye de sirayet etmişti. Muhafazakar Arnavutların kendisine çokça itibar ettiği Resneli Niyazi Bey de İTC'nin Manastır kolundandı. İTC Manastır şubesinin, sivil memur ağırlıklı Selanik şubesinden nazaran daha etkin ve çatışma tecrübesine sahip askerleri içermesi zamanla bu fraksiyonun İTC'deki etkisinin artmasıyla sonuçlandı.

İTC'nin kuruluşundan yıkılışına değin homojen bir yapıda olmadığı söylenmişti. İTC'nin içindeki değişimler (her ne kadar daha ayrıntılı dönemlendirmeler yapılabilecekse de) temel olarak 3 dönemde incelenebilir. 1902-1908 yılları arasındaki ilk dönem; anayasal idarenin kurulması yolundaki mücadelenin doktrinine dair tartışmalar, OHC'nin İTC'ye katılması, merkezîyetçilerle adem-i merkezîyetçiler arasındaki ayrılıkların görünür hale gelmesi gibi olaylarla geçti. 1908-1913 dönemi ise anayasal devrim, iktidar mücadeleleri, adem-i merkezîyetçilerin muhalefete geçişi, 31 Mart Vakası, suikastler v.b olayları barındırdı. Bu dönemde İstanbul'daki yaşam tarzı merkeze alınarak bir Osmanlılık kimliği oluşturulmaya çalışıldı ancak bu kimlik siyaseti imparatorluğun Arnavutluk gibi bölgelerinde tepkiyle karşılandı. Yaşadığı dönemde İTC muhaliflerinden olan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin hatıralarında dikkat çektiği gibi İTC, 1913 itibarıyla artık Osmanlılaştırma politikasını terk ederek İttihad-ı İslam politikasına geçiş yaptı. Bu dönüşümü tetikleyen tecrübe Trablusgarp'taki mücadelede sergilenen Türk-Arap dayanışmasının ulaştığı başarıydı. Trablusgarp'ta, o güne kadar izlenen merkezîyetçi politikaların öngördüğünün aksine, yerel kıyafetler giyen ve Türkçe bilmeyen insanların sadece İslam motivasyonu ile ortak bir amaç uğruna etkili bir şekilde seferber edilebileceği görüldü. Osmanlıcılık vizyonu ile hareket eden merkez idarenin Balkan Harbindeki başarısızlığına karşın İttihad-ı İslam vizyonu ile gerçekleştirilen Trablusgarp hareketinin nispi başarısı bu anlamda manidardı. Üstelik, kendisine çok güvenilen Arnavutluk coğrafyasının Balkan Harbinde kendisinden bekleneni yapmaması, savaşı Osmanlı Devletinden ayrılmak için bir fırsata dönüştürmesi, imparatorluğun Müslüman halklarıyla kuvvetli bir bağ kurmanın ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesiydi. Enver Bey'in Kasım 1912'de yurda dönüşünü müteakip 8-10 aylık bir süreçte İstanbul merkezli Osmanlıcılık siyaseti yerini ümmet merkezli bir İttihad-ı İslam siyasetine bırakacaktı...

(Devam edecek)

R. LEVENT IŞIK
www.kritikbakis.com

Ağustos Enflasyonu Ve Alternatif Planlar

Merkez Bankası son enflasyon raporuyla birlikte enflasyon hedefleme yaklaşımında güncellemeye gitti.

2025 yıl sonu için daha önce nihai hedef olarak açıklanan %24 enflasyon oranı, artık bir “ara hedef” konumuna getirildi. Enflasyon tahmin aralıkları 2025 yılı için %25–%29, 2026 yılı için ise %13–%19 bandında.

2026 ve 2027 yılları için yeni ara hedefler sırasıyla %16 (önceki hedef %12) ve %9 oldu.

Önemli bir adımdı. Siyasete de mesajdı. Bir ön alma hamlesiydi. Tebrik ediyorum.

Gelgelelim önümüzde ciddi bir sıkıntı var. Programa zarar verecek şekilde çıkan Temmuz aylık enflasyonundan sonra şimdi de öncü verileri yüksek gelen Ağustos ayı enflasyonunun %1,8 – %2 çıkma ihtimali var.

Can sıkıcı bir durum. Bu ihtimal gerçekleşirse PPK’nın Eylül toplantısında 200 bazdan fazla faiz indirimi yapmasına imkan kalmayacağı gibi sonuncu toplantı olan Aralık ayındakinde de faizlerin sabit tutulma ihtimali ciddi derecede artar gibi gözüküyor.

Bu da sene sonunda faizlerin %40’ın üzerinde kalması demek...

Kredilerdeki sınırlamaların devam ettiğini de düşünürsek piyasaya can verme işinin 2026’ya kaldığını anlamak mümkün. Diğer yandan aynı sıkıntı tabiki Kamu borçlanmasında da probleme neden oluyor. TL bazında yüksek faizden borçlanmaya devam edilecek. Muhtemelen 2025’de ödenen faiz savunma bütçesinin 2 katı civarında olacak. Bu da daha fazla vergi ve daha fazla borçlanma demek.

Netice itibariyle, herkese lazım olduğunda cebinde olsun diye, çizdiğimiz çerçeveye uygun alternatif bir plan yapmasını tavsiye ediyorum.

Gazze Baladı

MUSTAFA EKİCİ

www.kritikbakis.com

“Mağlûb oldum, bana yardım et!” (Kamer, 10)

Sana söyleyecek bir sözüm yok.
Ufkumuz çok zaman önce karardı.
Kadere razıyız el hak. Boynumuz eğik, gelen her
belaya ‘ser çavan’ diyoruz çok oldu.
Sendeki korkuyu görüyorum Cihu.
Ruhunun çoktan karardığını,
Lanetlendiğini biliyorum.[1]
Şimdi sağalmaz korkuların ve kibrinle taş taş, tuğla
tuğla, bebek, bebek yok ettiğin şehirlerin ceset
kokan molozları arasında sabırla bekliyoruz.
Seni bekliyoruz Cihu.
Seni bekliyoruz.

Doğrusu senin beklemek üzerine yaptığın kurguya
neredeyse inanmıştık. 5 bin yıl mı demiştin? Ah
hayır, yazdığın ve taptığın her kurgu gibi senin
beklemek üzerine yazdığın tiradlar da koca birer
yalandı. Moses ve Aaron, Sara ve Natan ve Yeşu ve
diğer kurgular gibi, Masada gibi hepsi birer yalandı.
Sen beklemek nedir bilmezsin Cihu. Beklemek
sanatında bizimle boy ölçüşemezsin.

Biz bekliyoruz.

Parça parça bekliyoruz burada, bu molozların,
yağmalanmış, harimine girilmiş bu şehrin
yıkıntıları içinde, parçalanmış çocuk cesetleri
olarak sabırla bekliyoruz.

Adaleti bekliyoruz Cihu.

‘Çılgılık’ bekliyoruz.[2].

Uydurduğun gibi binyıllara ihtiyacımız yok,
Sadece doğru zamanı bekliyoruz.

Kıyım için değil, senin çocuklara ve bebeklere
yaptığın gibi katliam için değil, hayır böyle
çirkinliklerle, böyle ergen işi kanlı gösterilerle
işimiz yok bizim Cihu.

Biz sadece bekliyoruz.

Yerden ve gökten yağacak bir belayı, seni sokaktaki
çer çöp gibi silip süpürecek, seni sınırın dışına
savuracak ‘bir çılgılık’ bekliyoruz sadece.

Lanetlendin Cihu.

Binyıllar boyu heyben sırtında diyardan diyara
kovuldun, insandan dışlandın. Parlak Holokost
kurgusuyla bir umut sana sunulan fırsatı kötü
teptin Cihu. Şimdi artık heybenle varacak bir diyar
kalmadı bu düzlükte.

Lanetlendin Cihu.

Çocuk öldürdün Cihu.

Hep yaptığın gibi, bebek öldürüp kanını içtin. On
binlerce çocuk parçaladın Cihu, gözlerini oyarak,
derilerini yüzerek, ateşlerde cayır cayır yakarak on
binlerce çocuğu parçaladın. İnsanın en masum, en
saf haline tecavüz ettin.

Lanetlendin Cihu.

Kadim bir laneti hep yaptığın gibi yeniden üzerine
çektin. Defterin dürüldü, kimsenin sana dair
yapacak bir şeyi kalmadı artık.

Artık kaçınılmaz kaderinle baş başasın yeniden.

Onu bekliyoruz Cihu.

Onu bekliyoruz.

Dipnotlar:

[1] ‘Uluslar arasında ne esenliğiniz ne de dinlenecek
bir yeriniz olacak. Orada titreyen yürekler,
umutsuzluk ve bakmaktan yorulmuş gözlerden
başka bir şeyiniz olmayacak.’ Tesniye: 28:65

[2] ‘Ve sonra kaçınılmaz olan geldi, onları korkunç
çılgılık yakalayiverdi; çer çöpe çevirdik onları!
Zalimlerin canı cehennem!’ Müminun 41

ADNAN BOYNUKARA
www.kritikbakis.com

SURİYE’NİN GELECEĞİ, SDG VE TÜRKİYE

PKK’nın kendisini lağvetmesi Türkiye için tarihi bir fırsat penceresini aralıyor. Sürecin başarıyla sonuçlanması, Türkiye’nin hem içeride hem de dışarıda prangalarından kurtulması anlamına gelir. Terör yükünden kurtulan bir Türkiye, içeride toplum-devlet ilişkilerini daha sağlıklı bir zeminde yeniden kurgulama, dışarıda ise daha da iddialı dış politika imkânını elde eder. Dolayısıyla bu süreç partiler, kimlikler ve ideolojileri aşan bir ülke sürecidir. Böylesi bir hassasiyet ve ciddiyetle bu sürece yaklaşılmaması gerekir. Dönemsel fırsatçılıkların veya anket manipülasyonlarının bu sürecin tarihi anlamına gölge düşürmesine fırsat verilmemeli.

Özellikle sembolik “Silahları Yakma”, Öcalan’ın açık bir şekilde silahsızlanma çağrısı yaptığı, Erdoğan ve Bahçeli’nin en güçlü ifadelerle sürece sahip çıktığı, CHP’nin desteğini ilan ettiği dönemlerde yapılmış birçok ciddi saha araştırması, milletin sürece güçlü bir destek verdiğini ortaya koyuyor. Millette oluşan bu kanaatin hızla değişmesi için, en azından bugün itibarıyla ciddi hiçbir gerekçe bulunmuyor. Mesele milleti oluşturan tüm fertlerin meselesidir. Devlet projesidir. Yeni yüzyılına giren ülkenin, geçen yüzyılın defterlerini kapatarak yeni bir başlangıç yapma mücadelesidir.

“Suriye Tümseği”

Mesut Yeğen’in “Rojova Tümseği” diye kavramsallaştırdığı konu, bir anlamıyla da Suriye tümseği. Çünkü PKK’nın silah bırakması ve kendini feshetmesi süreci ilerledikçe, sıklıkla gündeme gelen meselelerden birisi de Suriye ve SDG yapısı. ABD’nin yönlendirmesi, parasal desteği, ekipman katkısı ve aşiretlerin yönlendirilmesiyle kurulan SDG’nin ana karar

mekanizması, KCK alt örgütlenmesi olan PYD’nin kontrolünde. Kararların alındığı üst yapıda, SDG’ye entegre olan aşiretlerin temsilcileri yok ve karar alma mekanizması tamamen PKK kadrolarından oluşuyor. Kürt ve Arap aşiretler, yerel meclislerde sadece alınan kararları ve talimatları uygulayan pozisyona sahip. Bu hal ve SDG’nin silahı enstrüman olarak muhafaza etme ve kullanma arzusu Suriye’nin geleceği için önemli bir sorun.

Baas rejimini deviren yeni Şam yönetimine karşı örgütün kullandığı dil de bu sorunu derinleştiriyor. “Cihatçı çeteler” türü ifadelerle başlayan cümleler üzerinden hem Batı’nın İslamofobik damarına mesaj gönderip tetiklemek hem de bölgeyi kaosa sürükleyen terör devleti İsrail’e mesaj verilmek istendiği açık. Bu tutum üzerinden gerçekleşmesini umdukları iki sonuç var. İlki, ABD desteğiyle Kürt ve Arap aşiretler üzerinde kurmuş oldukları tahakkümü kalıcılaştırmak. İkincisi ise ülkenin, resmiyette birliğini korusa da paralel ordular üzerinden fiilen bölünmesi. İlham Ahmed’in Rûdaw’a verdiği röportajda kullandığı, “Silah bırakmak bizim için gündemde değil, kesinlikle gündemde değil” ifadeleri bu pozisyonu açıklıyor. Kaldı ki akıldan çıkarılmaması gereken önemli bir nokta da Arap Baharı’yla Suriye’de de on yıllardır devam eden zulüm rejimine karşı seslerini yükselten geniş kitlelerin arzularıyla farklı şekillerde mücadele eden üç yapının bulunması. Bu üç yapı da sonuçta Suriye halkının meşru taleplerinin karşısında durdular. Belki Suriye devrimini engelleyemediler ama ağır bir maliyetle gecikmesine doğrudan ve aktif bir şekilde katkı verdiler. Bu yapılar PKK-SDG, DAİŞ, Hizbullah, İran ve Rusya’dan başkası değildi.

SDG'ye İlişkin Tartışılması Gereken Konular

Türkiye'de başlayan süreç neredeyse tüm konuları, olabildiğince açık konuşma imkânı sunuyor. O zaman SDG'yi konuşurken kelime veya harf oyunu yapmaya ihtiyacımız yok. Bu çerçevede, yedi başlık altında toplanabilecek bazı konuları tartışmakta yarar var.

İlki; hepimiz iyi biliyoruz ki PKK, dört ülkede 'siyasal' ve silahlı yapılara sahip. Bu yapıların yönetici ve eleman ihtiyaçlarının tümü, oluşturulan ortak havuzdan karşılanıyor. Bu nedenle PYD/YPG, PKK ideolojisi ve ortak eleman havuzundan oluşturulmuş örgütün Suriye ayağıdır. Dolayısıyla Suriye'de var olan en üst karar mekanizmaları, TEV-DEM, YPG/YPJ, SDG komutanlığı gibi yapıların tümü, PKK'lı kadrolarca kontrol edilmektedir. Kurulan bu yapıların amacı, örgüt paradigmasını korumak ve ortaya çıkan yerel dinamikler üzerinde alan hâkimiyetini kalıcılaştırmak.

İkincisi; PKK'nın 80 öncesi Türkiye deneyimini Suriye'ye aktarması. Bu başlıkta iki konuya değinmek mümkün. Birincisi, PKK'nın alan hâkimiyetini kurmak için bölgedeki tüm Kürt örgütlenmeleri ortadan kaldırdığı, göçe zorladığı meselesi. Bunu ise en iyi Kürtler biliyor. Son günlerde düzenlenen kimi konferanslar, ana aktörleri tasfiye edilmiş ve PKK'ya biat etmiş yapıların katılımıyla oldu. İkincisi ise 2010, 2011 yıllarında Kürt ve Arap aşiretlerin PKK alt örgütlenmesine karşı verdikleri mücadele. Yakın Suriye tarihinde bunu hepimiz izledik. Ayrıca, ABD etkisiyle oluşturulan PKK şemsiyesine karşı da yakın tarihlerde defalarca çatışmalar oldu.

Üçüncüsü; Baas rejimine karşı toplumsal muhalefetin ortaya çıkması ve katliamlardan sonra iç savaşın başladığı dönemden Esad'ın devrilmesine kadar geçen sürede YPG'nin ve SDG'nin rejimle uyumlu ve ilişkili hali. Rejime karşı bir çatışmaya girmemek, hatta rejimin kimi alanları gönüllü olarak örgüte bırakması Suriye halkının hafızasında duruyor. YPG/SDG, yüzbinlerce insan katledilirken, kimyasal bombalar kullanılırken, milyonlarca insan göçe zorlanırken en ufak bir tepki vermeyen bir örgüt. Suriye'nin bütünlüğü için bunlar sorgulanmıyor ama örgüt bu tür iyi niyetleri görmüyor.

Dördüncüsü; Suriye'de kurulan yerel meclisler, katılım meselesi, etnik dengeler, teori-pratik çelişkisi gibi konular. Teoride "Rojava Anayasası" olarak ifade edilen metin, yerel meclisler, kantonlar ve konfederal yapıyı öngörüyor. Ancak pratikte, kararlar yukarıda alınıyor ve aşağıya dikte ediliyor. Yerel meclislerin tek fonksiyonu, yukarıda alınan kararları uygulamak. Eş-başkanlık sistemi ise yerel meclislerin dahi örgüt kadrolarınca kontrol edilmesi ve yönetilmesi anlamına geliyor. Bu da "demokratik ulus" veya "demokratik cumhuriyet" gibi iddiaların hem sahici olmadığını hem de tabanın katılımının değil, parti kadrolarınca yönetilen bir modelin tercih edildiğini ortaya koyuyor.

Beşincisi; sosyolojik yapı ve etnik dengeler. SDG'nin silahlı unsurlarının çoğunluğu Araplardan oluşsa da yönetici kadroların tümüne yakını PKK mensubu. Aşiretler yerelde anlam ifade etseler de en üst düzey siyasi-askeri karar mekanizmasında temsilleri yok.

Bunun nedeni, PKK kadrolarının aşiretlere karşı beslediği güvensizlik ve örgütün her şey olduğunun ön koşul olması. Bu durum hem Kürt hem de Arap aşiretler için geçerli. Tabii burada etkili olan diğer bir faktör ise örgütün dayattığı "devrimci öncülük" anlayışı. Yani kitleler katılır ama karar mekanizmasını "bilinçli öncüler" yönlendirir kabulü. Burada halk yok, örgüt var. Altıncısı; teori-pratik çelişkisi. Teoride, demokratik ulus, çoğulculuk ve eşit temsiliyet. Pratikte ise güvenlikçi öncelikler, PKK kadro baskısı, kontrolü ve örgüt öncülüğü anlayışı gibi unsurlar üzerinden kararların merkezileşmesi söz konusu. Yani "halk demokrasisi" vaadi ile başlayan süreç, fiiliyatta "kadro tahakkümüne" dönüşmüş durumda. Bu durumu iki faktör üzerinden okumak mümkün. İlki, öncü parti anlayışı. Yani PKK'nın Marksist-Leninist kökenli örgütlenme kültürünün, katılımcılıktan çok öncü kadroların rehberliğini esas alması. Diğerisi ise toplumsal yapılara güvenmenin doğru olmadığına ilişkin kabul. Hatta aşiretlerin demokratik ulus fikrinden yoksun oldukları ve bu nedenle de örgüt kadrolarının süreci yönetmesinin kaçınılmaz olduğu anlayışı.

Suriye ve SDG konusu gündeme geldiğinde, oldukça kısa özetlemeye çalıştığımız bu gerçeklerin olmadığına ve demokratik bir yapının varlığına inanmamız isteniyor. Bu hem doğru değil hem de nihayetinde yanlış çıkarımlara götürür. Bu noktalara rağmen Suriye'deki yapının ne olduğu merak ediliyorsa, 27 Şubat açıklamasından hemen sonra kimin, "Bu açıklama Suriye'yi kapsamıyor" dediğine bakmak lazım.

Ankara'nın Tutumu

Ankara hem kendi içindeki meseleyi çözmek hem de bölge ülkelerindeki Kürtlerin haklarını ve hukukunu korumak istiyor. Irak'ta merkezi yönetime karşı bunu ortaya koydu. Suriye'de de bunu istediğini defalarca Şam yönetimine ilettiler. Ankara, terör faaliyetlerinin son bulmasını, örgütün silah bırakmasını ve demokratik siyaset yolunun tercih edilmesini savunuyor. Bu çizgi, dünyanın neresinde olursa olsun Kürtlerin hakkını korumayı ve ülke içinde eşit haklara sahip vatandaşlığı esas alıyor. Bu çizgiyi bozan tek unsur ise silah. Silah bırakma, siyasete katılma ve devletin demokratik dönüşümü iktidarın ve mevcut sürecin temel önceliği.

Ankara'nın takip ettiği çizgi, bölgesel barış vizyonu açısından da değerli. Suriye'de silahı yücelten dile ve tutumlara karşı, diplomasiye ve toplumsal barışa öncelik veren bir vizyonu temsil ediyor. Takip edilen Suriye politikası, Suriye'deki tüm unsurların kendini özgürce temsil etmesini, eşit vatandaşlık ilkesinin hayata geçirilmesini, Suriye'nin toprak bütünlüğünü ve bölgesel istikrarı tesis etmeye yöneliktir. Bu tutum, Ankara'nın uluslararası meşruiyetini de pekiştirmektedir.

Hakan Fidan'a Yönelik Negatif Kampanya

Son dönemlerde Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'a yönelik iki negatif kampanya yürütülüyor. İlkinin kaynağı PKK çevreleri. PKK/SDG'nin yukarıda ifade ettiğimiz ayak oyunlarını gören ve niyetlerini okuyabilen pozisyona sahip ve konuşabilen isim Dışişleri Bakanı Hakan Fidan.

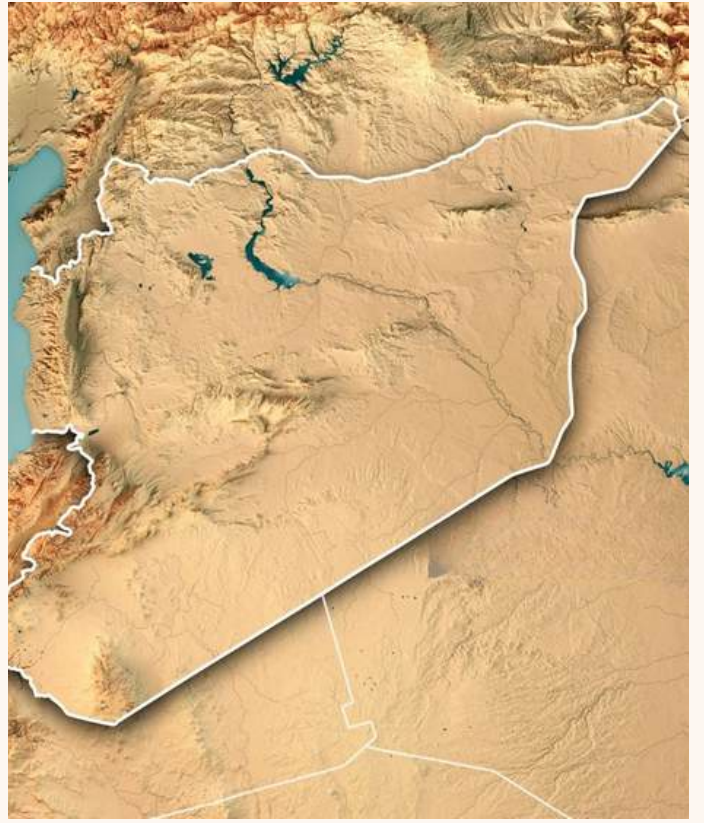
Fidan, örgütün Suriye'deki pozisyonunu açıklıyor. Bunun üzerinden Fidan hedef alınıyor. Aslında kullanılan dil, bu yapıların yaşadığı ontolojik krizin dışı vurumu. Ankara'nın çözüm önerisi, ülkedeki tüm unsurların yeni Suriye'nin kurucu unsuru ve bölgenin doğal sosyal dokusunun parçası haline gelmesi. Örgütün mevcut aklı ise dışarıdan medet umarak bölgeye, coğrafyaya veya tarihe yabancılaşacak oyunların parçası olmak. Kısacası, ya yeni Suriye'nin meşru aktörü olmak ya da yeni dönemi ıskalayan arkaik bir örgüt olarak kalmak. Ama her ikisini aynı anda olmak mümkün değil. Örgüt yaşadığı krizle yüzleşip meşruiyetten yana net bir karar vermek yerine, Fidan'a saldırarak hem kendi krizini derinleştiriyor hem de coğrafyaya daha da fazla yabancılaşıyor.

Fidan'ı hedefe alan ikinci kesim ise ana muhalefet partisi. Burada ilginç olan, bu eleştirilerin CHP'nin dış politika vizyonuna dair bize bir şey sunmaması. Tam tersine Fidan'a yönelik negatif kampanya, CHP'nin dış politikasızlığını ortaya koyuyor. Türkiye'nin dünyada neyi temsil ettiğine veya neyi temsil etmesi gerektiğine dair bir şey söylemiyor. Aksine, Fidan'a yönelik mesnetsiz ifadeler, AK Parti'nin en güçlü kasına saldırı anlamını taşıyor. Çünkü dış politika hükümetin en güçlü kası konumunda. Cumhur İttifakı'nın oy toplamından daha fazla bir beğeniye sahip. Muhtelif kamuoyu araştırmaları da bunu teyit ediyor. Bu politika ve başarının sembol ismine saldırarak muhalefet ne dış politikasızlık krizini aşabilir ne de gelmekte olan dünyayı anlayabilir. Hele, FETÖ vari taktikleri kullanan ve kişisel husumetini dışı vuran eski diplomatın peşine takılmak CHP'ye hiçbir şey kazandırmaz.

Hakan Fidan Ne Diyor?

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan önceki görevinde takip ettiği yaklaşım ve örgütü iyi tanıması nedeniyle Ankara'nın pozisyonunu net bir şekilde ortaya koyuyor. Fidan'ın açıklamaları bütün olarak dikkate alınırsa, Kürtler konusundaki tavrının net olduğu görülür. 7 Nisan'da UTV'ye vermiş olduğu mülakatta yaptığı, "Yapılan son çağrı sonrası umuyoruz, diliyoruz, istiyoruz bu çağrıya kulak verilir ve örgüt tıpkı kendi liderinin talep ettiği gibi kongreyi toplar, kendini feshetme ve silahları bırakma kararı alır. Bunu yaparsa hem Irak'ta hem Türkiye'de hem Suriye'de hem Kürtler hem de bölge halkları gerçekten büyük istifade eder. Bir terör unsuru kendisini başka bir yapıya evirmiş olur. Şimdi şunu anlaması lazım örgütün: Hem Irak hem Suriye hem Türkiye, bizler silahlı bütün duruşları kabullenmeye hazırız ama bir silahlı terör tehdidi ortada olduğu zaman kimse buna müsaade edemez" değerlendirmesi, bahsettiğim çizginin ifadesidir.

Fidan'ın temsil ettiği çizgiyi, "Bölgesel barışın anahtarı: diplomasi ve devlet aklı" ifadesiyle açıklamak mümkün. Cımbızlanmış ifadeler yerine, sahici bir değerlendirme peşinde olanlara, 13 Ağustos günü, Fidan ile Şeybani arasında yapılan görüşme sonrasındaki açıklamayı okumaları önerilebilir. Fidan'ın, "Yeni Suriye, bütün Suriye'yi oluşturan halkların, inanışların, kültürlerin

muhafaza edildiği, bir arada yaşayabildiği, bütünlük içerisinde, birlik içerisinde bir Suriye olmalı. Biz Türkiye olarak bu yöndeki telkinlerimizi, tavsiyelerimizi ve çalışmalarımızı arkadaşlarımızla beraber yapıyoruz" açıklaması, bahsettiğimiz vizyonu ortaya koymaktadır.

Ankara için tek sorun silahlı unsurların varlığı, komşularının toprak bütünlüğü ve sınır güvenliği. Bu konularda sorun üretilmediği zaman her konu konuşulabilir ve tartışılabilir. Ama risk unsurları ortadayken, bu konulara ilişkin adım atma iradesi sergilenmiyorsa, Ankara'nın bu riskleri ifade etmesinden rahatsızlık duymak doğru değil. Çözüm sürecinde diyalog kanallarını açık tutarak, Türkiye'nin meseleye güven inşa edici bir yaklaşım getirmesinde kritik katkılar sundu. Bu dönemde sergilediği yapıcı tavır, onun sadece güvenlikçi bir perspektife değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal çözüm perspektifine de sahip olduğunu göstermişti. Bu arada Fidan'ın diplomatik dili, Ankara'nın hem içeride hem dışarıda silahlı tüm yapılara karşı verilen mücadelede, bölge halklarının hassasiyetlerini gözettiğini de ortaya koymaktadır.

Suriye'deki yapı içinde yer alan kimi unsurların, Ankara'nın "Kürtlerle barış içinde, terörden arındırılmış ortak gelecek" perspektifinden rahatsız oldukları gözleniyor. Ankara kendi pozisyonunu Dışişleri Bakanı Fidan üzerinden ifade ediyor ve bu çizgi bahsettiğimiz geleceğin mümkün olacağını temsil ediyor. Ankara'nın eşit vatandaşlığa ve demokratik siyasete dayalı yaklaşımı, yürütülen negatif kampanyaların gölgeleyemeyeceği kadar güçlü bir zemine sahip. Bu zemin, eşit haklara sahip vatandaşlığı, ülke dışındaki Kürtlerin haklarının takipçisi olmayı içeriyor. Ama elindeki silahı göstererek siyaset yapma arzusuna da izin vermiyor.

Negatif Kampanyanın Amacı Ne?

Bununla birlikte, özellikle CHP tarafından Fidan'ın şahsında yürütülen tartışmalara ilişkin üç ayrı amaçtan bahsetmek mümkün.

İlki, Fidan'ı siyaseten tartışmaya açmak ve mümkünse 'itibarsızlaştırmak'. Çünkü Fidan, uzun yıllardır devletin kritik görevlerinde bulunuyor.

İçeride ve dışarıda birçok odağa karşı mücadele verdi, vermeye de devam ediyor.

Yürüttüğü bu mücadelelerden dolayı birçok odak ve siyasi rakipleri açısından önemli bir hedef. Nitekim, İsrail'in Fidan rahatsızlığı herkesin malumu. MİT Müsteşarlığı görevinin ilk günlerinde İsrail, Fidan'a karşı uluslararası bir kampanya yürütmüştü. İsrail'in başlattığı kampanya ile FETÖ'nün Fidan'ı hedefe alması aynı tarihlere denk düşer.

İkincisi, devlet içi güveni zedeleme. İstihbarat ve dış politika alanında güvenilirlik hem içeride hem dışarıda oldukça önemli.

Özellikle CHP'nin yürüttüğü Negatif kampanyaların amacı Fidan'ın güvenilirliği tartışmaya açma ve sarsmaya çalışmak olduğu açık.

Üçüncüsü ise uluslararası alanda negatif bir algı oluşturmak. Ankara'nın son yıllarda yürüttüğü ciddi bölgesel projeler var. Uluslararası projelerin tümü, konumu gereği, Fidan üzerinden yürüyor.

Bu kampanya ile Fidan'ın yabancı ülkeler nezdinde müzakere gücünün zayıflatılması hedefleniyor.

Bu arada örgüt tarafından, SDG bağlamında yürütülen kimi tartışmalar ve bu tartışmalar vesilesiyle yapılan kimi değerlendirmelerin, bir yandan PKK'nın silah bırakma ve fesih sürecini Türkiye ile sınırlandırma, öte yandan da PKK'nın maksimalist taleplerini perdeleme işlevi gördüğü açık.

Geleceğe Odaklanmak

Ankara'nın son iki yılda yürüttüğü dış politika yaklaşımı, bahsettiğim üç gerekçe ve açıklamaların tam okunmaması üzerinden yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında, mevzunun siyasi ve jeopolitik bir bağlama oturduğu görülür.

Özellikle, SDG'nin dayatmacı, Şam yönetimini tahkir edici açıklamaları ve silah merkezli yaklaşımı karşısında sergilenen diplomasi ve barış vizyonu, yalnızca Türkiye'nin değil bölgenin geleceği için de en gerçekçi yol.

Tarihi bir fırsatın eşiğindeyiz. Toplumsal barışını tesis etmiş Türkiye sadece iç bünyesini tahkim etmekle kalmaz dışarıda daha da iddialı bir aktöre dönüşür. Bu partiler üstü bir dava ve Türkiye'nin yeni yüzyılda nasıl bir yol izleyeceğinin göstergesi. Bu ciddiyet ve hassasiyetle sürece yaklaşmalıyız. Yeni bir dil ve yeni bir vizyonla geleceği inşa etmeliyiz.

İngiltere'nin Musul Politikası Karşısında Osmanlı Devleti Ve Bölge Aşiretleri (1918-1920)

YAZAR: PROF. HALUK SELVİ

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmesi ve cihat ilan etmesi üzerine, kendisine karşı başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerince yoğun bir propaganda, istihbarat ve casusluk faaliyeti başlatılmıştır. Bu faaliyetin yürütüldüğü cephelerden birisi de Irak cephesi olmuştur. Irak cephesinin propaganda açısından öncelikli olarak seçilmesinin jeopolitik, stratejik ve etnik birçok nedeni bulunmaktadır. Bölge, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce İngiltere, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin politikalarında önemli rol oynamıştı. İngiltere, Irak yolu ile Hindistan'a yönelecek tehlikeyi önlemek ve aynı zamanda petrol kaynaklarını elinde bulundurmaya istiyor, İran da bu politikaların hedefi oluyordu. Bu amaçlarla İngiltere, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Irak'a yönelik propaganda faaliyetleri ile büyük bir nüfuz kazanmıştı. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na resmen girmeden önce İngilizlerin Basra Körfezi'nden Irak'ı işgal için Hindistan'da hazırlık yaptıkları yolunda bilgiler almaktaydı.

Osmanlı Devleti tarafından da Irak'ta bulunan aşiretlere, bir amaca yöneltilmeleri konusunda planlı bir idari faaliyet gösterilmesine rağmen savaş durumunda bu aşiretlerin tutumunun ne olacağı da bilinmiyordu.

Bununla birlikte halkın fakirliği, geçim zorlukları ve aşiret reislerinin sonsuz ihtirasları ve çıkarlarına olan aşırı düşkünlükleri bunların, kendilerine maddi imkânları sağlayacak tarafa katılacaklarını gösteriyordu. Osmanlı Devleti, aşiret reislerinin bazılarını paşalık rütbesi ve nişanlar vererek bunlar üzerinde otorite sağlamaya çalışmıştır.

Irak'ta savaş öncesinde ve savaş sırasında, taraflardan her biri sayıları 220'yi bulan aşiretlerin kendilerine katılmaları için propaganda faaliyeti sürdürmüşlerdi. Osmanlı Devleti'nin cihat politikasına karşılık İngilizlerin en büyük propaganda aracı, Kürt ve Arap aşiretlerine savaş sonunda bağımsızlık vaat etmeleri idi. İngilizler bu bölgede bol miktarda para harcayarak aşiretleri kazanmaya da çalışmışlardı.

Bu propaganda çalışmaları çoğu zaman Rusya ve İngiltere tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya da sirayet ettirilmekte idi.

Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman güney bölgesinde Osmanlı Devleti'nin sınırları Asi Nehri'nin denize döküldüğü yerden başlayıp Antakya'nın güneyinden Fırat Nehri'ne ulaşarak, oradan güneye indikten sonra doğuya doğru uzanan Musul ve Süleymaniye'yi içine alarak İran hududunda sona eriyordu.

Bu hududa, müttefikler tarafından mütarekenin 7. ve 16. maddelerine^[1] dayanılarak ve Musul'dan başlamak üzere tecavüz edilmiş ve böylelikle ilk işgal 7 Kasım 1918'de burada başlamıştı^[2].

Musul'u işgal eden İngilizler, mütarekeden önce Musul vilayetine girememişlerdi.

Özellikle, Süleymaniye sancağına ne İngiliz memurları ne de subayları girebilmişti. Birkaç İngiliz memuru vilayetin ancak bazı yerlerini dolaşarak, kendilerine göre nüfus tespitleri yapmışlardı. Buna rağmen İngiltere, Birinci Dünya Savaşında Irak'ı ele geçirdiğini ileri sürerek fetih hakkı gereğince Irak'ın sahibi olduğunu iddia etmeye başlamıştı. VI. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, Musul Vilayeti'nin Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasını bir türlü kabullenemiyor, bu vilayetin nüfus ve ahalisinin menşei hakkında Harbiye Nezareti'ne raporlar yazıyordu^[3].

Ali İhsan Paşa'nın raporlarında bahsettiği konular doğru olmakla beraber belki biraz da eksikti. Çünkü İngiliz propagandası sonunda bu bölgedeki Türkmen aşiretleri de zamanla Kürt aşireti olarak adlandırılmaya başlanmıştı⁵. Paşa, İngilizlerin bölgedeki işgalci tavırlarına karşı bir taraftan fazla silah ve cephaneleri Diyarbakır, Ergani, Elazığ ve Malatya'ya sevk ederken diğer taraftan da Türk, Kürt ve Araplardan gönüllü milis taburları teşkil ederek ve silahlandırarak her şehir ve kasaba için özel muhafızlar vücuda getirmeye çalışıyordu. Bu çalışmaları yaparken bir taraftan da İngilizlerin Kürdistan politikaları hakkındaki görüşlerini ve çözüm önerilerini Harbiye Nezareti'ne bildiriyordu. 27 Aralık 1918 tarihli raporunda, Irak'taki İngilizlerin Kürdistan istiklali için büyük gayret sarf ettiğini, Süleymaniye Tekke Şeyhi Şeyh Mahmud'un hakimiyeti altında "Müstakil Kürdistan" adı altında bir idarenin oluşturulduğunu, bu bölgelerde İngilizlerin teşvik ve himayesinde Türkçe yazışma dahil konuşmanın bile men edildiğini, Musul Vilayeti içinde böyle müstakil veya muhtar bir Kürdistan teşkilinin aslında Müslüman olan Kürtlerin dağınık ve medeniyetten mahrum olan bir zümre olması dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemeyeceklerinin zannedildiğini, bilhassa Amerikalılar tarafından himaye gören Nasturilerin, Şemdinli, Gevar (Yüksekova) ve Hakkari kesiminde muhtar bir idare kurmalarının da pek muhtemel olduğunu, her iki devlet tarafından himaye gören ve esasen teşekkül etmiş bir Ermeni Hükümeti hududu içinde İran'dan Çılga, Hoy, Dilman ve Osmanlı arazisinde Van, Bayezit, Adilcevaz, Malazgirt, Karakilise ve Kağızman havalisinin de dahil edileceğinin kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiş, bu durumda İngilizlerin, Kürdistan'ın hudutlarını Erzurum, Harput ve Diyarbakır'ın batı taraflarına kadar genişletmesinin söz konusu olabileceğini dile getirmiştir. İngilizlerin Azerbaycan'a kadar olan araziye Ermenistan'a katma fikrinde olduğu da bu raporda ifade edilmiştir. Ali İhsan Paşa, Musul Vilayetinde "esmekte olan Kürdistan rüzgarının" kendi bölgesi içindeki araziye sirayet etmemesi için gayret sarf ettiğini de bu telgrafında belirtmişti^[4].

Fakat Ali İhsan Paşa, bu çalışmalarından dolayı İngilizlerin baskısı üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından görevinden alınarak İstanbul'a çağrıldı ve 2 Mart 1919'da İstanbul'a geldiğinde de İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya gönderildi^[5]. Böylece İngilizler bölgede kendilerine karşı gelebilecek önemli bir ismi ortadan kaldırmış oluyorlardı. Ali İhsan Paşa'nın bu görevini Van Valiliği görevinde bulunan Haydar Bey ve Diyarbakır Valisi Ali Faik Bey yerine getirmeye çalışacaktır.

1- İNGİLTERE'NİN IRAK VE KÜRT POLİTİKALARI

Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1918 yılında İngiliz-Kürt ilişkileri birçok problemi içeriyordu. Cephede zaman zaman zorluk çeken İngilizler, Kürtleri cesaretlendirmeye çalışarak bağımsızlık vaat ediyorlar, fakat bunda başarılı olamıyorlardı. Gerek Irak'ta, gerekse Irak dışında bulunan nüfuzlu Kürt önderleriyle sıkı görüşmeler sürüyordu. Sadece Şerif Paşa ve Şemdinan aşireti reisi Seyyid Taha bu sırada İngilizlerle işbirliğine hazırdılar. Fakat Avrupa'da bulunan Şerif Paşa'nın bölgede etkisi ve bağlantısı yoktu, Seyyid Taha ise o tarihe kadar diğer aşiret reisleriyle düşmanlık içerisindeydi ve etkili bir kişi değildi. İngiltere, Irak'a yerleştikten sonra buraya Albay Arnold Wilson'u Yüksek Komiser olarak atadı. Wilson, Irak ve Güney Anadolu'daki İngiliz politikalarının belirleyicisi oldu ve üç önemli alanda çalışma stratejisi tespit etti. Bunlardan ilki Musul vilayetinin durumu, ikincisi Musul Vilayetinin kuzeyindeki yani Güney Anadolu'daki Kürtlerin durumu ve üçüncüsü de Irak'a komşu İran topraklarındaki Kürtlerin durumu idi^[6].

Her üç bölge de Van ve Diyarbakır vilayetleri ile komşu idi ve bu bölgedeki İngiliz politikaları Osmanlı Devleti için önem taşıyordu. Bu bölgede uygulanacak olan Ermeni politikaları da İngilizler açısından "Kürdistan Misyonu" içinde problemler oluşturuyordu. İran'da Şıkkak Aşireti Reisi Simko İsmail Ağa, Kuzey Irak'ta Şeyh Mahmud ve yine aynı bölgeyi de içine alan bazen İran ile de irtibata geçen Şemdinan aşireti reisi Seyyid Taha, İngilizlerin bölge politikaları açısından önemli isimlerdi. İngilizler Kasım 1918'de Musul'u işgal edince Türk kuvvetleri Nusaybin'e çekilmişlerdi. Oysa Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk kuvvetleri Süleymaniye-Köysancak-Kadhihane-Dibke-Güver-Büyük Zab Suyu'nun mansıbı-Hamam Ali-Telafer-Sincar-Resülayn-Cerablus-Akçakoyunlu istasyonu, Musul, Erbil gibi şehirler ile Musul vilayetinin en önemli kısmını ellerinde tutmaktaydı^[7]. Bu sebeple İngilizlerin bölgedeki işgal faaliyetleri Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı idi. Fakat İngilizler kendi politikalarını uygulamak için hiçbir anlaşma tanımayacaklardı.

1919 yılı, İngilizler açısından Ortadoğu'da kuracakları yeni düzenin nasıl oluşturulacağı sorusunun cevabını aramakla, durum tespiti ve sondajlarla, aşiretler üzerinde çalışmalarla, bu bölgede kimlerin lider olabileceğini düşünmekle geçmiştir¹⁰. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin bu yıl içerisinde göstereceği tutum

ve yapacağı çalışmalar İngilizlerin bu politikalarını etkisiz bırakmakta önemli bir faktör olacaktı. İngilizler, Musul Vilâyetinin Kürtlerin yaşadığı dağlık bölgelerini doğrudan işgal etmenin ulaşım ve iletişim yetersizlikleri nedeniyle askerî açıdan riskli olduğunu değerlendirdiler. Bu yüzden, ellerindeki deneyimli istihbarat uzmanlarını kullanarak bu bölgeleri dolaylı biçimde denetim altına alma yoluna gittiler. İstihbarat uzmanları, emperyalist politikaların uygulanması için özel olarak yetiştirilmiş, bölgede uzun süre yaşamış, yöre halkını tanıyan, onların dillerini ve geleneklerini bilen, halkla olduğu kadar, ağa, şeyh, seyyid gibi aşiret önderleriyle de doğrudan ilişki kurma becerisine sahip olan deneyimli ve yetenekli insanlardı. Kendisi de bölgede uzun süre kalmış olan ve hem yöreyi, hem de halkı iyi tanıyan Sivil Komiser Wilson, bu uzmanları siyasî görevli ve siyasî görevli yardımcısı sıfatlarıyla çeşitli Kürt merkezlerine atadı^[8]. Bölgedeki etnik karışıklığın farkında olan İngilizler, başlangıçta farklı yöntemleri uygulamaya koydular. Doğuda, yerel aşiret aristokrasisiyle işbirliği yaparak, onların kurulu düzenlerini desteklemek ve güçlendirmek yoluna gittiler. Aldıkları maddî ve moral desteğe karşılık olarak, aşiret liderleri de, İngiliz işgal yönetiminin kararlarına uygun davranılmasını ve vergilerin toplanmasını sağlayacaktı. Bu amaçla yörenin en güçlü aşiret reisi olan Şeyh Mahmud'u kullandılar. Kuzeyde ise aşiretler arası anlaşmazlıklardan yararlanarak ve bunları körükleyerek etkinlik kurmaya çalıştılar. Kullandıkları yöntem, anlaşmazlık içinde bulunan aşiretlerden güçlü olanı diğerine karşı desteklemek ve ödeneğe bağlanan "güvenilir" yerel liderler aracılığıyla bölgede "düzeni" sağlamaktı^[9]. İngilizlerin bu politikalarına muhatap olan Van Valisi Haydar Bey de İngilizlerin bölgede nasıl çalıştıklarına dair bir takım tespitlerde bulunmuştu. Haydar Bey, bu düşüncelerini Dahiliye Nezareti ile de paylaşıyordu. Haydar Bey'e göre, İngilizler, mukavemet görmeyeceklerini hissettikleri yerlere doğrudan doğruya sokulup yerleşmekteydiler. Mukavemet göreceklarını anladıkları yerleri işgal için Kürtlerin menfaatine çalışmakta olduklarına dair aşiret şeyhlerini ve reislerini ikna ve tatmin ile iyi bir şekilde kabul edilmeleri için aracı aramaktaydılar. Şemdinan, Oramar ve Goyan'a nüfuz etmek için Şeyh Mahmud ve Bedirhani Ahmed Faik'i aracı olarak kullanmaları buna delildi. Bedirhanilerden Ahmed Faik'in İngilizlerin 'Kürd milleti komedyasına' aldanması bu suretle sabit olmasından dolayı Bedirhanilerin de İngiliz hesabına çalışmaya ikna ve tatmin edilmeleri ihtimali dikkate alınmalıydı. Bu sebeple İngilizler girdikleri yerlerde ilk olarak halkı memnun edecek hareketten sonra şeyhlere ve reislere önem vermemekte, bütün ileri gelenlere kötü muamelede bulunmaktaydılar. Ayrıca İngilizler Hıristiyanları Müslümanlara tercih ederek bütün İslam ahaliyi gücendiriyorlardı. Irak'ta bu yüzden karışıklıklar çıkmış ve İngilizler'in İslam ahalinin silahlarını toplamaya başladıkları haberi alınmıştı^[10]. Osmanlı Devleti, İngilizlerin 1919 yılı Haziran ayında

Hakkârî'ye bir taarruzda bulunmasından ve işgal bölgelerini genişletmelerinden endişe ediyordu. Haydar Bey bu endişeleri, 15 Temmuz 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla gidererek, İngilizlerin Van hududunda işgal kuvvetleri olmadığını, Hakkari hududundaki İmadiye ve Revanduz ve Zaho kazalarında siyasî hâkimleri bulunduğunu, Osmanlı Devleti tarafından kesinlikle kuvvet yığınağı yapılmadığı ve husumet gösterilmediği halde İngiliz siyasî hâkimlerinin aşiretleri Osmanlı hükümeti aleyhine ayaklandırmak için her türlü çalışmayı yaptıklarını, aşiret reislerine tahriknameler gönderdiklerini, Seyyid Taha'ya Cizre ile Rumiye arasında beylik vaad ederek silah ve teçhizat verdiklerini, Simko'yu Osmanlı Devletine saldırtmak için kandırmaya çalıştıklarını ifade ediyor, "adi komitacılara yakışan bu hareketlerin men'ini" isteyerek Van vilayetinden hükümetin arzusuna muhalif hareket edilmeyeceğini bildiriyordu^[11]. İngilizlerin son teşebbüsleri Simko'ya, Rumiye, Deyleman ve Hoy havalisini, Seyyid Taha'ya da Cizre'den Rumiye'ye kadar olan yerlerde beylik vererek her ikisini Osmanlı Devleti'ne karşı saldırtmak oldu. İngilizlerin gerçek niyetinin, bunlar Osmanlı Devleti ile uğraşırken Nasturi ve Ermenileri istediği yerlere yerleştirerek bilahare Kürtleri bunların esaretine vermek olduğu yine Haydar Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraflardan anlaşılıyordu^[12]. Haydar Bey'in elde ettiği bilgilere göre, İngilizler bütün Erbil ve Revanduz aşiret reislerine aylık yüz yetmişer rüpye maaş vermeyi teklif etmişlerdi. Erbil ağaları ve aşiret reisleri İngiliz nezaret ve maaşlarını kabul etmiyor ve her teşebbüsüne mani olmaya çalışıyorlardı. İngilizler Erbil'de bulunan on iki camiden onunu 'hastalık zuhuru' men bahanesiyle kapatmışlardı. Böylece Müslümanların toplanmalarını önlemek istemişlerdi^[13]. İngilizlerin tespit edilebilen bu çalışmaları, onların 1919 yılı içerisinde bölgede bulundukları sıkıntılı durumun da bir göstergesiydi. Durumun bu şekilde belirlenmesi son derece önemliydi, çünkü alınacak tedbirler de buna göre tespit edilecekti.

a) İngiliz İşgaline Kuzey Irak'taki Tepkiler ve Osmanlı Devleti

Bağdat Siyasî Hâkimi Wilson'un, Süleymaniye'ye siyasî görevli olarak atadığı E. W. C. Noel'e verdiği yönerge, asker gönderme imkânı bulunmayan bölgede, aşiret liderleri ile işbirliği içinde düzeni sağlaması; bu amaçla Süleymaniye, Cencemal ve Halepçe'ye uygun göreceği atamaları yapması; liderlere İngiliz yol göstericiliği ve koruması altında bir aşiretler konfederasyonu oluşturmalarını telkin etmesi biçimindeydi. Bu hareket tarzı doğrultusunda, İngilizler ahaliye anlaşma imzalanana kadar bu bölgede kalacaklarını, burada bulunmalarının geçici olduğunu söyleyerek muhtemel bir direnişi önlemişlerdi^[13].

Öte yandan, Şeyh Mahmud Berzenci de, Türkler çekilirken, İngilizlerin desteğini sağlayarak bir Kürt yönetimi kurmayı tasarlamış ve bu amaçla daha 1917 yılının sonunda İngilizlerle ilişki kurmuştu. Onun bu tasarısı, İngiliz planlarıyla örtüşüyordu.

Bu nedenle, Noel göreve başlar başlamaz Şeyh Mahmud'u Süleymaniye Valisi olarak atadı. Kendisine verilen görev, bölgeyi işgal yönetimine bağlayacak düzeni kurmak, tarım ve ticaretin güvenlik içinde yapılmasını, vergilerin düzenli olarak toplanmasını sağlamaktı. 1 Aralık 1918'de Süleymaniye'ye gelen Wilson, Noel'in düzenlediği ve 60 kadar Kürt liderinin katıldığı bir toplantı ile uygulamayı resmen başlattı. "Kürtler için Kürdistan" sloganıyla düzenlenen toplantıda, Wilson tarafından hazırlanan iki bildiri yayınlandı. Wilson'un imzasını taşıyan ilk bildiride, tüm doğulu halkları Türk boyunduruğundan kurtararak bağımsızlıklarını elde etmelerini amaçlayan İngiltere Hükümeti'nin, Kürt halkının temsilcilerinin, kendilerine İngiliz koruması sağlanması yönündeki isteklerini uygun gördüğü belirtiliyordu. Bu toplantıya katılan liderlerin tümüne imzalatırılan ikinci bildiride ise, söz konusu korumadan yararlanabilmek için liderlerin, Bağdat merkezli olarak kurulması öngörülen Arap Devleti'yle birleşmeyi ve İngiliz emir ve tavsiyelerine uymayı kabul ettikleri; ayrıca, Şeyh Mahmud'u, Diyala ile Büyük Zap arasındaki bölgenin, yöneticisi olarak tanıdıkları ilân ediliyordu. Toplantıya katılan aşiret liderlerinin tümü İngiliz korumasını olumlu karşılamakla birlikte, içlerinden önemli bir bölümü Bağdat'ta kurulacak Arap yönetimine bağlanmaya karşı çıkarak doğrudan Londra'ya bağlanma isteklerini dile getirmişlerdi. Ancak, içinde bulundukları yokluk ve sefalet ortamında, İngilizlerin yardım önerisini, hangi şartları muhteva ederse etsin geri çevirebilecek durumda değillerdi. Bu yüzden hepsi, Wilson'un kaleme aldığı bildiriye imzalamışlardı^[14].

Böylece, Wilson'un önerdiği aşiretler konfederasyonu, Şeyh Mahmud'un liderliği ve Noel'in yol göstericiliği altında şekil olarak kurulmuş oluyordu. Sistem bütünüyle feodal bir örgütlenmeye dayanıyordu ve mimarı Noel'di. Şeyh Mahmud bölge valiliğine, diğer Kürt liderleri de etkinlik derecelerine göre çeşitli merkezlerin yerel yöneticiliklerine atanarak ödeneğe bağlandılar. Her aşiret bölgesi idari bir birim olarak örgütlendi. Nahiye ve köylere varıncaya dek her birimin başına birer ağa ya da lider getirildi. Devlet dairelerindeki tüm Türk ve Arap memurların görevlerine son verilerek yerlerine Kürtler atandı. Kürtçe resmî dil haline getirildi. İngiliz subayların komutasında Kürtlerden oluşan bir paralı askeri birlik kuruldu^[15].

Başlangıçta sistem, Halepçe'den Revandiz'e kadar uzanan çok geniş bir alanda uygulamaya kondu. Noel, uygulamanın Van'a kadar yaygınlaştırılmasını ve oluşturulan yapının özerklikten bağımsızlığa doğru dönüştürülmesini teklif edecek kadar kendinden emindi. O, bunun, Kürdistan'ın karakteristik özelliklerini koruyarak, halkın milli isteklerini yaşama geçirebilecek en uygun yöntem olduğu görüşündeydi. Şeyh Mahmud ise, diğer aşiret liderlerini denetim altına almasını sağlayarak, kişisel otoritesini merkezileştirme imkanı vereceği düşüncesiyle yöntemi kabul etmişti.

Noel'in büyük umut bağladığı uygulama, çok kısa bir sürede başarısızlıkla sonuçlandı. Noel'in kafasındaki Kürt fanatizminin ürünü olan bu yapay oluşumun, halk nezdinde en küçük bir desteğinin bile bulunmadığı birkaç hafta içinde ortaya çıktı. Kendisinin dışındaki tüm aşiretler Şeyh Mahmud'a karşıydı. Kerkük, Kifri, Erbil gibi kentlerin yerleşik ve eğitilmiş halkı ise, dağlı bir aşiret liderinin yönetimine girmeyi küçültücü buluyorlardı ve zaten en başından beri bu oluşuma karşı çıkmışlardı. Öte yandan, uygulamada kendi yakınlarını ve aşiret üyelerini her açıdan kayıran ve onlara öncelikli işlem yapan Şeyh Mahmud'un yönetim anlayışının, "aşiret yönetimi" kalıplarının ötesine geçemediği ve en düşük ve gevşek yönetim standartlarında bile uyumlu ve sürekli olamayacağı hemen anlaşılmıştı. Üstelik Şeyh Mahmud konumunu borçlu olduğu İngilizlerle işbirliğine de yanaşmadı. Çünkü o, otoritesinin kaynağını İngiliz desteğinin değil, Kürtler üzerindeki moral gücünün oluşturduğunu düşünüyordu. Oysa, sahip olduğu moral gücün temelinde, İngilizlerin ona sağladığı silah, mühimmat ve aylık 10 bin rupi tutarındaki ödenek vardı^[16].

İngiliz işgal yönetimi, feodal temele dayalı güdümlü bağımsızlık modelinin yürümeyeceğini anlayınca, Şeyh Mahmud'un yetkisinin sınırlarını tedricen daraltan önlemler almaya başladı. Şubat 1919'da Kerkük ve Kifri, Şeyh Mahmud'un "Kürdistan"ından ayrılarak doğrudan Bağdat'a bağlandılar. Onları Köysancak, Revandiz, Halepçe ve diğer merkezler izledi. Sonunda Noel görevden alınarak, yerine, uygulamaya başından beri karşı olduğu bilinen E. B. Soane getirildi^[17].

Bu gelişmeler üzerine Şeyh Mahmud, İran'dan çağırdığı yandaşlarının desteğinde 22 Mayıs 1919 günü İngiliz yönetimine karşı ayaklandı. Bağdat'la tüm ilişkilerini kestiğini açıklayarak bağımsızlığını ilân etti. Süleymaniye'deki İngiliz yetkililerini ev hapsine aldırdı. 26 Mayıs 1919'da Halepçe'ye saldırarak kenti ele geçirdi. İngiliz siyasî görevlisi Bağdat'a kaçmak zorunda kaldı. Üzerine gönderilen bir Hint birliğini Cemcemal yakınlarında yenerek geri çekilmeye zorladı. Bu sırada, bütün Arap ve Kürtlerin Osmanlı Hükümeti aleyhine önceden yaptıklarına pişman olarak Osmanlı idaresini istedikleri yolunda Süleymaniye'den Van Vilayeti'ne haberler geliyordu^[18].

İngiliz işgal yönetimi, Şeyh Mahmud'u sınırlamak için aldığı önlemlerin böylesine sert bir tepki doğurmasını beklemiyordu. Bu nedenle ayaklanma ve ilk anda elde ettiği başarı Bağdat'ta şaşkınlık yarattı. Wilson durumu Londra'ya rapor ederken, ayaklanmanın ivedilikle bastırılması gerektiğinin özellikle altını çiziyordu. Çünkü, hemen müdahale edilmezse, bekle-gör tavrını benimseyerek hareketsiz kalan aşiretlerin Şeyh Mahmud'a katılmaları tehlikesi ortaya çıkabilirdi, hareket önce İran ve Musul Kürtleri arasında, sonra da tüm Mezopotamya'da yankı bulabilir ve benzeri hareketleri yüreklendirebilirdi. Genel bir halk desteğine sahip olmayan ve henüz başlangıç aşamasında olan hareket, bu aşamada sınırlı bir askerî güçle

bastırılabilir, böylece İngiltere'nin bölgesel saygınlığı artardı. Bu sebeplerden ötürü Musul, Bağdat ve Doğu İran arasındaki stratejik konumu nedeniyle Süleymaniye'nin ivedilikle etkin denetim altına alınması genel bölge siyaseti açısından büyük önem taşımaktaydı^[19].

Bu değerlendirmeler ışığında, büyük çaplı bir askeri operasyon düzenlendi. Bölgeye gönderilen İngiliz güçleri, 17 Haziran 1919 günü Baziyan Geçidi'nde yapılan savaşta Şeyh Mahmud'u ağır bir yenilgiye uğrattılar. Şeyh Mahmud, gücünün ve otoritesinin dayanağını oluşturduğunu sandığı Kürt aşiretlerinin hiçbirini yanında bulamadığı gibi, bunların birçoğunu karşısında buldu. Başta Caf, Pişdar ve Talabani olmak üzere birçok Kürt aşireti bu savaşta İngilizlerin yanında yer aldılar. Ağır yaralı olarak ele geçen Şeyh Mahmud, Bağdat'a götürülüp yargılandı. Ölüm cezasına çarptırıldıysa da, idam edilmesinin yol açabileceği olumsuz sonuçlar dikkate alınarak cezası, Mezopotamya Seferi Gücü Komutanı'nın emriyle on yıllık sürgüne çevrildi ve Hindistan'a gönderildi. İmparatorluk askerleri altı ay süreyle bölgede kalıp, ardından Kerkük'e çekildiler. Süleymaniye ve çevresi doğrudan doğruya Soane tarafından yönetilmeye başlandı. Bölgedeki aşiretler, kendilerine İngilizlerin yaptıklarını İstanbul'daki Amerika ve Fransa temsilcileri nezdinde protesto etmek istedilerse de İngiliz yetkililer buna müsaade etmediler^[20].

Gelecekte ortaya çıkabilecek benzeri hareketlere anında müdahale edebilmek için Mezopotamya demiryolu sisteminin Kifri ve Kerkük üzerinden Musul'a uzatılması kararlaştırıldı. Ayaklanmadan ötürü suçlu oldukları varsayılan Kürt köyleri havadan bombalanarak cezalandırıldılar. İngilizlerin bu cezalandırma işlemi çok kanlı oldu, bölgedeki aşiretlerden yaklaşık sekiz bin hane Osmanlı Devleti sınırlarına göç etmek zorunda kaldı^[25].

Şeyh Mahmud ayaklanmasında Kürt aşiretlerinin genel tutumu, İngiliz yetkililerini, self determination ilkesinin Kürtlere uygulanamayacağı konusunda ikna etti. Çünkü bir halkın kendi kendini yönetebilmesi için önce yönetim biçimi ve yöneticide uzlaşmaları gerekiyordu. Oysa aşiret kimliğinden ötesini göremeyen insanlardan oluşan bir toplulukta, bu tür bir anlaşma imkânsızdı. Şeyh Mahmud'un mağlubiyetinden ve Kürt bölgeleri üzerine İngiliz askeri otoritesinin tekrar yerleşmesinden sonra çeşitli isyanlar meydana geldi. Bu isyanların bir kısmı İngilizleri Musul'dan atmak isteyen Osmanlı Devleti tarafından bir kısmı da bir dış güç tarafından sürekli veya uzun süreli yönetilmekten korkan Kürtler tarafından desteklendi^[21].

Wilson, vilâyetin kuzeyinde oluşturmayı tasarladığı özerk Kürt devletleri kuşağı için Barzan Şeyhi Ahmed, Bedirhanî Ahmed Faik ve özellikle Seyyid Taha'dan yararlanmak istedi. Ancak tasarısı, Musul Vilâyet sınırının ötesini de hedef aldığı için Fransızların tepkisiyle ve Osmanlı Devleti'nin alttan alta bu bölgeyi bırakmamak için gösterdiği çaba ile karşılaştı.

Tasarının uygulanma şansını zayıflatan asıl etken ise, bölge Kürtlerinde egemen olan Hristiyan ve İngiliz düşmanlığıydı. İngiliz işgal yönetimi, savaş sırasında Ruslarla işbirliği yaptıkları için kendilerini çevreleyen Müslüman halkın tepkisine ve düşmanlığına hedef olan ve bu yüzden de Hakkâri ve Rumiye'deki yurtlarından kaçarak İngiliz işgali altındaki Irak'a sığınmak zorunda kalan Nasturiler için bir yerleşim planı hazırladı. Plana göre, Hristiyan göçmenler Büyük Zap Vâdisi'ne yerleştirilecek ve burada özerk bir yönetim kurmaları sağlanacaktı. Bu amaçla silahlandırılan Nasturilerden oluşturulan iki tabur paralı asker, İngiliz subaylarının komutasında, Büyük Zap Vadisi'ndeki Kürt köylerini zorla boşaltarak Nasturi yerleşimine hazırlamakla görevlendirildi. Oysa bu tür bir uygulama, ayaklanmaya açık davetiye çıkartmak demektir. Nitekim beklenen oldu. Mart 1919'dan itibaren Musul Vilâyetinin kuzeyini bir ayaklanma dalgası sardı^[22].

İngilizlerin Kuzey Irak'taki yerleşme planlarına karşı ilk direniş hareketi, 4 Nisan 1919 tarihinde Goyan Aşireti tarafından başlatıldı. İngiliz siyasi memurları, Musul ve Bağdat ulema ve eşrafını toplayarak İngiltere'ye tabi olmak istediklerine dair hazırladıkları mazbatayı imzalatmak istemişler ise de bunu kabul ettirememişlerdi^[28]. Goyan Aşireti reisleri İngilizlere karşı harekete geçtikten sonra, devamlı olarak Van Valisi Haydar Bey'den cephane istiyorlardı. Bu sırada Van Vilayeti'nin jandarma alay mevcudu üç yüz neferdi ve bunlar Revandiz köylerinden Bayezid'e kadar olan geniş bölgede ancak asayiş sağlıyabiliyorlardı. Bu sebeple Goyanlılara bir nefer bile gönderilmesi mümkün değildi. Ayrıca Haydar Bey Goyanlıların hareketine temkinli yaklaşıyor, bunların devlete ancak bir işleri düştüğü zaman itaat ettiklerini belirterek hükümetin nüfuzunun devamı için askeri kuvvet sevkini şart olduğunu Dâhiliye Nezareti'ne bildiriyordu. Haydar Bey, ayrıca isyan bölgesindeki aşiretlere nasihat etmek üzere memurlar göndermişti, fakat bunun yeterli olamayacağını da farkında idi. Harici bir tesir olmazsa bu olayların Van Vilayeti'ne sirayet etmeyeceğinden de emindi^[23].

4 Nisan 1919 günü İngiliz işgal yönetiminin Zaho'daki siyasi görevlisi Yüzbaşı A. C. Pearson öldürüldü^[24]. İngilizler, bölgeye hemen bir tedib birliği gönderdilerse de, saldırganlar Musul Vilâyet sınırının dışına kaçtılar. Babiâli, İngilizlerin gözüne girebilmek için kaçakları cezalandırmak amacıyla XIII. Kolordu'nun kullanılmasını önerdi. Mısır Seferi Gücü'nün Komutanı Mareşal E. Allenby ve Mezopotamya Seferi Gücü'nün Komutanı General W. Marshall, İstanbul Yüksek Komiseri Calthorpe'dan, Osmanlı Hükümeti'nin önerisinin kabul edilmesini istediler. Ama Calthorpe, ayaklanmacıların zaten Şırnak ve Cizre'deki Türk makamlarının kışkırtmalarıyla hareket ettiklerini ve Babiâli'nin yardım önerisini kabul etmenin, İngiltere'nin zaafına ve bölgeden çekilerek yerini yeniden Türklere bırakacağına delil oluşturacağını ileri sürerek karşı çıktı. 9 Nisan 1919'da İngiliz Savaş Bakanlığı, Mezopotamya

Seferî Gücü Komutanlığına Zaho ve Cizre'nin işgal edilerek suçluların cezalandırılmalarını emretti. Ancak Marshall, Zaho'nun zaten işgal altında bulunduğunu, Cizre'nin işgalinin ise hem askerî açıdan olanaklı olmadığını, hem de suçluların cezalandırılmaları açısından bu işgalin bir yarar sağlamayacağını bildirdi^[25].

İngiliz müdahalesinin etkisiz kalmasının ardından ayaklanma hızla yayıldı. İngiliz jandarma postaları ve askerî konvoyları saldırıya uğramaya başladı. Artık Pervari ve Guli Aşiretleri birlikte hareket ediyorlardı. Haziran ayı sonunda İngiliz yönetimi, Nasturi-Keldaniler için yer açma planını uygulamadan kaldırarak Nasturi taburlarını geri çekti. Ama huzursuzlukların önü alınamadı. 14 Temmuz 1919'da İmadiye'ye saldıran ayaklanmacılar, iki İngiliz subayı ile biri İngiliz, ikisi Hintli üç işgal memurunu öldürdüler³². Cezalandırma kolu yaklaşırken ayaklanmacılar yeniden sınırın öte yanına kaçtılar. İmadiye'ye son defa gönderdikleri kuvvetlerin mağlup olması üzerine İngilizler bir taraftan Şeyh Bahaeddin Efendi ve Hacı Reşid Bey'e tüfek vererek kuvvetleri dağıttıkları gibi diğer taraftan Pervari-i Zir aşireti reisi Reşid'i müdür tayin ederek para ile kendilerine bağladılar. Bunlardan aldıkları bin kişilik Pervari kuvvetiyle kuvvetlerini takviye ile Şeyh Bahaeddin Efendi'nin köyü Bamerni'ye taarruzla şiddetli top, piyade ve teyyare ateşi altına aldılar. Şeyh Bahaeddin ve biraderi Alâeddin Efendiler yakalanarak Musul'a gönderildiler^[26].

İngilizler, Nasturi taburlarını da kullanarak sınırın Musul tarafında kalan ve ayaklanmacılara destek verdikleri düşünülen Kürt köylerini yakıp yıkarak tepki gösterdiler. İngilizler, cezalandırma operasyonunda ilk kez hava kuvvetlerini de etkin biçimde kullandılar; Musul Vilâyeti'ndekilerin yanı sıra Cizre'nin bazı köylerini de bombaladılar. Eylül sonunda ayaklanma bütünüyle bastırıldı^[27].

Van Valisi Haydar Bey'in, Kuzey Irak'taki aşiretlerin mücadelesine devamlı olarak yardım etmek isteyen, Bitlis'in Siirt Sancağı'na bağlı Şırnak kazası ağası Abdurrahman Ağa ile yakın ilişkileri vardı ve muhaberesi devam ediyordu. Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek, emir buyurulursa, Abdurrahman Ağa ile ilişkileri geliştirmeyi ve kendisine pašalık ünvanının verilmesini teklif etmişti^[28]. Aşiretler arasında da anlaşmazlıklar vardı ve İngilizler bundan istifade etmek istiyorlardı. Aşiretler de buna adeta hazırıldılar. Zaho İngiliz siyasi hakiminin öldürülmesi üzerine Şırnak Aşireti Reisi, şayet İngilizler Geligüyan Aşireti'ne asker sevk ederlerse kendisinin de yardım edeceğini söylemişti^[29]. Bu durum bölgede askeri güce ihtiyacı olan İngilizler için bulunmaz bir fırsattı ve değerlendirilecekti de.

1919 yılı Temmuz ayı ortasında Oramar ve Dirî aşiretlerinin reisleri Sino Ağa ve Rüstem Ağa Van'a gelerek Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini teyid etmişlerdi. Bunlar, İngiltere'nin İmadiye siyasi hâkimi Yüzbaşı Cadir'e ait bir beyannameyi de yanlarında

getirmişlerdi. Kürt aşiretlerine dağıtılan bu beyannamede, İngiltere'nin sulh konferansında Kürdlerin istiklaline var kuvvetiyle çalıştığı, fakat buna mukabil Kürdlerin kendilerine karşı harekete geçtiği belirtiliyordu. İngilizlerin bu gibi beyannamelerine Osmanlı Devleti'ne bağlı olan aşiretler alaka göstermemişler ve İmadiye aşiret reisleri "Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye te'yid-i merbutiyetten başka emelleri olmadığını" şifahen haber göndermişlerdi³⁷.

İngilizler Zaho'daki kuvvetlerini mümkün mertebe arttırmaya çalışmışlar, bu amaçla bölgedeki bazı azınlık gruplardan faydalanma yoluna gitmişlerdi. Çünkü kendileri tek başlarına Goyanlılara ve İmadiyelilere üstünlük sağlayamamışlardı. İngilizler kendilerine katılan 1500 kadar Ermeni ve Nasturi kuvvetinin desteğiyle ancak İmadiyelileri mağlup etmişlerdi. Yenilen bazı İmadiye aşiretleri Van taraflarına çekilmişlerdi. İngilizler İmadiye üzerine gönderdikleri kuvvetlerin başarısından sonra buradaki kuvvetlerini Goyanlılar üzerine saldıran kuvvetlere destek olarak göndermişlerdi. Zor durumda kalan Goyanlılar, Şırnak Aşiretinden yardım istemişti. Bunun üzerine Şırnaklılar, Goyanlılara katılmak için Türk makamlarından izin verilmesini ısrarla istemişlerdi. Musul ve çevresindeki isyan hareketi gelişirken Türk taraftarlığı da etkili hale gelmeye başlamıştı. İngilizlerin bölgede uyguladıkları baskı ve vergilerin ağırlığı halkın dağlara çıkmasına sebep olmuştu. Bu bölgeden kaçan aşiretlerin çoğu Van Vilayeti dahiline gelince İngilizler durumu Osmanlı Hükümetine bildirerek "asilerin" korunmamasını istedi. Dahiliye Nezareti de 28 Mayıs 1919'da Van valiliğine gönderdiği şifrede, Van Vilayeti dahiline gelecek olan aşiretlerin bu niyetlerinden vazgeçirilmelerinin gerektiğini bildiriyordu^[30].

Osmanlı Hükümeti'nin Irak hakkındaki bilgi kaynaklarından en önemlisi, bulunduğu coğrafi konumu itibarıyla, Van Valiliği idi^[31]. Musul halkı ve aşiretler Osmanlı Devleti yetkililerinden silah, cephaneye ve kendilerini idare edecek subay istemişlerdi. Vali Haydar Bey 23 Temmuz 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, "İmadiyeliler İngilizlerin tazyikatına tahammül edemeyerek memur-ı siyasiyi ve muavinini ve bir alay kumandanıyla dört nefer askerini katl ve esliha ve cephaneye ambarlarını zabt ve tevzi, mütebaki kuvvetlerini Duhok'a kadar tard ve takib etmiştir. Cemiyet-i Muhammediye namına Pervari Mal Müdürü Muhammed Salih 17 Temmuz 1335 tarihli mektubunda bu vak'ayı iblağ ve İmadiyelilerin liva-yı Osmani altında yaşamak istediklerinden kaymakam ve mümkün olamadığı takdirde asker ve hiç olmazsa bir tek nefer jandarma gönderilmesini rica ve devlet-i aliyyece hareketleri tasvib edilmezse Çölemerik hududuna nakledileceklerini beyan ediyorlar. Devlet-i aliyyenin böyle vekaya rızası olmayacağını bildireceğim ve rahat durmalarını nasihat edeceğim"^[32] diyor ve nezaretin görüşünü soruyordu. Nezaretin bu soruya cevabı çok açıktı; böyle bir harekete kesinlikle müsaade edilmemesi ve bu tür hareketlerin men edilmesi gerekiyordu^[33].

Haydar Bey de bu emir dairesinde hareket etmekle beraber en fazla olayın Osmanlı hududuna sirayet etmemesi için çalışıyor, ama İngilizlerin durumunu güçleştirecek çalışmaları da sınır ötesinde devam ettiriyordu. Anadolu'da Milli Mücadele hareketi geliştikçe Kuzey Irak ile ilgilenme imkanı ortaya çıkmaya başladı. Van ve Cizre bu ilişkiler için önemli bir üs olarak kullanıldı. Vali Haydar Bey ve Cizre Kaymakamı Sultan Maslat, Irak ve İran sınırları boyunca Pervari, Barzan, Goyan, Binyaniş, Geligüyan ve Suruci bölgelerinde çalışmalarda bulunarak, aşiretleri Osmanlı Devleti'ne bağlılığa davet ettiler^[34]. 8 Temmuz 1919 tarihinde XIII. Kolordu Kumandanlığı Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda, Diyarbakır, Bitlis, Elazığ bölgesinde 50-60 bin silahlı aşiret kuvvetinin, iyi bir idare ile bir dış müdahaleye karşı esaslı bir direnme oluşturabileceği bildiriliyordu^[35]. Bunların düzenlenmesi ve organizasyonu ancak Ankara Hükümeti tarafından sağlanabilecektir.

Ekim 1919'da bu kez Barzan, Zibar, Sürücü ve Soran Aşiretleri ayaklandı. G. E. Leachman'ın yerine Musul'a siyasi görevli olarak atanan Albay J. H. Bill, yardımcısı Yüzbaşı K. R. Scott ve yanlarındaki jandarmalar 3 Kasım 1919 günü pusuya düşürülerek öldürüldüler. Akra ayaklanmacıların eline geçti ve yağmalandı. Olayın ardından yine cezalandırma operasyonu düzenlendi ve ayaklanmaya destek veren aşiretlerin köyleri karadan Nasturi birlikleri, havadan da uçaklar kullanılarak yıkıldı. İngilizler ayaklanmaların Türklerce kışkırtıldığını düşünüyorlardı. İngiliz kamuoyu Kuzey Irak'taki gelişmeleri yakından takip ediyor, The Times, Kürt sorununa değinerek, Kürtlerin medeni bir toplum olmadıklarını bu yüzden subaylarına karşı böyle bir harekette bulunduklarını yazıyordu⁴⁴.

Kasım 1919'da İngilizlerin Musul'u tahliye edeceklerine dair çeşitli rivayetler dolaşmaya başlayınca Dâhiliye Nezareti böyle bir durum karşısında Musul'da derhal yöre halkı tarafından "milli bir hükümet-i Osmaniye"nin kurulmasını tavsiye etmiştir. Harbiye Nezaretince Van ve Diyarbakır valilerine de Musul'a yardım gönderilemeyeceği, çünkü silah ve cephaneler üzerindeki pulların kime ait olduğunun İngilizlerce bilindiğinden bu durumun hükümeti zor duruma sokacağı bildirilerek, şimdilik Musul Vilayeti ile sadece manevi bağın kuvvetlendirilmesine çalışılması istenmiştir. Ayrıca İngiliz işgali altında bulunan bir yere resmi askerlerimiz vasıtasıyla bir yardım yapılmasının İngilizlere savaş açmak olacağı için doğru olmadığı bildirilmişti^[36].

Tüm bu ayaklanmalar İngilizleri ciddî biçimde geriletmişti. 1919 yılının sonuna gelindiğinde İngilizler, İmadiye, Barzan, Zibar ve Revandiz'den bütünüyle, Zaho'dan kısmen çekilmişler ve Dohuk-AkraBatas hattında tutunmuşlardı. Ayaklanmaların yakınında yer alan ve çoğunluğunu Türk nüfusun oluşturduğu Erbil kentinde, İngiliz karşıtı havanın hiç eksilmemesine ve Türklerin geri geleceği beklentisinin hiç yitirilmemesine karşın, bu süreçte herhangi bir karışıklık yaşanmadı.

İngilizlerin dağlık bölgelerde hiçbir etkinlikleri yoktu. Yalnızca Musul, Kerkük, Kifri, Erbil, Süleymaniye kentleriyle bunları çevreleyen düzlükleri denetleyebiliyorlardı. Türkler zaten kentlerde yaşıyor ve sıkı denetim altında tutuluyorlardı. Arap, Hristiyan ve Yezidî aşiretleri sorun çıkartmıyorlardı. Fakat Kürtler sürekli direniş durumundaydılar^[37].

1919 yılı sonunda İngilizler, Kürt ayaklanmacılarla düzenli ordu birlikleri kullanılarak başa çıkmanın mümkün olmadığını artık anlamışlardı. Yeni ve etkili bir yöntem geliştirdiler. Tüm ana yerleşim merkezlerine baskı unsuru olmak üzere birer askerî birlik yerleştirip, muhalif Kürt aşiretlerini birbirlerine karşı kullanmak ve gerektiğinde hava kuvvetlerini devreye sokmak suretiyle izleyen aylarda durumu büyük ölçüde denetim altına aldılar^[38]. Osmanlı Devleti de, İngilizlerin Kuzey Irak'tan daha kuzeye çıkmamaları için Musul ve Kerkük'teki durumdan istifade etmeye çalıştı.

b) İngilizlerin Seyyid Taha Uygulaması

İngilizler, çekildikleri kuzey bölgelerini Ubeydullah'ın torunu ve Seyyid Abdülkadir'in yeğeni olan Seyyid Taha'yı kullanarak denetlemek istediler. Ona, Şemdinli, Revandiz ve Deşt-i Harir bölgelerini İngilizler adına yönetmesini, karşılığında da kendisine aylık bağlamayı teklif ettiler. Buna karşılık Taha, İran topraklarında ve Musul Vilâyeti'nin kendisine önerilen bölgelerin dışında, etkinlik alanını genişletmeye çalışmayacaktı; isterse kuzey yönünde Oramar, Çölemerik ve Gevar'a doğru yayılabilirdi. Taha, İngilizlerin istediği düzeni kurmayı dört koşulla kabul etti: 1) Kürtler için genel af ilân edilecek; 2) Bütün Kürdistan için tek bir lider dayatılmayarak ülke özerk bölgelere bölünecek; 3) Hristiyanların yerleştirilmeleri işi, Kürtlerin Ermeni ya da Nasturi egemenliğine girmelerine kesinlikle yol açmayacak biçimde yürütülecek; 4) İngiliz Hükümeti, Araplara yaptığı maddî yardımı Kürtlere de yapacak.

Ancak Taha'nın, Batı İran'da çok geniş bir alanı denetim altında tutmakta olan Şikak Aşireti'nin güçlü lideri Simko'nun (İsmail Ağa) desteği olmadan bu çapta bir sorumluluğu üstlenecek gücü yoktu. Simko ise, Nasturi Patriki Benjamin Mar Şimun'u tuzağa düşürerek öldürdüğü için İngilizlerle mesafeliydi. Üstelik İngilizlerin, bölgede özerk bir Nasturi oluşumunu gerçekleştirmek için Taha'yı kullandıklarından kuşkulanıyordu^[39].

Cari'de bulunan Seyyid Taha, Haydar Bey'den 1919 yılı Mart ayında tohumluk ve çift hayvanı talep etmişti. Haydar Bey buna ilaveten maaş vaat ederek Seyyid Taha'yı Van'a getirmeye çalışıyordu, Nisan ayı başında Van'a geleceğini ümid ediyordu ve onun her emri kayıtsız şartsız yerine getireceğinden emindi. Seyyid Taha geldikten sonra Simko'nun çalışmalarını anlamak ve ona göre tedbir almak için bekliyordu^[40]. Oysa Seyyid Taha nisan ayı başında Van'a değil İngiliz konsolosunun görevlisi olarak Rumiye'ye Simko'nun yanına bir anlaşma yapabilmesi için gönderilmişti. Haydar Bey bu durumu araştırmak için Rumiye'ye bir adam göndermişti⁵⁰.

11 Haziran 1919'da Seyyid Taha İngilizlerden yirmi altı bin lira ve bir miktar tüfek ve cephane alarak Şemdinan'ın Nüşar köyüne ve biraderi Seyyid Maslah da Şemdinan'ın merkezine gelmişti. Ayrıca 12 Haziran 1919'da Revandiz'den İngiliz memuru Peyl ile bir telgraf memuru, bir Arap jandarması Şemdinan merkezine gelerek bir gece Seyyid Maslah'a misafir olduktan sonra dönmüşlerdi. Seyyid Taha, Kürd rüesasına İngilizlere tab'ıyyeti için mazbata imzalatırmak istemiş fakat Oramar ve Rosteki aşiretleri teklifi reddetmişlerdi. Haydar Bey, bir daha İngiliz memuru gelir ve maiyetinde Arap rüesasını getirirse jandarmanın zor kullanarak vilayet haricine çıkarılması için mutasarrıf ve kaymakama emir vermişti. Bir daha gelirse İngiliz memurunun da Şemdinan hududuna girmesini men edeceğini Dâhiliye Nezaretine bildirmişti. İngiliz memurunun telgraf hattı çekmek için keşif yapmak maksadıyla geldiği ve Seyyid Taha'nın kardeşi Seyyid Maslah'ı Şemdinan'a kaymakam yapmak istediği anlaşıyordu. Seyyid Maslah, zahiren Osmanlı Devleti'ne itaat ve sadakat gösteriyordu^[41].

Van Valisi Haydar Bey, İngilizlerin Seyyid Taha ile çevirdiği oyunlardan haberdardı ve 17 Temmuz 1919'da Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, "Seyyid Taha'nın İngilizleri dilgir ettiği tahakkuk ederse bu planları da kendiliğinden akim kalır, tahakkuk etmezse teşebbüslerinde devam ihtimaline karşı da elden gelen bütün tedabire zaten tevessül edilmiştir" diyordu^[42]. Haydar Bey, bölge aşiretleri ile görüşerek bunların Seyyid Taha ile birlikte hareket etmemelerini sağlamıştı. Seyyid Taha, İngiliz siyasi temsilcisinin davetlisi olarak Bağdat'a giderken Erbil'de toplanan ağalar, İngilizlerin kendisine verebileceği paranın azamisini vermeğe amade olduklarından bahisle din düşmanın teklifini kabul ile İslam arasına nifak sokmamasını rica etmişlerse de, kabul etmemesi üzerine Seyyid Taha'yı tahkir etmişlerdi. Seyyid Taha buradan dönüşünde bütün ahali ve aşiretlerin nefretini kazanmıştı. Bu arada Şeyh Mahmud, Seyyid Taha'yı nezdine davet için altı asker göndermişti. Haydar Bey'in tedbirleri sonunda Erbil'den Van'a kadar aşiretler, ulema ve ileri gelenleri Seyyid Taha'nın hareketini tel'in ve Osmanlı Hükümetinin başarısına dua etmekteydiler^[43].

Haydar Bey 15 Temmuz 1919'da Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta, "İngilizlerin Seyyid Taha'ya beylik vaad ettikleri ve top, mitralyöz ve iki bin mavzer külliyetli para verdikleri tahakkuk ediyor, Seyyid Taha'nın Nasturilerle itilafı Kürdlerin hoşuna gitmiyor, aşairi aleyhine çevirmek için bundan istifade etmekte kusur etmiyorum. Seyyid Taha Revandiz'den avdetinden sonra sarkıntılığa başlayacağını tahmin ediyorum." diyordu. 20 Temmuz 1919'da İngilizler Seyyid Taha ile Nasturileri anlaştırmak Van Nasturilerini İmadiye ve İran Nasturilerini Şit cihetlerinde iskâna karar verdiklerine dair haberler alınıyordu^[44].

Haydar Bey'in tahminleri doğru çıktı. Seyyid Taha, 1919 Temmuz ortalarında, Revandiz İngiliz Siyasi Hâkimi

Koben ile birlikte Şemdinan'ın Lakseru köyüne geldi ve kaza kaymakamına Şemdinan'ın İngiltere'ye verildiğini bu sebeple bütün memurlar ve jandarma ile Başkale'ye gitmesini tebliğ etti. Haydar Bey bu durum karşısında nasıl hareket edileceğini Dâhiliye Nezaretine sorarak "memurimize burası İngiliz himayesine verildi, gidiniz deyince hemen çekilecek miyiz?" diyor, böyle bir tebliğin ancak İngiltere Sefareti tarafından Babıali'ye bildirilebileceğini, bu durumun muhtemelen İngiliz temsilcisi ile kaymakam arasındaki yanlış anlaşılardan doğmuş olabileceğini düşündüğünü yazıyordu^[45].

Dahiliye Nezaretine 24 Temmuz'da bu telgraflara vermiş olduğu cevapta, Haydar Bey'in düşüncelerine katılmakla beraber böyle bir tahliye talebinin tekrarlanması halinde "nazikane protesto edilerek" durumun hemen nezarete bildirilmesini istiyordu. Kısa bir süre sonra İngiliz temsilcisinin talebinin gerçek olduğu anlaşıyordu. Olay bir yanlış anlaşılardan kaynaklanmıyordu. İngiliz temsilci Şemdinan Kaymakamı Mehmed Bey'e şu tezkere ile müracaat etmişti:

"...Orada bir miktar Osmanlı aşireti isbat-ı vücud ediyor. Nasıl olur da siz resmi yalan söylüyorsunuz. Şemdinan Kazası fiilen İngiltere devlet-i fehimesinin taht-ı idaresinde bulunuyor. Bu emrimin size vusulüyle orada bulunan gerek asker ve gerek Kürdi (?) müdürünü de alıp Van'a gitmeye mecbursunuz orada size lazım olan verilecektir. Aksi taktirde size nezaketten hariç karşı harekette bulunmaya mecbur olacağım". Haydar Bey bu metnin sonuna düştüğü notta, İngilizlerin maksadı Hakkâri'ye gelmek olduğu anlaşıyor diyordu^[46].

İngiliz temsilcisinin emr-i vakisine karşılık Şemdinan Kaymakamı hastalığını beyan ederek kazadan ayrılmamıştı. Şemdinan ve Başkale'de telgraf hattı bulunmadığı için haberler ancak bir haftada Van'a gelebiliyordu. Dâhiliye Nezaretinin 24 Temmuz tarihli emri de bu yüzden kazalara geç ulaşacaktı. Bu durumu düşünen Haydar Bey mesuliyeti üzerine alarak, Pervari'den 20 kişilik bir kuvveti Şemdinan'a gönderdi ve giden kuvvetlere, İngilizlere karşı silah kullanılmamasını ancak kazanın Seyyid Taha'nın kuvvetleri tarafından ele geçirilmesine karşı silahla karşılık verilmesini istedi. Haydar Bey bu tavrıyla İzmir gibi bir emir vaki karşısında kalınmamasını hedeflemişti^[47].

Bu arada Hakkâri Jandarma Tabur Komutanı da Şemdinan'a giderek durumu araştırmaya başlamıştı. Jandarma Tabur Komutanı, 3 Ağustos tarihli raporunda, Kürt aşiretlerinin Osmanlı Devletine sadık olduklarını görmekle beraber o taraflara yeterli kuvvet gönderilmediği için gizli bir şekilde Seyyid Taha'ya yanaştıklarını bu durum karşısında kuvvet gönderilmezse ve İngiliz siyasi memuru İran aşiretlerini ikna ederek Seyyid Taha'ya yaklaştırırsa ahalinin korkularından Seyyid Taha ile birlikte hareket edecekleri sonucuna vardığını yazıyordu. Ayrıca yapılan incelemeler sonunda İngilizlerin aşiretlere bol miktarda para dağıtmakta oldukları da tespit edilmişti^[48].

Bu incelemeler sonunda, Haydar Bey de XIII. Kolordu

Kumandanlığı'na müracaat ederek Şemdinan'a bir bölüm nizamiye gönderilmesini istemiş ve bu kuvvetler oraya ulaşınca kadar mutasarrıf vekilinin Şemdinan'da kalmasını emretmişti. Harbiye Nezareti gerekli olan kuvvetin acilen bölgeye gönderilmesini kolordu kumandanlığından istemişti. Bu talep doğrultusunda XIII. Kolordu Kumandanlığı, Van'a bir batarya top ile Şemdinan'a bir müfreze göndermişti^[49].

Haydar Bey, yaptığı çalışmaları Dâhiliye Nezareti'ne 4 Ağustos tarihli telgrafında şu şekilde bildiriyordu: "... Aşiretler paraya dayanamıyorlar. Bu sefer muvaffak olamazsam Capitan Bill para kuvvetiyle aşairi celb edeceğinden endişe ediyorum. Takbiki muktezi tedabir ittihazında kusur etmiyorum". Haydar Bey Şemdinan Kaymakamının kazanın tahliye edilmesi konusunda kusurlu olduğunu düşünerek ve hastalığını belirterek görevden almış ve yerine 5 Ağustos'ta vekâleten Adilcevaz Kaymakamı'nı atamıştı. 2 Ağustos'ta Şemdinan Kaymakamı fena halde hasta olduğu için Çankırı'ya sevk ile vekâlet Şeyh Maslah'a vermeyi düşünüyordu. Bunun için Şeyh Maslah hakkında biraz daha tahkikat yaptırıyor, yanına koyacak muktedir bir jandarma zabiti arıyordu. Dahiliye Nezareti, Seyyid Maslah hakkında iyi tahkikat yapılmasını istiyor ve kaymakam vekaletine tayini, sadakati halinde ne kadar faydalı ise aksi taktirde o kadar zararlı olacağını ikaz ediyordu. Bu ikaz doğrultusunda Adilcevaz Kaymakamı vekaleten Şemdinan Kaymakamlığı'na tayin edilmişti^[50].

Kaymakam vekili göreve başladıktan sonra Van Valiliğine gönderdiği 9 Ağustos tarihli raporunda, Şemdinan Vakasının kaymakamın pek hasta ve jandarma kumandanının çocuk olmasının verdiği cüret neticesi olarak yapılmak istenilmiş bir blöften^[51] ibaret olduğunu, Seyyid Taha'nın ehemmiyetinin olmadığını, ancak İngiliz parasının çok etkili olduğunu, İngilizlerin elinde bulunan Basra'daki Osmanlı esirlerinden 35'inin Şemdinan'a geldiğini ve Irak'ın genellikle İngilizlere karşı olduğunu belirtiyordu^[52].

Haydar Bey Van'da bu tedbirleri alırken Dahiliye Nezareti'nin bu konuda ne yapacağı da belli değildi. Bu sebeple 15 Ağustos 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ni Şemdinan konusunda uyararak, "Van nasıl Vilayât-ı Sittenin kalbi ise, Şemdinan da Van'ın kapısı, temel taşıdır. Şemdinan'da gerekli tedbirler alınmazsa Van elden gider, Van düşman eline geçerse Bitlis ve Erzurum'a yol açılır, Sivas'a kadar çorap söküğü gibi hepsi gider. Bugün devlete sadık gibi duran ve İngiliz parası ile müstakil Kürdistan kurmaya hazır olan bütün aşiretlerin gözleri Van'a dikilmiştir. Van veya onu bir parçası elden giderse paraya ve kuvvete meclub olan Kürdler derhal ayrılığa düşer" diyor, eğer Şemdinan'ın tahliyesi siyasi bir zorunluluk ise evvela azline müsaade buyurulmasını istiyordu^[53].

Alınan tedbirler ve yapılan ikazlar sonunda Şemdinan tahliye edilmemiş ve İngilizlerin Seyyid Taha'yı kullanarak gerçekleştirmek istedikleri emri vakinin önüne geçilmişti. Bunda Van Valisi Haydar Bey'in payı oldukça büyüktü.

Fakat bu durum İngilizleri rahatsız etmişti. Zaten Van valiliğine başladığından itibaren İngilizlere karşı yaptığı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştı. İngilizler, Seyyid Taha planının uygulanamayacağını anlayınca ona verdikleri desteği çektiler, bunun üzerine Seyyid Taha tekrar Osmanlı Devleti'ne yaklaştı ve 6 Ocak 1920'de Şemdinan'dan Sadarete şu telgrafi çekti:

"Makam-ı Muallâ-yı Hilafet ve Saltanata asırlardan beri aile-i acizemle ibraz edildiği fart-ı sadakat ve fedakârâne hizmet-i zat-ı celil-i senaveri sıfat-ı tacidârice meçhul olduğu irade-i arzıdır. Binaenaleyh kemteriniz de ailemizin eserine tevfikten makam-ı mualla-yı müşârunileyhaya her türlü sadakat ve hidemat-ı fedakâranede bulunmayı erkan-ı aile ve binlerce mensubin-i acizanemle her bar hazırım. Ehl-i İslamın kitle-i saltanattan fekk-i irtibatları neticesi gördükleri bunca maddi ve manevi zararlara her vechle müdrikim bununla beraber sekiz on seneden beri ve alhusus harbin son senelerinde binlerce efrad-ı aileyi kemterânemle ibraz eylediğim hizmet ve fedakârlıklarına karşı taltif ve tesrir intizar ederken bazı garazkârânın eracifi ile maruz kaldığım bunca ittihamattan son derece müteessirim. Binaenaleyh hissiyat-ı sadıkane-i ubudiyetkârânemin südde-yi seniyye-i hazret-i hilafetpenahiye arz ve iblağına tavassut-ı sami-i vekâletpenahilerinin şayanını temenni eylerim. Şemdinan'da Sadattan Seyyid Taha^[54]".

Osmanlı Sadaret Makamı, Seyyid Taha'nın bu sadakatine temkinli yaklaşıyor, Dâhiliye Nezareti 5 Şubat 1920'de Van Vilayeti'ne gönderdiği yazı ile Seyyid Taha'nın bu telgrafındaki beyan-ı sadakati hakkındaki malumat ve mutala'anın hemen gönderilmesini istiyordu⁶⁵. Seyyid Taha'nın belirsiz durumu İngilizlerin Irak'a kesin olarak hâkim olacakları döneme kadar devam edecektir. Haydar Bey de Seyyid Taha ile ilgili görüşlerini zaten bildirmiş durumdadır.

c) İran'daki Gelişmeler ve Simko Aşireti

1914 yılında Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinden sonra Hakkâri'nin Nasturi Hristiyanları, daha güvenli olan Rumiye'ye kaçmışlardı ve Ruslar onları koruması altına almışlardı. 1917 İhtilalinden sonra Ruslar kuvvetlerini bölgeden çekmiş ve oluşan otorite boşluğu Şikak Aşireti Reisi Simko tarafından doldurulmuştu. Kuzeybatı İran'da çeşitli orduların birbirleriyle savaştığı ihtilal ve savaş zamanında Simko gücünü artırmıştı. İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaş gücü haline getirmek istediği Nasturiler, Rumiye bölgesinde kendileri için açık bir şekilde bağımsız bir devlet oluşturmak niyetinde idiler. Bu durum Simko'nun çıkarları ile doğrudan bir çatışmaya neden oldu. Simko bundan sonra Kürt milliyetçiliği fikirleri ile geleneksel bir savaş lideri olarak rolünü birleştirdi ve başarılı bir şekilde çeşitli aşiretleri birleştirip kumandası altına aldı. Savaşın son yılında Nasturilerin dini ve siyasi lideri Mar Şimon, Osmanlı Devleti ve İran'a karşı işbirliği için Simko ile bir görüşme ayarladı. Nasturilerin planlarına hiçbir şekilde güvenmeyen Simko, Mar Şimon'u ve maiyetinin çoğunu pusuya düşürerek öldürdü^[55].

Simko, 1919 yılı Mart ayında Van Valisi Haydar Bey'den, İran Hükümetiyle Ermeni ve Nasturilerin üzerine hücum için hazırlık yapmakta olduğundan bahisle devamlı olarak silah, cephane, mitralyöz ve süvarilerini talim için subay gönderilmesini istiyordu. Haydar Bey durum inkişaf edene kadar onu oyalamaya çalışacağını Dahiliye Nezareti'ne bildiriyor, "Simko'nun müdafaaya yeterli cephaneye sahip ve İran'dan üzerine sevk edilecek kuvvetlere karşı durabileceğinden emin olsa dakika kaybetmeksizin istiklalini ilan eder, bunun için olayın bizim hududa sirayet etmemesi için Simko'yu iknaya çalışıyorum ve vaad de aldım"^[56] diyordu.

Simko, Haydar Bey'e cevaben gönderdiği mektupta, Osmanlı Devleti'ne sadakat ve bağlılığını yeminle teyid ve her zaman emrine hazır olduğunu temin etmişti. Rumiye'ye gelen ve İngiliz konsolosu namı verilen siyasi memur, Başkale'den geçmeye çalışmış ise de aşiretlerin şiddetle karşı koyacaklarını anladığından Musul'a dönmüştü. Tebriz'de bulunan İran Veliahtı, Simko'ya Ermenilerle Nasturileri göndereceğini ve bunlara karşı koymamasını yazmış ise de Simko, bir tek Müslüman kalıncaya kadar bir tek Nasturi ve Ermeninin Azerbaycan'a girmesine müsaade etmeyeceğini bildirmişti⁶⁸. Bir İngiliz kaynağındaki bilgilere göre, Simko'nun 1919 yılı operasyonlarına Van Valisi Haydar Bey^[57]'in casusu Mirza Ali Esker'in idaresindeki subayların başında bulunduğu 400-500 Türk katılmıştır. Türkler Simko ile birleştirmek istedikleri Hoy'daki üslerini kurmayı başarmışlardır. Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'deki yenilgisi, İran Kürtlerinin şimdiki müttefikleri gördükleri Türklerin yanına geçme eğilimlerini güçlendirmiştir⁷⁰. Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere İngilizlerin Simko'ya yaklaşımları oldukça düşmancadır ve bu durumun ortaya çıkmasında Türklerin etkisi oldukça fazladır.

Amerika'nın Rumiye Konsolosu, 1919 yılı Haziran ayı başında külliyetli para ile Simko'nun yanına gelerek, onu İran'da ve Van'da karışıklık çıkarmaya teşvik etmişti^[58]. İran'da Makü Hanı aşiretlerden asker toplayarak Simko'ya karşı harekete hazırlanmaya başlamıştı. İran Şahı, karışıklıkları teskin etmek ve demokratları tedip için İngilizlerden yardım istemiş, İngiliz zabıtlarıyla İran süvarileri Tebriz'e gelmişlerdi. Huduttaki bu hadiselerle Osmanlı Devleti'ndeki aşiretlerin katılması engellenmişti^[59]. Ağustos ayı başında İngiliz yüzbaşlarından Bill, Rumiye'den Tebriz'e gelmiş, İran hükümetinden emin olmayan Simko'yu Osmanlı Devleti'ne karşı saldırtmaya çalışmıştı. Bütün bu İngiliz tahriklerini haber alan Haydar Bey, Simko ile müttefiki aşiretler arasında nifak çıkarmaya çalışıyor, onun Osmanlı Devleti'ne karşı durumunu kendisinden soruyordu^[60].

Haydar Bey'in İran'a durumu araştırmak için gönderdiği adamlarından birisi Haziran ayı başında Van'a dönmüş, yanında bütün Kürtlerle beraber Simko'nun Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye sadık kalacağına dair misaknâmesini getirmişti^[61]. Simko, İran'da Ermeni ve Nasturilere karşı mücadele ettiği için Osmanlı Devleti aşiretlerinden de

mücadelesine destek verenler oluyordu. Haydar Bey aşiretlerin bu işe karışmamaları ve Simko'ya nasihat etmesi için bütün aşiretler tarafından muhterem sayılan ve sözü dinlenen Mutiullah Bey'i İran'a göndermişti^[62]. Bu sırada İngilizler Simko'yu Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçirmek ve ümitsizliğe düşürmek için, "Osmanlı Devleti sulhu kabul etmedi, harbe devam edecektir, Enver Paşa Azerbaycan'ı zapt ettikten sonra Hoy ve Selmas'ı zabta gelecektir" şeklinde propaganda yapıyorlardı^[63]. Bu propagandalara inanmayan Simko, Haydar Bey'in 15 Temmuz 1919'da gönderdiği adamları iyi bir şekilde karşılamış, attan indikleri yerden eve kadar adamlarına el üstünde taşıttırmış ve Osmanlı Devleti'ne te'yid-i sadakat etmişti. Haydar Bey'e göre, Simko muhtelif tesirlere maruzdu. Mevcudiyetini kurtarmak için herkese yanaşıyordu, mamafih Osmanlı Devleti'nden yardım görse hepsine tercih edecekti. Bu sebeple kendisi durumun inkişafına kadar oyalanacaktı^[64]. Ancak Simko da durumun farkındaydı, fakat İran Hükümeti'ne karşı desteğe ihtiyacı olduğu için yardım taleplerini devam ettirecekti.

78.Kolordunun da desteğini sağlayan Haydar Bey, İngilizlerin çalışmalarını anlatarak Simko'yu kendi tarafına çekerek bir Kürt ayaklanmasının önüne geçmişti. Bir Ermeni işgalinin getireceği felaketleri düşünen Kürt ileri gelenleri ve aşiret ağaları Türk-Kürt birliğine sarılmışlardı. İran'ın Rumiye bölgesinde bulunan Simko, XV. Kolordunun silah ve cephane yardımıyla o bölgeyi İngilizlerin idare ettiği Nasturi kuvvetlerine karşı sonuna kadar savundu⁷⁸. Simko'nun bu mücadelesi 1929 yılına kadar sürdü.

2- VAN VALİSİ HAYDAR BEY'İN AŞİRET LİDERLERİ İLE GÖRÜŞMELERİ

Savaşın son zamanlarında Osmanlı Devleti, milis adı altında bölgedeki kuvvetleri teşkilatlandırmıştı. 19 Eylül 1918'de Şeyh Mahmud'a Musul'da verilen görevle, Süleymaniye Milis Teşkilatı kurdurulmuştu. Süleymaniye Livası Milis Komutanı tayin edilen Şeyh Mahmud, Süleymaniye'nin silahlı aşiretlerinden ve ahalisinden bir savunma kuvveti hazırlamaya gayret göstermişti. 1915 yılında Musul Valiliği görevinde bulunan Haydar Bey de aşiretlerin kazanılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuş⁷⁹, Musul, Van ve çevresindeki Nasturi isyanının bastırılmasında da önemli çalışmaları olmuştu⁸⁰. Meclis-i Vükelanın 17 Mart 1918 tarihli kararı ile Van valiliğine tekrar tayin edilmiş olan Haydar Bey⁸¹, Ruslarla mütareke akdedilmesinden sonra doğunun kurtarılmasında önemli görevler almıştı. Van Vilayeti'nin 1918 yılı Nisan ayında tamamen kurtarılmasından sonra devam edecek olan ileri harekâta da Ali İhsan Bey'in kuvvetleri içerisinde bulunan Haydar Bey, Mondros Mütarekesi imzalandığında Van Valiliği görevini sürdürüyordu. Musul Vilayeti'nin ve Elviye-yi Selase'nin İngilizler tarafından işgali Van Vilayeti'nin durumunu daha kritik bir hale getirmişti^[65].

1919 yılı baharında, Güneydoğu Anadolu'da işlerin ters gittiğini fark eden İngilizler Bağdat'taki ajanlarından

Binbaşı Noel'i, gelişmeleri lehlerine çevirmek için, Güneydoğu Anadolu Bölgesine göndermişlerdi. 7 Nisan 1919'da Musul'dan hareket eden Noel, Nusaybin, Mardin, Midyat, Diyarbakır, Malatya'da Eylül ayının ortalarına kadar süren araştırma ve gözlemlerde bulunarak bölgedeki aşiret reisleri ile görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde Kürt milliyetçiliğinin gelişmesi üzerinde durdu^[66]. Doğu ve Güneydoğu aşiretleri İngilizlerin bu çalışmalarından kaynaklanan rahatsızlıklarını ve bölgenin Ermenistan yapılacağı konusundaki düşüncelerini Babıâli'ye gönderdikleri telgraflarla dile getirdiler. Diyarbakır ve Van valileri de durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirerek, İngilizlerin aşiretleri yönlendirmeleri ile ilgili politikalarına karşı alınması gereken tedbirlerin neler olması gerektiğini soruyorlardı. Doğu vilayetlerinden gelen müracaatları inceleyen Hey'et-i Vükela, bölgeye asker göndermenin mümkün olmadığını, hazinenin de buna imkan vermediğini, ancak durumun İngiltere Yüksek Komiserliğine bildirildiğini, İngilizlerin işgallerine kapılan aşiretleri kazanmak için bunlara madalya veya unvan verilebileceğini, eğer bu tedbir yeterli olmazsa bölgeye oralarca iyi tanınan, sözü geçer, faziletli ve karakteri muteber kimselerden nasihatçiler gönderilmesinin uygun olacağına karar vererek durumu Van ve Diyarbakır vilayetlerine bildirdi^[64]. 22 Nisan 1919'da Dâhiliye Nezareti Diyarbakır ve Van vilayetlerine gönderdiği gizli telgrafta, İngiliz zabıtlarının Dersim'e adam ve para göndererek Kürtleri Osmanlı Hükümeti aleyhine tahrik ve o havalide bir mesele ihdas edecekleri rivayet olunduğundan gerekli tedbirlerin alınarak asayişin teminini istemişti. Ayrıca bu tür teşebbüslerin önlenmesi için de Harbiye Nezareti'nde bir komisyon kurulmuştu^[67].

Van Valisi Haydar Bey'in bu uyarılardan önce aşiretlerle ilgili çalışmalara başladığı anlaşıyor. Nitekim Dâhiliye Nezareti, 16 Mart 1919'da Van Vilayeti'ne gönderdiği telgrafta, "...Halkın temayülünü takviye ve hakikatin sübutunu tahsil edecek mesaide devam buyrulması"nı istiyordu^[68]. Haydar Bey, bölgede İngilizlerin en küçük bir başarısızlığının görülmesinin, birbirine güvenmeyen ve en küçüğünden en büyüğüne kadar "tekaddüm hastalığına mübtela" olan bütün aşiret reislerinin, hatta Kürt milliyetçiliği yapanların dahi Osmanlı Devleti'ne döneceklerine emin bulunuyordu^[69]. Bu sebeple İngilizlerin başarısızlığı için çalışmak gerekiyordu.

Haydar Bey, 1919 yılı Mart ayı ortalarından itibaren vilayeti dahilindeki aşiret reislerini Van şehrine toplamaya başlamıştı. Van'a gelen aşiret reislerinin hükümete bağlılıklarının devamı için her türlü fedakârlığa hazır olduklarını gören Haydar Bey, ahalinin ve aşiretlerin Sadarete, Wilson'a, İngiltere ve Fransa'ya müracaatlarını istemiş ve bunlara telgraflar çektiler Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemediklerini bildirmelerini sağlamıştır^[70]. Haydar Bey, 25 Nisan 1919 tarihinde, Van Vilayeti'nin bütün aşiret reislerini Abdurrahman Gazi Tekkesi önünde topladı. Bu toplantıda aşiret reisleri Hilafete ebediyen sadık ve bağlı

kalacaklarına dair yemin etmişler ve Padişaha telgraf çekmeye karar vermişlerdi^[71]. Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali Bey 3 Mayıs'ta Haydar Bey'i bu başarısından dolayı takdir ediyordu^[72]. İngilizler bu toplantıdan haberdar olarak, Osmanlı Hükümeti'ni ikaz edince, Dâhiliye Nezareti, 27 Nisan 1919'da Bitlis, Diyarbakır ve Van vilayetlerine gönderdiği telgrafla, Van dâhilinde bazı aşiretlerin İngilizlere saldırmak için ittifak yaptıkları haber alındığından aşiretlerin bu gibi hareketlerden men edilmesini ve bunlara destek verilmemesini istedi^[91]. Bu uyarıya rağmen Haydar Bey aşiretlerle ilgili çalışmalarına devam etti. 13 Haziran 1919'da Van'ın kazası Saray'da toplattığı aşiret reisleriyle görüştü. Milliyet esası üzerine hükümet kurma ümidinin aşiretlerin kalplerinde belli bir iz bıraktığını gördü. Buna rağmen aşiretler, Osmanlı Devleti'nin maddi, manevi kuvvetine dayanmadıktan sonra ecnebi ve Ermeni istilasına karşı varlıklarını koruyamayacaklarına kanaat getirdiklerinden sadakatten çekinmeyeceklerdi. Urusanlı aşiretinin Osmanlı Devleti'ne geçen kısımlarının İran'da kalan kısmına bundan sonra düşmanlık etmeyeceğine dair teminat aldı. Makû ile Saray arasında aşiret temsilcilerinden mürekkep bir posta teşkil ederek Makû'de ve Aras boyunda cereyan edecek olayların zamanında haber alınmasını temin etti^[73]. 17 Haziran'da Erciş ve Bargiri'ye giderek buradaki aşiretlerle görüştü ve icab eden nasihatte bulundu. Buradaki aşiretler, Osmanlı Hükümeti'nin her emrini yerine getireceklerine dair teminat vermişlerdi^[74]. Yine aynı tarihlerde umum Beytü's-şebab aşireti reisi İsmail de Haydar Bey'in davetine icabet ederek merkeze gelmiş ve Osmanlı Devleti'ne sadakatini teyit etmişti^[75].

20 Haziran'da Bayezid'e gelen Haydar Bey burada toplanan aşiret reisleri ile görüştü ve gerekli nasihatte bulundu. Bunlar da Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini teyit ederek her emri ifaya hazır olduklarını temin ettiler. Haydar Bey Bayezid'den Dâhiliye Nezareti'ne bir teklifte bulunarak "Musul'un Zaho, Duhok, İmadiye Kürd aşairinin öteden beri şahsıma merbutiyet-i fevkaladeleri vardır. Vaziyetimiz ve halimiz müsaide ise bunlara her istediğimizi yaptırır, arzu buyrulur ise bunları İngilizler aleyhine kıyam ettirir, Zaho, İmadiye zabıt ve askerleri var ise vurdurabilirim. Böyle bir hareket İngiliz aleyhine kıyam eden Arap aşairine de daha ziyade cüret verebilir" diyordu^[76]. Osmanlı Hükümeti daha sonra da görüleceği üzere, açıktan yardımın imkânsızlığını bildirerek manevi yardımın devam ettirilmesini isteyecekti. Bununla beraber sınırın bu tarafındaki aşiretlerin kesin surette elde tutulması gerekiyordu. Bu amaçla çalışan Haydar Bey 22 Haziran'da Erciş'e geldi. Buradaki aşiret reisleri ile de görüşüp sadakatlerini temin ederek 26 Haziran 1919'da Van' a döndü. Bu arada Erbil aşiret reisleri de gönderdikleri aracılarla sadakat ve bağlılıklarını bildirmişlerdi^[96]. Haydar Bey sadece Van vilayeti dâhilindeki aşiretlerle değil Diyarbakır Vilayeti'ndeki aşiretlerle de ilgileniyor, bunlar arasındaki ihtilafları hallederek Osmanlı Devleti'ne bağlamaya çalışıyordu^[77].

Ayrıca o daha önce kıtalardan firar ederek Simko'nun yanında bulunan 400 Osmanlı neferini Van'a getirmeye çalıştı ve bunların getirilmesi için af çıkardı. Haydar Bey bunları getirmeye muvaffak olabilirse, yarısını Şemdinan'a göndererek hükümetin gücünü artırıp bu taraflarda tereddüt içerisinde bulunan aşiretlerin Seyyid Taha'ya muhalefetlerini sağlayacaktı^[78].

İngilizler Haydar Bey'in teşebbüslerini tesirsiz bırakmak için aşiret reisleri ile devamlı temas halinde bulunuyorlar, bunlara casuslar göndererek Van ve Hakkâri çevresinde karışıklık çıkarmaya çalışıyorlardı. Haydar Bey'e göre, buna rağmen Seyyid Taha'dan başka hiçbir aşiret reisi İngilizlere para mukabilinde "vicdanını ve namusunu satmamıştı". Seyyid Taha'nın kabul ettiği şartlar ise, Kürt reislerini kendisinden geçici de olsa uzaklaştıracak mahiyette idi. Haydar Bey'in çalışmaları neticesinde bir yıldan beri Van Vilayeti'nde çalışan İngilizler başarısız olmuşlar ve bu başarısızlıklarını gördükçe daha fazla para dökmeye başlamışlardı. Haydar Bey İngilizlerin milyonlarına karşı şahsi etkisiyle ve maaşıyla mukabele ediyordu. Kendi deyişiyle, şimdiye kadar mağlup olmamış ve bundan sonra da mağlup olmamaya gayret edecekti. Haydar Bey, bazı Kürt reislerini muvazzaf bazılarını da fahri müdürlüklerle taltif etmişti. Aşiret reislerinden bir kısmı bunun dışında bırakılmıştı. Bunun gerekçesi ise, Haydar Bey'e göre, "hepsi taltif edilirse atide büyük fedakârlıklar yapacak olanlara verilecek bir şey kalmazdı. Haydar Bey 20 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden, bu işlerde kullanılmak ve hizmet ettikçe verilmek üzere cinsi ve derecesi ne olursa olsun elli nişanla isim yeri açık beratın hemen yetiştirilmesi ve icap ederse mirivalıkle paşalık unvanının verilmesine dair kendisinin yetkili sayılmasını istiyordu. Ayrıca gönderilecek nasihatçiler için de parasının yetişmediğini belirtiyordu⁹⁹. Haydar Bey'in bu teklifleri Osmanlı Devleti'nin bu bölgede tutunabilmesi için yapabileceği en makul yoldu. Zira 17 Mart 1919'da Meclis-i Vükela da aynı doğrultuda bir karar alarak doğu vilayetlerine duyurmuştu.

Haydar Bey, bir taraftan doğudaki gelişmeleri kontrol etmeye çalışırken bir taraftan da Kürtçülerin İstanbul'daki faaliyetlerini yakından takip ederek bölgede gerçekleştirmek istedikleri Kürdistan birliği hakkındaki düşüncelerini İstanbul'a bildiriyordu. İngilizler ise, bir taraftan Irak, Musul ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki aşiretler üzerinde çalışırken diğer taraftan İstanbul'da bulunan ve kendilerini Kürt aşiretlerinin reisleri olarak tanıtan kimselerle entrika çeviriyorlardı. İstanbul'daki Kürt liderleri Osmanlı Hükümeti ve İngiliz Yüksek Komiserliği ile görüşmelerin ardından ciddiye alınmaya başladılar. Hükümet yıpranması ve şehrin İtilaf devletleri tarafından işgaliyle, Kürtler milliyetçi gruplarını toplamada herhangi bir zorlukla karşılaşmadılar. Ayan üyesi Seyyid Abdulkadir ve Bedirhanlardan Emir Emin Ali ve onun iki oğlu Kamuran ve Celalet Ali Kürt Kulübü'nü 1918'de yeniden kurdu ve

savaş öncesi ismi olan Kürdistan Teali Cemiyeti değiştirildi. 1908'deki ilk faaliyetlerinden bu yana on yıl boyunca bu tür gruplar eski soylu sınıf tarafından yönetilmişti, fakat çok da fazlaca taşralı ve aşiret üyesi vardı. Şubeleri hemen Diyarbakır, Siirt, Elazığ ve diğer kentlerde kuruldu. Haydar Bey, Van'da Kürt Teali Cemiyeti'nin çalışmalarının önüne geçerek Van Vilayeti'nde şube açtırmadı^[79]. Bu tutumda Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmelerinin de etkisi olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır'da kurulmuş olan Kürt Kulübünün kapatılması ile ilgili Vali Vekili Mustafa Bey'in çalışmalarını 15 Haziran 1919'da şu şekilde değerlendirmiştir:

"Bütün milletin beka ve istiklalini kurtarmak için birleştiği şu tarihi günlerde bir ecnebi devletin himayesine sığınarak zelil ve esir yaşamayı tercih eden her türlü içtihadatın, memleketi tefrikaya düşürecek her nevi cemiyetin dağıtılması pek vatani ve zaruri bir vazife olmakla Kürt Kulübü hakkındaki tarz-ı hareket acizlerince de pek muvafık görülmüştür"^[80].

1919 baharında Kürt milliyetçileri İtilaf Devletlerinin Doğu Anadolu'yu Amerikan egemenliği altında (Erzurum ve Trabzon) vilayetlerini içeren Ermeni Devleti ve muhtemelen İngiliz egemenliği altında diğer dört vilayeti Bitlis, Van, Diyarbakır ve Elazığ'ı içeren bir Kürt devleti şeklinde bölmeyi düşündüklerinin farkında idi. Seyyid Abdulkadir'in İstanbul basınında çıkan ve Kürdistan'ın bağımsız bir devlet olacağı yönündeki sözleri Doğu aşiretleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiş, bir çok aşiret reisi bu açıklamaları protesto etmişlerdi. Haydar Bey de 2 Temmuz 1919'da Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında durumu şu şekilde değerlendiriyordu:

"1- Ayandan Seyyid Abdulkadir Efendi'nin Bostancı merkezinden Milan Reisi Osman Bey'e çektiği 11 Haziran 1335 tarihli telgrafnamede Osman Bey hakkında sirkat mesailinden dolayı takibat icra edilmekte bulunduğu için acizlerine tevdi' edilmiştir. Abdulkadir Efendi'nin haddi zatında bozuk olduğu halde rumuzla da edilen ifadesiyle Seyyid Taha ve oğlu Seyyid Mehmed Simko ve Bayezid aşairinin birleşerek bir mevcudiyet-i milliye göstermeleri tavsiye etmek istendiğini isitildal ediyorum. Yekdiğerine karşı menfaat muharebesi yapan Avrupa devletlerinin bize karşı ehl-i salib muharebatına devam ve asla nokta-yı istinad olacak bir hükümet bırakmamaya azmettiklerini Musul Çölü Arapları da anlamış oldukları, Hindistan Afgan Müslümanları da makam-ı hilafet için mevcudiyete kıyam ettikleri halde ekmeğimizi yemekte devamı muhalif-i insaniyet ve İslamiyet görmeyen Abdulkadir Efendinin bunu anlamamasına hayret ve hal-i hıyanetine teessüf olunur. 2- Herkesin milliyetini sevmesine ve i'tilasına çalışmasına bir şey denilemez. Van ve çevresinin bizden nez'i mukarrer ise müstakbel Kürd Hükümetine verilmesini her Müslüman tercih eder ve fakat vaziyet anlaşılmadan bilnetice huruc-ı ale's-sultan demek olan bu gibi hareket ve teşvikata karşı da iğmaz edilmemek icab eder.

Abdulkadir Efendi haris ve mağrur olduğu kadar akılsız bir heriftir. Emin bir lala ile idare ettirilmesi menut-ı rey-i alileridir”^[81].

Haydar Bey’in bu bölgedeki aşiretlerle ilgili çalışmalarından biri de, onları olası bir Ermeni tehlikesine karşı birleştirmek ve dikkatli davranmaya sevk edebilmektir. Bu tarihlerde Doğu Anadolu’da büyük Ermenistan’ın kurulacağı ve bunun içerisine Van, Bitlis, Erzurum’un da dâhil edileceği endişesi aşiretleri daha dikkatli olmaya sevk etmişti. Haydar Bey bunların endişelerini de göz önüne alarak aşiretlerden düzenli birlikler oluşturma yoluna gitmiştir. 1919 yılı Mayıs ayından itibaren Nahçıvan taraflarından Van ve Erzurum vilayetlerine vuku bulacak bir Ermeni taarruzu için bölgedeki aşiretlerden gönüllü kaydına başlanmıştı. Bayezid Mutasarrıfı uyarılarak Ermenilerin hareketlerinden zamanında haber alınması için çalışmalar yapılmış ve mutasarrıfın Ermeniler konusunda uyanık olması istenmişti. Haydar Bey’e göre, Ermeniler şu sıralar başka cephelerde meşgul olduklarından Nahçıvan Müslümanlarının bunlara karşı harekete geçirilmesi de faydalı olacaktı^[82]. Haydar Bey, aşiretlerin bu konuda kullanılması hakkındaki fikirlerini Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği 3 Haziran 1919 tarihli telgrafında şu şekilde izah ediyordu: “...Şahsıma merbutiyetlerine en ziyade emin olduğum milisten şimdilik iki yüz milis kayd birkaç tabur fırkanın hareket emri verilirse milisin miktarını tezyid edeceğim. Milisleri cihet-i askeriye iâşe ettirmeye çalışacağım, muvafakat edilmezse jandarma gibi iâşe edeceğim ve emr almadıkça maaş verdimmeyeceğim. Jandarma gibi iâşe de kabul buyrulmazsa param ve maaşım ve malik olduğum eşya ve elbisem bedeli müsaid olduğu güne kadar kendim iâşe edeceğim. Halife-i zışanım tarafından uhdeme emanetime tevdi edilen bu güzel vilayeti kanımla canımla müdafaaya çalışacağım. İcab ederse aşairi toplayarak harbe sevk edeceğim. Erenköy’deki köşkümde bulunan kimsesiz ihtiyar ve alil validemle altı evladımı himaye-i hamiyetkarane ve alicenebanelerine tevdi’ ediyorum.”^[83]. Haydar Bey galiba vilayet içerisindeki aşiretleri kaza kaza dolaşarak hükümete bağlamaya çalışacağından savaşa giden bir er gibi veda telgrafı çekmişti. Fakat sağ salim Van’a dönecektir. Onun bu uyarılarını dikkate alan Dâhiliye Nezareti, Ermeniler hakkında İtilaf devletleri temsilcilerine gerekli teşebbüste bulunulduğunu ve onların da inceleme yapacaklarını bildirmişti^[84]. Oysa bölgedeki Ermenileri tahrik eden İngilizlerin kendisi idi.

Bu sırada, top ve makineli tüfeklerle donatılmış ve 6.000 civarında olduğu tahmin edilen bir Ermeni kuvveti başlarında İngiliz subayları olduğu halde Nahçıvan’ı zaptetmişti. Ayrıca iki İngiliz subayı Makü Serdarı nezdine giderek Van’a geçmek istedikleri Ermeniler için yol verilmesini istemiş serdar ise gerekli izni vermemişti. İngiliz subaylar biz başka yollar buluruz diyerek dönmüşlerdi. Haydar Bey Makü Serdarına Ermenilere yol vermemesini, kendisine gerekli yardımın yapılacağını yazmış, olumlu cevap almıştı^[85].

16 Haziran 1919 tarihinde, Van Vilayeti’nin Ermenilerin tecavüzünden korunması için gerekli tedbirler alınmış ve bölgede asayiş temin edilmişti^[86].

Osmanlı Devleti açısından asayişin temin edilmesi ve düzenin sağlanması İngilizler açısından aksi sonuçlar doğuruyordu. Kuzey Irak’ın istikrarsız durumuna bir son vermek isteyen Bağdat’taki Komiser Wilson, ilk olarak Başkale, Diza ve Neri’deki Osmanlı garnizonlarının dağıtılmasını, ikinci olarak Van, Bitlis ve Diyarbakır vilayetlerinin valilerinin değiştirilmesini istedi^[87]. Bu uyarı kısa süre içerisinde etkisini gösterdi. Haydar Bey’in 20 Temmuz 1919 tarihli ve aşiret reislerinin taltifi ile ilgili olan telgrafına Dâhiliye Nezareti görevlilerinden Kemal Bey şu notu düşmüştü: “pek makul ve şayan-ı dikkat mütalaat vardır. Ancak kendisinin infisalini gazetelerde gördüğünde matlubatının Dâhiliyece ne dereceye kadar is’af olunacağını bilemem (31.7.1335)”. Haydar Bey’in valilik görevinden alınması kararlaştırılmıştı. Doğuda bu kadar başarılı işler gören, bölgenin sosyolojik yapısını çok iyi tanıyan ve iyi bir nüfuzu olan bu valinin görevden alınmak istenmesinin sebepleri, mütareke dönemi Osmanlı Devleti’nin içerisine düştüğü durumu açık bir şekilde gösteriyordu. Aslında azil sebebini bir bakıma Haydar Bey kendisi çalışmalarıyla ve yazışmalarıyla hazırlamıştı. Haydar Bey, Dahiliye Nezaretine gönderdiği yine 20 Temmuz 1919 tarihli telgrafında, Doğu vilayetlerindeki tahkikatı Binbaşı Noel’in yerine İtilaf mümessillerinden bir heyetin yapmasının uygun olacağını aksi taktirde istifa edeceğini bildiriyordu^[88]. Zira Binbaşı Noel, bölgede bulunan aşiretler üzerinde kısırtıcı çalışmalar yapıyordu. Haydar Bey’in Van Valiliğinden alındığı ile ilgili haberler 1919 yılı Nisan ayından itibaren İstanbul gazetelerinde yayınlanmaya başladı. Bu durum Haydar Bey’i Van’da güç duruma düşürüyordu. Özellikle azlettirdiği mutasarrıf, kaymakam, jandarma, zabitan ve mal memurları sevinerek aleyhine dedikodu çıkarıyorlardı.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kaderinin görüşen Erzurum Kongresi’nin toplandığı günlerde İstanbul Hükümeti Van Valiliğinin durumunu kararlaştırmak üzere idi. Nihayet İngilizlerin baskısına dayanamayan İstanbul Hükümeti 18 Ağustos 1919’da Haydar Bey’i görevden aldı. Yayınlanan irade-i seniyyede, Van Valisi’nin azledilme sebebi olarak, bu valinin asillerle teşrik-i mesai ederek hükümet emirlerine karşı geldiği gösteriliyordu^[89]. Dâhiliye Nezareti ise Haydar Bey’in görevden alınma sebeplerini şu şekilde açıklıyordu: “C.27 Ağustos 335. Orada devam-ı memuriyetinizde müşkülata tesadüf ettiğimden zat-ı valalarını diğer bir memuriyete tayin etmek üzere oradan kaldırmağa mecbur oldum. Avdet harcırahınıza ait havalename gönderildi.”^[90]

11. Kafkas Fırkası Kumandanı Cavid Bey, Kazım Karabekir Paşa’ya gönderdiği telgrafında Haydar Bey’in Van’dan ayrılmasının mahsurlarını şu şekilde açıklıyordu: “Haydar Bey’in Van Vilayeti’nden alınması ve bu vilayetin kadı veya defterdar gibi aciz memurların

vekâletine bırakılması, vatana bilerek ihanet olur. Haydar Bey'in teşebbüs ve nüfuzu, tesirleri ve iyi idaresiyle İngilizlerin çok çalıştıkları halde henüz girmeye muvaffak olamadıkları Van Vilayeti, güney bölgesi pek çabuk elden çıkar. Haydar Bey Van Vilayeti'nden ayrılırsa iç ve dış işler çok fena olur^[91]". Kazım Karabekir Paşa 2 Eylül 1919'da Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta, İngilizlerin Seyyid Taha ve Simko'yu elde etmek için külliyetli para harcayarak propaganda yaptıklarından Van Valisi Haydar Bey'in çalışmalarının bunun önüne geçtiğinden bahsederek görevden alınmamasını istedi^[92]. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa da aynı görüşte idi ve Haydar Bey'in İstanbul'a dönmemesini istiyordu. Fakat azil işlemi gerçekleşmiş ve Haydar Bey görevden alınmıştı. Haydar Bey'den dört ay sonra da 31 Aralık 1919 tarihinde Diyarbakır Valisi Faik Ali Bey görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Faik Ali Bey sağlığının iyi olmadığını belirterek görevden ayrılmıştı.^[93] Faik Ali Bey'in de valilikten ayrılması, Van ve Diyarbakır vilayetlerindeki durumu İngilizler lehine değiştiriyordu. Ancak şimdi durum 1919 yılı başına göre değişmiş, bölgenin kaderi ile daha yakından ilgilenen Mustafa Kemal Paşa duruma hakim olmaya başlamıştı.

3- HAYDAR BEY'İN AZLİNDEN SONRAKİ GELİŞMELER

Van ve Diyarbakır valilerinin görevden alınmalarından sonra da doğu aşiretleri ile ilgili çalışmalar devam etti. Fakat Haydar Bey'den sonra göreve başlayan Mithat Bey ve Kadri Bey onun kadar aktif çalışmadılar. Dâhiliye Nezareti 8 Eylül 1919 tarihinde Van valiliğine gönderdiği telde, İngilizlere karşı "hasmane" ve "mütecavizane" tutumların önlenmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasını istiyordu^[94]. 17 Şubat 1920 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Van Vilayetine gönderdiği telgrafta, Haydar Bey'in çalışmalarına dönerek sınırdaki aşiretlerin İngiliz propagandasından korunmaları için para, nişan ve unvanla taltiflerinin yararlı olacağını bildiriyordu^[95]. Anlaşılan Van'da hala istenilen durum elde edilememişti. Musul Vilayeti'nde karışıklıklar devam ettiği sürece de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde güvenliğin sağlanması imkânsız görünüyordu. 1919 yılı Kasım-Aralık aylarında Musul'da ortaya çıkan karışıklıklardan Osmanlı Devleti de etkileniyor, Van ve Diyarbakır Valiliklerinden Hükümete gönderilen yazılarda bölge halkının devamlı olarak yardım istediklerinden bahsediliyordu^[96].

Osmanlı Hükümeti ise bu yardım taleplerine verdiği cevapta, "Ora ahalisine fiili bir muavenet mümkün olmadığı gibi bütün esliha depoları muhteviyatının İngilizlerce malum olması hasebiyle esliha ve cephe hususunda da muavenet kabil olamaz. Hem böyle İngilizlerin işgali altında bulunan bir mıntıkaya esliha ve cephe sevki hakkında bir fikir bile mevcut olduğunun şuyu'u hükümet-i seniyyeyi bilahare müşkilat-ı azimeyeye giriftardır. O cihetle taraf-ı acizden kolordu kumandanına vakı' olan iş'ar dairesinde taraf-ı ali-i nezaretpenahilerinden Van, Diyarbakır valilerine ifa-yı tefligat buyurularak Musul havalisi ile devletimiz

arasındaki revabıtın zaman-ı münasibe intizaren şimdilik vesait-i maneviye ile teşyid ve teyidi vesailinin temini menut-ı rey-i alileridir"¹¹⁸ diyor ve yardım taleplerini geri çeviriyordu. Osmanlı Devleti bu yardım taleplerini geri çevirmekle beraber, bu bölgedeki varlığını tamamen unutmuş da değildi. İlk fırsatta bu bölgeye yerleşebileceği düşüncesini de veriyor, fakat umutlarını Musul Vilayeti'ndeki aşiretlerin başarılı olmasına bağlıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye reisi olarak Diyarbakır ve Van valileri ile devamlı irtibat halinde idi. Bu ilişkiyi daha çok 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir aracılığı ile yürütüyordu. O, Samsun'a çıktığı andan itibaren bütün Anadolu ile olduğu gibi Musul'daki gelişmeleri de takip etti. İngiltere'nin Musul'daki işgalinin kaldırılması ve bölgenin Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi için faaliyet gösteren Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldikten bir süre sonra, 28 Aralık 1919 tarihinde düzenlediği bir toplantıda, memleketin durumunu açıklayarak Musul sorununa da değinmiş bu konuda şunları söylemiştir: "...Mesela mütarekenamenin ilk akd olduğu zamanlarda İngilizler Musul'u işgal etti. Mütarekenamenin akdinde bizim ordumuz Musul'da, İngilizler cenupta idi. Mütarekeden sonra oradaki kumandanlar iğfalkarane temas ederek askerlerini Musul'a soktular... Mütareke akd olduğu gün ordularımız fiilen bu hatta hakim bulunuyordu. Bu hudut İskenderun körfezi cenubundan Antakya'dan Halep ve Katma istasyonu arasından Cerablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülaki olur. Oradan Deyr-i Zor'a iner; badehu şarka temdit edilerek, Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafaa olduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasır ile meskun aksamı vatanımızı tahdit eder. Bunun cenup aksamında Arapça mütekellim (konuşan) dindaşlarımız vardır. Bu hudut dahilinde kalan aksam-ı memalikimiz camia-i Osmaniyeden layenfek (ayrılmaz) bir kül (bütün) olarak kabul edilmiştir"^[97].

Misak-ı Milli'nin daha kabul edilmediği tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri bölgeye olan ilgiyi göstermesi açısından önemlidir. Konu hem Meclis-i Mebusan'da hem de TBMM'nde birçok defalar gündeme geldi. Hedef Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi idi. TBMM başkanı Mustafa Kemal Paşa gibi mebusların da Musul konusundaki hassasiyeti İngiliz istihbaratının gözünden kaçmamıştı. Nitekim 25 ve 28 Haziran 1920 tarihinde Musul'daki İngiliz istihbarat subayının verdiği bilgilere göre, Mustafa Kemal Paşa bölgedeki aşiretleri kendi yanına çekerek İngilizlere karşı kıskırtmaktadır. İngiliz istihbarat subayı kendi hükümetini bu konuda uyararak Mustafa Kemal Paşa'nın bölgedeki aşiretler üzerindeki nüfusunun kırılması için teşebbüse geçmesini tavsiye ediyordu^[98].

TBMM'nin açılışını takip eden aylarda Kuzey Irak'ta İngilizlere karşı çıkan bir takım ayaklanmalar sırasında bölgeye olan ilgisini daha da arttırdı. Revandiz bölgesindeki aşiretlerin yardım istemeleri TBMM

hükümetinin bölge üzerinde yeniden otoriteyi ele geçirmek için teşebbüslere geçmesine neden oldu. Nitekim 1920 yılında Revandiz’de ortaya çıkan bir ayaklanmada, TBMM hükümetinden yardım da istenmişti. Şubat 1920’de bölgedeki aşiretler, Osmanlı hükümetine müracaat ederek memur ve asker gönderilmesini istiyorlardı.

Bu talepler 1920 yılı Ekim ayında da tekrarlandı. Kuzey Irak’taki aşiret reislerinden Ahmet Taki, bölgeye askeri harekât düzenlenmesi amacıyla Türk yetkililerden destek sağlamak için elçi olarak Van’a gönderildi. Bu sırada Elcezire cephesinde zayıf bir tümen bulunmakta idi. Ancak, bir bölük (üç subay, 100 er) asker yardım için gönderilmiş; 9 Ağustos 1921 tarihinde de Binbaşı Şevki Bey Süleymaniye komutanlığına atanmıştı. Bu kuvvetin sayıca azlığı ve cephe ikmalinin güçlüğünden dolayı, zorda kalmadıkça İngilizlerle çatışmaktan kaçınılması emri de verilmişti^[99].

1922 yılı Mayıs ayında dahi İngilizlerin Kürtleri silahlandırmalarına karşı 15. Kolordu Komutanı K. Karabekir Paşa bölgesindeki fırkaları uyarıyordu^[100]. Bu tarihten itibaren Haydar Bey Van mebusu olarak bölgeye gelecek yanında bulunan diğer doğu mebusları ile birlikte aşiretlerle görüşmeler yapacak ve bunları TBMM Hükümeti’ne sadakate davet edecektir^[101]. Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan milli hareket, Musul’daki gelişmelerle yakından ilgilenecek ve filli olarak bu bölgede Şefik Özdemir Bey Müfrezesi’nin çalışmalarını destekleyecektir. Bu hareket sırasında Van’da bulunan Haydar Bey, Şefik Bey müfrezesinin hareketini kolaylaştırmak için Elcezire Cephe Komutanlığından aldığı emir ve direktif gereği, aşiret reislerini Van’a davet etmişti. Çalartuş, Avramalı, Simom, Doskili Tahir, Ferho, Hırvatalı Kerim, Kiradili İsmail, Cafer ve Kadir Ağalar bu davete katılmışlar, Özdemir Bey’in Zaho’ya yönelik hareketine gerekli desteği vereceklerini ve müfrezeye katılacaklarını bildirmişlerdi. Haydar Bey’in bu çalışması ile bölgedeki aşiretler bu harekete faydalı bir hale getirilmiş oldu^[102].

SONUÇ

1919 yılı başında İngilizler Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki faaliyetlerini had safhaya çıkarmışlardı. Kendileri Birinci Dünya Savaşının galibi oldukları için bu bölgelerdeki planlarını uygulamaya geçirmişlerdi. Bu plan, güney bölgelerinde bir Kürt Devleti vücuda getirmek, doğu bölgelerinde de bir Ermenistan kurabilmektir. Bunlar Ermenilere ve aşiretlere yaptıkları vaatlerdi aslında, gerçek niyetleri bu bölgelerde kendi hâkimiyetlerini sağlamaktır. Güney bölgeleri için petrol ön safta yer alıyor, Musul ve Kerkük bölgesi onlar için hayati bir önem taşıyordu. Her halükârda Türkiye’nin Ortadoğu ve Orta Asya ile irtibatı kesilmeli, bu konuda Türkiye elden geldiği kadar zayıf düşürülmeliydi. İngilizlerin bu politikalarına karşı koyabilecek dirayette olan Osmanlı idarecileri tek tek görevden uzaklaştırılmaya başlanmıştı. Yakup Şevki Paşa, Ali İhsan Paşa bu komutanlardandı. Fakat yeni atamalar İngilizlerin bu planlarını uygulamada büyük problemler

ortaya çıkardı. Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa bu önemli atamalarla Anadolu’da milli bir bilinç oluşturarak İngilizlerin bu politikalarına karşı harekete geçmişlerdi. Van Vilayeti de coğrafi konumu itibarıyla önemli bir stratejik noktada yer alıyor, bir tarafta Nahçıvan ve İran’daki Ermenilerle karşı karşıya kalıyor, diğer taraftan İran, Musul, Süleymaniye cephesindeki İngilizlerle karşı karşıya bulunuyordu. İngilizlerin bu bölgedeki politikalarına karşı koyabilecek dirayette, yapılanları anlayabilecek ve çözüm üretecek idareci kadronun bulunması gerekiyordu. Osmanlı Dâhiliye Nezareti, İstanbul’daki İngiliz baskı ve politikalarından ve günlük işlerden doğu ve güneydoğu bölgeleriyle uğraşabilecek durumda görünmüyordu. Mustafa Kemal Paşa’nın Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile ilgili çalışan idarecileri de vardı.

Van Valisi Haydar Bey bu idarecilerdendi. Haydar Bey daha önce Musul’da valilik yapmış, bölgenin sosyolojik durumunu yakından bilen biri idi. Van Valiliğine başladığı 1918 yılının Mart ayında, İngilizler Bağdat’tan harekete geçerek Musul’daki Türk birliklerini sıkıştırmaya ve geri çekilmeye mecbur etmeye başlamışlardı. İran’daki Türk ilerleyişi de bu tarihlerde başlamıştı. VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, bir taraftan İran ve Azerbaycan’a doğru ilerlemeye çalışırken diğer taraftan İngilizlerin Irak’taki ilerleyişlerini durdurmakla meşguldü. İngilizler Musul, Süleymaniye ve Kerkük’teki durumlarını pekiştirmek için aşiretleri kullanma yolunu seçmişlerdi. Para ve askeri yardım onların en yoğun olarak kullandıkları metottu. Bölgede birbirlerine karşı üstünlük kurma düşüncesinde olan aşiretler de bunu kabule hazırdılar. Kendilerine en fazla yardım yapacak olan tarafta yer alacaklarına dair düşünceler oluşmaya başlamıştı. Fakat Ermeni ve Nasturi tehlikesi onları İngilizlere karşı harekete geçirmiş, onların bu konuda dikkatli olmaları Osmanlı Devlet adamları tarafından aşiretlere bildirilmişti.

İngilizler, Musul’da güvenliklerini sağlayabilmek için daha kuzeye yani Hakkâri, Van ve Diyarbakır bölgesine yerleşmek zorunda olduklarını anlamışlar, bu bölgeye gönderdikleri ajanları ile aşiretleri kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardı. Van ve Diyarbakır valilerinin çalışmaları İngilizlerin bu çabalarını başarısız bırakmıştır. Ali İhsan Paşa, Haydar Bey ve Faik Ali Bey’in çalışmaları sayesinde İngilizler 1919 yılı içerisinde Kuzey Irak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde istedikleri çalışmaları yapamadılar. Ancak, 1921 yılından itibaren İngilizlerin bölgedeki durumu daha da iyileşti. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin dikkatini batı cephesine vermesinin de bu durumda payı vardı.

Bu arada, Kürtlerin konumlarını etkileyen pek çok gelişme de kaydedildi. 1 Mayıs 1920’de Cemiyet-i Akvam İngiltere’ye Irak ve Filistin üzerinde manda yönetimi kurma hakkı verdi. Daha önce Suriye’den Fransa tarafından kovulan ve Mekke’deki Şerif Hüseyin’in ikinci oğlu olan Emir Faysal, İngilizler tarafından Ağustos 1921’de Irak’ta yeni Haşimi Krallığı tahtına getirildi.

Böylece İngiltere Kürt özerkliği meselesi ile uğraşmaktan çok Irak'ta İngiliz yanlısı kuvvetli bir krallık kurmakla daha çok ilgilendi. İngiltere, Faysal hükümetine meşruluk kazandırmak için bir referandum yaptı. Kürtler ya referandumu boykot etti, ya da Faysal aleyhinde oy kullandı^[103]. İngiltere Irak'taki durumunu daha da kuvvetlendirmeye başlamıştı. Musul Sorununu da kendi lehine halletmek için var gücüyle çalışıyordu. Bu çalışmalar sonunda Musul sorunu, Türkiye'nin aleyhine olarak 5 Haziran 1926 yılında çözülmüştür.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)
Babîâlî Evrak Odası Sadaret Evrakı (BEO. A. VRK.)
Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.)
Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.).
Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR). Meclis-i Vükela (M. V.).
Cumhurbaşkanlığı Çankaya Arşivi, A: III-7-b, D: 20, F. 62.
Yayınlanmış Belgeler, Araştırma Eserleri
Akşin, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, İstanbul, 1992.
Al-Jumaili, Qassam Kh., Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923), Düzenleyerek Yayına Hazırlayan: İzzet Öztoprak, Ankara, 1999.
Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, III, Ankara, 1992, Vesika No: 9.
Atnur, İ. Ethem, Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921), Ankara, 2001.
Avcı, Orhan, Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918), Ankara, 2004.
Avşar, Servet "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde Arap Aşiretlerini Kazanmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, yıl:1, sayı:1 (Şubat 2003).
Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Irak-İran Cephesi (1914-1918), c. III, 1'nci Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918), c. III, 2'nci Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
Bruinessen, Martin van, Kürdistan Üzerine Notlar, İstanbul, 1993.
Çay, Abdulhaluk, Her Yönüyle Kürt Dosyası, İstanbul, 1994.
Entessar, Nader, Kurdish Ethnonationalism, Lynne Rienner Publishers, Boulder & London, 1992.
Eröz, Mehmet, Kürtlerin Türklüğü ve Türkmenlerin Kürtleşmesi, İstanbul, 1966.
Gökbelgin, Tayyib, Milli Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, Ankara, 1959.
Göyünç, Nejat, "Musul Misak-ı Milliye Dahil midir Değil midir?" Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara, 1998.
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:10,Vesika No. 23.
Karabekir, Kazım, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1990.
Kaymaz, İhsan Şerif, Musul Sorunu, İstanbul, 2003.
Kodaman, Bayram, "II. Abdülhamid Devrinde Hakkari Sancağında Nesturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi", IX. Türk Tarih Kongresi, 25-30 Eylül 1981.
Kodaman, Bayram, Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara, 1987.
Lazarev, M.S., Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923), Rusça'dan Çeviren: Mehmet Demir, Ankara, t.y.
MacDowall, David, A Modern History of the Kurds, London, 1997.
Meiselas, Susan, Kurdistan in the Shadow of History, Random House, New York, 1997.
Mesut, Ahmet, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, İstanbul, 1992.
Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.
Ögel, Bahaeddin-Bayram Kodaman-Abdulhaluk Çay, Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu, Ankara, 1986.
Öke, Mim Kemal, İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C.Noel'in "Kürdistan Misyonu" (1919), İstanbul, 1992.
Öke, Mim Kemal, Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926), Ankara, 1995.
Sabis, Ali İhsan, Birinci Dünya Harbi, c. IV, İstanbul, 1991.
Sabis, Ali İhsan, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri, c. V, İstanbul, 1993.
Selvi, Haluk, "Milli Mücadelede Van'da Valiler Sorunu", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 136 (Ocak-Şubat 2002).
Süslü, Azmi, "Misak-ı Milli 1914-1920", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara, 1998.
Şimşir, Bilal N., İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. II, Ankara, 1975.
Taneri, Aydın, Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler: Kürtlerin Kökeni, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayatları, Ankara, 1983.
The Times, 11 November 1919, No: 42254.
Türk İstiklal Harbi, c. III, Doğu Cephesi (1919-1921), Ankara, 1995.
Türkmen, Zekeriya, Musul Meselesi- Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925), Ankara, 2003.
Umar, Ömer Osman, "İngilizlerin Musul'da Özdemir, Şeyh Mahmud ve Aşiretlere Karşı Politikası", Genelkurmay ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Bülteni, yıl: 27 (Şubat 2002), sayı: 52.
Vaner, Haydar, "Türkiye'de Nesturi Hadisesi", Yeni Tarih Dünyası, yıl:1, II/16 (30 Nisan 1954).

Dipnot:

- [1] Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesinde "İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır.", 16 maddesinde ise, "Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf Devletleri'nin kumandanlarına teslim olunacaktır." deniliyordu.
[2] Tayyib Gökbelgin, Milli Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, Ankara, 1959, s. 23; Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s. 30, 33-34.
[3] Ali İhsan Paşa bu raporlarından birinde özetle şu bilgileri veriyordu:"Musul Vilayeti Arap değildir. Esasen Kürdistan mıntıkası Diyarbakır tarafından gelerek Mardin-Nusaybin-Sincar-Musul-KerkükSelahiye-Kızılribat hattı üzerinde ve doğusundaki bölgede uzanmaktadır. Bu hattın güneybatısı bedevi Araplarla meskundur. Mardin, Nusaybin, Sincar, Musul etrafı, Musul-Kızılribat doğusunda tamamen Kürt ve Türkler yaşamaktadır. Bir tek Arap yoktur. Erbil-Altınköprü-Kerkük-Dahok-Selahiye civarındaki birçok köyde tamamen halis Türkler yaşamaktadır. Bunlar IV. Murat zamanından kalmış mücahit ve hudut muhafızlar sülalesidir."
[4] Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918), c.3, 2'nci Kısım, s. 626.
[5] Ali İhsan Sabis, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri, c. V, İstanbul, 1993, s.41, 47. Bazı İngiliz siyasi ajanları Ali İhsan Paşa'nın 1920 yılı Mart ayında Musul'da Kürt aşiretleri arasında kendilerine karşı propaganda yaptığını yazıyorsa da (Mim Kemal Öke, Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926), Ankara, 1995, s. 153) Ali İhsan Paşa, 1921 yılı Eylül ayı sonunda ancak Malta'dan kaçarak Türkiye'ye dönecektir. Belki adı geçen Osmanlı idarecisi Van Valisi (Ali) Haydar Bey olabilir.
[6] M.S. Lazarev, Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923), Rusça'dan Çeviren: Mehmet Demir, Ankara, t.y., s. 38.
[7] Nejat Göyünç, "Musul Misak-ı Milliye Dahil midir Değil midir?", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Ankara, 1998, s. 48. 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından kabul edilen Misak-ı Milliye göre ateşkesten önce işgal edilmiş olan Musul da Misak-ı Milli sınırları içerisindeydi. Yine 23 Nisan 1920'de TBMM'nin müstakil Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını tespit hususunda kabul ettiği Misak-ı Milliye Musul Vilayeti de dahil edilmiştir. (Azmi Süslü, "Misak-ı Milli 1914-1920", Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, s. 26).¹⁰ Öke, Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1926), s.69.
[8] Mim Kemal Öke, İngiliz Ajanı Binbaşı E. W. C.Noel'in "Kürdistan Misyonu" (1919), İstanbul, 1992, s.26-27.
[9] İhsan Şerif Kaymaz, Musul Sorunu, İstanbul, 2003, s. 101.
[10] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.) 50-3/25, lef. 31; Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri, s. 393.
[11] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 63.
[12] BOA. DH. KMS. 50-2/25 ; Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri, s. 390.¹⁶ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 64.
[13] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 16.
[14] David MacDowall, A Modern History of the Kurds, London, 1997, s. 153, 157.
[15] Nader Entessar, Kurdish Ethnonationalism, Lynne Rienner Publishers, Boulder & London, 1992, s. 50.
[16] Kaymaz, Musul Sorunu, s.101-104; Lazarev, Emperyalizm ve Kürt Sorunu, s. 62-63.
[17] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 16-2; Öke, Musul-Kürdistan Sorunu, s. 138; Kaymaz, Musul Sorunu, s. 105.
[18] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 79-81; Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri, s. 399.
[19] MacDowall, A Modern History of the Kurds, s. 157-158; Ahmet Mesut, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, İstanbul, 1992, s. 39.
[20] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 16-3.²⁵ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 15.
[21] Entessar, Kurdish Ethnonationalism, s. 51.
[22] MacDowall, A Modern History of the Kurds, s. 156; Kaymaz, Musul Sorunu, s. 106-109.²⁸ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 13.
[23] BOA. DH. KMS. 52-2/62.
[24] Ahmet Mesut, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, s. 37.
[25] Öke, Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926), s. 66-67.³² BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 4.
[26] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 76.
[27] Kaymaz, Musul Sorunu, s. 109.
[28] BOA.DH.KMS. 52-4/8, lef. 9.
[29] BOA. Babıalı Evrak Odası Sadaret Evrakı Evrak Kalemi (A.VRK.) 828/87.³⁷ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 45.
[30] BOA. DH. KMS. 53-1/9
[31] Hariciye Nezareti, 27 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne Musul bölgesindeki olaylar hakkında ellerindeki malumat ve vesikaların gönderilmesini, yine aynı tarihte, Irak kıtasında İngilizler aleyhine bir kıyam hazırlanmakta olduğuna dair Van Vilayetinden gelenden başka herhangi bir malumat var ise gönderilmesini istemiş, 10 Eylül'de Dahiliye Nezareti buna verdiği cevapta, İngilizlerin İmadiye'deki hareket ve icraatı ve Irak'ın ahaline dair Van Vilayetinden gelen bilgilerden başka ellerinde bilgi olmadığını bildirmiştir (BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 73-75).
[32] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 51.
[33] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 50.
[34] Qassam Kh. Al-Jumaili, Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923), Düzenleyerek Yayına Hazırlayan: İzzet Öztoprak, Ankara, 1999, s.85.
[35] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:10,Vesika No. 23.⁴⁴ The Times, 11 November 1919, No: 42254.
[36] Ömer Osman Umar, "İngilizlerin Musul'da Özdemir, Şeyh Mahmud ve Aşiretlere Karşı Politikası", Genelkurmay ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Bülteni, yıl: 27 (Şubat 2002), sayı: 52, s. 8-9.
[37] Kaymaz, Musul Sorunu, s. 108.

[38] İngiliz kamuoyunu rahatlatmak isteyen İngiliz Savaş Bakanlığı, 15 Aralık 1919'da bir açıklama yaparak, İmadiye ve çevresindeki Kürtlere karşı bir operasyon düzenlendiğini, Zibari Kürtlerinin cezalandırıldığını ve İngiliz prestijinin kurtarıldığını bildirdi. Bakanlığa göre Irak'taki birliklerin sağlık durumu da çok iyi idi (The Times, 15 December 1919, 42283)

[39] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 35; MacDowall, A Modern History of the Kurds, s. 121-123; Kaymaz, Musul Sorunu, s. 110.

[40] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 98. 8 Nisan 1919'da Dâhiliye Nezaretin'den Van vilayetine gönderilen şifrede, "Seyyid Taha ve Simko hakkındaki teşebbüsünüz neticesinden ve istislatınızdan malumat itası" deniliyor, gelişmelerden haber alınmak isteniyordu (a.g.d. lef. 97). ⁹⁰ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 99.

[41] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 6-1, 6-2.

[42] BOA. DH. KMS. 50-2/25.

[43] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 64.

[44] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 46-2; lef. 9.

[45] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 53, 53-1, 54

[46] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 56, 57; Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1990, s. 284.

[47] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 61.

[48] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 66.

[49] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 65; lef. 8.

Belleten, C. LXXIV, 52 1

[50] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 62, 64, 66-1, 69.

[51] İngiltere Yüksek Komiserliğinden Amiral Webb, 30 Ocak 1919'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, Türklerin en iyi anladıkları şeyin zor olduğunu, bununla birlikte blöfün adam akıllı yararlı olduğunu ve o sırada bir hayli blöf yaptıklarını ve örnek olarak, karşılık çıkıldığında Şile'ye giden bir ganbot kaptanıyla tercümanının nasıl tek başlarına kaymakamı tutuklayıp getirdiklerini anlattıktan sonra, bırakışmanın uygulanması için blöfün gerekli olduğunu ve başka yerlerde de bunu başarıyla uygulayacaklarını ekliyordu (Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, İstanbul, 1992, s. 23).

[52] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 77.

[53] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 70.

[54] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 23. ⁶⁵ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 22.

[55] Susan Meiselas, Kurdistan in the Shadow of History, Random House, New York, 1997, s. 96.

[56] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 98. ⁶⁸ BOA. DH. KMS. 50-3/25 lef. 29.

[57] Bu İngiliz belgesinde Haydar Bey'den "Van Valisi Halil Paşa" şeklinde bahsedilmektedir. ⁷⁰ Lazarev, Emperyalizm ve Kürt Sorunu, s. 95.

[58] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 13.

[59] BOA. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ.) 11/15.

[60] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 66-2.

[61] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 33.

[62] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 40.

[63] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 41.

[64] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 47. Bazı Ermeni kaynaklarına göre, Simko ve kız kardeşiyle evli bulunduğu Seyyid Taha'nın, aynı dönemde, Ermenilerin Doğu Anadolu'ya geri dönmelerini engellemek için, Kürtleri kullanmayı düşünen ve bunun için yardım sözü veren Van'daki Türk milliyetçileri ile de ilişkileri vardı. İzleyen yıllarda da bu iki Kürt aşiret reisi, hem İngilizlerle hem de Türk milliyetçileri ile ilişkilerini sürdüreceklerdi. Simko İran'daki isyan hareketine 1929 yılına kadar devam etti, 1923 yılında Türkiye'nin desteğini almak için teşebbüsleri de bir fayda vermedi ve İran Hükümeti tarafından 1929 yılında pusuya düşürülerek öldürüldü (Martin van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Notlar, İstanbul, 1993, s.236-237).

- Türk İstiklal Harbi, c. III, Doğu Cephesi (1919-1921), Ankara, 1995, s. 29.
- Orhan Avcı, Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918), Ankara, 2004, s.40, 253
- Haydar Vaner, "Türkiye'de Nesturi Hadisesi", Yeni Tarih Dünyası, yıl:1, II/16 (30 Nisan 1954), s.643. Haydar Bey Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki doğu vilayetlerinin durumunu ve İngilizlerin çalışmalarını şu şekilde izah ediyordu: "...doğuya, yumurtaya tenezzül eden kaymakamlar, kendilerini kadın yerine koyan ahlaksız mutasarrıflar gönderdik. İdari, adli, iktisadi, ziraî ve kültürel ihtiyaçlarına kulak bile asmadık. Yabancıların aralarına hulul ederek oynadıkları çeşitli oyunlarına göz yumduk. Yahut öyle yapmak zorunda kaldık. Her türlü tahrikata gömmezlikten gelir gibi sustuk. İngilizler coğrafya kitaplarında bile Nesturi ve Kürtleri müstakil olarak göstermeye başlamışlardı." (a.g.y. s. 642). Nasturiler ve İngiliz-Rus politikaları hakkında geniş bilgi için bkz. Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Devrinde Hakkari Savaşında Nasturiler ve İngiliz-Rus Emperyalizmi", Türk Tarih Kongresi Bildirileri, 25-30 Eylül 1981, ss.1-14. ⁸¹ BOA. Meclis-i Vükela (M.V.), 249/50.

[65] Ali İhsan Paşanın birliklerine verdiği iki emir Haydar Bey'in bu çalışmalarını gösterir niteliktedir:

"Haydar Bey asayişin temini ve erzak tedariki için bizimle el birliği yapıyordu. Bilahare benim karargahına iltihak ederek Ermeni, Nasturi ve Asurilerin tedibinde mahalli malumatından istifade edilerek bize yardım etmiştir. "26 Mayıs'ta 5. Fırkaya verilen emir: 1- Van Valisi Haydar Bey Van'ın cenub ve cenub-ı şarkisinde meskun aşiretleri toplayarak yakında yapacağımız umumi taarruz için Bacirge üzerinden Rumıye'ye akın yapacaktır. 2- Bu maksadı temin için müşarünileyhin maiyetine mürettep piyade taburunu makineli tüfek ve cebel topçu takımı ile beraber vakiyetim. 3- Mürettep tabur 31 Mayıs'ta Başkale'de Haydar Bey'in emrine girecektir." "20 Haziran'da 6. Fırka ile Vali Haydar Bey Rumıye'ye taarruz edecektir" (Ali İhsan Sabis, Birinci Dünya Harbi, c. IV, İstanbul, 1991, s. 224, 231).

[66] Öke, İngiliz Ajansı Binbaşı E.W.C.Noel'in "Kürdistan Misyonu", ss. 21-40. ⁸⁴ Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, I. Kitap, s. 134-135.

[67] BOA. Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.) 98/267.

[68] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 2.

[69] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 31.

[70] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 98.

[71] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 101.

[72] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 100; BOA. DH.ŞFR. 99/41. ⁹¹ BOA. DH.ŞFR. 98/326

[73] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 41.

[74] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 39.

[75] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 13.

[76] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 10. ⁹⁶ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 5.

[77] 8 Ağustos 1919'da Van Valisi Haydar Bey Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında şöyle diyordu:

"...3- Diyarbekir'in nim seyyar aşâ'iri öteden beri yazın sürülerini Van yaylalarında otatırlar ve yayla zamanında bir çok vak'a hudusuna sebep olurlar. Bu aşâ'ir şimdiye kadar bir vak'a hudusuna sebebiyet vermemekle beraber sekiz sene evvel ika eyledikleri cera'im hasebiyle ma'mureye gelmekten tehaşi ettiklerinden ve dava-yı kadim ru'yet edilemeyeceğinden ma'mureye serbest gelmelerini ve bir vak'a ihdas etmemelerini ve rahat durmadıkları taktirde şiddetle cezalandırılacaklarını söyledim. Şeyhine verecek bir şeyim olmadığı cihetle meşihattan maaş tahsis va'diyle gönderdim." (BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 8).

[78] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 46. ⁹⁹ BOA. DH. KMS. 52-4/8, lef. 8.

[79] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 9.

[80] Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, III, Ankara, 1992, Vesika No: 9.

[81] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 43.

[82] 22 Haziran 1919'da Van Valisi Haydar Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, "...2- Bayezid Mutasarrıfı ile görüşüm, kendisine vesait verildiği taktirde teşkil edilecek muntazam vesait-i istihbariye ile Ermenilerin ve hudutlara yakın gelmesi muhtemel sair düşmanların hareketini zamanında haber alabilecek ve vereceğini haber vermesi üzerine düşman Bayezid hududuna gelmeden evvel aşair süvarisiyle hududa yetişerek kuva-yı muntazam yetişinceye kadar düşmanı az çok tevkif etmekteğin temin olunabilecektir.

3- Nahcivan'a gelen Ermeniler ahal-i islamiyenin tamamının silahlarını toplayamamışlardır. Ermeniler diğer cephelerde meşgul olduklarından vaziyeti tamamen tevazun etmeden hiçbir kimseye taarruz etmeye taraftar olmadığım halde Nahcivanlıların Ermeniler tarafına ayaklandırılması pek muvafık ve fayda bahş olacağı fikrindeyim." (BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef 10,12, 12-1).

[83] BOA. DH. KMS. 53-1/56, lef. 2.

[84] BOA. DH. KMS. 53-1/56, lef. 1.

[85] İ. Ethem Atnur, Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahcivan (1918-1921), Ankara, 2001, s. 187.

[86] BOA. DH. KMS. 53-1/66.

[87] Öke, Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926), s. 87.

[88] Haydar Bey'in 20 Temmuz 1919 tarihli telgrafı şu şekilde idi: "... Binbaşı Noel'in sair İngiliz zabitanı gibi aşairi tahrik ve izzet-i nefesine dokunacak harekette bulunması şüphesizdir. Van diğer vilayetlere benzemez, maksadı tedkikat ise, itilaf mümessillerine bir heyetin gönderilmesi daha muvafık ve netice itibariyle her iki cihet için daha hayırlıdır. Aksi taktirde maattessüf istifaya mecbur olacağımı arz ederim". (BOA. DH. KMS. 541/32).

[89] BOA. Meclis-i Vükela (M.V.), 252/39.

[90] BOA. DH. KMS. 55-3/3, lef. 3.

[91] Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.152.

[92] HTVD. Sayı: 9, Belge No: 203; Haydar Bey'in Van'daki diğer çalışmaları ve azli ile ilgili gelişmeler hakkında bkz. Haluk Selvi, "Milli Mücadelede Van'da Valiler Sorunu", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 136 (Ocak-Şubat 2002), s. 119-124.

[93] Faik Ali Bey 19 Ocak 1921'de tekrar bu göreve dönecektir (BOA. DH. KMS. 60-1/39).

[94] BOA. DH. KMS. 50-2/52.

[95] BOA. DH. KMS. 50-3/29.

[96] BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 83, 89-90, 92. ¹¹⁸ BOA. DH. KMS. 50-3/25, lef. 20, 20-2.

[97] Kemal Atatürk, Nutuk, c. III, vesika no: 220, s. 1186-1187.

[98] Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. II, Ankara, 1975, Belge No: 60-61, s. 169-170.

Belleten, C. LXXIV, 51 Belleten, C. LXXIV, 53

[99] Zekeriya Türkmen, Musul Meselesi- Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925), Ankara, 2003, s. 35.

[100] BOA. DH.EUM.AYŞ. 25/28.

[101] Cumhurbaşkanlığı Çankaya Arşivi, A: III-7-b, D: 20, F. 62. 1922 yılı içerisindeki gelişmeler bu çalışmanın sınırını aştığı için ayrı bir çalışma konusudur.

[102] Türkmen, Musul Meselesi- Askeri Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925), s. 46.

[103] Entessar, Kurdish Ethnonationalism, s. 52.

***Kaynak:** Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Irak-İran Cephesi (1914-1918), c. III, 1 nci Kısım, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 33-34; Servet Avşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde Arap Aşiretlerini Kazanmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri", Genelkurmay ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, yıl:1, sayı:1 (Şubat 2003), s. 117-119. (Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi (1914-1918), c. 3, 2'nci Kısım, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 625).

Gazze'deki Kahraman Gazetecilere Ağıt

2013 yılıydı. Anadolu Ajansı olarak Gazze'de ofis açacaktık. Yüz yıllık ajans tarihinde daha önce ne Kudüs'te, ne Gazze'de ofis açılmıştı. Bu yüzden heyecanlıydık. O tarihte Anadolu Ajansı başkanıyım. Bizzat oraya gidip ofisi görmek, çalışanlarla tanışmak ve faaliyetlere başlamak istiyordum.

Mısır'daki Refah kapısından içeri adım atar atmaz biraz ötemde çok güçlü bir patlama oldu. Patlamanın şiddetini göğsümde hissetmiştim. Gazze yine bombalanıyordu ve İsrail'in insansız hava araçları eşek arısı vızıltısı gibi sesler çıkartarak tepemizde uçuşuyordu. Yol boyunca tepemize bomba düşecek mi, düşmeyecek mi hesabı yaparak gittik.

Gazze'nin merkezine vardığımızda bombalamalar aralıklı sürüyordu hala. Çok katlı bir binanın orta katlarından birini tutmuştuk. Orada çalışanlarımızla bir araya geldik. Hepsi Filistinli genç gazetecilerdi.

Gazze'nin sesini dünyaya duyurmak için bu ofisi açacaktık. Ne Reuters'e, ne Agance France-Presse (AFP) mahkum olmayacak ve Müslüman bir ülkenin ajansı olarak burada gördüklerimizi tüm dünyaya 7 ayrı dilde duyuracaktık.

Filistinli genç gazeteciler bu yüzden heyecanlıydı. Hem ülkelerinin yaşadığı sıkıntıyı dünyaya duyuracak, hem de uluslararası bir ajansta çalışmış olacaktı.

Toplantı esnasında çoğunun elinde telsiz vardı ve kısık sesle onu dinliyorlardı bir yandan. Bir bomba sesi duyduğumuzda hepsi yapılacak anonsa kulak kesiliyor, burayı görüntülemek için kamerasını ya da fotoğraf makinesini kapan hemen fırlıyor, vurulan yeri

görüntüleyip ofise geri dönüyordu. Ömer isimli kameramanın ayağı bandajlıydı, bombardımanda yaralanmıştı ama hala çalışıyordu.

O gençlerden biri anonsu dinledikten sonra şu cümleyi kurdu, "bizim ev değil..." Aslında durum şuydu, anonsu sadece haberi yapmak için değil, aynı zamanda ailelerinin durumunu öğrenmek için de dinliyorlardı. Görevdeyken çocuklarını, anne babalarını evlerde bırakmış ve haber peşinde koşuyorlardı.

Çok etkilenmişim. Belki biz olsak, haberi bırakıp, ailemizin yanına gider, onlarla olurduk. Bu gençler ise haber yerinde olup, ailelerini bırakmışlardı. Ben oradan ayrıldıktan sonra İsrail Ajansı'nın Gazze ofisinin de bulunduğu binayı bombaladı ve ofis kullanılmaz hale geldi. Başka bir binada çalışmalarını sürdürmek zorunda kaldı Ajans.

Anadolu Ajansı olarak dünyanın 70 ülkesinde muhabir bulunduruyorduk ve ben görev yaptığım süre içinde Filistinliler kadar özverili, çalışkan, cesur gazeteci görmedim dünyada. Canlarını hiçe sayarak kahramanca çalışıyorlardı.

Son Gazze saldırıları başladığında ofisin çalışanlarından Yaser el Benna'dan mesaj ve videolar almıştım. Sonra başka çalışma arkadaşlarımdan da geldi mesajlar. Bir süre sonra kesildi mesajlar, artık haber alamıyorum.

Şimdi 2013'deki o genç ve cesur gazeteciler büyüdü ve sayıları arttı.

Artık Gazze'nin çektiği acıları daha fazla duyuracak gazeteci var orada. Değişmeyen şey ise İsrail'in zulmü ve bombardımanı.

Fakat dünya basın tarihinde görülmemiş bir şey yaşıyoruz, iki yıl içinde İsrail 240'a yakın gazeteciyi öldürdü ve yüzlercesini yaraladı.

İkinci dünya savaşında bile bu kadar kısa süre içinde bu denli çok gazeteci öldürülmemişti.

İsrail oradaki gazetecileri öldürerek yaptığı zulmün duyulmasını, görüntülenmesini ve dünyaya yayılmasını engellemek istiyordu ama Filistinli gazetecileri ölümle korkutamayacağını bilmiyordu.

Şimdi en çok şehit olan gazetecinin çalıştığı Al Jazeera ailesinde yazar olmak benim için ayrı bir anlam ifade ediyor. Anadolu Ajansı'nda sonraki yıllarda çalışanlar şehit olmuştu ve şimdi yazı yazdığım kurumun gazetecileri şehit oluyor. Benim için ayrı bir dram...

Yere düşen her gazetecinin yerine yenisi hiç beklemeden geliyor ve yerdeki kamerayı, fotoğraf makinesini, mikrofonu alıp Gazze'nin, Filistin'in sesini dünyaya duyurmaya devam ediyor...

Büyük bir kahramanlık öyküsüdür bu. Dünya basın tarihinde görülmemiş, duyulmamış ve yazılmamış bir hikaye yazıyor bu kahraman gençler.

Şehit olan AL Jazeera muhabiri Muhammed Karika yerine hemen göreve başlayan Nur Ebu Rukba o kahramanlardan sadece biri. Onun sözleri kalpleri titretti, gözleri yaşarttı ama direncimizi, inancımızı arttırdı aynı zamanda:

"Allah'ın izniyle aynı yolun, aynı davanın yolcusuyum. Ve biliyorum: Buluşma yerimiz cennettir."

Dünyada hangi gazeteci öldürüleceğini bilerek göreve başlar?

Dünyada hangi insan vurulmuş bir gazetecinin kanlı yeleşini giyerek sahaya koşar?

Dünyada hangi gazeteci şehadet nöbetini böyle cesurca devralır?

Filistinliler biz gazetecilere büyük bir ders veriyor ve dünyaya unutulmayacak bir hikaye anlatıyorlar. Hem ülkelerinin uğradığı soykırımını belgeliyor hem de kendi ölüm kalım mücadelelerinin öyküsünü yazıyorlar.

Eğer Pulitzer ve World Press Photo jürisi biraz adil olsa, her yıl verdikleri ödülü Filistinli gazetecilere verirlerdi. Eminim bu iki kurumun tarihinde böylesine gazetecilik örneği, böylesine cesur kahramanlık hikayesi yoktur. Fakat onların adaletine pek güvendiğim söylenemez.

Biz gazetecilerin savaş alanlarında, kriz bölgelerinde, çatışma sahalarında yaşadığı çok olay vardır. Fakat hiçbirisi Gazze'deki gazetecilerinki kadar eşsiz ve ibretlik değildir.

Eminim, bir gün Gazze'nin kapıları açılacak ve ben bu gazetecilerin muhteşem kahramanlıklarını anlatacak yazıları Gazze'den yazacağım.

Orada o kahramanların mezarlarını ziyaret edecek, hayatta kalanların alınlarından öpecek ve onların hikayesini tüm dünyaya duyuracağım.

Bunun için çalışıyorum, dua ediyorum, direniyorum...

O kahraman gazetecilerin hatırası önünde saygıyla eğiliyorum.

DOÇ DR. İSMAİL SARI
www.kritikbakis.com

AVRUPA'NIN SNAPBACK HAMLESİ VE İRAN NÜKLEER PROGRAMININ GELECEĞİ

28 Ağustos Perşembe günü İngiltere, Fransa ve Almanya (E3), İran'a yönelik BM yaptırımlarının yeniden tesis edilmesini öngören "snapback" (United Nations Snapback Mechanism under UNSC Resolution 2231 / BM Yaptırımlarının Yeniden Tesis Mekanizması) mekanizmasını resmen başlatmıştır. Bu girişim, 2015 tarihli Kapsamlı Ortak Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) kapsamında askıya alınan BM yaptırımlarının yeniden yürürlüğe girmesiyle sonuçlanacak 30 günlük bir süreci tetiklemektedir. Snapback mekanizması devreye girdiğinde, İran'a yönelik olarak daha önce kaldırılmış bulunan geniş kapsamlı yaptırımlar otomatik biçimde yeniden uygulanacaktır. Bu yaptırımlar, esasen BM Güvenlik Konseyi'nin 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) ve 1929 (2010) sayılı kararlarıyla tesis edilen ve JCPOA ile askıya alınan kısıtlamaların yeniden hayata geçirilmesini içermektedir. Buna göre, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetleri ve ağır su üretimine yönelik kapsamlı sınırlamalar; nükleer silah taşıyabilecek kapasitede balistik füze programına getirilen kısıtlamalar; konvansiyonel silah tedariki ve transferine ilişkin ambargonun yeniden yürürlüğe girmesi; İran bankacılık sektörü ve özellikle Merkez Bankasına yönelik uluslararası finansal kısıtlamalar; petrol ve

petrokimya ihracatına getirilen yasaklar; denizcilik ve sigorta sektörlerine yönelik sınırlamalar; ayrıca nükleer programla bağlantılı kişi ve kurumların seyahat yasakları ile mal varlığı dondurmaları yeniden yürürlüğe girecektir. Avrupalı yetkililer bu adımı, "nükleer diplomasiyi kurtarmak" ve İran üzerindeki baskıyı artırmak amacıyla stratejik bir araç olarak sunmaktadır. Snapback kararının gündeme gelmesi, esasen İran'ın E3 tarafından öne sürülen ön koşulları reddetmesinden kaynaklanmıştır. Bu ön koşullar üç temel unsurdan oluşmaktaydı: Birincisi, yaklaşık 400 kilogram civarında olduğu tahmin edilen ve konumu belirsiz yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum stokunun Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetimine açılması; ikincisi, IAEA'ya sınırsız erişim hakkının tanınması; üçüncüsü ise Tahran ile Washington arasında doğrudan müzakerelerin yeniden başlatılmasıdır. İran'ın bu talepleri kabul etmemesi üzerine snapback mekanizması E3 tarafından devreye sokulmuştur. Haziran 2025'te Cenevre'de gerçekleştirilen ve sonuçsuz kalan müzakerelerin ardından Temmuz 2025'te İstanbul'da yapılan görüşmelerde taraflar sınırlı ilerleme kaydetmiş olsa da, özellikle uranyum stokunun izlenmesi ve IAEA erişimi konularında kalıcı bir uzlaşuya varılamamıştır.

Snapback Mekanizmasının Hukuki Çerçevesi

Snapback, JCPOA'nın en kritik ve tartışmalı denetim araçlarından birini oluşturmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı Kararı ile tesis edilen mekanizma, anlaşmaya taraf herhangi bir devletin, karşı tarafın yükümlülüklerini "önemli ölçüde yerine getirmediğini" iddia ederek yaptırımların yeniden uygulanmasını talep etmesine olanak tanır. Olağan BM prosedürlerinden farklı olarak snapback, dokuz lehte oy ve daimi üyelerin veto hakkı gerekliliğini bypass ederek, katılımcı devletlere süreci tek taraflı başlatma imkânı sunmaktadır. Mekanizmanın tarihsel bağlamı ise, JCPOA'dan 2018'de ABD'nin tek taraflı çekilmesi ve takip eden "maksimum baskı" politikasının yarattığı dönüşümle şekillenmiştir. Bu süreç, İran'ın anlaşmadaki nükleer yükümlülüklerini aşamalı olarak ihlal etmesine zemin hazırlamıştır. E3 ülkeleri, İran'ın nükleer anlaşma yükümlülüklerindeki ihlallerini gerekçe göstererek 2020 yılında JCPOA kapsamındaki Anlaşmazlık Çözüm Mekanizmasını (Dispute Resolution Mechanism) harekete geçirmiştir. Takip eden dönemde, 2021-2022 yıllarında Viyana'da yürütülen müzakereler, taraflar arasında temel uzlaşşı sağlanamaması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Haziran 2025'te İsrail'in gerçekleştirdiği askeri saldırılar ve ABD'nin katılımı, diplomatik zemini ciddi biçimde zayıflatmış; bu gelişmeler sonucunda, E3 ülkelerinin snapback hamlesi, adeta stratejik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

İran'ın Perspektifi: Snapback'e Karşı Stratejik Tutum

İran, E3 ülkelerinin snapback mekanizmasını başlatma yetkisini reddetmekte ve bu devletlerin "fiilen JCPOA katılımcısı olma statülerini yitirdiklerini" ileri sürmektedir. Tahran bu pozisyonunu, iki temel argüman üzerine inşa etmektedir. İlk olarak, Avrupa ülkelerinin 2018'de ABD'nin anlaşmadan tek taraflı çekilmesinin ardından İran'a vaat edilen ekonomik kazanımları sağlayamadığını iddia etmektedir. İkinci olarak ise, Haziran ayında gerçekleşen saldırılar bağlamında Avrupa'nın tutumunun açık biçimde düşmanca olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, Almanya Başbakanı Friedrich Merz'in ifadelerinde de yansımaları bulan "İsrail'in Batı adına hareket ettiği" algısı, İran'ın Avrupa'ya duyduğu güvenin daha da zayıflamasına yol açmıştır. İran'a göre snapback mekanizması, Avrupa açısından iki temel stratejik amaca hizmet etmektedir. Birincisi, Ukrayna savaşı bağlamında Tahran'ın Moskova ile geliştirdiği ittifakı cezalandırmak ve Rusya'ya verilen desteğin maliyetli olduğunu göstermek; ikincisi ise, transatlantik ilişkilerin kırılgan bir döneminde Avrupa'nın ABD'nin sertlik yanlısı politikalarıyla uyumunu pekiştirmektir. Dolayısıyla İran, snapback'i diplomasinin tıkanmış yerde yalnızca teknik bir yaptırım süreci değil, aynı zamanda stratejik bir hamle olarak görmektedir.

Tahran, müzakereler sürecinde ABD'nin herhangi bir askeri eyleme girişmeyeceğine dair güvence verilmesini temel bir ön koşul olarak ortaya koymuştur. Ne var ki bu tür bir taahhüt, yalnızca Tahran ile Washington arasında

doğrudan yürütülecek görüşmeler yoluyla sağlanabileceğinden, Avrupa devletlerinin böyle bir garanti sunması mümkün değildir; İran da ABD ile doğrudan temas kurmaksızın söz konusu güvenceyi elde edemez. Öte yandan, İran'ın IAEA ile iş birliğini geliştirme potansiyeli bulunsun da, uluslararası denetimin dışında kalan yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum stokunu stratejik bir pazarlık aracı olarak muhafaza etmeyi sürdürmektedir. Bu nedenle, snapback mekanizmasının altı aylık bir erteleme karşılığında devreye girmesi, İran için mevcut nükleer avantajlardan vazgeçmeyi gerektirecek bir motivasyon yaratmamaktadır.

Snapback sürecine, İran'ın karşılık vermesi beklenmektedir. Yetkililer, bu duruma yanıt olarak Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan (NPT) çekilme ihtimalini gündeme getirmiştir; Anlaşma'nın X. Maddesi uyarınca bu süreç üç aylık bir bildirim gerektirir. Ancak bu tehdit, büyük olasılıkla maksimalist bir pozisyon olup, İran'ın uluslararası yayılmayı önleme yükümlülüklerinde daha sınırlı ancak hâlâ önemli adımlar atması için alan bırakmaktadır. Örneğin, İran, NPT'den çekilmeden, 1974 tarihli IAEA Kapsamlı Güvence Anlaşması'nı feshedebilir; bu anlaşma ajansa, İran'daki nükleer malzemeye erişim ve denetim yetkilerini tanımlayan hukuki çerçeveyi sağlamaktadır.

Rusya ve Çin'in Olası Tepkileri ve Uygulamadaki Zorluklar

E3, süreci Washington ile koordine etmiş olsa da, Rusya ve Çin'in hamleye eleştirel yaklaşması beklenmektedir. Tahran, son dönemde Moskova ve Pekin ile ikili ve üçlü müzakereler yürütmüş; snapback'e karşı hazırlıklar yapmıştır. Rusya, E3'ün adımını "siyasi ve hukuki temele dayanmayan" bir girişim olarak nitelendirirken, Çin, bunun "gerilimi artıracak ve diplomatik çabaları baltalayacak"ı" vurgulamıştır. Her iki ülke de BM Güvenlik Konseyi'ne itirazlarını içeren resmi notlar sunmuştur.

E3'ün, süreci Rusya'nın Ekim ayında Konsey başkanlığını devralmasından önce tamamlamaya çalışması, Moskova'nın olası usul engellemelerini önleme niyetini yansıtmaktadır. Ancak snapback başlatılsa dahi, Rusya ve Çin yeniden tesis edilen yaptırımların uygulanmasını sektöre uğratacak çeşitli yöntemler kullanabilir. İran'ın NPT'den çekilme gibi radikal bir adımı ise, E3'e karşı çıkan Rusya ve Çin tarafından muhtemelen destek görmeyecektir.

Snapback Mekanizmasının Potansiyel Etkileri

BM Güvenlik Konseyi'nin İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması beklenmektedir. Ancak uranyum zenginleştirme programı, İran'ın nükleer programının ve ulusal egemenliğinin merkezi bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Tahran, söz konusu talebi diplomatik olarak müzakere edilemez bir ön koşul olarak görmektedir. Trump yönetimi ile yürütülen nükleer müzakerelerin tıkanmasının en temel nedeni de budur.

Bu bağlamda İran sonunda nükleer programı ile rejim güvenliği arasında bir tercih yapmak zorunda kalacaktır. Ayrıca, 2020 yılında sona eren BM silah ambargosunun snapback mekanizması aracılığıyla yeniden yürürlüğe girmesi, İran'ın konvansiyonel silah tedarik kapasitesini sınırlama potansiyeline sahiptir.

Ancak Rusya ve Çin gibi bazı kilit aktörlerin yaptırımları tanımaması veya uygulanmasını kısıtlaması durumunda, ambargonun etkisi sınırlı kalabilir.

Ekonomik açıdan, yaptırımlar tek taraflı ABD yaptırımları kadar doğrudan ekonomik baskı yaratmasa da, İran'ın son yıllarda yaşadığı ekonomik kriz ve Haziran ayında gerçekleşen hava saldırıları göz önüne alındığında, rejim üzerinde sembolik ve psikolojik bir baskı aracı işlevi görmektedir. Bölgesel güvenlik bağlamında, snapback mekanizmasının devreye girmesi, özellikle İsrail açısından İran'a yönelik olası askeri eylemler için uluslararası hukuki ve siyasi bir dayanak olarak algılanabilir. Haziran 2025'te gerçekleşen saldırılar, İsrail'in tek taraflı müdahalelere eğilimini göstermekte ve snapback, bu tür eylemler için belirli bir meşruiyet zemini sağlayabilmektedir.

Sonuç olarak; E3'ün başlattığı snapback mekanizması, İran nükleer programı ve bölgesel güvenlik dinamikleri üzerinde hem diplomatik hem de stratejik etkiler yaratacaktır. Bu süreç, uluslararası hukuk çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi yetkilerinin kullanımını gündeme getirirken, İran açısından mevcut nükleer kapasitenin korunması ve stratejik avantajların sürdürülmesi temel öncelik olmaya devam etmektedir.

Snapback'ın uygulanması, İran üzerinde kısa vadede ekonomik baskı ve diplomatik izolasyon yaratma potansiyeline sahipken, uzun vadede diplomatik çözüm ve uluslararası iş birliği alanlarını daraltma riski taşımaktadır.

Bu bağlamda, sürecin ilerleyen aşamalarında, Rusya ve Çin'in pozisyonları, İran'ın stratejik manevraları ve İsrail tehditi kritik belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

AHMET ÖZCAN
www.kritikbakis.com

AÇIK MEKTUP: BİZANS'IN SON YÜZYILLARI

Bay Donald M. Nicol*,

Biz, 'bura'lılar, 'tarih tekerrürden ibarettir' deriz. Tarih, aynı olanın biteviye tekrarı... Benzerlerin yeniden sergilenişi...

'Bura'da zaman ilerlemez, döner. Vakit anaçtır, doğurgandır. Ama doğumla ölüm, başlangıçla bitiş, yükselişle düşüş birbirinin diyalektik karşıtı değil, aynı madalyonun iki yüzü gibidir.

"Bura"sı nere mi? İngiliz atalarımız istilâ ederken Osmanlı'ydı. Doğu Roma'ydı. Siz Önasya ve Ortadoğu dediniz. 'Burası' orası işte...

İşte biz 'bura'lılar, uzun bir süredir birçok yeteneğimiz gibi hafızamızı da kaybetmiş durumdayız. Hani, toplumsal hafıza inançlar, adetler ve kurumlar üzerinden canlılığını korur derler ya, biz 'canlılık' dinamiklerimizi hoyratça terk etme hastalığına yakalanmışız. Sonuçta bırakın bundan sekiz yüzyıl öncesini, sekiz yıl öncesini dahi zar zor hatırlıyoruz.

Bay Nicol,

Öncelikle hakkınızı teslim etmek gerek; objektif ve akıcı bir üslubun yazılmış olan eseriniz hafızamızı canlandırdı, bir hayli faydalandığımı söylemeliyim. Özellikle batılı araştırmacılar da pek rastlamadığım bir sezgi yeteneğine sahipsiniz.

Bizans'ın çöküş sürecini, 1204'teki Haçlı Seferi'yle, Latinler'in Konstantinopolis'i işgal edip 1261 yılına kadar 57 yıl boyunca yönetmeleriyle başlatıyorsunuz. Kudüs'ü tekrar alacağız diye yola çıkan Haçlı ordusu, Bizans

imparatorunun davetiyle Konstantinopolis'e geliyor. İstanbulun o zamanki haliyle şatafatı, mimarisi, zenginliği, Avrupa'nın ipsiz sapsızlardan oluşan haçlı askerlerinin iştahını kabartıyor ve zaten mezhep ayrışmasından beri dış biledikleri Bizans'a ve Ortodoksluğa karşı bir istilaya dönüşüyor. Katolikliğe geçmeyen Kiliseler yağmalanıyor, hatta Ayasofyada rahibelere tecavüz ediliyor, papazlar işkencelerle öldürülüyor, Latin kıyafetleri ve latince mecbur ediliyor, Latin adetleri dayatılıyor, latince kilisenin resmi dili yapılıyor, Latin alfabesdi mecbur ediliyor, latin müziği, ilahileri ve çalgı aletleri öne çıkarılıyor. Ortodoks Rum kültürüne savaş açılıyor. Ortodoksluk ile birlikte Rum alfabesi, Rumca, Rum müziği, Rum kıyafetleri aşağılanıyor. Latinizasyon, 50-60 yıl boyunca Doğu Roma'nın resmi ideolojisi yapılıyor.

En ilginç, latinlerle işbirliği yapan Bizans soyluları ve bürokrasisi, özellikle ordu ve zengin sınıf, besledikleri aydın-sanatçılarla birlikte latinizasyonu benimsiyor ve bir süre sonra Haçlılardan daha sert ve şehvetli bir latincilik yapıyorlar.

Doğu Roma devleti, batı Roma'nın ve katolik kilisesinin bir vassalına dönüşüyor. Bu self kolonizasyon, 1260'larda Avrupa'da başlayan hanedan kavgaları ve kilise içi çekişmeler nedeniyle latinlerin istanbul'u terk etmesine kadar devam ediyor. Doğu Roma-Bizans, bu olaydan sonra yüzünü doğuya, o zaman yükselen güç olan islam dünyasına dönüyor.

‘latin serpuşu görmektense Türk sarığı görmek isterim’ diyen Bizanslı papazın sözü, işte bu koşullarda söyleniyor.

Kilise mallarını ve Rum köylülerin topraklarını yağmalayan latin tekfurlara karşı osmanlı beyliğinin seferleri, Anadolu’daki Rumların kurtarıcısı olduğu için, anadolu Rumları gönüllü bir şekilde ve kitlesel olarak müslümanlaşıyor. Osmanlı, ortodoks Bizansa karşı değil, hatta İznik’e çekilmiş olan son Bizans hanedanlığı ile işbirliği içinde işte bu Latin tekfurlarının hakimiyet alanlarına Gaza ediyor ve fethediyor. Osmanlı beyliğinin kısa sürede büyümesi ve Doğu Roma topraklarına mirasçı olarak yayılmasını açıklamaya çalışan tarihçilerin ve boş hamasetle osmanlı beyliğine efsane düzen şanlı tarihçilerin tezleri, bu önemli detayı ihmal ediyor.

1054 yılındaki schizma (ayrılış) olarak nitelenen Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki büyük bölünmeden sonra Doğu Roma olarak yeniden organize olan Bizans’ın, bu istilâ sonrası ‘batıyla’ yaşadığı çelişik ve gerilimli ilişkinin, bugün bizim üzerimizden devam ettiğini görmek insanı şaşırtıyor doğrusu.

O zamanki Batı ya da Haçlılar veya Latinler; başta Ortaçağ’ın tüccar-korsan emperyalistleri olarak Venedik ve Cenevizliler olmak üzere, Fransızlar, Flamanlar, Germenler, Normanlar, Lombardialılar ve Katalanlar’ı ifade ediyor. Odağında Roma Katolik Kilisesi’nin olduğu bu Latin Batı ile Ortodoks

Bizans arasındaki ayrım, basit bir mezhep ayrımı olmanın çok ötesinde. 1205 yılında Bizanslı tarihçi Nikotas Khoniates’in şu sözleri yeteri kadar açıklayıcı olur sanırım: “Latinlerle aramızda geniş bir uçurum vardır. Bizler birbirinden ayrı kutuplarız. Ortak hiçbir düşüncemiz yoktur. Onlar, kibirli, kendilerini üstün görme hastalığına tutulmuş, bizim davranışlarımızın sadeliğini ve alçakgönüllülüğünü alaya almaktan hoşlanan kişilerdir. Ama biz, onların kibrini ve küstahlığını, onların burnunu havada tutan sümük akıntısı gibi görürüz...”

Daha ötesi, Batılılar’ın “Kutsal Haçlı Savaşı, kiliselerin tekrar birleşmesi ve Hristiyanlığın güvenliği” gibi davalarının, sizin ifadenizle “açgözlülük, hırs, ticaret, dolayısıyla pek de idealistçe olmayan ‘dava’ları ahlâki bir örtü altında gizlemek için pek işe yaradığı”, Latin istilâsıyla açıkça ortaya çıkmıştı. Bu nedenle, diyorsunuz ki, “Latin işgali sonrası yeniden canlanan Bizans İmparatorluğu, varlığını kuzeydeki barbarlara ya da doğudaki kâfirlere (Türklerle!) karşı değil, tersine batıdaki Hristiyanlar’a karşı sürdürmek zorunda kaldı”. Bizans’ın ‘Batı’yı stratejik tehdit olarak algılaması, Anadolu’daki Türk yayılmasını bir hayli kolaylaştırıyor.

Latin istilâsı sırasında imparatorluk merkezi, Nikea (İznik) ve Thesselonika (Selanik) olmak üzere iki ayrı merkezde ve iki farklı hizip olarak işgalci Latinler’le mücadeleye giriyor. Ancak, Bizans’ın doğal ve gerçek merkezi olarak Anadolu, İznik’teki merkezi destekleyerek işgal sonrası Bizans’ın yeniden ihyasında rol alıyor. Thesselonika (Yunanistan) ise Bizans’ın yok

oluşuna kadar, hak iddia eden ama Bizans’ı elde edemeyen bir muhalif rakip olarak kalıyor.

Bu süreç, Bizans’ın tarihsel mirasının ana karakteri hakkında yeterli bir fikir veriyor. Bizans, her zayıfladıkça yerine geçmeye heveslenmekten ibaret tarihleriyle, gerek Yunanistan gerekse Bulgar, Sırp ve Arnavut krallıkları, hiçbir zaman ‘Bizans’lı ya da Bizans’ın varisi olmamış. Esasen bu ‘jeopolitik’, Osmanlı dönemi ve bugün için de geçerli. Bizans, yüzyıllarca Balkan güçlerine karşın, kıskançlıkla koruduğu mirasını sonuçta yine Anadolu’da yükselen yeni bir dinamığe, Müslüman Türklere bırakıyor. İlginçtir, devamı sayılan Osmanlı da, Batı işgali sonrası, Bizans’ın İznik’e çekilmesi gibi, Ankara’ya çekilerek direnişe geçmişti. Sonuçta, gerek Katolik Batı, gerekse Balkanlar’ın Helen-Slav güçleri, hiçbir koşulda Konstantinopolis’e sahip olamıyor. Ama ilginç olan, bu Balkan güçleri, her seferinde Bizans’a karşı Batılıların desteğiyle ayaklanıyor ya da ayrılıyor.

Bay Nicol,

Kitabınızı okuyunca insan şu meşhur ‘Bizans entrikaları’ deyimini daha iyi anlıyor. Gerek güçlü olduğu dönemlerde, gerekse zayıf yıllarında, Bizans’ın saray entrikaları, imparator ve patrik, din ve devlet arasındaki denge oyunları, yerel komutanlar, küçük prenslikler, rakip krallıklarla olan baş döndürücü taktik oyunlar, iç savaşlar, soylular, askerler ve tüccarlar arasındaki egemenlik yarışı gerçekten şapka çıkartacak cinsten entrikalarla dolu. Batılılarla aşk- nefret sarkacında dönen ilişkiler, özellikle Papalıkla olan ‘kiliseleri birleştirme’ çabaları, hem Batı’yı oyalama hem de muhtemel saldırılarını engellemeyi amaçlayan büyük siyaset oyunları. Tesadüf bu ya, bizde son yıllarda AB ile ‘birleşme’ye çalışıyoruz!

Bay Nicol,

Açık konuşmak gerekirse, Bizans’ın son yüz yılı boyunca Osmanlı Beyliği’ne haraç vermek zorunda kalışı, hatta tahta kimin geçeceğini Osmanlı Beyleri ve Sultanlarının belirler olması, bir Osmanlı torunu olarak gurur verse de, bir “Doğu Roma” varisi olarak hayli düşündürücü geldi bana. Demek ki koca bir imparatorluk bile olsa, yıkılmanın eşiğine geldin mi, varolmak için haraç öder duruma düşebiliyorsun. Ayrıca Bizans’ın son yıllarına bakınca, bir devletin onurunun, bir insanın onuru kadar, önemli ve anlamlı olabileceği görülüyor.

Bay Nicol,

1340’lı yıllarda, Kantakuzenos isimli bir soylunun, yakın arkadaşı ve danışmanı olduğu imparator ölünce, soyluların desteğiyle imparatorluğunu ilân etmesi ile başlayan iç savaş dönemi hayli ilginç. Bir piskopos, “Romalıların imparatoru olmak, kuşkusuz Tanrı’nın belirlediği birşeydir; ama olmamış incirleri yiyenler, mutlaka dudaklarının kabarmasına katlanacaktır” diyor. ‘Olmamış inciri ‘yiyen Kantakuzenos’un rakipleri, yoksulları örgütleyerek isyan ediyor. Yoksulların kendilerine taktığı isimle, Zelot İhtilâli, 1342 ‘de Konstantinopolis’te cumhuriyet benzeri bir rejimle sonuçlanıyor.

Bu deneyim yedi yıllık bir anarşiye yol açıyor. Sonuçta Türklerin ve Sırların desteğiyle tekrar tahtı ele geçiren Kantakuzenos, tükenen ekonomisini düzeltmek için toplumun tüm kesimlerinin temsilcilerini toplayarak yardım ve destek istiyor. Bankerler ve tefeciler dışında herkes yardım ve bağışta bulunuyor.

Bilemiyorum, bu bir yasa mıdır? Gerek Latin istilâsı sırasında, gerekse Bizans'ın son yıkılış yıllarında bankerler, tefeciler, Batı'yla alışveriş içinde olanlar, Latinlerin çıkarlarını korumakta tereddüt etmiyorlar. Hatta işgal sırasında kentin anahtarını teslim etmek için yarışıyorlar. Ayrıca Latin çıkarlarını kalıcılaştırmak için Latince eğitim veren kolejler açmak, Latince öğrenimini, adet ve kültürünü yaygınlaştırmak ve Katolik mezhebine geçmek gibi şirinlikler yapıyorlar. Ne tesadüf, Osmanlı'nın son yılları ve mütareke döneminde de benzer şeyler yaşanıyor. Ya bugün?

Başka 'yasa'lar da var; devlet güçlendikçe din (kilise) de güçleniyor, zayıfladığında ise, imparatorlar Katolik Papalığı'na yanaşiyor, mezhep değiştirmeye yelteniyor, hatta son imparator papanın el ve ayaklarını öpüp Katolik oluyor. Buna karşın Bizans Patrikliği ise muhalefete geçiyor. Halkı, yoksulları, memnuniyetsizleri örgütlüyor. Bizans'ta iç siyaset, çoğunlukla din diliyle konuşuyor. Din siyasetin, özellikle yoksulların siyasetinin dili oluyor. Devlet'in Batı'dan destek almak için ya da şerrinden korunmak için 'din' değiştirmesiyle, din'in (Kilise'nin) buna tepkisinden oluşan çatışma, 'bura'ların değişmez yazgısı gibi.

Başka... Evet bir de yozlaşmış Bizans devlet anlayışı var. İçinde halkın olmadığı, yukarıda, tepede seçkin bir hanedan ve soylulardan oluşan grupların "Kutsal Mabedi" olarak duran bir devlet geleneği var. İngiliz tarihçi J. B. Bury, Bizans'ın ilk büyük imparatorlarından Justinianus için şöyle diyor: "O, devletin yayılmasının, saygınlığının, onurunun, yüceltilmesinin kendi başına bir amaç olduğu ve devleti oluşturan erkeklerle kadınların mutluluğuna hiç önem verilmeksizin devlete değer verilmesi gerektiği teorisini yerleştirmişti."

Bu teori de nedense biz burahlara oldukça tanıdık geliyor.

Bay Nicol, kitabınızda dikkatimi çeken bir ayrıntı daha var: Osmanlı Beyliği devletleşip imparatorluğa doğru yol alırken, yani barbarlar diye aşağılanan Müslüman Türklerin, barbarlık bir yana, özellikle Avrupa halkları için cazibe oluşturan yeni bir uygarlık ve yaşam tarzını temsil ettiği iyice görünür hale gelince, birdenbire ortaya çıkan Timur İstilâsı ile ilgili önemli bir ayrıntıya değiniyorsunuz. Papalığın, Dominiken rahipleri Timur'a göndermesi, Paris'le Timur arasındaki yazışmalar... Ve Timur'un hiç gereği yokken bütün Anadolu'yu istilâ edip Osmanlı'yı da yıkarak, geldiği gibi aynı hızla geri dönmesi. Bilmem tarihçiler ilgileniyor mudur, Moğol, Timur ve sonradan Şah İsmail işgallerindeki 'Batı' eli, sanırım ilginç bir konu olsa gerek. Bölgede batının tarihsel ortağı ve Roma'nın da tarihsel düşmanı olan İran'ın gelen her doğulu işgalciyi bir şekilde Roma ülkesine ittiği tarihsel jeopolitik diyalektik, Roma'yı-

bugün Türkiye ve mücavir Osmanlı havzasını- batıdan ve doğudan paranteze alıp zayıflatmaya dayanıyor. Hala bu işgalci doğu barbarlarının kalıntıları, genetik bir tevarüs gibi, ya İran'ın ya da batının işgalci unsurlarının derin, dolaylı veya açıktan işbirlikçi potansiyeli durumunda. Son zamanlarda moda yapılan islam öncesi şamanist seküler türkçülük veya anadolunun yerli kürt-Arap müslüman halklarına dönük düşmanlıklar, batıcı, israilci veya doğrudan islamofobik seküler dincilik türleri, işte bu tarihsel latin haçlı-aryan işbirliğinin güncel tezahürleri durumunda.

Bay Nicol, Osmanlı Beyliği'nin İslâm'dan beslenen gaza ruhu, İslâm hukukunun, savaşta masumlara dokunulmaması ilkesi gereği, fethettikleri yerlerde halkın gönlünü kazanması kolay tutunmasını sağlıyor. Ayrıca, muazzam savaşçılık yeteneği ve Bizans'a komşu olmanın verdiği siyaset oyunlarını

başarıyla uygulama pratikliği gibi bir dizi faktör sayesinde diğer Türk beyliklerinin önüne geçip, Doğu Roma'nın 'Müslüman devamı' haline geliyor. Ancak, Osmanlıların, bu sürece kadar bazen Bizans'a, bazen da rakiplerine paralı askerlik yaptıkları, hatta tam savaşın ortasında dahi daha fazla ücret öneren karşı tarafın teklifini kabul edip saf değiştirdiklerini de anlatıyorsunuz. Doğrusu, şu paralı askerlik meselesi kafama takıldı.

Eğer bu doğruysa, bura'ların başka bir yasası daha var demektir; Devlet olmadan önce başka 'devlet'lere askerlik yapmak.

Devlet olmak, hem artık kendisi için yaşamayı ve savaşmayı öğrenmiş olmak, hem de başkalarını kendine asker kılabilme yeteneği manasına geliyor. Osmanlılar, Sırları, diğer Türk beyliklerini, hatta bir dönem Bizans'ı kendi safında savaşan Vasallar haline getirince beylikten çıkıp Devlete dönüşebilmişler.

Bu durumda, şu 'insanlar kocayınca çocukluğuna döner' kuralını devletler içinde düşünebiliriz demektir. Biz bir süredir başkaları için savaşıp karşılığında para almayı tartışır olduk zira. Acaba 'Bey'lik dönemimize geri mi döndük diye düşünmeden edemiyor insan!

Bay Nicol, Hafızalarımızı tazelemek için özet ama gerçekten doyurucu bilgiler sunuyorsunuz. En önemlisi Bizans üzerinden gerek Ortodoksluğu gerekse Osmanlıları objektif, hatta övücü bir dille anlatıyorsunuz.

Belki bu yaklaşımınızda, İngiliz tabiiyetli olmanızın ve Katolik dünyaya karşı, Ortodoks Hristiyan ve Sünni Müslüman devletleri doğal müttefik gören 'derin Protestan-İngiliz siyasetinin' üzerinize sinmiş dolaylı etkileri vardır. Örneğin, bu siyaset çerçevesinde İngiltere'nin Katolik dünyaya karşı Rusya'yla ilişkileri ve Balkan devletlerindeki elini iyi biliriz. Bizim 'bura'larda ise, -takdir etmek lâzım- kendisini ustaca gizliyor.

Son elli yıldır, Amerika, Rusya ve İsrail, kendi adlarına var oldukları kadar, İngiltere adına da İngiltere'yi perdeleme işlevini başarıyla yerine getiriyorlar.

Bay Nicol, Bizans'ın son yüzyılları, Osmanlı'nın son yüzyıllarının neredeyse aynısı.

Halkından koptukça, devleti devşirmelere kaptırdıkça, Batı'ya yaslanıp 'mezhep' değiştirmeye çalıştıkça, Batı'dan korkup içine kapandıkça, kısacası 'devlet' olma yeteneği ve onurunu kaybettikçe, finale varmak kaçınılmaz oluyor.

Bizansın haçlı istilasını sonrasını yaşadığı 60 yıllık travmatik değişim, 20. yüzyılın Haçlı istilasını olan 1. dünya savaşından sonra kurulan Cumhuriyet'in ilk 60 yılına da benziyor. Latinizasyon, batılılaşma olarak, islamdan kopuş Ortodoksluktan kopuş olarak, devleti koruma adına batıya benzeme çabası self kolonizasyon olarak, geçmişe, İslam ve Arap dünyasına düşmanlık yapıp seküler-laik görünümlü batılı yaşam tarzı dayatması, katolikleşme ve batı roma vassalına dönüşme olarak neredeyse 800 yıl sonra aynen tekrarlandı. Tek fark bu çağdaş haçlıların protestan olması ve katoliklik yerine laik/seküler kavramıyla gizlenmiş aryan dini protestan yaşam tarzının müslümanlığın terine ikame edilmesi idi. Başka benzerlikler de var; Tıpkı o zamanki imparatorluk dynastisinin taşraya -İznik ve Teabzon'a-çekilerek direnmesi ve sonra ilk fırsatta tekrar merkeze gelip devletini, dinini, kültürünü merkeze yerleştirmesi gibi, 20. yüzyılın ikinci yarısında da Anadolu aynı refleksi gösterdi. devşirme elitlere, onların gavurun kılıcını şehvetle sallayan ihanetine, kurtarıcı pozunda ülkenin sigortası olan islamı ve geleneği kökünden sökmeye çalışan gavurluğuna karşı dinini, kimliğini, geleneğini, hafızasını korudu. Sonra bunu tekrar gasp edilmiş devlete taşıdı ve hala bu mücadelesi devam ediyor.

Kendi devleti tarafından şu veya bu özelliği için, farklı dili veya mezhebi, fazla dindarlığı veya siyasi görüşü bahane edilerek, ama toplamda sırayla dayak yiyen, kendinden görünenler tarafından Selanikli dönemlerin müslümanım dememek için kullandığı 'türk' kavramının gerçek Türkleri büyüleyici maskesi altında bütün ruh kökü, ontolojisi, varoluş dinamikleri aşağılanan, kolektif kimliği ve kültürü zehirlenen halk, varlık ve bekasını

yine İslama-ama bu kez mecburen taşralaşmış geleneksel dindarlığa-sığınarak korudu.

Çocuklarını alıp devletin askeri ve sivil okullarında beynini putperest nekrofil dinciliğin yalanlarıyla yıkayan self kolonizatör rejim, milletin muvahhid mayasına da popüler kültür araçlarıyla kişitapımcı putperest-pagan aşısı yapmıştı.

Ama halkın bu açık ve pervasız gavurlaştırma projesine karşı sesiz ve derin direnişi asla pes etmedi. Ve bu çağdaş latin tekfurlarının bütün putları ve yaşam tarzı görünümlü gavur adetleriyle birlikte devletten, ordudan, okullardan sökülüp atılana kadar da devam edecek.

Biz bura'lıyız Bay Nicol, esasen 'son'lara olduğu kadar, yeni başlangıçlara da, kaldığımız yerden devam etmeye de, küllerimizden yeniden doğmaya da aşinayız. Düşmanlarımız, aptallarımız, hainlerimiz, yerli gavurlarımız, küçük adamlarımız çoktur, ama dostlarımız da çoktur; aynı yürekten, aynı dalga boyundan, aynı kumaştan yarenimiz de çoktur. Bizim 'bura'lar çok egzotik yerlerdir.

Meselâ, en kalıcı dostluklar, en çetin kavgalardan sonra kurulur, en ateşli sevdalar en büyük nefretlerden doğar; bizim en güzel şiirlerimizi ümmilerimiz yazmıştır. Sizin yönetici takımınız bizim buralarda ve bölgemizde 'kaos'a oynuyorsa, onlara hatırlatın ki, bizde düzen bile, kaostan sonra kurulur.

Bay Nicol, bu vesileyle sizden rica etsem, 'bura'dan, İngiltere'deki yöneticilerinize, müttefiklerine ve onların efendilerine şu mesajı da iletir misiniz: Sekiz yüzyıl önce başaramadığınızı bugün de başaramayacaksınız!

Dipnot:

*Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453) Donald M. Nicol, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst, 1999.

Kaynak: AÇIK MEKTUPLAR/Ahmet Özcan, Yarın Yay.

İlk yayın: Yarın Dergisi-Mayıs 2004

Kritik Bakış

AKIL-FİKİR-ERDEM

WWW.KRITIKBAKIS.COM

